

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM YÖNETİMİ PROGRAMI

ÖĞRETİM ELEMANLARININ GÖRÜŞLERİNE GÖRE
ÜNİVERSİTE ÖZERKLİĞİ VE AKADEMİK ÖZGÜRLÜK

DOKTORA TEZİ

ROZERİN YAŞA

ANKARA
ŞUBAT, 2024

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM YÖNETİMİ PROGRAMI

ÖĞRETİM ELEMANLARININ GÖRÜŞLERİNE GÖRE
ÜNİVERSİTE ÖZERKLİĞİ VE AKADEMİK ÖZGÜRLÜK

DOKTORA TEZİ

ROZERİN YAŞA

DANIŞMAN: PROF. DR. HASAN HÜSEYİN AKSOY

ANKARA
ŞUBAT, 2024

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Rozerin Yaşa adlı öğrencinin hazırladığı “Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük” başlıklı bu çalışma Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı / Eğitim Yönetimi Programı’nda jüri üyelerince oy birliği / oy çokluğu ile **Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

	Jüri Üyeleri	İmza
Başkan	Prof. Dr. Yasemin KARAMAN KEPENEKÇİ	
Üye	Prof. Dr. Hasan Hüseyin AKSOY (Danışman)	
Üye	Prof. Dr. Fatma MIZIKACI	
Üye	Prof. Dr. Sadık KARTAL	
Üye	Doç. Dr. Erkan TABANCALI	

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca, jüri üyeleri tarafından 29/02/2024 tarihinde, Enstitü Yönetim Kurulu tarafından ise .../.../20... tarihinde kabul edilmiştir.

.....
(Prof. Dr. Mehmet İkbâl YETİŞİR)
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgileri akademik yazım kurallarına uygun biçimde raporlaştırdığımı ve bunları etik ilkelere (atıfta bulunulan tüm yapıtlara kaynaklarda yer verilmesi, tezde kullanılan bilgi ve belgelere resmi yollarla ulaşılması ve bunların aslı bozulmadan kullanılması vb.) uygun olarak elde ettiğimi ve sunduğumu bildiririm.

Rozerin Yaşa

ÖZET

ÖĞRETİM ELEMANLARININ GÖRÜŞLERİNE GÖRE ÜNİVERSİTE ÖZERKLİĞİ VE AKADEMİK ÖZGÜRLÜK

YAŞA, Rozerin

Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan Hüseyin AKSOY

Şubat, 2024, xv + 361 Sayfa

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’deki kamu üniversitelerinde görev yapan öğretim elemanlarının görüşlerine göre Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün değerlendirilmesidir. Araştırma, karma araştırma yöntemlerinden açıklayıcı sıralı desen ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın nicel bölümünde genel tarama modellerinden biri olan tekil tarama modeli, nitel bölümünde ise durum çalışması uygulanmıştır. Araştırmanın nicel boyutundaki hedef evrenini, Ankara ilinde yerleşik kamu üniversiteleri olan Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nin ve eğitim bilimleri, sosyal bilimler, fen bilimleri ve sağlık bilimleri alanlarında görev yapmakta olan 4.992 öğretim elemanı, örneklemini ise tabakalı örnekleme tekniği ile belirlenen 534 öğretim elemanı oluşturmaktadır. Araştırmanın nitel boyutundaki çalışma grubu ise Ankara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi’nin eğitim bilimleri, sosyal bilimler, fen bilimleri ve sağlık bilimleri alanlarında görev yapmakta olan 19 öğretim elemanından oluşmaktadır.

Araştırmanın nicel verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen *Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği* ile, nitel verileri ise araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış *Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Görüşme Formu* aracılığıyla gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Nicel verilerin analizinde değişkenlere ilişkin durumların betimlenmesinde yüzde, frekans, aritmetik ortalama ve standart sapma istatistikleri kullanılmıştır. Üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerin bağımsız değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi ve tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Nitel verilerin çözümlenmesinde de içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

Nicel verilerin analiz sonuçlarına göre, ğretim elemanlarının genel olarak niversite özerkliği ve akademik özgürlüğün nasıl olması gerektiğine ilişkin ifadelere katılımlarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Öğretim elemanlarının görüşleri; cinsiyet, unvan, kıdem, niversite, çalışma alanı, sendika yeliği ve diğer akademik vakıf ve dernek yeliği değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

Nitel analiz sonuçlarına göre ğretim elemanlarının büyük çoğunluğu niversite özerkliği ve akademik özgürlüğün gereklerinin uygulanmasını vurgulamakta, Türkiye’de bu yönde sorun ve eksiklikler olduğunu düşünmektedirler. Konuyu mali, yönetsel ve akademik özerklik ile akademik özgürlük temaları bağlamında açıklamakta, devlet finansmanının yetersizliği, kaynakların dağılımında özerk olamama, yöneticilerin seçim yerine atama usulü ile göreve getirilmesi, araştırma ve program/ders içerik/yöntemlerine müdahaleler, otosansür, iş güvencesizliği, etiketlenme, ifade zgrlğndeki sınırlılık, neoliberalizm, memurlaştırılma, liyakatsizlik, katılımcı olmayan yönetim şekli ve hesapverebilirlik uygulamalarını ne çıkan sorunlar olarak değerlendirmektedirler. Öğretim elemanlarının zm nerileri ise siyasi müdahalelerin olmaması, yasal düzenleme, akademisyenlerin dayanışma ve mücadelesi, demokratik yönetim, liyakat, neoliberal politikalardan vazgeçilmesi ve niversite zerkliği ve akademik zgrlğn ihlal edilmediği hesapverebilirlik uygulamalarıdır.

Anahtar Szckler: niversite, ğretim Elemanı, niversite zerkliği, Akademik zgrlk

ABSTRACT

UNIVERSITY AUTONOMY AND ACADEMIC FREEDOM ACCORDING TO THE VIEWS OF ACADEMIC STAFF

YAŞA, Rozerin

Doctoral Dissertation, Department of Educational Sciences

Advisor: Prof. Dr. Hasan Hüseyin AKSOY

February 2024, xv + 361 Pages

The aim of this research is to evaluate university autonomy and academic freedom in Turkey according to the views of academic staff working at public universities in Turkey. The research was conducted with an exploratory sequential design, one of the mixed research methods. In the quantitative part of the research, the single screening model, one of the general screening models, was applied, as to the qualitative part, the research was designed as a case study. The population in the quantitative part of the research is 4,992 academic staff working in the fields of educational sciences, social sciences, physical sciences and medical sciences of Ankara University, Hacettepe University, Gazi University and Middle East Technical University, which are public universities in Ankara, and the sample is comprised of 534 academic staff selected through the stratified sampling technique. The study group of the qualitative part of the research consists of 19 academic staff working in the fields of educational sciences, social sciences, physical sciences and medical sciences of Ankara University, Hacettepe University, Gazi University and Middle East Technical University.

The quantitative data of the research were collected through via the *University Autonomy and Academic Freedom Scale* developed by the researcher, and the qualitative data were obtained through interviews conducted by using the semi-structured *University Autonomy and Academic Freedom Interview Form* developed by the researcher as well. In the analysis of quantitative data, percentage, frequency, arithmetic mean and standard deviation statistics were applied to describe the situations related to the variables. Whether views on university autonomy and academic freedom significantly differ depending on the independent variables was tested with t-tests and

one-way analysis of variance. For the qualitative data analysis, content analysis was applied.

Quantitative findings show that the academic staff generally agree at a high level with the statements about what university autonomy and academic freedom should be like. The views of academic staff vary significantly depending on the gender, title, seniority, university, field of study, union membership and other academic foundation or association membership.

According to the qualitative findings, the majority of the academic staff emphasize the implementation of the requirements of university autonomy and academic freedom, and they think there are problems and deficiencies in this regard in Turkey. They explain the problems and deficiencies in the context of financial, administrative and academic autonomy and academic freedom themes and they regard the inadequacy of state funding, inability to be autonomous in the distribution of resources, appointment of administrators instead of elections, interventions in research and program/course content/methods, self-censorship, job insecurity, labelling, constraints in freedom of expression, neoliberalism, civil servantisation of the academics, lack of merit, non-participatory administration style and accountability practices as the prominent problems. The academic staff's solution suggestions are the absence of political interventions, a new legal regulation, solidarity and struggle of academics, democratic administration, merit, abandoning neoliberal policies, and accountability practices in which university autonomy and academic freedom are not violated.

Key Words: University, Academic Staff, University Autonomy, Academic Freedom

ÖNSÖZ

Üniversiteler bilimin üretilip yayılması, bireylerin ve dolayısıyla toplumun bilimin ışığında gelişmesi ve yaşamasında önemli bir role sahiptir. Tarih boyunca, insanlığın ilerlemesinde gerek pozitif bilimler, gerekse sosyal bilimlerin alanlarındaki bilimsel çalışmaların etkisi tartışmasızdır. Bu açıdan, bilimin üretildiği yerler olan üniversitelerin özerkliğinin ve bilimsel çalışmaları ile insanlık ve bilim için üst düzey sorumluluğa sahip akademisyenlerin özgürlüğünün evrensel bilimsel ilkeler ve değerler, toplumsal sorumluluk ve gelişme, akademik çalışmaların ve üniversite eğitiminin niteliği ve daha birçok açıdan önemli olduğu söylenebilir. Özgür akademinin ve özerk üniversitenin yerel ve evrensel boyutta bilginin üretilmesi ve yayılması, toplumu ve tüm insanlığı ilgilendiren sorunlara bilimsel çözüm üretilmesi ve bilimsel evrensel ilkeler doğrultusunda nitelikli eğitimin sunulmasının temelini oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, bu çalışmanın gerçekleştirilmesindeki motivasyonun üniversiteler ve akademisyenlerin özerklik ve özgürlük bağlamında karşılaştıkları sorunlar, yaşadıkları dönüşüm, bu dönüşüm ve sorunlardan nasıl ve ne düzeyde etkilendiklerinin araştırılması ve bu yöndeki çözüm önerilerinin öğrenilmesi olduğu söylenebilir. Bu amaç doğrultusunda çok sayıda kişinin son derece önemli katkı ve desteği ile gerçekleştirilen bu araştırma dayanışma ve ortak emeğin bir ürünüdür.

Araştırma süreci boyunca desteğini ve ilgisini her zaman hissettiğim, bu süreçte bana rehberlik eden, zaman ayıran ve her zaman öğrencisi olmaktan onur duyduğum değerli tez danışmanım Prof. Dr. Hasan Hüseyin Aksoy'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Öğrencisi olmam nedeniyle kendimi her zaman şanslı hissettim, kendisini örnek aldım ve almaya devam edeceğim.

Tez izleme komitesinde ve tez jürisinde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Yasemin Karaman Kepenekci ve Doç. Dr. Erkan Tabancalı'ya tez sürecimi ilgiyle takip ederek ve tezimi özenle okuyarak katkı sundukları ve zaman ayırdıkları için teşekkür ederim. Tez jürisinde yer alan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Fatma Mızıkacı'ya ve Prof. Dr. Sadık Kartal'a tezimi büyük bir titizlikle okuyarak katkı sağladıkları için teşekkür ederim. Ayrıca, değerli uzman görüşleri ile araştırmaya katkı sunan hocalarıma da teşekkür ederim.

Desteği ve ilgisi ile doktora eğitimim boyunca her zaman yanımda olan, akademik deneyim ve bilgisi ile bana ilham veren değerli hocam Prof. Dr. şakir ınkır'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Doktora eğitimimde emekleri büyük olan, mesleki gelişimime büyük katkılar sağlayan ve öğrencileri olmaktan gurur duyduğum değerli hocalarım Prof. Dr. Ali Balcı'ya, Prof. Dr. İneyet Aydın'a ve Prof. Dr. Kasım Karakütük'e emekleri ve katkıları için teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, bu süreçte desteğini esirgemeyen saygıdeğer bölüm başkanım Prof. Dr. Mustafa Koç'a çok teşekkür ederim.

Araştırma kapsamındaki anket uygulamasına ve görüşmelere katılmayı kabul ederek görüşlerini içtenlikle paylaşan değerli meslektaşlarım ve hocalarıma bu çalışmanın ortaya çıkmasında sağlamış oldukları katkılardan dolayı teşekkür ederim. Ayrıca, veri toplama sürecinde yardım eden tüm arkadaşlarıma ve hocalarıma teşekkür ederim.

Bu araştırmanın yürütüldüğü süreçte yaşadığım heyecana ve zorluklara ortak olan ve her zaman yanımda olan sevgili Ryan Gordon'a, Nurşin Narin'e, Zeynep Koyuncu Ekin'e, Ahsen Avcılar'a ve yanımda olan diğer tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim. Ayrıca, akademik desteği ve arkadaşlığı için değerli arkadaşım Arş. Gör. Dr. Yılmaz İlker Yorulmaz'a ve her zaman desteğini gördüğüm, birlikte çalışmaktan memnuniyet duyduğum sevgili arkadaşım Arş. Gör. Kadriye Begüm Doğruyol Aladak'a da çok teşekkür ederim.

Son olarak, eğitim ve çalışma hayatım boyunca beni her koşulda sonsuz destekleyen, sevgileri ile g veren ve bana hep güvenen babam Hüsamettin Yaşa'ya, annem Serap Yaşa'ya ve kardeşim Süleyman Barış Yaşa'ya yanımda oldukları için özel olarak teşekkür ederim.

Rozerin Yaşa

Ankara, 2024

Adalet ve Özgürlük Mücadelesi Veren Tüm Eğitim ve Bilim Emekçilerine ve
Anneannem Ferhunde Aydınli ile Dedem Abdullah Aydınli 'ya Sevgi ve Saygıyla...

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xv
BÖLÜM 1.....	1
GİRİŞ.....	1
Problem	1
Amaç	8
Önem	9
Sınırlılıklar	10
Tanımlar	10
BÖLÜM 2.....	11
KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	11
Özerklik.....	11
Özgürlük.....	22
Üniversite Özerkliği	32
Üniversite Özerkliğinin Kısa Geçmişi.....	33
Üniversite Özerkliğinin Tanımı, Kapsamı ve Modern Üniversitedeki Anlamı.....	36
Akademik Özerklik.....	47
Mali Özerklik.....	49
Yönetmel Özerklik.....	53
Akademik Özgürlük Kavramı ve Üniversite Özerkliği ile İlişkisi.....	57
Üniversite Özerkliği ve Hesapverebilirlik.....	64
Neoliberalizmin Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe Etkisi	70
Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük	73
Türkiye’de Üniversiteler ve Yükseköğretimin Kısa Geçmişi	74
Osmanlı Dönemi.	75
Cumhuriyet Dönemi.....	78
Günümüzde Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük.....	90
BÖLÜM 3.....	107
YÖNTEM	107
Araştırmanın Modeli	107
Evren-Örneklem ve Çalışma Grubu	108
Veri Toplama Araçlarının Geliştirilmesi.....	113
Verilerin Toplanması.....	121
Verilerin Çözümlemesi	122

BÖLÜM 4.....	125
BULGULAR VE YORUMLAR.....	125
Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Bulgular.....	125
Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Nicel Bulgular ve Yorumlar ...	125
Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Nitel Bulgular ve Yorumlar....	142
Üniversite Özerkliğinin Anlamı.....	142
Akademik Özgürlüğün Anlamı.....	166
Türkiye’de Üniversite Özerkliğine İlişkin Sorunlar.	181
Türkiye’de Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlar	217
Tehdit ve Engeller.....	254
Çözüm Önerileri.....	272
Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Nicel ve Nitel Bulguların	
Değerlendirilmesi	288
BÖLÜM 5.....	293
SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	293
Sonuçlar.....	293
Üniversite Özerkliğinin ve Akademik Özgürlüğün Gereklerine ve Anlamına	
İlişkin Sonuçlar.....	293
Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük ile ilgili Görüşlerin Çeşitli	
Değişkenlere Göre Değerlendirilmesine İlişkin Sonuçlar	298
Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Bağlamındaki Sorunlar	
ile İlgili Görüşlere İlişkin Sonuçlar	299
Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe Karşı Mevcut ve Olası	
Tehdit ve Engeller ile İlgili Görüşlere İlişkin Sonuçlar	307
Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Bağlamındaki	
Sorunların Çözümü ile İlgili Görüşlere İlişkin Sonuçlar.....	309
Öneriler.....	310
Politika Önerileri	310
Araştırma Önerileri.....	314
KAYNAKLAR.....	315
EKLER	337
EK 1. Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği	338
EK 2. Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Yarı Yapılandırılmış Görüşme	
Formu.....	340
EK 3. Etik Kurul Onayı	343
EK 4. Ankara Üniversitesi Uygulama İzinleri	344
EK 5. Gazi Üniversitesi Uygulama İzinleri	348
EK 6. Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyon İzni	357
EK 7. ODTÜ İnsan Araştırmaları Etik Kurulu İzni	358
BENZERLİK BİLDİRİMİ	359
ÖZGEÇMİŞ.....	360

TABLolar DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1. Araştırma Kapsamında Örnekleme Alınan Üniversitelerin İlgili Çalışma Alanlarında Görev Yapan Öğretim Elemanı Sayıları ve Unvanlara Göre Dağılımı	109
Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğretim Elemanlarının Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı ve Yüzdeleri.....	111
Tablo 3. Çalışma Gurubunu Oluşturan Öğretim Elemanlarına İlişkin Betimsel İstatistikler	112
Tablo 4. Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	117
Tablo 5. Doğrulamalı Faktör Analizinde Kullanılan Uyum İyiliği Ölçütleri ve Model Uyum İyiliği İndeksleri	119
Tablo 6. Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	126
Tablo 7. Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	131
Tablo 8. Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Unvana Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	132
Tablo 9. Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Akademisyenlikteki Kıdeme Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	133
Tablo 10. Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Üniversiteye Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları....	135
Tablo 11. Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Çalışma Alanına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	137
Tablo 12. Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Sendika Üyeliğine Göre T-Testi Sonuçları	139
Tablo 13. Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Diğer Akademik Vakıf ve Derneklere Üyeliğe Göre T-Testi Sonuçları	141
Tablo 14. Öğretim Elemanlarının Mali Özerkliğin Anlamına İlişkin Görüşleri	143
Tablo 15. Öğretim Elemanlarının Yönetmelik Özerkliğin Anlamına İlişkin Görüşleri	151
Tablo 16. Öğretim Elemanlarının Akademik Özerkliğin Anlamına İlişkin Görüşleri	157
Tablo 17. Öğretim Elemanlarının Bilimsel Özgürlüğün Anlamına İlişkin Görüşleri	167
Tablo 18. Öğretim Elemanlarının Eğitim-Öğretim Özgürlüğünün Anlamına İlişkin Görüşleri	169

Tablo 19. Öğretim Elemanlarının Akademik Özgürlük Bağlamında İdealize Ettikleri İstihdam ve Çalışma Koşullarına İlişkin Görüşleri	171
Tablo 20. Öğretim Elemanlarının Akademik Özgürlük Bağlamında İdealize Ettikleri Düşünce/İfade Özgürlüğüne İlişkin Görüşleri.....	174
Tablo 21. Öğretim Elemanlarının Akademik Özgürlük Bağlamında İdealize Ettikleri Sendika/Akademik Örgüt Kurma/Katılma Özgürlüğüne İlişkin Görüşleri	177
Tablo 22. Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Üniversitelerin Mali Özerkliğine İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri.....	182
Tablo 23. Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Üniversitelerin Yönetsel Özerkliğine İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri.....	198
Tablo 24. Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Üniversitelerin Akademik Özerkliğine İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri.....	206
Tablo 25. Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Akademisyenlerin Bilimsel Özgürlüğüne İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri.....	219
Tablo 26. Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Akademisyenlerin Eğitim-Öğretim Özgürlüğüne İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri.....	225
Tablo 27. Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Akademisyenlerin İstihdam ve Çalışma Koşullarına İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri	228
Tablo 28. Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Akademisyenlerin Düşünce/İfade Özgürlüğüne İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri.....	237
Tablo 29. Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Akademisyenlerin Sendika/Akademik Örgüt Kurma/Katılmaya İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri	244
Tablo 30. Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe Karşı Tehdit ve Engellere İlişkin Görüşleri	255
Tablo 31. Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri.....	273

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1. Türkiye'nin Akademik Özgürlük Endeksi Puanları 1980-2022.....	98
Şekil 2. Açıklayıcı Sıralı Desen Prototipi.....	107
Şekil 3. Modelin Yamaç-Birikinti Grafiği.....	116
Şekil 4. Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliğinin Anlamı	142
Şekil 5. Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Akademik Özgürlüğün Anlamı	166
Şekil 6. Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Türkiye’de Üniversite Özerkliğine İlişkin Sorunlar	181
Şekil 7. Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Türkiye’de Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlar	218
Şekil 8. Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe Karşı Tehdit ve Engeller	254
Şekil 9. Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri.....	272

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu bölümde; araştırmanın problem durumu tartışılmış, amacı ve önemi belirtilmiş, araştırmanın sayıltıları ve sınırlılıklarına ilişkin bilgi sunulmuş, son olarak, önemli kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

Problem

Bireylerin iyi eğitim almasının ve nitelikli insangücü yetiştirilmesinin gerek toplumsal gerekse ekonomik ve politik açıdan önemli görüldüğü, bu yönde ilerleme sağlanmaya çalışıldığı ve bu açıdan üniversitelerin rolünün büyük olduğu söylenebilir. Zira üniversitelerin, bilim, kültür, sanat ve teknolojinin üretildiği, yayıldığı, geliştirildiği ve ilerletildiği kuruluşlar olmaları bakımından hem bireyi hem de dolayısıyla toplumu geliştiren kuruluşlar olduklarını söylemek mümkündür.

Türker (1997), üniversitelerin, bilim ve teknolojide yaşanan gelişmelere ayak uydurma, ülkelerin ekonomik açıdan gelişme sağlamaları, hayat standartlarının yükselmesi, doğanın ve çevrenin korunmasına yönelik hedeflerin belirlenmesi ve çözüm önerileri sunulması ve bilgi toplumu oluşturulmasında önemli görevleri bulunduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla, üniversitelerin bilim üreten ve yayan kurumlar olduğunu ve bilim ile üniversitenin bir bütün olduğunu belirtmek mümkündür. Ancak, bilimsel araştırmaların bilimsel ilkelere uygunluk ve topluma hizmet bağlamında nitelikli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi bakımından üniversitelerin özerk kuruluşlar olmaları gerektiği konusunda çeşitli görüş ve tartışmalar süregelmektedir.

Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğü'nde özerklik, bir topluluğun, bir kuruluşun ayrı bir yasaya bağlı olarak kendi kendini yönetme hakkı, muhtariyet, otonomi, otonomluk olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2021). Malch (1950) ise özerkliği, insanın kendi düşünce ve iradesine göre karar verebilme gücü, kendi kendini yönetme yetkisi ve hakkı olarak tanımlamıştır (Malch, 1950; Akt. Korkut, 2001). Benzer şekilde bir başka tanıma göre ise özerklik; bağımsızlık ve kendi kendine var olma halidir. Etik açıdan, özerklik, özgür iradenin kendi kaderini tayin etmesi

anlamına gelir ki bu da Kant'ın ahlak felsefesinin temelini oluşturur. Kant'a göre özerklik, bireyin kendi yasalarını kendisinin oluşturmasıdır ve ahlaki bir özgürlüktür (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2019). Özerkliğe ilişkin yapılan bu tanımlardan yola çıkarak, özerkliğin, bir kişinin veya kurumun kendi işleyişi, etkinlikleri, uygulamaları ve geleceğine yönelik karar ve uygulamalarda bağımsız olması ve bu bağlamda yeterli güce ve yetkiye sahip olması anlamına geldiği söylenebilir.

Üniversite özerkliğinin ise üniversitenin diğer kurumlar arasında özel bir yere sahip olmasından ötürü geçmişten bugüne tartışılmakta olan bir konu olduğu bilinmektedir. Bu durumun, üniversitenin topluma sağladığı yarar bağlamında rolünün büyük olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Neave ve Van Vught (1994) herhangi bir dış denetim olmadan kendi kendini yönetme gücünün üniversite özerkliği olduğunu ifade etmişlerdir. Karayalçın ise (1964) üniversite özerkliğini, üniversitelerin kamuya ait kuruluşlar olduğu ülkelerde, merkezi yönetimin veya siyasal iktidarın karşısında; üniversitelerin özel sektöre ait kuruluşlar olduğu ülkelerde ise, merkezi yönetim ve siyasal iktidara ek olarak sermayeye karşı da özerkliğinin olması, yasal sınırlar içerisinde kendi kurallarını koyabilmesi, kendi kaynaklarını etkili ve verimli kullanabilme hakkına sahip olması, akademik etkinlikleri ve diğer işleri kendi organları ile yürütmesi olarak tanımlamıştır.

Karayalçın (1964), üniversite özerkliğini akademik ve uygulamaya yönelik olmak üzere iki gerekçeye dayandırmaktadır; birincisi, üniversite özerkliğinin sağlanması ile üniversite kendi organları tarafından yönetilebilir ve öğretim elemanlarının akademik özgürlüğü dış müdahalelere karşı daha iyi korunabilir. İkincisi ise, genel olarak üniversite dışındaki kurumların veya merkezi yönetimin, üniversitenin işleyişi ve yapısına ilişkin sahip oldukları bilginin yetersiz olması ve üniversite organlarından daha yetkili bir organ bulmanın uygulamada oldukça zor olmasından dolayı üniversite hizmetlerini kendi organlarının sorumluluğuna bırakmak en uygun olanıdır. Bu şekilde, sorumluluklar ve görevler daha iyi yerine getirilir ve kaynakların daha verimli kullanılması sağlanır (Karayalçın, 1964). Karayalçın'ın ifade ettiği bu iki gerekçeden anlaşılacağı üzere, üniversitelerin nitelikli bir şekilde bilim üretebilmeleri ve eğitim-öğretim etkinliklerini yürütebilmeleri için özerk bir yapıda olmalarının önemli olduğu söylenebilir. Zira üniversitelerin yapı ve işleyiş bakımından diğer kurumlardan ayrıldığı, bilim üretmek ve yaymak için akademik özgürlüğe ve üniversite özerkliğine ihtiyaç duyulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1988 yılında Peru'nun başkenti Lima'da Dünya Üniversiteler Servisi'nin (DÜS) düzenlediği toplantı sonrasında yayımlanan “Akademik Özgürlük ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği” başlıklı bildirmede, yükseköğretim özerkliği, yükseköğretim kurumlarının iç işleyişlerine, mali işlerine ve yöntemlerine ilişkin kararlar almada ve eğitim, araştırma, dışa yönelik çalışmalar ve diğer ilgili faaliyetlerde kendi politikalarını oluşturmada devlet ve toplumun tüm diğer güçleri karşısındaki bağımsızlıkları olarak tanımlanmıştır (Dünya Üniversiteler Servisi, 2021). Bildirmede akademik özgürlük ve yükseköğretim kurumlarının özerkliğine ilişkin maddelere yer verilmiştir. Akademik özgürlüğün; üniversitelerin ve diğer yükseköğretim kuruluşlarının yürütmekle görevli olduğu eğitim, araştırma, yönetim ve hizmet faaliyetleri için temel bir ön koşul olduğu, akademinin tüm üyelerinin, hiçbir ayırım yapılmadan ve devletten veya başka kaynaklardan gelebilecek bir müdahale ya da baskı endişesi taşımadan faaliyetlerini yürütme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir. Bu bağlamda, akademik özgürlüğün tam olarak sağlanması ve belirtilen sorumluluklara uygunluğu için yükseköğretim kurumlarında yüksek seviyede özerkliğin sağlanmasının gerektiği, devletlerin, yükseköğretim kurumlarının özerkliğine müdahale etmemek ve toplumdaki diğer güçlerin müdahalelerini engellemek ile yükümlü oldukları vurgulanmıştır (DÜS, 2021).

Bildirmede, ayrıca, yükseköğretim kurumlarının özerkliğinin, ilgili akademik çevrelerin tüm üyelerinin katılımını içeren demokratik öz-yönetim organları ile sağlanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bunun yanı sıra, akademik çevrenin tüm üyelerinin herhangi bir ayırım gözetilmeksizin akademik ve yönetsel faaliyetlerin yürütülmesinde yer alma hakkına sahip olduğu, yükseköğretim kurumlarındaki tüm yönetim organlarının özgürce seçilebilmesi gerektiği ve farklı bölümlerden üyelerden oluşması gerektiği belirtilmiştir. Bildirmede, özerkliğin; eğitim, araştırma, çalışma süresi, kaynak dağılımı ve diğer ilgili faaliyetlere ilişkin politikaların yönetimi ve belirlenmesine yönelik kararları da kapsadığı ifade edilmiştir (DÜS, 2021).

Lima Bildirgesi'nde, yükseköğretimde özerkliğin, akademik çevrenin tüm üyelerini kapsadığı, bu üyelerin müdahale ve baskıya maruz kalmadan akademik işlevlerini yerine getirme, sendika kurma, sendikaya katılma ve görüş ifade etme hakkına sahip olduğu vurgulanmaktadır. Üniversite özerkliği konusunda ise, yükseköğretim kurulunun toplumun sorunlarını dile getirme, bu sorunlara çözüm üretme, politik baskıları ve insan hakları ihlallerini kınama, akademik işbirliğini teşvik etme sorumluluğuna sahip olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, bildirmede, yükseköğretim

kurumlarında akademik özgürlüğün sağlanabilmesi ve üniversitelerin bu sorumlulukları yerine getirebilmeleri için özerk olmalarının şart olduğu, devletlerin üniversite özerkliğine müdahale etmemesi gerektiğinin altı çizilmiştir (DÜS, 2021).

Üniversite özerkliği kapsamında akademik özerkliğin, üniversitelerde özgür tartışma ortamı ve eleştirel düşüncenin önünü açmada önemli olduğunu söylemek mümkündür. Üniversitelerin akademik özerkliğe sahip olmasının, öğretim elemanlarının da bireysel olarak akademik özgürlüğe sahip olmalarını sağladığı söylenebilir. Berdahl (2006), akademik özgürlüğü, her bir öğretim elemanının siyasal, sosyal ya da dini inanışlara aykırı davranmaktan ötürü cezalandırılma ya da işine son verilme endişesi duymadan öğretim etkinliği ve araştırma süreçlerini yürütebilme özgürlüğü olarak tanımlamış; üniversite özerkliği ile ilişkili bir kavram olmasına rağmen aynı anlama gelmediğinin altını çizmiştir. UNESCO'nun (1997) raporunda da ifade edildiği şekilde, özerklik, akademik özgürlüğün kurumsal şeklidir. Dolayısıyla, akademik özgürlüğün kişilere, özerkliğin ise kurumlara özgü olduğu söylenebilir.

Aksoy (2021), akademik özerkliğin, akademik özgürlüğün koruyucusu olarak işlediğini ve akademik özerkliğin kaybolmasının, üniversitelerin üniversite dışından kişi ya da kurumların güdümüne girmesine ve akademik özgürlüğün de doğrudan ve dolaylı süreçlerle kaybolmasına yol açtığını ifade etmiştir. Benzer şekilde, Anderson ve Johnson da (1998) akademik özgürlük için kurumsal özerkliğin gerekli olduğunu vurgulamış; ancak, yeterli olmadığının da altını çizmişlerdir. Rothblatt (1999) da, kurumsal özerkliğin akademik özgürlüğün garantisi olmadığını ifade etmiştir. Bu açıklamalardan hareketle, akademik özgürlüğün üniversite özerkliğinin sağlanmasında önemli olduğu, ancak bu özgürlüğün sağlanmasının özerklik için tek başına yeterli olmadığı söylenebilir. Karran'ın (2007) ifadesiyle, akademik özgürlük tam anlamıyla sağlanmadan kurumsal özerklik sağlanmış olabilir ve kurumun kendisi akademik özgürlüğü yasaklayabilir ya da tanımayabilir. Bu bağlamda, nitelikli ve toplumun gerçek sorunlarına çözüm sunabilen çalışmaların yapılmasında hem kurumsal özerkliğin hem de akademik özgürlüğün sağlanmasının üniversitenin üniversite olabilmesi için gerekli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Mali özerklik, bir kamu tüzel kişinin kendi kaynaklarından bağımsız olarak kendi harcamalarını yönetmesidir. Üniversitelerin de birtakım mali kaynakları bulunmaktadır ve bu kaynaklara yönelik dışarıdan kişi veya kurumların ve siyasal

iktidarın müdahalesi olmadan tasarruf yetkilerinin de olması gerekmektedir (Korkut, 2001). Dünya Bankası, üniversite özerkliğini, mali özerkliği vurgulayarak açıklamıştır. Üniversitelerin özerk olmaları için, sahip oldukları mali kaynakları etkili olarak kullanmalarına olanak tanınması gerektiğini ifade etmiştir. Bu açıdan, yükseköğretim kuruluşları, kendi harcamalarını etkileyen tüm unsurlar üzerinde kontrol kurabilmelidir. Her üniversite kendi giriş koşullarını, harçları ve giderleri belirleyebilme yetkisine sahip olmalıdır (Dünya Bankası, 1994). Bu bağlamda, üniversitelerin mali açıdan özerk olmalarının, kurumsal özerkliğin sağlanması bakımından önemli olduğu kabul edilmektedir.

Yönetmelik ise, üniversitelerin kendi seçilmiş organlarıyla, merkezi yönetimin ve dışarıdan kişi veya kurumların müdahalesi olmadan özgürce kararlar alması ve bu kararları uygulayabilmesi anlamına gelmektedir (Öztürk, 2004). Hambelton ve Hoggett'a (1990) göre, yönetmelik; yönetim organlarının iş başına gelme ve gitme biçimleri, bu organların bağımsız olarak kararlar alma ve bu kararları uygulama yetkisi ve üniversitede bulunan tüm grupların yönetime katılımı olmak üzere üç şart bulunmaktadır. Bu bağlamda, üniversitelerin yönetmelik özerkliğinin, üniversitenin yönetmelik uygulamalarında bağımsız olabilmesi; bir başka deyişle, yönetim şekli, yönetici seçimi ve yönetmelik karar ve uygulamalara ilişkin konularda özerk bir şekilde demokratik kararlar alarak bu kararları uygulayabilmesi anlamına geldiği söylenebilir.

Üniversite özerkliğine ilişkin olarak akademik özerklik, mali özerklik ve yönetmelik özerklik birbirinden ayrı unsurlar değildir. Bu üç tür özerklik, birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmemeli, bir bütün olarak ele alınmalıdır, zira üniversite özerkliği genel ve bütünsel bir kavramdır (Azrak, 1988). Bu bağlamda Tight (1988) da üniversite özerkliğinin akademik, yönetmelik ve mali özerkliğin bir toplamı olarak değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Türkiye'de 1981 yılında yürürlüğe konan ve halen yürürlükte olan 2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası'na göre, üniversiteler, bilimsel özerliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip yüksek düzeyde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve danışmanlık yapan, fakülte, enstitü, yüksek ve benzeri kuruluş ve birimlerden oluşan bir yükseköğretim kurulusudur (Yükseköğretim Yasası, m. 3). Bu yasa ile üniversitelerdeki çalışmaları planlama ve koordine etme amacıyla Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kurulmuştur; ancak,

kurulduğundan beri, özellikle, önceki reformlar ile edinilen hakların büyük ölçüde değişime uğraması yönünden eleştirilmektedir (Balyer, 2011). Barblan’a (2006) göre, bu sistem üniversitelerde akademinin dış baskılara maruz kalmasının önünü açmış, bu bağlamda, özgürlüğe gereken hassasiyetin gösterilmemesine neden olmuştur. Bu nedenle, YÖK otoritesi altında, akademisyenler akademik ve bilimsel açıdan özgür olamamaktadırlar (Ercan, 2006). Bu bilgilerden hareketle, üniversitelerin sahip olması gereken özerkliğin ve her bir akademisyenin bireysel olarak akademik özgürlüğünün, tam anlamıyla sağlanamadığı, bu durumun, nitelikli eğitim-öğretim ve bilimin yapılmasını ve üniversitelerin akademik ve toplumsal işlevlerinin gerçekleştirilmesini de sınırlandırarak olumsuz açıdan etkileyebileceği düşünülmektedir.

Türkiye’deki üniversitelerin özerklik açısından nerede olduğunun düşünülmesi, araştırılması, tartışılması ve yorumlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Geçmişten bugüne, üniversitelerde gerek siyasi iktidarın gerekse üniversite dışındaki kişi veya kurumların üniversitelerin akademik, mali ve yönetsel karar ve uygulamaları konusunda söz sahibi olduğu veya olmaya çalıştığı bilinmektedir. Bu durumun, üniversite özerkliğini bir bütün olarak olumsuz yönde etkileyebileceğini söylemek mümkündür.

İlgili araştırmalar incelendiğinde, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün yurtiçi ve yurtdışından araştırmacılar tarafından çeşitli zamanlarda ve çeşitli şekillerde araştırıldığı görülmüştür. Üniversite özerkliğine ilişkin gerçekleştirilen yurtiçi araştırmaların görece az sayıda olduğu görülmüştür. Bu çalışmalar; Öztürk’ün 2004 yılında gerçekleştirdiği “Türkiye’de Üniversite Özerkliğinin Mali, Akademik ve Yönetsel Boyutlarıyla Devlet ve Vakıf Üniversiteleri için Betimlenmesi” başlıklı doktora tez çalışması, Yaman’ın 2005 yılına ait “Türkiye’de Akademik Özgürlük ve Üniversite Özerkliği Tartışmaları: 1993 Darülfünun Örneği” başlıklı yüksek lisans tezi, Erdem’in (2007) “Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Üniversitelerin İdari ve Mali Özerklikleri ile Akademik Özgürlükleri Üzerine Etkileri” başlıklı yüksek lisans tezi, Bingöl’ün (2013) “Üniversite Özerkliği” başlıklı doktora tezi ve son olarak Doğan’ın (2023) “1980 Darbesi Döneminde Üniversite Özerkliği ve 1402’likler” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasıdır.

Üniversite özerkliği ile ilgili ulaşılan yurtdışı araştırmalar ise sayıca daha fazladır. Bu araştırmalardan bazıları şunlardır; Al-Zyoud'un 2001 yılında gerçekleştirdiği "Academic Freedom, University Autonomy and Admission Policy in the Jordanian Public Universities" başlıklı Doktora tez çalışması, Ordorika'nın (2003) "The Limits of University Autonomy: Power and politics at the Universidad Nacional Autonoma de Mexico" başlıklı çalışması, Borhan'ın (2009) "Exploring the Concepts of Academic Freedom and Institutional Autonomy" başlıklı yüksek lisans tez çalışması, Avrupa Üniversiteler Birliği'nce 2009, 2011, 2013, 2015, 2017 ve 2023'te gerçekleştirilen "University Autonomy in Europe: The Scorecard" başlıklı araştırma raporları, Wang'ın (2010) "Higher Education Governance and University Autonomy in China" ve Choi'nin (2019) "Identifying Indicators of University Autonomy According to Stakeholder's Interests" başlıklı çalışmalarıdır.

Akademik özgürlük ile ilgili ise, yurtiçi araştırmalar; Erdem'in (2007) "Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Üniversitelerin İdari ve Mali Özerklikleri ile Akademik Özgürlükleri Üzerine Etkileri" başlıklı yüksek lisans tezi, Balyer'in (2011) "Akademik Özgürlük: Türkiye'deki Akademisyenlerin Algıları" çalışması, Bozkurt'un (2012) "Örgütsel Demokrasiyi ve Akademik Özgürlüğü Benimseme ve Türkiye'de Uygulanabilir Bulma Düzeyine İlişkin Öğretim Elemanlarının Görüşleri" başlıklı doktora tezi, Doğan'ın (2015) "Türkiye'deki Yükseköğretim Kurumlarında Hesap Verebilirlik ve Akademik Özgürlük" başlıklı doktora tezi, Doğan'ın (2016) "Academic Freedom From the Perspectives of Academics and Students: A Qualitative Study" başlıklı çalışması, Güner'in (2017) "Eğitim Fakülteleri Öğretim Üyelerinin Akademik Özgürlük Algılarının İncelenmesi" başlıklı doktora tezi, Turpçu'nun (2022) "Yükseköğretimde Holakrasi ve Akademik Özgürlük ile İlişkisi" başlıklı doktora tezi ve Hünler'in (2022) "Academic Freedom in Turkey" başlıklı çalışmasıdır.

Akademik özgürlüğe ilişkin yurtdışı araştırmalar ise Blanton'ın (2005) "Faculty and Administrator Knowledge of Academic Freedom" başlıklı doktora tezi, Altbach'ın (2007) "Academic Freedom in a Global Context: 21st Century Challenges" çalışması, Borhan'ın (2009) "Exploring the Concepts of Academic Freedom and Institutional Autonomy" başlıklı yüksek lisans tez çalışması, Karran'ın (2009) "Academic Freedom: In justification of a universal ideal" başlıklı çalışması, Karki'nin (2015) "Academic Freedom for Faculty Members and Students: A case study of the faculty of Education at Tribhuvan University in Nepal" başlıklı yüksek lisans tezi, Westa'nın (2017)

“Academic Freedom in Teaching in Higher Education in Europe and the Asia Pacific Rim” başlıklı doktora tezi ve Yaşa, O’Hara ve Brown’ın “Academic Freedom in Irish Higher Education” başlıklı çalışmalarıdır.

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen literatür taraması ile üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin tartışmaların geçmişten bugüne giderek arttığı görülmüştür. Bu yöndeki tartışmaların yoğunluğu akademik özgürlük ve üniversite özerkliğinin uygulanmasında birtakım sorun veya eksiklerin olduğunu, bu bağlamda sosyal, politik, ekonomik değişkenlerin etkisiyle söz birliğine tam olarak varılamadığını düşündürmektedir. Tam anlamıyla bir görüş birliği sağlanamamış olmakla birlikte, bu kavramlara ilişkin üzerinde uzlaşılan tanımlamaların da olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün üniversitelerde nasıl, ne düzeyde, hangi değişkenler ile etkileşim halinde uygulandığı ve uygulanabileceğine ilişkin araştırmanın mümkün olabileceği sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada, Türkiye’de akademik özgürlük ve üniversite özerkliğinin öğretim elemanları için ne anlama geldiği, ne durumda olduğu, bu konuda ne tür sorunların yaşandığı, hangi engeller ile karşılaşıldığı ve bu sorun ve engellerin nasıl aşılabileceğine yönelik bir araştırma ortaya koyarak bu probleme akademik topluluğun görüşleri yoluyla çözüm önerileri üretilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, bu araştırmanın konusu, öğretim elemanlarının Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşleridir.

Amaç

Bu araştırmanın amacı, kamu üniversitelerinde görev yapan öğretim elemanlarının görüşlerine göre Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün değerlendirilmesidir. Araştırmanın genel amacı kapsamında, aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretim elemanlarının görüşlerine göre üniversite özerkliği ne anlama gelmektedir?
2. Öğretim elemanlarının görüşlerine göre akademik özgürlük ne anlama gelmektedir?

3. Öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşleri unvan, kıdem, cinsiyet, çalışma alanları (Eğitim Bilimleri, Fen Bilimleri, Sosyal Bilimler, Sağlık Bilimleri), görev yaptıkları üniversite, sendika üyeliği ve diğer akademik vakıf ve dernek üyeliği değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?
4. Öğretim elemanlarının, Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün durumuna ilişkin görüşleri nasıldır?
5. Öğretim elemanlarının görüşlerine göre Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı mevcut ve olası tehditler / engeller nelerdir?
6. Öğretim elemanlarının, Türkiye’de üniversite özerkliğinin ve akademik özgürlüğün sağlanmasına yönelik çözüm önerileri nelerdir?

Önem

Bu çalışma, öğretim elemanlarının üniversitelerin akademik, mali ve yönetsel özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin incelenmesi yolu ile bu konudaki sorunlar ve engellerin belirlenerek, özerkliğin ve akademik özgürlüğün sağlanmasına/iyileştirilmesine yönelik çözüm önerilerinin sunulması, bir bakış açısı ve farkındalık oluşturulması açısından önemlidir. Üniversite özerkliği ve akademik özgürlük konusundaki araştırmalar öğretim elemanlarının, üniversite yöneticilerinin, öğrencilerin, politikacıların ve kamuoyunun farkındalığının artması, bu bağlamda yapılması önerilen düzenlemeler ile üniversite özerkliğinin ve akademik özgürlüğün yasa ve yönetmelikler ile güvence altına alınması ve uygulamalara yansıtılmasına yönelik adımların atılması konularında katkılar sunabilir.

Bu araştırmanın bulgularının, üniversite özerkliği ve akademik özgürlük konusunda çalışmayı planlayan araştırmacılara yol göstereceği, bu konuda yaşanan sorunlara yönelik olarak üniversite yönetimlerinin ve politika yapıcıların farkındalıklarının artacağı ve üniversite özerkliği ve akademik özgürlük konusundaki sorunların çözümüne yönelik adımlar atılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir. Üniversitelerin akademik, mali ve yönetsel özerkliğine ve akademik özgürlüğe ilişkin kuramsal ve kavramsal bilgi sunulması araştırmacıların ve uygulayıcıların dikkatini çekecek ve alana katkı sağlayabilecektir. Elde edilen bulguların, araştırmacıların

üniversite özerkliği ve akademik özgürlük konusuna olan ilgilerini arttırarak bu konudaki akademik çalışmaların sayıca artmasına katkıda bulunması da umulmaktadır.

Sınırlılıklar

Araştırma, Ankara ili kamu üniversitelerinden Ankara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi’nde bulunan Fen Bilimleri, Eğitim Bilimleri, Sosyal Bilimler ve Sağlık Bilimleri alanlarında 2022-2023 eğitim-öğretim yılında görev yapan öğretim elemanlarının oluşturduğu örneklem ve çalışma grubu ile sınırlıdır.

Tanımlar

Öğretim Elemanı: Bu araştırmada, öğretim elemanı, Ankara ili kamu üniversiteleri olan Ankara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi’nde 2022-2023 eğitim-öğretim yılında görev yapan öğretim elemanlarıdır.

Üniversite: Bu araştırmada, üniversite, Ankara ili kamu üniversiteleri olan Ankara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi’dir.

Üniversite Özerkliği: Yükseköğretim kurumlarının iç işleyişlerine, mali işlerine ve yönetimlerine ilişkin kararlar almada ve eğitim, araştırma, dışa yönelik çalışmalar ve diğer ilgili faaliyetlerde kendi politikalarını oluşturmada devlet ve toplumun tüm diğer güçleri karşısındaki bağımsızlıklarıdır (DÜS, 2021).

Akademik Özgürlük: Her bir öğretim elemanının siyasal, sosyal ya da dini inanışlara aykırı davranmaktan ötürü cezalandırılma ya da işine son verilme endişesi duymadan öğretim etkinliği ve araştırma süreçlerini yürütebilme özgürlüğüdür (Berdahl, 2006).

BÖLÜM 2

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde, öncelikle; özerklik ve özgürlük kavramları açıklanmış, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin kavramsal ve kuramsal bilgilere, bildirge ve raporlara yer verilmiş, üniversite özerkliği ve hesapverebilirlik ilişkisi açıklanmış, neoliberalizmin üniversite özerkliği ve akademik özgürlük üzerindeki etkilerine ilişkin bilgi ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Bölümün ilerleyen başlıklarında ise Türkiye’de üniversitelerin tarihi hakkında ilgili alan yazından bilgiler sunulmuş, geçmişten bugüne Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe, yasal dayanakları ve uygulanmasına ilişkin bilgilere yer verilmiş ve son olarak; günümüzde Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin bilgi sunulmuş ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Özerklik

Özerklik sözcüğü, Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğü’nde “Bir topluluğun, bir kuruluşun ayrı bir yasaya bağlı olarak kendi kendini yönetme hakkı, muhtariyet, otonomi, otonomluk” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2021). Cambridge Sözlüğü’ne göre özerklik “Bir örgütün, ülkenin ya da bölgenin bağımsız olma ve kendi kendini yönetme hakkı” şeklinde tanımlanmaktadır (Cambridge Dictionary, 2021). Sözcüğün kökeni incelendiğinde, “özerk” sözcüğü “öz” ve “erk” sözcüklerinden oluşmaktadır. Kendi, ben, temel kişiliği oluşturan varlık anlamındaki “öz” ile güç, yetki, yetenek anlamındaki “erk” sözcüklerinin birleşimi olan “özerk” sözcüğüne “-lik” son eki eklendiğinde dış etkilerden bağımsız seçim yapma olanağı anlamına gelen “özerklik” sözcüğü elde edilir. Arapça’da kendi kendine seçim yapma, kendi yetisi ile davranma anlamındaki “muhtariyet” sözcüğüne karşılık gelen özerklik sözcüğünün, Yunanca’daki karşılığı autos (kendi) ve nomos (kural, düzen, yasa, yönetim) sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan “autonomie” dir (Eyüboğlu, 2004).

Cevizci (2014), özerkliği felsefi açıdan, “kişinin kendi akılcı iradesi ile karar verebilme gücü, kendinin hâkimi olma” olarak tanımlamıştır. Felsefe alanında farklı kişilerce çeşitli şekillerde yorumlanan ve tanımlanan özerklik kavramı Rönesans döneminde sıkça sorgulanmış ve önemli görülmüştür (Dworkin, 1998). Aydınlanma Dönemi filozoflarının rasyonalist bakış açısı ile özerkliği din ve tanrıdan özerk olma olarak ele almaları ve ancak akıl sahibi kişilerin özerk olabileceği düşüncesi kavramın temellerini oluşturmaktadır (Lindley, 1986).

Jean-Jacques Rousseau (2019), “Toplum Sözleşmesi” adlı yapıtında insanın özgürce yaşayabilmesi için otorite baskısının olmaması gerektiğini ancak kişilerin kurallara uygun yaşaması gerektiğini, bu kuralların da kişilerin kendi iradelerinin yansıması olduğunu vurgulamaktadır. Bu sayede, Rousseau’ya göre (2019), toplum herkese hitap eden, bu nedenle herkesin özgür olabildiği bir toplum olacaktır ve toplumdaki herkes eşit olacak, yasaları ortak oluşturacak; bununla birlikte, bu yasalara uygun yaşamak zorunda olacak. Bu bağlamda, Cevizci (2014), Rousseau’nun bu yaklaşımına göre bireysel özerklik ile devlet özerkliğinin birbirini destekler boyuta ulaşacağını belirtmektedir.

Immanuel Kant’ın ahlak felsefesine göre özerklik, insanların kendi koydukları yasalar ile hayatlarını sürdürmeleri olarak yorumlanmakta, özerk kişi ahlak yasasına tabi olmakla beraber bu yöndeki gerekleri yerine getirmeli, bunu yaparken insan olmanın onurunu ve özgürlüğünü korumaktadır (Akgül, 2013; Wiberg, 1998). Kant’a göre, insan, davranışlarından sorumludur, ne yapması gerektiğinin bilincindedir; bir başka deyişle, pratik akla sahiptir ve bu özelliği insanı diğer canlılardan farklı kılar. Dolayısıyla, Kant’a göre özerk insan, dış etkilere bağımsız olarak kendi aklı ile hareket edebilen kişidir (Akt. Işıktaç, 2013).

Kant, özerkliği açıklarken özgürlük ile ilişkisini de yorumlar; Kant’a göre insanın kendi koyduğu yasalara göre hareket etmesi özerkliktir, bu özerklik durumu ise ahlaki özgürlük ile ilgilidir. Başka bir ifadeyle, Kant, özerkliğin ahlaki açıdan kişinin vicdani özgürlüğe sahip olmasını gerektirdiğini belirtir. Kant, vicdani özgürlüğün sorumluluk ile birlikte ele alınması gerektiğini vurgulayarak, sorumlu olduğumuz için özgür olduğumuzu savunur. Dolayısıyla, Kant’ın özerklik anlayışında özgürlük ve sorumluluk kavramları da yer almaktadır (Dworkin, 1998).

Birbiri ile bağlantılı kavramlar olarak ele alınan özerklik ve özgürlük liberal anlayışta da sıkça tartışılan kavramlardır. Liberal anlayış, özgürlük için özerk olmanın gerekmediğini; ancak özerk olmak için özgür olmanın şart olduğunu vurgular ve kişinin tüm sorumluluklarıyla “birey” olarak dış baskıların olmadığı özgür bir yapının parçası olduğunu, bu sayede özerk olunabileceğini savunur (Lindley, 1986). Benzer şekilde, Erdoğan (2014), liberalizmde özerkliğin, bireyin tercihlerinin dış etkenler tarafından belirlenmemesi, kendi gerçek iradesinin sonucu olması gerektiğini ifade etmektedir. John Stuart Mill de, liberal anlayışın “bireysellik” anlayışı ile uyumlu olarak, özgürlüğün bireysel gelişmeyi ve mutluluğu sağladığı, dolayısıyla toplumsal mutluluğun da buna bağlı olduğu görüşündedir (Akt. Wiberg, 1998). Bu bağlamda, liberal anlayışın özgürlük ve özerkliğe bakışının birey temelli olduğu, özgürlüğü bireyin kendi potansiyellerini geliştirmesi temelinde ele aldığı ve toplumsal genel iyiden önce bireysel iyiyi vurguladığı görülmektedir. Rasmussen ve Den Uyl’un (2005), “kendini geliştirme (human flourishing)” ile bireysel özgürlüğün açıklanabileceği ifadesi de liberalizmin özgürlük anlayışını desteklemektedir. Galston da (1995), özerkliğin, toplumdaki imkânları daraltabileceğini, özerkliği benimsemeyen insanların hayat tarzlarına bir baskı oluşturabileceğini belirtmiştir.

Özerklik kavramı, felsefi tanımlamaların yanı sıra hukuk, doğa bilimleri, psikoloji, siyaset bilimi gibi sosyal bilimler alanında da kullanılan ve yorumlanan bir kavramdır. Örneğin, psikolojide özerklik, benliğin bütünlüğünün korunması olarak ele alınırken; sosyolojide, kişinin herhangi bir determinizm türüne bağlı olmaksızın kendi amaçlarını, ilgi alanlarını ve kendi kendisini belirleyebilen akılcı toplumsal aktör olması şeklinde yorumlanmaktadır (Cevizci, 2014). Doğa bilimlerinde ise özerklik, organizmanın kendi kurallarına göre varlığını sürdürmesi olarak yorumlanır (Lapidoth, 1997). Özerkliğe ilişkin farklı disiplinlerden çeşitli tanımlamalar yapılagelmiştir ancak temelde benzer tanımlar olduğu görülmektedir.

Felsefe, hukuk, doğa bilimleri ve sosyal bilimler gibi çeşitli disiplinlerce tanımlanan özerklik kavramına, bu çalışmanın bağlamı gereği sosyal bilimler çerçevesinde ele alınış biçimiyle yer verilmiştir. Özerklik sözcüğü, sosyal bilimler alan yazınında çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Little’a göre (1991) özerklik, “ayırışma, eleştirel düşünme, karar alma ve bağımsız hareket etme”, benzer şekilde, Korkut’a göre (1993), “kişinin kendi düşünce ve iradesine göre karar verebilme yetkisi, hatta hakkı” anlamına gelmektedir. Weber (1995), özerkliğin, bir örgütün, topluluğun veya bir

kişinin kendi kuralları ile kendi kendini yönetme hakkı olduğunu ifade etmiştir. Yayla (2018) ise, özerkliği, bir kuruluşun yönetsel yapısı içinde hiyerarşik olarak bağlı bulunduğu merkez kuruluşlar karşısında yönetsel ve mali açıdan, etkinliklerine ve işleyiş biçimine karar vermede, harcamalarını planlamada ve iç işleyişinde görece bağımsız olması durumu olarak açıklamıştır.

Hannum'a göre (1996) özerklik görelî bir kavramdır ve bir yapının devlet içinde sahip olduğu bağımsızlık düzeyini ifade etmektedir. Benedikter (2009) ise, özerkliği, bir bölgenin, topluluğun ya da yapıların daha yüksek bir otoriteye bağlı olmakla birlikte çeşitli alanlarda serbestçe karar verebilmesi durumu olarak açıklamıştır. Benedikter (2009), bu tanımdan hareketle özerklik kavramını dört boyuta ayırmıştır: (1) Kişinin, belli alanlarda kendi takdir yetisini kullanma hakkı, (2) Daha fazla bağımsızlık, (3) Adem-i merkeziyetçilik, (4) Yasama, yürütme ve yargıyı da içine alan bir yetki. Benedikter (2009), özerkliği boyutlandırarak yönetsel ve siyasal açıdan kavramın içeriğini ortaya koymaktadır.

Özerkliğin, bireysel ve toplumsal açıdan ele alınabilen bir kavram olduğunu ifade etmek mümkündür. Toplumsal açıdan incelendiğinde özerkliğin hukuksal ve yönetsel yönleri olduğu söylenebilir. Uslu (1964), özerkliğin hukuki açıdan “bir topluluğun veya tüzel kişilerin kendisini yöneten kuralların tümünü veya bir kısmını kendisinin tespit edebilmesi veya devletçe konulan ölçütlerin sınırları içerisinde serbest bir şekilde hareket yetisi” olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir (Akt. Centel, 1982). Benzer şekilde, Akgül (2013) özerkliğin, bir kişi ya da kuruluşun kendi iradesiyle hukuki açıdan geçerli kararlar alma, bu kararları uygulayabilme yetkisi olduğunu ifade etmiştir. Özerklik sözcüğü, demokrasi, barış ve benzeri birçok soyut sözcük gibi farklı alanlarda farklı şekillerde uygulamaya geçirilmektedir. Örneğin, kamu hukukunda kentlerin, belediyelerin, üniversitelerin, ibadethanelerin ve bazı kuruluşların özerk olduğu belirtilmektedir (Ackren, 2009). Bu kuruluşların yanı sıra, Dinstein'a göre (1981), barolar ve etnik gruplar da özerklik hakkına sahiptir. Bu açıklamalara göre, özerkliğin pek çok açıdan anlam ifade ettiği, sınırlarının ve bağlamının değişebildiği anlaşılmaktadır.

Özerklik, bireysel açıdan incelendiğinde ise; Kant'a göre (2009) bağımsızlık ve kendi kendine var olma hali anlamına gelmektedir; bu bağlamda, özerklik, bireyin kendi yasalarını kendisinin oluşturmasıdır ve ahlaki bir özgürlüktür (Stanford Encyclopedia of

Philosophy, 2019). Özerklik, dış etkenlerden bağımsız bir şekilde seçim yapma olanağıdır ve bu yönde psiko-kültürel unsurlar (seçebilme yetisinin farkında olma ve seçme isteğine sahip olma), yetki (diğer unsurların yetkisinin güdümünde kalmama) ve araçlar (bir seçimi gerçeğe dönüştürecek unsurlara sahip olma) gerektirir (Pollitt, Birchall ve Putnam, 1998:18).

Özerklik, başkalarının rızasına gerek duymaksızın kişinin önemli kararlar alabilmesi (Brock, 2003), bir örgütün, kendisi için önemli olduğunu düşündüğü konulara ilişkin kararlar alabilmesi (Verhoest, Peters, Bouckaert ve Vershuere, 2004) anlamına gelmektedir. Künneke (1991), özerkliği, sadece üretim araçlarının seçimi ve kullanımı bağlamında özerk sorumluluklara sahip olma olarak ele almıştır (Akt. Peeters, Janvier ve van Dooren, 2000). Van Thiel'a göre ise (2001) özerklik, üretim haklarına sahip olma; bir başka deyişle, hedeflere, görevlere, bütçeye, emek ve sermaye gibi girdi değişkenlerine, çıktı ya da gelire, üretilen malın ya da hizmetin değerine ve üretim sürecine kimin karar verdiği veya bunların örgüte kim tarafından sağlandığı ile ilgilidir.

Fransız düşünür Michael Foucault, özerklik kavramını özne ve iktidar ilişkileri bağlamında ele alır, “Özne ve İktidar” adlı çalışmasında öznenin ürünü olduğu söylem ve pratikleri ve farklı özne türlerinin üretilmesini tartışır (Foucault, 2020). Farklı iktidar biçimlerine karşı direniş biçimlerini çıkış noktası olarak alan Foucault (2020), bu direnişi otorite karşıtı mücadele olarak adlandırır. Bu mücadele ile iktidarın birey üzerindeki etkilerini ve bireyin konumunu sorgular. Foucault (2020) bu mücadelenin, tahakküm biçimlerine (toplumsal, dinsel ve etnik) karşı, bireyi kendi emeğine yabancılaştıran sömürü biçimlerine karşı ve bireyi başkalarına tabi kılan durumlara karşı gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgular. Foucault'ya göre (2020), harekete geçmek, bireylerin öznel deneyim biçimlerine ve kendi deneyimlerinin özneli olmaya adım attıkları anlamına gelir ve birey bu sayede kendi kendini yeniden yaratır. Bu bağlamda, Foucault, bireyin kendisi üzerinde analiz yapmasını bir etik ve özgürleşme sorunu olarak görür (Foucault, 2020). Foucault'ya göre (2020), bireyin otorite karşıtı direniş mücadelesi ancak bireyin kendini özerk bir özne olarak gerçekleştirmesine yönelik felsefi bir sorgulamayla gerçekleşebilir. Bu bağlamda, bireyin özerk bir özne olabilmesinde temel koşulun kendisinin eleştirel bir tarihsel analizini yapabilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Özneyi, diğerleri tarafından denetlenen ve kendi bilgi ve bilinci sayesinde bir kimlik oluşturmuş kişi olarak gören Foucault'ya göre, özne iktidara bağımlıdır ve iktidar her yerdedir (O'Farrell, 2006). Foucault (2020), iktidarın her yerde oluşunu, klinikler, hapishaneler, akıl hastaneleri gibi kuruluşlar oluşturarak toplumdaki bireyleri normal-sorunlu, sağlıklı-sağlıksız, genç-yaşlı gibi ayrıştırmalarla nesneleştirdiği görüşü ile açıklar. Dolayısıyla, Foucault'ya göre (2020) iktidar, bireylerin tutumlarını yönlendiren bir yönetim sorunudur ve bu yönlendirmeyi sosyal ve entelektüel yaşam, cinsellik ve bilgi alanlarında kurduğu otorite ile gerçekleştirmektedir.

Foucault'ya göre (2020), özne, toplumsal bir yapı içerisinde kendi kimliği, istekleri, bireyselliği ve sorumlulukları çeşitli erkler tarafından belirlenen bir oluşumdur; ancak, birey yeni öznellikler geliştirme yönünde bir arayışta olmalıdır, her öznenin kendi benliğini, bedenini, isteklerini kendi kapasitesi ölçüsünde yeniden yapılandırması gerektiğinin altını çizer. Dolayısıyla, Foucault'ya göre (2020), birey, kendi kendini yöneterek insan olmanın gereklerine uygun yaşayabilmeli ve özgürlüğünü yaşatmaya yönelik bir arayış ve mücadelede olmalıdır.

Özerkliği alan yaklaşımı ile açıklayan Fransız sosyolog Pierre Bourdieu (1993) de özerklik kavramının anlaşılması için alanı oluşturan iki temel unsurun anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Bourdieu'nün (1993), "alan" kavramı, işleyiş kurallarına ve kendisine özgü kurumlara uyan ve kendisini oluşturan unsurlar arasındaki ilişkileri tanımlayan görece özerk bir faaliyet alanını ifade etmektedir. Her alanın kendine özgü kuralları bulunmaktadır (Bourdieu, 1993). Örneğin, politik alan, alanın dışındaki bireyler ile yakın ilişkiler kurmalıdır, çünkü politik unsurlar yasallıklarını yurttaşları temsil etmelerinden alırlar (Bourdieu, 1996). Bilimsel alan, alanı oluşturan kişilerin birbirlerinin çalışmalarının bilimsel değerini yargılayabilecek uzmanlıktaki kişiler arasındaki rekabet ile oluşur (Bourdieu, 1988); ekonomik alanda ise yaptırımlar son derece ağırdır ve amaca uygun bireysel çıkarların azamileştirilmesi yönünde hareket edilmelidir (Bourdieu, 1996). Bu bağlamda, alanların kendilerine özgü kuralları, işleyiş biçimleri, amaçları olması nedeniyle görece özerk oldukları söylenebilir.

Bourdieu'ye göre (1993) alan, içerisindeki unsurların (kişiler, gruplar ya da kuruluşlar) oluşturduğu konumların biçimlenmesidir; bir başka deyişle, alanın yapısı bu unsurların konumları arasındaki ilişkilerle oluşur. Alanı oluşturan bu ilişkiler, alanın unsurları arasındaki etkileşim ile sınırlı olmayıp henüz karşılaşmadıkları veya

bilmedikleri unsurlar ile de olabilir. Bu ilişkiler, alanın temelini oluşturan yapısal ilkelerin incelenmesi ile su yüzüne çıkar (Bourdieu, 1993). Bu bağlamda, Bourdieu'ye göre (1993) özerklik, alanın yapısal ilkelerinin anlaşılmasında iki açıdan kilit konudur. Birincisi, her alan, toplumu yöneten ekonomik ve politik alanların müdahalesinden görece bir bütün olarak özerktir; ikincisi, her alanın, geniş çaplı sosyal yapı ile benzer özellikler göstermekle birlikte kendine özgü yapısı ve mantığı vardır. Bir alanın özerkliği, kendi değerlerini ve başarı göstergelerini oluşturma şekli ile görünür kılınır; ancak, özerkliğin görece doğası bu değerlerin alanın oluşmasında tek başına yeterli olmadığını, her ne kadar her alana özgü farklı biçimlerde olsa da ekonomik ve siyasi gücün de rolü olduğunu gösterir (Bourdieu, 1993).

Bourdieu'ye göre (1993), bir alan ne kadar özerk olursa işleyişte, temsiliyette ve kendine özgü bir dil oluşturmada o kadar özerk olur ve gerçeklik algısı da alana özgü mantığa bir o kadar tabi olur. Üretimi etkileyen estetik, dini, bilimsel vb. ölçütlerin özerkleştirilmesi ve bu ölçütlerin bir faaliyet alanına özgü ilişkilerin yapısının oluşumundaki önemi, alan içindeki etkin kişilerin, grupların veya kurumların gerçekliği bu alandaki ortak ilkeler temelinde algılamalarına yol açar. Bir başka ifadeyle, özerklik arttıkça, kırılma etkisi artar ve kişiler dışsal olgu ve olayları alana özgü mantık ve inanışlar bağlamında algılama ve yorumlama eğiliminde olurlar (Bourdieu, 1993). Dolayısıyla, Bourdieu (1993) alanın unsurlarının, alanın içindeki ve dışındaki dünyayı alanın oluşturduğu bir prizma aracılığıyla algıladıklarını, olgu ve olayları bulundukları alanın bakış açısından yorumladıklarını belirterek, her alanın kendisini oluşturan unsurları ile görece özerk bir konumda olduğunu vurgular.

Marksizm'de, özerklik; bireyin doğal, biyolojik bir varlık olmasının yanında toplumun bir ürünü olduğu, topluma bağlı olduğu görüşü temelinde ele alınır (Schaff, 1970). Marksist yaklaşımda, birey fiziksel olarak farklıdır ve psikolojik olarak eşsizdir; ancak, sosyal bir varlıktır, düşünceleri ve deneyimleri ile toplumda yer edinir. Marksizm, bireyin ilahi veya ruhani bir yanının olduğu ve bu sayede diğer canlılardan ayrıldığı fikrine karşıdır. Marksizm'de bireyin diğer canlılardan farklı olması bilinçli olmasından, araç-gereç üretip kullanabilmesinden, özerk oluşundan kaynaklanır (Schaff, 1970). Ancak, bu özerklik toplumdan ve doğadan bağımsız olma anlamına gelmez; aksine, birey toplum ve doğa ile bir bütün olarak özerk olabilir. Marksizm, özerkliği birey olmanın bir koşulu olarak görür; bir başka deyişle, birey kendi yaşamının ustası olmadığı sürece birey sayılmaz (Schaff, 1970). Bu bağlamda Marx (1994), bireyin,

varlığını dinsel veya tanrısal kaynaklara değil, sadece kendisine borçlu olduğunu kabul ettiği zaman kendisinin ustası olabileceğini vurgulayarak bireyin ruhani bir varlık olmadığının altını çizer.

Marksizm ve özerklik kavramına ilişkin incelenmesi önemli görülen bir diğer önemli kavramın “Otonomist (özerklik yanlısı) Marksizm” olduğu söylenebilir. Otonomist Marksizm, proletaryanın özerkliğini savunan politik bir eğilim olarak tanımlanmaktadır (Midnight Notes, 1992). İşçi sınıfının özerkliği için; işçi sınıfı eylemlerinin sermayeye bağlı olmadan özerk bir şekilde yapılabilmesi, bu eylemlerin örgütlerden bağımsız olması ve sınıfın farklı fraksiyonlarının birbirlerinden özerk olması gereklidir (Midnight Notes, 1992).

Otonomist Marksistler, proletaryayı salt üretim kapasitesi olan veya çalışmakla yükümlü kişiler olarak görmeyip, sermaye değerini inkâr ederek işi reddetme potansiyeline sahip olduklarının altını çizerler (Tronti, 1980). Otonomist Marksizm’e göre sermayeye karşı mücadele bilinçlilik ya da merkezileştirilmiş bir örgüt ile değil; eylem araçları, kuramsal düşünceler, örgüt yapılanmaları ile olur, ancak bu şekilde kapitalist emek süreçlerine karşı direniş gerçekleştirilebilir (Marks, 2012). Bu görüşü destekleyen bir durum olarak, Otonomist Marksistlerin anti-otoriterlik ve anti-kapitalizmin öncüsü olan Zapatista hareketini benimsedikleri söylenebilir (Midnight Notes, 1992). Otonomist Marksistler, Zapatista hareketi benzeri pek çok hareket ile elde edilen başarıların iktidarın zapt edilmesi ile veya devlete karşı yeni sosyal normlar veya siyasi güç türleri oluşturulması ile gerçekleşmediğinin altını çizerler. Otonomist Marksistler, ne iktidar yanlısı ne de iktidar karşıtı olarak, sermayeden bağımsız alanların yeniden oluşturulması ve proleter harekete alan açılmasının önemini vurgularlar.

Eleştirel eğitim alanının kurucusu olarak bilinen Brezilyalı Eğitimci Paulo Freire (2019) için ise özerklik, bir kendi olma, olgunlaşma, olma sürecidir ve bir günde olacak bir iş değildir; Freire’ye göre (2019) hiç kimse yirmi beş yaşına gelince birdenbire olgunlaşmaz; özerklik, çok çeşitli sayısız kararı barındıran bir sürecin sonunda gelir; kimse önce özerk olup sonra karar almaya başlayamaz. Freire (2019), eleştirel eğitim alanı içerisinde özerkliği yorumlarken birey özerkliğinin çocuklukta geliştiğini ve temelde olması gerekenin, çocuğun kendi kararlarının ağırlığını sorumlu ve etik bir şekilde üstlenmesi olduğunu vurgulamaktadır.

Eleştirel kuram ve Frankfurt Okulu düşünürleri ise toplumsal ve bilimsel gelişmelere ve yeni paradigmalara insan özgürleşmesi ve toplumsal dönüşümün sağlanması amacıyla eleştirel yaklaşmışlardır; Aydınlanma düşüncesini teknoloji ve bilim aracılığıyla özgürlükleri kısıtladığı ve aklın araçsallaştırıldığı gerekçesiyle eleştirmişlerdir (Horkheimer ve Adorno, 2010). Bu bağlamda, “Aydınlanmanın Diyalektiği” adlı eserlerinde Horkheimer ve Adorno (2010), bu durumu “Aydınlanmanın kendi kendini yıkıma uğratması” olarak yorumlamakta, aydınlanmanın akıl aracılığı ile özgürleşmeyi vaat ederken bilim ile de doğa üzerinde egemenlik kurmayı öngördüğünü ifade etmekte, bu egemenliğin insan üzerinde egemenliğe dönüşeceğini belirterek bu durumu eleştirmektedirler. Benzer şekilde Herbert Marcuse (1964) de “Tek Boyutlu İnsan” adlı eserinde, gelişen teknolojinin ve üretim araçlarından kaynaklı rasyonalitenin üst düzey bir baskı aracı oluşturarak totaliter bir sistem yarattığını vurgulayarak araçsal akıl insanı egemenliği altına alması bakımından eleştirmektedir.

Frankfurt Okulu düşünürleri, Marx’ın ekonomi-politiğin eleştirisini ve Lucas’ın Hegelci Marksizm’ini temel alarak, toplumsal yaşamın anlaşılması için sosyal yapı ile ilişkilendirmelerin yapılması gerektiğini vurgularlar (Connerton, 1976:12-17). Horkheimer ve Adorno (2010), ekonomi-politiğin eleştirisinin yanı sıra araçsal aklın eleştirisini de ekleyerek Marksizmi yeniden yorumlamaktadırlar. Bu bağlamda, kapitalizmin araçsal akıl (rasyonalite) bağlamında açıklanması gerektiğini ileri sürerler.

Kurulduğu dönem olan 1930’lu yıllardan bu yana, Frankfurt Okulu özerklik kavramını kimi zaman birbirinden farklı, kimi zaman benzer veya aynı bakış açısı ile ideolojik bir yanılgı, kayıp bir olasılık ve arzu edilen bir ütopya olarak ele almışlardır (O’Connor, 2019). O’Connor’a göre (2019), kavrama ilişkin çeşitli yorumların olması görüş ayrılıkları oluşturmuş; ancak, bu durum eleştirel kuramın gelişimine katkı sağlamıştır.

Horkheimer (1993), özerk öznenin temel bir gerçeklik olarak algılanamayacağını, sosyal güçlerin bir ürünü olduğunu belirtmiş ve bu nedenle özerkliğin, yeniden üreten toplumun amaçları ile sınırlı olduğunun altını çizmiştir. “Aydınlanmanın Diyalektiği” adlı eserlerinde Horkheimer ve Adorno (2010), özerkliğin toplumsal bütünsellik mantığının bir işlevi olduğunu vurgulamışlar ve toplumsal bütünselliği de bireylerin normlarını belirleyen kapalı bir sistem olarak ele almışlardır.

Horkheimer ve Adorno (2010), özerkliği yorumlarken, kapitalizmin güç kullanarak uyguladığı müdahaleler çerçevesinde ele almışlar, böyle bir sistemde özerklikten söz edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Kapitalizmin, kişilere önceden belirlenmiş düşünme biçimlerini ve neyin doğal, gerekli ve iyi olduğunu veya olmadığını empoze ederek özerk oldukları yanılgısına düşürdüğünü ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, Horkheimer ve Adorno'nun (2010), özerkliği, içinde bulunulan sosyal yaşam çerçevesinde ele aldıkları, kapitalist sistemde kişilerin ancak özerklik yanılgısına sahip olabileceklerini ve salt aklın özerkliğin sağlanmasında yeterli olmadığını belirtmelerinden hareketle Kantçı rasyonalist yaklaşımın özerklik yorumuna karşı çıkmış ve bu bakış açısını eleştirmişlerdir.

Horkheimer ve Adorno (2010), özerkliği bağlamsal bakış açısıyla değerlendirirken, Marcuse (1966), özerkliğin insan kapasitesi dâhilinde olduğunu belirterek, sosyal düzenlemelerden ve tarihsel süreçlerden bağımsız, olası bir gerçeklik olarak ele almıştır. Marcuse (1966), özerkliğin kapitalizm ve modern akılcılıkta karmaşık hale geldiğini kabul etmekle beraber bu etkenlerden bağımsız bir özerklik olasılığının varlığını vurgulamıştır. Marcuse, “Eros ve Uygarlık (1966)” ve “Tek Boyutlu İnsan (1964)” eserlerinde, üretim araçlarının ve tüm müdahalelerin özgürlüğü baskıladığını belirtmiş, bu tür toplumsal baskıların olmadığı durumda bireyin kendi yaşamında hayat boyu sürececek olan bir özerkliği elde etmede özgür olacağını ifade etmiştir. Marcuse (1966), kapitalizmin kontrol mekanizmalarının özerkliği engellemeyeceğini, aksine, özerkliği mümkün kılacağını vurgulamıştır. Dolayısıyla, Marcuse'ye göre (1966) özerklik, baskının ürünüdür, kişiler baskıdan özgürleşme amacıyla özerk görevler edinerek öz yönetim elde edebilirler. Marcuse'nin bu görüşünün Kant'ın varoluşçuluk felsefesi ile örtüştüğü söylenebilir; ancak, Marcuse (1966), özerkliğin, bireyin basit bir şekilde akıl sahibi bir varlık olarak değil, daha iyi ve daha mutlu bir yaşamın yaratıcısı olarak görüldüğü daha kapsamlı bir şekilde tanımlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Dolayısıyla Marcuse'ye göre (1964) bireylerin bu özerkliği elde edilebilmeleri için, toplumsal yaşamı düzenleyen bağımlı gereksinimlerin ve tatminlerin bastırılması gerekmektedir.

Frankfurt Okulu düşünürlerinden bir diğer isim Jürgen Habermas ise (1993) özerkliği eleştirel kuramın temel sorunlarından biri olarak görmüş, özerkliği olasılık ve anlam temelinde ele almasıyla kendisinden önceki Frankfurt Okulu düşünürlerinden farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Habermas, özerkliği sağlayan koşulların toplumsal

bütünsellik ile ortadan kaldırılacağı görüşüne katılmayıp, bu konuda ortaya atılmış çeşitli görüşleri yersiz bir çelişki olarak nitelendirmiştir (O'Connor, 2019). Habermas'a göre (1993), özerkliği akılcılığa dayandırma fikri mantıklıdır; ancak, bu salt araçsal - manipülatif bir akılcılık olmamalıdır. Buna ek olarak, Habermas (1993), özerklik kavramsallaştırmasını dil kuramının parametrelerine de dayandırmakta, bu görüşünü de sosyal süreçlerin öznelerarası bir oluşum olması ile gerekçelendirmektedir. Habermas (1993), bu durumu "iletişimsel akılcılık" olarak kavramsallaştırır.

Habermas'ın, diğer eleştirel kuramcılardan farklı bir görüşte olması, modern toplumun özerkliği kısıtlayabileceği görüşünü desteklemediği anlamına gelmemektedir (O'Connor, 2019). Habermas (1993), özerkliğin sağlanmasının iletişimi destekleyen akılcı idealler ile gerçekleşebileceğinin altını çizmektedir. Habermas'a göre (1993) akılcı iletişim sayesinde özerk bireyler, konuya ilişkin tüm mevcut uzlaşmaların ötesine geçerek mecbur bırakıldıkları sosyal rollerini sorgulamaya başlarlar ve aynı zamanda birbirlerinin özerkliklerini tanırlar.

Habermas, açık bir şekilde Kantçı yaklaşımı benimsemekle birlikte, özerkliği Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı ile de ilişkilendirir. Bu ilişkilendirmeyi, ahlak yasalarının sorgusuz kabulü ile başlayıp özerk aşamaya kadar olan bireyin olası gelişim süreçleri ile açıklar (O'Connor, 2019). Habermas (1990), "Ahlaki Bilinçlilik ve İletişimsel Eylem" adlı çalışmasında özerk tutumun, bireyin kendi yaşam dünyasından sosyal dünyaya sızan sezgisel kesinliği sarstığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, özerklik ile uyum seçeneği ortadan kalkar ve bu belirsizlik durumunda ahlaki gerekçelendirme sorunlu hale gelir (Habermas, 1990). Özetle, Habermas'ın özerklik anlayışının akılcılık, özneler arası oluşturulan normlar ve iletişimsel eyleme dayandığını ifade etmek mümkündür.

Eleştirel kuramcılardan Axel Honneth de Habermas'ın özerkliği etkileşime ve tanınırlığa dayandırdığı görüşünü benimsemiştir (O'Connor, 2019). Honneth (2007: 183), Habermas gibi, kişilerin sahip olduğu bireysel deneyim kapasitesinin öznelerarasılık sayesinde özerkliği yeniden tasarladığını belirtir. Ancak bu yeniden tasarlanma, özerkliğini kullanan kişinin "merkezsizleştirilmesi"ni içerir (Honneth, 2007). Honneth'e göre (2007) özerklik, öznelerin kendi yaşamlarını tamamen özgür bir şekilde ve baskı olmadan belirleyebilme kabiliyetidir ve bu kabiliyet bir tür olgunluktur.

Bu şekilde özerk kişiler gerçek gereksinimlerinin farkında olurlar ve eylemlerinin sonuçlarını öngörebilirler (Honneth, 2007).

Honneth (1995), özerkliğin klasik tanımı yerine, bir başka deyişle, özerkliğin kendiliğindenliği, bütünselliği ve ahlak-bilimsel kesinliği yerine, “dil aracılığı ile gereksinimlerin”, “yaşamın öyküsel uyumunun” ve “bağlamın ahlaki duyarlılığının” açıklanması gibi öznelarası eylemleri temel almıştır. Honneth, öznelarasılık kuramı ile birlikte, özerkliği Hegelci tanınırlık ile de bağdaştırmış, karşılıklı tanınırlığın bireylerin yapısını ve deneyimlerini açıklayabileceğini; ancak, tanınırlığın olmadığı durumda eksik deneyimlerin yaşanacağını ifade etmiştir (Honneth, 1995).

Honneth (2012), “The I in We” adlı çalışmasında, özerkliğin öz-anlayış ile elde edilebileceğini, kişinin kendi gereksinimlerinin, inançlarının ve yeteneklerinin farkında olması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra, Honneth (2001), özerkliğin, sosyal etkileşim yoluyla bireylerin birbirlerinin kişiliğinin belli yönlerinin karşılıklı çabası kabulünü gerektirdiğinin de altını çizmektedir.

Özgürlük

Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğü’nde özgürlük; “Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbesti” ve “Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2021). Cambridge Sözlüğü’nde özgürlüğün tanımı “kişinin kendi istediği şekilde yaşaması, düşüncelerini söylemesi ve başkaları tarafından kontrol edilmeksizin kendi kararlarını alabilmesi” olarak yapılmıştır (Cambridge Dictionary, 2021). Özgür sözcüğü başkalarına bağlı olmayan, kendi istediği biçimde davranan anlamına gelmekte, bu sözcüğe eklenen “-lük” eki ile özgür olma durumu ifade edilmektedir (Eyüboğlu, 2004: 542).

Özgürlük, tanımı çeşitli görüşler bağlamında değişebilen, bu nedenle insanlık tarihi boyunca çeşitli filozoflar, kuramcılar ve bilim insanlarınca sorgulanan ve tanımlanmaya çalışılan bir sözcüktür. Yaşadıkları dönem bağlamında filozofların özgürlük tanımları birbirine benzemekle birlikte kimi yönlerden farklılaşmaktadır. Bu bağlamda, kavramın daha geniş bir bakış açısıyla açıklanabilmesi amacıyla özgürlük kavramına ilişkin çeşitli görüşlere yer vermek önemli görülmektedir.

Rousseau (2019), “Toplum Sözleşmesi”nde, özgürlüğü üç türe ayırır; doğal özgürlük, sivil (negatif) özgürlük ve ahlaki (pozitif) özgürlük. Rousseau (2019), doğal özgürlüğün insanın özgür doğasından kaynaklandığını (doğal durum) öne sürer, bireysel gelişimin ilk aşamasında oluştuğunu, başka bir deyişle ilkel insanın sahip olduğu özgürlük anlamına geldiğini ifade eder. Doğal durumun, Rousseau’nun Toplum Sözleşmesi teorisinin anlaşılabilmesi için önemli bir kavram olduğu söylenebilir. Diğer iki özgürlük türü (sivil özgürlük ve ahlaki özgürlük) uygar toplumda görülür.

Rousseau (2019), her bir özgürlük türünün gerekli olduğunu vurgulayarak, onları önem sırasına göre ayırmaz. Öncelikle doğal özgürlüğü açıklar; bu özgürlük türünü kişinin henüz toplum içinde yer almadan önceki özgürlükleri olarak ele alır. Rousseau’ya göre (2019) doğal insan; özgürlüğüne düşkündür, kendisini sever ve başkalarına merhamet duygusu gelişmiştir. Doğal insan iyidir; çünkü saftır, kötülüğü bilmez (Rousseau, 2019). Rousseau’nun doğal insanın iyiliği görüşüne Hobbes karşı çıkar; doğal insanın ahlaki yetileri olmadığını, erdemli olmayı bilmediğini ve bu nedenle kötü ve saldırgan olduğunu düşünür (Silier, 2016). Locke ise doğal insanın iyiliği konusunda Rousseau’ya katılır. Ancak Locke’a göre, insan doğuştan bir akla sahiptir, doğuştan gelen insan ortak aklı da herkesin eşitlik, özgürlük, yaşam ve mülkiyet haklarına sahip olduklarını gösterir, Rousseau ise aklın doğuştan değil, tarihsel süreç içinde geliştiği görüşündedir (Silier, 2016).

Rousseau (2019), daha sonra, uygar toplumda var olan özgürlük türü olarak sivil (negatif) özgürlüğü açıklar. Sivil özgürlükleri, toplumun bireyleri dış etkiler tarafından zarar görmemeleri yönünde koruması gerektiği ve yasaların kişilerin birbirlerine şiddet uygulamalarının önüne geçmesi gerektiği düşüncesi ile açıklar. Rousseau (2019), insan doğasının iyi olduğu görüşüyle, kötülüklerin kaynağının uygar toplum olduğunu öne sürer; bu görüşünü uygar toplumdaki rekabet ve hırsla dayandırır. Uygarlığın doğal durumdaki insanı yozlaştırdığını vurgulayarak uygar toplumu “yozlaşmış” toplum olarak değerlendirir. Rousseau (2019), bu yozlaşmayı ayrıca; uygar insanın güvenlik uğruna özgürlükten vazgeçmesi, kibirli ve bencil olması, başkalarına kıskançlık duygusu beslemesi bağlamında da açıklar. Uygar toplumda insan doğası değişime uğrar; ancak bu durumun hem iyi hem de kötü yanları vardır. İyi yanı, insanı hayvandan farklı kılan özgür iradeyi ve aklı kullanabilmesini olanaklı hale getirmesi iken, kötü yanı aklın merhamet duygusunu geride bırakarak, rekabet ve çıkara dayalı karşılıklı bağımlılığın gelişmesidir ve bu nedenle gerçek ihtiyaçların yerini başarı ve ün ihtiyacı alır. Bu

durumda, doğal özgürlükler, yerini toplumsal çelişkiler, yozlaşma, rekabet ve tatminsizliğe bırakır (Rousseau, 2019). Rousseau'ya göre (2019), kişi ancak gerçek ihtiyaçlarını bilir ve karşılırsa mutlu ve özgür olabilir. Dolayısıyla, özgürleşmenin ilk adımının özgür olmadığının farkına varmak ve bu durumu değiştirmeye çabalamak olduğunun altını çizer.

Rousseau (2019), üçüncü özgürlük türü olan ahlaki (pozitif) özgürlüğü ideal düzen olarak ele alır. Kişinin kendi kendine koyduğu yasaya uymasını ahlaki özgürlük olarak tanımlayarak, bu durumun gerçek özgürlük olduğunu vurgular; ancak bunun kuralsızlık anlamına gelmediğinin altını çizer. Çünkü Rousseau'ya göre (2019), kuralsızlığın olduğu bir toplumda insan, arzularının esiri olur; bu serbestliğin hayvanların durumundan bir farkı yoktur. İdeal düzende birey, içinde bulunduğu toplumun bir parçasıdır, özgürlük ve eşitliğin sağlanması için bireysellikten sıyrılıp toplumsallığa geçilmelidir; zira Rousseau'ya göre bireysellik ve toplumsallık birbirinin karşıtıdır.

Rousseau (2014), ahlaki özgürlüğün uygar toplumda edinildiğini ifade eder. Bu durumu, ahlaki özgürlüğün kişiyi ancak kendi kendisinin uzmanı yaptığı, salt arzunun kişiyi köleleştirdiği, yasalara uymanın da bireysel özgürlük sağladığı şeklinde açıklar. Ahlaki özgürlüğü açıklarken, Rousseau (2014) , bireyin özgürlüğünü temel alır, birey tanımlamasını da “erkek birey” olarak yapar. “Emile”de, Rousseau (2014) , bireylerin toplumun genel taleplerinin yerine kendi bireysel ilgi alanları ve çıkarlarını ön planda tuttukları yozlaşmış bir toplumda bireyin nasıl doğru bir şekilde eğitilmesi gerektiğini anlatır. Emile karakteri eğitim alan tek bir bireyi temsil eder. Ancak, Toplum Sözleşmesi’nde (Rousseau, 2019), bu durumun tam tersi ön plandadır; bireysel değil toplumsal eğitim ve eğitilmiş yurttaşlara odaklanılır. Bu bağlamda, Rousseau’nun, bireyin hem iyi bir insan hem de iyi bir yurttaş olduğu yeni ve daha doğal bir insan oluşturmaya çalıştığı söylenebilir. Emile, negatif eğitimle eğitilir; başka bir deyişle, toplumdaki yozlaşmadan korunabilmesi yönünde bir eğitim alır. Toplumsal yaşamdan uzak bir bölgede bir eğitmen kontrolünde Emile doğal durumdaki insanın arzu ve yeteneklerini edinebilmesi ve bu şekilde gerçek ihtiyaçlarının farkına varması yönünde bir eğitim alır. Yozlaşmış bir bağımlılık yerine, doğaya uygunluk esas alınır ve çocuk, eğitmeni bir otorite olarak algılamamalıdır. Emile, kendi iradesi ile davranmayı öğrenmeli, doğal durumda kendi koşullarını kendisi yaratabilmelidir (Rousseau, 2013). Bu durum ilk etapta çocuğun özgür olduğu yanılgısına neden olabilir; ancak, çocuk

asında eğitime bağımlıdır; bu nedenle Rousseau, kendi ile çeliştiği ve otoriter bir eğitim yöntemi seçtiği yönünde eleştirilir (Silier, 2016).

Ahlaki özgürlükler konusunda Rousseau'nun cinsiyetçi bir tutum sergilediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Rousseau (2014), birey ve erkek sözcüklerini eş anlamlı olarak kullanır, birey özgürlüğünü erkek özgürlüğü olarak ele alır. Emile karakteri de erkektir. Emile'de kadın konusuna sadece Emile'e bir eş arama konusuna gelindiğinde değinilir. Rousseau, erkeğin ahlakına, tutkularına, zevklerine ve mutluluğuna odaklanır. Erkeğe zevk vermek, erkek için faydalı olmak, erkeğin sevgisini ve takdirini kazanmak ve erkeği ve çocuklarını iyi yaşatmak kadının görevidir; bu bağlamda kadınlar çocukken bu yönde eğitilmelidir (Rousseau, 2014). Rousseau (2014), kadının özgürlükler ile mutlu olamayacağını, ancak bir erkeği eş olarak mutlu ederse mutlu olabileceğinin ve erkeğin bağımsızlığı için gereken özgürlüklerde kadının hiçbir hakkı olmadığını altını çizer. Yozlaşmış toplumu, otorite baskısını ve geleneksel eğitimi eleştirmesine rağmen, Rousseau'nun özgürlükler konusunda kadın özgürlüğüne yer vermemesi, özgürlükleri sadece erkeklere özgü bir hak olarak görmesi Rousseau'nun kendisi ile çeliştiğini ortaya koymaktadır.

Rousseau'nun özgürlük anlayışı, özgürlüğün vazgeçilmez bir insani değer olduğu, özgürlüğün insanın gerçek ihtiyacı olduğu, bu amaçla, kişinin kendi ihtiyaç ve yeteneklerinin farkına varması ve buna uygun olarak yaşaması üzerinedir (Rousseau, 2019). Rousseau, insanın özgürce yaşayabilmesi için otorite baskısının olmaması gerektiğini vurgulayarak, bu durumun kuralızsızlık ile karıştırılmaması gerektiğinin altını çizer. Ancak; Emile'de eğitime bağlılık, Toplum Sözleşmesi'nde de devlete bağlılık bir otoritenin varlığını gözler önüne sermektedir. Bir başka deyişle, Emile, özgür olduğu algısını edinir; ancak, aslında eğitmeninin bakış açısını, yaşayış biçimini içselleştirir (Rousseau, 2013). Benzer şekilde Toplum Sözleşmesi'nde bireylerin düşünceleri devletin iyiliği yönünde belirlenir, davranışları devlet yararına olacak şekilde planlanır (Rousseau, 2019). Silier'e göre (2016), bu durum Rousseau'nun özgürlük paradoksu olarak ifade edilebilir ve Rousseau'nun özgürlük yanılsaması yarattığı söylenebilir.

Özgürlüğe ilişkin görüşleri ve eleştirileri ile bilinen bir diğer önemli filozof Immanuel Kant'tır. Kant'ın felsefesinin eleştiri felsefesi olarak bilindiğini söylemek mümkündür. Zira Kant, felsefi görüşlerini eleştirel bir zemin üzerine kurar; bu nedenle eserlerini de birer eleştiri olarak sunar. (Kant, 2009; 2015; 2016). Özgürlük konusunda

da eleştirel görüşlerini paylaşan Kant, bir toplumda ancak özgürlük gelişirse toplumun ilerlemesinin mümkün olacağını, özgürlüğün insanlığın en temel unsuru olduğunu ifade eder. Dolayısıyla, Kant için özgürlüğün temel ölçüt olduğu anlaşılmaktadır. Kant, Arı Usun Eleştirisi (2015) ve Pratik Aklın Eleştirisi (2009) eserlerinde özgürlüğü incelemiş, Arı Usun Eleştirisi'nde özgürlüğün saf akıl ile gerçekleştiremeyeceği sonucuna varmış, bu nedenle Pratik Aklın Eleştirisi'nde özgürlüğün ancak pratik olarak gerçekleştirilebilecek bir durum olduğunu açıklamıştır.

Kant (2009), Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nde savunduğu özgürlüğe ilişkin görüşlerine katılır, doğal durumdaki özgürlüklerin uygar topluma geçişle birlikte sivil duruma dönüştüğünü, bir başka deyişle bir otoritenin varlığıyla özgürlüklerin durumunun değişime uğramak zorunda kaldığını belirtir. Kant (2009), toplum sözleşmesi ile insanların kendi doğal özgürlüklerinden vazgeçtiklerini ve bunu devletin ve toplumun iyiliği için yaptıklarını ifade eder ve insanların doğuştan sahip oldukları özgürlük hakkının yalnızca hukukun varlığı ile korunabileceğini dile getirir, toplumsal sözleşme ile de uygar topluma (sivil duruma) geçişi insanlığın bir ödevi olarak yorumlar.

Kuçuradi (1988), Kant'ın, özgürlüğü kişilerin eylemde bulunmayı istemeleri ile bağlantılı olarak ele aldığını belirtmiştir. Bir başka deyişle, özgürlük, eylemde bulunmayı istemektir (Kuçuradi, 1988). Ancak, bu istek, hukuksal düzende olmalıdır; özgürlük, her bir bireyin özgürlüğünün başkalarınınki ile uyum içinde sınırlandırıldığı ölçüde uygulanmalıdır ve bu uyum evrensel bir yasa çerçevesinde gerçekleşir ki bu yasa da evrensel hak ilkesidir (Kant, 2010). Kant, yasalara uydukları sürece kişilerin eylemde bulunma ve seçim yapma özgürlüğünü kazanacaklarını belirtir. Kant, hukuk yasalarına uyma zorunluluğunun özgürlüğü zedelediğini, çünkü zorlayıcı olsalar bile insan aklı ile oluşturulmuş yasalar olduğundan, kişiler aslında aklın yasalarına uyarlar ve bu durum onları özgür ve özerk kılar; toplumsal eşitlik ve özgürlük ancak bu şekilde sağlanır (Kant, 2010). Bu bağlamda, Kant'ın, baskı ve zorlama ile kişilerin yasalara uymalarını sağlamanın onların özgürlüklerine zarar vermediğini, aksine, insan aklının bir ürünü olduğundan onları özgürleştirdiğini savunduğu anlaşılmaktadır.

Antik Yunan filozofların biri olan Aristoteles'in ise özgürlük kavramına ilişkin net bir tanımlaması bulunmamakla birlikte, çeşitli kavramlarla ilişkisi üzerinden özgürlük yorumu ve değerlendirmeleri özellikle Poetika (1981) ve Nicomakos'a Etik

(1999) eserlerinde görülmektedir. Poetika eserinde, Arsitoteles (1981), doğal kölelikten ve demokrasinin bir ögesi olarak özgürlüğün anlaşılması gerektiğinden bahseder. Aristoteles (1981), özgürlüğün, kişinin kendi yaptığı seçimler aracılığıyla akılcı bir öz-yönlendirme ile elde edilebileceğini savunur. Bu bağlamda, özgürlüğe bakış açısının köleliğe ilişkin görüşleri çerçevesinde anlaşılmasının mümkün olabileceği söylenebilir.

Aristoteles (1981), özgürlüğü, akılcılık, erdem ve öfke ile bağdaştırır, özellikle akılcılığın insanları mutluluğa götüren hedeflerini gerçekleştirmelerinde başat rolde olduğunu ileri sürer. Aristoteles'e (1981) göre özgürlük iki tür erdem gerektirir, bunlardan biri entelektüel erdem, diğeri ise ahlaki erdemdir. Aristoteles (1999), entelektüel erdemi iyi yaşamın temeli olarak görür, ahlaki erdemin ise entelektüel erdemin açtığı yolda istekte bulunma ve davranma konusunda kişileri cesaretlendirdiğini belirtir. Aristoteles (1999), entelektüel erdemi pratik akıl olarak adlandırır ve insan iyiliği yönünde davranış sergileme kapasitesi olarak açıklar. Bu bağlamda, pratik akla sahip kişi diğerlerinden daha özgürdür. Pratik akla sahip olmayan kişi gerçek anlamda özgürlüğe sahip değildir; çünkü kendi yargılarını sürdürmede başarısızdır ve hangi yargılarda bulunması gerektiği konusunda pasif ve bilgisizdir (Aristoteles, 1999). Bir başka deyişle, Aristoteles, özgür kişinin yargılayabilme becerisine sahip ve akılcı kişi olduğunu vurgular. Dolayısıyla, entelektüel erdeme ve akla sahip kişiler toplumda birer uzman olurken, bu yetilere sahip olmayan ancak fiziksel gücü olan kişiler köle olurlar (Walsh, 1997).

Aristoteles'e (1981) göre uzman olanlar yönetenler, diğerleri ise yönetilenlerdir, bu durum doğuştandır ve hem gerekli hem de yararlıdır. Aristoteles, yöneten-yönetilen ilişkisini kadın-erkek ilişkisine uyarlar, erkeğin yöneten, kadının da yönetilen olduğunu erkeklerin kişileri kontrol etmede kadınlara göre daha iyi oldukları gerekçesi ile açıklar. Ancak kadınların kölelerden farklı olduğunu, görevlerinin fiziksel güç kullanımı olmadığını, sadece erkeklerin ev için ürettiği ürünleri korumak olduğunu ifade etmektedir. Kısacası, Aristoteles, özgür olmanın veya olmamanın doğuştan belli olduğunu, kişilerin erdemleri ile bağlantılı olduğunu, bu nedenle toplumda köleler ve özgürler veya yönetilenler ve yönetenlerin olduğunu belirterek bu durumun toplumsal düzen açısından yararlı olduğunu savunur.

Aristoteles (1981), yurttaşların özgürlüğü konusunda da benzer bir ayrıma gider. Aristoteles'e (1981) göre yurttaş, bilinçli bir şekilde politik etkinliklere dâhil olan kişidir; dolayısıyla karalı ve bilinçli bir şekilde bu etkinliklere katılan kişiler yurttaştır ve bu kişiler kendine yeten bir yaşam tarzı olan ve basit konuşmalar yapan kişilerdir. Bu durumda, kadınların yurttaşlık ölçütlerine sahip olmadıkları çıkarımını yapmak mümkündür zira kadınlar erkeklere bağımlıdır, bu etkinlikleri gerçekleştiremezler (Aristoteles, 1981). Ayrıca Aristoteles'e göre (1981), yurttaş olanlar da gerçek anlamda özgür kişiler değildirler, eğitim ve hukuk kuruluşlarına ve siyasi ve sosyal yapılanmalara bağımlıdırlar.

Görüşleri paylaşılan düşünürlerin, özgürlüğe ve diğer birçok kavrama ilişkin açıklamalarını yaşadıkları dönem ve coğrafya bağlamında değerlendirmek uygun olacaktır. Her dönemin ve coğrafyanın kendine özgü değişkenleri ve koşulları olduğu göz önünde bulundurulduğunda, özgürlüğe ilişkin farklı kişilerce farklı tanımlar yapılmasının kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır.

Özgürlük kavramına ilişkin yakın dönem ve günümüz düşünürlerinden de çeşitli görüşler ön plana çıkmaktadır. Türkiye Felsefe Kurumu'nun başkanı, filozof ve akademisyen Ioanna Kuçuradi (1988), özgürlüğün insanın amaçlı eylemde bulunmasını sağlayan bir tür özelliği olarak görülebileceği gibi insanın sahip olabileceği bir olanak olarak da görülebileceğini ifade eder. Olanak olarak özgürlük, kişi tarafından yaşamda gerçekleştirildiğinde edinilmiş olur (Kuçuradi, 1988). Kuçuradi, bu durumu etik özgürlük kavramı ile bağdaştırır, etik özgürlüğün (kişi özgürlüğü) sağlanmadığı durumda toplumsal özgürlüğün mümkün olamayacağını altını çizer. Kuçuradi'ye göre, toplumsal özgürlük iki boyutludur: kişi ve devlet; kişisel özgürlük insan haklarındandır ve toplumsal özgürlük hukuk güvencesi altına alınmalıdır, eğitim özgürlüğü gibi özgürlükler herkese sağlanmalıdır (Kuçuradi, 1988).

Alman filozof, politik ekonomist, tarihçi ve gazeteci Karl Marx (1973), özgürlüğü, bireysel özgürlük ile toplumsal özgürlüğün birleşimi olarak ele alır; bireyin toplum içinde ve tarihsel süreç ile birlikte özgürleşebileceğini vurgular. Bu yönden Rousseau'nun (2019) doğal durumdaki insanın özgürlüğünün en gerçek özgürlük olduğu fikrine karşı çıkar, toplumsal ilişkilerin, tarihsel üretim biçimlerinin, kültürel çeşitliliklerin bireyi dönüştürdüğünü belirterek, toplum ve birey arasında güçlü bir bağlantı olduğunu altını çizer. Rousseau (2019) uygar toplumda kişilerin kendi öz

benlikleri ile içsel olarak dönüşüme uğradıklarını savunurken, Marx (1973), bu dönüşümün kişilerin öz benlikleri ile değil, toplum ve doğa ile kurduğu ilişkiler ile gerçekleştiğini ifade eder. Çünkü Marx’a göre (1973) tarihsel süreç içinde insanların ihtiyaçları toplum ve doğa ile bağlantılı olarak çeşitlenir.

Marx’ın özgürlük anlayışının anlaşılması için öncelikle liberal görüşün özgürlüğe bakışını incelemekte fayda olduğu söylenebilir. 1979 yılında Milton Friedman, ideal özgürlüğün tam olarak anlaşılabilmesi için devlet tarafından “özgürlüğümüzdeki kısıtlamaların kaldırılması gerektiğini öne sürmüştür (Friedman, 1979, 61). Friedman’ın, kendisinden 320 yıl önce özgürlüğün kişinin gücünü kısıtlayan dış engeller olmadan hareket edebilmesi olarak gören Thomas Hobbes ile benzer bakış açısına sahip olduğu söylenebilir (Kim, 2004). Friedman’ın (1979), özgürlüğe ilişkin bu görüşü savunurken Marx’ın aksine tarihsel politik bağlamı göz ardı ettiği söylenebilir. Friedman’a göre (1979) üç tür ekonomik özgürlük vardır: (1) Kişinin kendi parasını nasıl kullanacağına karar verebilmesi, harcamalar ile birikim miktarını ve geride kalanlara ne kadar miras bırakacağını kendisinin belirleyebilmesi, (2) kişinin amaçları ile uyumlu olarak kaynak kullanımında özgür olması, (3) mülk sahibi olabilme özgürlüğü. Friedman’ın neo-klasik ekonomide kabul gören üç tür özgürlük anlayışının Bentham’ın insan doğasının bencil olduğu görüşüne dayandığı söylenebilir zira Bentham (1787), akıllı, özgür, gözü açık olan bir kişinin önündeki engellerin kaldırılması ve bu özgürlüğü kendi çıkarlarına yönelik kullanabilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Marx (2005a), klasik ekonomistlerin özgürlük anlayışına karşı çıkar, çünkü Marx’a göre (2005a) onların tanımladığı özgürlük, insanları olumsuz eğilimlere ve egoizme yönelterek yanılgıya düşmelerine yol açar. Buna ek olarak, Marx (2005b), klasik ekonomistlerin insan doğasını yorumlarken kişinin gerçek doğasının şekillendiği sosyo-politik durumu göz ardı ettiklerini belirtir. Bu nedenle, Marx (2005b), klasik ekonomistlerin insan doğasına ilişkin değerlendirmelerini kabul etmez. Marx (2005b), “Yahudi Sorunu Üzerine” adlı eserinde, liberal özgürlük anlayışının hatalı olduğunu, çünkü insanı soyutlanmış bir organizma olarak ele aldığını belirtir. Bu eleştiri ile Marx, soyutlanmış organizmalar olarak bireyler ile toplum arasındaki düalist ayrımı da reddeder. Bunun yanında, Marx, insanın diğer insanlar ile birlikte yaşayarak olumlu ve işbirliğine dayalı ilişkiler kurabileceğini savunur. Marx (2005a), bu görüşünü şu cümle ile netleştirir: “Birey sosyal bir varlıktır, bu nedenle bireyin yaşamını oluşturan şey

sosyal yaşamıdır”. Dolayısıyla Marx’a göre insanlar sosyal varlıklar olduklarından, özgürlüklerini geliştirmelerinin yolu somut sosyal ilişkiler kurmalarından geçer (Marx, 2005a).

Marx, özgürlüğün sağlanmasında insanın teknolojik ve ekonomik gelişmeler ile tarihsel süreç içerisinde doğaya egemen olup kısıtlılığı ortadan kaldırmasının ve insanlığın ortak birikiminden herkesin faydalanmasının önünün açılmasının gerekliliğini vurgular (Marx, 1973). Bu bağlamda, Rousseau’nun uygarlığın insanı yozlaştırdığı ve özgürlüklerinin önünde engeller oluşturduğu görüşü ile Marx’ın uygarlığın insan özgürleşmesinin yolunu açtığı görüşünün birbirinden farklılaştığı söylenebilir.

Marx, özgürlüğün tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamdan soyutlanamayacağını ifade ederken, bu bağlamlarda yaşanan gelişmelerin her zaman doğrusal bir şekilde ilerlemediğini, diyalektik olarak birbiriyle etkileşim halinde olduklarını vurgulayarak bu ilerlemeler ve etkileşimler sonucu yeni özgürlükler doğabileceği gibi, yeni kısıtlamaların da ortaya çıkacağını belirtmektedir (Silier, 2016). Marx, yeni özgürlükler elde edebilecek gelişmeleri sağlayabilen insanların yeni kısıtlamaları da ortadan kaldıracabileceklerini ifade eder ve bu durumun kapitalizm aşılacak olarak oluşturulacak olan yeni toplumsal düzen ile sağlanabileceğinin altını çizer (Marx ve Hobsbawm, 1965). Marx (1994), ayrıca, kapitalist düzende özgürlüğün önündeki engellerden birinin de “işe yabancılaşma” olduğunu vurgular. Bu bağlamda, işçilerin kendi yaptıkları işi niçin ve nasıl yaptıklarının farkında olmalarının sağlanması, ürettikleri malın veya hizmetin kendileri üzerinde egemenlik kurmasının önüne geçilmesi, bir başka deyişle, kendi emeklerine yabancılaşmamaları gerektiğinin önemini vurgular. Marx (1994), aksi durumda, kapitalist süreçlerin işçiyi bir köleye dönüştüreceğini, dolayısıyla özgürlüklerinden yoksun kişiler olacaklarını belirtir.

Brezilyalı eleştirel eğitimci Paulo Freire de özgürlüğe ilişkin önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. “Özgürlüğün Pedagojisi” adlı eserinde Freire (2019), özgürlüğe yürekten inandığını ve özgürlük bağlamındaki kararların sorumluluklarını almayı önemli gördüğünü dile getirmiştir. Freire’ye göre (2019), özgürlük, başka özgürlüklerle çatıştıkça ve anne-babanın, öğretmen ve devletin otoritesine karşı kendini savundukça olgunlaşır. Bununla birlikte, Freire (2019), özgürlüğün sınırsız olmayacağını altını çizerek, sınırsız özgürlük ile insani eylem, müdahale veya

mücadele alanının dışına itilmiş olacağımızı zira sınırsız özgürlüğün insani tamamlanmamışlık halinin inkârı anlamına geldiğini ifade eder.

Freire (2018), özgürlük bağlamında insanlaşma, emeğin özgürleşmesi, yabancılaşmanın aşılması ve insanların kişiler olarak özgürleşmesi yönündeki mücadeleyi önemser. “Ezilenlerin Pedagojisi” adlı eserinde, özgürlüğün önündeki engellerin, bir başka deyişle ezilenlerin ezenler tarafından insandışılaştırılarak özgürlüklerinin kısıtlanmasının nedeninin dünyanın adaletsizliği olduğunu belirterek, ezilenlerin kendilerini ve aynı zamanda da ezenleri özgürleştirmelerinin onların büyük insani ve tarihsel görevleri olduğunu ifade eder (Freire, 2018). Freire’ye göre (2018) ezilenlerin özgürlük mücadelesi ile birlikte baskının ve ezmenin yerini özgürleşme alacaktır; ancak özgürlük korkusunu aşmış olmaları gerekir. Freire (2018), ezilenlerin, sürekli ve sorumlulukla özgürlüğün izini sürmeleri gerektiğini vurgulayarak, özgürlüğün, insanın dışında bir ideal veya mit olmadığını; insanın yetkinleşme arayışının olmazsa olmaz bir koşulu olduğunun altını çizer.

Freire’ye göre (2018), özgürlük mücadelesinde diyalog, işbirliği, örgütlenme ve kültürel sentez temel unsurlardır; bunlar ancak ve ancak praksis ile mümkün olabilir. Dolayısıyla, insan olmak, seçimler yapan ve kendi kaderini yönlendirmeye çalışan bir eyleyen olmaktır; özgür olmak, kim olduğunu ve toplum tarafından nasıl biçimlendirildiğini bilmektir, çünkü kişinin ideolojisini ve bilincini belirleyen toplumsal dünyası ve çevresidir; bu belirlemenin farkında olmadan insanileşme ve özgürleşme imkânsızdır (Freire, 1970). Bu bağlamda, Freire’nin, özgürlüğün toplumsal bağlamdan soyutlanarak gerçekleşemeyeceği görüşü ile Marx’ın tarihsel ve toplumsal bağlama dayalı özgürlük anlayışının örtüştüğü söylenebilir.

Eleştirel kuram ve Frankfurt Okulu düşünürlerinden Horkheimer ve Adorno ise (2010), özerkliği toplumdaki güç ve üretim araçlarının bir ürünü olarak ele almakta ve özerklik ile sağlanan özgürlüğün, kişinin kendi çıkarları doğrultusunda davranma özgürlüğü olduğunu ve bunun burjuva toplum tarafından gerekli kılındığını vurgulamaktadır. Buna ek olarak, Horkheimer ve Adorno (2010), toplumdaki fazla özgürlük bilincinin toplumun bir ürünü olduğunu, bireylere ait olmadığını belirtmişler ve bu özgürlüğün gerçek özgürlük olmadığını, bir yanılsamadan ibaret olduğunun altını çizmişlerdir. Bir diğer eleştirel kuram düşünürü Marcuse ise (1966), üretim araçlarının ve tüketim dayatmalarının özgürlüğü baskıladığını, bu tür dayatmalar

olmasaydı bireyin özgür olabileceğini ve bu özgürlük sayesinde özerkliğini elde edebileceğini belirtmektedir.

Bir diğer Frankfurt Okulu düşünürü Jürgen Habermas ise (1993), “iletişimsel özgürlük” kavramını kullanarak, toplumdaki bireyler arasındaki iletişim, etkileşim ve tanınırlığın özgürlüğü özerklik, akılcılık ve öznelarasılık temelindeki normlar ile birlikte sağlayacağını ifade etmiştir. Benzer şekilde Axel Honneth de (2007) tanınma ve etkileşim sayesinde sosyalleşme ve bireyselleşme arasındaki ilişkinin anlaşılacağını ve karşılıklı tanınma ile özgürlüğün sağlanabileceğini vurgulamıştır. Honneth (2001), “Bireysel Özgürlüğün Patolojisi” adlı çalışmada, kişilerin birbirlerinin farklı yönlerini karşılıklı olarak kabul etmeleri durumunda sosyal etkileşimin gerçekleşeceğini, böylece gerçek özgürlüğü elde edebileceklerinin altını çizmiştir.

Özgürlüğün tanımına ilişkin, geçmişten bugüne henüz görüş birliğinin sağlanamadığı görülmektedir. Ancak, çeşitli bakış açıları ve dünya görüşlerinden yapılan tanım ve açıklamalar incelendiğinde özgürlüğün tarih boyunca insanlığın gündeminde yer alan ve kişileri bu yönde düşündüren bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, yaşanan dönem ve coğrafyanın etkisiyle çeşitli görüşler bağlamında tanımlamalar yapılmış, görüşler ortaya atılmıştır.

Üniversite Özerkliği

Özerklik ve üniversite özerkliğinin geçmişten bugüne çeşitli şekillerde ele alınan; ancak, üzerinde görüş birliği tam anlamıyla sağlanamayan, sosyal, politik, ekonomik değişkenlerden etkilenen kavramlar olduğu anlaşılmaktadır. Modern toplumdaki temel işlevi inceleme, araştırma ve bilim insanı yetiştirme ve bilgiyi yayma ve yaygınlaştırma olan üniversitelerin (San, 1993), bu işlevlerinden dolayı toplum, devlet ve piyasa ile olan ilişkileri bağlamında özerkliğinin tartışıldığı, bu ilişkilerin sınırlarına ilişkin tartışmaların geçmişten bugüne süregeldiği söylenebilir.

Karayalçın (1964), yükseköğretimin bir kamu kurumu olduğu ülkelerde ilgili devlet otoriteleri ve siyasal iktidardan özerklik anlamına geldiğini; ancak, yükseköğretimin özel bir kurum olduğu ülkelerde ise devlet otoriteleri ve siyasal iktidarın yanı sıra sermayeye karşı da özerklik anlamına geldiğini vurgulamıştır. Althusser’in (2019) vurguladığı, devletlerin eğitim kurumunu ideolojik bir aygıt olarak gördükleri anlayışı çerçevesinde, devlet-üniversite ilişkisi bağlamında üniversitelerin

siyasal iktidarın ve politikaların ihtiyaç duyduğu insan gücünün yetişmesi, ekonomik-politik hedeflere hizmet eden bilimsel üretimin gerçekleşmesi ve devletin güdümünde belirli bir ideolojinin yerleşmesi ve yaygınlaştırılması gibi hedeflerle üniversitelerin devletlerin gözünde geçmişten bugüne oldukça önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, yükseköğretimin devlet müdahalesinden özerk olması tartışmalarının kaynağı olarak görülebilir.

Üniversite özerkliğinin üniversite-piyasa ilişkisi çerçevesinde piyasadan özerkliği de tartışılmalı konulardandır. Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte etkisini artıran kapitalist üretim anlayışının üniversitelerde de kapitalist hedeflere hizmet eden belirli meslek-iş gruplarının yetiştirildiği, bu yönde araştırmaların ve eğitim-öğretimin gerçekleştirildiği kuruluşlar gözüyle bakılmaya başlanmıştır (Jessop, 2018). Üniversitelerin kapitalist küreselleşmeyle birlikte, neoliberal toplum projesine uygun olarak, küresel ve yerel güç ilişkileri çerçevesinde yeniden yapılandırılması (Ünal, 2009), neoliberal politikaların eğitim ve bilim alanında kurmaya çalıştığı ideolojik hegemonya ile bir dönüşümün yaşanması (Ünal, 2005) ve üniversite eğitiminin kamu hizmeti olmaktan çıkıp metalaşması, öğrencilerin müşterileştirilmesi, akademinin geleneksel evrensel değerlerden uzaklaştırılması (Aksoy, 2021) gibi durumların üniversite-piyasa ilişkisi bağlamında üniversitelerin devletin yanı sıra piyasanın da güdümü altında faaliyet gösteren kuruluşlara dönüştürüldüğü de üniversite özerkliğine ilişkin öne çıkan tartışmalardandır. Slaughter ve Leslie (2001), bu gidişatı akademik kapitalizmin bir sonucu olarak yorumlamakta, bilgiye ekonomik bir değer biçildiğinin ve akademinin piyasanın bir parçası haline geldiğinin, dolayısıyla bilginin metalaştığının altını çizmektedirler.

Üniversite Özerkliğinin Kısa Geçmişi

Üniversite özerkliğinin tarihsel süreç incelendiğinde Orta Çağ Avrupa'sına kadar geriye gittiği, sonrasında özellikle Alman üniversitelerinde temellendiği görülmektedir. Üniversite özerkliği, üniversitenin varlığından bu yana sahip olması gereken bir nitelik olarak kabul edilmiş; özerklik sayesinde üniversitelerin bilimsel, öğretimsel ve toplumsal işlevlerini gerçekleştirebileceği düşünülmüş ve özerklik, üniversitelerin temel ideolojisi olarak ele alınmıştır (Hetherington, 1965). Orta Çağ Avrupa'sında usta-çırak ilişkisi üzerine kurulu eğitim pratiklerinde ortaya çıkan özerklik anlayışı ile dönemin bilginleri kendi kendilerini yönetmişlerdir. Orta Çağ

Avrupa'sında görülen bu özerklik anlayışı daha sonra Avrupa'nın ilk üniversitelerinde de vazgeçilmez bir nitelik olarak görülmeye devam etmiştir (Jaspers, 1959). Orta Çağ üniversitelerinin genel bir özelliğinin kendi kendilerini yönetmeleri ve kendi mali kaynaklarını kendilerinin oluşturmaları olduğu bilinmektedir; dolayısıyla Jaspers'ın (1959) iddiasına göre özerkliğe, entelektüel bağımsızlığa ve bilimsel özgürlüğe sahip oldukları söylenebilir (Jaspers, 1959).

Fransız Devrimi sonrası ulus devletlerin oluşması ile birlikte üniversite özerkliği de Orta Çağ'daki konumunu ve kapsamını kaybetmiştir. Üniversiteler ulus devlet içerisinde ulusal yönetim ve ulusal kimlik temelinde faaliyet göstermeye başlamış; bu durum akademik özerkliği olumsuz yönde etkilemiştir (Jaspers, 1959). Sanayi Devrimi'nin etkisi akademide de görülmüş, Napolyon üniversiteleri sanayiye hizmet eden kuruluşlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tüm bu değişimlerin etkisiyle, üniversite devlet tarafından finanse edilen, akademik ve yönetsel açılardan kamusal faydayı temel alan, asıl amacı meslek gruplarına gerekli insan gücünü yetiştirmek olan bir kurum olmuştur (Jaspers, 1959). Napolyon üniversiteleri, Fransa'da Napolyon Bonapart'ın kararıyla eğitimde devlet egemenliği altında birleştirilerek, devletin burjuvalaşması ile birlikte bilim ve öğretim de devletleştirilmiş, Ortaçağ'ın kooperatif kurumu yok edilmiş ve Fransa'nın emperyal üniversitesi kurulmuştur (Timur, 2000).

Tarihe araştırma üniversitelerinin kurucusu olarak geçen dilbilimci ve siyasetçi Wilhelm von Humboldt'un öncülüğünde 19. Yüzyılda Alman Üniversiteleri ile bilim ve araştırmayı merkeze alarak, mali açıdan kamu kaynakları ile finanse edilmekle beraber bilimsel özgürlüğün esas alındığı yeni bir üniversite düzeni kurulmaya başlamıştır (Timur, 2000; Paulsen, 1985). Bu dönemde, üniversite özerkliği, üniversitelerin herhangi bir etki altında kalmaksızın bilgiyi işleyebilmeleri, gerçeği araştırabilmeleri, toplum ile etkileşim halinde olabilmeleri yönünden ele alınmış, öğretim ve araştırma etkinlikleri bir arada yürütülmüştür (Paulsen, 1985). Bilim ve araştırma özgürlüğünü temel alan ve kapalı bir sisteme karşı olan Humboldt üniversite modeli giderek dünyanın pek çok ülkesinde uygulanmış, Napolyon üniversite modelinin yerini almaya başlamıştır (Timur, 2000; Cabal, 1993).

Immanuel Kant, Fransız Devrimi'ne karşı koalisyonlara katılarak üniversitelerin özgürlükten uzaklaşmalarına karşı çıkmış, üniversitelerde üstün bir emir mevkii olmaması gerektiğini savunmuştur. Kant'ın bu yöndeki çabası, Tanrı'nın vahyiyle ve

teolojiyle çelişkiye düşülmesinin önüne geçerek saf akla dayanan felsefeyi ve felsefe fakültesini kurtarmaktı (Timur, 2000). Kant, bu bağlamda, felsefe fakültesinin devletin değil özgür bir şekilde aklın oluşturduğu kurallar çerçevesinde faaliyet göstermesi gerektiğinin altını çizmiştir (Kant, 2016). Dolayısıyla Kant, üniversite özerkliğini akademisyenlerin özgürlüğü bağlamında savunmuş, üniversitenin ortaçağ özerkliğinden modern özerkliğe geçmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Timur, 2000).

Napolyon üniversite modelinde, özerklik, üniversitenin devlete bağlılığına dayandırılırken, Humboldt üniversite modelinde, devletin görevi, bilimin ve kültürün koruyucusu olarak, bilimi akademi içindeki veya dışındaki bağınaz baskılardan korumaktı. Dolayısıyla devlet, üniversite dışından gelebilecek baskılara karşı adeta bir tampon görevi görmekteydi. Kantçı üniversite modeli ise devlet düzenlemelerinin felsefe alanı için uygun olmadığı ancak hukuk, teoloji ve tıp alanlarında uygun olduğu düalizmine dayanmaktaydı (Van Vught, 1991).

Napolyon modeli üniversite ve Alman üniversitelerinin yanı sıra İngiliz üniversitelerinin ve Anglosakson üniversitelerinin de bir diğer üniversite modeli olarak üniversite tarihinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Sanayi Devrimi ile birlikte hızlanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler bu dönemde üniversitelerin dışında gerçekleşmiştir; dönemin üniversiteleri olan Oxford ve Cambridge 19. yüzyılın sonlarına kadar bu gelişmelere kayıtsız kalmış; Anglikan kilisesi ve krallığa rahip ve bürokrat yetiştirmek ile ilgilenmişlerdir (Timur, 2000). Hızla ilerleyen bilim ve teknolojinin bir alt yapısının kurulması ihtiyacı ile üniversitelerin sayısı arttırılmış, kapitalizmin gereklerine uygun bilimsel araştırma ve buluşlar yapılmaya başlamıştır (Sanderson, 1972). Süreç içerisinde geleneksel üniversite modeli Oxford ve Cambridge'in evrimleşmesiyle birlikte yerini devlete karşı özerkliğini koruyabilen üniversite modeline bırakmıştır (Timur, 2000).

Amerika'da ise üniversite kurumunun oluşması kolonyal çağdan itibaren İngilizler tarafından kurulan kolej modeli ile başlamıştır. Hızla gelişerek Avrupa üniversiteleri ile yarışır konuma ulaşan Amerikan üniversiteleri, Kiliseye ve öğretilerine bağlı olarak faaliyetini sürdürmekle birlikte Humboldt modeli anlayışı ile öğretim ve araştırmayı bir arada yürütmüşler; ancak pragmatik bir öğretim anlayışını benimsemişlerdir (Bryce, 1903; Akt. Timur, 2000). Bu bağlamda, Amerikan üniversitelerinde bilim ve araştırma ile birlikte dini öğretilerin bir arada yürütüldüğü,

Alman üniversitelerindeki felsefi yaklaşımın yerine teolojik yaklaşımın benimsendiği anlaşılmaktadır.

Amerikan üniversitelerinde 20. Yüzyıla kadar Kiliseye bağlılık esas alınarak özerklik kilise tarafından sağlanan bir ayrıcalık olarak görülmüştür. 20. Yüzyıl itibariyle bu durum devletlerin eğitim ve üniversite alanında yetkilerinin artmasıyla özerklik konusu yalnızca kilise bağlamında değil devletin egemenliği bağlamında da ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde, devlet, üniversitelerin özellikle bütçeleri üzerinde bir kontrol kurmuş, yönetim kadrolarına da üniversite dışından farklı kamu alanlarından kişileri atamıştır. Devlet, üniversiteleri yönlendirmeyi, amaçlarını ve planlarını belirlemeyi, üniversitelere yeni işlevler yüklemeyi, akademik programlara müdahale edebilmeyi ve vergi almayı hedeflemiştir (Neave ve van Vught, 1994). Bu açıdan, üniversitelerin devlet kontrolünde faaliyetlerini yürüten kurumlara dönüştürüldüğü, bu durumun da yeni özerklik anlayışlarının oluşmasına zemin hazırladığı görülmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde farklı ülke ve dönemlerde kurulan üniversiteler dönemin bilimsel, teknolojik, dini, siyasal, sosyal vb. gelişmeleri doğrultusunda farklı paradigmalar benimsemişlerdir, dolayısıyla özerklik anlayışı da bu bağlamlarda değişiklik göstermiştir. Ortaçağ'da üniversite özerkliği kilise veya hükümetin sağladığı bir ayrıcalık olarak görülürken, Alman üniversiteleri ile birlikte bilim ve araştırma özgürlüğü anlayışı gelişmiş, sonrasında 20. yüzyıl itibariyle üniversite üzerinde devletin yetkilerinin arttığı ve çeşitli alanlarda üniversiteyi kontrol edebildiği bir döneme girilmesi ile birlikte özerklik anlayışına “devletten özerk olma” boyutu da eklenmiştir. Ancak, kapsam ve pratiğinde çeşitli değişiklikler yaşanmasına rağmen, üniversite özerkliğinin, hemen her dönemde tartışılan ve önemini koruyan bir kavram olmaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

Üniversite Özerkliğinin Tanımı, Kapsamı ve Modern Üniversitedeki Anlamı

Üniversite özerkliği ve modern üniversitede özerklik, alan yazında çeşitli şekillerde tanımlanmış, farklı kişilerce benzer şekilde veya farklı bakış açıları ile ele alınmış ve açıklanmıştır. Örneğin, özerklik kavramını “alan” kavramı ile ilişkilendiren Bourdieu'ye (1993) göre yükseköğretim görece özerk dünyalar ya da alanlar serisidir ve bu dünyalar ya da alanların karmaşık bağları toplumu oluşturur. Bourdieu (1993), yükseköğretimin görece özerkliğinin, alanın spesifik mantığına göre dış etkileri yansıtan

(kıran) bir prizma gibi önemli bir uzlaştırmacı olarak görev gören bir alan yapısı olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, üniversitelerin de bir alan olduğunu, kendilerine özgü özellikleri, yapısı, işleyişi, kültürü olduğu söylenebilir. Hetherington (1965) da, üniversitelerin kendilerine has özellikleri olması bakımından diğer kamu kuruluşlarından farklı bir yerde konumlandığını belirterek kendilerine özgü işlerde kendi kararlarını alabilen, kendi uygulama biçimlerini belirleyebilen, dış otoritelere bağlı olmayan üst düzey özerkliğe sahip kuruluşlar olarak tanımlamıştır. Hetherington (1965), ayrıca, üniversitelerin özerkliğini savunurken toplumdan ve kamusal faydadan bağımsız kuruluşlar olarak değerlendirilmesinin yanlış olacağını, üniversitelerin devlet ve toplumdan kopuk bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesinin özerklik olmadığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Hetherington (1965), üniversite özerkliğinin üniversitelerin içinde bulundukları toplumdan ve devletten yalıtılmış olma anlamına gelmediğinin altını çizmektedir.

Karayalçın (1964), üniversite özerkliğini, yasal sınırlar çerçevesinde üniversitenin kendi kurallarını oluşturabilmesi, kaynak dağılımını yapabilmesi, akademik faaliyetler ve diğer işleri kendisinin yürütebilmesi olarak tanımlamış, üniversitenin işlevlerini yerine getirmesinde özerkliğin gerekli olduğunun altını çizmiştir. Bununla birlikte, Karayalçın (1964), üniversite özerkliğinin tüm ülkelerde aynı anlama gelmeyebileceğini belirterek, yükseköğretimin bir kamu kurumu olduğu ülkelerde ilgili devlet otoriteleri ve siyasal iktidardan özerklik anlamına geldiğini; ancak, yükseköğretimin özel bir kurum olduğu ülkelerde ise devlet otoriteleri ve siyasal iktidarın yanı sıra sermayeye karşı da özerklik anlamına geldiğini vurgulamıştır. Ancak, 1970’li yıllardan beri etkisini hemen her alanda gösteren neoliberal politikalar ile kamusal olsa bile yükseköğretim alanında da sermayeye bağımlı kararlar alındığı ve uygulamalar gerçekleştirildiğini görülmektedir. Ünal’a (2009) göre kapitalist küreselleşme ile birlikte, yükseköğretim kurumları neoliberal toplum projesine uygun olarak, küresel ve yerel güç ilişkileri çerçevesinde yeniden yapılandırılmakta, sermayenin ihtiyaç duyduğu meslek elemanlarını yetiştiren kurumlar olarak görülmektedir (Ünal, 2009; 2005). Dolayısıyla bu durum, kamu üniversitelerinin özerkliğinin de piyasa-üniversite ilişkisi bakımından değerlendirilmesi gerektiğini, kamu üniversitelerinin yasal sınırlar çerçevesinde devlet müdahalesinden olduğu kadar piyasadan da özerk hale gelmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Üniversite özerkliği, akademik araştırmaların niteliği, öğretim ve öğrenimde eleştirelilik, kurumsal misyon ve akademik işe alım gibi konularda oldukça önemli bir koşuldur ve toplumun üniversiteden beklentisi tüm bunların gerçekleştirilmesi yönündedir (Noorda, 2019). Noorda'ya (2019) göre özerklik, kendiliğinden gerçekleşmez, bunun için uygun koşullar sağlanmalıdır. Bu bağlamda, Neave (1998), üniversite özerkliğinin bağlamsal ve politik olarak tanımının kapsamının değişebileceğinin altını çizmiş; özerkliğin, dış kontrol olmaksızın üniversitenin kendi kendini yönetme yetkisi olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde Tapper ve Salter da (1995), üniversite özerkliğinin kesin bir tanımının olmadığını, görece olabileceğini ve zaman içerisinde değişebileceği belirtmişlerdir. Tapper ve Salter (1995), üniversite özerkliğine kimin karar vereceğinin ve bu özerkliğin yetki odağının neresi olduğunun (akademik personeller, öğrenciler, birimler, enstitüler) yetki, ideoloji ve paydaşlara bağlı olduğunu vurgulamışlardır. Dolayısıyla, özerklik konusunda yetkinin kullanılış biçimi, var olan ideoloji ve paydaşların önemli belirleyiciler olduğu söylenebilir.

James'e (1965) göre, üniversitelerin toplumun kendilerinden beklediği işlevleri yerine getirebilmeleri için kendi uygulamaları ile ilgili kararları kendileri verebilme yetkisine sahip olmaları, dolayısıyla özerk olmaları gerekmektedir. James'in (1965) üniversite özerkliği bağlamında, üniversitenin kendi çalışanlarını ve öğrencilerini kendisinin seçebilmesi, müfredatını ve akademik standartlarını belirleyebilmesi, program açabilmesi, mali kaynaklarının dağılımının sorumluluğuna sahip olması gerektiği üzerinde durmuştur. Dolayısıyla, James'in (1965), üniversite özerkliğini üniversitenin temel bir özelliği olarak ele aldığı söylenebilir. Benzer şekilde Hetherington da (1965), özerkliğin üniversiteye tanınan bir ayrıcalık olmadığını, üniversiteyi üniversite yapan ana unsur olduğunun altını çizmiştir.

Üniversite özerkliğine ilişkin yapılan ilk tanımlardan biri de Lima Bildirgesi'nde yer alan tanımıdır. 1988 yılında Peru'nun başkenti Lima'da Dünya Üniversiteler Servisi'nin düzenlediği toplantı sonrasında yayımlanan "Akademik Özgürlük ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği" başlıklı bildirmede, yükseköğretim özerkliği, yükseköğretim kurumlarının iç işleyişlerine, mali işlerine ve yöntemlerine ilişkin kararlar almada ve eğitim, araştırma, dışa yönelik çalışmalar ve diğer ilgili faaliyetlerde kendi politikalarını oluşturmada devlet ve toplumun tüm diğer güçleri karşısındaki bağımsızlıkları olarak tanımlanmıştır (DÜS, 2021). Bildirmede yükseköğretim kurumlarında yüksek seviyede özerkliğin sağlanmasının gerektiği, devletlerin,

yükseköğretim kurumlarının özerkliğine müdahale etmemek ve toplumdaki diğer güçlerin müdahalelerini engellemek ile yükümlü oldukları vurgulanmıştır. Bildirgede, ayrıca, yükseköğretim kurumlarının özerkliğinin, ilgili akademik çevrelerin tüm üyelerinin katılımını içeren demokratik öz-yönetim organları ile sağlanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bunun yanı sıra, akademik çevrenin tüm üyelerinin herhangi bir ayırım gözetilmeksizin akademik ve yönetsel faaliyetlerin yürütülmesinde yer alma hakkına sahip olduğu, yükseköğretim kurumlarındaki tüm yönetim organlarının özgürce seçilebilmesi gerektiği ve farklı bölümlerden üyelere oluşması gerektiği belirtilmiştir. Bildirgede, özerkliğinin; eğitim, araştırma, çalışma süresi, kaynak dağılımı ve diğer ilgili faaliyetlere ilişkin politikaların yönetimi ve belirlenmesine yönelik kararları da kapsadığı ifade edilmiştir (DÜS, 2021).

1988’de Bologna Üniversitesi’nin 900. yıldönümü etkinliğinde imzalanan üniversitelerin misyonun dayandırılması gereken temel ilkeleri konu alan Magna Charta Universitatum Sözleşmesi’nde de (1988) birinci ilke özerklik olarak belirtilmiş, araştırma ve öğretim etkinliklerinde üniversitelerin entelektüel ve ahlaki açıdan tüm siyasal ve ekonomik müdahalelerden özerk olması gerektiği vurgulanmıştır. İkinci olarak, öğretim ve araştırma etkinliklerinin bir arada yürütülmesi gerektiği, bir bütün oldukları belirtilmiştir. Üçüncü olarak ise, üniversitenin özgür bir tartışma ve araştırma ortamı olduğu, diyaloga açık ve hoşgörüsüzlüğü reddeden bir yapısı olduğu vurgulanmıştır. Sözleşmede, üniversitelerin, coğrafya ve tarihsel süreçler açısından çeşitli şekillerde düzenlenmiş toplumların merkezinde bulunan özerk kuruluşlar oldukları vurgulanmış, dış baskı ve müdahalelerden uzak bir biçimde etkinliklerini yürütmeleri gerektiği belirtilmiştir. 2020 yılında güncellenen sözleşmede, üniversite özerkliğinin önemi şu şekilde ifade edilmektedir (Magna Charta Universitatum, 1988):

“Entelektüel ve manevi özerklik, üniversiteleri diğer kuruluşlardan farklı kılan bir özelliktir ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmelerinde bir ön koşuldur. Bu özerklik, hükümetler ve toplum genelince tanınmalı ve güvence altına alınmalı, üniversitelerce güçlü bir şekilde savunulmalıdır.

Üniversitelerin potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri için üniversiteler ile sivil toplum arasında güvenilir bir toplumsal sözleşme olmalıdır; bu bağlamda, akademik çalışmalarda olabildiğince yüksek niteliğin aranması desteklenmeli, kurumsal özerkliğe mutlak saygı gösterilmelidir.

Bilgi üretmek ve yaymak için çalışan üniversiteler, dogmaları ve yerleşik öğretileri sorgular, öğrenci ve öğretim elemanlarını eleştirel düşünmeye teşvik eder. Akademik özgürlük sayesinde nefes alabildikleri, açık incelemelerin olduğu ve diyalogla beslendikleri bir ortama kavuşurlar.”

Uluslararası Üniversiteler Birliği'nin (IAU) üniversite özerkliğine ilişkin bildirisinde ise, üniversite özerkliği, üniversitelerin kurum içi örgüt yapısı ve yönetim, mali kaynakların dağılımı ve kamusal olmayan kaynaklardan elde edilen gelir, personel alımı, öğretim ile ilgili koşulları oluşturma ve öğretim ve araştırma özgürlüğüne ilişkin sahip olması gereken dış müdahalelerden bağımsızlık seviyesi olarak açıklanmıştır (IAU, 1998). Benzer şekilde Demir de (1996), üniversite özerkliğinin, üniversitelerin iç işleyişlerine, mali işlerine ve yönetimlerine ilişkin kararlar almada, eğitim, araştırma ve dışa yönelik çalışmalar ve diğer ilgili faaliyetlerde kendi politikalarını oluşturmada devlet ve toplumun diğer güçleri karşısındaki bağımsızlıkları anlamına geldiğini belirtmiştir.

Bergan, Noorda ve Egron-Polak'a göre (2019) üniversite özerkliği, üniversitelerin öğretim, araştırma ve topluma hizmet gibi işlevlerindeki öncelikleri ve politikaları üniversitenin kendisinin belirleyip uygulayabilmesi yetisidir. Matei'ye göre de (2017) üniversite özerkliği, üniversitenin bir kuruluş olarak kendi örgütsel ve işlevsel yapısını belirleyebilme, kendi misyonunu sürdürebilme ve bütçe ve personele ilişkin stratejileri belirleyebilme hakkıdır. Bunun yanı sıra, müfredat geliştirme ve üniversiteye kabul standartlarını belirleyebilme de özerk üniversite kapsamındadır (Matei, 2017). Maassen (2019), yükseköğretim reformu gerçekleştirmede kilit noktanın üniversite özerkliğinin sağlanması olduğunu ifade ederek üniversite özerkliğini her bir üniversitenin ve akademik personelin kendi işlerini kendileri belirleyebilmeleri olarak

tanımlamıştır. Benzer şekilde, Alger (2019) de, Amerikan yasalarında üniversite özerkliği kavramının dört temel boyuttan oluştuğunu ifade etmiştir; ne öğretileceği, kim tarafından öğretileceği, nasıl öğretileceği ve öğrenim görmeye kimlerin kabul edileceği. Alger (2019) bu boyutların her birinin, günümüzde iç ve dış tehdit altında olduğunu belirterek yükseköğretimin, siyasi güçlere karşı tampon bölge olarak özerkliğe sahip olmasının önemini vurgulamıştır.

Üniversite özerkliğine ilişkin Dünya Bankası ise mali boyutu ön planda tutarak, üniversitelerin kendi mali kaynaklarını kullanabilme yetisine sahip olduklarını, harcamalarını kontrol edebileceğini, harçları ve giderleri belirleyebileceğini, öğrenci sayısına ve personel sayısına karar verebileceğini (çünkü öğrenci ve personel sayısının mali kaynaklar ile uyumlu olması gerekir) belirtmiştir (Dünya Bankası, 1994). Ünal'a (2009) göre ise, neoliberal anlayış üniversite özerkliğini “mali özerkliğe” indirgemekte ve bu durumu üniversitelerin parasal kaynak yaratma sorumluluğu olarak tanımlamaktadır, dolayısıyla Dünya Bankası'nın üniversite özerkliğini mali özerklik bağlamında ele alması neoliberal anlayışın bir sonucudur.

Avrupa Yükseköğretim Alanı (European Higher Education Area-EHEA) kapsamında Bologna Süreci çerçevesinde 1998 yılında Fransa'nın Sorbonne kentinde Fransa, Almanya, İtalya ve Birleşik Krallık'ın katılımı ile Avrupa yükseköğretim sisteminin bütünlüğü ve yapısı üzerine bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonrası yayımlanan Sorbonne Bildirgesi'nde Avrupa Yükseköğretim Alanı kapsamında üniversitelere ilişkin genel bir çerçeve oluşturulması, öğrenciler, mezunlar ve akademik personel için hareketliliğin sağlanması ve istihdama yönelik niteliklerin iyileştirilmesi konuları üzerinde durulmuştur. Sorbonne Bildirgesi'ni sırasıyla aşağıdaki bilgiler takip etmiştir:

- Bologna Bildirgesi (1999), Bologna / İtalya
- Prag Bildirgesi (2001), Prag / Çekya
- Berlin Bildirgesi (2003), Berlin / Almanya
- Bergen Bildirgesi (2005), Bergen / Norveç
- Londra Bildirgesi (2007), Londra / Birleşik Krallık
- Leuven Bildirgesi (2009) , Leuven / Belçika
- Budapeşte-Viyana Bildirgesi (2010), Budapeşte / Macaristan ve Viyana / Avusturya

- Bükreş Bildirgesi (2012), Bükreş / Romanya
- Erivan Bildirgesi (2015), Erivan / Ermenistan
- Paris Bildirgesi (2018), Paris / Fransa
- Roma Bildirgesi (2020), Roma / İtalya (Çevrimiçi Toplantı)

Yukarıda kronolojik olarak sıralanan bildirgeler, Sorbonne Bildirgesi'nin (1998) devamı niteliğinde, Avrupa'da yükseköğretime ilişkin değerlendirmelerin Avrupa Birliği'ne üye olan ve olmayan çok sayıda ülkenin katılımıyla çeşitli ülkelerde belirli zaman aralıkları ile gerçekleştirilmiştir. Türkiye ise 2001 yılında Prag'da düzenlenen toplantı ile Bologna Süreci'ne katılmıştır (Prag Bildirgesi, 2001). Prag Bildirgesi (2001) ve Bükreş Bildirgesi (2012) dışındaki diğer bildirgelerde üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin değerlendirmeler ve öneriler sunulmuştur.

Sorbonne Bildirgesi'nde belirtilen hedefler 1999 yılında 29 ülkenin katılımıyla yayımlanan Bologna Bildirgesi'nde onaylanmış ve tüm yükseköğretim kuruluşlarının özerkliğinin genişletilmesi vurgulanmıştır. Bildirgede, üniversite özerkliğinin üniversitelerin değişen gereksinimlere, toplum taleplerine ve bilimsel bilgideki ilerlemelere uyum sağlamalarının garantisi olduğu belirtilerek, bu yönde devletlerarası işbirliği ve diğer Avrupa yükseköğretim kuruluşları ile işbirliği kurulmasının önemi vurgulanmıştır. Özerkliğe ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yapılmamakla beraber, özerkliğin üniversiteler için önemi vurgulanmıştır. 2003 yılında Berlin'de 33 Avrupa ülkesinin katılımıyla gerçekleştirilen bir sonraki toplantıda ise Sorbonne ve Bologna Bildirgelerinde yer alan maddeler onaylanarak, üniversite özerkliği konusuna “nitelik sağlama (kalite güvencesi)” açısından yer verilmiştir. Bildirgede, üniversite özerkliğinin kalite güvencesi için temel bir sorumluluk olduğu belirtilerek, her üniversitenin özerkliğe sahip olması gerektiği ile birlikte özerkliğin, ulusal kalite standartları çerçevesinde akademik sistemin hesapverebilirliği açısından bir temel oluşturduğu vurgulanmıştır (Berlin Bildirgesi, 2003). Bildirgede üniversite özerkliğine ilişkin değerlendirmenin kalite ve hesapverebilirliğin merkeze alınarak yapıldığı, özerkliğin kapsamı ve uygulamasına ilişkin detaylı bir değerlendirme yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Berlin Bildirgesi'ni (2003) takiben, 2005 yılında Bergen'de 46 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda ise Berlin Bildirgesi'nde ele alınan konular onaylanmış, derece sistemi, kalite güvencesi, programların süresi gibi konular üzerinde durulmuştur. Toplantıda ayrıca, üniversitenin araştırma işlevi bağlamında toplumların

ekonomik ve kültürel gelişimi ve toplumsal uyum sağlanması açısından üniversitelerde yürütülen araştırmaların önemine vurgu yapılmış, bu nedenle bu araştırmaların desteklenmesi, sonuçlarının diğer ülkelerle ve sektörlerle de paylaşılması gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, Bergen Bildirgesi'nde, üniversitelerin bu araştırmaları yapabilecek düzeyde özerkliğe sahip olmalarının önemli olduğu, bu yönde üniversitelere sürdürülebilir finans sağlanmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Londra Bildirgesi'nde (2007) üniversite özerkliği, akademik özgürlük, eşit fırsatlar ve demokratik ilkeler ile öğrenci ve personel hareketliliğinin kolaylaşacağı, istihdamın artacağı ve Avrupa'nın rekabet gücünün ve cazibesinin artacağı belirtilmiştir. Leuven Bildirgesi'nde (2009), yükseköğretim kuruluşlarının toplumun taleplerini karşılama ve hesap verebilir olmasına ilişkin hızla artan beklentiler ile birlikte özerkliğinin de arttığı belirtilmiş, toplumsal sorumluluk çerçevesinde devlet tarafından üniversitelere finansal destek sağlanmasının ve sürdürülebilir özerk üniversitenin asıl öncelik olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte, yeni ve çeşitli finans kaynak ve yöntemleri arayışında olmanın gerekliliği vurgulanmıştır (Leuven Bildirgesi, 2009). Finansal kaynak bağlamındaki bu yaklaşım ile özerk üniversitenin finansmanının yalnızca devlet tarafından değil farklı finans kaynakları tarafından da sağlanmasının uygun görüldüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, özel sektörün üniversiteleri finanse etmesi seçeneği ile üniversitelerin özel sektör eliyle yürütülmesinin önünün açıldığı söylenebilir.

2010 yılında yayımlanan Budapeşte-Viyana Bildirgesi'nde ise (2010) üniversite özerkliği ve akademik özgürlük ile beraber hesapverebilirliğin de Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın ilkelerinden olduğu ve üniversitelerin barışçıl demokratik toplumun ve güçlü bir sosyal uyumun oluşmasında rollerinin büyük olduğu belirtilmiştir. Bildirgede, daha önceki bildirgelerde de görüldüğü üzere, üniversite özerkliği hesapverebilirlik vurgusu ile değerlendirilmiş, topluma karşı sorumlu kurumlar oldukları vurgulanmıştır. Benzer şekilde, Bükreş Bildirgesi'nde (2012), üniversitelerin topluma karşı sorumlu kuruluşlar oldukları, bu nedenle üniversitelerin finansmanı ve yönetimi konusunda açık bir diyalog kurulması gerektiği belirtilmiş, daha etkili bir yönetim şekli ve yapısının önemi vurgulanmıştır. Bildirgede (2012), tüm yönetim kademelerinde öğrencilerin ve personelin katılımının desteklenmesi ve akademik özgürlüğün olduğu özerk ve hesapverebilir üniversite anlayışının sürdürülmesinin önemi vurgulanmıştır.

Bükreş Bildirgesi'nden 3 yıl sonra yayımlanan Erivan Bildirgesi'nde (2015), yükseköğretim reformunun üniversitelerin toplumsal sorumluluğu, akademik özgürlüğü, kurumsal özerkliği ve bütünlüğe bağlılığı temelinde gerçekleşmesinin mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla, üniversitelere güçlü devlet finansmanı sağlanması gerektiği, katılımcı ülkelerin ortak derecelendirme sisteminin uygulanması, kalite ve tanınmaya yönelik ortak ilke ve yöntemlerin ve çok sayıda ortak unsurun belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bir sonraki bildirge olan Paris Bildirgesi'nde de (2018), akademik özgürlük, bütünlük, üniversite özerkliği, öğrencilerin ve personelin yönetime katılımı ve yükseköğretimde devlet sorumluluğunun Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın belkemiğini oluşturduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, son yıllarda bazı ülkelerde bu temel değerlerin göz ardı edildiği belirtilerek tüm EHEA ülkelerinde bu değerlerin yoğunlaştırılmış siyasal diyalog ve işbirliğiyle destekleneceği ve korunacağı bildirilmiştir (Paris Bildirgesi, 2018).

Son olarak Kasım 2020'de Covid-19 pandemisi nedeniyle çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Roma Konferansı sonrası yayımlanan Roma Bildirgesi'nde de (2020), üniversite özerkliğinin temel değerlerden olduğu belirtilmiş, üniversite özerkliğinin, akademik özgürlüğün ve bütünlüğün, öğrenci ve personelin yükseköğretim yönetimine katılımının ve yükseköğretimde devlet sorumluluğunun korunup destekleneceği onaylanmıştır. Ayrıca, akademik personelin ve öğrencilerin müdahale ve görevden/okuldan uzaklaştırma korkusu olmaksızın araştırma yapma, öğretim ve öğrenme faaliyetlerinde ve toplum ile iletişim halinde olma bağlamında akademik özgürlüğünün destekleneceği belirtilmiştir (Roma Bildirgesi, 2020).

2019 yılının Haziran ayında Strasbourg'da Avrupa Konseyi merkezlerinde gerçekleştirilen "Akademik Özgürlük, Üniversite Özerkliği Demokrasinin Geleceği Küresel Forumu"nda (Bergan, Gallagher, ve Harkavy, 2019) sunulan bildirmede akademik özgürlük ve üniversite özerkliğine ilişkin saptama ve önerilerde bulunulmuştur. Bildirmede, yükseköğretimin işlevlerini gerçekleştirebilmesinin tek yolunun üniversite özerkliğinin ve akademik özgürlüğün sağlanması olduğu, Magna Charta Universitatum ve UNESCO raporlarındaki ilkelere uyulması gerektiği belirtilmiştir. Buna ek olarak, akademik özgürlük ve üniversite özerkliğinin sağlanmamasının demokrasinin geleceğini riske attığının, tüm akademik bireylerin ve öğrencilerin akademik özgürlüğe sahip olmaları gerektiğinin, kampüslerin ifade özgürlüğünün olduğu birer tartışma ve gerçeği araştırma alanları olması gerektiğinin altı

izilmiştir. Bildirgede, ayrıca, siyasal nedenlerle hiçbir şekilde niversite özerkliğinin ve akademik özgürlüğün sınırlandırılmaması gerektiği, kişilerden, özel şirketlerden veya kurumsal bağışçılardan sağlanan mali desteğin niversite özerkliğini ve akademik özgürlüğü tehdit eden bir durum olduğu ve devletin bu alandaki sorumluluğunu azalttığı vurgulanmıştır (Bergan, Gallagher, ve Harkavy, 2019). Bildirgede, akademik zgrlğ ve niversite özerkliği ile öğrenim, ğretim, araştırma ve sanatsal yaratıcı uygulamaların niteliğinin artacağı vurgulanmakta, bu sayede üniversitelerde demokrasi, insan hakları ve hukuk kurallarına uygunluğun esas alınacağı belirtilmektedir (Bergan, Gallagher, ve Harkavy, 2019).

Berdahl (2006) niversite özerkliğini iki alt boyutta ele almış; ilk boyut olan “sürekli özerkliğin” akademik zgrlğ ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Sürekli zerklik, üniversitelerin öğretilen programların yapısı ve içeriği, yapılan araştırmalar gibi temel işlevleri ile ilgilidir (akademinin “ne”liği). İkinci boyut olan “yöntemsel özerklik” ise üniversitelerin yönetsel prosedürleri ve uygulamaları, personel politikaları gibi görevlerinde nasıl bir yol izledikleri ile ilgilidir (akademinin “nasıl”ı). Berdahl (2006), bu boyutların birbiriyle bağlantılı olduğunu, devletin özerkliğe hangi boyutta müdahale ettiğinin farkında olunmasının önemli olduğunu ifade etmiştir zira Berdahl’a (2006) göre yöntemsel özerkliğe müdahale edilmesi niversite özerkliğini zedeler ancak niversitenin temel amaçlarının gerçekleştirilmesinde engel oluşturmaz; çünkü ne yapıldığına değil, nasıl yapıldığına müdahale edilmiş olur. Ancak, sürekli özerkliğe müdahale edilmesi yapıyı ve içeriği değiştirebileceği için özerkliğin ihlali anlamına gelir (Berdahl, 2006). Berdahl (2006), bu iki boyutun önemine dikkat çekmekte, hükümetlerin ve üniversitelerin bu özerklik türlerinin bilincinde olması ve sürekli özerklik bağlamında hangi konuda kimin yetkili olacağına yönelik bir rol çerçevesinin belirlenmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

2007 yılında Brüksel’de Avrupa niversiteler Birliği (European University Association) tarafından yayımlanan Lizbon Bildirgesi’nde niversite özerkliği örgütsel, mali, akademik özerklik ve kadro özerkliği olmak üzere dört başlık altında ele alınmış, özerkliğin üniversitelerin kendileri ile ilgili konularda kendilerinin karar verebilmesi olduğu belirtilmiştir. Bildirgede, rgtsel özerklik niversite yönetimi ve karar alma süreçlerini ifade etmekte, mali özerklik devletçe niversiteye finansman sağlanması ve niversitenin bu kaynağı kullanmakta ve başka kaynak elde etmede özerk olması anlamına gelmektedir. Akademik zerklik, niversitenin müfredatı belirleyebilmesi,

bağımsız bir şekilde araştırma ve öğretim faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi anlamında, kadro özerkliği ise kadro, ücret ödemesi ve personelin statüsüne ilişkin özerkliği ifade etmektedir (EUA, 2007).

Avrupa Üniversiteler Birliği (EUA) tarafından, Avrupa ülkelerinde bulunan yükseköğretim sistemleri incelenerek Avrupa’da üniversite özerkliğine ilişkin çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalara ilişkin 2009, 2011, 2017 ve 2023 yıllarında raporlar sunulmuştur. En son yapılan çalışma, EAU kapsamında Enora Bennetot Pruvot, Thomas Estermann ve Nino Pophkadze tarafından 2023 yılının Mart ayında gerçekleştirilmiş ve raporlanmıştır. Araştırmacıların 2023 yılında Avrupa’da üniversite özerkliğini değerlendirmek ve gözlemlemek üzere yapmış oldukları “Avrupa’da Üniversite Özerkliği” başlıklı çalışma sonucu sunulan raporda dört farklı boyuttan oluşan bir çerçeve sunulmuştur. Çerçeveadaki dört boyutun içeriği şu şekildedir (Pruvot, Estermann ve Popkhadze, 2023):

- Örgütsel özerklik; yöneticinin, yönetim üyelerinin atanması süreçleri ve akademik yapılara ilişkin kararlar alma kapasitesi ile ilgilidir.
- Mali özerklik; devletin sağladığı finansmanın türü ve düzeyi, harç ücretlerini belirleyebilme veya borç alabilme ve üniversitenin kendi binalarına sahip olması ile ilgilidir.
- Kadro özerkliği; işe alım, terfi ve işten çıkarma prosedürlerine ve maaş miktarlarına karar verebilme ile ilgilidir.
- Akademik özerklik; öğrenci sayısı, programların oluşturulması, sürdürülmesi veya kapatılması ve kalite değerlendirme prosedürlerine ilişkin kararlar alabilme ile ilgilidir.

Yukarıda açıklanan her bir özerklik türüne ilişkin, Avrupa genelinde ve ulusal düzeylerde değerlendirmeye ve bilgi sunmaya yönelik belirleyiciler bulunmaktadır. Bugüne kadar 2009, 2011, 2017 ve 2023 yıllarında olmak üzere üç rapor yayınlanmış, bu raporlar süreç içerisindeki gelişmelerin incelenmesi açısından faydalı olmuştur (Pruvot, Estermann ve Popkhadze, 2023). 2017 yılına ait raporu oluşturan araştırmaya Avusturya, Belçika, Almanya, İsviçre, Danimarka, Estonya, İspanya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, Macaristan, İrlanda, İzlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Sırbistan, İsveç, Slovenya, Slovakya ve İngiltere yükseköğretim sistemleri dâhil edilmiştir. Türkiye, Kıbrıs, Yunanistan

yükseköğretim sistemleri ise 2016'da yapılan ve 2017'de raporu yayınlanan araştırmada bulunmamakta, bu ülkeler aynı araştırmanın 2009 ve 2011 yıllarına ait raporlarında bulunmaktadır (Estermann ve Nokkala, 2009; Estermann, Nokkala ve Steinel, 2011; Pruvot ve Estermann, 2017). 2023 yılına ait raporda ise 2017'deki araştırmada yer alan ülkelerin yanı sıra Türkiye, Kıbrıs, Yunanistan, Çekya, Gürcistan ve Romanya da yer almaktadır (Pruvot, Estermann ve Popkhadze, 2023). Yapılan araştırmalarda, ülkelerin yükseköğretim sistemleri örgütsel özerklik, mali özerklik, kadro özerkliği ve akademik özerklik boyutlarında incelenmiş ve raporlanmıştır. Bu raporlarda, üniversite özerkliğinin devletten özerklik bağlamında ele alındığı, üniversitenin kurumsal performans düzeyi, verimlilik, hatasızlık gibi ölçütler esas alınarak özerkliğin değerlendirildiği görülmektedir. Raporlarda bu bakış açısı ve ölçütler ile sunulan bulgular ülkelerin yükseköğretim sistemlerinin özerklik düzeyini karşılaştırarak özerkliğin farklı boyutlarında ülkelerin düzeyini göstermektedir (Estermann ve Nokkala, 2009; Estermann, Nokkala ve Steinel, 2011; Pruvot ve Estermann, 2017; Pruvot, Estermann ve Popkhadze, 2023).

İlgili alan yazın incelemesi sonucu üniversite özerkliğinin akademik, mali ve yönetsel açılardan ele alındığı görülmüş, bütçe, kaynak dağılımı, müfredat, programlar, araştırma ve öğretim faaliyetleri, öğrenci ve personel alımı, yöneticilerin belirlenmesi gibi konularda üniversite özerkliğinin incelenmesinin önemli olduğu saptanmıştır. Azrak (1988), üniversite özerkliğinin akademik, mali ve yönetsel özerklik olmak üzere üç türe ayrıldığını ancak bu üç tür özerkliğin birbirinden bağımsız olmadığını, özerkliğin bir bütün olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Tight (1988), üniversite özerkliğinin akademik, mali ve yönetsel özerklikten oluştuğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada da üniversite özerkliği akademik özerklik, mali özerklik olarak, yönetsel özerklik olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

Akademik Özerklik

Akademik özerkliğin, üniversitenin temel işlevleri olan araştırma ve öğretimi kapsayan akademik faaliyetlere ilişkin kararlar alma ve uygulama yetisi ile ilgili olduğu söylenebilir. Programlar, müfredat, ders seçebilme, araştırma ve öğretime ilişkin strateji, yöntem ve teknikleri belirleyebilmede özerk olmanın üniversitelerin akademik özerkliği anlamına geldiği ifade edilebilir. Bu bağlamda, üniversite özerkliği kapsamında akademik özerkliğin, üniversitelerin dış müdahalelerden bağımsız bir şekilde kurumsal

açısından araştırma ve öğretim faaliyetlerinde söz sahibi olmalarının, açılacak programlara ve içeriğine karar verebilmelerinin ve bilimsel araştırmalarını gerçekleştirebilmelerinin önünü açan bir özerklik türü olduğunu söylemek mümkündür.

1988 yılında Peru'nun başkenti Lima'da Dünya Üniversiteler Servisi'nin düzenlediği toplantı sonrasında yayımlanan "Akademik Özgürlük ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği" başlıklı bildirmede, üniversitelerin akademik faaliyetlerini yürütmede hiçbir ayırım yapılmadan ve devletten veya başka kaynaklardan gelebilecek bir müdahale ya da baskı endişesi taşımadan faaliyetlerini yürütme hakkına sahip olduklarının altı çizilmiştir (DÜS, 2021). Bildirmede, ayrıca, üniversitelerin araştırma ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin herhangi bir müdahale olmadan, evrensel ilkeler ve bilimsel yöntemler çerçevesinde yürütme, araştırmaların sonuçlarını özgürce paylaşabilme ve sansürsüz yayımlayabilme hakkına sahip oldukları vurgulanmıştır. Bu durum, üniversite özerkliği bağlamında olduğu gibi akademideki her bireyin sahip olduğu bir hak olarak da değerlendirilmiş, dolayısıyla bireylerin her birinin akademik özgürlüğe sahip olmaları gerektiği belirtilmiştir. Bildirmede, akademik özerklik bağlamında ayrıca, üniversitelerin öğretim ve araştırma faaliyetlerini mesleki standartlar çerçevesinde çağdaş toplum sorunlarına cevap verebilir nitelikte yürütebilme hakkına sahip oldukları vurgulanmıştır (DÜS, 2021).

Lima Bildirgesi'nde yer alan akademik özerkliğe ilişkin maddeler değerlendirildiğinde, eğitim öğretim ve araştırma faaliyetlerinde üniversitelerin özerk bir şekilde karar alabilme ve bu kararları uygulayabilme yetkisine sahip olmaları gerektiği, bu yetkinin akademik özerklik dolayısıyla üniversite özerkliği bağlamında gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Üniversitelerin, eğitim bakanlığı ve/veya yükseköğretim kurulu gibi dış otoritelerce önceden belirlenen programlar, müfredat, öğrenci kabul kriterleri ve ders içeriklerinin gereklerini yerine getirmektense, kendilerinin bir yükseköğretim kuruluşu olarak aldığı kararları uygulayabilmelerinin öğretim ve araştırma faaliyetlerinin nitelikli ve özerk bir şekilde yürütülmesi açısından gerekli olduğunu söylemek mümkündür.

Avrupa Üniversiteler Birliği'nin 2007 yılında yayımladığı Lizbon Bildirgesi'nde de akademik özerkliğin üniversite özerkliğinin bir alanı olduğu, üniversitelerin kendi başlarına kendi müfredatlarını, programlarını belirlemede ve araştırma yapmada bağımsız olmaları anlamına geldiği ifade edilmiştir (EUA, 2007). Avrupa Üniversiteler

Birliği bünyesinde Pruvot, Estermann ve Pophkadze'nin (2023) gerçekleştirmiş olduğu araştırmada, akademik özerkliğe ilişkin çeşitli standartlar belirlenmiştir. Araştırmada, üniversitelerde akademik özerkliğın sağlanmasında, üniversitenin kendi öğrenci kontenjanlarını belirleyebilmesi, kendi öğrencilerini seçebilmesi, kendi akademik programlarını açabilmesi ve kapatabilmesi, öğretim dilini seçebilmesi, kendi kalite kontrol mekanizmalarını seçebilmesi ve akademik programların içeriğini kendilerinin tasarlayabilmesi ölçütlerini temel almışlardır (Pruvot, Estermann ve Popkhadze, 2023).

Üniversite özerkliğinin akademik, mali ve yönetsel olarak değerlendirilmesi bu özerklik türlerinin birbirinden bağımsız değerlendirilebileceği anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda Azrak (1988), bu özerklik türlerinin her birinin birbiri ile ilişkili olduğunu, dolayısıyla üniversite özerkliğinin bütünsel bir kavram olduğunu vurgulamıştır. Örneğin, mali özerkliğın zedelenmesinin akademik özerkliğı de olumsuz yönde etkileyebileceği söylenebilir. Bu bağlamda Estermann ve Nokkala (2009), akademik özerklikte üniversitelerde uygulanan bütçe türünün (liste bütçe, torba bütçe, vb.) önemli rol oynadığını vurgulayarak, akreditasyon sürecinde devlet ve diğer ilgili kurumlar ile üniversite arasında bu yönde gerçekleşen pazarlığın akademik özerkliğe zarar verdiğini raporlamışlardır (Estermann ve Nokkala, 2009).

Mali Özerklik

Üniversite özerkliğinin bir diğer önemli boyutunun mali özerklik olduğu söylenebilir. Üniversitenin mali özerkliğinin olmasının kendi karar ve uygulamalarını gerçekleştirmesinde özerk bir şekilde hareket edebileceği ve bu özerkliğın akademik ve yönetsel özerkliğı de etkileyebileceğini söylemek mümkündür. Avrupa Üniversiteler Birliği'nin 2013 yılında hazırlamış olduğu “Mali Açıdan Sürdürülebilir Üniversiteler” başlıklı raporda üniversitelerin uygulamada özerk olamayabilecekleri, sadece kâğıt üzerinde özerk olabilecekleri öz önünde bulundurularak belirli faaliyetleri gerçekleştirmede özerk olup olmadıklarını ölçmek üzere hazırlanan sorular ve bu sorular yoluyla yapılan değerlendirmeler yer almaktadır. Raporda yer alan sorular şu şekildedir (Estermann ve Claves-Kulik, 2013):

1. Üniversite, hukuki tartışmalarda bağımsız davranabilir mi?
2. Üniversite, kar amacı gütmeyen kuruluşlara üye olmaya kendisi karar verebilir mi?

3. Üniversite, kar amaçlı girişimlerde bulunabilir veya bu girişimlere ortak olabilir mi?
4. Üniversite, kendi mal varlığını satabilir ve yeni mallar satın alabilir mi? Yanıt evet ise, elde dilen gelir üniversiteye mi aittir ve bu gelir ne şekilde yönetilir?
5. Üniversite, ticari amaçlı kredi alabilir mi?
6. Üniversite, öğrencilerden ücret alabilir mi?
7. Üniversite, eğitim hizmetleri, araştırma ve geliştirme faaliyetleri için üçüncü kişilerden ücret alabilir mi?
8. Üniversite, akademik ve akademik olmayan kadroların sayısını belirleyebilir mi?
9. Üniversite, çalışanlarına ek kazanç sağlayabilecek olanaklar oluşturabilir mi?
10. Üniversite kamu fonunu serbest bir şekilde kullanabilir mi?

Raporda yer alan bu soruların olumlu yönde yanıtlanması, değerlendirilen üniversitenin girişimci üniversite niteliğinde olduğunu göstermektedir (Estermann ve Clayes-Kulik, 2013). Estermann ve Clayes-Kulik (2013), üniversitenin mali özerkliğinin gerçek düzeyinin saptanması için üniversitenin neler yapabildiğini öğrenmek üzerine kurulu sorular sormanın yeterli olmadığını, neler yapamadığını sormanın da gerekli olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, raporda ayrıca, üniversitelerin hareket alanını kısıtlayan herhangi bir resmi prosedür olup olmadığı, herhangi bir faaliyette dış otoritelerin de onayının gerekip gerekmediği ve eğer gerekiyorsa onay sürecinin kuram ve uygulamada ne kadarlık bir süreyi kapsadığı sorularıyla daha detaylı bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda, teorideki özerkliğin uygulamada etkisini yitirebildiği belirtilmiştir (Estermann ve Clayes-Kulik, 2013). Örneğin, teoride kendi binalarının sahibi olarak görünen üniversite, bu binaları devletin izni olmadan satamamaktadır. Dolayısıyla, kâğıt üzerinde mali özerkliğe sahip olarak görünen üniversite, uygulamada tam anlamıyla özerk olamamaktadır (Estermann ve Clayes-Kulik, 2013).

Avrupa Üniversiteler Birliği'nin "Avrupa'da Üniversite Özerkliği" başlıklı raporunda (2023), mali özerklik; kamu finansmanının süresi ve türü, kamu finansmanından artakalan miktarı elinde tutma, borç para alma, binaların mülkiyeti ve yerli/Avrupa Birliği vatandaşı öğrencilerden harç ücreti alabilme, Avrupa Birliği vatandaşı olmayan öğrencilerden harç ücreti alabilme açısından değerlendirilmiştir.

Avrupa Üniversiteler Birliği kapsamında Pruvot ve Estermann'ın (2017) gerçekleştirdikleri “Avrupa’da Üniversite Özerkliği” başlıklı araştırma raporunda üniversite özerkliği ile üniversitelerin ek gelir elde etme yetisi arasında bir bağlantı olduğu belirtilmiştir. Yine Avrupa Üniversiteler Birliği kapsamında 2013 yılında gerçekleştirilen “Mali Açından Sürdürülebilir Üniversiteler” başlıklı çalışmada bir üniversitenin ek gelir oluşturma yetisinin yasalarla düzenlenmiş üniversite özerkliği düzeyi ile ilişkili olduğu vurgulanmıştır (Estermann ve Clayes-Kulik, 2013). Çalışmada, çeşitli gelir kaynaklarının oluşturduğu bir mali yapının üniversite özerkliğine olumlu yönde etki edeceği dile getirilmiştir. Bu bağlamda, üniversitelerin tek bir kaynağa bağlı kalmadan, çeşitli kaynaklardan gelir etmesi ve kendi gelir kaynaklarını oluşturmaları mali özerkliğin, dolayısıyla üniversite özerkliğinin sağlanması açısından önemli görülmektedir. Bu bakış açısıyla, üniversitelerin finansmanının farklı kaynaklardan yapılmasının üniversiteyi tek bir kaynağa bağlı kılmaması adına mali özerkliğini koruyabileceği veya sağlayabileceği düşüncesi ileri sürülmektedir. Ancak burada, üniversitelerin kamusal kaynaklar dışında diğer kaynak türleri (şirketler, vakıflar, teknoparklar, üniversite-sanayi işbirliği vb.) ile desteklenmesinin ve bu yollardan kar sağlamanın, ticarileşmesini ve ürün üretip satmasının üniversiteyi bu kaynaklara, bir başka deyişle, özel sektöre ve piyasaya bağımlı hale getirebileceği ki bu durumun da mali özerkliği, dolayısıyla üniversite özerkliğini zedeleyebileceği farklı araştırmacılarca dile getirilmiştir (Eicher ve Chevaillier, 1992; Kalabalık, 1999; McMahon, 2009; Ünal, 2009; Kurul, 2012).

Yükseköğretimin finansmanının ne şekilde ve kim/kimler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği de üniversitelerin mali özerkliği ile ilgili olarak öne çıkan konulardandır. Kamusal finansmanın yanı sıra başka finansman türlerinin de yaygınlaştığı söylenebilir. Bu bağlamda Kurul (2012), sosyal devlet anlayışında bir hak olarak görülen yükseköğretimin kamuca finanse edildiğini; ancak, 1980’lerden itibaren neoliberal politikalar ile yükseköğretimin bir hak değil, tüketim malı olarak değerlendirildiğini, böylece yükseköğretimde özelleştirmenin yaygınlaştığını belirtmiştir. Akalın’a (1980) göre, yükseköğretim, toplumsal ve bireysel faydaları ile birlikte değerlendirildiğinde karma mal olarak nitelendirilmektedir. Tilak (1993) da yükseköğretimin kişisel ve toplumsal getirilerinin olması nedeniyle karma mal olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla yükseköğretimin karma mal olarak değerlendirildiği bakış açısında finansmanın sağlanmasında kamu kaynaklarının yanı

sıra yükseköğretimden yararlanan bireylerin de katkı sunması gerektiği anlayışının savunulduğu söylenebilir. Benzer şekilde, yükseköğretimi karma mal olarak değerlendiren Eicher ve Chevaillier'e (1992) göre, yükseköğretim finansmanında tek bir kaynağa bağlı kalınması üniversitelerin mali özerkliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir zira salt kamu veya salt özel kaynaklar üniversiteleri bu kaynaklara bağımlı kılabilir. Bu bağlamda; Eicher ve Chevaillier (1992) yükseköğretim finansmanın çeşitli kaynaklarla yapılabileceğini belirterek, yükseköğretim finansman türlerini kamu finansmanı, öğrenci kuponları, harçlar, şirketlerce sunulan finansman, vakıflar ve bağışlarla sağlanan finansman olarak belirtmişlerdir.

Yükseköğretimin kamusal bir hizmet olduğu, dolayısıyla finansmanının kamuca sağlanması gerektiği anlayışı ise yükseköğretimi karma mal olarak yorumlayan liberal bakış açısına karşıt görüş ileri sürerek eğitimin temel bir hak olduğunu, piyasa koşullarına terk edilemeyeceğini vurgulamakta ve finansmanının (ve yükseköğretim finansmanının) kamuca sağlanması gerektiğini savunmaktadır (Eğitim-Sen, 2012). Benzer şekilde, McMahon'a (2009) göre, yükseköğretim finansmanı direkt olarak devlet tarafından ve vergiler ile sağlanmalıdır; fırsat eşitliği, demokrasi, ortak değerler açısından kamu finansmanı önem arz etmektedir. Bu bakış açısına göre, üniversitelerin mali özerkliği çeşitli kaynaklardan finansman sağlanması ile değil, devletin üniversitelere ayırdığı mali kaynakların artırılması ve bu kaynakların kullanımında üniversitelere yetki ve serbestlik sağlanması ile mümkün olabilmektedir.

Kurul'a (2012) göre, yükseköğretim finansman türlerinin çeşitlendirilmesi ise, üniversitelerin mali özerkliğini artırmamakta; aksine, üniversiteleri özel sektör ve piyasaya maddi olarak bağımlı kılmakta ve özerkliğe zarar vermektedir. Bu bağlamda, Ünal (2009), neoliberal anlayışın üniversite özerkliğini mali özerkliğe indirgediğini, bunu da üniversitelerin kaynak yaratma sorumluluğu olarak tanımladığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, üniversitelerin kaynak yaratma adı altında gün geçtikçe artan üniversite-piyasa işbirliği ile üniversitelerin neoliberal dönüşümünün mali özerkliği ve buna bağlı olarak üniversite özerkliğini zedelediği, üniversiteleri sermayenin güdümünde işleyen kurumlara dönüştürdüğü söylenebilir. Neoliberal politikaların yükseköğretim alanına yansımalarıyla üniversiteye dış güçlerin paydaşlar olarak girebilmesinin önünün açıldığı, akademisyenlerin piyasa hedefleri doğrultusunda çalışan bilim işçileri, öğrencilerin de sunulan hizmetten yararlanan kişiler olarak

görüldüğünü söylemek yanlış olamayacaktır ki bu durumun mali özerklik ile birlikte üniversite özerkliğinin akademik ve idari boyutlarında da yıkıma yol açtığı söylenebilir.

Özetle, mali özerkliğin, üniversitenin mali açıdan kendi kararlarını verebilmesi, kaynakları kendi kararları doğrultusunda kullanabilmesi, öğrenci harcını belirleyebilmesi, borç para alabilmesi, arsa ve binalara sahip olması ve bunların alım satımında yetki sahibi olabilmesi açısından ele alındığı görülmektedir. Üniversite finansman türlerinin de mali özerklik açısından tartışılan bir konu olduğu söylenebilir. Kamusal kaynaklarla veya vakıflar, şirketler ve öğrenci ücretleri ile sağlanan finansmanın mali özerkliğe etki edebileceğini söylemek mümkündür. Finansman kaynağına mali açıdan bağımlı olunmasının üniversite özerkliğine yalnızca mali değil, akademik ve yönetsel açılardan da zarar verebileceği söylenebilir.

Mali özerklik ile mali işlerinde özerk olan üniversitelerin faaliyetlerini kamusal sorumluluk dahilinde yürütmelerinin ve şirketlere ve piyasaya bağımlı olarak işleyen işletmelere dönüşmemeleri gerektiğinin altını çizmek gerekmektedir. Zira üniversitelerin ticarileşmesinin eğitim hakkı ve bilim özgürlüğünün ihlal edilmesi açısından temel haklara aykırı bir durum olduğundan kamuya karşı sorumluluk bağlamında, üniversitelerin mali açıdan hesapverebilir olmaları, mali özerklik ile hesapverebilirlik arasında bir denge kurulması gerekliliğinden söz edilebilir. Bu çalışma bağlamında da, mali özerkliğin ve üniversite özerkliğinin üniversitelerin tam bağımsız kuruluşlar oldukları anlamına gelmediği, kamusal sorumluluk çerçevesinde devlete ve topluma karşı sorumlu özerk kuruluşlar olduklarının belirtilmesi önemli görülmektedir.

Yönetsel Özerklik

Üniversite özerkliğinin bir diğer boyutu olan yönetsel özerklik, her bir yükseköğretim kurulunun yönetsel karar ve uygulamalarında özerk olabilmesi ile ilgili olduğundan üniversite özerkliği açısından oldukça önemli bir konu olduğu söylenebilir. Yönetsel özerklik, üniversitenin kendisi tarafından seçilmiş organları ile dış otoritelerin müdahalesinden bağımsız bir şekilde kararlar alması ve bu kararları uygulayabilmesi yetisi olarak tanımlanmaktadır (Hambleton ve Hoggett, 1990). İlgili alanyazında kapsamı değişebilmekle beraber, Hambleton ve Hogget'a (1990) göre yönetsel özerkliğin kapsamını yönetim organlarının seçilmesi ve görevlerinin sonlandırılmasında

izlenen yol, bu organların serbest bir şekilde karar alıp uygulayabilme yetisi ve üniversite yönetiminde üniversitenin tüm birimlerinin katılımı oluşturmaktadır.

Aktan'a (2003) göre, yönetsel özerklik bir kuruluşun kendisi ile ilgili kararlar alma ve bu kararları uygulama yetkisinin kendisinde bulunması ve üniversitelerin kendi üyelerini demokratik bir şekilde oluşturdukları organlar ile yönetilmesi ve denetlenmesi ile birlikte öğretim üyeleri ve yardımcılarının dış otoriteler tarafından hukuki bir gerekçe olmadan görevlerinden uzaklaştırılamayacağı anlamına gelmektedir. Erdem (2013) de yönetsel özerkliğin, merkezi yönetimin müdahalesi olmadan, üniversitelerin demokratik yollarla oluşturdukları yönetim organlarınca yönetilmesi ve denetlenmesi anlamına geldiğini belirtmiş, bir üniversitenin yönetim şeklinin o üniversitenin ne düzeyde özerk olduğunun başlıca göstergelerinden biri olduğunun altını çizmiştir. Bu bağlamda, yönetsel özerkliğin üniversitelerin kendi yöneticilerini seçmede ve görevlerinin sonlandırılmasında, yönetim kadrosunun belirlenmesinde, kararlara tüm birimlerin katılımının sağlanması, işe alım ve işin sonlandırılması gibi konularda bağımsız kararlar alabilmesi anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Peru'nun başkenti Lima'da Dünya Üniversiteler Servisi'nce 1988 yılında düzenlenen toplantı sonrasında yayımlanan "Akademik Özgürlük ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği" başlıklı bildirgede yönetsel özerkliğe ilişkin önemli hususlara yer verilmiştir. Bildirgede üniversitelerde yönetsel özerklik ile ilgili şu maddeler bulunmaktadır (DÜS, 2021):

- Bütün yükseköğretim kurumları, öğrencilerine, bireysel ya da kolektif olarak yönetim organlarına katılmayı ve ulusal ya da uluslararası herhangi bir konuda görüşlerini ifade edebilmelerini garanti etmelidir.
- Yükseköğretim kurumlarının özerkliği, ilgili akademik çevrelerin tüm üyelerinin katılımını içeren demokratik öz-yönetim organları ile sağlanmalıdır.
- Akademik çevrenin tüm üyeleri herhangi bir ayırım gözetilmeksizin akademik ve yönetsel faaliyetlerin yürütülmesinde yer alma hakkına sahiptir.
- Yükseköğretim kurumlarındaki tüm yönetim organları özgürce seçilebilmeli ve farklı bölümlerden üyelerden oluşmalıdır.
- Özerklik; eğitim, araştırma, çalışma süresi, kaynak dağılımı ve diğer ilgili faaliyetlere ilişkin politikaların yönetimi ve belirlenmesine yönelik kararları da kapsamalıdır.

Bildirgede yer alan bu maddeler ile üniversitelerin yönetsel özerkliklerinin sağlanmasında yönetim organlarında öğrencilerin de temsil edildiği, tüm birimlerden temsilcilerin yer aldığı demokratik bir öz-yönetimin önemi vurgulanmıştır. Bildirgeye göre, üniversite yönetim kadrolarına gelecek kişilerin üniversite tarafından özgürce seçilebilmesi yönetsel özerkliğin temelini oluşturmaktadır (DÜS, 2021). Bu bağlamda, üniversitelerde yönetsel karar ve uygulamalarda özerklik, demokrasi ve tüm birimlerin temsiliyetinin esas olduğu anlaşılmakta, üniversite özerkliği açısından yönetsel özerkliğin sağlanmasının mali ve akademik özerkliğe de olumlu yönde katkı sağlayacağı yorumu yapılabilmektedir zira üniversitenin özgürce demokratik yollarla seçebildiği yöneticilerden ve tüm birimlerin temsil edildiği temsilcilerden oluşan bir yönetim kadrosu ile üniversitenin yönetsel, mali ve akademik konulara ilişkin alacağı kararlar ve bu kararların uygulanması üniversitelerin işlevlerini özerk bir şekilde yerine getirmelerinde ve karar ve uygulamaların içselleştirilmesinde etkili olacağı söylenebilir.

Lima Bildirgesi'nde yönetsel özerklik bağlamında vurgulanan bir başka husus ise yönetsel özerkliğin devletin üniversitelere ilişkin yükümlülüklerinin ortadan kaldırılması anlamına gelmediğidir. Bu bağlamda, devletlerin toplumdaki herkes için bir yükseköğrenim sistemi planlamak, organize etmek ve uygulamak ile yükümlü oldukları belirtilmiştir (DÜS, 2021). Bildirgede vurgulanan bu durumdan hareketle, devletlerin sosyal sorumluluk çerçevesinde yükseköğretimi planlama, organize etme ve uygulama yükümlülüğü yönetsel özerklik veya tüm boyutlarıyla üniversite özerkliği ile yok sayılamayacağı, üniversite özerkliğinin devletin bu yöndeki yükümlülükleri ile birlikte ele alınması gerektiği söylenebilir.

Avrupa Üniversiteler Birliği'nin Avrupa'da Üniversite Özerkliği başlıklı çalışmalarında üniversite özerkliği örgütsel, mali, akademik özerklik ve kadro özerkliği olarak açıklanmakta; yönetsel özerklik boyutu örgütsel özerklik ve kadro özerkliği olarak iki farklı boyutlandırma ile değerlendirilmektedir (Estermann ve Nokkala, 2009; Estermann, Nokkala, Steinel, 2011; Pruvot ve Estermann, 2017; Pruvot, Estermann ve Pophkadze 2023). Örgütsel özerklik ve kadro özerkliğinin kapsamı incelendiğinde yönetsel özerkliğin içeriğini yansıttıkları, üniversite özerkliğine ilişkin yönetsel karar ve uygulamalar ile ilgili oldukları söylenebilir. Bu çalışmada, üniversite özerkliği akademik, mali ve yönetsel boyutları ile ele alındığından, yönetsel özerklik tek bir boyut olarak incelenmiştir.

Avrupa Üniversiteler Birliği kapsamında Pruvot, Estermann ve Pophkadze (2023) tarafından yapılan Avrupa’da Üniversite Özerkliği başlıklı çalışmada, örgütsel özerklik ve kadro özerkliği boyutlarının içeriğinin yönetsel özerklik kapsamında değerlendirilebileceği söylenebilir. Araştırmada, örgütsel özerklik şu durumları kapsayacak şekilde incelenmiştir (Pruvot, Estermann ve Pophkadze, 2023):

- Rektörü seçebilme
- Rektör seçimindeki kriterleri belirleyebilme
- Rektörün görevine son verebilme
- Rektörün görev süresini belirleyebilme
- Yönetim organlarındaki dış paydaşları yönetime dahil etme ve seçebilme
- Akademik birimlere ilişkin karar verme
- Yasal girişimler kurabilme

Araştırmada örgütsel özerkliğe ilişkin hususların üniversitenin kendi yönetim işlerinde dış otoritelerden bağımsız bir şekilde karar verebilme ve bu kararları uygulayabilme yetisi ile ilgili oldukları söylenebilir. Üniversitenin kendi yöneticisini seçebilmesinin, buna ilişkin kriterleri, görev süresini belirleyebilmesinin yönetime ilişkin karar ve uygulamalara etki edebileceği gibi, üniversite özerkliğinin diğer boyutları olan akademik ve mali özerklik üzerinde de etkili olacağını söylemek mümkündür. Dolayısıyla, yöneticinin nasıl belirlendiği konusu üniversitenin eğitim ve araştırma faaliyetlerini, finansmanını, kaynak dağılımını, akademik profilini ve benzeri pek çok karar ve uygulamayı da etkileyebileceği söylenebilir.

Pruvot, Estermann ve Pophkadze (2023), 35 Avrupa ülkesinin yükseköğretim sistemlerini üniversite özerkliği bağlamında inceledikleri çalışmada, örgütsel özerklik boyutunda da ülke yükseköğretim sistemlerinin yukarıda belirtilen durumlara ilişkin bir değerlendirmesini yapmışlardır. Araştırmaya göre, rektörün belirlenmesi ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte genel olarak dört farklı şekilde gerçekleşmektedir: (1) üniversitenin tüm birimlerindeki tüm gruplarının (personel ve öğrenci) temsil edildiği kalabalık bir seçim kurulunca seçilmesi, (2) üniversite içinden demokratik bir biçimde seçilmiş yönetim kurulunca seçilmesi, (3) üniversite konseyince (genellikle senato) atanması, (4) hem senatonun hem de seçim kurulunun yetkili olduğu iki aşamalı bir süreç ile atanması.

Yönetmelik özerklik bağlamında değerlendirilebilecek bir diğer boyutun da kadro özerkliği olduğu söylenebilir. Pruvot, Estermann ve Pophkadze (2023), üniversite özerkliğinin değerlendirilmesinde kadro özerkliğinin önemini vurgulayarak, bu özerklik türünün akademik ve idari personelin işe alımı, maaşların belirlenmesi, görevlerinin sonlandırılması ve görevde yükselme konularında üniversitelerin yetki sahibi olabilmeleri anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Bu ölçütlerin uygulanmasında Avrupa genelinde farklılıklar bulunmakta, kimi üniversiteler işe alımda geniş yetkilere sahip olurken kimi üniversitelerde işe alımlar bir dış otoritenin belirlediği prosedürlerle gerçekleştirilmektedir (Pruvot, Estermann ve Pophkadze, 2023).

Özetle, yönetmelik özerkliğinin örgütsel özerklik ve kadro özerkliğine ilişkin unsurları kapsadığı göz önünde bulundurularak, bir üniversitenin yönetmelik özerkliğine sahip olması kendi rektörünü seçebilmesi, rektör seçimindeki kriterleri belirleyebilmesi, rektörün görevine son verebilmesi ve görev süresini belirleyebilmesi, dış paydaşların yönetime dahil edilmesi ve seçilmesi, akademik birimlere ilişkin kararlar verebilmesi, kendi kadrolarını oluşturabilmesi, maaşları belirleyebilmesi ile personelin işe alımı ve işten çıkarılması konusunda karar verebilmesi gibi özelliklerin ne derecede var olduğu ile ilişkilendirilmektedir.

Akademik Özgürlük Kavramı ve Üniversite Özerkliği ile İlişkisi

Akademik özgürlük kavramının pek çok çalışmada üniversite özerkliği ile birlikte ele alındığı, birbiri ile ilişkili kavramlar olduğu ve özellikle 1980'li yıllardan beri dünya genelinde birçok araştırmacı tarafından tanımlanmaya ve yorumlanmaya çalışılan bir kavram olduğu görülmüştür (Ashby 1966; Tight, 1988; Slaughter ve Leslie, 2001; Van Vught, 1991; Vidovich ve Currie, 1998; Marginson ve Considine, 2000; Karran, 2007; Marginson, 2014). Bu araştırmalar incelendiğinde dünya çapında günümüz modern üniversitelerinde akademik özgürlüğün giderek kısıtlandığı görülmekte, akademik özerklik indeksi en yüksek olan ülkelerde bile birtakım sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır (Aarrevaara, 2010). Akademik özgürlüğe yönelik bu kısıtlamalar toplumsal tartışmanın ve çoğulcu demokrasinin niteliğinin azalmasına yol açabilecek düzeydedir (Melody, 1997). Dolayısıyla, akademik özgürlüğe ilişkin dünya genelinde sorunların varlığı ve bu durumun yükseköğretimin amaçlarını gerçekleştirme ve işlevlerini yerine getirebilmesinde birtakım engeller oluşturabildiği anlaşılmış, bu çalışma kapsamında üniversite özerkliği ile birlikte incelenmesi önemli görülmüştür.

Ashby'ye (1966) göre akademik özgürlük, öğretim elemanlarının kendi inandıkları ve bildikleri şekilde öğretim etkinliklerini yürütme ve kendi alanına dair görüşlerini yayınlayabilme özgürlüğüdür. Benzer şekilde, Tight'a (1988) göre akademik özgürlük, öğretim elemanlarının müdahaleye maruz kalmadan araştırma, inceleme, öğretim ve yayınlama özgürlüğüdür. Brown (2006) ise, akademik özgürlüğün, öğretim elemanlarının ve araştırmacıların kısıtlanma korkusu olmadan bilim dallarında araştırma yapma ve görüşlerini ifade etme hakkı olduğunu belirtmiştir. Fuchs (1963), akademik özgürlüğün, akademik çevrenin üyelerinin, öğretme, öğrenme, sanatsal etkinlikler ve araştırma işlevlerindeki performanslarında etkili olabilmelerinin temelinde yatan bir özgürlük olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, akademik özgürlüğe, üniversitelerdeki öğretim, öğrenim ve araştırma kapsamında hem öğretim üyelerinin hem de öğrencilerin sahip olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Shils (1991), akademik özgürlüğün, öğrencilerin kendileri seçerek yerleştikleri üniversitelerde entelektüel ve mesleki açıdan çalışmalarını sürdürme, dersler alma, araştırma yapma ve kendi entelektüel, siyasal ve sosyal ilgi alanlarına göre birlikler kurma özgürlüğü olduğunu ifade etmiştir.

Akademik özgürlük, bireysel olarak akademik çevrenin her bir üyesinin öğretim ve araştırma etkinliklerinde herhangi bir siyasi, dini veya sosyal ortodoksiyi rencide ettiği için cezalandırılma veya işine son verilmesi korkusu olmaksızın, gerçeği takip etme özgürlüğüdür (Berdahl, 2006). Ashby (1966), akademik özgürlüğün akademisyenlerin uluslararası kabul görmüş ve net bir ayrıcalığı olduğunu belirtmiş ve bunun her zaman korunması gerektiğinin altını çizmiştir. Benzer şekilde, Aarrevaara (2010), akademik özgürlüğün üniversiteler için temel bir ilke olduğunu vurgulamış, mevzuatla güvence altına alınmasının önemine dikkat çekmiştir. Aarrevaara (2010), Finlandiya'nın bu açıdan en iyi ülkeler arasında yer aldığını; ancak, çeşitlendirilmiş finansman kaynaklarının artması ve yüksek düzeyde sabit süreli istihdam, resmi akademik özgürlüğü olumsuz şekilde etkilediğini vurgulamıştır. Aarrevaara'nın (2010) bu tespitinden hareketle, akademik özgürlüğün hukuki güvence altına alındığı ülkelerde bile bu yönde sorunlar yaşanabildiği anlaşılmakta, bu sorunların daha çok finansman ve istihdam gibi üniversite özerkliği ile ilgili konular ile bağlantılı olabileceği görülmektedir.

1988 yılında Peru'nun başkenti Lima'da Dünya Üniversiteler Servisi'nin düzenlendiği toplantı sonrasında yayınlanan “Akademik Özgürlük ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği” başlıklı bildirmede, akademik özgürlük; akademik bir çevrenin üyelerinin bireysel veya toplu olarak bilgiyi araştırma, inceleme, tartışma, belgeleme, üretme, öğretme, anlatma ve yazma yoluyla edinmelerinde, geliştirmelerinde ve iletmelerindeki özgürlükler olarak tanımlanmıştır (DÜS, 2021). Bildirmede akademik özgürlüğe dair yer alan maddeler şunlardır (DÜS, 2021):

- Akademik özgürlük, üniversitelerin ve diğer yükseköğretim kurumlarının üstlendikleri eğitim, araştırma, yönetim ve hizmet işlevleri için vazgeçilmez bir ön koşuldur.
- Akademik çevrenin tüm üyeleri, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve devletten ya da herhangi bir başka kaynaktan gelebilecek müdahale veya baskı endişesi taşımadan işlevlerini yerine getirme hakkına sahiptir.
- Eğitim hakkından tam anlamıyla yararlanılabilmesi için akademik özgürlük sağlanması ve yükseköğretim kurumlarının özerk olması gereklidir.
- Devletler, akademik çevrenin tüm üyeleri için İnsan Hakları Konusunda Birleşmiş Milletler Anlaşmalarında tanınan temel politik, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları sağlamak ve bunlara saygı göstermekle yükümlüdür. Akademik çevrenin her üyesi başta düşünce, vicdan, ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlükleri olmak üzere kişinin özgürlüğü ve dokunulmazlığı ile seyahat özgürlüğünden yararlanır.
- Akademik çevreye girme olanağı toplumun tüm üyeleri için hiçbir engelleme olmaksızın eşit olacaktır. Herkes, yetenekleri temelinde, hiçbir ayırım yapılmaksızın öğrenci, öğretmen, araştırmacı, işçi ya da yönetici olarak akademik çevre içinde yer alma hakkına sahiptir.
- Akademik çevrenin hiçbir üyesi, akademik çevrenin demokratik yollarla seçilmiş bir organı önünde adil bir savunma yapılmadan görevinden alınamaz.
- Akademik çevrenin araştırma işlevi ile ilgili tüm üyeleri bilimsel araştırmanın evrensel ilke ve yöntemlerine tabi olarak, herhangi bir müdahaleye maruz kalmaksızın araştırma çalışmalarını sürdürme

hakkına sahiptir. Bu kişiler, aynı zamanda, araştırmalarının sonuçlarını başkalarına özgürce iletme ve sansürsüz yayınlama hakkına da sahiptir.

- Akademik çevrenin tüm üyeleri, dünyanın herhangi bir yerindeki meslektaşları ile temas halinde olma özgürlüğü kadar eğitim kapasitelerini geliştirme özgürlüğünden de yararlanırlar.
- Tüm yükseköğretim öğrencileri, mevcut müfredat içinden istedikleri branşı seçme hakkı ve edindiği bilgi ve deneyimin resmi olarak tanınması hakkı da dâhil olmak üzere, öğrenim özgürlüğünden yararlanırlar.
- Tüm devletler ve yükseköğrenim kurumları, öğrencilerin herhangi bir ulusal ya da uluslararası sorunla ilgili görüşlerini tek tek ya da toplu halde ifade etme haklarına saygı gösterirler.
- Devletler, tüm orta öğretim mezunları veya yükseköğretim düzeyinde öğrenimlerini sürdürebileceklerini ispat edebilecek diğer kişiler için ücretsiz bir yükseköğretim sistemi tasarlamak, düzenlemek ve yaşama geçirmek için tüm gerekli önlemleri almalıdırlar.
- Akademik çevrenin tüm üyeleri, çıkarlarını korumak amacıyla sendikalar kurma ya da sendikalara katılma hakkı da dâhil olmak üzere, başkalarıyla birlikte örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir Akademik çevrenin tüm kesimlerinin sendikaları, kendi alanlarına tekabül eden mesleki standartların oluşturulmasına katılmalıdırlar.

Lima Bildirgesi'nde yer alan bu maddelerden hareketle, akademik özgürlüğün, akademik çevrenin tüm üyelerini kapsadığı, müdahale ve baskıya maruz kalmadan bilim üretme, ders verme ve ders seçme, yayın yapma, sendika kurma ve sendikaya katılma ve görüş ifade etme hakkından doğan bir özgürlük olduğu anlaşılmaktadır.

Alanyazında çeşitli araştırmacılarca yapılmış tanımlara benzer şekilde Britannica Ansiklopedisi'nde de akademik özgürlük, “akademisyenlerin ve üniversite öğrencilerinin kanun, kurumsal düzenlemeler veya kamu baskısından kaynaklanan uygun olmayan müdahaleler veya kısıtlamalar olmaksızın öğretme, inceleme ve bilginin peşinden gitme ve araştırma yapma özgürlüğü” şeklinde tanımlanmaktadır (Britannica Encyclopedia, 2021). Ansiklopedi'de yer alan tanımda akademik özgürlüğün yalnızca akademisyenlerin sahip olduğu bir hak olmadığı, aynı zamanda öğrencileri de kapsadığı görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin de bilimsel ve öğretimsel etkinliklerinde

akademik özgürlüklerinin olması gerektiği alanyazında da dile getirilmektedir. Örneğin Cary Nelson’a göre (2010), akademik özgürlük hem öğretim üyelerinin hem de öğrencilerin sansür veya misilleme korkusu olmadan entelektüel tartışmalara katılabilmeleri anlamına gelmekte ve eğitim sisteminin entelektüel bütünlüğünü koruyarak kamu yararına hizmet etmektedir.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü ‘nün (UNESCO) 1997 yılında yayımladığı raporda akademi özgürlük, “herhangi bir öğreti tarafından sınırlandırmadan eğitim ve tartışma özgürlüğü” , “araştırma yapma ve sonuçlarını yayma ve yayımlama özgürlüğü” , “fikir ifade edebilme özgürlüğü”, “fikirlerin sansürlenmemesi özgürlüğü” ölçütleri ile açıklanmakta, bu raporu imzalayan ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır (UNESCO, 1997). Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 2020 yılına ait raporunda akademik özgürlüğün temel olarak şu boyutları içerdiği belirtilmiştir (United Nations, 2020):

- Araştırmacıların bağımsız yargıları üzerindeki müdahalelerden korunması,
- Özerk araştırma kuruluşları kurma ve araştırmanın amaç ve hedeflerini ve benimsenecek yöntemleri tanımlayabilmeleri,
- Araştırmacıların belirli projelerin etik değerlerini özgürce ve açıkça sorgulama özgürlüğü ve bu projelerden çekilme hakkı,
- Araştırmacıların hem ulusal hem de uluslararası düzeyde diğer araştırmacılarla işbirliği yapma özgürlüğü,
- Bilimsel verilerin ve analizlerin politika yapımcılarla ve mümkün olan her yerde halkla paylaşılması

Yukarıdaki maddeler ile akademik özgürlüğün her bilim insanının bireysel olarak akademik etkinliklerini gerçekleştirebilmesini sağlayan bir hak olduğu ve bu hakkın önünde herhangi bir müdahale ile karşılaşmalarının akademik özgürlüğün ihlali anlamına geldiğinin vurgulandığı anlaşılmaktadır. Demokratik toplumun yapı taşlarından biri ve modern bilim için temel bir ilke olan akademik özgürlüğün (Boele-Woelki, Fisher, Pape, Francisco, 2019), ceza, sansür, işten çıkarılma korkusu olmadan akademik çevrenin her bir üyesinin topluma ve bilime karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmesinin önünü açan bir hak olduğu söylenebilir.

Alanyazın incelendiğinde, demokratik toplumların oluşmasında yükseköğretimin ve araştırmanın niteliğinin artırılmasında temel bileşenler olan akademik özgürlük ve üniversite özerkliğinin (Bergan, Noorda ve Egron-Polak, 2019) pek çok çalışmada birlikte ele alındığı ve birbiri ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Ashby 1966; van Vught, 1991; Berdahl, 2006; Karran, 2007; Matei, 2017). Bologna Süreci'nde de (1999) üniversite özerkliği ve akademik özerklik kavramları bir arada ele alınmış, yükseköğretimin ve akademisyenlerin devamlı olarak değişen gereksinimlerine, toplumsal taleplere ve bilimsel ilerlemelere uyum sağlamalarının bir yolu olarak değerlendirilmiştir. Bologna Süreci kapsamında 2015 yılında yayımlanan Erivan Bildirgesi'nde de (EHEA, 2015) üniversitelerin özerkliğe ve akademik bireylerin de akademik özgürlüğe sahip olmaları gerektiği vurgulanmış; buna ek olarak, akademik toplulukların her bir üyesinin aynı haklara sahip olmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda bildirgede şu madde yer almaktadır: “Akademisyenleri ve öğrencileri, akademik özgürlük haklarından faydalanabilmeleri konusunda destekleyeceğiz, koruyacağız ve özerk üniversitenin yönetiminde temsil edilmelerini sağlayacağız.” Bologna Süreci'nde her iki kavramın bir arada kullanılması örneğinden yola çıkarak, bu kavramların yükseköğretim kurulu ve akademik çevre ile doğrudan ilişkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda, özgürlük ve özerklik kavramları arasındaki ilişki temelinde bu iki kavram arasında bir bağlantı olabileceğini ifade etmek mümkündür.

Akademik özgürlük ve üniversite özerkliği kavramlarının benzer kavramlar olsalar da aynı anlama gelmedikleri, farklı tanımlara ve boyutlara sahip oldukları görülmektedir. Matei (2017), sıklıkla bir arada kullanılan akademik özgürlük ve üniversite özerkliği kavramlarının temelde farklı kavramlar olduklarını vurgulayarak; genellikle akademik özgürlüğün akademideki bireylerin (akademisyenler veya öğrenciler) yasal çerçeve, kurumsal düzenlemeler veya siyasal baskı ile uygulanabilecek uygunsuz müdahaleler olmadan üniversitedeki etkinliklerini (öğretim, öğrenim ve araştırma) sürdürebilmeleri için sahip oldukları özgürlük türü olduğunu belirtmiştir. Ashby'ye (1966) göre akademik özgürlük ve üniversite özerkliği arasındaki fark; akademik özgürlüğün akademisyen ve öğrencilerin eğitim ve araştırma etkinliklerinin cezalandırılma ya da işine son verilmesi korkusu yaşamadan her bir akademik bireyin sahip olduğu bireysel özgürlük anlamına gelirken; üniversite özerkliğinin tüm akademik ve kurumsal etkinliklerin üniversitenin kurumsal kontrolü elinde bulundurması ile ilgili olmasıdır.

Boğaziçi Üniversitesi akademisyenlerince 29 Mart 2021 tarihinde yayımlanan ve 13 Temmuz 2021 tarihinde güncellenen “Üniversitelerde Yönetim Yapılanması Çalışma Komisyonu Raporu (2021)” kapsamında “Kamu Üniversitesinin Geleceği: Akademik Özgürlük ve Üniversite Özerkliği İlkeleri Temelinde Bir Arayış” başlığı altında, akademik özgürlüğün teminatının özerklik olduğu, üniversite özerkliğinin üniversitenin niteliğine işaret ettiği belirtilmektedir. Benzer şekilde, Aksoy’a (2021) göre özerklik, akademik özgürlüğün koruyucusudur; dolayısıyla özerkliğin ihlali durumunda üniversitelerin dışarıdan kişi veya kurumların güdümünde faaliyetlerini yürütmesine ve akademik özgürlüğün de doğrudan ve dolaylı süreçlerle kaybolmasına yol açabilmektedir. Lynch ve Ivancheva (2015), üniversite özerkliği ile akademik özgürlüğün birbiri ile bağlantılı olduğunu; ancak, eş anlamlı kavramlar olmadıklarını belirterek, üniversite özerkliğinin sağlandığı bir üniversitede akademisyenler için akademik özgürlüğün olamayabileceğinin altını çizmişlerdir. Dolayısıyla, üniversite özerkliğinin akademik özgürlüğün güvence altına alınması için yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Üniversite, bir kuruluş olarak kendi yapı taşını oluşturan akademisyenler ile uzlaşarak çalışmak yerine devlet veya çok taraflı ajanslar (Örn: Avrupa Komisyonu) ile uzlaşarak çalışabilmekte ve bu durum üniversite özerkliğinin akademik özgürlüğünü garanti etmediğini göstermektedir (Nokkala ve Bacevic, 2014; Warner, 2015; Taylor ve Somers, 2021;). Bu bağlamda Berdahl (2006) da, akademik özgürlük ve üniversite özerkliğinin birbirleriyle ilişkili kavramlar olduğunu belirterek, özerk bir üniversite normalde akademik özgürlüğün de olması beklenirken on dokuzuncu yüzyılın başlarında özerk olan Oxford ve Cambridge’de akademik özgürlüğün inkar edildiği ve özerk olmayan Berlin Üniversitesi’nin ise “Lehrfreiheit” (öğretim özgürlüğü) ile bilindiği örneklerini vermiştir. Berdahl’ın (2006) vermiş olduğu bu üniversite örneklerinden akademik özgürlük ve üniversite özerkliğinin eş zamanlı sağlanamayabileceği görülmekte ve üniversite özerkliğinin varlığının akademik özgürlüğü garanti etmediği çıkarımı yapılabilmektedir.

Üniversite özerkliğinin akademik özgürlüğün kurumsal şekli olduğunu (UNESCO, 1997), dolayısıyla akademik özgürlüğün kişilere, üniversite özerkliğinin ise kurumlara özgü olduğunu ifade etmek mümkündür. Kurumsal özerklik olan üniversite özerkliğinin akademik özgürlüğün koruyucusu olmasının yanı sıra akademik özgürlüğün sağlanmasında tek başına yeterli olmadığı söylenebilir. Bu açıdan Karran (2007), akademik özgürlük tam anlamıyla sağlanmadan üniversite özerkliğinin

sağlanmış olabileceğini belirterek özerk üniversitenin kendisinin de akademik özgürlüğü yasaklayabileceğini ya da tanımayabileceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, üniversite özerkliğinin akademik özgürlük için uygun bir ortam sağlamakla birlikte akademik özgürlüğü güvence altına almadığı da anlaşılmaktadır.

Özetle, üniversite özerkliği ve akademik özgürlük kavramlarının birbirleri ile bağlantılı yönleri olmasının yanı sıra ayrıştıkları durumların da var olduğu görülmektedir. Üniversite özerkliğinin akademik özgürlük için uygun bir demokratik ortam sağlaması mümkün iken, bu durum akademik özgürlüğün garantisi olmayabilmektedir. Bir başka ifadeyle, özerk bir üniversitede akademik özgürlüğün sağlanamadığı veya tanınmadığı durumlar ile de karşılaşılabilirdiğini, akademisyenlerin bireysel olarak öğretim ve araştırma etkinliklerini özgürce gerçekleştirmelerinde üniversite özerkliğinin sağlanmasının tek başına yeterli olamayabileceğini söylemek mümkündür.

Üniversite Özerkliği ve Hesapverebilirlik

Üniversitelerin içinde bulundukları toplum ile etkileşim halinde oldukları, topluma hizmet ettikleri ve aynı zamanda toplumsal sorun ve olayları bilimsel araştırma yoluyla inceleyip eleştirel bir yaklaşımla değerlendirdikleri, hem topluma ihtiyaç duyan hem de toplum tarafından ihtiyaç duyulan kuruluşlar oldukları söylenebilir. Dolayısıyla, üniversite ve toplumun birbirini etkileyen, değiştiren, dönüştüren ve birbirinden beslenen oluşumlar olduklarını ifade etmek mümkündür.

Üniversitelerden, toplumun ihtiyaçlarına ve beklentilerine cevap verme, sorunlara bilimsel çözüm önerileri sunma, toplumu sosyal, bilimsel ve politik açıdan geliştirme gibi işlevleri olan kuruluşlar olarak topluma karşı birtakım sorumluluklar çerçevesinde etkinliklerini sürdürmeleri beklendiği söylenebilir. Benzer şekilde toplumun da üniversiteyi etkilediği ve şekillendirdiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu etkileşimin, bir eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma kurumu olan yükseköğretimi topluma karşı sorumlu kıldığı söylenebilir. Dolayısıyla topluma karşı hesapverebilirlik de üniversitelerin geçmişten bugüne taşıması gereken bir sorumluluk olarak görülmüş, tartışılmalı ve uygulamalara yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan, özerk üniversite ve hesapverebilirlik arasındaki ilişkinin incelenmesi ve ilgili alanyazında iki kavram arasındaki bağlantının ve çelişkilerin ortaya konması bu çalışma kapsamında önemli

görülmüştür. Bu başlık altında öncelikle hesapverebilirliğin tanımına, daha sonra yükseköğretimde hesapverebilirliğe, son üniversite özerkliği bağlamında yükseköğretimde hesapverebilirliğe ilişkin alanyazından çeşitli görüş ve bilgilere yer verilecektir.

Hesapverebilirlik sözcüğü Cambridge Sözlüğü'nde kişinin yaptığı işten sorumlu olması ve buna ilişkin mantıklı bir gerekçe sunabilmesi olarak tanımlanmıştır (Cambridge Dictionary, 2022). Benzer şekilde, Oxford Sözlüğü'ne göre hesapverebilirliğin kişinin kararlarından veya davranışlarından sorumlu olması ve bu karar ve davranışlara ilişkin sorulan soruları yanıtlayabilmesi durumu olduğu belirtilmiştir (Oxford Learner's Dictionary, 2022). Alanyazında yer alan hesapverebilirlik tanımları incelendiğinde, tarihsel süreç içerisinde çeşitli bakış açıları ile farklı tanımlamalara gidildiği görülmektedir. Örneğin, Romzek ve Dubnick (1987), hesapverebilirliğin bir bireyin veya kuruluşun bir şeyi gerçekleştirme amacıyla üstlerinden aldığı yetkileri kullanmasından ve gösterdiği performanstan sorumlu olması durumu olarak ele almışlar, benzer şekilde Mulgan (2000) da kişilerin davranış ve etkinliklerinden ötürü otoriteye karşı sorumlu olması hali olarak tanımlamıştır. Webster'e (1994) göre ise hesapverebilirlik, kişinin eylemleri ile ilgili açıklama yapma ve sorumluluk alma zorunluluğu olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla, hesapverebilirliğin bir kurumun veya bireyin kendi karar, eylem ve etkinliklerinden sorumlu olması, sonuçlarını kabul edebilmesi ve açıklayabilmesi olarak tanımlandığı görülmektedir.

Bir kurum olarak yükseköğretimde hesapverebilirliğin sağlanması da önemli görülen bir konu olmuştur. Dünya çapında yaşanan sosyal, politik, ekonomik, teknolojik değişimler bu alanlar üzerinde etkisi olan yükseköğretim kurulunu da özellikle 1980'li yıllar itibariyle etkisi altına almış, devletin yükseköğretim alanından yönetsel olarak uzaklaşması, üniversitelere sağlanan finansmanın yetersiz oluşu ile birlikte yükseköğretim kurumlarının hesapverebilir olmalarının da önemi artmıştır (Kuh, 2008). Leveille (2006), yükseköğretimde hesapverebilirliğin genellikle yükseköğretimin toplum ve öğrenciler üzerindeki etkisi göz ardı edilerek mali kaynaklara odaklandığını belirterek, yükseköğretimde hesapverebilirliğin yalnızca mali kaynakların üniversite tarafından nasıl kullanıldığı ile ilgili olmadığını, amaç ve hedeflerin başarısı ile de ilgili olduğunu altını çizmiştir. Bununla birlikte, Leveille (2006), yükseköğretim kurumlarında hesapverebilirliğin kapsamı açısından, kamusal finansmanın

yönetiminden sorumlu olan devletin ve yükseköğretim kuruluşlarının yöneticilerinin sorumluluklarının da altını çizmiştir.

2010 yılında yayımlanan Budapeşte-Viyana Bildirgesi'nde ise (EHEA, 2010) üniversite özerkliği ve akademik özgürlük ile beraber hesapverebilirliğin de Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın ilkelerinden olduğu ve üniversitelerin barışçıl demokratik toplumun ve güçlü bir sosyal uyumun oluşmasında rollerinin büyük olduğu belirtilmiştir. Bildirgede, daha önceki bildirgelerde de görüldüğü üzere, üniversite özerkliği hesapverebilirlik vurgusu ile değerlendirilmiş, topluma karşı sorumlu kurumlar oldukları vurgulanmıştır. Benzer şekilde, Bükreş Bildirgesi'nde (EHEA, 2012), üniversitelerin topluma karşı sorumlu kuruluşlar oldukları, bu nedenle üniversitelerin finansmanı ve yönetimi konusunda açık bir diyalog kurulması gerektiği belirtilmiş, daha etkili bir yönetim şekli ve yapısının önemi vurgulanmıştır. Bildirgede (EHEA, 2012), tüm yönetim kademelerinde öğrencilerin ve personelin katılımının desteklenmesi ve akademik özgürlüğün olduğu özerk ve hesapverebilir üniversite anlayışının sürdürülmesinin önemi vurgulanmıştır.

Alanyazında yükseköğretimde hesapverebilirlik; mali hesapverebilirlik, yönetsel hesapverebilirlik ve akademik hesapverebilirlik olmak üzere üç açıdan ele alınmaktadır (Wagner, 1989; Kearns, 1996; Lingenfelter, 2001). Mali hesapverebilirlik kamu kaynaklarının kullanımından sorumlu olma, nasıl ve ne amaçla kullanıldığı ile ilgili devlete ve topluma bilgi verme ile ilgilidir (Goetz ve Jenking, 2001; Bakkal ve Kasımoğlu, 2015). Mali hesapverebilirlik; harcamaların kontrolü, dürüst ve detaylı rapor verme, iç ve dış mali denetim uygulamalarını kapsar (Goetz ve Jenking, 2001). Gedikoğlu (2013), mali hesapverebilirlik açısından, yükseköğretimin maliyeti yüksek bir kurum olduğunu vurgulayarak kamuoyuna hesap verme zorunluluğunun kaçınılmaz olması gerektiğinin altını çizmiştir.

Yönetsel hesapverebilirlik, yöneticilerin kurumsal etkinliklerde esnek olup hizmet sunmasıyla birlikte bu etkinliklerinden sorumlu olması anlamına gelmektedir (Schick, 1998). Cendon (1999), yönetsel hesapverebilirliği, yasalara, kurallara ve prosedürlere tümüyle uyma olarak açıklamış, siyasi otoriteye, üst yönetimlere, mahkemelere, topluma, denetim ve kontrol mekanizmalarına hesap verme anlamına geldiğini belirtmiştir. Dolayısıyla, yönetsel hesapverebilirliğin, yönetsel etkinliklerde

otoritelere ve topluma karşı sorumlu olma ve uygulamalarını yasalara ve prosedürlere uygun olarak gerçekleştirdiğinin raporunu sunabilme olarak ele alındığı söylenebilir.

Akademik hesapverebilirlik ise, yükseköğretimin içsel olarak uzman yetkililere ve yönetime, dışsal olarak kontrol ve denetim mekanizmalarına karşı sorumlu olması anlamına gelmektedir (Cendon, 1999). Akademik hesapverebilirlik bir üniversitenin eğitim-öğretim, araştırma, sosyal hizmet alanlarındaki etkinliklerini kapsar ve bu etkinliklerin nasıl ve ne ölçüde gerçekleştirildiğini gösteren raporlar ve performans değerlendirme sistemleri ile uygulanabilir (Ewell, 2009). Dolayısıyla, akademik hesapverebilirliğin, üniversitelerin akademik uygulamalarına ilişkin amaç ve hedeflerini nasıl ve ne düzeyde gerçekleştirdiklerini rapor veya çeşitli değerlendirme sistemleri yoluyla devlet ve toplum ile paylaşabilmeleri, açıklayabilmeleri ve hesap verebilmeleri anlamına geldiği söylenebilir.

Üniversite özerkliğine ilişkin geleneksel değerlendirme giderek yerini hesapverebilirlik ve özerklik arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi odaklı değerlendirmeye bırakmaktadır (Maassen, 2019). Van Vught (1991), bu bağlamda, özerkliği “özel” ve “devlet” olarak iki farklı şekilde tanımlamıştır. “Özel” tanımı, akademik personelin kendi akademik çalışmalarının yapısını ve içeriğini belirleyebilmelerini ve dolayısıyla akademik özgürlüğü kapsamaktadır. Bunun yanında, “özel” tanımı, üniversitelerin sorumlu oldukları amaç ve işlevlerinde özerk olmalarını da içermektedir ki bu öz-yönetim fikri ile örtüşmektedir. “Devlet” tanımı ise, üniversitelerin amaç ve işlevlerinin siyasetçiler, bürokratlar, işveren örgütler ve sendikalardan oluşan dış paydaşlar tarafından belirlenmesini içermektedir. Devlet tanımında öne çıkan husus, üniversitelerin özerkliklerini nasıl uyguladıkları konusunda dış paydaşlara hesap verebilmeleri gerektiğidir (Bladh, 2007). Ünal (2009) ise, neoliberal anlayışın üniversite özerkliğini topluma karşı sorumluluk ve hesap verme olarak yeniden tanımladığının, yükseköğretim kurumlarına yüklediği birçok görevi bu kavramlarla ifade ettiğinin altını çizerek bu görüşü eleştirmiştir. UNESCO’nun 1997 yılında yayımladığı rapora göre de üniversite özerkliği akademik özerkliğin kurumsal şekli olarak üniversitelerin işlevlerini gerçekleştirebilmelerinde gerekli bir ön koşuldur ve üye devletlerce savunulan bir haktır; ancak, özerklik, üniversitelerce sınırsız bir hak olarak kullanılmamalıdır.

Bogue ve Hall (2003), üniversitelerin kamu tarafından finanse edildiklerini veya Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gibi bazı durumlarda özel kuruluşlarca finansal olarak desteklendiklerini ve bu durumun üniversiteler üzerinde şeffaf olma zorunluluğu yönünde bir baskı oluşturduğunun altını çizmişlerdir. Bu durum, üniversitelere sağlanan finansmanı üniversitenin ne şekilde harcadığını kamunun bilmeye hakkı olduğu görüşünden kaynaklanmakta ve bu da üniversiteler üzerinde hesap verme baskısı oluşturmaktadır (Borgue ve Hall, 2003). Benzer şekilde, Parker (2012) yükseköğretimde hesapverebilirliğin piyasalaşmanın bir sonucu olduğunu ifade ederek dünyada hem özel hem de devlet üniversitelerinin hesap verme ve rapor sunma sıklığının ve hızının giderek artmakta olduğunu ve bundaki en önemli iki nedenin artan ekonomik baskı ve “yeni toplum yönetimi” kavramının gelişimi olduğunu altını çizmiştir. Parker’a (2012) göre mali stratejiler gelir sağlayan paralı eğitim, öğrenim harçları gibi kar amaçlı uygulamalara yöneliyor. Bu yönelimin üniversiteler üzerinde mali açıdan baskı oluşturduğu ve üniversitelerin mali özerkliklerini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Rabovsky (2012), hesapverebilirliğin devlet, yerel yönetimler veya üçüncü sektör kuruluşlarca üniversiteler üzerinde bir denetim mekanizması olarak kullanıldığını belirtmiş, üniversite özerkliği ile hesapverebilirlik arasında bir denge kurulmasının önemini vurgulamıştır. Benzer şekilde, Sulkowski (2016) hesapverebilirliğin güven kültürünün ortadan kaldırılması ve bürokratikleşme gibi olumsuz etkileri olabileceğinin altını çizmiş, O'Neill (2002) da toplumun üniversitelere ve akademisyenlere olan güveninde düşüşe neden olabileceğini belirtmiştir.

Hesapverebilirliği neoliberal bir ideolojik gündem olarak değerlendiren Shore ve Wright (1999), hesapverebilirlik uygulama ve yaklaşımlarının gizli ve şeffaf hedefleri olduğunu belirtmekte, anahtar sorunun basitçe “kimin kime karşı hesapverebilir olacağı” olmadığını, “kişileri hesapverebilir olmaya zorlayan teknolojilerin sosyokültürel ve siyasal uygulamalarının neler olduğu” sorusunun olduğunu vurgulamaktadırlar. Shore ve Wright (1999), üniversitelerin geçmişte devletten bağımsız bir şekilde bilginin peşinden gitmeyi ve sosyal eleştiriler sunmayı amaçlayan özerk kamu kuruluşları olarak görüldüğünün altını çizerek, pek çok üniversitenin kendilerini hala bu şekilde değerlendiriyor olmalarına rağmen hesapverebilirlik uygulaması ile konuya farklı şekilde yaklaşıldığını belirtmekte ve bugünün üniversitesinin özel bir şirket olarak görüldüğünü şu sözlerle ifade etmektedirler:

“Üniversiteler, hükümetlerin bugün rekabetçi ve bilgiye dayalı küresel ekonomiye bilgi ve araştırma hizmeti sunan ve kitlesel eğitim veren kuruluşlar olarak görülmektedirler. Bu tür bir yönetsel modelde, üniversitenin yönetim kurulları aracılığı ile devlete hesapverebilir olması beklenmektedir.”

Shore ve Wright'ın (1999) üniversitelerin hesapverebilirliği konusundaki görüşlerinden anlaşılağı üzere, hesapverebilirlik uygulamalarının üniversiteleri bir şirket gibi faaliyet göstermek, ekonomik ve siyasal hedefler doğrultusunda bilim üretmek ve eğitim vermek zorunda bırakılmalarına yol açtığı ve geçmişteki özerk üniversite anlayışı ile uyuşmayan bir üniversite modeli oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir.

Konuya ilişkin olarak, Berdahl'a (2006) göre üniversitelerin toplum ile etkileşim halinde olmalarının yanı sıra aynı zamanda toplumu eleştiren kuruluşlar olmaları toplum-üniversite ilişkisinin değişken bir niteliğe sahip olduğunu göstermekte, üniversiteler toplumu hem kapsayıcı hem de dışlayıcı, topluma hem hizmet eden hem de onu eleştiren ve topluma hem ihtiyaç duyan hem de toplum tarafından ihtiyaç duyulan kuruluşlardır. Bu bağlamda Ashby (1966), üniversite-toplum ilişkisindeki bu değişkenliği, üniversitenin kendisini var eden fikri yeterince koruyabilecek kadar sabit olması gerektiğini; bunun yanı sıra, kedisini destekleyen topluma uygun kalmak için de yeterince sorumluluk alması gerektiğini vurgulayarak yorumlamıştır. Dolayısıyla, toplumsal ihtiyaçlar ve üniversitenin kendi ihtiyaçları arasında dengenin sağlanması gereklidir (Ashby, 1966). Bu dengenin sağlanmasına ilişkin Berdahl (2006), üniversitelerin çok fazla özerk olması sonucunda üniversiteler topluma karşı kayıtsız kalabileceğinin; ancak, çok fazla hesapverebilirlik de üniversiteler için gerekli olan akademik bilincin ve akademik değerlerin yok olmasına neden olabileceğinin altını çizmiştir.

Üniversite özerkliği alanyazında çok sayıda akademisyen, yazar ve kuruluş tarafından genel olarak benzer tanımlamalar ile ele alınmış, çeşitli bağlam ve unsurlar ile birlikte değerlendirilmiş ve ortak bir tanımlamanın üniversitenin kendi sorumluluğu altında kendi işlerinde dıştan gelebilecek baskı ve etkiler olmadan kendi kararlarını alabilmesi ve bu kararları üst otoritelerden korkmadan uygulayabilmesi olduğu söylenebilir. Hesapverebilirlik de üniversiteler bağlamında oldukça önem arz eden bir

konu olmuştur. Bu bağlamda, üniversitelerin hesapverebilirliği, üniversitelerin topluma ve devlete karşı sorumlu olmaları bakımından akademik, idari ve mali karar ve uygulamalarının sonuçlarını topluma ve devlete açıklayabilmeleri, hesap verebilmeleri şeklinde ele alınmaktadır. Özerkliğin ve hesapverebilirliğin arasında bir dengenin sağlanmasının hem özerklik hem de hesapverebilirlik açısından önemli görüldüğü söylenebilir.

Neoliberalizmin Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe Etkisi

Hemen her alanda olumsuz etkileri görülebilen neoliberal politikaların eğitim alanına da etki ettiği açıkça görülmektedir. Eğitimde fırsat eşitsizliği, nitelikli eğitime erişimdeki adaletsizlik, eğitim emekçilerinin işgücü sömürsüne maruz kalmaları, tüm eğitim düzeylerinde uygulanan özel öğretim uygulamaları, sıklıkla uygulanan ve rekabet ortamına zemin hazırlayan sınavlar eğitim alanında neoliberal politikaların ve uygulamaların bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

1980’li yıllarda IMF ve Dünya Bankası işbirliği ile hazırlanan uyum programları ile neoliberalizm eğitim alanında resmi olarak görülmeye başlamıştır (Sayılan, 2006). Neoliberal anlayışın temel insan hakları ve sosyal yurttaşlık hakları bağlamındaki olumsuz etkileri eğitim alanında da ağır hasar oluşturmuştur (Yıldız, 2008). Levidow’a (2007) göre, günümüzün neoliberal projesi geçmişin kolektif kazanımlarını hiçe saymakta, kamu hizmetlerini özelleştirmekte, kamu harcamalarından kar amacı gütmekte, ulusal yasaları zayıflatmakta, ticaret engellerini kaldırmakta ve bu sayede küresel piyasa rekabetini artırmaktadır. Dolayısıyla, neoliberal politikalar ile özel okullar ve üniversitelerin kurulduğu ve teşvik edildiği, eğitimin amacının neoliberal piyasaya hizmet etmeye dönüştürüldüğü ve dolayısıyla akademisyen ve öğrencilerin piyasa ve özel sektörün kar hedeflerine hizmet etmelerinin beklendiği söylenebilir.

1960’lı yıllardan 2000’li yıllara kadar üniversitelerin finansal yapısı önemli ölçüde değişikliğe uğramış, 1960’lı yıllarda üniversitelerin devlet tarafından finanse edilmesi uygun görülürken, 1980’li yıllar itibariyle devletin hizmet alanlarında değişikliğe gidilmiş ve devletin görev alanları yeniden belirlenmiştir; özellikle eğitim ve sağlık hizmetleri özel kişi ya da kuruluşlar tarafından sunulmakta ve bu faaliyetler özendirilmektedir (Karakütük, 2001). Aksoy (2005), neoliberal politikalar ile kamusal harcamaların azaltılmasının hedeflendiğini belirterek, eğitim ve sağlık alanlarının kamu

hizmeti olmaktan çıkarılmaya çalışıldığını vurgulamakta, benze şekilde Şimşek (2018) de neoliberalizmin toplumun tüm alanlarını potansiyel bir hegemonya alanı olarak gördüğünün, özellikle toplumda neoliberal anlayışın yerleşmesi için eğitimi bir araç olarak kullandığının altını çizmektedir.

Neoliberal politikaların etkisiyle eğitim alanında yaşanan bu dönüşümlerin yükseköğretim açısından da benzer durumda olduğu söylenebilir. Ünal (2009), kapitalist küreselleşme ile yükseköğretim kurumlarının küresel ve yerel güç ilişkileri çerçevesinde neoliberal toplum projesine uygun olarak yeniden yapılandırıldığını belirtmekte, neoliberal politikaların kurmaya çalıştığı ideolojik hegemonyanın yol açtığı bu dönüşümü eleştirmekte, üniversitelerin yalnızca meslek elemanı yetiştiren kurumlara dönüştürüldüğünü, akademik programların ise işgücü potansiyeli ile ilişkilendirildiğini belirtmektedir.

Slaughter ve Rhoades (2000), neoliberal politikaların üniversiteler ve akademisyenler üzerinde kurduğu hegemonyayı “akademik kapitalizm” olarak tanımlamakta, bu tür politika ve uygulamalarla yükseköğretimin ekonominin bir alt dalı olarak görüldüğünü, üniversitelerin neoliberal hedef ve eğilimlere hizmet eden kurumlar olarak faaliyet göstermelerinin beklendiğini belirtmektedirler. Konuya ilişkin olarak, Yaşa (2023) da akademik kapitalizmin; özel üniversitelerin, öğrenci harçlarının, paralı dergilerin, piyasa hedefleri ile uyumlu bilimsel araştırmaların varlığı ve üniversitelerin salt meslek elemanı yetiştiren kurumlar olarak görülmesi şeklinde yorumlanabileceğini belirtmektedir. Aksoy (2021), bu durumu, üniversitelerin neoliberal dönüşümü olarak değerlendirmekte, üniversite eğitiminin kamusal hizmet olmaktan çıkarılarak metalaştırıldığının, öğrencilerin bu hizmeti satın alan tüketicilere dönüştürüldüğünün ve akademinin geleneksel değerlerden uzaklaşarak yabancılaştırıldığının altını çizmektedir. Bu durumu benzer şekilde değerlendiren Slaughter ve Leslie (2001) ise, üniversitelerin devlet tarafından finanse ediliyor olsalar dahi akademisyenlerin devlet finansmanın dışında giderek özel sektör ve piyasaya bağımlı hale geldiklerini vurgulamakta, devlet desteğinin yetersizliği nedeniyle dışarıdan mali destek alabilmek amacıyla piyasaya dönük çalışmalar yapmaya yöneldiklerini, özel sektörün hedef ve beklentilerine uymak durumunda kaldıklarını belirtmektedirler. Dolayısıyla, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün neoliberal eğitim politikalarına karşı özerk ve özgür olmayı da kapsadığı, ticarileşme, rekabet, verimlilik, kar ve benzeri neoliberal hedeflere karşı kendi kararlarını alabilen ve kar amaçlı değil, toplumsal fayda amacıyla bilimsel çalışmaların

yürütülebildiği üniversiteler ve özgür akademisyenlerin varlığını ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Neoliberalizm, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğü “topluma karşı sorumluluk ve hesapverebilirlik” olarak yeniden tanımlamakta ve bu kavramlar çerçevesinde üniversitelere ve akademisyenlere çok sayıda görev ve sorumluluk yüklemektedir (Ünal, 2009). Bu bağlamda, hesapverebilirlik kavramı üzerinden üniversiteler ve akademisyenler üzerinde yakın ve sıkı kontrol kurulduğu, üniversitelerin üniversite dışı kişiler ve kurumların denetiminde faaliyet gösteren kurumlara dönüştürüldüğü söylenebilir.

Neoliberal anlayış ile kar, hız ve verimlilik gibi amaçları çerçevesinde üniversitelerde bağımsız ve nitelikli araştırmalar yerine yüksek ekonomik getirisi olan ve siyasal ve ekonomik politikalar ile uyumlu olarak piyasanın beklentilerini karşılayan “bağımlı” araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Bu konuda, Lynch (2006), üniversiteleri piyasa odaklı kurumlara dönüştürmenin sanat, kar hedeflerine hizmet etmek yerine toplum yararına hizmet eden sanat, tarih ve eleştirel sosyal bilimler gibi alanlardaki araştırma ve öğretim faaliyetlerini kısıtladığını ve bu alanların gelişmesinin önünde bir engel oluşturduğunu vurgulamaktadır. Konuya ilişkin olarak Van Kampen (2012) de, giderek kar odaklı şekilde yürütülen akademik çalışmaların akademinin ve üniversitelerin özüne zarar verdiğini ve üniversitelerin bilginin mali kazanç için belirli yönlere yönlendirilmediği ve gizli tutulmak zorunda bırakılmadığı kurumlar olduğunun altını çizmektedir.

Neoliberalizmin üniversiteler ve akademisyenler üzerindeki etkileri bağlamında Waters (2009), akademik çalışmaların salt üretime ve istihdam süreçlerine odaklı olarak yürütülmesinin akademiye niceliğin niteliğin önüne geçmesine yol açtığını vurgulamakta, bu durumu “akademik patlama” olarak ifade etmektedir. Hesapverebilirlik, kalite kontrol süreçleri, akademik teşvik sistemi gibi uygulamaların akademisyenleri hızla yayın yapma telaşına sürüklediği söylenebilir. Dolayısıyla, yayınların sayısı artarken niteliği geri planda kalabilmekte, bu durum üniversitelerin nitelikli bilimsel araştırmalar yoluyla toplumsal ve evrensel sorun ve gereksinimlere yönelik bilimsel bilgi ve çözüm üretmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır.

Jessop (2018), ücretli dergilerin bilimsel çalışmaları yüksek ücretler karşılığında yayınladığını, bu durumun ekonomik hedeflerin bilimsel hedeflerin önüne geçtiğinin bir göstergesi olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Bulger, Heitman ve Reiser (2002) da avcı/yağmacı dergilerin ekonomik hedefleri ön planda tutarak bilimsel hedefleri göz ardı etmesinin etik ihlali olduğunu ve bu durumun akademide nitelikten çok niceliğin önemsenmesine yol açtığını vurgulamaktadırlar. Bu açıdan, akademideki kar odaklılık ve yalnızca üretime odaklanarak piyasa hedefleri ile uyumlu çalışmalar yapılması akademinin neoliberal dönüşümü olarak değerlendirilebilir. Bu durum, üniversiteleri ve akademisyenleri piyasanın güdümünde faaliyet gösteren kurum ve kişilere dönüştürmekte, özerkliğe ve özgürlüğe müdahale anlamına gelmektedir.

Aksoy (2021) neoliberal anlayışın yükseköğretim hizmetini bir meta olarak gördüğünü ve ticari amaçlarla üretilmesini savunduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, kamu hizmeti değil, bir piyasa alanı olarak görülmesi ve eğitim kurumlarının birer piyasa aktörü olarak değerlendirilmesinin sonucunda, devlet üniversiteleri bastırılmaya ve geri planda bırakılmaya çalışılmakta, özel üniversiteler ise desteklenmekte ve teşvik edilmektedir (Dholakia, Fırat, Özgün ve Atik, 2020). Neoliberalizmin bu yöndeki teşvikleri nedeniyle, özel üniversiteler öğrenciler tarafından daha fazla tercih edilmeye, özel üniversite öğrencilerin birer müşteri olarak görülmesine yol açmaktadır (Slaughter ve Leslie, 2001).

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, özetle, neoliberal politikaların etkisiyle, üniversitelerin daha çok finansal kaynak bulma baskısı altında olması, bazı akademisyenlerin araştırmalarının ve fikirlerinin sorgulanması veya sansürlenmesi gibi uygulamalarla karşı karşıya kalmasına neden olabilmektedir. Ayrıca, neoliberalizm üniversitelerin ve akademisyenlerin daha fazla rekabetçi bir ortamda hareket etmesine ve ticari faaliyetlere daha fazla odaklanmasına neden olabilmektedir. Bu durumun, üniversitelerin akademik özgürlüğü göz ardı edebilmesine ve finansal kazançları öncelikli hale getirmesine neden olabileceğini söylemek mümkündür.

Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük

Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlük geçmişten bugüne tartışılan bir konu olmuştur. Yükseköğretimin toplumla kültürel, ekonomik ve politik yönlerden etkileşim halinde olan bir kurum olmasından dolayı üniversite ve devletin

birbiriyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, üniversite özerkliği bağlamında üniversite-devlet arasındaki ilişki devletin üniversitelere mali, akademik ve yönetsel karar ve uygulamalarındaki müdahalesi ve akademik özgürlük açısından da tartışılmaktadır. Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlük, devletin üniversitedeki rolü, üniversiteye yönelik sorumlulukları, akademik, mali ve yönetsel karar ve uygulamalardaki etkisinin düzeyi veya sınırları ve üniversite-piyasa ilişkisi üzerinde hala görüş birliğine varılamayan, çeşitli bakış açıları ile farklı şekillerde yorumlanabilen bir konu olmuştur. Üniversite-devlet ilişkisinin yanı sıra, özellikle 1980’li yıllardan sonra hemen her alanı etkisi altına alan neoliberalizmin gelişimi ile birlikte üniversiteler yalnızca devlet ile değil, piyasa/sanayi ile de ilişkili kuruluşlar haline gelmiştir. Dolayısıyla üniversite özerkliği devlet müdahalesinden özerk olmanın yanında aynı zamanda piyasadan da özerk olma bağlamında ele alınmıştır.

Bu başlık altında, Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün geçmişten bugüne nasıl yorumlandığına, uygulandığına, tartışıldığına, tarihsel süreç içerisinde bu konuda yaşananların üniversiteler ve akademisyenler üzerindeki etkilerine ve yasa ve yönetmeliklerde üniversite özerkliğine ve akademik özgürlüğe ilişkin bilgiler sunulmaktadır. Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlük ile ilgili bilgilere yer vermeden önce, konunun daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi açısından tarihsel süreç içerisinde Türkiye’de üniversiteler ve yükseköğretime ilişkin alanyazın bilgisine yer verilmiştir.

Türkiye’de Üniversiteler ve Yükseköğretimin Kısa Geçmişi

Türkiye tarihinde üniversite olarak adlandırılabilen kuruluşların ilk olarak hangi tarihte ve nerede kurulduğu konusunda alan yazında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, yükseköğretimin gelişimi bin yıl önceki Türk devletlerine kadar dayandırılabilir (Bingöl, 2012). Çalışmanın bağlam ve kapsamını aşmamak adına bu çalışmada Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet sonrası döneme yer verilmiştir. Türkiye’de yükseköğretimin ve üniversitelerin gelişiminin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yükseköğretim anlayışı ve uygulamalarından Cumhuriyet’in kuruluşu sonrası gerçekleştirilen reformlar, siyasal ve toplumsal değişmeler ile birlikte incelenmesi tarihsel sürecin bir bütün olarak anlaşılabilmesi ve günümüzde Türkiye’de yükseköğretim ve üniversite anlayışına ilişkin bir temel oluşturması açısından önemli görülmüştür. Bu bakımdan, bu başlık altında Osmanlı Devleti döneminde Tanzimat ve Islahat Dönemi ve I. ve II. Meşrutiyet

Dönemi itibariyle yükseköğretim ve üniversiteler ile ilgili öne çıkan uygulamalar, sonrasında da Cumhuriyet sonrası gerçekleştirilen 1933, 1946, 1973 ve 1981 tarihli yükseköğretim reformları ile birlikte bu alanda yaşanan yenilik ve değişimler üzerinde durulmuş, günümüz üniversitelerinin ve yükseköğretim kurulunun bugünkü şeklini almasında geçmişte uygulanan politika ve gerçekleştirilen reformların etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Dönemi. Osmanlı İmparatorluğu'nda üniversite tanımının günümüzdeki tanımından farklı olduğu söylenebilir. Gözleme, deneye ve araştırmaya dayalı bilim Osmanlı'da önemsenmemiş, bu nedenle bilim kuruluşu aranmamıştır (Hatipoğlu, 1998). Teokratik bir eğitim sistemi benimsenmiş, üniversite olarak değerlendirilebilecek okullar da Enderun okulu ve medreseler olmuştur (Ataünal, 1998; Hatiboğlu, 1998). Enderun okulları saraya ve devlete memur yetiştiren okullardı; medreseler ise edebiyat, hukuk, matematik gibi derslerin de olduğu dini eğitim-öğretim sunan okullardı (Hatiboğlu, 1998). Medreseler aynı zamanda birer vakıf olduklarından medrese eğitimi öğrencilere ücretsizdi, öğrencilerin barınma masrafını ve diğer masraflarını bir vakıf olan medrese karşılıyordu (Tekeli ve İlkin, 1993). Enderun okullarından Türk olmayanlar yararlanıyor; tutsak, devşirme ya da köle olanlar bu okullara alınıyordu. Türklerin okuduğu medreseler ise dini eğitim veren okullardı, bilim insanı yetiştirilmiyordu (Hatiboğlu, 1998).

19. yüzyıla kadar medreseler yükseköğretim açısından önemli rol oynamaktaydı ve padişahın karar ve uygulamalarını danıştığı kurumlardı. 19. yüzyıl ile birlikte Osmanlı Devleti'nin ve eğitim kurumlarının Batı'da yaşanan teknolojik ve bilimsel ilerlemenin gerisinde kaldığı görülmüş, medrese eğitimi bu ilerlemelerin gerisinde kalan ve duraklama ve çöküş döneminde olan devlet ile birlikte etkisini yitirmeye başlamıştır. Batıdaki ilerlemelere ayak uyduramaması, bir eğitim kurumu olarak kendini güncelleyememesi medreseleri giderek çıkarıcı, dar görüşlü, muhafazakar ve skolastik eğitim kurumlarına dönüştürmüştür (Ataünal, 1998). Enderun okullarındaki eğitim-öğretim ise medreselere göre daha laik yapıdaydı ve öğrencilere medreselerde verilen derslerin yanı sıra Türk gelenek ve görenekleri, askeri sporlar, nezaket kuralları, müzik, resim, beden eğitimi, yabancı dil (Arapça ve Farsça) öğretilmiştir. Öğrenciler arasında dil, din, ırk ayrımı yapılmaksızın kendi yeteneklerine göre siyasal veya askeri yönetici olabilmişlerdir (Ataünal, 1998).

17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı'nın Batı'daki gelişmelerin gerisinde kalması üzerine bu yönde birtakım reformlar gerçekleştirilmeye çalışılmış; ancak, özellikle Müslüman kesimde büyük ölçüde değişiklik sağlanamamıştır. Bu reformlar medreselerin dışındaki kurumlarda acil olarak mesleki ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir yükseköğretim yapısı oluşturulması ve ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi hedeflenmiştir. Tanzimat ile birlikte bu düşünceden kopulmuş, temel hedef eğitimde ıslahatın gerçekleştirilmesi olmuştur (Arslan, 1995). İlk kez Tanzimat Dönemi'nde üniversite sözcüğünün karşılığı olarak "Darülfünun" sözcüğü kullanılmaya başlanmış, Darülfünun kurulması fikri ilk olarak 1845'te kurulan Muvakkat Maarif Meclisi'nde ortaya atılmıştır. Kurulun hazırladığı raporda Darülfünun'dan şu sözler ile bahsedilmektedir (Hatipoğlu, 1998):

"Devlet tebaasından her kim olursa olsun insanlığın en yüce olgunluk derecelerine erişmesi için, her çeşit bilim ve tekniği öğrenmek isteyenlere ve devlet dairelerinde çalışmak isteğinde bulunanlara, gerekli bilgileri almanın yeri ve merkezi olmak ve Padişah'ın yüce himmetiyle, bilim ve tekniğin hiçbir öğretimini geri bırakmamak ve içinde öğrencilerin gece gündüz kalarak Padişah'ın önerdiği sayesinde olgunluk kazanmaya çalışmak; velhasıl, büyük gerekleri ve ayrıntıları yerine getirmek üzere, İstanbul'da elverişli bir yerde darülfünun yaptırılması ve bunları sonuçlandırmak için Meclis-Maarif-i Umumiye adlı bir komisyon kurulmalıdır".

Söz konusu bildiride "Der-saadette bir yerde darülfünun yapılması, darülfünun yapıncaya dek Babiali'de bir uygun oda ayrılması" görüşleri yer almış ve bu görevlerin yerine getirilmesi Meclis-i Maarif-i Umumiye'ye verilmiştir. Bu kararla; 1066'da Bologna, 1160'da Paris, 1167'de Oxford, 1209'da Cambridge, 1222'de Padua, 1224'te Napoli, 1337'de Prag, 1367'de Viyana Üniversiteleri gibi üniversite (darülfünun) Türkiye gündemine ilk üniversiteden 786 yıl sonra adıyla girmiş, 803 yıl sonra açılmış ve hemen kapatılmış ve 834 yıl sonra süreklilik kazanan açılış gerçekleşmiştir (Hatiboğlu, 1998). İlk darülfünun 1870 yılında Darülfünun-u Osmani adıyla kurulmuştur. Darülfünun-u Osmani'nin üç fakültesi vardır; felsefe ve edebiyat, hukuk, fen ve matematik. Darülfünun'un başında nazır (rektör), fakültelerin başında müdür (dekan) bulunmaktadır. Günün koşullarına göre Darülfünun-u Osmani, bilimsel ve yönetsel açılardan özerkliğe sahip bir kurumdur. Öğretim dilinin Türkçe olması temel amaçtır, dersler halka açıktır (Hatiboğlu, 1998). Nazır (rektör), Milli Eğitim Bakanı'nın önerisi, Padişah'ın onayıyla atanmaktaydı, şube müdürü (dekan) bölüm

öğretim elemanlarınca (şube muallimleri) bir yıllığına seçilmekteydi. Darülfünun'a devlet tarafından mali yardım yapılmaktaydı; ancak bu yardım Darülfünun kendi gelirlerini artırdıkça giderek azalacaktı (Hatiboğlu, 1998). Darülfünun-u Osmani batılı bir anlayış ile kurulmuş; ancak, tüzüğün yeterince iyi bir şekilde uygulanamamasından dolayı tam anlamıyla başarı sağlanamamış, üniversite olarak varlığını sürdüremeyip öğretime başladıktan üç yıl sonra kapanmıştır (Bingöl, 2012).

Darülfünun-u Osmani'nin kapatılmasından sonra Galatasaray Lisesi müdürü Sava Paşa'nın desteğiyle 1874 yılında Darülfünun-u Sultani açılmış; açıldığı dönem derslere başlanmış, bütün derslerin Fransızca yerine Türkçe okutulması önemsenmiş, bu şekilde derslerin tam olarak öğrenebileceği ve Avrupa üniversitelerindeki öğretim tekniklerinin benimsenmesi vurgusu ön plana çıkmıştır; Fransızca dersler muallim muavinleri (asistanlar) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Finansman ve eğitim-öğretim materyali yetersizliği, profesör sayısının azlığı ve orta öğretimin yetersiz olması nedenleri ile 1881 yılında Darülfünun-u Sultani kapatılmıştır (Hatiboğlu, 1998).

Darülfünun'un varlığı ve bir yükseköğretim kurulu olarak eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunması Tanzimat ile birlikte başlamıştır; ancak, II. Meşrutiyet sonrasında gerçek anlamda gelişmeye başlamıştır (Tekeli, 1989). II. Abdülhamit'in 1876 yılında Kanun-i Esasi'yi ilan etmesi ile yürürlükten kaldırması arasında geçen iki yıllık dönem I. Meşrutiyet Dönemi'dir. II. Meşrutiyet'e kadar darülfünuna yönelik herhangi bir gelişme yaşanmamış, dönemin anayasası olan Kanun-i Esasi'de eğitim ile ilgili genellikle ilköğretimi ilgilendiren hükümlere yer verilmiş; ilköğretim zorunlu kılınmıştır (Hatiboğlu, 1998). 1900 yılında Sadrazam Küçük Said Paşa'nın önerisi ve raporuyla darülfünunun Darülfünun-u Şahane adıyla yeniden kurulmasına karar verilmiş, dönemin eğitim bakanı Zühtü Paşa'nın söylevi ile açılmıştır (Hatiboğlu, 1998). Lewis (2004), Darülfünun-u Şahane'den önce kurulan darülfünunların birtakım güçlüklerle karşılaşılmasının kurbanı olup kapatıldıklarını, Darülfünun-u Şahane adıyla uzun hazırlıklar sonucunda yeniden açılabilmesini, Türkiye'nin nihayet bir üniversiteye bu darülfünun ile kavuşabildiğini vurgulamış, Darülfünun-u Şahane'nin Müslüman dünyasındaki ilk gerçek üniversite olduğunu belirtmiştir. Hatiboğlu (1998), Darülfünun-u Şahane'nin 1933'te isim değiştirerek günümüze kadar gelen üniversite olduğunun altını çizmiştir.

Darülfünun-u Şahane 1912 yılında önemli bir dönüşüm geçirerek 1900 yılında çıkarılan tüzük 1912’de tamamen yenilenmiş ve Sorbone Üniversitesi model alınmıştır. İstanbul Darülfünunu’nda yapılan en önemli değişikliklerden biri her fakültede öğretim üyelerinden ve dekandan oluşan “Muallimin Meclisi” kurulmasıdır. Din bilimleri, hukuk, fen, tıp ve eczacılık, edebiyat fakülteleri bulunmakta, rektör Milli Eğitim Bakanı’nın ve Bakanlar Kurulu’nun önerisi ve Padişah’ın onayıyla atanmaktaydı. Dekanlar ise muallimler meclisi tarafından seçilmekteydi (Hatiboğlu, 1998). Bu dönemde Darülfünun’un disiplin işlerinde düzenlemeye gidilmiş, şubelere “fakülte” denmeye başlanmış; bu uygulama ile birlikte darülfünun özerkliği özellikle bu dönemden sonra gündem olmaya başlamıştır (Tekeli, 1989). 1919 yılında yayımlanan “Darülfünun-u Osmani Tüzüğü” seçimli, katılımlı, tüzel kişilikli ve özerk yapılı darülfünunu doğurmuştur. Üniversite özerkliği kavramı günün koşullarında en ileri düzeye ulaşmış, bu durum Türkiye üniversite tarihinde başlangıç olması açısından önemli bir belge olarak kabul edilmektedir (Hatiboğlu, 1998).

Osmanlı döneminde üniversite ve yükseköğretim anlayışı ve bu alanda atılan adımlar, gerçekleştirilen girişimler, çıkarılan yasa, yönetmelik ve tüzükler incelendiğinde, günümüzdeki anlamına en yakın üniversite anlayışının 19. yüzyılda oluşmaya başladığı görülmektedir. Batıdaki gelişmelerin etkisi üniversiteye bakış açısına da yansımış, okutulan dersler, açılan fakülteler ve üniversitenin amaç ve işlevlerinde Batı’ya ayak uydurmaya çalışılmış; ancak devletin duraklama ve çöküş dönemlerinde olmasının etkisiyle bu alanda sağlam adımların atılamadığı, uygulamaların ancak mesleki eğitim odaklı kısa vadeli ihtiyaçları karşılamaya yönelik olduğu söylenebilir. Dolayısıyla üniversitenin bir bilim kurumu mu meslek kurumu mu olduğu konusu tartışılmıştır (Hatiboğlu, 1998). 1919 tüzüğü ile birlikte üniversitelerin tüzelkişiliğe sahip özerk kuruluşlar olması gerektiği fikri oluşmaya başlamış, üniversitelerde bilimsel özerklik ve özgür bir üniversite ortamının sağlanması yönünde yasal düzenlemeler ile adımlar atılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte toplumsal ve siyasal açıdan dönüşümlerin yaşandığı söylenebilir. Teokratik-monarşik bir yönetimden, halkın kendi kendini yönetme olgunluğuna ulaşması ile birlikte tüm iç ve dış baskılardan

bağımsız olma anlayışının yerleşmeye başladığı cumhuriyete geçiş sağlanmıştır (Çeçen, 2002).

Cumhuriyet ile birlikte sırayla devrim yasaları çıkmaya başlamış, bu devrim yasalarının ilki cumhuriyetin ilanının gerçekleştiği yasadır. Daha sonra sırasıyla 3 Mart 1924 tarihinde Şeriye ve Evkaf Velaketi kaldırılmış, hilafetin ilgası ve Osmanlı Hanedanı'nın yurtdışına çıkışı düzenlenmiş, Tevhid-i Tedrisat Yasası ile öğretim birleştirilmiş, tüm okullar Maarif Vekaleti'ne bağlanmış ve medreseler kaldırılmıştır. Bunun yanında, Darülfünun ile ilgili düzenleme 430 sayılı yasanın mecliste görüşülmesi sırasında dile getirilmiş ve Darülfünun'da bir ilahiyat fakültesi açılacağı sözü verilmiştir (Hatiboğlu, 1998).

1919 tüzüğü Cumhuriyet'in ilk rektörü İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun desteğiyle hazırlanmış, üniversiteler ile ilgili önemli maddelere yer verilmiştir. Tüzükte, üniversitede bilgi ve malumatın bilim üretmek için bir amaç değil, araç olduğu; üniversitenin bilim üretmesi gerektiği, bilimsel üretim için özgürlüğün şart olduğu, üniversitenin uluslararası koşullara uygun hale getirilmesi gerektiği ve akademisyen adaylarının yetişmesi için özgürlük ortamının sağlanması gerekliliği vurgulanmıştır (Hatiboğlu, 1998). 1924 yılında darülfünun ile ilgili bir yasa ve yönetmelik yürürlüğe girmiş, Cumhuriyet'in ilk üniversite mevzuatı olmuştur. Yasada, darülfünun için bilim ve düşünce özgürlüğünün ancak mali ve yönetsel özerklik ile sağlanabileceği belirtilmiştir (Hatiboğlu, 1998).

1919 tüzüğünde yer alan bilimsel özerkliğe ilişkin maddeler 1924 yılında çıkarılan yasa ve yönetmelikte de korunmuştur (Hatiboğlu, 1998). 1924'te çıkarılan 493 sayılı bu yasa ile Darülfünun-u Osmani, İstanbul Darülfünunu olarak yeniden adlandırılmıştır. Bu yasa, Cumhuriyet döneminin üniversiteler ile ilgili ilk yasasıdır. Bu yasa ile birlikte, darülfünun tüzel kişilik kazanmış, darülfünuna bilimsel, yönetsel ve mali açılardan özerklik tanınmıştır (İhsanoğlu, 1990). Bu yasa ile darülfünunun özgürlüğünün sağlanmaya ve korunmaya, tüzel kişilik, akademik ve yönetsel özerklik ile katılımcı yönetim oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. 1924 mevzuatı 1933'te yeni bir üniversite kurulana dek yürürlükte kalmıştır.

Darülfünun 1922-1924 yılları ve sonrasında çok sayıda devrime sessiz kalmış veya karşı çıkmıştır. Latin alfabesine karşı açıkça tavır almış ve öğretim üyeleri “protesto için kalemlerimizi kırarız” demişlerdir. Tüm bunlara rağmen, Cumhuriyet

devrimcileri darülfünunun özgürlüğünün ihlal edilmemesi yönünde bir tutum sergilemişler; darülfünuna tüzelkişilik, bilimsel özerklik, yönetsel özerklik ve katılımcı yönetim tanımışlardır (Hatiboğlu, 1998).

Cumhuriyet döneminde yükseköğretime ilişkin dört farklı yasa çıkarılmıştır; 1933'te 2252 sayılı İstanbul Darülfünun İlgasına ve Maarif Vekaletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun, 1946'da 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu, 1973'te 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu ve sonuncusu ise 1981'de 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'dur (Hatiboğlu, 1998). Bu yasaların çıkarılmasının içinde bulunduğu dönemin sosyo-politik değişim ve dönüşümlerden bağımsız olmadığı söylenebilir. Üniversitelerin toplum ile etkileşim haline kuruluşlar olması nedeniyle, toplumsal gelişme ve değişimlerden etkilenmesinin kaçınılmaz olduğu, bu dönüşümlerin yükseköğretim politikalarına da yansıdığı görülmektedir.

1933 Tarihli Reform. İlk olarak 1933'te çıkarılan 2252 sayılı İstanbul Darülfünun İlgasına ve Maarif Vekaletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun'un en öne çıkan gerekçesi Osmanlı Devleti ile hiçbir ilişkisi kalmayan, yeni ve cumhuriyete uygun niteliklere sahip üniversitelerin kurulmasıdır (İnan, 1988). Öncelikle "Darülfünun" sözcüğü, "Üniversite" sözcüğü ile değiştirilmiş, İstanbul Darülfünunu'nun bilimsel araştırmalarda yetersiz kalması, bilimsel yayınların azlığı, eğitim-öğretim ile yeterince ilgilenilmemesi gerekçeleri ile kapatılması ve cumhuriyete uygun modern üniversitenin kurulması adımlarının atılması da bu yasa ile alınan kararlar arasındadır. Bu amaçla, 1933 yasası ile İstanbul Darülfünun'u kaldırılarak İstanbul Üniversitesi kurulmuştur (Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim, 1998). 1933 tarihli reform ile gerçekleştirilen yenilikler genellikle üniversitenin anlamı ve amaçları üzerine olmuş, modern üniversite anlayışı temelinde değişimler gerçekleştirilmeye çalışılmış, milli kültür ve ülke gereksinimlerine uygun nitelikte insan yetiştirmek amaçlanmıştır. Ancak, bu reform umulan başarıyı gösterememiş; çünkü modernleşme amacıyla üniversitelere getirilen profesörler darülfünunda özgür araştırma geleneğini yaymaya çalışmış olmalarına rağmen Türkçe bilmedikleri için hedeflenen ölçüde başarılı olunamamıştır (Hatiboğlu, 1998). 1933 reformunun başarısız olmasının nedeni olarak Schwarz ise, Türk aydınlarının bilimsel çalışmalardansa makam ve mevkilerine önem vermeleri olduğunu belirtmiş, bu durumun Osmanlı zihniyetinin bir

geleneği ve dönemin koşullarının etkisi ile birlikte düşünülmesi gerekmektedir (Timur, 2000).

1933 reformu ile üniversiteler açısından yenileşmenin ve değişimin adımlarının atılmaya başlandığı; ancak, dönemin siyasal ve toplumsal sorunlarının etkisiyle hedeflenen başarıya ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Üniversitelerin toplumdan kopuk bir şekilde işleyen kuruluşlar olmadığı, içinde bulunulan dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel şartlarından etkilendikleri gerçeğinin bu reformun üniversitelerde büyük bir dönüşüm sağlayamamasının nedenlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

1946 Tarihli Reform. 1933 reformunun ardından üniversiteler için yeni bir yasanın çıkarılması gerekli görülmüş, yapılan çalışmalar sonucunda 1946'da 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu yürürlüğe konmuştur. 1946 yılından itibaren Türkiye'de çok partili hayata geçilmesi ve II. Dünya Savaşı sonrası dünya genelinde yaşanan değişimler üniversiteler üzerinde de etkili olmuştur (Bingöl, 2012). Üniversiteler açısından, 1946 reformunun ve bu dönemdeki yükseköğretim reformlarının temel çıkış noktası özerklik olmuştur. Ayrıca, 1946 reformunun önemli hedeflerinden biri de akademisyenlerin yetişme, seçilme ve atanma şartlarının düzenlenmesidir. 25 Mayıs 1946 tarihli Milli Eğitim Komisyonu raporunda, 1946 reformunun temel amacının üniversite hocalarının seçilme, yetişme ve yükselme şartlarının belli esaslara bağlanması, bu sayede üniversite öğretim mesleğinin yasa temeli üzerine kurulması ve daha çabuk gelişmelerinin sağlanması olduğu belirtilmiştir (Timur, 2000).

1946 reformunun öne çıkan özelliği, akademisyenliği belli şartlar temelinde düzenlemek, kendine özgü bir alan yaratmak ve bu şekilde akademisyenleri yeterli ve nitelikli hale getirmek olmuştur. Üniversite öğretim mesleği için devlet memurlarına ilişkin kabul edilen genel hükümler yeterli bulunmamış, bu alana ait belirli yasa hükümlerinin kabulü sağlanmıştır (Hirsch, 1998). Ayrıca, 1946 reformuyla, üniversitelere toplumun gelişmesi ve ilerlemesi açısından sorumluluk yüklenmiş, bilim ve araştırmanın önemi vurgulanmış, üniversitelerin eğitim-öğretim faaliyetleri ile birlikte aslında toplumun ilerlemesi için bilimsel araştırma ve uygulamaların yapılacağı kuruluşlar oldukları belirtilmiş ve bilimsellik önemli bir kriter olarak vurgulanmıştır (Hirsch, 1998).

Çok partili hayata geçiş döneminde gerçekleştirilen bir reform olması nedeniyle 1946 reformunda öne çıkan bir başka anlayış değişikliği ise, kişilere bağlı bir yönetim biçiminden, kurullara bağlı bir yönetim anlayışının benimsenmesidir. Dolayısıyla, üniversitelerde yetkiler kişilerde değil, kurullarda olmuştur (Hatiboğlu, 2000). Üniversitelerin denetiminin ise, Milli Eğitim Bakanlığı aracılığıyla hükümet tarafından yapılması kararı alınmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından akademisyenlerin siyaset ile ilgilenmelerinin yasaklanmasını öngören bir genelge yayımlanmış, daha sonra 1053'te yürürlüğe konan 6185 sayılı yasayla 4936 sayılı yasanın "Disiplin İşleri" başlıklı bölümündeki 46. Maddesinin (d) bendi değiştirilmiş ve "siyasi yayınlarda veya beyanlarda bulunmak" hükmü eklenmiş, öğretim üyelerinin siyasetle ilgilenmeleri yasaklanmıştır. 1954 yılında ise, 6435 sayılı yasa ile Milli Eğitim Bakanı'na, öğretim üyelerinin bakanlık emrine alınması ve görevden uzaklaştırılması yetkisi veren bir yasa çıkarılmış, bunun için senatonun görüşünün de alınması şartı konmuş ancak senatonun görüşünün alınması teoride kalmıştır (Hatiboğlu, 1998). Milli Eğitim Bakanı'nın üniversiteler üzerinde yetki sahibi olması konusunda Hasan Ali Yücel, bu durumun özerkliğe aykırı olmadığını şu sözlerle belirtmiştir: *"Milli Eğitim Bakanlarının üniversiteye baş olmalarını, bir hükümet mümessili olarak üniversiteyi idare etmeleri manasında almadık. Ancak, bakanlar vasıtasıyla hükümetin temasının teminini düşündük. Bu temas kontrol etmek değildi. Doğrudan doğruya millete karşı sorumlu olan ilim müesseselerimizin kontrolünü milletin tek mümessil mercii olan Büyük Millet Meclisi'ne bıraktık."* (Yücel, 1993; Akt. Hatiboğlu, 1998).

1946 tarihli reform incelendiğinde, toplumun hızlı bir şekilde kalkınması ve ilerlemesi amacıyla üniversitelere birtakım sorumluluklar yüklenmiş; ancak, yönetim süreçlerinde planlama ve denetim gibi uygulamalarda yetersiz kalınmış, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe aykırı olduğu söylenebilecek uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Tüm bunların yanı sıra, bu reform, aynı zamanda, üniversiteye önceki dönemlerden farklı olarak kurumsal bir nitelik kazandırılmış ve özerklik üzerinde durulmuştur; ancak, uygulamada özerkliği zedeleyen durumlarla karşılaşmıştır.

1973 Tarihli Reform. 1946 tarihli reform ile yürürlüğe konan 4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu’ndan sonra Cumhuriyet döneminde üniversitelere ilişkin gerçekleştirilen bir sonraki reform 1973 tarihli reformdur. 1973 tarihli reform ile 1750 Sayılı Üniversiteler Kanunu çıkarılmış ve yürürlüğe konmuştur. Bu yasa çıkarılmadan önce, 1961 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nde yeni bir Anayasa yürürlüğe girmiş, bu dönemde dünya genelinde üniversitelerde dönüşümler yaşanmış, çeşitli üniversite modelleri gündeme gelmeye başlamıştır.

1960 yılında yürürlüğe konan 115 Sayılı yasa ilse 4936 Sayılı yasada bulunan 40 maddede değişiklik yapılmış, bunlar arasından en öne çıkan değişiklik Milli Eğitim Bakanı’nın üniversiteler üzerindeki yetkilerinin Üniversiteler Arası Kurul’a devredilmesi olduğu söylenebilir. Ayrıca, bu değişiklikler ile ordinaryüs profesörlük kaldırılmış, bu sayede kadrosuz profesörlük unvanı oluşturulmuştur. 115 Sayılı yasa ile, ayrıca, ilk defa öğrenci ve asistan temsilcileri yönetim kuruluna dahil edilmiş ve görüşleri alınmıştır. Bu yasanın üniversite özerkliği açısından getirdiği bir başka değişiklik ise, Milli Eğitim Bakanı’nın Üniversiteler Arası Kurul’un başkanı olması uygulamasının değiştirilerek, başkanlığın sırayla rektörler tarafından yapılması uygulamasının getirilmesi olmuştur. Buna ek olarak, “Kürsü Kurulu” denilen yeni bir kurul oluşturulmuş, bu sayede katılımcı yönetim tabana yayılmış ve kürsü başkanı olan öğretim elemanının kendi başına kararlar almasının önüne geçilmiştir. Ayrıca bu yasa ile üniversitelerde bir araştırma fonu da oluşturulmuştur (Hatiboğlu, 1998).

27 Mayıs 1960 İhtilali sonrası yürürlüğe konan 1961 Anayasası’nda ilk kez “üniversite” sözcüğüne yer verilmiş ve üniversite özerkliği anayasal bir zeminde ele alınmıştır. Anayasa’nın 120. Maddesi’nde şöyle belirtilmiştir (Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim, 1998):

“Üniversiteler, ancak Devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir.

Üniversiteler, kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulan organları eliyle yönetilir ve denetlenir; özel kanuna göre kurulmuş Devlet üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır.

Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları üniversite dışındaki makamlarca her ne suretle olursa olsun, görevlerinden uzaklaştırılamazlar.

Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler.

Üniversitelerin kuruluş ve işlevleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri, öğretim ve araştırma görevlerinin üniversite organlarınınca denetlenmesi bu esaslara göre kanunla düzenlenir.

Siyasi partilere üye olma yasağı, üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları hakkında uygulanmaz. Ancak, bunlar partilerin genel merkezleri dışında yönetim görevi alamazlar.”

1961 Anayasası’nda yer alan bu maddenin, gerekçesi ise şu şekilde sunulmuştur (Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim, 1998):

“Üniversitelerimizin ilmi ve fikri sahada tam bir hürriyet içinde görevlerini yapmaları bütün Türk milletinin üzerinde titizlikle durduğu bir husustur. Geçmiş deneyimler, üniversitelerimizin haklarını açıklıkla koruyacak hükümlere gereksinim olduğuna şüphe bırakmamıştır. Özerkliğin Anayasada belirtilmesi bu açıklığı sağlayacaktır. Son fıkra, siyasi hayatımızın zenginleşmesi ve partilerin kendilerinden beklenen hizmetleri daha iyi görebilmesi için üniversite öğretim üyelerinin partilere girebilmesine imkan vermek, aynı zamanda ilmi çalışmaların memleket realitelerinden uzak kalmamasını sağlamak maksadını aksettirmektedir.”

1961 Anayasası’nın 120. Maddesi ve bu maddenin gerekçesi incelendiğinde, üniversitelerin, toplumsal sorunlar ile ilgili ve toplum uğruna faaliyet gösteren kuruluşlar olarak ele alındığı, öğretim üyelerinin siyasetle ilgilenmeleri ve siyasal partilere girmelerindeki yasağın kaldırıldığı ve üniversitelerde demokratik bir dönüşüm sağlanmaya çalışıldığı söylenebilir.

1961 Anayasası ile birlikte üniversitelerde özgürlükçü bir atmosfer oluşmaya başlamış ve üniversite öğrencilerinin ulusal ve uluslararası toplumsal ve siyasal sorunlara karşı ilgili olmalarına ve fikir üretmelerine ortam sağlamıştır (Hatiboğlu, 1998). 1968 yılında öğrenci olayları başlamış, bu olaylar 12 Mart 1971 Askeri darbesine gerekçe olarak öne sürülmüştür. Askeri darbe ile birlikte eğitim alanında değişikliklere gidilmiş, 1961 Anayasası’ndaki 120. Madde değiştirilmiş, 1972 yılında 1750 Sayılı yeni

bir Üniversiteler Kanunu oluşturulmuştur. Bu kanunda, devletin yükseköğretime ilişkin planlı bir çalışmasının olmadığını altı çizilmiş, 1961 Anayasası'nın 120. Maddesi'nde şu şekilde bir değişikliğe gidilmiştir (Resmi Gazete, 22.09.1971):

“Üniversite, ancak Devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler, özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. Üniversite özerkliği, bu maddede belirtilen hükümler içinde uygulanır ve bu özerklik, üniversite binalarında ve eklerinde suçların ve suçluların kovuşturulmasına engel olmaz.

Üniversiteler, Devletin gözetimi ve denetimi altında, kendileri tarafından seçilen organları eliyle yönetilir. Özel kanuna göre kurulan Devlet Üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır.

Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları, üniversite dışındaki makamlarca, her ne suretle olursa olsun, görevlerinden uzaklaştırılamazlar. Son fıkra hükümleri saklıdır.

Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler.

Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri, üniversiteler üzerinde Devletin gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri ve üniversite organlarının sorumluluğu, öğrenim ve öğretim hürriyetlerini engelleyici eylemleri önleme tedbirleri, üniversiteler arasında ihtiyaca göre öğretim üyeleri ve yardımcılarının görevlendirilmesinin sağlanması, öğrenim ve öğretimin hürriyet ve teminat içinde ve çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine ve kalkınma plânı ilkelerine göre yürütülmesi esasları kanunla düzenlenir.

Üniversitelerin bütçeleri, genel ve katma bütçelerin bağlı olduğu esaslara uygun olarak yürürlüğe konulur ve denetlenir.

Üniversitelerle onlara bağlı fakülte, kurum ve kuruluşlarda öğrenim ve öğretim hürriyetlerinin tehlikeye düşmesi ve bu tehlikenin üniversite organlarıncı giderilmemesi halinde Bakanlar Kurulu, ilgili üniversitelerin veya bu üniversiteye bağlı fakülte, kurum ve

kuruluşların idaresine el koyar ve bu kararını hemen Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının onamasına sunar. Hangi hallerin el koymayı gerektireceği, el koyma kararının ilân ve uygulanma usulleri ile süresi ve devamınca Bakanlar Kurulunun yetkilerinin nitelik ve kapsamı kanunla düzenlenir.”

1961 Anayasası'nın 120. Maddesinden hareketle çıkarılan 1973 tarihli 1750 Sayılı Üniversiteler Kanunu'ndaki düzenlemeler özetle; üniversitenin amaç, ilke ve görevleri, öğretim elemanları, üniversite yönetimi, eğitim-öğretim, mali kaynaklar, öğrenci sosyal hizmetleri ve harçlar, araştırma ve yayın, üniversite-toplum ilişkileri ile denetim konularında olmuştur (Ataüenal, 1998). Üniversite yüksek bilim kurumu olarak ele alınmış, üniversitelerin öğretim görevi ön planda tutulmuş, öğrencilerin örf ve adetlere bağlı ve milli tarih şuuruna sahip yetişecekleri vurgulanmıştır. Ayrıca, hükümetin üniversite yönetimine el koyması, devletin denetim ve gözetim görevini gerçekleştirmek amacıyla Üniversite Denetleme Kurulu'nun kurulması, paralı öğretimin uygulanması, kaynakların etkin bir biçimde kullanılması, asistan ve öğrencilerin yönetime katılmalarının sağlanması, yükseköğretimin toplumun ihtiyaçlarına yönelmesi ve olanak ve fırsat eşitliğinin sağlanması, fakültelere bölüm sisteminin getirilmesi, tüm çalışma şartlarının kabul edilmesi, rotasyon ile ihtiyacı olan üniversitelerin öğretim üyesi ihtiyacının karşılanması ilkeleri vurgulanmıştır (Ataüenal, 1998).

Bu yasa ile ayrıca, rektör seçiminde uygulanan sırayla rektör olunması uygulaması gerekçe olarak istikrarsızlık ve sürelerin çok kısa olması belirtilerek kaldırılmış, rektör yardımcılığı ve dekan yardımcılığı kurulmuştur. Üniversiteler arası koordinasyonun sağlanması amacıyla Üniversitelerarası Kurul kurulmuştur. Üniversite organları ise senato, üniversite yönetim kurulu ve rektör olarak düzenlenmiştir. Yasaya göre, senato ve rektörün belirlenmesi öğretim üyelerinin katılımıyla gerçekleşen seçimlerle olmaktadır. Fakülte organları ise fakülte kurulu, yönetim kurulu ve dekan olarak düzenlenmiş, fakülte kurulunun profesör ve doçentlerden oluştuğu belirtilmiştir (Ataüenal, 1998). Yasada ayrıca, üniversiteye öğrenci alımının Üniversitelerarası Kurul tarafından yapıldığı, üniversitelerin bütçelerinin genel ve katma bütçelerin bağlı olduğu esaslara uygun olarak yürürlüğe konduğu ve uygulandığı ifade edilmiştir. Denetim konusunda ise, devletin denetim ve gözetimini gerçekleştirmek amacıyla

üniversite denetleme kurulu oluşturulmuş, her sene kürsü kurulu raporlarının fakülte kurulu toplantısında görüşülmesi kararlaştırılmıştır (Ataüinal, 1998).

1971 tarihli Anayasa değişikliği ile öğretim elemanlarının siyasi parti üyesi olabileceklerine ilişkin hüküm kaldırılmış, 1973 reformu ile disiplin cezaları ağırlaştırılmış, Bakanlar Kurulu'nun belli durumlarda üniversite yönetimlerine müdahale edebileceği, öğrencileri, yöneticileri ve öğretim elemanlarını uzaklaştırabileceği belirtilmiştir (Timur, 2000). Bu değişiklikler ile yönetsel özerkliğin önceki dönemlere kıyasla daraltıldığı söylenebilir. Bu dönemde yaşanan toplumsal ve siyasal olayların üniversitelere öğrenci hareketleri, öğretim elemanlarının siyasi partilere üye olamaması, üniversitelerde devlet denetimindeki düzenlemeler gibi uygulamalarla özerkliği kısıtlayan bir biçimde yansıması, genel olarak üniversiteye yönelik bir cezalandırma ve kontrol altında tutmaya yönelik politikaların bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

1981 Tarihli Reform. Üniversitelere ilişkin 1973 yılında çıkarılan Üniversiteler Kanunu'ndan sonra yürürlüğe konan bir sonraki yasa 1981 tarihli reform ile çıkarılan 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu'dur. 1980'li yılların Türkiye'de ve dünya genelinde küreselleşme ile birlikte yeni bir dönemin başladığı yıllar olarak tarif edilmesi mümkündür. Dünyada ekonomik ve kültürel küreselleşme süreci ve iletişim devrimi ile toplumlar “bilgi toplumu”, üniversiteler “evrensel bilginin üretilip yönetildiği yerler” olarak dönüşüm yaşamıştır (Timur, 2000).

Türkiye'de 1981'den önce üniversiteler ve diğer yükseköğretim kuruluşları farklı yasalarla yönetilmekteydi. Bu kuruluşlar; 1750 Sayılı Üniversiteler Kanunu'na bağlı üniversiteler, 1184 Sayılı yasaya bağlı Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademileri, 7334 sayılı yasaya bağlı İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri, 1418 sayılı yasaya bağlı olup kuruluşlarını tamamlamamış ve yönetim açısından Milli Eğitim Bakanlığı ile ilişkili Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademileri, 7307 sayılı yasaya bağlı Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Milli Eğitim Bakanlığı'na ve diğer bakanlıklara bağlı yüksekokullardı (Timur, 2000). Bu kuruluşların farklı yasalara bağlı olmasının sistemde karışıklığa yol açtığı düşüncesiyle, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra, toplumsal ve siyasal olayların üniversitelere yansımasıyla, üniversiteler ve diğer yükseköğretim kuruluşlarında değişikliklere ihtiyaç duyulmuş, yapılan önemli değişikliklerden biri 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu ile “sakıncalı”

olduğu düşünölen kişiler görevden alınmaya başlanması olmuştur. Bu kişiler arasında akademisyenler, üniversite yöneticileri, öğrenciler, sanatçılar ve kamu görevlileri yer almış ve bu kişilerin hukuk mücadelesi 1980-1994 yılları arasındaki süre boyunca devam etmiştir (Doğan, 2023; Özen, 2002).

Darbe sonrası gerçekleştirilen bir diğer önemli değişiklik olarak, 1981’de 2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası¹ yürürlüğe konmuş, sistemdeki karışıklığın aksaklıkların giderilmesi temel amacıyla oluşturulan bu yasanın amaçları şu şekilde belirtilmiştir (Yükseköğretim Kanunu Tasarısı ve İhtisas Komisyonu Raporu-Genel Gerekçe, 1981):

“Milli eğitim sistemimizin üst kademesini oluşturan yükseköğretimimizin ve yükseköğretim kurumlarımızın:

a. Çağdaş bilim ve teknolojinin gerekleri ve Devlet Kalkınma Planları hedefleri doğrultusunda, kendi insan gücü ve maddi kaynaklarını en rasyonel, etkili, verimli ve ekonomik şekilde kullanmalarını;

b. Yurt kalkınmasının ihtiyaç duyduğu insan gücünü Milli Eğitim Temel Kanunu’nda belirtilen niteliklere sahip olarak yetiştirilmesi gibi, milli ve çağdaş amaçlardan sapmaksızın, toplum ihtiyaçlarını karşılayacak ve yurt kalkınmasına ve üretime yardımcı olacak kuruluşlar olarak, fonksiyonlarını Atatürk devrim ve ilkelerine ve Anayasa, Milli Eğitim Temel Kanunu ve Hükümet programlarına dayalı icra planlarında belirtilen hedefler çerçevesinde yerine getirebilmeleri için, bu hedeflere yönelmeye imkan verecek bir yapıya kavuşturulmalarını;

c. Yükseköğretim sistemimizin mevcut bünyesel sorunlarına güvenilir, ileriye yönelik ve ülkemiz gerçeklerine uygun çözümler getirilmesini;

d. Yükseköğretim kurumlarının yüklendikleri görevleri yerine getirmelerinde her bakımdan devletin gözetim ve denetim fonksiyonunun devamlı ve etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini;

¹ 1946 ve 1973 tarihli yasaların adı “Üniversiteler Kanunu” iken, 1981 tarihli 2547 Sayılı yasanın adı “Yükseköğretim Kanunu”dur. Bu yasada, “üniversite” yerine “yükseköğretim” sözcüğünün kullanılmasının nedeni tüm yükseköğretim kurumlarının aynı çatı altında toplanmak istenmesidir (Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim, 1998).

e. Yükseköğretimin bütünlüğü ilkesi ışığında, yükseköğretim alanının bütün yönleriyle plana bağlanmasını, yönlendirilmesini, uygulamaların yakından izlenerek değerlendirilmesini, kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasını ve korunmasını;

f. Kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını ve fırsat eşitliği ilkesinin gerçekleştirilmesini; kurumların memlekete düzeyinde dengeli dağılımını; öğretim elemanlarının hizmet gücünden, istenildiği ve gerektiği gibi yararlanılmasını; ileriye yönelik ve planlara uygun öğretim elemanı ve insan gücü yetiştirilmesini;

sağlamak amacıyla bu kanunun hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuştur."

1981 tarihli reform ile çıkarılan 2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası'nın amaçları incelendiğinde, üniversite ve diğer yükseköğretim kuruluşlarına ilişkin kavram kargaşasının ortadan kaldırılmasının, plansız ve programsız bir gelişmenin ve büyük üniversitelerdeki yığılmanın önüne geçilmesinin, fırsat eşitliğinin sağlanmasının ve kaynakların etkin kullanılmasının amaçlandığı görülmektedir. Öte yandan, bu reform ile, üniversitelerde hiyerarşinin belirgin hale geldiğini, devlet denetimi yerine bu yetkinin Yükseköğretim Kurulu'na (YÖK) verilerek merkeziyetçi bir yapının oluşturulmasının önünün açıldığını söylemek mümkündür. 1982 Anayasası'nda da yükseköğretim ile ilgili maddelerin 2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası ile örtüştüğü görülmektedir. 1982 Anayasası'ndaki 130. ve 131. maddeler yükseköğretime ilişkin maddelerdir (Resmi Gazete, 09.11.1982).

2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu ile ilk olarak yükseköğretim kuruluşlarının tek bir yasaya bağlanarak bütünlüğün sağlanamaya çalışıldığı, merkeziyetçi ve hiyerarşik bir sistemin vurgulandığı anlaşılmaktadır. Rektör seçiminin Yükseköğretim Kurulu'nca önerilecek dört adaydan birinin Devlet başkanınca seçileceği belirtilmiş, rektörlerin 3 yıl olan görev süreleri 5 yıla uzatılmış ve rektörün yetki ve sorumlulukları artırılmıştır (Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim, 1998). Bununla birlikte, 1992 yılında yürürlüğe konan 3826 Sayılı yasa ile rektör adaylarının üniversitenin öğretim üyelerince gizli oy ile seçilmesi kararı alınmış, rektörün görev süresi 4 yıla indirilmiştir (Resmi Gazete, 09.11.1982). Ayrıca bu dönemde, vakıfların kar amacı gütmeksizin yükseköğretim kurumları kurabilecekleri yasa ile hükme bağlanmış, üniversite özerkliğine ilişkin ise yalnızca bilimsel açıdan özerk olabilecekleri belirtilmiş, yönetsel

ve mali konulardaki işleyişin yasama organınca bir yasa ile düzenleneceği belirtilmiştir (Resmi Gazete, 09.11.1982).

Cumhuriyet dönemi üniversite reformları incelendiğinde, 1933 yılından itibaren gerçekleştirilen göreve son vermelerin sonraki reformlar ile de devam ettiği görülmektedir. 1946 tarihli 4936 Sayılı yasa ve 1961 Anayasası'nın 120. Maddesi ile üniversitelerde özerklik konusunda yeni adımlar atılmış; ancak bu adımlar üniversitelerin dönemin toplumsal ve siyasal koşullarının ve siyasal iktidarın etkisi altında kalmasının önüne geçememiştir.

Günümüzde Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra yayımlanan 1982 Anayasası ve 1981 tarihli reform ile yürürlüğe giren 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu günümüzde hala yürürlükte olup o dönemde kurulan YÖK hala varlığını sürdürmektedir. Yazıldığı dönemin siyasal ve toplumsal ruhunu yansıtan bu yasa ile merkezîyetçi ve hiyerarşik bir yapının hedeflendiği ve üniversitelerin yapı ve işleyişinde özerkliğini daraltacak yönde bir anlayışın benimsendiği söylenebilir. Çalışmanın “1981 Tarihli Reform” (s. 82) başlığı altında bu yasanın içeriğine ilişkin sunulan bilgilerden hareketle, dönemin siyasal iktidarının üniversiteler üzerinde sıkı bir devlet kontrolü kurmayı hedeflediğini ve üniversitelerde siyasetin etkilerinin hissedildiği bir ortamın oluştuğunu söylemek mümkündür.

YÖK sisteminde değişiklik yapılması amacıyla 1900’lü yıllardan itibaren çeşitli yükseköğretim yasa taslakları hazırlanmış; ancak, siyasal ve toplumsal bir uzlaşmaya varılamadığından bu yasa taslakları yasalaştırılamamış, 2547 Sayılı yasada süreç içerisinde bazı maddelerinde değişiklikler yapılmıştır (Barblan, Ergüder ve Gürüz, 2008). Örneğin, yasanın 5. maddesinin (f) bendi şu şekildedir:

“Üniversiteler ile yüksek teknoloji enstitüleri ve bunlar içindeki fakülte, enstitü ve yüksekokullar, Cumhurbaşkanınca yapılan yükseköğretim planlaması çerçevesinde kanunla kurulur.”

02/07/2018 tarihli ve 703 sayılı KHK’nin 135. maddesiyle, bu bentte yer alan “kalkınma plan ve programlarının ilke ve hedefleri doğrultusunda” ibaresi “Cumhurbaşkanınca yapılan” şeklinde değiştirilmiş, aynı bentte yer alan

“Yükseköğretim Kurulu’nun görüşü veya önerisi üzerine” ibaresi madde metninden çıkarılmıştır. Bu değişiklikte görüleceği üzere, günümüz toplumsal ve evrensel koşulları ve üniversitelerine uygun olacak bir biçimde üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğü öngören değişikliklerin olması beklenirken yapılan değişikliklerin üniversite özerkliğini daraltacak şekilde etki ettiği görülmektedir.

1975 yılında Anayasa Mahkemesi’nce verilen kararda, 1750 Sayılı yasanın yürürlükte olduğu dönem ve 12 Eylül darbesinden önce kurulması gündemde olan Yükseköğretim Kurulu’nun Anayasa’ya aykırı olduğu açıklanmış, bu durum şu gerekçelere dayandırılmıştır:

"Üniversiteler özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. Devletin gözetimi ve denetimi altında kendileri tarafından seçilen organlar eliyle yürütülürler. Bu organlar ve öğretim üye ve yardımcıları üniversite dışındaki makamlarca görevlerinden uzaklaştırılamazlar. Araştırma ve yayın serbesttir. Öğrenim ve öğretimin özgürlük ve güvence içinde ve çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine ve kalkınma planı ilkelerine göre yürütülmesi esastır. Bu ilkelerle, yürütmenin yönetim ve denetimi altında bulundurulmuş bir üniversitenin hukuksal statüsünün bağdaşmayacağı açıktır. Anayasanın 120. maddesinin üçüncü fıkrasında sözü edilen Devlet gözetim ve denetiminden, yönetimin siyasal iktidarca yürütülmesi anlamı çıkarılamaz, aksi takdirde yukarıda belirtilen ilkeler etkinliklerini ve uygulama alanlarını yitirirler. Anayasa Mahkemesinin bir kararında da belirtildiği gibi: Devletin gözetim ve denetim yetkisi, yönetim özerkliği bulunan bir kuruluşun yönetim işlemlerine ve işlerine karışmasını haklı göstermez, çünkü yönetime üniversite dışındaki bir organ veya yerin karışması durumunda, bir yandan üniversitenin kendisince seçilen organlar eliyle yönetildiğinden artık söz edilemeyeceği gibi, öte yandan Devlet gözetim ve denetiminin kabul edilmesiyle güdülen ereğin sınırları da aşılmış olur. Gerçekten yönetim çalışmalarından olan bir işlemin tamamlanmasına veya bir işin görülmesine üniversite dışında bir organın veya yerin katılması, o işlem veya işin ancak üniversite organlarından başka bir yerin ortak olması sonunda tamamlanması demektir. Yine Anayasanın 1971 değişikliği ile üniversitenin Devlet

gözetim ve denetimi altına konulması, özerk birer kuruluş olan üniversitelerin, yalnızca bilimsel gereklere göre ve özgürlük ortamında öğretim ve araştırma yapmak olan amaçlarından sapmalarını önleyerek bu ereklere varılmasını sağlamak düşüncesine dayanmaktadır; üniversite dışındaki bir yerin yönetime katılması ise, belli bir ölçüde, herhangi bir siyasal gücün, üniversite yönetimi üzerinde etkili olması sonucunu doğurup üniversitenin yalnızca bilimin nesnel gereklerine göre ve özgürlük içinde çalışmasını kısıtlar.'(Anayasa Mahkemesi 4.5.1972, Esas 1969/52, Karar 1972/2 Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, sy. 10, s. 352-353)." (Anayasa Mahkemesi Kararı, 1975).

Anayasa Mahkemesi'nin 1975 yılında almış olduğu bu karar, bugün Türkiye'de o döneme kıyasla üniversiteler üzerinde siyasal iktidarın otoritesinin daha görünür olduğunu ve yoğun bir şekilde politika ve uygulamalara yansıdığını göstermektedir. Bu durumun, üniversitelerin toplumsal ve siyasal olaylardan uzak hale gelmelerine, üniversitelerdeki bilimsel faaliyetlerin topluma kapalı ve gerçeği yansıtmaktan uzak bir yönde gerçekleştirilmesine, dolayısıyla üniversitelerin topluma kapalı kuruluşlara dönüşmesine yol açtığı söylenebilir.

1982 Anayasası ile birlikte kurulan YÖK'ün, üniversitelerde merkezîyetçi ve hiyerarşik bir yapının oluşmasına etki ettiği, bu durumun üniversiteler üzerinde bir baskı oluşturduğu görülmektedir. Bu duruma örnek olarak, 2021 yılının Ocak ayında Boğaziçi Üniversitesi rektörlüğüne yapılan atamadan söz etmek mümkündür.

1 Ocak 2021 tarihinde, Boğaziçi Üniversitesi'ne iç paydaşların görüşüne danışılmaksızın Cumhurbaşkanlığı tarafından kurum dışı bir rektör ataması yapılmış (Melih Bulu), bunun ardından, üniversitenin ilgili kurulları ile görüşülmeden ve bu yönde bir ihtiyacın olup olmadığı açıklanmadan üniversitede iletişim ve hukuk fakülteleri kurulmuştur. Üniversite paydaşlarının tepkisi ile karşılaşan rektör, yaklaşık altı ay sonra herhangi bir açıklama sunulmadan Cumhurbaşkanlığınca görevden alınmıştır. YÖK tarafından yapılan rektörlük ilanı üzerine, Boğaziçi Üniversitesi'nden çok sayıda öğretim üyesi rektörlük için başvuruda bulunmuş, ancak %5 oranında oy alan rektör vekili Naci İnci Cumhurbaşkanı tarafından yeni rektör olarak atanmıştır (Cumhuriyet, 31.07.2021). Boğaziçi Üniversitesi'nde rektör atamasına ilişkin

gerçekleştirilen bu uygulama Türkiye'nin diğer üniversitelerinde de sürdürülmekte olup, üniversitenin öğretim elemanları ve ilgili kurullarının görüşü alınmadan, bu kararın Cumhurbaşkanınca alındığı ve uygulandığı görülmektedir. 1981 tarihli reform ile çıkarılan 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu'nda 2 Temmuz 2018 yılında rektörlerin atanmasına ilişkin yapılan değişiklik sonucu yasanın 13. Maddesinin (a) bendinin güncel hali şu şekildedir (Resmi Gazete, 02.07.2018):

“Devlet ve vakıf üniversitelerine rektör, Cumhurbaşkanınca atanır. Vakıflarca kurulan üniversitelerde rektör ataması, mütevelli heyetinin teklifi üzerine yapılır. Rektör, üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsü tüzel kişiliğini temsil eder.”

Yasada rektör atamalarına ilişkin yapılan bu değişiklik ile tüm üniversitelerin rektörlerinin Cumhurbaşkanınca atanmasının üniversitelerin yönetsel özerklik alanlarını daralttığı açıktır. Avrupa Üniversiteler Birliği/European Universities Association (EUA) tarafından yayımlanan Mart 2023 tarihli “Avrupa’da Üniversite Özerkliği” başlıklı raporda da bu konuya şu sözlerle yer verilmiştir (Pruvot, Estermann ve Popkhadze, 2023):

“Türkiye, rektör atamaları konusunda istisnai bir uygulama yürütmekte, raporda belirtilen hiçbir kategoriye girmemektedir. 2018’den bu yana hem kamu hem de vakıf üniversitelerinin rektörleri Cumhurbaşkanınca atanmaktadır. Türkiye, rektör atamaları konusunda ilk özerklik puan tablosuna göre halihazırda diğer sistemlerden farklı bir vaka idi. Kamu üniversitelerindeki akademisyenlerce altı aday belirlenir, bu altı aday arasından üç aday YÖK (YÖK üyeleri de Cumhurbaşkanınca seçilir) tarafından seçilirdi. Seçilen üç kişi arasından rektör olacak kişi Cumhurbaşkanınca belirlenip atanırdı. Bu sıra dışı uygulamadan dolayı Türkiye, yayımlanan ilk puan tablosunda olabilecek en düşük puanı almıştı. Bununla birlikte, mevcut durumda, üniversitede hiçbir seçim süreci olmaksızın rektörün Cumhurbaşkanınca seçilip atandığı bir duruma doğru gerileme yaşanmıştır. Bu uygulama, Avrupa’daki başka hiçbir sistemde görülmemektedir.”

2547 sayılı yasada da resmi olarak belirtildiği ve uygulamaya da yansıdığı üzere, Türkiye’de 2018 yılından beri rektör atamalarında hiçbir seçim süreci gerçekleştirilmemekte, rektörler doğrudan Cumhurbaşkanınca atanmaktadır. Üniversitelerin öğretim üyelerinin rektör seçimi gibi önemli bir konuda söz sahibi olamamaları günümüz üniversitelerinde özerklik tartışmalarını artırmış, akademisyenlerce bu yönde raporlar ve bildiriler yayımlanmış ve görüşler paylaşılmıştır (Bilim Akademisi Akademik Özgürlükler Raporu, 2017; 2022; 2023).

Avrupa Üniversiteler Birliği kapsamında Pruvot, Estermann ve Pophkadze (2023) tarafından hazırlanan Avrupa’da Üniversite Özerkliği başlıklı raporda, Türkiye’de rektör atamalarındaki uygulamanın raporda belirtilen kategorilerin (s. 49) hiçbirine göre yapılmadığı, 2018’den beri Türkiye’de hem kamu hem de özel üniversitelerin rektörlerinin Cumhurbaşkanı tarafından seçilip atandığı belirtilmektedir. Raporda, EUA tarafından gerçekleştirilen önceki yıllara ait çalışmaların raporlarında da rektör atamaları konusunda Türkiye’de daha önceki yıllarda da diğer Avrupa ülkelerindeki uygulamalara benzemeyen bir uygulamanın varlığından söz edilmektedir. Önceki rektör atamaları, üniversitelerdeki akademik personel tarafından altı aday belirlenerek, bu adaylar arasından üç kişinin YÖK tarafından seçilmesi ve seçilen üç kişi arasından bir kişinin cumhurbaşkanı tarafından rektör olarak atanması şeklinde gerçekleştirilmekteydi (Pruvot, Estermann ve Pophkadze, 2023). Raporda, EUA’nın üniversite özerkliği konulu ilk çalışmasına ait raporda Türkiye’nin bu sıra dışı uygulaması nedeniyle en düşük puanı aldığı belirtilmekte, güncel durumun ise Türkiye’yi geçmiştekinden daha alt seviyeye çektiği vurgulanarak Türkiye’de rektörlerin atanmasındaki güncel uygulamanın üniversitede hiçbir seçim süreci olmadan rektörü cumhurbaşkanının kendisinin belirleyip atayabildiği belirtilmektedir. Raporda ayrıca, bu uygulamanın diğer hiçbir Avrupa ülkesinde görülmediği, rektör seçimindeki uygulamaların üniversitenin kendi iç meselesi olduğu ve herhangi bir dış otoritenin onayından geçmesi zorunluluğunun olmadığı bilgisine yer verilmektedir.

EUA’nın 2023 (Pruvot, Estermann ve Pophkadze, 2023) raporunda, rektör atamalarının yanı sıra yönetsel özerklik ile ilgili olarak ayrıca, üniversitelerin rektör seçimindeki kriterleri belirleyemedikleri, rektörün görevine son veremedikleri ve bu konuda YÖK’ün yetkili olduğu, akademik kadroların belirlenmesinde doğrudan YÖK’ün karar verdiği, üniversitelerin yalnızca kar amacı gütmeyen yerel kuruluşlar açma yetkilerinin olduğu, merkezi yönetim modelinin uygulandığı ve akademik

personelin atanması ve terfi uygulamalarında da üniversitelerin özerk olmadıkları, bu kararların YÖK tarafından alındığı belirtilmiştir (Pruvot, Estermann ve Pophkadze, 2023).

Raporda akademik ve mali özerkliğe ilişkin Türkiye'nin güncel durumu ile ilgili bulgular da sunulmuştur. Türkiye'deki üniversitelerin, akademik özerklik bağlamında kontenjanların belirlenmesi, program açılması/kapatılması, kalite kontrol mekanizmalarının belirlenmesi ve programların akademik içeriğinin belirlenmesi konularında bir dış otorite olan YÖK'e bağlı oldukları vurgulanmış; mali özerklik açısından, kaynakların dağılımında özerkliğin ilgili kalem bütçesi ile sınırlı olduğu, üniversitelerin borç para alamadıkları, arsa ve binalarının sahibi olduğunu ancak satabilme konusunda yetkilerinin sınırlı olduğu, öğrencilerden harç ücreti alınmadığı belirtilmiştir (Pruvot, Estermann ve Pophkadze, 2023).

Türkiye'de akademik özgürlük ise geçmişten beri sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının 130. maddesinde, “Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler.” ifadesi yer almakta; “Ancak, bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez.” ifadesi ile akademik özgürlüğün sınırları net olarak belirtilmektedir. Benzer şekilde, 42. maddede ise “Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.” hükmü ile devletin eğitim üzerindeki sıkı kontrolü vurgulanmaktadır.

1982 Anayasası'nda akademik özgürlük ile ilgili maddenin yanı sıra, Türkiye aynı zamanda bilimsel özgürlüğü açıkça güvence altına alan Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ni imzalayan ülkeler arasındadır. Buna ek olarak, Türkiye'nin ayrıca, bilginin serbest yayılımı ve bilgiye ücretsiz erişimi güvence altına alan Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de imzası bulunmaktadır.

Yukarıda belirtilen sözleşmelerde imzası olmasına ve Anayasa'da da şartlı bir şekilde akademik özgürlüğün güvence altına alınmış olmasına rağmen, Türkiye'de, akademik özgürlük konusunda da, üniversite özerkliği ile ilişkili bir konu olması bakımından benzer bir tablo ile karşılaşıldığı söylenebilir. Üniversitelerde çeşitli

konularda (yönetmelik, akademik, mali) özerklik alanının daraltılması ve bu bağlamda üniversitelerin kendi yönetimleri ve karar ve uygulamalarında kurumsal özerkliğe alanyazında (Pruvot, Estermann ve Pophkadze, 2023) belirtildiği ölçütlere göre sahip olamamasının, üniversite özerkliğinin akademik özgürlüğün bir koruyucusu olması dolayısıyla (Aksoy, 2021), akademisyenlerin de akademik özgürlük haklarında kısıtlamalara, engellere veya ihlallere yol açtığını söylemek mümkündür. Avrupa Komisyonu'nun 2022 tarihli raporunda konuya ilişkin şu ifadeler yer verilmiştir:

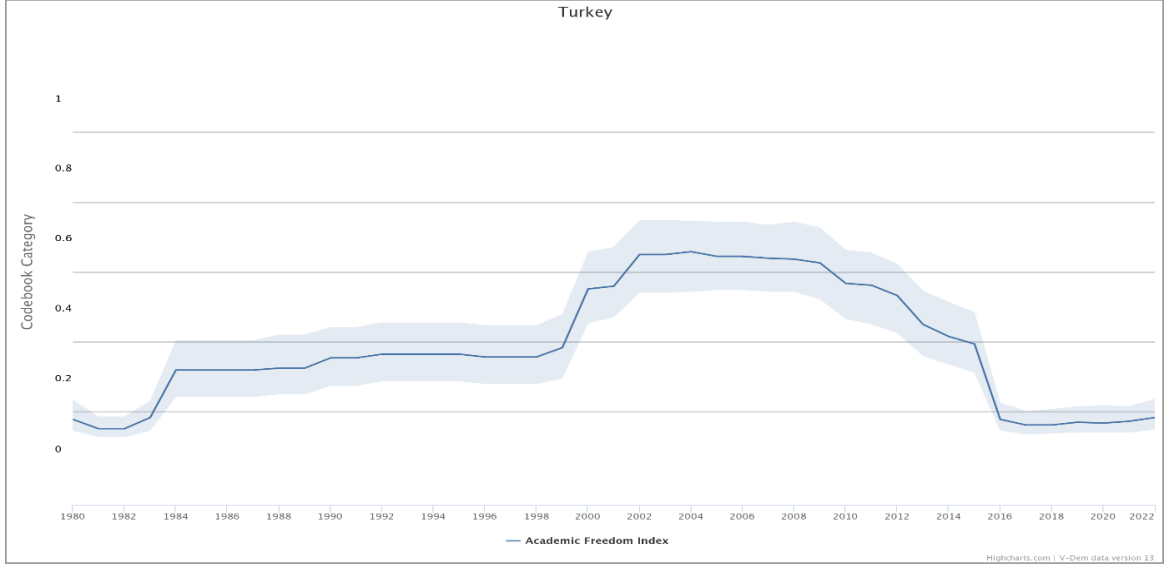
“İnsan haklarının durumu kötüleşmeye devam etmiştir. Gazeteciler, yazarlar, avukatlar, akademisyenler ve insan hakları savunucularının faaliyetlerine ve eleştirel seslere yönelik geniş kapsamlı kısıtlamalar, söz konusu kişilerin özgürlüklerini olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir. Olağanüstü hâlin temel haklara verdiği zararlar ve kabul edilen ilgili mevzuat düzeltilmemiştir. Sınırlı olmakla birlikte, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun bazı olumlu çabaları olmuştur.”

Komisyon raporunda akademisyenlerin eleştirel söylem ve faaliyetleri nedeniyle maruz bırakıldıkları uygulamanın ifade özgürlüğü açısından; dolayısıyla, akademik özgürlük açısından da kısıtlama niteliğinde olduğu ve temel haklara zarar verdiği vurgulanmıştır. Raporda ayrıca, Türkiye'nin ifade özgürlüğü ve akademik özgürlükler konusunda hala başlangıç düzeyinde olduğu ve son yıllarda ciddi bir gerilemenin gözlemlendiği vurgulanmıştır (European Commission, 2022). Raporda, akademisyen ve öğrencilerin akademik özgürlük ve ifade özgürlüğü açısından kısıtlandıklarına ilişkin yer verilen bir diğer uygulama ise, Boğaziçi Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde 2021 yılında olduğu gibi 2022 yılında da Onur ayı kutlamaları kapsamındaki onur yürüyüşlerinin yasaklanmasıdır. Raporda; Haziran 2022'de Onur yürüyüşü için toplanan yüzlerce kişinin gözaltına alındığı, gözaltına alınanların sayısının önceki tüm İstanbul onur yürüyüşlerinde gözaltına alınanların sayısını aştığı belirtilmiştir. Ayrıca, Cumhurbaşkanı tarafından rektör atanmasına karşı protestolarda Boğaziçi öğrencisi ve mezunlarının da gözaltına alındıkları bilgisine yer verilmiştir, bu konudaki davaların halen sürdüğü, gözaltıların devam ettiği belirtilmiştir (European Commission, 2022). Gazete Duvar'ın 2 Ocak 2023 tarihli haberinde de paylaşıldığı üzere, Boğaziçi Üniversitesi rektör ataması protestolarına yalnızca öğrenciler ve mezunlar değil, akademisyenler de katılmakta, rektörlük binası önünde protestolarını gerçekleştirmektedirler (Gazete Duvar, 02.01.2023).

2022 Akademik Özgürlük Endeksi'ne (Academic Freefom Index) göre, 2011-2021 yılları arasında Türkiye, Brezilya ve Tayland ile birlikte 0,4 puan düşüş göstermiş, öğrenciler ve araştırmacılar açısından akademik özgürlüğe karşı potansiyel tehlike (potential danger zone) arz eden bir ülke konumuna gelmiştir (Kinzelbach, Lindberg, Pelke, Spannagel, 2022). Araştırmada, 1 puan en yüksek değer olarak kabul edilmektedir; Türkiye 2011 yılında 0,5 puan düzeyinde ve C kategorisindeyken, 2021 yılında 0,1 puan ile E kategorisine gerilemiştir. Bu kategoride bulunan diğer ülkeler ise Çin, Mısır, İran, Ruanda, Kuzey Kore ve Suriye'dir (Kinzelbach, Lindberg, Pelke, Spannagel, 2022). Akademik özgürlük endeksindeki bu gerilemenin ülke demokrasisinin gidişatı ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira 2023 Demokrasi Raporu'na göre Türkiye 2011'de liberal demokrasi endeksinde 0,35 puana sahip iken, 2022'de 0,12 düzeyinde bir puana doğru gerileme göstermiş, bu endeksin en düşük ülkeler tablosundaki %20-30'luk dilimi içerisine girmiştir. Türkiye ile benzer puana sahip ülkeler arasında Filistin, Mısır, Ruanda, Vietnam, Cezayir, Etiyopya ve Kazakistan gibi ülkeler bulunmaktadır ve Türkiye dahil bu ülkelerde demokrasi yerine çok partili seçimlerin yapıldığı, ifade ve örgütlenme özgürlüğü ile özgür ve adil seçimler gibi temel koşulların yetersiz düzeyde olduğu yönetim biçimi olan *seçimli otokrasi (electoral autocracy)* uygulandığı belirtilmektedir (V-Dem Institute, 2023).

2023 yılının Mart ayında yayımlanan Akademik Özgürlük Endeksi'ne (Academic Freefom Index) göre de, Türkiye en düşük akademik özgürlük puanına sahip ülkeler sıralamasında en alt kategori olan %10-20'lik dilime girmiş, 2012-2022 yılları arasındaki durumu gösteren bu rapora göre 2012 yılında C statüsünde akademik özgürlük düzeyine sahip olan Türkiye, 2022 yılında, 2021'de olduğu gibi Küba, Ruanda, Mısır, Çin, Suudi Arabistan, Kuzey Kore gibi ülkelerin de bulunduğu E statüsünde yer almaktadır.

Türkiye'nin ilk modern üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi'nin 1933'te kurulmasından bu yana, Türkiye'nin Akademik Özgürlük Endeksi (Academic Freedom Index-AFI) puanında 1960, 1971, 1980 ve 2016 yıllarında önemli ölçüde düşüşler olmuş ve Türkiye'de en düşük AFI puanı 1980 darbesi sonrasında 1981 yılında görülmüştür (0.05). 1980-2022 yılları arası Türkiye'nin akademik özgürlük endeksi puanları aşağıdaki şekilde gibidir (V-Dem Institute, 2023):

Şekil 1. Türkiye'nin Akademik Özgürlük Endeksi Puanları 1980-2022 (Açık mavi renkli alan verinin güven aralığını göstermektedir.)

Kaynak: V-Dem Institute, 2023, https://v-dem.net/data_analysis/CountryGraph/

Şekil 1 incelendiğinde, 1980 yılında 0.08 olan akademik özgürlük puanının 1981 yılında 0.05'e düşerek en düşük düzeyi gördüğü, 2004 yılına kadar sürekli bir artış yaşandığı ve 2004 yılında ise 0.56 ile en yüksek düzeye ulaştığı görülmektedir. 2016 yılına kadar giderek düşüşler yaşanmaya başlandığı ve 2015 yılında 0.3 puan düzeyinde olan akademik özgürlüğün 2016 yılında 0.08'e düşerek keskin bir düşüş yaşadığı görülmektedir. Bu düzey (0.08), 2017'de 0.06 seviyesine inmiş, son olarak 2022 yılında 0.08 düzeyinde ölçülmüştür. Bu düşüşün temel nedeninin, 2016 yılındaki darbe girişimi ve sonrasında ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) sürecinde çok sayıda akademisyenin işine son verilmesi, haklarında soruşturma ve davaların açılması gibi olaylar olduğu düşünülmekte ve 2018 yılında OHAL'in sona ermesi; ancak, otoriter yönetim uygulamalarının devam etmesi ile meclisin büyük ölçüde bağımsızlığını yitirmesi, akademisyenler, aydınlar, gazeteciler ve diğer tüm eleştirel seslerin bastırılmaya çalışılması bu puanların gerekçeleri olarak değerlendirilmektedir (Hünler, 2022).

Türkiye'de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin Boğaziçi Üniversitesi Bilim Akademisi tarafından 17 Ocak 2023'te yayımlanan "Bilim Akademisi Akademik Özgürlükler Raporu"nda, rektör atamalarının üniversite özerkliğini ihlal ettiği belirtilerek üniversitelerin kendi yönetimleri ile ilgili kararları kendilerinin almaları gerektiği vurgulanmakta, üniversitenin seçilmiş yöneticilerinin, kurul mensuplarının görevden alınması, öğretim elemanlarının akademik etiğe aykırı bir şekilde ilişkilerinin

kesilmesi, ğretim yeleri ve öğrenciler hakkında soruşturmaların açılması gibi uygulamalar eleştirilmekte, bu yanlışlıkların düzeltilmesi önerilmektedir (Bilim Akademisi Akademik zgrlkler Raporu, 2023).

Scholars at Risk'in (SAR) Akademik zgrlk Gözlem Projesi'nde, 2015 yılından bu yana Türkiye'de toplamda 388 akademisyenin farklı şekillerde akademik özgürlük haklarının ihlal edildiği belirtilmekte; 31 akademisyenin şiddete uğradığı, 154 akademisyenin tutuklandığı, 115 akademisyen hakkında dava açıldığı, 40 akademisyenin kadrolarını kaybettikleri, 27'sine seyahat sınırlaması getirildiği ve 21'inin ise diğer akademik özgürlük ihlallerine maruz kaldıkları açıklanmaktadır (SAR, 2023). Bu rakamlar, Türkiye'de akademik özgürlüğün farklı uygulamalar ile ihlal edildiğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

SAR'ın 2022 yılında yayınladığı Free to Think başlıklı raporunda da; akademik özgürlük ihlalleri bağlamında; Türkiye'de öğrencilerin uygun maliyetli ev kiralari, niversite zerkliği, LGBTQ+ hakları ve benzeri konularda barışlı söylemlerde bulundukları için güvenlik güçleri tarafından pek çok kez bastırıldığı, çok sayıda yükseköğretim personelinin ve memurların uluslararası seyahat kısıtlamalarının 2016'dan beri devam ettiği, Boğaziçi Üniversitesi Rektörü Mehmet Naci İnci'ye karşı protesto gösterilerine katılmaları nedeniyle üç fakültenin dekanının YK tarafından görevden alındığı, Ankara niversitesi'nde YK'n kuruluş yıldönümünü protesto ettikleri için 11 öğrencinin ve Boğaziçi niversitesi'nde de LGBTQ+ Onur Yürüyüşü'ne katılan 33 öğrencinin tutuklandığı belirtilmektedir.

SAR'ın Free to Think raporunda (2022), Boğaziçi niversitesi'nde 2021 yılının başında çok tartışılan rektör atamasına yer verilmekte, Ocak 2021'den beri öğrenciler ve akademisyenlerin siyasal müdahaleler ile rektör atanmasına karşı protesto gerçekleştirdiklerine, ödüllü film editörü olan ve bu protestolara katılan zcan Vardar'ın Boğaziçi niversitesi'ndeki derslerinin iptal edildiğine, benzer şekilde aynı gerekçe ile Seda Binbaşgil'in caz derslerinin de iptal edildiğine değinilmektedir. Bu uygulamaların farklı kişiler üzerinde benzer nedenler ile sürdüğü, akademisyenlerin ve öğrencilerin maruz kaldıkları akademik özgürlük ve niversite özerkliği ihlalleri ve sınırlandırmalarının devam ettiği görülmektedir.

Türkiye’de akademik özgürlük ve üniversite özerkliği açısından sorun teşkil eden bir diğer konu ise kadroların liyakat temelli olmayıp kişiye özel olarak ilan edilmesidir. Bilim Akademisi Akademik Özgürlükler Raporu’nda (2023) da rektör atamalarında liyakatin esas alınmaması ile bağlantılı bir şekilde akademik personel atamalarının da liyakate dayalı olmadığı vurgulanmakta, kriter olarak hükümete yakınlığın baz alındığı belirtilmektedir. Bu durumun, üniversitelerin kendi personelini seçebilme yetkisini kısıtladığı veya ortadan kaldırdığı; aynı zamanda, akademik kadrolara başvuran kişilerin akademik özgürlüklerinin önünde bir engel teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin Muş Alparslan Üniversitesi için 17 Şubat 2023 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan kadro ilanında “Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi” bölümüne alınacak doçentin “Fen eğitiminde drama ve kukla alanında çalışmalar yapmış olması” şartı konulmuş, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nin internet sitesi incelendiğinde bu konuda tez yazmış olan yalnızca bir kişinin olduğu görülmüştür (Birgün Gazetesi, 16.08.2023). Bu durum, Türkiye’deki pek çok üniversitede sıklıkla yaşanmakta, haberlere konu olmaktadır (Kılıç, 13.05.2023) Liyakatin esas alınmadığı bu ilanlara bakıldığında, ilan edilen kadroya en uygun kişinin bilimsel kriterler çerçevesinde liyakat esaslı seçilmesi yerine siyasal yakınlığın önemsendiği, bu nedenle kişiye özel kadro ilanlarında bulunduğu ve atamalar gerçekleştirildiği görülmektedir. Benzer şekilde, Munzur Üniversitesi’nde de 2020 yılında Psikoloji Bölümü’ne kurucu başkan olarak bir psikiyatri hemşiresi atanmış, psikoloji alanında eğitimi olmayan, hemşirelik bölümünde doktor öğretim üyesi olarak görev yapan bu kişinin dışında bölüme felsefe alanından bir akademisyen atanmış, bölüm sadece bu iki doktor öğretim üyesi ile 2020-2021 döneminde eğitim ve öğretime başlamıştır (Tekerek, 2023). Bu tür liyakat esaslı olmayan işe alımların, kadro başvurusunda bulunan kişiler arasında adaletsizliğe yol açması bakımından akademik özgürlüğe, istihdama ilişkin merkezi bir şekilde belirlenen kararların üniversitelerde uygulanması bakımından da üniversite özerkliğine zarar verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’de üniversite özerkliği açısından yaşanan sorunlardan bir diğeri ise üniversitelerin kendi işleyişlerine ilişkin kararları almada yetkilerinin sınırlı olmasıdır. 2006 yılında UNESCO için hazırlamış olduğu “Higher Education in Turkey” başlıklı raporda Mızıkacı (2006), mevcut merkezi sistemin, yükseköğretim sisteminin yavaş ve bürokratik bir şekilde işlemesine neden olduğunu, YÖK Başkanı ve rektörlerin çok güçlü olduğunu, öğretim üyelerinin ise karar alma süreçlerinde hiçbir gücü olmadığını,

fakültelerin ve diğer akademik birimlerin kendi iç meselelerine karar verme özerkliğine sahip olmadıklarını vurgulamıştır. Günümüz Türkiye yükseköğretim sisteminde bu durumun halen geçerli olduğu söylenebilir. Örneğin 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen ve 11 ili etkileyen Kahramanmaraş depremi sonrasında üniversitelerin eğitim, öğretim ve araştırma faaliyetlerine YÖK tarafından ilan edilen bir basın açıklaması ile geçici bir süre ara verildi, “Bahar yarıyılı eğitim ve öğretim dönemi daha sonra açıklanacak bir tarihe kadar ertelenmiştir.” şeklinde duyuru yapıldı (YÖK, 2023). Üniversiteler bu karara uymak durumunda bırakıldı, konuya ilişkin kendi kararlarını almalarına olanak tanınmadı ve üniversite yönetim kurullarının, senatoların, akademisyenlerin ve öğrencilerin bu konudaki görüşleri uygulamalara yansıtılmadı.

Akademik özgürlüğün ihlali bağlamında Türkiye’de gerçekleşen ve çok sayıda akademisyeni ve dolayısıyla genel olarak akademiye ve üniversiteleri olumsuz yönde etkilen bir diğer olay ise 11 Ocak 2016 tarihinde 1128 akademisyen tarafından imzalanan ve 20 Ocak 2016 tarihinde 2212 akademisyenin imzasına ulaşan "Bu Suça Ortak Olmayacağız" başlıklı "Barış için Akademisyenler" (2016) bildirisini takiben yaşanan akademik özgürlük ihlalleridir. "Barış için Akademisyenler" bildirisi, Türkiye'deki bazı akademisyenlerin 2016 yılında paylaştığı bir basın bildirisi. Bildiriyi imzalayan veya destekleyen birçok akademisyen işten çıkarılmış, tutuklanmış, haklarında dava açılmış veya soruşturma başlatılmıştır.

Soruşturmalar sonucunda akademisyenlerin bir kısmı görevden uzaklaştırılmış, bir kısmı ise işten çıkarılmıştır. Üniversitelerde açılan idari soruşturmaların yanı sıra, Cumhuriyet Başsavcılıkları çeşitli illerde ceza soruşturmaları başlatmış, bu soruşturmalar bağlamında bir kısım akademisyen gözaltına alınmış ve ifade vermişler, bazı akademisyenler ise tutuklanmış ve haklarında Terörle Mücadele Kanunu’nun (TMK) 7/2 maddesinde yer alan “terör propagandası yapmak” suçundan iddianame hazırlanmıştır (Altıparmak ve Akdeniz, 2017).

2016 yılından bu yana, Barış Akademisyenleri ile ilgili işten çıkarmalar, görevden uzaklaştırma kararları, soruşturmalar, davalar, istifalar, gözaltı ve tutukluluk gibi pek çok uygulama halen sürmektedir. Bu süreçte açılan davalar sonucu bir kısım akademisyen göreve dönmeye hak kazanmıştır (Barış için Akademisyenler, 2023). Bir kısmının, görev yaptıkları üniversitelerce göreve başlamalarına ilişkin resmi prosedürler

devam etmekte, diğerk bazı akademisyenler ise görevlerine fiilen başlamışlardır (Bianet, 25.05.2023).

Akademik özgürlüğe karşı kısıtlamalar ile çeşitli açılardan karşılaşılmaktadır. Akademik özgürlüğün bilimsel araştırma yapma ve sonuçlarını yayınlama özgürlüğünü de kapsadığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, akademisyenlerin bu yönde herhangi bir engel veya müdahale ile karşılaşmamaları gerektiği açıktır. Ancak, Türkiye’de, akademisyenler, bilimsel çalışmalarının siyasal iktidarın politikalarına uygun olmaması, hükümet ile aynı görüşleri paylaşmaması ve eleştirel bir yaklaşım sergilemesi durumunda idari soruşturmalar ve atama ve yükseltme kriterlerinde engel veya zorluklar gibi müdahaleler ile karşılaşmaktadırlar. Rektörlerin araştırma projesi yürütücülerinin yerini alması (Sağlam, 2005), bazı akademisyenlerin “hassas” veya “karşıt” araştırmalar yürütmeleri ve sonuçlarını yayınlamaları nedeniyle haklarında disiplin soruşturmaları açılması ya da işlerine son verilmesi (Değirmencioğlu, 2013) gibi durumlar ile karşılaşmaktadır. Örneğin, 2022 yılında Prof. Dr. Veysel Atasoy hakkında, bağlı bulunduğu üniversite tarafından, Enflasyon ve Araştırma Grubu’nun (ENAG) verilerinin Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) verileri ile uyuşmaması, enflasyon verilerin daha yüksek oranda hesaplanmasından dolayı disiplin soruşturması açılmıştır (Cumhuriyet, 14.06.2022). Benzer bir durum, State University of New York’ta tamamlamış olduğu “1980-2008 Arasında Türkiye’yi Kim Yönetiyor? Sermaye Gücü ve Otoriter Popülizmin Yükselişi” başlıklı Doktora tez çalışmasına tezin içeriği ve konusu gerekçesiyle Türkiye’de denklik verilmeyen Dr. Mehmet Baki Deniz ise hak ettiği unvanı alabilmek için Danıştay’a başvurmak durumunda kalmıştır (Gazete Duvar, 01.09.2021). Dinler (2013), Türkiye’de görev yapan bir akademisyenin “sen devlet memurusun, kadronu riske atacak bir konuda araştırma yapamazsın” cümlesini duyma olasılığının çok yüksek olduğunu belirterek, sorunun önemine dikkat çekmektedir.

Akademik özgürlük bağlamında akademisyenlerin kendi istedikleri dergilerde yayın yapma özgürlüğü olması gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de bu açıdan yaşanan sorunlar da ön plana çıkmakta, akademik özgürlüğü olumsuz yönde etkileyen bir durum olarak değerlendirilmektedir. Avcı/yağmacı (*predatory*) dergilerde yayın yapma oranı Türkiye’de son yıllarda artmış olup bu tür dergilerin editörlerinin en fazla olduğu ülkeler sıralamasında Türkiye’nin ABD’den sonra ikinci sırada yer aldığı görülmektedir (Demir, 2018). Anadolu Ajansı verilerine göre Türkiye’deki üniversitelerde görev yapan akademisyen sayısı 2002 yılında 70 bin 12 ve 2016’da 150

bin 886 iken, 2023'te 184 bin 566'e ulaşmıştı (Yıldızalp, 04.04.2023). Akademisyen sayısında son 20 yılda iki buçuk katından fazla bir artış yaşandığı görülmekte, bu hızlı artışın avcı/yağmacı dergilerde hızla ve kolayca yayın yapabilmenin etkili olduğu anlaşılmaktadır (Demir, 2018). Akademisyenlerin basamakları çabuk bir şekilde çıkmaları için yayınların niteliğine ilişkin gerekli denetimin gerçekleştirilmediği, yayınların sayısının, niteliğinin önüne geçtiği görülmektedir (Bilim Akademisi Akademik Özgürlükler Raporu, 2023). Dolayısıyla, hızlı ve çok sayıda yayın yaparak atama ve yükseltme kriterlerini sağlama kaygısı akademisyenleri nitelikten çok niceliğe odaklanmak durumunda bırakması nedeniyle akademik özgürlüğün önünde bir engel oluşturmaktadır.

Araştırma özgürlüğünün yanı sıra, Türkiye'de akademik özgürlük ile ilgili olarak öğretim özgürlüğü açısından da birtakım kısıtlamaların olduğu bilinmektedir. Bu kısıtlamalar, üniversite özerkliği bağlamında akademik özerkliği etkilediği gibi, akademik özgürlüğü de olumsuz yönde etkilemektedir. Konferansların ve panellerin iptal edilmesi, derslerde bazı okutulacak kitap veya diğer materyallerin yasaklanması ve müfredattaki sınırlılıklar öğretim özgürlüğüne karşı uygulamalardan bazılarıdır. Örneğin, 2013 yılında Kocaeli Üniversitesi'nde bir öğretim üyesi, dersi kapsamında öğrencilerine ödev olarak Karl Marx'ın "Komünist Manifesto" kitabını okutmak istemesi nedeniyle YÖK'e şikayet edilmiş (Gülalp, 2013), 2005 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nde "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri" konulu konferans şikayet üzerine iptal edilmiş (Seggie ve Gökbel, 2014), Akdeniz Üniversitesi'nde görev yapan bir öğretim üyesinin hazırlamış olduğu homoseksüellik ile ilgili bir sınav sorusu nedeniyle hakkında soruşturma açılmıştır (Çınar, 2012). Ayrıca, Dinler (2013), öğretim üyelerinin, kendi görüşlerini paylaşmaktan, siyasal konular ile ilgili konuşmaktan ve bazı öğrencileri rahatsız edebilecek konulardan kaçındıklarını belirtmektedir. Akademisyenlerin, derslerinde düşüncelerini ifade etmeleri, kendi ders materyallerini ve içeriklerini seçmeleri gibi nedenlerle haklarında soruşturma açılması, görevden uzaklaştırılmaları veya işten çıkarılmaları endişesi taşıdıkları, bu nedenle derslerinde otosansür uygulamak durumunda kaldıkları söylenebilir.

Türkiye'de bir resmi kurum tarafından akademik özgürlüğe ilişkin olarak hazırlanan ilk kapsamlı metin 6 Kasım 2013 tarihinde YÖK'ün kuruluş yıl dönümünde dönemin YÖK başkanı Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya tarafından ilan edilen "Akademik Özgürlük Bildirisi" olmuştur. Çetinsaya, YÖK'ün 12 Eylül askeri darbe döneminde

kurulan bir kuruluş olduğunu, anti-demokratik bir ortamda kurulmuş olmasının etkisiyle bir vesayet kurumu olarak varlık bulduğunu ve anti-demokratik uygulamalara imza attığını belirterek, bu uygulamaları dönemin koşulları bağlamında değişim süreci çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çetinsaya, yükseköğretim ve bilim alanının niteliğinin artırılmasına dikkat çekerek, nitelikli araştırma ve öğretim süreçlerinin yürütülebilmesi için sağlıklı bir akademik özgürlük ortamının oluşturulmasının önemini vurgulamış, akademik özgürlüğün önemine dikkat çekmiştir. Çetinsaya, bildiride, akademik özgürlük bağlamında; hiçbir baskı veya müdahale olmadan, ifade özgürlüğü, tartışma, araştırma, yayınlama, öğrenme ve öğretme özgürlüğüne vurgu yapmıştır (Anadolu Ajansı, 06.11.2013).

Türkiye'deki üniversitelerin, son yıllarda neoliberal politikaların etkisi altında kalarak önemli dönüşümler yaşadığını söylemek mümkündür. Bu dönüşümlerin, üniversite özerkliği ve akademik özgürlük üzerindeki olumsuz etkileri açıkça görülmektedir. Aksoy'un (2021) bu duruma ilişkin saptaması şu şekildedir:

“Türkiye’de üniversitelerin bu dönüşümü üniversite eğitiminin bir kamu hizmeti olmaktan çıkarak metalaşması, lisans ve lisansüstü programların ticarileşmesi, yüksek nitelikli üretken insanlar ve evrensel demokratik değerlere sahip yurttaşlar olabilecek üniversite öğrencilerinin öncelikle müşterileştirilmesi ya da tutucu, dogmatik kalıp değerlerin koruyucusu ve sürdürücüsü olarak yetiştirilmesi, akademiye uzun yıllar içinde hemen her toplumun gözünde saygınlığı giren geleneksel evrensel değerlerinden ciddi şekilde uzaklaştırmaktadır.”

Aksoy'un (2021) ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, üniversitelerin ve akademisyenlerin piyasa mantığına uygun bir şekilde faaliyet göstermek durumunda kalması, hız, rekabet, verimlilik, kar gibi neoliberal söylem ve hedeflerin üniversitelerde yerleşmesi akademinin neoliberalizmin gölgesinde varlığını sürdürmeye çalıştığını göstermektedir. Bu açıdan, neoliberal dönüşüm sürecinde üniversitelerin özerkliğinin kısıtlandığı, devletin müdahalesinin arttığı, üniversitelerin yönetimine ve karar alma süreçlerine dış etkilerin arttığı söylenebilir. Bu durumun, üniversitelerin kendi önceliklerini belirleyememesine ve akademik özgürlüğün sınırlanmasına neden olduğunu söylemek mümkündür.

Neoliberal politikaların etkisiyle, üniversitelerde akademik özgürlüğün de sınırlandırıldığı açıktır. Araştırmaların finansmanı, üniversitelerin belirli piyasa hedeflerine ve ekonomik hedeflere odaklanmasının ve politik etkilerin artmasının, akademik özgürlüğü tehdit eden faktörlerden bazıları olduğu söylenebilir. Bu durumun, bilimsel bağımsızlığın zedelenmesine yol açtığı ve üniversitelerin toplumsal sorunlara eleştirel bir şekilde yaklaşmasını engellediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Neoliberal politikaların etkisiyle üniversitelerin ve akademik çalışmaların piyasa ile ilişkisi bağlamında öne çıkan sorunlardan biri olarak neoliberalizmin akademik yayın üretimindeki etkilerinden söz etmek mümkündür. Türkiye’de üniversitelerde atama ve yükseltme süreçlerinde uygulanan puanlama sistemi parça başı ücret sistemine benzemektedir (Özcan ve Çakır, 2016). Bu durumun, akademik çalışmalarda niceliğin nitelikten daha çok önemsenmesine neden olduğunu söylemek mümkündür. Yıllık faaliyet raporları, hesapverebilirlik uygulamaları gibi süreçler bağlamında akademisyenlerin yayın sayılarını belirtmek durumunda olduklarından hızlıca çok sayıda yayın yapma kaygısı güttükleri, rekabet ve hızın etkili olduğu bir akademik dönüşüm gerçekleştiği söylenebilir. Benzer şekilde, Özcan ve Çakır (2016), 2016 yılında yayımlanan çalışmalarında akademik teşvik sistemi ile yayınların puanlama sistemi üzerinden değerlendirilmesinin ve belirli bir puana ulaşan akademisyenlere teşvik ödeneği verilmesinin akademiye büyük bir yayın enflasyonu yarattığını, yayınların niteliğinin yeterince önemslenmediğini ve dolayısıyla kalite kriterleri üzerinde de önemli ölçüde sorun yaratacağını vurgulamışlardır. Kaya ve Duman’a göre (2018), akademik teşvik ödeneği ile geçirilen iki yılın sonunda akademinin artık “işletme hastalığına tutulmuş bir akademi” olduğu söylenebilir ve bu hastalığın tedavisine yönelik görüşler ortaya atılmadığı sürece de hastalık akademinin içinde yayılmaya devam edecektir. Bu bağlamda, akademik teşvik sistemi, neoliberal hedeflere hizmet eden ve dolayısıyla akademik özgürlüğü sınırlandıran bir sistem olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Türkiye’deki üniversitelerdeki neoliberal dönüşüm sürecinin ve üniversiteler ve akademisyenler üzerindeki siyasal baskı ve kontrolün üniversitelerin özerkliği ve akademik özgürlüğü kısıtladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, üniversitelerin toplumsal sorunlara eleştirel bir şekilde yaklaşması ve bilimsel araştırmaların özgürce yapılabilmesi için, bu olumsuz etkilerin azaltılması ve üniversite özerkliği ile akademik özgürlüğün güçlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

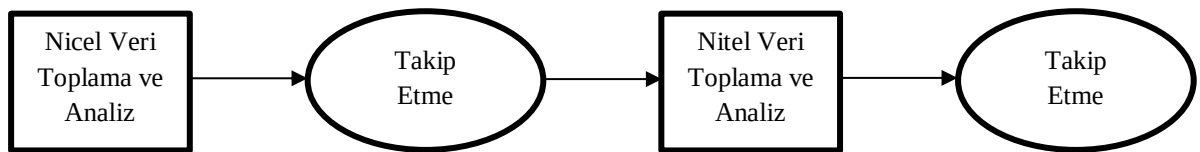
BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, çalışma grubu, verilerin toplanması ve verilerin çözümlemesine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Araştırmanın Modeli

Araştırma, nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanılacağı karma yöntem ile tasarlanmıştır. En az iki farklı araştırma yönteminden yararlanılan araştırmalar karma yöntem araştırma olarak adlandırılır (Creswell, 2014). Bu bağlamda, birbirini destekleyen nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanılması daha derinlemesine çözümlemeler ve yorumlamalar yapılmasını sağlayacaktır (Creswell ve Plano-Clark, 2007). Creswell ve Plano-Clark (2007), karma yöntem araştırmalarda, nicel ve nitel veri toplama süreçleri arasındaki etkileşim düzeyi, öncelik sırası ve zamanlaması ve her iki aşamanın verilerinin nasıl bütünleştirileceğinin araştırmanın deseninin belirlenmesinde önemli olduğunu belirtmişlerdir. Karma yöntem desenler paralel, sıralı, dönüştürücü, çok aşamalı ve bütünleşik karma desenler olarak sınıflandırılmaktadır (Teddlie ve Tashakkori, 2015). Bu çalışmada, nicel verilerin elde edilmesinden sonra nitel verilerin toplandığı açıklayıcı sıralı desen kullanılmıştır (Creswell ve Plano Clark, 2007). Açıklayıcı sıralı desenin aşamalarının gösterildiği “Açıklayıcı Sıralı Desen Prototipi” Şekil 2’deki gibidir.

Şekil 2. Açıklayıcı Sıralı Desen Prototipi
Kaynak. Creswell ve Plano-Clark, 2007, 209

Şekil 2’de görüldüğü üzere, bu çalışmada öncelikle araştırmacı tarafından geliştirilen nicel veri toplama aracı ile öğretim elemanlarının üniversitelerin mali, akademik ve yönetsel özerklik ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerini sunan nicel veriler elde edilmiş ve analiz edilmiştir. Sonrasında, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı-yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular yoluyla öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin derinlemesine görüşlerini içeren nitel veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Son olarak, nicel ve nitel bulgular birlikte yorumlanmıştır.

Araştırmanın nicel aşamasında; genel tarama modellerinden biri olan tekil tarama modeli kullanılmıştır. Tekil tarama modeli ile öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşleri incelenmiştir. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir kanıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da evren içinden bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2010). Genel tarama modellerinden tekil tarama modeli ise, araştırmayı tek değişkene odaklayarak onun belirli bir andaki durumunu ya da belirli bir dönemdeki değişimini inceler (Karasar, 2010). Bu çalışmada, tekil tarama modeli öğretim elemanlarının konuya ilişkin görüşlerinin güncel olarak elde edilmesi amacıyla anlık durumu inceleyen “anlık tarama” olarak uygulanmıştır.

Araştırmanın nitel aşamasında ise; nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması uygulanmıştır. Durum çalışması, bir ya da birkaç olayın, ortamın, programın, grubun ya da birbirine bağlı sistemlerin detaylı bir şekilde incelendiği bir yöntemdir (McMillan, 2000). Bir başka deyişle, durum çalışmasında, bir duruma ilişkin etkenler bütüncül olarak incelenir ve durum kendi gerçekliği içinde araştırılır (Cohen, Manion ve Morrison, 2005; Yin, 1984). Bu çalışmanın nitel aşamasında da, öğretim elemanlarının görüşlerine göre üniversite özerkliği ve akademik özgürlük ile bu konuya ilişkin etkenler bir bütün olarak incelenmiş, durum kendi gerçekliği içinde araştırılmıştır.

Evren-Örneklem ve Çalışma Grubu

Araştırmanın nicel boyutunda, veri toplama aracı, Ankara ilindeki kamu üniversiteleri olan Ankara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi’nin eğitim bilimleri, sosyal bilimler, fen bilimleri ve sağlık bilimleri alanlarından birer fakülte seçilerek bu fakültelerdeki öğretim

elemanlarının oluşturduğu evrende (4992) uygulanmıştır. Hedef evrendeki ve örneklemdaki öğretim elemanı sayıları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1

Araştırma Kapsamında Örnekleme Alınan Üniversitelerin İlgili Çalışma Alanlarında Görev Yapan Öğretim Elemanı Sayıları ve Unvanlara Göre Dağılımı

Üniversite	Çalışma Alanı	Evrendeki Prof. Dr. Sayısı	Örneklemden Prof. Dr. Sayısı	Evrendeki Doç. Dr. Sayısı	Örneklemden Doç. Dr. Sayısı	Evrendeki Dr. Öğr. Üy. Sayısı	Örneklemden Dr. Öğr. Üy. Sayısı	Evrendeki Arş. Gör. Sayısı	Örneklemden Arş. Gör. Sayısı	Örnekleme Toplam
Ankara	Eğitim (Eğitim Bilimleri Fakültesi)	34	2	28	2	19	1	22	2	7
	Sosyal (Siyasal Bilgiler Fakültesi)	55	4	12	1	22	2	33	2	9
	Fen (Mühendislik)	63	5	21	2	40	3	50	4	14
	Sağlık (Tıp)	307	22	59	4	39	3	653	47	76
Gazi	Eğitim (Eğitim Fakültesi)	206	15	112	8	70	5	60	4	32
	Fen (Mühendislik)	81	6	45	3	39	3	55	4	16
	Sağlık (Eczacılık)	40	3	13	1	12	1	28	2	7
Hacettepe	Eğitim (Eğitim Fakültesi)	70	5	30	2	44	3	41	3	13
	Sosyal (İktisadi ve İdari Bilimler)	65	4	24	2	41	3	58	4	13
	Fen Bil. (Mühendislik)	105	8	46	3	74	5	95	7	23
	Sağlık (Tıp)	313	22	70	5	97	7	778	55	89
ODTÜ	Eğitim (Eğitim Fakültesi)	37	3	16	1	22	2	54	4	10
	Sosyal (İktisadi ve İdari Bilimler)	29	2	26	2	22	1	36	3	8
	Fen (Mühendislik)	172	12	62	4	62	4	285	20	40
Toplam		1577	113	564	40	603	43	2248	161	357

Kaynak. www.ankara.edu.tr, www.gazi.edu.tr, www.hacettepe.edu.tr, www.metu.edu.tr

Tablo 1’de görüldüğü üzere, evreni oluşturan öğretim elemanlarının tamamına ulaşmadaki zorluk, zaman ve kaynak yönünden ekonomik olmamasından dolayı, evreni temsil edebileceği varsayılan büyüklükte bir örneklem üzerinde çalışılmıştır. Araştırmada 4992 kişilik evreni temsil edecek örneklem büyüklüğü basit seçkisiz örnekleme tekniği kullanılarak %5 hata payı ve %95 güven düzeyi ile 357 olarak belirlenmiştir (Karasar, 2010). Kayıp veri ve uç değerlerden dolayı veri kaybı yaşanabileceği dikkate alınarak ulaşılabildiğince çok sayıda öğretim elemanına ulaşılması hedeflenmiş ve 546 kişiye ulaşılmıştır. Kayıp veri ve uç değer analizi sonucu örneklemdaki kişi sayısı 534’e düşmüştür. Toplam 534 kişilik veri seti ile analiz gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada evrendeki alt grupların belirlenip, bu alt grupların evren büyüklüğü içindeki oranlarıyla örnekleme temsili edilmelerini sağlayan olasılığa dayalı örnekleme tekniklerinden tabakalı örnekleme tekniği (Balcı, 2016) kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırmada, araştırmanın amaçlarına hizmet etmesi açısından tabakaların oluşturulmasında “üniversite, çalışma alanı ve unvan” değişkenleri ölçüt olarak kabul edilmiş, dört üniversite, dört çalışma alanı ve dört unvan tabakalarının her birinden seçkisiz (random) örneklem yoluyla öğretim elemanı seçilmiştir. Her bir üniversite, çalışma alanı ve unvanda görev yapan öğretim elemanlarının evren içindeki oranları hesaplanmış ve belirlenen örneklem büyüklüğüne göre, her tabakadan kaç öğretim elemanı alınacağı tespit edilmiştir (Karasar, 2010).

Ankara Üniversitesi’nin Eğitim Bilimleri Fakültesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Tıp Fakültesi’ne; Gazi Üniversitesi’nin Eğitim Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Eczacılık Fakültesi’ne; Hacettepe Üniversitesi’nin Eğitim Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Tıp Fakültesi’ne; Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nin Eğitim Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Mühendislik Fakültesi’ne ulaşılmıştır. Gazi Üniversitesi’nde sosyal bilimler, ODTÜ’de ise sağlık bilimleri alanlarından fakülteler bulunmadığından araştırmaya dahil edilememiştir. Sağlık Bilimleri alanında Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı’ndan araştırma izninin olumlu sonuçlanmaması nedeniyle sağlık alanından olan bir başka fakülte olarak Eczacılık Fakültesi’nde uygulama gerçekleştirilmiştir. Sosyal bilimler alanından Ankara Üniversitesi’nden Siyasal Bilgiler Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi ve ODTÜ’den ise İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

seçilmiştir. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının çeşitli değişkenlere göre dağılımı ve yüzdeleri Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2

Araştırmaya Katılan Öğretim Elemanlarının Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı ve Yüzdeleri

Değişken	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kadın	280	52.4
	Erkek	254	47.6
	Toplam	534	100
Unvan	Prof. Dr.	162	30.3
	Doç. Dr.	79	14.8
	Dr. Öğr. Üy.	86	16.1
	Dr. Arş. Gör / Arş. Gör.	207	38.6
	Toplam	534	100
Akademisyenlikteki Kıdem	5 yıl ve daha az	147	27.5
	6-10 yıl	72	13.5
	11-15 yıl	95	17.8
	16-20 yıl	59	11
	21 yıl ve üzeri	161	30
	Toplam	534	100
Üniversite	Ankara Üniversitesi	158	29.6
	Gazi Üniversitesi	88	16.5
	Hacettepe Üniversitesi	213	39.9
	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	75	14
	Toplam	534	100
Çalışma Alanı	Eğitim Bilimleri	107	20
	Fen Bilimleri	127	23.8
	Sosyal Bilimler	44	8.2
	Sağlık Bilimleri	256	47.9
	Toplam	534	100
Sendika/STK Üyeliği	Üyeyim	85	15.9
	Üye Değilim	449	84.1
	Toplam	534	100
Diğer Akademik Vakıf ve Derneklere Üyelik	Üyeyim	324	60.7
	Üye Değilim	210	39.3
	Toplam	534	100

Tablo 2’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan öğretim elemanlarının %52.4’ü kadın, %47.6’sı erkektir. Öğretim elemanlarının %30.3’ü Profesör Doktor, %14.8’i Doçent Doktor, %16.1’i Doktor Öğretim Üyesi ve %38.6’sı Doktor Araştırma Görevlisi/Araştırma Görevlisi’dir. Öğretim elemanlarının akademisyenlikteki kıdemleri incelendiğinde, %27.5’i 5 yıl ve daha az, %13.5’i 6-10 yıl arası, %17.8’i 11-15 yıl arası, %11’i 16-20 yıl arası ve %30’u 21 yıl ve üzeri olduğu görülmüştür. Öğretim elemanlarının %29.6’sı Ankara Üniversitesi’nde, %16.5’i Gazi Üniversitesi’nde, %39.9’u Hacettepe Üniversitesi’nde ve %14’ü ODTÜ’de görev yapmaktadır. Çalışma

alanı değişkenine göre ise, öğretim elemanlarının %20'si eğitim bilimleri, %23.8'i fen bilimleri, %8.2'si sosyal bilimler ve %47.9'u sağlık bilimleri alanındandır. Öğretim elemanlarının %15.9'u sendika üyesi iken, %84.1'i sendika üyesi olmadığını belirtmiştir. Diğer akademik vakıf ve derneklere üyelik değişkeninde ise, öğretim elemanlarının %60.7'sinin üye olduğu, %39.3'ünün ise üye olmadığı görülmüştür.

Araştırmanın nitel boyutunda ise Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve ODTÜ'den araştırmanın nicel boyutunda uygulamaya dahil edilen fakültelerde görev yapmakta olan 19 öğretim elemanı araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Creswell (2014) olgubilim çalışmaları için 5-25 katılımcının yeterli olabileceğini belirtmektedir. Bu çalışmada 19 öğretim elemanının yeterli olduğu düşünülmektedir. Çalışma grubu belirli özellikleri karşılayan kişilerle görüşme yapılacağı için ölçüt örneklem yoluyla belirlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Çalışma grubunu oluşturan öğretim elemanlarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3

Çalışma Grubunu Oluşturan Öğretim Elemanlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Cinsiyet	Unvan	Kıdem	Üniversite	Çalışma Alanı	Sendika/ STK Üyeliği	Diğer Akademik Örgüt Üyeliği
Erkek	(K1-H.P.E.) Prof. Dr.	12 yıl	Hacettepe	Eğitim	Yok	Var
Erkek	(K2-H.P.SO.) Prof. Dr.	36 yıl	Hacettepe	Sosyal	Yok	Var
Erkek	(K4-H.P.SA.) Prof. Dr.	28 yıl	Hacettepe	Sağlık	Yok	Var
Erkek	(K5-O.P.E.) Prof. Dr.	25 yıl	ODTÜ	Eğitim	Yok	Var
Erkek	(K6-A.P.SO.) Prof. Dr.	30 yıl	Ankara	Sosyal	Yok	Var
Kadın	(K3-A.DOÇ.SA.) Doç. Dr.	10 yıl	Ankara	Sağlık	Yok	Var
Kadın	(K12-H.DOÇ.E.) Doç. Dr.	15 yıl	Hacettepe	Eğitim	Yok	Var
Kadın	(K13-O.DOÇ.E.) Doç. Dr.	19 yıl	ODTÜ	Eğitim	Var	Var
Kadın	(K16-A.DOÇ.F.) Doç. Dr.	14 yıl	Ankara	Fen	Yok	Var
Erkek	(K7-G.DOÇ.E.) Doç. Dr.	34 yıl	Gazi	Eğitim	Yok	Yok
Erkek	(K17-O.DÖÜ.F.) Dr. Öğr. Üy.	10 yıl	ODTÜ	Fen	Yok	Yok
Kadın	(K15-H.DÖÜ.F.) Dr. Öğr. Üy.	16 yıl	Hacettepe	Fen	Yok	Var
Kadın	(K18-A.DÖÜ.E.) Dr. Öğr. Üy.	21 yıl	Ankara	Eğitim	Var	Var
Kadın	(K19-A.DÖÜ.E.) Dr. Öğr. Üy.	13 yıl	Ankara	Eğitim	Yok	Var
Erkek	(K8-G.AR.F.) Arş. Gör. / Dr.	5 yıl	Gazi	Fen	Yok	Var
Erkek	(K11-H.AR.SO.) Arş. Gör. / Dr.	5 yıl	Hacettepe	Sosyal	Var	Var
Erkek	(K14-A.AR.SO.) Arş. Gör. / Dr.	10 yıl	Ankara	Sosyal	Var	Yok
Kadın	(K9-O.AR.SO.) Arş. Gör. / Dr.	3 yıl	ODTÜ	Sosyal	Var	Yok
Kadın	(K10-G.AR.E.) Arş. Gör. / Dr.	10 yıl	Gazi	Eğitim	Yok	Var

Tablo 3’te görüldüğü üzere, çalışma grubunun 10’u erkek, 9’u kadındır. Öğretim elemanlarının 5’i Prof. Dr., 5’i Doç. Dr, 4’ü Dr. Öğr. Üyesi ve 5’i Arş. Gör. / Arş. Gör. Dr. Unvanına sahiptir. Öğretim elemanlarının akademisyenlikteki kıdemleri ise 3 yıl ile 36 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların 6’sı Ankara Üniversitesi’nde, 6’sı Hacettepe Üniversitesi’nde, 4’ü Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde ve 3’ü Gazi Üniversitesi’nde görev yapmaktadır. Öğretim elemanlarının 8’i eğitim bilimleri, 5’i sosyal bilimler, 4’ü fen bilimleri ve 2’si sağlık bilimleri alanındandır ve 5’inin sendika/sivil toplum kuruluşu üyeliği bulunurken 14’ünün bulunmamaktadır. Diğer akademik örgüt üyeliği bulunan öğretim elemanı sayısı ise 15 iken, 4 öğretim elemanı herhangi bir akademik örgüte üye değildir. Katılımcılar, görüşmeye katılım sırası, üniversite, unvan ve çalışma alanlarını belirtecek şekilde kısaltmalar ile belirtilmektedir². Örneğin; “K1 (H.P.E.)”nin açılımı “Katılımcı 1: Hacettepe-Profesör-Eğitim” şeklindedir.

Veri Toplama Araçlarının Geliştirilmesi

Araştırmanın nicel kısmında öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerini saptamak amacıyla araştırmacının geliştirdiği “Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük” ölçeği geliştirilmiştir. Ölçek geliştirme sürecinin aşamalarını Hinkin, Tracey ve Enz (1997) şu şekilde sıralamaktadır; madde oluşturma, içeriğin uygunluğuna karar verme ve maddeler arası tutarlılığı değerlendirme, uygun büyüklükteki bir örneklem üzerinde taslak ölçeği uygulama, faktör analizi, iç tutarlık/güvenirlilik analizi, yapı geçerliğini doğrulama. Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği, bu aşamalar gerçekleştirilerek geliştirilmiştir.

Araştırmanın nitel kısmı için ise, öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin alınması ve konuya ilişkin sorunların nedenleri ve çözüm önerileri ile birlikte derinlemesine incelenmesi amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış “Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük

² K1 (H.P.E.):Hacettepe-Prof.-Eğitim, K2 (H.P.SO.):Hacettepe-Prof.-Sosyal, K4 (H.P.SA.): Hacettepe-Prof.-Sağlık, K5 (O.P.E.): ODTÜ-Prof.-Eğitim, K6 (A.P.SO.): Ankara-Prof.-Sosyal, K3 (A.DOÇ.SA.): Ankara-Doç.-Sağlık, K12 (H.DOÇ.E.): Hacettepe-Doç.-Eğitim, K13 (O.DOÇ.E.): ODTÜ-Doç.-Eğitim, K16 (A.DOÇ.F.): Ankara-Doç.-Fen, K7 (G.DOÇ.E.): Gazi-Doç.-Eğitim, K17 (O.DÖÜ.F.): ODTÜ-Dr. Öğr. Üy.-Fen, K15 (H.DÖÜ.F.): Hacettepe-Dr. Öğr. Üy.-Fen, K18 (A.DÖÜ.E.): Ankara-Dr. Öğr. Üy.-Eğitim, K19 (A.DÖÜ.E.): Ankara-Dr. Öğr. Üy.-Eğitim, K8 (G.AR.F.): Gazi-Arş. Gör./Dr.-Fen, K11 (H.AR.SO.): Hacettepe- Arş. Gör./Dr.-Sosyal, K14 (A.AR.SO.): Ankara-Arş. Gör./Dr.-Sosyal, K9 (O.AR.SO.): Ankara- Arş. Gör./Dr.-Sosyal, K10 (G.AR.E.): Gazi- Arş. Gör./Dr.-Eğitim

Görüşme Formu” kullanılmıştır. Veri toplama araçlarına ilişkin bilgilere aşağıda ilgili başlıklar altında yer verilmiştir.

Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği ön uygulama sonrasında son şeklini almıştır ve üç bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın amacı belirtilip ölçeğin nasıl doldurulması gerektiği hakkında açıklamaya yer verilen giriş kısmından sonra, birinci bölümde katılımcıların kişisel bilgilerine yönelik sorular, ikinci bölümde ise üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin belirlenmesine yönelik ifadeler bulunmaktadır.

Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği

Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği’ne madde havuzu oluşturmak için ulusal ve uluslararası alanyazın incelenmiş, alanyazındaki ölçme araçları taranarak maddeler geliştirilmiştir. 60 maddelik taslak form oluşturulmuş, on³ uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri, araştırmacı ve tez danışmanı tarafından birlikte değerlendirilerek bazı maddelerde değişiklikler yapılmış, bazı maddeler formdan çıkarılmış ve forma yeni maddeler eklenmiştir. Ölçek geliştirme kapsamında gerçekleştirilen ön uygulama öncesinde form 43 maddeden oluşmuştur. 5’li Likert ölçeği ile derecelendirilen ölçekte, ifadeler “1-Hiç katılmıyorum”, “2-Az katılıyorum”, “3-Kısmen katılıyorum”, “4-Çok katılıyorum”, “5-Tamamen katılıyorum” şeklinde derecelendirilmiştir.

Ölçek geliştirme sürecinde ulaşılması gereken katılımcı sayısının ölçeğin madde sayısının en az beş katı kadar olması gerektiği belirtilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2014). Bu önerme dikkate alınarak, bu çalışmada en az 215 kişilik bir örnekleme ulaşılması planlanmıştır. Erkuş (2019), ölçek geliştirme çalışmalarında örneklemin belirlenmesinde en uygun yöntemin amaçlı örnekleme yöntemi olduğunu belirtmiş, bu çalışmada da örneklemin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Ana uygulamanın yapılacağı Ankara ili kamu üniversitelerini temsil edebilecek nitelikte Marmara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,

³ Prof. Dr. Hasan Hüseyin Aksoy, Prof. Dr. Yasemin Karaman Kepenekci, Prof. Dr. Kasım Karakütük, Prof. Dr. Naciye Aksoy, Prof. Dr. Yaşar Kondakçı, Doç. Dr. Erkan Tabancalı, Doç. Dr. Halil Buyruk, Doç. Dr. Ayhan Ural, Doç. Dr. Celal Deha Doğan, Arş. Gör. Dr. Yılmaz İlker Yorulmaz

Mardin Artuklu Üniversitesi, Munzur Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi'nde eğitim bilimleri, sosyal bilimler, fen bilimleri ve sağlık bilimleri alanlarında görev yapan 253 öğretim elemanına e-posta adresleri aracılığıyla ulaşılarak taslak ölçek form uygulanmıştır.

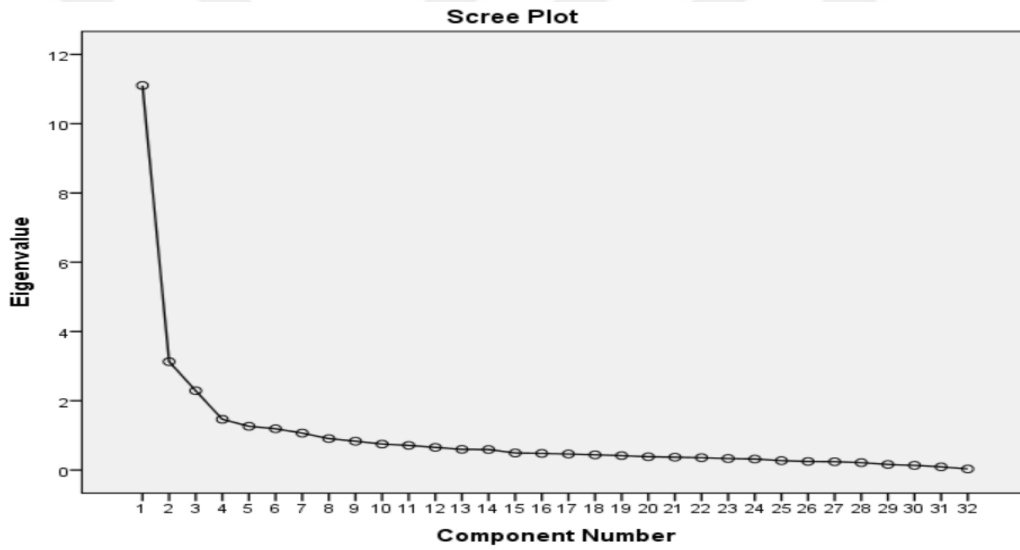
Verilerin analizinde ilk olarak kayıp veri ve uç değer analizi gerçekleştirilmiştir. Veri setinde kayıp veri olmadığı tespit edilmiş, tek değişkenli uç değerler standartlaştırılmış Z puanları ile incelenmiştir. Örneklem büyük ($n>100$) olduğundan dolayı Z puan aralığı ± 4 olarak alınmıştır (Çokluk, Şekercioğlu, ve Büyüköztürk, 2012). Z puan aralığı ± 4 dışında olan 22 veri veri setinden çıkarılmıştır. Sonuç olarak, 231 veri ile açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Açımlayıcı faktör analizinden önce, verilerin tek değişkenliğini normalliğinin test edilmesi amacıyla aritmetik ortalama, mod ve medyan katsayıları, basıklık-çarpıklık katsayıları ve histogram grafikleri incelenmiştir. İncelemeler sonucunda, histogram grafiklerinin simetrik ve çan eğrisi şeklinde olduğu (Büyüköztürk, 2016), aritmetik ortalama, mod ve medyanın birbirine yakın değerlerde olduğu, basıklık-çarpıklık katsayılarının ± 1 (Çokluk, vd., 2012) aralığında olduğu görülmüştür. Bu durumda, tek değişkenli normalliğin sağlandığı anlaşılmıştır.

Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular. Açımlayıcı faktör analizi, ölçek geliştirme çalışmalarında maddeler arasındaki ilişki katsayıları matrisinden birbirleri ile ilişkili olan maddeleri bir araya getirerek kendi içerisinde tutarlı boyutlar oluşturmak ve ölçülmek istenen yapıyı az sayıda maddeyle ve mümkün olan en yüksek varyansla açıklamak amacıyla yapılmaktadır (Yurdabakan ve Çüm, 2017). Bu amaçla, üniversite özerkliği ve akademik özgürlük taslak ölçek formundaki maddelerin birbiriyle ilişkili olanların tespit edilip ölçeğin boyutlarının belirlenebilmesi için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Verilerin faktör analizine uygunluğunun test edilmesi amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Küresellik Testi sonuçları elde edilmiştir. KMO, örneklem büyüklüğünün yeterliliğini ortaya koymakta; .60-.70 arasındaki değer zayıf, .70-.80 arasındaki değer orta, .80-.90 arasındaki değer iyi, .90'ın üzerindeki değerler ise mükemmel olarak kabul edilmektedir (Çokluk, vd., 2012). Barlett Küresellik testi ise değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlılığını belirlemeye yönelik bir ölçüttür (Can,

2013) ve aynı zamanda ölçekten elde edilen puanların çok değişkenli normalliğinin de göstergesidir (Büyüköztürk, 2016). Barlett Küresellik Testi anlamlılık değeri .05'ten küçük ise anlamlı kabul edilmektedir (Çokluk, vd., 2012). Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği'nin KMO değerinin .86 olması değişkenlerin faktör analizi için iyi olduğu anlamına gelmektedir (Tavşancıl, 2010). Barlett Küresellik Testi ile verilerin normal dağılım gösterme durumu test edilmiş, .000 ($p < 0.05$) değeri ile sonuç anlamlı bulunmuştur.

Ölçeğin faktör yapısının ortaya çıkarılması için temel bileşenler analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, maddeler özdeğeri 1'in üstünde olan toplam 7 faktör altında toplanmaktadır (Büyüköztürk, 2016). Bu bağlamda, Şekil 1'de yer alan modelin yamaç birikinti (scree plot) grafiği incelenmiştir.

Şekil 3. Maddelerin Yamaç-Birikinti Grafiği

Şekil 3'te görüldüğü üzere, maddelerin yamaç birikinti (scree plot) grafiği incelendiğinde ölçeğin tek boyut ya da üç boyut olarak yapılandırılabilceği görülmüştür. Bu nedenle, döndürme yöntemi olarak Varimax seçilerek analiz yenilenmiştir. Döndürme yöntemi ile binişik çıkan, bir başka deyişle, birden çok faktörde yüksek yük değeri veren ve bu değerler arasındaki farkın .10'dan yüksek çıktığı maddeler(Büyüköztürk, 2016) ve madde faktör yük değeri .30'un altında (Kline, 1993; Schriesheim ve Eisenbach, 1995; Field, 2009) olan maddeler çıkarılarak analiz tekrar yapılmıştır. Sonuç olarak, ölçeğin 32 madde ve üç boyuttan oluştuğu görülmüştür.

Üç boyutlu yapının açıkladığı toplam varyans %51.63 olarak bulunmuştur. Sosyal bilimler alanındaki analizler için en az %40 varyans oranı yeterli kabul edildiğinden (Tavşancıl, 2010), bu oranın yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Boyutların açıkladıkları varyanslar incelendiğinde, birinci boyutun %34.69 (özdeğeri=11.10), ikinci boyutun %9.78 (özdeğeri=3.13), üçüncü boyutun %7.15 (özdeğeri=2.29) olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, ölçeğin 32 maddelik üç faktörlü bir yapıda olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4

Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Faktör Yükleri	Madde Toplam Korelasyonları
Faktör 1: Karar ve Uygulamalarda Özerklik		
m26.Üniversiteler, işten çıkarma konusunda kendi kararlarını alabilmelidir.	.68	.49
m27.Üniversiteler, terfi/görevde yükselme konusunda kendi kararlarını alabilmelidir	.70	.56
m11.Üniversiteler, kendi akademik programlarını kendileri açabilmeli ve kapatabilmelidir	.65	.58
m25.Üniversiteler, kendi personelinin (akademik/idari) maaşını kendileri belirleyebilmelidir	.66	.51
m6.Üniversiteler, öğrenci harçları ve kayıt ücretlerini kendileri belirleyebilmelidir	.56	.40
m14.Üniversiteler, kendi akademik programlarının içeriğini kendileri tasarlayabilmelidir	.60	.56
m24.Üniversiteler, işe alım süreçlerinde (akademik/idari personel) yetki sahibi olmalıdır.	.60	.58
m10.Öğrenci alım kriterleri üniversiteler tarafından belirlenmelidir.	.57	.48
m12.Üniversiteler, kendi akademik programlarındaki öğretim dilini kendileri seçebilmelidir.	.60	.57
m9.Üniversiteler, kendi öğrenci kontenjanlarını kendileri belirleyebilmelidir.	.56	.59
m13.Üniversiteler, kalite kontrol mekanizmalarını kendileri seçebilmelidir.	.57	.41
m23.Üniversiteler, kendi akademik yapılarını kendileri oluşturabilmelidir.	.54	.65
m2.Üniversiteler, kendilerine ayrılan kaynakların dağılımında yetki sahibi olmalıdır.	.50	.55
m1.Üniversiteler, mali açıdan kendi kararlarını kendileri verebilmelidir	.44	.55
Özdeğer: 2.29 Açıkladığı Varyans: %7.15 Cronbach's Alpha: .88		
Faktör 2: Yönetici Seçiminde Özerklik		
m21.Üniversitelerde her enstitü kendi enstitü müdürü ve yardımcılarının seçimindeki kriterleri belirleyebilmelidir	.83	.66
m19.Üniversitelerde her fakültenin kendi dekan ve dekan yardımcılarının seçimindeki kriterleri belirleyebilmesi gerekir.	.84	.65

Tablo 4 (Devam)

Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Faktör Yükleri	Madde Toplam Korelasyonları
Faktör 2: Yönetici Seçiminde Özerklik		
m18.Üniversitelerde her fakülte kendi dekan ve dekan yardımcılarını seçebilmelidir.	.79	.63
m16.Üniversiteler, rektör seçimindeki kriterleri kendileri belirleyebilmelidir.	.80	.66
m20.Üniversitelerde her enstitü kendi enstitü müdürü ve yardımcılarını seçebilmelidir.	.77	.64
m17.Üniversiteler, rektörün görev süresini kendileri belirleyebilmelidir.	.68	.63
m15.Üniversiteler, kendi rektörünü seçebilmeli ve görevine son verebilmelidir.	.66	.66
Özdeğer: 3.13 Açıkladığı Varyans: %9.78 Cronbach's Alpha: .92		
Faktör 3: Akademik Özgürlük		
m41.Akademisyenlerin kurumsal ve akademik konularda görüş ve önerileri dikkate alınmalı ve uygulamalara yansıtılmalıdır.	.83	.49
m36.Farklı alanlarda/konularda çalışan akademisyenlerin araştırma süreç ve uygulamalarında adil koşullar sağlanmalıdır.	.79	.54
m38.Her akademisyen, katılmak istediği bilimsel etkinliklere özgürce katılabilmelidir.	.74	.56
m40.Her akademisyen, üniversitelerde yaşanan herhangi bir adaletsiz durumda özgürce itiraz edebilmelidir.	.73	.48
m42.Akademisyenlerin toplumsal konularda görüş ve önerileri dikkate alınmalı ve uygulamalara yansıtılmalıdır.	.69	.34
m35.Her akademisyen öğretim yöntem ve tekniklerini kendisi seçip uygulayabilmelidir.	.64	.46
m34.Anabilim ya da bilim dalında çalışılacak konular açısından akademisyenler kısıtlanmamalıdır.	.62	.51
m32.Her akademisyen, bireysel olarak akademik özgürlüğe sahip olmalıdır	.56	.43
m39.Her akademisyen, özgür bir şekilde sendika/dernek/akademik örgütler/sivil toplum örgütleri kurabilmeli ve katılabilmelidir.	.55	.44
m33.Her akademisyen, kendi ders programlarını özgürce hazırlayabilmelidir	.55	.48
m28.Üniversitelerde, üniversite ve birimlerinin yönetimi ile ilgili akademisyen ve öğrencilerin görüşleri dikkate alınmalı ve uygulamalara yansıtılmalıdır.	.52	.48
Özdeğer: 11.10 Açıkladığı Varyans: %34.69 Cronbach's Alpha: .87		
Ölçek Toplam; KMO: .86, $\chi^2(561)=4722.53$; $p<0.01$, Açıklanan varyans: %51.63, Cronbach's Alpha: .93		

Ölçeğin, ölçmesi hedeflenen değişkeni tutarlı bir şekilde ölçüp ölçmediğinin veya ölçekteki maddeler arasındaki tutarlılığın eş zamanlı olarak test edilmesi gerekir. Bu amaçla, sosyal bilimler alanındaki çalışmalarda genellikle iç tutarlılık güvenilirliğine başvurulmaktadır. İç tutarlılık güvenilirliği, ölçekteki maddelerin kendi içerisindeki tutarlılığını test etmek için kullanılmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık güvenilirliğini sağlamak amacıyla Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Cronbach's Alpha katsayısının .40'ın altında olması ölçeğin güvenilir olmadığı, .40 ile .60 arasında olması güvenilirliğin

düşük olduğu, .60 ile .90 arasında olması ise güvenilirliğin yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Tavşancıl, 2010). Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Cronbach's Alpha katsayısı .92 olduğundan, güvenilirliğinin yüksek olduğu görülmüştür.

Ölçek maddeleri arasındaki iç tutarlılığı gösteren madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Tablo 5'te görüldüğü üzere, ölçeğin madde-toplam puan korelasyonları .34-.66 arasında değişmektedir. Madde-toplam puan korelasyonunun .30 ve üzerinde olması maddelerin ayırt ediciliğinin yeterli olduğu anlamına gelmektedir (Büyüköztürk, 2016). Dolayısıyla, Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği'nin maddelerinin ayırt ediciliğinin yeterli olduğu söylenebilir.

Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular. Açımlayıcı faktör analizi (AFA) ile belirlenen ölçek yapısının doğruluğunu test etmek amacıyla birinci düzey ve ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. DFA sonucu elde edilen model uyum iyiliği indeksleri ile ölçüt alınan uyum iyiliği istatistikleri Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5

Doğrulayıcı Faktör Analizinde Kullanılan Uyum İyiliği Ölçütleri ve Model Uyum İyiliği İndeksleri

Uyum Ölçütleri	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Bu Çalışmadaki Değerler
χ^2 /sd	$0.00 \leq \chi^2 /sd \leq 3.00$	$2.00 \leq \chi^2 /sd \leq 3.00$	1.63
RMSA	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 < RMSEA \leq .08$	.05
SRMR	$SRMR < 0.05$	$.05 < SRMR < .10$	.05
NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI < .95$	.91
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI < .95$	.94
GFI	$.90 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI < .95$	.85

Kaynak: Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller 2003, 52.

Tablo 5'te belirtildiği üzere, bu çalışmada elde edilen χ^2/sd (1.63), RMSEA (.05) ve SRMR (.05) değerleri mükemmel uyumu göstermektedir. CFI (.94) ve NFI (.91) değeri ise kabul edilebilir uyum değerleri arasında yer almaktadır. GFI (.85) değeri ise, kabul edilebilir değerler sınırının dışında kalmasına rağmen sınıra oldukça yakındır.

Tablo 2'nin kaynağının yazarları tarafından da belirtildiği üzere bu değer aralıkları oldukça katı bir sınıflandırmayı göstermektedir (Schermerle-Engel, Moosbrugger ve Müller 2003). GFI değeri, örneklem büyüklüğüne karşı oldukça hassastır; örneklem büyüklüğü arttıkça GFI değeri de artmaktadır. Dolayısıyla 231 kişi gibi nispeten küçük sayılabilecek örneklerde ve madde sayısının 24 ve üzerinde olduğu modellerde uyum indekslerine yönelik sınır değerinde esnek davranılması ve bu değerlerin .80 olması önerilmektedir (Sharma, Mukherjee, Kumar ve Dillon, 2005). Sonuç olarak tüm indeksler dikkate alındığında modelin doğrulandığı anlaşılmaktadır.

Maddelerin faktörleri ile olan ilişkilerini gösteren standardize edilmiş yol katsayıları incelenmiştir. Standardize edilmiş yol katsayılarının .46 (m6) ve .90 (m15) arasında değiştiği görülmüştür. Ayrıca t değerleri 1.96'nın üzerindedir ve model .01 düzeyinde anlamlı çıkmıştır.

Sonuç olarak yapılan açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda üç faktör ve 32 maddeden oluşan Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği'nin yapı geçerliğinin sağlandığını ve madde toplam korelasyonları ve Cronbach Alpha katsayıları ile güvenilir bir ölçek olduğunu söylemek mümkündür.

Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırmanın nicel aşamasında elde edilen veriler görüşme tekniği ile detaylandırılmış, nicel ve nitel bulguların karşılaştırılmasına olanak sağlaması açısından görüşme formundaki sorular ölçek maddeleri ile uyumlu biçimde hazırlanmıştır.

Öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerini detaylı bir şekilde ortaya çıkarmak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu aracılığıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu, araştırmanın amaçları ve nicel bulgular doğrultusunda ilgili literatür ile uyumlu bir şekilde ve iki öğretim elemanı ile pilot görüşmeler gerçekleştirilerek oluşturulmuştur. Taslak görüşme formu, on⁴ uzmanın görüşüne sunulmuş, uzmanların önerileriyle

⁴ Prof. Dr. Hasan Hüseyin Aksoy, Prof. Dr. Yasemin Karaman Kepenekci, Prof. Dr. Kasım Karakütük, Prof. Dr. Naciye Aksoy, Prof. Dr. Yaşar Kondakçı, Doç. Dr. Erkan Tabanlı, Doç. Dr. Halil Buyruk, Doç. Dr. Ayhan Ural, Doç. Dr. Mustafa Sever, Arş. Gör. Dr. Yılmaz İlker Yorulmaz

araştırmacı ve tez danışmanı ile birlikte değerlendirilerek görüşme formuna son hali verilmiştir.

Araştırmanın nitel aşamasında geçerlik ve güvenirliğin (trustworthiness) sağlanabilmesi için inandırıcılık (credibility), aktarılabilirlik (transferability), güvenilebilirlik (dependability) ve onaylanabilirlik (confirmability) kriterleri (Lincoln ve Guba, 1985; Akt. Creswell, 2014) sağlanmaya çalışılmıştır. İnandırıcılığın sağlanması amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. Araştırmacı, amaçlı örnekleme tekniğini kullanarak, ayrıntılı betimlemelere yer vermiş, bu durum, aktarılabilirliğin (transferability) sağlanması için etkili olmuştur (Bitsch, 2005). Onaylanabilirlik (confirmability) için ise Guba ve Lincoln'ün (1985; Akt. Creswell, 2014) belirttiği gibi bulgulara katılımcıların doğrudan ifadelerine yer verilmiştir. Güvenilebilirliğin sağlanmasında ise görüşmelere ait ses kayıtları ve bu kayıtların dökümleri tez danışmanı tarafından kontrol edilmiş, oluşturulan tema, kategori, kod ve görüşler tartışılmış ve uzlaşmaya varılarak son halini almıştır.

Verilerin Toplanması

Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde eğitim, fen, sosyal ve sağlık bilimleri alanlarında görev yapan öğretim elemanları ile ölçek uygulaması gerçekleştirilebilmesi ve görüşmelerin yapılabilmesi için ilk olarak Ankara Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'ndan gerekli onay (EK 3) alınmıştır. Daha sonra, Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve ODTÜ'de uygulama yapılabilmesi için idari izin başvurusu yapılmış ve Ankara Üniversitesi'nden Eğitim Bilimleri Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Tıp Fakültesi idari izinleri (EK 4) ile Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Eczacılık Fakültesi idari izinleri (EK 5) alınmıştır. Hacettepe Üniversitesi ve ODTÜ'den ise araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için idari izin yerine kendi üniversitelerinden etik kurul izni almak gerektiğinden, Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu ve ODTÜ İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan gerekli onaylar alınmıştır (EK 6, EK 7). 11.11.2022 tarihinde Ankara Üniversitesi Etik Kurul başvurusu ile başlayan süreç 13.03.2023 tarihinde tamamlanmıştır.

Nicel araştırma kapsamında öğretim elemanlarına Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği uygulanmıştır. Öncelikle Google Forms aracılığı ile kişisel bilgiler ve ölçek maddeleri çevrim içi ortama aktararak ölçek uygulamasına başlanmıştır. Google Forms ile oluşturulan formun linki doğrudan öğretim elemanlarının kişisel elektronik posta adreslerine gönderilmiştir. Öğretim elemanlarının elektronik posta adreslerine üniversitelerin internet sitelerinden ulaşılmıştır. Çevrim içi ortamda veri toplama süreci sürerken, yüz yüze uygulamaya da başlanmış, ulaşılabilen her bir öğretim elemanına ölçek formu elden ulaştırılmıştır.

Araştırmanın nitel bölümünde, öğretim elemanlarına e-posta adresleri aracılığı ile ulaşılmış olup kendilerinden randevu alınarak gün ve saat belirlenmiştir. Araştırmacının Ankara dışında ikamet ediyor olması nedeniyle görüşmeler çevrim içi ortamda gerçekleştirilmiştir. Görüşme öncesinde araştırmanın amacı katılımcılara açıklanmış ve ses kaydı alınıp alınamayacağına ilişkin katılımcılardan izin alınmıştır. Öğretim elemanlarının tümü (19 kişi) ses kaydı alınmasını uygun görmüştür. Görüşmeler yaklaşık 50-120 dakika arasında sürmüştür.

Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada elde edilen verilerin çözümlemesinde SPSS 22 (Statistical Package Program for Social Sciences) ve AMOS (Analysis of Moment Structures) kullanılmıştır. Analize başlanmadan önce, veri seti taranmış, maddelerde eksik veri olup olmadığı incelenmiş ve değişkenlerin herhangi birinde %5'ten (Tabachnick ve Fidell, 2014) fazla eksik veri olmadığı sonucuna varılmıştır. Eksik olan değerler ise aritmetik ortalama değeri atanarak tamamlanmıştır. Kayıp veri ve uç değer analizleri yapılmış, tek değişkenli uç değerler standartlaştırılmış Z puanları ile incelenmiş, örneklem büyük ($n>100$) olduğundan Z puan aralığı ± 4 olarak alınmıştır (Çokluk, vd., 2012). Çok değişkenli uç değerler için Mahalonobis uzaklık değerleri incelenmiş ve toplam uç değer olarak 13 veri veri setinden çıkarılmıştır. Sonuç olarak 534 kişilik veri seti ile analizler gerçekleştirilmiştir.

Verilerin analizinde yüzde, frekans, aritmetik ortalama, standart sapma tekniklerini içeren betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Kişisel bilgilerin (cinsiyet, unvan, akademisyenlikteki kıdem, üniversite, çalışma alanı, sendika üyeliği, diğer akademik vakıf ve derneklere üyelik) betimlenmesinde yüzde ve frekans; üniversite

özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin betimlenmesinde aritmetik ortalama ve standart sapma analizi yapılmıştır. Öğretim elemanlarının ölçek maddelerine verdikleri yanıtların aritmetik ortalama puanlarına yönelik şu değerlendirme aralıkları kullanılmıştır: “1.00-1.49=Hiç Katılmıyorum”, “1.50-2.49=Az Katılıyorum”, “2.50-3.49=Orta Katılıyorum”, “3.50-4.49 =Çok Katılıyorum”, “4.50-5.00 = Tamamen Katılıyorum”. Ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınabilecek toplam puan 32-160 arasındadır. Ölçekten alınan puanların üst sınırdaki veya bu sınırı yakın olması, ilgili ölçek maddeleri kapsamında öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin ifadelerle katıldıkları şeklinde ifade edilebilir.

Parametrik veya parametrik olmayan testlerin seçiminde, verilerin gerekli varsayımlarını karşılama durumları incelenmiştir. Parametrik testlerden olan t-testi, tek yönlü varyans analizinin yapılabilmesi için sağlanması gereken varsayımlar; bağımsız değişkenlerin eşit aralık düzeyinde olup, bağımsız gruplara göre normal dağılım göstermeleri ve varyanslarının homojen olması varsayımlarıdır (Büyüköztürk, 2014; Can, 2013). Bu kapsamda normalliğin test edilmesi amacıyla aritmetik ortalama, ortanca ve mod değerleri, normal dağılım eğrileri, çarpıklık ve basıklık katsayıları ile normal Q-Q grafikleri incelenmiştir (Büyüköztürk, 2014). Örneklemin aynı varyansa sahip bir evrenden geldiğini ifade eden eşvaryanslılık ise Levene testi ile incelenmiştir (Çokluk vd., 2012). İncelenen grupların çarpıklık ve basıklık katsayıları ± 1 aralığında (Çokluk, vd., 2012) değişmekte olup ve gruplar bazında normallik sağlanmıştır. Ayrıca yapılan tüm fark analizlerinde Levene testi ile varyansların homojenliği incelenmiştir. Grupların homojen dağıldığı ($p > .05$) saptandıktan sonra ilgili analizler yapılmıştır.

Öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşleri arasında cinsiyet, sendika üyeliği ve diğer akademik vakıf ve derneklere üyelik değişkenlerine göre anlamlı bir fark bulunup bulunmadığının belirlenmesinde t-testi; unvan, akademisyenlikteki kıdem, üniversite ve çalışma alanı değişkenlerine göre anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesinde ise tek yönlü varyans analizi yapılmıştır.

Araştırmanın nitel verilerinin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. İçerik analizinde, verilerin derinlemesine çözümlenmesi, detaylı kavram ve kategorilere ulaşılması amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Görüşmeler

sırasında kayıt altına alınan 19 görüşmenin analizi için ilk olarak ses kayıtlarının tümü araştırmacı tarafından metne dönüştürülmüş, 19 görüşme için toplamda 262 sayfalık nitel veri elde edilmiştir. Kodlar ve kategorilerin doğrudan verilerden belirlenmesi nedeniyle tümevarımsal içerik analizi yapılmıştır (Hsieh ve Shannon, 2005). Birden çok kodun bir araya getirilmesi ile bir örüntü ve fikir oluşturma süreci olan kategori oluşturma sürecinde (Creswell, 2014), araştırma amaçları ile uyumlu bir şekilde katılımcı ifadelerine göre kodlamalar yapılarak kategoriler ve sonrasında temalar oluşturulmuştur. Kodlar belirlenirken katılımcı ifadelerine olabildiğince sadık kalınmıştır. Bulgular, frekanslar gösterilerek tablo halinde sunulmuş ve araştırmacı tarafından yorumlanmıştır.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde görev yapmakta olan öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla geliştirilen ölçme araçları aracılığıyla elde edilen verilerin analizi ile ortaya çıkan bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Bulgular

Bu başlık altında, araştırmaya katılan öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlük hakkındaki görüşlerine ilişkin Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilen verilerin analizi sonucu ulaşılan nicel ve nitel bulgular ile yorumlar yer almaktadır. Ulusal ve uluslararası alan yazın incelendiğinde, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin nicel araştırma sayısının oldukça az olduğu görülmüş, bu konudaki araştırmaların genellikle nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla, bu araştırmanın nicel bulgularının ilgili araştırma bulguları ile tartışılması sınırlı olarak gerçekleştirilebilmiştir.

Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Nicel Bulgular ve Yorumlar

Öğretim elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği'ndeki maddelere verdikleri yanıtların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmış ve analiz bulguları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6

Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Maddeler	$\bar{X}$	Ss
Boyut 1: Karar ve Uygulamalarda Özerklik		
m26.Üniversiteler, işten çıkarma konusunda kendi kararlarını alabilmelidir.	3.45	1.15
m27.Üniversiteler, terfi/görevde yükselme konusunda kendi kararlarını alabilmelidir	4.40	0.88
m11.Üniversiteler, kendi akademik programlarını kendileri açabilmeli ve kapatabilmelidir	4.56	0.75
m25.Üniversiteler, kendi personelinin (akademik/idari) maaşını kendileri belirleyebilmelidir.	3.14	1.12
m6.Üniversiteler, öğrenci harçları ve kayıt ücretlerini kendileri belirleyebilmelidir.	2.90	1.12
m14.Üniversiteler, kendi akademik programlarının içeriğini kendileri tasarlayabilmelidir	4.64	0.65
m24.Üniversiteler, işe alım süreçlerinde (akademik/idari personel) yetki sahibi olmalıdır.	4.46	0.80
m10.Öğrenci alım kriterleri üniversiteler tarafından belirlenmelidir.	3.85	1.04
m12.Üniversiteler, kendi akademik programlarındaki öğretim dilini kendileri seçebilmelidir.	3.96	1.07
m9.Üniversiteler, kendi öğrenci kontenjanlarını kendileri belirleyebilmelidir.	4.32	0.78
m13.Üniversiteler, kalite kontrol mekanizmalarını kendileri seçebilmelidir.	4.12	1.06
m23.Üniversiteler, kendi akademik yapılarını kendileri oluşturabilmelidir.	4.55	0.73
m2.Üniversiteler, kendilerine ayrılan kaynakların dağılımında yetki sahibi olmalıdır.	4.60	0.61
m1.Üniversiteler, mali açıdan kendi kararlarını kendileri verebilmelidir	4.47	0.73
Boyut Ortalaması	4.09	
Boyut 2: Yönetici Seçiminde Özerklik		
m21.Üniversitelerde her enstitü kendi enstitü müdürü ve yardımcılarının seçimindeki kriterleri belirleyebilmelidir	4.59	0.71
m19.Üniversitelerde her fakültenin kendi dekan ve dekan yardımcılarının seçimindeki kriterleri belirleyebilmesi gerekir.	4.66	0.63
m18.Üniversitelerde her fakülte kendi dekan ve dekan yardımcılarını seçebilmelidir.	4.74	0.52
m16.Üniversiteler, rektör seçimindeki kriterleri kendileri belirleyebilmelidir.	4.68	0.61
m20.Üniversitelerde her enstitü kendi enstitü müdürü ve yardımcılarını seçebilmelidir.	4.64	0.62
m17.Üniversiteler, rektörün görev süresini kendileri belirleyebilmelidir.	4.22	1.03
m15.Üniversiteler, kendi rektörünü seçebilmeli ve görevine son verebilmelidir.	4.59	0.72
Boyut Ortalaması	4.58	
Boyut 3: Akademik Özgürlük		
m41.Akademisyenlerin kurumsal ve akademik konularda görüş ve önerileri dikkate alınmalı ve uygulamalara yansıtılmalıdır.	4.86	0.36
m36.Farklı alanlarda/konularda çalışan akademisyenlerin araştırma süreç ve uygulamalarında adil koşullar sağlanmalıdır.	4.84	0.40
m38.Her akademisyen, katılmak istediği bilimsel etkinliklere özgürce katılabilmelidir.	4.83	0.43
m40.Her akademisyen, üniversitelerde yaşanan herhangi bir adaletsiz durumda özgürce itiraz edebilmelidir.	4.90	0.33
m42.Akademisyenlerin toplumsal konularda görüş ve önerileri dikkate alınmalı ve uygulamalara yansıtılmalıdır.	4.57	0.64
m35.Her akademisyen öğretim yöntem ve tekniklerini kendisi seçip uygulayabilmelidir.	4.62	0.66
m34.Anabilim ya da bilim dalında çalışılacak konular açısından akademisyenler kısıtlanmamalıdır.	4.74	0.59
m32.Her akademisyen, bireysel olarak akademik özgürlüğe sahip olmalıdır.	4.89	0.33

Tablo 6 (Devam)

Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Maddeler	$\bar{X}$	Ss
Boyut 3: Akademik Özgürlük		
m39. Her akademisyen, özgür bir şekilde sendika/dernek/akademik örgütler/sivil toplum örgütleri kurabilmeli ve katılabilmelidir.	4.15	0.90
m33. Her akademisyen, kendi ders programlarını özgürce hazırlayabilmelidir.	4.46	0.84
m28. Üniversitelerde, üniversite ve birimlerinin yönetimi ile ilgili akademisyen görüşleri dikkate alınmalı ve uygulamalara yansıtılmalıdır.	4.81	0.46
Boyut Ortalaması	4.69	
Ölçek Toplam	4.41	

Tablo 6 incelendiğinde, öğretim elemanlarının akademik özgürlük ($\bar{X}=4.69$) ve yönetici seçiminde özerklik ($\bar{X}=4.58$) boyutlarına tamamen katıldıkları, karar ve uygulamalarda özerklik ($\bar{X}=4.09$) boyutuna ise çok katıldıkları görülmektedir. Bir başka deyişle, öğretim elemanlarının akademik özgürlüğe, yönetici seçiminde özerkliğe ve karar ve uygulamalarda özerkliğe ilişkin görüşleri olumlu yöndedir. Boyutların toplamından elde edilen genel üniversite özerkliği ve akademik özgürlük puanlarına göre, öğretim elemanlarının bu ifadelere tamamen katılması ($\bar{X}=4.41$) üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin ifadeleri desteklediklerini göstermektedir.

Karar ve uygulamalarda özerklik boyutunda öğretim elemanlarının görece en çok katıldıkları ilk iki madde “Üniversiteler, kendi akademik programlarının içeriğini kendileri tasarlayabilmelidir.” ($\bar{X}=4.64$), “Üniversiteler, kendilerine ayrılan kaynakların dağılımında yetki sahibi olmalıdır.” ($\bar{X}=4.60$) maddeleridir. Aynı boyutta, öğretim elemanlarının görece en az katıldıkları iki madde ise “Üniversiteler, öğrenci harçları ve kayıt ücretlerini kendileri belirleyebilmelidir.” ($\bar{X}=2.90$) ve “Üniversiteler, kendi personelinin (akademik/idari) maaşını kendileri belirleyebilmelidir.” ($\bar{X}=3.14$) maddeleridir. Öğretim elemanlarının en az katıldıkları maddelerin aritmetik ortalamaları çok düşük olmayıp, öğretim elemanları bu maddelere görece orta düzeyde katılmaktadırlar.

Yönetici seçiminde özerklik boyutunda öğretim elemanlarının en çok katıldıkları ilk iki madde, “Üniversitelerde her fakülte kendi dekan ve dekan yardımcılarını seçebilmelidir.” ($\bar{X}=4.74$) ve “Üniversiteler, rektör seçimindeki kriterleri kendileri belirleyebilmelidir.” ($\bar{X}=4.68$) maddeleridir. Bu boyutta öğretim elemanlarının görece en az katıldıkları maddeler ise, “Üniversiteler, rektörün görev süresini kendileri

belirleyebilmelidir.” ($\bar{X}=4.22$), “Üniversiteler, kendi rektörünü seçebilmeli ve görevine son verebilmelidir.” ($\bar{X}=4.59$) ve “Üniversitelerde her enstitü kendi enstitü müdürü ve yardımcılarının seçimindeki kriterleri belirleyebilmelidir.” ($\bar{X}=4.59$) maddeleridir. Bu boyutta da öğretim elemanlarının en az katıldıkları maddelerin aritmetik ortalamaları yüksek olup, öğretim elemanları bu maddelere de tamamen katılmaktadırlar.

Son boyut olan akademik özgürlük boyutunda ise öğretim elemanları en çok “Her akademisyen, üniversitelerde yaşanan herhangi bir adaletsiz durumda özgürce itiraz edebilmelidir.” ($\bar{X}=4.90$) ve “Her akademisyen, bireysel olarak akademik özgürlüğe sahip olmalıdır.” ($\bar{X}=4.89$) maddelerine katılmaktadırlar. Bu boyutta en az katılım gösterilen maddeler ise, “Her akademisyen, özgür bir şekilde sendika/dernek/akademik örgütler/sivil toplum örgütleri kurabilmeli ve katılabilmelidir.” ($\bar{X}=4.15$) ve “Her akademisyen, kendi ders programlarını özgürce hazırlayabilmelidir.” ($\bar{X}=4.46$) maddeleridir. Akademik özgürlük boyutunda da öğretim elemanlarının görece en az katıldıkları maddelerin aritmetik ortalamaları yüksek olup, öğretim elemanları “Her akademisyen, özgür bir şekilde sendika/dernek/akademik örgütler/sivil toplum örgütleri kurabilmeli ve katılabilmelidir.” ($\bar{X}=4.15$) maddesine çok katılmakta, “Her akademisyen, kendi ders programlarını özgürce hazırlayabilmelidir.” ($\bar{X}=4.46$) maddesine ise tamamen katılmaktadırlar.

Üniversite özerkliği ve akademik özgürlük ölçeği genel olarak değerlendirildiğinde, öğretim elemanları “Her akademisyen, üniversitelerde yaşanan herhangi bir adaletsiz durumda özgürce itiraz edebilmelidir.” ($\bar{X}=4.90$) maddesine görece en çok katılım göstererek tamamen katılmakta, “Üniversiteler, öğrenci harçları ve kayıt ücretlerini kendileri belirleyebilmelidir.” ($\bar{X}=2.90$) maddesine görece en az katılım göstererek orta düzeyde katılmaktadırlar.

EUA kapsamında Pruvot, Estermann ve Popkhadze tarafından 2023 yılının Mart ayında yayınlanan “Avrupa’da Üniversite Özerkliği 2023” başlıklı raporda, üniversite özerkliği dört farklı boyuttan oluşan bir çerçeve üzerinden değerlendirilmiştir. Çerçeveedeki dört boyut; örgütsel özerklik, mali özerklik, kadro özerkliği ve akademik özerkliktir (Pruvot, Estermann ve Popkhadze, 2023). EUA’nın raporunda belirtilen üniversite özerkliği boyut adlandırması ile bu çalışmanın boyut adlandırması farklı olmasına rağmen, boyutların içeriği incelendiğinde üniversite özerkliği bağlamında benzer konulara işaret ettikleri, bu bağlamda örtüştükleri görülmektedir.

Benzer şekilde; 1988 yılında yayımlanan “Akademik Özgürlük ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği” başlıklı Lima Bildirgesi’nde, yükseköğretim özerkliği, yükseköğretim kurumlarının iç işleyişlerine, mali işlerine ve yöntemlerine ilişkin kararlar almada ve eğitim, araştırma, dışa yönelik çalışmalar ve diğer ilgili faaliyetlerde kendi politikalarını oluşturmada devlet ve toplumun tüm diğer güçleri karşısındaki bağımsızlıkları olarak tanımlanmıştır (DÜS, 2021). Bildirgede yükseköğretim kurumlarında yüksek seviyede özerkliğin sağlanmasının gerektiği, devletlerin, yükseköğretim kurumlarının özerkliğine müdahale etmemek ve toplumdaki diğer güçlerin müdahalelerini engellemek ile yükümlü oldukları vurgulanmıştır. Ayrıca, yükseköğretim kurumlarının özerkliğinin, ilgili akademik çevrelerin tüm üyelerinin katılımını içeren demokratik öz-yönetim organları ile sağlanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bunun yanı sıra, akademik çevrenin tüm üyelerinin herhangi bir ayırım gözetilmeksizin akademik ve yönetsel faaliyetlerin yürütülmesinde yer alma hakkına sahip olduğu, yükseköğretim kurumlarındaki tüm yönetim organlarının özgürce seçilebilmesi gerektiği ve farklı bölümlerden üyelerden oluşması gerektiği belirtilmiştir. Bildirgede, özerkliğin; eğitim, araştırma, çalışma süresi, kaynak dağılımı ve diğer ilgili faaliyetlere ilişkin politikaların yönetimi ve belirlenmesine yönelik kararları da kapsadığı ifade edilmiştir (DÜS, 2021).

Lima Bildirgesi’nde akademik özgürlük ise; akademik bir çevrenin üyelerinin bireysel veya toplu olarak bilgiyi araştırma, inceleme, tartışma, belgeleme, üretme, öğretme, anlatma ve yazma yoluyla edinmelerinde, geliştirmelerinde ve iletmelerindeki özgürlükler olarak tanımlanmıştır (DÜS, 2021). Bildirgede akademik özgürlüğün, akademik çevrenin tüm üyelerini kapsadığı, müdahale ve baskıya maruz kalmadan bilim üretme, ders verme ve ders seçme, yayın yapma, sendika kurma ve sendikaya katılma ve görüş ifade etme hakkından doğan bir özgürlük olduğu vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü ‘nün (UNESCO) 1997 yılında yayımladığı raporda da akademik özgürlük, “herhangi bir öğreti tarafından sınırlandırılmadan eğitim ve tartışma özgürlüğü” , “araştırma yapma ve sonuçlarını yayma ve yayımlama özgürlüğü” , “fikir ifade edebilme özgürlüğü”, “fikirlerin sansürlenmemesi özgürlüğü” olarak açıklanmaktadır. Borhan’ın (2009) yılında Irak’taki Süleymaniye Üniversitesi’nin Siyasal Bilgiler Fakültesi akademisyenleri ile gerçekleştirdiği araştırmanın nicel kısmında da akademik özgürlüğün; araştırma konusu seçebilme, araştırma yapabilme, yöntemi belirleyebilme özgürlüğü, öğretim özgürlüğü,

yayın yapabilme özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve örgütlenme/sendikalaşma özgürlüğünü kapsadığı sonucuna varılmıştır.

Üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün anlamı ve içeriğine ilişkin araştırmalar ve raporlar incelendiğinde bu çalışmanın üniversite özerkliği ile ilgili olarak karar ve uygulamalarda özerklik ve yönetici seçiminde özerklik boyutlarının içeriği ile benzerlik gösterdiği ve akademik özgürlük boyutundaki maddeler ile paralel olduğu söylenebilir. Öğretim elemanlarının bu çalışmada uygulanan ölçek maddelerine verdikleri yanıtlardan yola çıkarak oluşturulan bu boyutların, alan yazında yer alan boyutların içeriği ve kavramların anlamlandırılması ile örtüştüğü görülmektedir.

Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesine Yönelik Bulgular ve Yorumlar. Öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşleri arasında cinsiyet, sendika üyeliği ve diğer akademik vakıf ve derneklere üyelik değişkenlerine göre anlamlı bir farklılığın bulunup bulunmadığının belirlenmesinde t-testi; unvan, akademisyenlikteki kıdem, üniversite ve çalışma alanı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılığın bulunup bulunmadığının belirlenmesinde ise tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

Cinsiyet Değişkenine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük ile İlgili Bulgular ve Yorumlar. Öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre boyutlar ve ölçek genelinde anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi ile incelenmiştir. Bulgular Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7

Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

Faktörler	Gruplar	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	p	Anlamlı Fark
Karar ve Uygulamalarda Özerklik	Kadın	280	4.04	0.54	532	-2.61	0.00	Erkek>Kadın
	Erkek	254	4.16	0.47				
Yönetici Seçiminde Özerklik	Kadın	280	4.55	0.56	532	-1.71	0.08	-
	Erkek	254	4.62	0.47				
Akademik Özgürlük	Kadın	280	4.69	0.31	532	-0.13	0.89	-
	Erkek	254	4.69	0.32				
Genel Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük	Kadın	280	4.37	0.40	532	-2.11	0.03	Erkek>Kadın
	Erkek	254	4.44	0.35				

Tablo 7'ye göre, cinsiyet değişkenine göre karar ve uygulamalarda özerklik boyutunda kadın ve erkek öğretim elemanlarının görüşleri arasında anlamlı farklılık gözlenirken ($p=.00$), yönetici seçiminde özerklik ($p=.08$) ve akademik özgürlük ($p=.89$) boyutlarında iki grup arasında anlamlı farklılık gözlenmemiştir. Karar ve uygulamalarda özerklik konusunda erkek akademisyenlerin ($\bar{X}=4.16$) görüşleri kadın akademisyenlere ($\bar{X}=4.04$) göre daha olumlu yöndedir. Genel olarak üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinde ise kadın ve erkek öğretim elemanlarının görüşleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p=.03$). Genel olarak üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin ifadelerle erkek akademisyenler ($\bar{X}=4.44$) kadın akademisyenlere ($\bar{X}=4.37$) göre daha fazla katılmaktadırlar.

Unvan Değişkenine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük ile İlgili Bulgular ve Yorumlar. Öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin unvan değişkenine göre boyutlar ve ölçek genelinde anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8

Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Unvana Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Faktörler	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Karar ve Uygulamalarda Özerklik	Prof. Dr. (1)	162	4.20	.47	3	4.36	.00	1-4
	Doç. Dr. (2)	79	4.08	.50	530			
	Dr. Öğr. Üy. (3)	86	4.13	.44	533			
	Dr./Arş. Gör (4)	207	4.00	.56				
Yönetici Seçiminde Özerklik	Prof. Dr. (1)	162	4.63	.44	3	.80	.49	-
	Doç. Dr. (2)	79	4.55	.52	530			
	Dr. Öğr. Üy. (3)	86	4.59	.52	533			
	Dr./Arş. Gör (4)	207	4.55	.57				
Akademik Özgürlük	Prof. Dr. (1)	162	4.67	.31	3	1.49	.21	-
	Doç. Dr. (2)	79	4.65	.36	530			
	Dr. Öğr. Üy. (3)	86	4.68	.36	533			
	Dr./Arş. Gör (4)	207	4.73	.28				
Genel Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük	Prof. Dr. (1)	162	4.46	.34	3	1.16	.17	-
	Doç. Dr. (2)	79	4.38	.39	530			
	Dr. Öğr. Üy. (3)	86	4.42	.37	533			
	Dr./Arş. Gör (4)	207	4.37	.39				

Tablo 8 incelendiğinde, karar ve uygulamalarda özerkliğe ilişkin öğretim elemanlarının görüşleri arasında anlamlı farklılık bulunurken ($p=.00$), diğer boyutlarda ve ölçeğin genelinde anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$). Anlamlı farkın kaynağının belirlenmesinde LSD testi yapılmış, testin sonucunda karar ve uygulamalarda özerkliğe ilişkin Profesör Doktorların ($\bar{X}=4.20$) görüşlerinin Doktor Araştırma Görevlisi/Araştırma Görevlilerine göre ($\bar{X}=4.00$) daha olumlu yönde olduğu görülmüştür. Bu farklılığın, en üst unvan türü olan Profesör Doktor unvanına sahip akademisyenlerin üniversitelerde alınan akademik, mali ve yönetsel kararlar ve bu kararlar doğrultusundaki uygulamalar ile ilgili deneyim ve gözlemlerinin en alt düzey unvan olan Doktor Araştırma Görevlisi/Araştırma Görevlilerine göre daha fazla olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bunun yanı sıra, Profesör Doktorların unvan ve kadro güvenceleri gereği üniversite özerkliğine ilişkin görüşlerini Doktor Araştırma Görevlisi/Araştırma Görevlilerine göre daha rahat bir şekilde paylaşabildikleri, mesleğe yeni başlayan araştırma görevlilerine göre daha az çekindikleri ve daha az otosansür uyguladıkları da düşünülmektedir. Bu bulguyu destekler nitelikte, Turpçu'nun (2022) "Yükseköğretimde Holakrasi ve Akademik Özgürlük ile İlişkisi" başlıklı araştırmasında da unvan değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmuş, Doçentlerin Araştırma

Görevlileri ve Öğretim Görevlilerine göre akademik özgürlüğü daha fazla benimsedikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Konuya ilişkin olarak, Şahin ve Koç (2018), Türkiye’de akademisyenler doçentlik kadrosunu alana kadar sözleşmeli çalışan statüsündedir ve bu kadroya atandıktan sonra süreli sözleşmeli dönem sona ermekte ve işine son verilmesi görece katı kurallara bağlanmaktadır ki bu durum doçentlik sonrası için iş güvencesi anlamına gelmektedir. Bu açıdan, akademisyenliğe görece yeni başlamış ve özellikle Doktor Araştırma Görevlisi/Araştırma Görevlisi kadrosuna görev yapan akademisyenlerin iş güvencesi bağlamında endişeleri olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, üniversitelerde karar ve uygulamalarda özerklik ile ilgili ifadeler katılımlarının görece daha az olmasının nedeni anlaşılmaktadır.

Akademisyenlikteki Kıdem Değişkenine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük ile İlgili Bulgular ve Yorumlar. Öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin akademisyenlikteki kıdem değişkenine göre boyutlar ve ölçek genelinde anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Bulgular Tablo 9’deki gibidir.

Tablo 9

Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Akademisyenlikteki Kıdeme Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Faktörler	Akademisyenlikteki Kıdem	N	$\bar{x}$	ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Karar ve Uygulamalarda Özerklik	5 yıl ve daha az (1)	147	4.01	.54	4	3.93	.00	1-4, 1-5, 2-5, 3-4, 3-5
	6-10 yıl (2)	72	4.05	.61	529			
	11-15 yıl (3)	95	4.01	.53	533			
	16-20 yıl (4)	59	4.19	.45				
	21 yıl ve üzeri (5)	161	4.20	.43				
Yönetici Seçiminde Özerklik	5 yıl ve daha az (1)	147	4.55	.56	4	1.30	.26	-
	6-10 yıl (2)	72	4.60	.53	529			
	11-15 yıl (3)	95	4.51	.60	533			
	16-20 yıl (4)	59	4.63	.46				
	21 yıl ve üzeri (5)	161	4.64	.43				
Akademik Özgürlük	5 yıl ve daha az (1)	147	4.70	.30	4	1.53	.19	-
	6-10 yıl (2)	72	4.73	.30	529			
	11-15 yıl (3)	95	4.65	.38	533			
	16-20 yıl (4)	59	4.75	.27				
	21 yıl ve üzeri (5)	161	4.67	.31				

Tablo 9 (Devam)

Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Akademisyenlikteki Kıdeme Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Faktörler	Akademisyenlikteki Kıdem	N	$\bar{x}$	ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Genel	5 yıl ve daha az (1)	147	4.37	.38	4	2.43	.04	1-4, 1-5,
Üniversite	6-10 yıl (2)	72	4.40	.42	529			3-4, 3-5
Özerkliği ve	11-15 yıl (3)	95	4.34	.43	533			
Akademik	16-20 yıl (4)	59	4.48	.33				
Özgürlük	21 yıl ve üzeri (5)	161	4.46	.32				

Tablo 9'a göre, akademisyenlikteki kıdem değişkeni açısından öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşleri; karar ve uygulamalarda özerklik ($p=.00$) ve ölçeğin genelinde ($p=.04$) anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Yönetici seçiminde özerklik boyutunda ise akademisyenlikteki kıdemin öğretim elemanlarının görüşleri arasında anlamlı farklılık oluşturan bir değişken olmadığı görülmüştür.

Anlamlı farkın kaynağının belirlenmesinde LSD testi yapılmış, testin sonucunda 5 yıl ve daha az kıdeme sahip öğretim elemanlarının ($\bar{X}=4.01$) karar ve uygulamalarda özerkliğe ilişkin maddelere 16-20 yıl arası ($\bar{X}=4.19$) ve 21 yıl ve üzeri ($\bar{X}=4.20$) kıdeme sahip öğretim elemanlarına kıyasla daha az katıldıkları görülmüştür. Ayrıca, 21 yıl ve üzeri ($\bar{X}=4.20$) kıdeme sahip öğretim elemanlarının karar ve uygulamalarda özerkliğe ilişkin maddelere 6-10 yıl ($\bar{X}=4.05$) ve 11-15 yıl arası ($\bar{X}=4.01$) kıdeme sahip öğretim elemanlarına kıyasla daha çok katıldıkları görülmüştür. Karar ve uygulamalarda özerklik konusunda öğretim elemanlarının görüşleri arasında anlamlı farklılığın görüldüğü diğer gruplar ise 16-20 yıl arası ($\bar{X}=4.19$) kıdeme sahip olan öğretim elemanları ile 11-15 yıl arası ($\bar{X}=4.01$) kıdemi olan öğretim elemanlarıdır. 16-20 yıl arası ($\bar{X}=4.19$) kıdeme sahip olan öğretim elemanları karar ve uygulamalarda özerkliğe ilişkin maddelere 11-15 yıl arası ($\bar{X}=4.01$) kıdemi olan öğretim elemanlarına göre daha çok katılmışlardır.

Genel olarak üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin öğretim elemanlarının görüşlerinin akademisyenlikteki kıdem değişkenine göre saptanan farklılığın kaynağının tespit edilmesinde gerçekleştirilen LSD testi sonucunda ise, benzer şekilde; 5 yıl ve daha az kıdeme sahip öğretim elemanlarının ($\bar{X}=4.01$) genel

olarak üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin maddelere 16-20 yıl arası ($\bar{X}=4.19$) ve 21 yıl ve üzeri ($\bar{X}=4.20$) kıdeme sahip öğretim elemanlarına kıyasla daha az katıldıkları görülmüştür. Ayrıca, 11-15 yıl arası ($\bar{X}=4.01$) kıdeme sahip öğretim elemanlarının genel olarak üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin maddelere 16-20 yıl arası ($\bar{X}=4.19$) ve 21 yıl ve üzeri ($\bar{X}=4.20$) kıdeme sahip öğretim elemanlarına göre daha az katıldıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Kıdem değişkeninin öğretim elemanlarının üniversite özerkliğine ilişkin görüşlerindeki anlamlı farklılığın, kıdemi fazla olan öğretim elemanlarının kıdemi görece az olan öğretim elemanlarına göre üniversite özerkliği ile ilgili konu ve olaylara daha hakim olmaları ve bu konudaki deneyim ve gözlemlerinin daha çok olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Üniversite Değişkenine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük ile İlgili Bulgular ve Yorumlar. Öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin görev yapılan üniversite değişkenine göre boyutlar ve ölçek genelinde anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş olup, analiz bulgular Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10

Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Üniversiteye Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Faktörler	Üniversite	N	$\bar{x}$	ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Karar ve Uygulamalarda Özerklik	Ankara (1)	158	4.11	.45	3	5.25	.00	2-1,
	Gazi (2)	88	3.91	.57	530			2-3,
	Hacettepe (3)	213	4.11	.53	533			2-4
	ODTÜ (4)	75	4.22	.50				
Yönetici Seçiminde Özerklik	Ankara (1)	158	4.67	.47	3	11.44	.00	2-1,
	Gazi (2)	88	4.30	.62	530			2-3,
	Hacettepe (3)	213	4.61	.49	533			2-4
	ODTÜ (4)	75	4.68	.44				
Akademik Özgürlük	Ankara (1)	158	4.72	.31	3	4.15	.00	2-1,
	Gazi (2)	88	4.58	.38	530			2-3,
	Hacettepe (3)	213	4.71	.28	533			2-4
	ODTÜ (4)	75	4.73	.33				

Tablo 10 (Devam)

Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Üniversiteye Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Faktörler	Üniversite	N	$\bar{x}$	ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Genel	Ankara (1)	158	4.44	.34	3	8.71	.00	2-1,
Üniversite	Gazi (2)	88	4.23	.44	530			2-3,
Özerkliği ve	Hacettepe (3)	213	4.42	.34	533			2-4
Akademik	ODTÜ (4)	75	4.50	.37				
Özgürlük								

Tablo 10 incelendiğinde, üniversite değişkeni açısından öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşleri karar ve uygulamalarda özerklik ($p=.00$), yönetici seçiminde özerklik ($p=.00$) ve akademik özgürlük ($p=.00$) boyutları olmak üzere ölçeğin tüm boyutlarında ve dolayısıyla genel olarak üniversite özerkliği ve akademik özgürlük ($p=.00$) konusunda anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Anlamlı farklılık görülen gruplarda farkın kaynağının belirlenmesi amacıyla yapılan LSD testine göre, karar ve uygulamalarda özerklik boyutundaki maddelere Gazi Üniversitesi'nde görev yapan öğretim elemanları ($\bar{X}=3.91$), Ankara Üniversitesi ($\bar{X}=4.11$), Hacettepe Üniversitesi ($\bar{X}=4.11$) ve ODTÜ ($\bar{X}=4.22$) öğretim elemanlarına kıyasla anlamlı olarak daha az katılmaktadırlar. Benzer şekilde, yönetici seçiminde özerklik boyutundaki maddelere de Gazi Üniversitesi'nde görev yapan öğretim elemanları ($\bar{X}=4.30$), Ankara Üniversitesi ($\bar{X}=4.67$), Hacettepe Üniversitesi ($\bar{X}=4.61$) ve ODTÜ ($\bar{X}=4.68$) öğretim elemanlarına kıyasla anlamlı olarak daha az katılmaktadırlar. Akademik özgürlük boyutunda da anlamlı farkın kaynağı diğer boyutlar ile aynı olup, Gazi Üniversitesi öğretim elemanlarının ($\bar{X}=4.58$) akademik özgürlüğe ilişkin maddelere katılım oranı Ankara Üniversitesi ($\bar{X}=4.72$), Hacettepe Üniversitesi ($\bar{X}=4.71$) ve ODTÜ ($\bar{X}=4.73$) öğretim elemanlarına kıyasla anlamlı olarak daha düşüktür.

Öğretim elemanlarının genel olarak üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşleri arasındaki anlamlı farkın kaynağının tespiti için yapılan LSD testi sonucu da boyutların sonucu ile aynı şekilde olup; Ankara Üniversitesi ($\bar{X}=4.44$), Hacettepe Üniversitesi ($\bar{X}=4.42$) ve ODTÜ ($\bar{X}=4.50$) öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin maddelere Gazi Üniversitesi ($\bar{X}=4.23$) öğretim elemanlarına kıyasla daha çok katıldıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Akademik özgürlüğe

ilişkin Gazi Üniversitesi öğretim elemanlarının görece daha az katılmalarını destekleyen bir diğer araştırma ise, Turpçu'nun (2022) "Yükseköğretimde Holakrasi ve Akademik Özgürlük ile İlişkisi" başlıklı araştırmasıdır. Turpçu'nun (2022) araştırmasında, akademik özgürlüğe ilişkin ifadeler katılımda Gazi Üniversitesi ile ODTÜ arasında farklılık gözlenmiş, ODTÜ öğretim elemanlarının akademik özgürlük ile ilgili ifadeler katılımlarının daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Üniversite özerkliğinin tüm boyutları ve akademik özgürlük ile ilgili ifadeler Gazi Üniversitesi öğretim elemanlarının diğer üç üniversitede görev yapan öğretim elemanlarına göre daha az katıldıkları görülmüştür. Gazi Üniversitesi öğretim elemanlarının, üniversitelerin karar ve uygulamalarda özerkliği, yönetici seçiminde özerkliği ve akademisyenlerin akademik özgürlüğü ile ilgili ifadeler görece daha az olumlu bakış açısına sahip oldukları anlaşılmakla beraber, ifadeler verdikleri puanların ortalamaları incelendiğinde Gazi Üniversitesi'nin tüm boyutlardaki ortalamasının 4 puana yakın veya 4 puan üzeri olduğu görülmekte, bu durumda Gazi Üniversitesi öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin ifadeler katılımlarının aslında düşük olmadığı, yalnızca, diğer üç üniversiteye göre görece düşük sayıldığı söylenebilir.

Çalışma Alanı Değişkenine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük ile İlgili Bulgular ve Yorumlar. Öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin çalışma alanı değişkenine göre boyutlar ve ölçek genelinde anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Bulgulara Tablo 11'de yer verilmiştir.

Tablo 11

Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Çalışma Alanına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Faktörler	Üniversite	N	$\bar{x}$	ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Karar ve Uygulamalarda Özerklik	Eğitim (1)	107	4.04	.54	3	2.55	.05	-
	Fen (2)	127	4.19	.51	530			
	Sosyal (3)	44	4.15	.53	533			
	Sağlık (4)	256	4.06	.50				

Tablo 11 (Devam)

Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Çalışma Alanına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Faktörler	Üniversite	N	$\bar{x}$	ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Yönetici Seçiminde Özerklik	Eğitim (1)	107	4.46	.54	3	2.75	.04	1-4
	Fen (2)	127	4.59	.52	530			
	Sosyal (3)	44	4.61	.55	533			
	Sağlık (4)	256	4.63	.49				
Akademik Özgürlük	Eğitim (1)	107	4.69	.32	3	1.36	.25	-
	Fen (2)	127	4.67	.35	530			
	Sosyal (3)	44	4.78	.29	533			
	Sağlık (4)	256	4.69	.30				
Genel Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük	Eğitim (1)	107	4.35	.39	3	1.45	.22	-
	Fen (2)	127	4.44	.40	530			
	Sosyal (3)	44	4.47	.36	533			
	Sağlık (4)	256	4.40	.36				

Tablo 11'e göre, çalışma alanı değişkeni açısından öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşleri karar ve uygulamalarda özerklik, akademik özgürlük boyutlarında ve genel üniversite özerkliği ve akademik özgürlük konusunda ($p > .05$) anlamlı olarak farklılaşmazken yönetici seçiminde özerklik ($p = .04$) boyutunda anlamlı farklılık gözlenmiştir.

Anlamlı farklılık gözlenen yönetici seçiminde özerklik boyutunda farkın kaynağının tespit edilebilmesi amacıyla LSD testi uygulanmış, test sonucuna göre sağlık bilimleri alanında çalışan öğretim elemanları ile eğitim bilimleri alanında çalışan öğretim elemanlarının yönetici seçiminde özerkliğe ilişkin görüşlerinin anlamlı olarak farklılaştığı, sağlık bilimleri ($\bar{X} = 4.63$) alanındaki öğretim elemanlarının bu boyuttaki maddelere katılma oranlarının eğitim bilimlerinde ($\bar{X} = 4.46$) çalışan öğretim elemanlarına göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Üniversite özerkliğinin yönetici seçiminde özerklik boyutunda eğitim bilimleri ile sağlık bilimleri alanlarındaki öğretim elemanlarının görüşlerinin anlamlı olarak farklılaştığı, sağlık bilimleri alanında öğretim elemanlarının yönetici seçimindeki özerkliğe görece daha fazla katıldıkları görülmüştür. Bu farklılığın bir nedeni olarak, özellikle tıp fakültelerinde yönetim açısından hastane yönetimi ve fakülte yönetimi şeklinde iki farklı yönetim biriminin olması ve öğretim elemanlarının bu ikili yönetim

sisteminin neden olduğu anlaşmazlık ve çatışmalardan doğan olumsuz uygulamaları deneyimlemelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Konuya ilişkin olarak, Songur (2016), tıp eğitimini olumsuz etkileyen ve bir çıkmaz olarak değerlendirilen problemlerden birinin fakülte yönetimi ile hastane yönetimlerinin yapısal düzeninin ve yönetsel önceliklerinin farklı olması olduğunu belirterek, bu durumun çoğu kez öğretim üyeleri, uzmanlık öğrencileri ve tıp öğrencilerini ikileme düşürdüğünün altını çizmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın sağlık bilimleri alanını oluşturan öğretim elemanlarının büyük bir kısmının tıp fakültesinde görev yaptıkları göz önünde bulundurulduğunda, yönetici seçiminde özerklik konusundaki ifadelerle katılımlarının görece yüksek olmasının Songur'un (2016) belirttiği yönetsel ikilemin yarattığı sorunları deneyimlemelerinden kaynaklanabileceği anlaşılmaktadır.

Sendika Üyeliği Değişkenine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük ile İlgili Bulgular ve Yorumlar. Öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin sendika üyeliği değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Bulgular Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12

Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Sendika Üyeliğine Göre T-Testi Sonuçları

Faktörler	Gruplar	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	p	Anlamlı Fark
Karar ve Uygulamalarda Özerklik	Üye	85	4.07	.54	532	-.53	.59	-
	Üye Değil	449	4.10	.51				
Yönetici Seçiminde Özerklik	Üye	85	4.63	.46	532	.83	.40	-
	Üye Değil	449	4.58	.53				
Akademik Özgürlük	Üye	85	4.79	.22	532	2.99	.00	Üye>Üye Değil
	Üye Değil	449	4.67	.33				
Genel Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük	Üye	85	4.44	.36	532	.79	.42	-
	Üye Değil	449	4.40	.38				

Tablo 12’de görüldüğü üzere, öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşleri akademik özgürlük ($p=.00$) boyutunda anlamlı olarak farklılaşırken, diğer boyutlar ve ölçeğin genelinde ($p>.05$) anlamlı olarak farklılaşmamaktadır. Akademik özgürlük boyutunda öğretim elemanlarının görüşlerinin anlamlı olarak farklılaşmasının nedeninin sendika üyeliği olan öğretim elemanlarının ($\bar{X}=4.79$) akademik özgürlüğe ilişkin maddelere sendika üyeliği olmayan öğretim elemanlarına ($\bar{X}=4.67$) göre daha çok katıldıkları olduğu görülmüştür.

Sendika üyeliği bulunan öğretim elemanlarının akademik özgürlük konusundaki ifadelerine daha çok katıldıkları görülmüş, bu farklılığın, sendika üyeliği bulunan akademisyenlerin sendikal etkinlikler, toplantılar ve bilgi ve deneyim paylaşımları yoluyla akademik özgürlük ve bu bağlamdaki sorun ve çözüm yollarına ilişkin farkındalık ve bilinçlerinin daha fazla olabileceğinden kaynaklandığı söylenebilir. Nelson (1990), eğitim sendikalarının diğer işkollarındaki sendikalardan farklı olarak eğitimcilerin ortak sesi olma, çalışma koşullarını iyileştirmek amacıyla etkinlikler, politik eylem ve toplu sözleşme yapma, sözleşmelere ve hukuka uygun çalışma ilkelerini yerleştirmeye çalışma, yeni üyeleri örgütleme ve eğitim politikasını etkileme gibi etkinlikleri olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan, öğretim elemanlarının da bağlı bulundukları sendikalarda bu tür etkinliklerin gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, akademik özgürlük konusunda daha güncel bilgi ve bilince sahip olabilecekleri anlaşılmaktadır.

Eriksen ve Fossum’a göre (2002) sendikayı ve emek hareketini oluşturan kolektif davranış; grup birliği, sınıf bilinci ve dış tehditlere karşı birleşme yoluyla oluşmaktadır. Dolayısıyla, sendikalarda akademisyenlerin sorunlarının ele alınması ve çözüm önerileri paylaşılması, bu yönde kolektif bir bilinçle hareket edilmesi sendika üyeliği bulunan akademisyenlerin akademik özgürlüğün gerekleri ve akademik özgürlük hakları konusunda daha duyarlı, bilgi ve fikir sahibi olmalarını sağladığı yorumunu yapmak mümkündür.

Diğer Akademik Vakıf ve Derneklere Üyelik Değişkenine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük ile İlgili Bulgular ve Yorumlar. Öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin diğer akademik vakıf ve derneklere üyelik değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş olup, bulgulara Tablo 13'te yer verilmiştir.

Tablo 13

Öğretim Elemanlarının Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Görüşlerinin Diğer Akademik Vakıf ve Derneklere Üyelik Göre T-Testi Sonuçları

Faktörler	Gruplar	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	p	Anlamlı Fark
Karar ve Uygulamalarda Özerklik	Üye	324	4.09	.50	532	-.34	.73	-
	Üye Değil	210	4.10	.54				
Yönetici Seçiminde Özerklik	Üye	324	4.64	.48	532	2.94	.00	Üye>Üye Değil
	Üye Değil	210	4.50	.57				
Akademik Özgürlük	Üye	324	4.68	.31	532	-.62	.53	-
	Üye Değil	210	4.70	.33				
Genel Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük	Üye	324	4.41	.36	532	.49	.62	-
	Üye Değil	210	4.40	.40				

Tablo 13 incelendiğinde, öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin yönetici seçiminde özerklik ($p=.00$) boyutunda anlamlı olarak farklılaştığı görülürken, diğer boyutlarda ve ölçeğin genelinde ($p>.05$) anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Yönetici seçiminde özerklik boyutunda öğretim elemanlarının görüşlerinin anlamlı olarak farklılaşmasının nedeninin diğer akademik vakıf ve derneklere üye olan öğretim elemanlarının ($\bar{X}=4.64$) yönetici seçiminde özerkliğe ilişkin maddelere diğer akademik vakıf ve derneklere üye olmayan öğretim elemanlarına ($\bar{X}=4.50$) göre daha çok katılmaları olduğu görülmüştür.

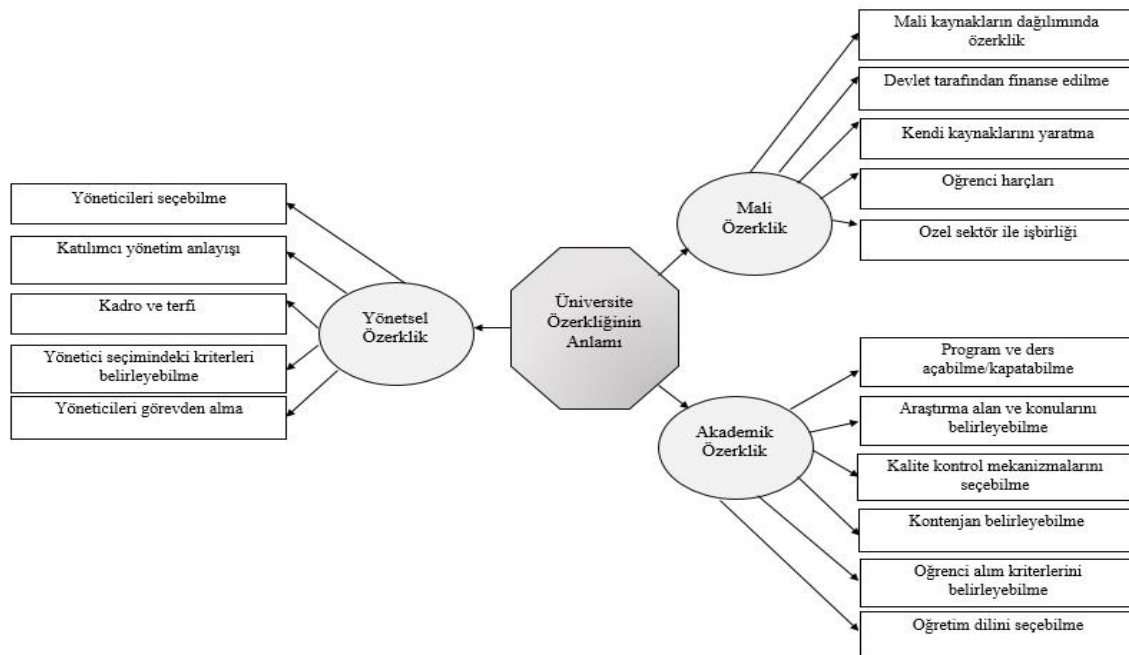
Herhangi bir akademik vakıf veya derneğe üye olan öğretim elemanlarının üye olmayan öğretim elemanlarına göre yönetici seçiminde özerkliğe ilişkin ifadeler daha fazla katıldıkları görülmüştür. Bu durumun, yönetici seçiminde özerklik gibi Türkiye üniversitelerinde özellikle son yıllarda yaşanan sorunların akademik vakıf ve derneklerde de gündem oluşturması, öğretim elemanlarının bu konuya ilişkin sorunları

çözüm önerileri ile birlikte birbirleri ile paylaşımları, tartışmaları ve dolayısıyla soruna ilişkin bilinç ve duyarlılık düzeylerinin artmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Nitel Bulgular ve Yorumlar

Bu başlık altında öğretim elemanları ile gerçekleştirilen görüşmelerin analizi sonucunda öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün anlamı, Türkiye’de bu konuda yaşanan sorun ve çözüm önerilerine ilişkin bulgu ve yorumlar yer almaktadır.

Üniversite Özerkliğinin Anlamı. Öğretim elemanları ile gerçekleştirilen görüşmelerde üniversite özerkliğinin anlamı sorulmuştur. Verilen yanıtlardan hareketle, öğretim elemanlarının üniversite özerkliğinin mali, yönetsel ve akademik açıdan özerk olma anlamına geldiğini düşündükleri söylenebilir. Öğretim elemanlarının üniversite özerkliğini tanımlarken bu üç konu başlığını kapsayan bir tanım yapmalarından ötürü, “üniversite özerkliğinin anlamı” adlı tema mali özerklik, yönetsel özerklik ve akademik özerklik şeklinde kategorilendirilmiştir. Yapılan görüşmelerde, bu kategoriler altında öne çıkan kavram ve görüşler tek tek kodlanmış olup, Şekil 4’te sunulmuştur.

Şekil 4. Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliğinin Anlamı

Şekil 4'te görüldüğü üzere, öğretim elemanlarının üniversite özerkliğinin anlamına ilişkin görüşleri mali özerklik, yönetsel özerklik ve akademik özerklik kategorileri altında toplanmaktadır. Kategoriler kendi içerisinde ilgili kodlara ayrılmakta olup her bir kategori kendi içerisinde aşağıda açıklanmıştır.

Mali Özerklik. Bu kategori altında öğretim elemanlarının mali özerkliğinin anlamına ilişkin görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 14'te bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 14

Öğretim Elemanlarının Mali Özerkliğin Anlamına İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Üniversite Özerkliğinin Anlamı	Mali Özerklik	Mali kaynakların dağılımında özerklik	Üniversitenin kendi ihtiyaçlarına göre kaynaklarını nereye aktaracağına karar vermesidir mali özerklik-K1 Üniversite kendi kaynaklarını kullanacağı alanları veya harcama alanlarını kendisi belirleyebilmelidir-K7 (G.DOÇ.E.)
		Devlet tarafından finanse edilme	Kamusal mallar devlet tarafından finanse edildiğinden kamu hizmeti olması sebebiyle üniversiteler de kesinlikle devlet tarafından finanse edilmelidir-K14 (A.AR.SO.) Üniversitenin mali kaynağı devletin sorumluluğudur-K18 (A.DÖÜ.E.)
		Kendi kaynaklarını yaratma	Özerk üniversite modelinde özerk bir Tıp Fakültesi içerisinde iyi bir sağlık hizmeti verebilecek ve sağlık ARGE'sini finanse edebilecek bir yapı oluşturulabilir-K2 (H.P.SO.) Devlet desteğinin yanı sıra Tıp Fakültesi döner sermayesi, Ziraat Fakültesi ürün satışı gibi uygulamalarla üniversite buradan kaynak yaratabilmeli-K6 (A.P.SO.) Teknokent gibi oluşumlar ile okul kaynak yaratabilmeli-K17 (O.DÖÜ.F.)
		Öğrenci harçları	Üniversitelerin mali özerkliği için gelir düzeyi düşük olanlar ve başarılı olanlar üniversitelerde ücretsiz veya burslu olarak okuma hakkını elde ederken üniversitelere kendileri ücretli olarak okuyabilecek öğrenciler için bir kapasite tanınabilir, tanınmalıdır-K2 (H.P.SO.)
		Özel sektör ile işbirliği	Hem piyasa kazanıyor hem üniversite kazanıyor; ürün patentleştirebilir ve ticarileştirilip bundan para kazanabilir, bundan belli bir miktar üniversite de hoca da pay alır, dolayısıyla üniversitenin özel sektör ve piyasa ile ilişkisini mali özerklik olarak uygun görüyorum-K16 (A.DOÇ.F.)

Mali Kaynaklarının Dağılımda Özerklik. Tablo 14’te görüldüğü üzere üniversitelerin mali kaynaklarının dağılımda özerk olması mali özerklik açısından en fazla vurgulanan kod olmuştur. Benzer görüşü K18 (A.DÖÜ.E.) de, “Merkezi bütçeden nasıl yararlanacağı, nereye ne kadar nasıl kullanılacağı elbette ki üniversiteye bırakılmalı, üniversitenin kendi tasarrufu ve kendi fikri olmalı burada” şeklinde ifade etmektedir. Benzer şekilde K14 (A.AR.SO.) de üniversitelerin mali kaynakların dağılımında özerk olmalarına ilişkin şu görüşü paylaşmıştır:

Buradaki kararı kimi vereceği mali özerkliği etkileyen bir şey. Buna üniversitenin kendisi karar vermeli, kendi ihtiyaçlarını belirlemeli. Proje mi yapılacak? Bu insanlar seminerlere mi gönderilecek? Bunların üniversite tarafından belirlenmesi lazım ve bütçe bu şekilde oluşturulmalı. Bu bütçe üniversite merkezi yönetiminden talep edilmeli.-K14 (A.AR.SO.)

Anlaşılabileceği üzere, K14 (A.AR.SO.) de üniversitenin kendi mali kaynaklarının dağılımına ilişkin kararları kendisinin almasının mali özerklik açısından önemini vurgulamakta, bütçenin bu şekilde oluşturulmasının ve buradaki desteğin devlet tarafından sağlanması gerektiğinin altını çizmektedir.

Devlet Tarafından Finanse Edilme. Mali özerklik bağlamında üniversitelerin devlet tarafından finanse edilmesi en fazla görüş belirtilen kodlardan biridir. Örneğin K4’ün (H.P.SA.) “Üniversiteler kamuya ait kurumlar olduğu için devletin desteklemesi lazım; hatta anayasal yükümlülüğüdür bu devletin” şeklindeki görüşü ve benzer şekilde K5’in (O.P.E.) “en büyük harcama kalemlerimiz yine devletten aldığımız bütçeden karşılanmak zorunda” görüşü öğretim elemanlarının görüşlerine göre mali özerkliğin anlamı bağlamında üniversitelerin devlet tarafından finanse edilmesi gerektiğini göstermektedir. Benzer şekilde K13 (O.DOÇ.E.) de, “Üniversitelerin finansmanı devlet eliyle sağlanmalıdır; aksi durumda üniversiteler özel sektör ve piyasanın güdümüne girmek zorunda kalır” şeklindeki görüşüyle mali özerklik açısından devlet finansmanının önemini vurgulamıştır. Öte yandan, K2 (H.P.SO.) ise devlet tarafından finanse edilme konusu ile ilgili olarak farklı bir bakış açısı sunmuştur:

Tabii ki merkezi yönetim bütçesi de kaynak sağlayacaktır, sivil toplum da yani birtakım diğer sosyal paydaşlar da buna destek sağlayacaktır. Ama bunun dışında piyasanın fiyatlayabildiği bazı çalışmalar vardır veya insanın fiyatlayabildiği çalışmalar. Dolayısıyla piyasanın desteğini alabilecek birtakım

faaliyetleri de piyasa tarafından destekleyecek bir altyapı çalışması kurulabilir. Dolayısıyla merkezi vesayetten daha bağımsız hareket edebilirler.-K2 (H.P.SO.)

Yukarıdaki ifadeden anlaşılabacağı üzere K2 (H.P.SO.), üniversitelerin yalnızca devlet tarafından finanse edilmesinin mali özerklik açısından olumsuz sonuçları olabileceğini, üniversiteleri merkezi vesayete bağımlı kılabilceğini belirtmekte, dolayısıyla üniversitelerin çeşitli kurum ve kuruluşlarca da mali açıdan desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Mali özerkliğin anlamı bağlamında üniversitelerin devlet tarafından finanse edilmesi öğretim elemanlarının sıklıkla vurguladığı bir gereklilik olarak öne çıkan bir kod olmuştur. Bu bağlamda, üniversitelerin devlet tarafından finanse edilmesinin mali açıdan özel sektör ve piyasaya bağımlı hale gelmemesi ve dolayısıyla mali özerklik açısından önemli olduğu görülmüştür.

Kendi Kaynaklarını Yaratma. Mali özerklik bağlamında öne çıkan bir diğer konu ise üniversitenin kendi kaynaklarını yaratma konusunda özerk olmasına ilişkindir. Örneğin K12'nin (H.DOÇ.E.), “üniversitelerin devlet tarafından desteklenmesine eşlik edecek şekilde üniversiteler kendi kaynaklarını artıracak bazı yolları arama yoluna gidebilir” şeklindeki görüşü, devlet desteğinin yanı sıra üniversitelerin kaynak yaratmaya yönelik adımlar atabileceklerini ifade etmektedir. Benzer şekilde K2 (H.P.SO.) de bu yöndeki görüşünü şu sözler ile belirtmiştir:

Mali özerklik dediğimiz, üniversitelerin kendi bütçeleriyle ilgili hususlarda kendi gelir kaynaklarını yaratabilme, kendi harcamalarını yapabilmeleridir. Yani her ülkenin kendine özgü gerçeklikleri var. Bizim Türkiye'de de devlet katkısının olmaması şeklinde bir yapıyı düşünemiyorum, şu an için en azından devlet katkısı ile beraber kendi gelir kaynaklarını kullanıp kendi harcamalarında esnek davranabileceği bir yapıyı anlıyorum.-K2 (H.P.SO.)

K2 (H.P.SO.)'nin yukarıda yer alan sözlerinden anlaşılabacağı üzere, üniversitelerin mali özerkliği için kendi kaynaklarını yaratabiliyor olması önemli görülmektedir. Bu konuya ilişkin benzer ifadeler ise K8'in (G.AR.F.) ve K5'in (O.P.E.) şu ifadeleridir:

Tabii ki ek gelir kaynaklarının olması gerekiyor. Sonuçta o üniversite hastanesinin geliri olduğu gibi bir gideri de var, doktor, hemşire, sağlık teknikeri, personel... Yani bir sürü gideri var. Ona göre ekipman, altyapı gideri de var.-K8 (G.AR.F.)

Yani kar amaçlı olmamak kaydıyla bu hizmetlerin devamının, o döngünün devam etmesinin garanti altına alınması gerekir. Hali vakti yerinde olan ücret verebilir. Hali vakti yerinde olmayanlarınkini devlet vermek zorunda. Bunda da çok aksaklık var, devlet vermiyor, vermediği için bu üniversitelerin hastanelerine teçhizat lazım, kit lazım, şu lazım, bu lazım... Bunlar pahalı şeyler. İlaç lazım, döndüremiyorlar. Eğer buna da imkan vermezsek üniversite de batar, hastane de.-K5 (O.P.E.)

K8 (G.AR.F.) ve K5'in (O.P.E.) belirttiği gibi, üniversitelerin ek gelir yaratabileceği alanlardan biri olarak üniversite hastanelerinin üniversitenin ihtiyaçlarını karşılaması açısından ve mali özerkliğini sağlayabilmesi bağlamında kendi gelir kaynağını oluşturması doğru bulunan, olması gereken bir durum olarak görülmektedir. Ayrıca, K5 (O.P.E.) üniversitelerin bu uygulamalar ile kar amacı gütmemeleri gerektiğinin de altını çizmiştir. Öte yandan, öğretim elemanları arasında farklı bir bakış açısından ele alanlar da olmuştur. Örneğin K18'in (A.DÖÜ.E.) üniversitelerin kendi kaynaklarını yaratma konusundaki görüşü şu şekildedir:

Burada da bir denge gözetilmeli. Ben bunların olabileceğini düşünüyorum, ama her zaman halkın yararına olması gerektiğini düşünüyorum. Özel sektör tabii ki kar marjını artırarak bir noktadan sonra oraya dönüyor, üniversiteler de ticarethane değildir; ama mesela ürettiği ürünleri uygun bir fiyata elbette ki satabilir. Ama burada üniversitenin kamu yararına kurulmuş olduğunu akılda tutmak gerekiyor diye düşünüyorum.-K18 (A.DÖÜ.E.)

K18'in (A.DÖÜ.E.) görüşü incelendiğinde, üniversitelerin kendi kaynaklarını yaratması yönündeki uygulamalarda devlet desteği ile bir denge kurulmasının önemsendiği, üniversitelerin kamu yararına faaliyet gösteren kuruluşlar olmaları bakımından özel sektörün kar hedeflerine uygun olarak işlemesinin önüne geçilerek, halkın yararına hizmet ve ürünler sunabileceği anlaşılmaktadır.

Üniversitelerin kendi kaynaklarını yaratmasının mali özerkliği olumsuz yönde etkileyebilecek bir uygulama olduğunu belirten öğretim elemanları da bulunmaktadır. Örneğin K14 (A.AR.SO.);

Şöyle düşünelim; mesela yönetici konumundasınız, bizim işimiz üniversite eğitimi, yani bizim üniversite eğitimi dururken acaba burada otopark ücretinin toplanması gibi duruma neden enerji harcayalım? Ya da Ziraat Fakültesi yem satıyor, süt satıyor. Yani bunların hepsi zaten mali konularda suistimal edilen süreçler bunların denetlenmesi vesaire ayrı bir etkinlik. Yani onlar için ayrı bir kurum olması gerekir. Üniversite tamamen eğitime, araştırmaya odaklanmalı,

başka bir şeyle ilgilenmemeli, enerjisini başka yerlere harcamamalı. O nedenle karşı çıkıyorum ben bunlara-K14 (A.AR.SO.)

ifadesiyle, üniversitelerin kendi kaynaklarını yaratma çabasında olmamaları ve sahip oldukları enerji ve zamanı eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerine ayırmaları gerektiğini vurgulayarak, bu tür uygulamaların üniversite özerkliğine, mali özerkliğe aykırı olabileceğinin, suiistimale açık uygulamalar olduğunun altını çizmektedir.

Personel Maaşlarını Belirleyebilme. Mali özerkliğin anlamı bağlamında üniversitelerin kendi personel maaşlarını kendilerinin belirleyebilmesinin önemli olduğu görülmüştür. K17 (O.DÖÜ.F.) bu konuda “üniversitelerin kendi birimlerindeki personel maaşları konusunda söz sahibi olabilmesi gerekir; maaşların düşüklüğü konusunda personellerin sesi duyulmalı, üniversite bu konuda adım atabilmelidir.” diyerek bu görüşü desteklemektedir. Benzer şekilde K2 (H.P.SO.) de, “Mali özerkliğe sahip üniversite kendi kaynaklarını yaratabildiği sürece personel maaşlarını da belirleyebilme yetkisine sahip olur, bir üst kurul tarafından belirlenen alt limit olabilir, bu limitin altına düşülmeyecek şekilde üniversite miktar belirleyebilir.” şeklinde görüş belirtmiştir. K2 (H.P.SO.) ve K17’nin (O.DÖÜ.F.) sözlerinden anlaşılabacağı üzere, üniversitelerin mali özerkliği dendiğinde personel maaşlarını belirleyebilmesinin akla gelen ve öne çıkan hususlardan biri olduğu görülmektedir.

Öğrenci Harçları. Öğretim elemanları, üniversitelerin mali özerkliği bağlamında öğrencilerden harç alabilme konusuna da değinmişlerdir. Örneğin K12 (H.DOÇ.E.), “Öğrenci harçları alınabilir ama imkanlar dahilinde minimize edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Üniversitelerin devlet tarafından desteklenmesine eşlik edecek şekilde üniversitelerin kendi kaynaklarını artıracak, dolayısıyla mali özerkliğine pozitif etki edecek bir yol olarak görüyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Öğrenci harçları konusunda K2’nin (H.P.SO.) görüşü ise şu şekildedir:

Mesela şöyle olabilir, öğrencilerin %50'sini ücretsiz alalım, %50'sini ücretli. Ödeyebilecek olanlar ücret ödesinler, o şekilde alalım. Bu oranı örnek veriyorum 60'a 40 olur mesela ya da yani her üniversite bunu kendi belirleyebilmeli-K2 (H.P.SO.)

Öğrenci harçları konusunda yukarıda örnekleri verilen görüşlerden görece farklı bir görüş dile getiren K17 (O.DÖÜ.F.) ise bu konuyu şu şekilde ele almaktadır:

Ben devlet üniversitelerinin mali açıdan desteklenerek devam etmesi gerektiğini düşünüyorum. Üniversitelerde öğrencilerin ücretsiz eğitim almasının büyük bir nimet olduğunu düşünüyorum ama zararları da var açıkçası. Çünkü öğrencilerde biraz ciddiyetsizliğe yol açtığını düşünüyorum. Çünkü sonuçta öğrencilerin yani ben para ödüyorum, annem babam para ödüyorlar, ben artık mezun olmalıyım gibi bir aciliyet duygusu olmuyor devlet üniversitelerinde.-K17 (O.DÖÜ.F.)

Üniversitelerin bir gelir kaynağı olarak öğrencilerden harç alabilmesi konusunda öğretim elemanlarının görüşlerine bakıldığında, öğrenci harcı alınmasının üniversiteye mali açıdan olumlu katkı yapabileceği görüşünde olan öğretim elemanlarının olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, öğrenci harcı alınmasının devlet desteği ve ücretsiz eğitim konusunda olumsuz etki yaratabileceğinin de dile getirildiği, harçlar alınacaksa bile en az oranda alınabileceği anlaşılmaktadır.

Özel Sektör ile İş Birliği. Üniversitelerin mali özerkliği açısından özel sektör ile işbirliğinde bulunması da öğretim elemanlarının değindikleri konulardan biri olmuştur. Bu konuda öğretim elemanlarının görüşleri aşağıda yer almaktadır.

Üniversitenin sanayi ile işbirliği yapıp kimliğini piyasaya teslim edecek bir pozisyona düşmesi, tamamen girişimci üniversite modeline dönüşmesi doğru değil ama bunu koruyarak piyasa ile iş yapabileceği, var olan finansman modellerine alternatif kaynaklar üretebileceği bir model olabilir diye düşünüyorum-K12 (H.DOÇ.E.)

Üniversitenin altyapısı geliştirilebilir. Bölgesel olarak neye hitap ediyor, yani tarım bölgesinde olan üniversite ona göre geliştirilebilir ya da savunma sanayii olan bir bölgede olan üniversite ona göre geliştirilebilir ve kurumlar ile işbirliği yapabilir, firmalarla işbirliği yapabilir. Buradan da bir ekonomik bağımsızlık sağlayabilir üniversiteler diye düşünüyorum-K8 (G.AR.F.)

Üniversite-sanayi işbirliklerinde üniversiteye gelen ciddi bir girdi var, çok önemli bir girdi bu. İki türlü olabiliyor, en genel olanı döner sermaye gibi üniversitenin verdiği danışmanlıklardan okul pay alıyor ve o dünyanın hemen her yerinde olan bir şey zaten, gayet normal çünkü. Şahsen ben bunu yapsam ben devlet memuruyum burada çalışıyorum, buranın imkanlarıyla yapıyorum, o yüzden bir kısmı üniversiteye bir kısmı da bölüme ve bir kısmı da bu danışmanlığı yapan personele gidiyor gelen bu ödemelerin. Teknik üniversitelerde bu çok önemli, çünkü teknik üniversitelerin çok fazla gideri var ve bu giderlerin de sadece devletten gelen bir takım desteklerle sağlanması bu kadar kolay olmayabilir, o yüzden mühendislikte özel sektör-üniversite işbirliği çok önemli- K17 (O.DÖÜ.F.)

Üniversite-özel sektör işbirliği konusunda yukarıda yer verilen görüşlerden anlaşılacağı üzere, öğretim elemanları özel sektör ile işbirliğinin üniversiteye mali açıdan olumlu katkı yapacağını, mali özerklik sağlayacağını, üniversitenin kendisini geliştirmesine olanak sağlayacağını ve alternatif kaynak elde edebileceklerini düşünmektedirler. Bu görüşün aksine, öğretim elemanlarının bazıları ise üniversitelerin özel sektör ile işbirliği yapması mali özerklik açısından olumsuz bir durum olarak ele almaktadır. Bu konudaki görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

Bugünlerde duyduğumuz klasik kavram, özel sektör ve üniversite işbirliği. Şimdi şunu söylemek istiyorum, öncelikle eğer piyasadan bahsediyorsak piyasanın baktığı tek bir şey vardır; kar elde ediyor mu etmiyor mu. Eğer üniversite eğitimi ya da örneğin bir bölümün projelerini özel sektörün ihtiyaçlarına göre düzenlemeye kalkarsanız ne olur? Özel sektör kar edeceği alanlara yatırım yapar ya da kar edeceğini düşündüğü projeleri finanse eder. Onun dışında hiçbir projeyi desteklemez, bu oldukça sakıncalı bir süreç zaten kamusal malları özel sektör zaten üretmek istemez çünkü kar yoktur orada ya da dilediği kadar kar elde edemez. Dolayısıyla üniversite eğitimi gibi en temel haklardan bir tanesinin özel sektörün insiyatifine bırakılması söz konusu bile olamaz. Böyle stratejik, böyle değerli bir şeyin özel sektöre bırakılması kabul edilemez-K14 (A.AR.SO.)

Piyasa odaklı bir anlayışla üniversitelerin yönetilmesi mantalitesi üniversite yönetiminin içine yerleştiriliyor ve girişimci üniversite deniyor buna. Bu tehlikeli bir kavram. Piyasaya eklenmiş üniversite, yani o girişimci üniversite ne yapacak? Kendi vizyonunu, kendi misyonunu, kendi değerlerini oluşturacak ve piyasaya göre yapacak, piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda programlarını açacak, araştırmalarını piyasanın istediği yönde yapacak, o dönem trend olan alanlarda araştırmalarını yapacak ve piyasanın güçlenmesi için hem insan gücü yetiştirme hem bilimsel araştırma destekleri yapan bir hale gelecek Yani giderek piyasa odaklı yapı içerisine giren bir hale geçecek üniversiteler-K1 (H.P.E.)

Yukarıda yer alan görüşlere bakıldığında ise, üniversitelerin özel sektör ile işbirliğinde bulunmasının mali özerklik açısından olumsuz etkisi olabileceği, üniversitelerin özel sektörün beklenti ve hedeflerine bağımlı hale gelebileceği, bu nedenle birtakım araştırmaların desteklenirken diğerlerinin destek göremeyeceği bir yapının oluşabilme ihtimali nedeniyle üniversite özerkliğini tehlikeye düşürecek bir durum olarak görüldüğü söylenebilir. Özel sektör-üniversite ilişkisi üniversitenin mali özerkliği bağlamında çeşitli bakış açılarından değerlendirildiğinden bu konuda öğretim elemanlarının görüşlerinin birbirinden farklılaştığı görülmüştür.

Öztürk'ün (2004) “Türkiye’de Üniversite Özerkliğinin Mali, Akademik ve Yönetmel Boyutlarıyla Devlet ve Vakıf Üniversiteleri için Betimlenmesi” başlıklı Doktora tez çalışması kapsamında Ankara’da görev yapan akademisyenler ile gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda elde ettiğı bulgulara göre, mali özerkliğın anlamı ve göstergeleri üniversitelerin sermaye gruplarından bağımsız olması ve kendi mali kaynaklarını yaratma ve kullanma yetkisinin olması şeklinde değerlendirilmiştir.

Benzer şekilde, üniversite özerkliğine ilişkin bir başka çalışma olan Ordorika (2003) tarafından yapılan “Üniversite Özerkliğinin Sınırları: Meksika Ulusal Üniversitesi’nde Güç ve Siyaset” başlıklı araştırmada da mali özerkliğın üniversitenin sahip olduğı kamu bütçesinin miktarı ve koşulları, bütçenin dağılımı ve hazırlığı, öğrenci harçları ve hesapverebilirlik ile ilişkili olduğı vurgulanmış, akademisyenler ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucu, hesapverebilirlik uygulamaları ile üniversitelerin mali açıdan devlete hesap vermesi zorunluluğı ve dolayısıyla devlete siyasal ve mali olarak bağımlı olması, öğrenci harcı uygulamalarının ise üniversiteleri öğrenci ödemelerine bağımlı kılması bakımından üniversite özerkliğine zarar verdiğı sonucuna ulaşılmıştır. Borhan’ın (2009) yılında Irak’taki Süleymaniye Üniversitesi’nin Siyasal Bilgiler Fakültesi akademisyenleri ile gerçekleştirdiğı nitel görüşmelerde de üniversitelerin mali olarak öğrenci harçlarına bağımlı olmalarının mali özerkliğe aykırı olduğı, üniversitelerin mali özerkliğinin herhangi bir dış kaynağı bağılı olmadan devlet bütçesi ile sağlanabileceğı sonucu elde edilmiştir.

Mali özerkliğe ilişkin olarak, öğrenci harçları, özel sektörün sağladığı finansman ve üniversitenin kendi kurduğı girişimler ile gelir elde etmesi konuları üzerinde fikir birliğine varılamamış konular olduğı söylenebilir. Nitekim yukarıdaki araştırma bulgularına karşılık, Pruvot, Estermann ve Pophkadze’nin (2023) gerçekleştirdiğı EUA tarafından yayımlanan mali özerkliğın göstergeleri devletin sağladığı bütçenin dağılımı ve bu bütçeden artakalan miktarı üniversitenin kendi elinde tutabilmesi ve kendi arsa ve binalarının sahibi olabilmesi yanı sıra üniversitenin farklı kuruluşlardan borç para alabilmesi ve öğrenci harçları şeklinde değerlendirilmiştir. Raporda, üniversitenin devlet kuruluşlarının yanı sıra özel kuruluşlardan da borç para alabilmesinin ve öğrenci harçları ile gelir elde edebilmesinin üniversitenin devlete olan bağımlılığını azaltacağı ve mali açıdan devletten özerk kılabilceğı belirtilmektedir. Choi’nin (2019) Güney Kore’deki üniversiteler bağlamında gerçekleştirdiğı “Paydaşların Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliğinin Göstergeleri” başlıklı araştırmasında da mali özerklik; mali

kararların alınmasında üniversitenin özerk olması ve kendi kaynaklarını yaratabilmesi için girişimlerde bulunabilmesi olarak anlaşılmıştır. Choi'nin elde ettiği sonuçlarda (2019), üniversitelerin mali konularda tamamen devlete bağımlı olması mali özerklik açısından olumsuz bir şekilde değerlendirilmekte, üniversitelerin kendilerine kar sağlayabilecek ticari girişimlerde bulunabilmelerinin mali özerkliğin bir göstergesi olduğu belirtilmektedir.

Yönetmelik Özerklik. Bu kategori altında öğretim elemanlarının yönetsel özerkliğin anlamına ilişkin görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 15'te bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 15

Öğretim Elemanlarının Yönetsel Özerkliğin Anlamına İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Üniversite Özerkliğin Anlamı	Yönetmelik Özerklik	Yöneticileri seçebilme	Her türlü ve her yerde seçim olmalı; rektörlükten senato üyeliğine, dekanlık ve bölüm başkanlığına kesinlikle seçim olmalı-K13 (O.DOÇ.E.) Bir üniversitede kesinlikle yöneticilerin seçimle gelmesi gerektiğini düşünüyorum-K10 (G.AR.E.)
		Katılımcı yönetim anlayışı	Üniversitelerin diktatörce yönetilmesi durumunda üniversitede yönetsel özerklikten de söz edemeyiz-K1 (H.P.E.) Bütün konularda katılımcı bir şekilde karar verilmesi gerekiyor-K13 (O.DOÇ.E.)
		Kadro ve terfi	Yönetmelik özerklikten, merkez yönetimin sahip olduğu birtakım yetkileri alt kademe birimlere bu bağlamda üniversitelerin alt kademe birimlere yetki devretmesini anlıyorum; yani bir nevi delege etmek, yetkilendirmek, karar verme hakkı tanımak-K1 (H.P.E.) Öğretim üyesi alımlarını bölümler değilse bile fakülteler yapabilirler kendi içinde en iyi olanı seçebileceklerini düşünüyorum; ama yine bunun kriterleri konular hazırlanır ve o kriterler çerçevesinde adaylar değerlendirilir şeffaf bir şekilde yapılır-K13 (O.DOÇ.E.) Kadro alımlarını en iyi şekilde üniversite belirler, atama şartları vesaire tüm bunları üniversite belirlemeli.-K16 (A.DOÇ.F.)
		Yönetici seçimindeki kriterleri belirleyebilme	Her üniversitenin ve bölümün kendine özgü yapısı dolayısıyla yönetici seçimindeki kriterleri belirleyebilme imkanı olması lazım-K2 (H.P.SO.)
		Yöneticileri görevden alma	Yöneticiler nasıl seçiliyorsa o şekilde görevden de alınabilmeli-K14 (A.AR.SO.)

Yöneticileri Seçebilme. Tablo 15’te görüleceği üzere, öğretim elemanları üniversitenin yönetsel özerkliğinin anlamı bağlamında en çok yöneticileri seçebilme konusunu dile getirmişlerdir. K6’nın (A.P.SO.) “Hakikaten iyi bir üniversite kendi rektörünü, yöneticisini kendisi seçmeli tartışmasız bir şekilde” ve K17’nin (O.DÖÜ.F.) “Bütün yöneticiler oylamayla gelmeli. Dekanların ve rektörlerin tabii ki üniversite içerisinde oylamayla seçilmesi gerekir.”, K1’in (H.P.E.) “Yönetsel kademelerin atamayla belirlendiği, seçimin yapılmadığı bir yerde yöresel özerklikten söz edemeyiz” ve K15’in (H.DÖÜ.F.) “Üniversite özerkliğini dendiğinde hemen aklıma rektör, dekan, bölüm başkanlarının seçimleri ile ilgili yönetsel özerklik konusu geliyor. Rektörün ve dekanların hepsinin, bölüm başkanlarının da seçimle gelmesi gerekir.” sözlerinden anlaşılacağı üzere öğretim elemanları yönetsel özerklik bağlamında üniversitelerin kendi yöneticilerini kendilerinin seçmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Yöneticilerin seçimle görev başına gelmeleri gerektiği görüşünde olan ancak bu yönetime ilişkin birtakım endişelerini de dile getiren öğretim elemanları da bulunmaktadır. Örneğin, bu konuda farklı bir noktaya dikkat çeken K10 (G.AR.E.), görüşünü şu sözler ile ifade etmiştir:

Özellikle yönetici atamalarında ben seçimin olması gerektiğini düşünenlerdenim, ama seçimin şöyle bir dezavantajı olduğu da açık; örneğin kendi üniversitemden örnek vereyim, biz ikiye bölünmeden önce hiç eğitimci rektörümüz olmamıştı Çünkü Eğitim Fakültesi’nin Öğretim eleman sayısı bir eğitimci Rektör çıkarabilecek kadar oy oranına sahip değil. Şimdi takdir edersiniz ki Tıp Fakültesi’nden aday çıkıyor, mühendisliklerden aday çıkıyor, Eğitim Fakültesi’ndeki adayın tıp fakültesindeki veya mühendislikten oy toplaması çok düşük ihtimal. Yani tıpçılar tıp fakültesi adayına oy veriyor, mühendisliktekiler Mühendislik Fakültesi adayına oy veriyor, eğitimciler de Eğitim Fakültesi adayına oy veriyor. Şimdi o zaman o seçimi ne belirliyor? İlk defa o da çok ilginç bir şekilde atamayla gelen bir Eğitimci rektörümüz oldu seçimler kalktıktan sonra. Şu anda da zaten rektörlük görevini yürütüyor, bütün üniversite çok memnunuz o ayrı mesele, bizim zaten kendimizin tanıdığı bildiği çok sevdiği bir hoca yani atamayla gelmesine rağmen liyakate sahip olduğunu düşünüyoruz. İnşallah bir daha gelir diyoruz ama yarın öbür gün seçim tekrar olduğunda ben zannetmiyorum ki bir eğitimci rektörü daha çıkartabilelim, yani seçimin böyle bir dezavantajı var ama ne olursa olsun demokrasi oy çokluğu demekse bir üniversitede kesinlikle yöneticilerin seçimle gelmesi gerektiğini düşünüyorum-K10 (G.AR.E.)

K10’un (G.AR.E.) ifadelerine bakıldığında, yöneticilerin seçimle gelmesinin uygun yöntem olduğunu ancak bu durumun çeşitli birimlerdeki akademisyen sayılarının

eşit olmaması nedeniyle görece az sayıda personele sahip birimlerden kişilerin rektör olarak seçilebilmelerinin önüne geçtiğinin altını çizdiği görülmektedir. Yöneticilerin seçilmesi konusunda farklı bir bakış açısı sunan bir diğer öğretim elemanı ise K2 (H.P.SO.)’dir. K2 (H.P.SO.), bu konudaki görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

Üniversitenin tüm üyelerinin katıldığı bir seçim olduğu zaman, idarecilik anlamında bugüne kadar kafasında hiçbir fikri olmayan bir insan idareci seçilebiliyor. Şu olsun diyor, yani şu olsun diyor da niye diye soruyorsun o kişiye mesela, o arkadaşımız diyor, ben onu tanıyorum çok iyi insan diyor. Çok iyi insan olması iyi bir idareci olması açısından bir kriter değil ki yani idarecilik bir takım şeyleri bilmeyi gerektiriyor. Mesela hiç bölüm başkanlığı yapmamış birinin dekan olması ve dekan oluyor, bölümleri idare edemiyor yani bölümlerdeki süreci bilmiyor veya hayatında hiçbir idareci tecrübesi olmayan bir rektör oluyor ana bilim dalındaki sorunları bilmiyor ama rektör olup bütün üniversitenin idare mekanizmasını idare etmeye kalkıyor. Yani bunlar yanlış ehliyet tecrübeyle kazanılır. Dolayısıyla aşağıdan yukarıya doğru bir sistemle yönetici adayları belirlenmeli, rektör seçiminde oy verme işi bölüm başkanlarına, dekanlıklara, oradan da senatolara bırakılmalı.-K2 (H.P.SO.)

K2 (H.P.SO.), rektörlük seçimlerinde yöneticilik deneyiminin önemini vurgulayarak, aday olması gereken kişilerin bu kişilerden seçilmesi gerektiğinin, seçimlerin de alt birim yöneticilerin oylaması ile gerçekleşmesi gerektiğinin altını çizmektedir. K2 (H.P.SO.), yöneticilerin seçilmesinde seçimin olması gerektiği görüşünde olup, seçimin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin farklı bir bakış açısı getirmektedir.

Yönetimsel özerklik bağlamında yöneticilerin seçilmesi konusuna ilişkin öğretim elemanlarının seçimin önemini vurguladıkları, üniversitelerin kendi rektör ve diğer yöneticilerini oylama ile seçebilmeleri gerektiği görüşünde oldukları görülmektedir.

Katılımcı Yönetim Anlayışı. Öğretim elemanlarının yönetimsel özerklik bağlamında değerlendirdikleri gerekliliklerden biri de katılımcı yönetim anlayışıdır. K12 (H.DOÇ.E.), “Tek kişilik yönetim anlayışı üniversite özerkliğine oldukça aykırı” ifadesiyle katılımcı yönetim anlayışının önemini vurgulamaktadır. Benzer şekilde K15 (H.DÖÜ.F.) ve K7 (G.DOÇ.E.) de bu konudaki görüşlerini şu şekilde dile getirmektedirler:

İdari anlamda bakacak olursak kurullar kendi içine kendi bünyesinde karar alabilmelidir. Rektör eğer bir karar alıyorsa, bu karar keyfi olmamalı,

üniversitenin birimlerinden, birimlerinin stratejik planları ve ihtiyaçları veya değişim istekleri ile ilgili komisyonlarca tabii ki denetlenerek üst yönetime ulaşmalıdır. Rektör tek başına değil, senato ile birlikte karar vermeli, bu konularda kararlar komisyonlarda tartışılmalı ve sonuçlanmalıdır.-K15 (H.DÖÜ.F.)

Üniversitede her birim kendi yönetim süreçlerini kurullar aracılığıyla yapmalı. Yani biri tarafından alınmamalı kararlar; dekanlık ve rektörlük çok sembolik bir görev olmalı. Dolayısıyla teorik olarak baktığımızda, demokratik bir kültürü birlikte tanımladığımızda uzlaşabiliriz. Yani kurullar arası katılım olmalı; dekan ve rektör temsilen olabilir.-K7 (G.DOÇ.E.)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, üniversitelerin yönetsel özerkliğinin sağlanması açısından öğretim elemanları kararlara katılımı, katılımcı bir yönetim anlayışının benimsenmesini, senatoların, kurulların ve komisyonların karar alma süreçlerinde öncü olmaları gerektiğini vurgulamaktadırlar. Yöneticilerin aldıkları kararların alt birimlerce de onaylanmış, birlikte karar verilmiş olması gerektiği anlaşılmakta, tartışma ve demokrasi kültürünün önemi vurgulanmaktadır.

Benzer şekilde, K2'nin (H.P.SO.) “Özerkliğin bölümlerden başlaması lazım, aşağıdan yukarıya bir örgütlenme biçiminin oluşturulması lazım, bu sayede siyasi arka plandaki ilişkilerle siyasi kişilerden destek alınması olayı ortadan kalkmış olur” ifadesi ile de üniversitenin yönetim süreçlerinde siyasetin etkisinden bağımsız kararlar alabilmesi için birimlerin kendi kararlarını alabilmeleri gerektiği ve katılımcı yönetim anlayışı ile yönetsel özerkliğin sağlanabileceği anlaşılmaktadır. K6 (A.P.SO.) da “Merkezi bir yönetimdense yetkinin biraz daha alt birimlere aktarılabilirdi, özerkliğini biraz daha sağlamlaştırmış bir üniversite isterdim” diyerek, katılımcı yönetim anlayışı ile üniversite özerkliği arasındaki ilişkiyi vurgulamakta, dolayısıyla yönetsel özerklik bağlamında kararlara katılımın, alt birimlere yetki devrinin önemi anlaşılmaktadır.

Kadro ve Terfi. Öğretim elemanlarının yönetsel özerklik açısından önemini vurguladıkları bir diğer husus kadro ve terfi konularında üniversitenin özerk olabilmesidir. K2'nin (H.P.SO.) “Kadro atamalarında üniversite söz sahibi olabilmeli. Mesela bir üniversitede araştırma görevlisi kadrosundan itibaren o kadro verme süreçlerinin nasıl olduğunu bilmeyen biri bütün üniversite kadrolarının dağıtılacağı pozisyona talip oluyor, yani o işi bilmesi lazım kriterleri bilmesi lazım, bu süreçlerde

üniversite yönetimi tecrübe sahibi olabilmeli ve karar alabilmeli” ifadelerinden görüldüğü üzere üniversite yönetiminin kadro ilanları konusunda yetkin ve özerk olabilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Benzer şekilde K1 (H.P.E.) de “Yukarıdan, tepeden ilan edilen kadrolar üniversitelerin birimlerinin ihtiyaçlarına uygun olamıyor; o nedenle üniversite kaç akademisyen veya idari personel alacağına kendisi karar verebilmeli, hangi bölüme kaç sayıda ilana çıkılacağını kendisi belirlemeli, yükselme bekleyen öğretim üyelerinin kadrolarının verilmesinde de üniversite A’dan Z’ye özerk olmalı.” diyerek bu konuda üniversitenin yönetsel özerkliğinin olması gerektiğinin altını çizmektedir. Kadro ilanları ve terfi konularında üniversitenin kendisinin karar alabilmesi ve kriterleri belirleyebilmesi gerektiği konusunda K12 (H.DOÇ.E.) de şu şekilde bir görüş sunmaktadır:

Kadro alımı ve terfi kararları birimlere bırakılmalı, üniversite kendi personelinin yükseltilmesi için kadro ilanına çıkabilmeli. Yani belki şöyle yapmalı üniversite belli bir oranı olmalı onun belli sayılarda dışarıdan ilanına çıkılmalı, belli sayılarda da içeriden. Ama içeriden alımlarda gerçekten herkese açılmış gibi davranmasını da doğru bulmuyorum açıkçası-K12 (H.DOÇ.E.)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, kadro ve terfi konularında üniversitelerin yönetsel özerkliğinin önemi vurgulanmakta, öğretim elemanlarının görevde yükselmeleri, yeni öğretim elemanı alımları ve kriterlerinin belirlenmesi konusunda üniversite ve üniversitenin birimlerinin kendi ihtiyaçları doğrultusunda kendi kararlarını alabilmeleri gerektiğinin altı çizilmektedir. Dolayısıyla, kadro ve terfi konusu yönetsel özerkliğin sağlanması açısından öne çıkan gerekliliklerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Yönetici Seçimindeki Kriterleri Belirleyebilme. Yönetsel özerklik açısından önemli görülen bir diğer konu üniversitelerin yönetici seçimindeki kriterleri kendilerinin belirleyebilmeleri gerektiği konusudur. K13’ün (O.DOÇ.E.) “Kriterlerin belirlenmesi gibi kararların üniversitelere ya da üniversitenin kurullarına ve öğretim üyelerine bırakılması gerektiğini düşünüyorum”, K8’in (G.AR.F.) “Özellikle rektör seçimlerinde üniversiteye özgü kriterler olmalı, her üniversitenin kendi ihtiyaçları doğrultusunda kriterler belirleyebiliyor olması gerekir” ve K16’nın (A.DOÇ.F.) “YÖK gibi bir üst kurumun belirlediği belli başlı kriterlerin yanında üniversite de kendi kriterlerini koyabilir” ifadeleri bu konuda üniversitenin özerk olmasının önemli olduğunu

göstermektedir. Dolayısıyla, yönetsel özerkliğin sağlanabilmesinde yönetici seçimindeki kriterlerin üniversite tarafından belirlenebiliyor olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Yöneticileri Görevden Alma. Üniversitenin kendi yöneticilerini görevden alabilmesi de yönetsel özerklik açısından önemlidir. K5 (O.P.E.) bu durumu “Yönetici yetkin değilse o zaman alırsın o yöneticiyi yani belli mekanizmalar var, belli fonksiyonlar var, en iyi denetim mekanizması halk tarafından, seçenler tarafından kurulan denetim mekanizmasıdır; çalışmazsa alırsın.” şeklinde ifade etmektedir. Benzer şekilde K17 (O.DÖÜ.F.) de “Üniversitenin kendi atadığı rektörün daha uygun daha doğru aday olduğunu düşünüyorum; aynı şekilde üniversite seçtiği rektörü belirli ölçütlere uygunluğu test edilerek görevde kalması veya görevinin sonlanması kararını da kendi içinde verebilmelidir” diyerek yöneticilerin görevden alınabilmesi konusunda üniversitenin özerk olması, yöneticinin yetkinliğini test edebilecek mekanizmalar aracılığı ile bu bağlamda kararlar alabilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Yöneticilerin görevden alınabilmelerine ilişkin güven oylaması da önemli bir mekanizma olarak değerlendirilmekte, K14’ün (A.AR.SO.) “Belirli kriterleri, ilkeleri ihlal ettiği zaman rektör ya da dekan, güvenoyu olması lazım yani bu şekilde olması lazım, ancak güvenoyu ile göreve devam edebilmeli” ve K15’in (H.DÖÜ.F.) “Rektör aslında kendini seçenlere hesap vermeli, mesela güvenoyundan söz ediliyor. Yani bunlar şu anda bizden çok uzakta, ama olması gereken bir şey” ifadeleri yöneticilerin görevde kalmaları veya görevden alınmaları kararının verilebilmesinde güvenoyunun önemine dikkat çekmektedir.

Öztürk’ün (2004) Ankara ilindeki akademisyenler ile gerçekleştirdiği çalışmada yönetsel özerkliğin göstergeleri devletin üniversitelere müdahale düzeyi, üniversiteler üstü merkezi üst veya merkezi ara kuruluşların varlığı ve bunların işlevleri, üniversite ve bağlı kuruluşların karar ve yürütme organlarının oluşum şekli, yapısı ve işlevi ile üniversite bileşenlerinin karar oluşturma ve alma sürecindeki rolleri, üniversitenin kendi eylem ve işlemlerini düzenleme konusundaki yetkisi, rektörün, dekanın ve diğer akademik birim yöneticilerinin göreve getirilme biçimi ve yetki düzeyleri, üniversite denetim mekanizmalarının varlığı, üniversitenin sermaye gruplarından bağımsız olması şeklinde belirtilmiştir.

Benzer şekilde, Peru'nun başkenti Lima'da Dünya Üniversiteler Servisi'nce 1988 yılında düzenlenen toplantı sonrasında yayımlanan "Akademik Özgürlük ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği" başlıklı bildirmede (DÜS, 2021) ve EUA'nın Avrupa'da Üniversite Özerkliği başlıklı çalışmalarında (Estermann ve Nokkala, 2009; Estermann, Nokkala ve Steinel, 2011; Pruvot ve Estermann, 2017; Pruvot, Estermann ve Popkhadze, 2023) belirtilen yönetsel özerkliğin göstergeleri ile bu çalışmanın yönetsel özerkliğe ilişkin bulgularının örtüştüğü görülmektedir.

Ordorika'nın (2003) Meksika'daki üniversiteler bağlamında gerçekleştirdiği çalışmada, akademisyenlerin yönetsel özerkliğin anlamına ilişkin görüşleri; rektörlerin, diğer yöneticilerin ve idari personelin atanması ve görevden alınmasında özerk olma, üniversite içi çatışmaların çözümünde özerklik, akademik kadro özerkliği ve ifade özgürlüğü şeklindedir. Benzer şekilde, Choi'nin (2019) çalışmada da, yönetsel özerkliğin göstergeleri atama ve terfilerde, işten çıkarmalarda, akademik ve idari personelin maaşının belirlenmesinde, rektör ve dekanların seçilmesi ve görevden alınmasında ve yasal girişimler kurmada üniversitenin özerk olması anlamına geldiği belirtilmiştir.

Akademik Özerklik. Bu kategori altında öğretim elemanlarının akademik özerkliğin anlamına ilişkin görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 16'da bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 16

Öğretim Elemanlarının Akademik Özerkliğin Anlamına İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Üniversite Özerkliğinin Anlamı	Akademik Özerklik	Program ve ders açabilme/kapatılabilme	Hangi programları açacağına üniversite senatosunun karar vermesi lazım böylece eğitim ve öğretim sürecinde hangi programın açılacağı hangi derslerin olacağı bunların nasıl sunulacağı lisansüstü programlarda hangi alanlarda bilim insanı yetiştirileceğine üniversite karar vermeli-K1 (H.P.E.)
		Araştırma alan ve konularını belirleyebilme	Özellikle akademik çalışmalarla ilgili kısıtlayıcı tedbirlerin olmaması gerektiğini düşünüyorum-K2 (H.P.SO.)
		Kalite kontrol mekanizmalarını seçebilme	Üniversite bunu seçebilmeli, yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarı herkesi kapsayan bir kalite kontrol yöntemi olması lazım, yani beni denetleyecek insanın da kalitesinin en az benim kadar olması lazım bunun altında olursa bu zulüm olur-K4 (H.P.SA.)

Tablo 16 (Devam)

Öğretim Elemanlarının Akademik Özerkliğinin Anlamına İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Üniversite Özerkliğinin Anlamı	Akademik Özerklik	Kontenjan belirleyebilme	Nitelikli eğitim verebilmek için gerçekten öğrencilerin ve öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının iyi bir dengede tutulması gerekir, buna üniversite karar vermelidir-K15 (H.DÖÜ.F.)
		Öğrenci alım kriterlerini belirleyebilme	Tabii ki öğrenci alım kriterleri üniversitenin ihtiyaçlarına göre belirlenmeli öğrenci öğretim elemanı sayısı derslik sayısı bunlar dikkate alınarak üniversitenin kendisinin bunları belirlemesi gerektiğini düşünüyorum-K12 (H.DOÇ.E.)
		Öğretim dilini seçebilme	Üniversite yetkili organları vasıtasıyla kendi personelinin yeterliliklerini göz önünde bulundurarak öğretim dilini seçebilmelidir-K12 (H.DOÇ.E.)

Program ve Ders Açabilme/Kapatabilme. Öğretim elemanlarının üniversitelerin akademik özerkliği açısından önemli gördükleri ve öne çıkan konulardan biri program ve ders açabilme/kapatabilme konusundaki özerkliktir. Öğretim elemanlarının bu konudaki görüşlerine aşağıda yer verilmektedir.

Program açıp kapatabilmeliyiz. Şimdi yeni nesil teknolojiler geliyor, yapay zeka, veri bilimi, bunlar ilerliyor ve bazı okullarda bazı bölümlerde bunlar eksik. Mesela yapay zeka mühendisliği çoğu yerde yok. Yani bir akademik programı açabilme ve kapatabilme özerkliğine sahip olmalı üniversitenin kendisi pilot olarak-K16 (A.DOÇ.F.)

Program ve ders açıp kapama çok önemli bir karar. Bu kararı tabii ki akademisyenlerin kendisi ya da üniversitenin kendisi vermeli, verebilmeli diyoruz. Mesela özellikle üniversitelerle ilgili çok büyük müdahaleler oluyor toplumsal cinsiyet ile ilgili merkezlere izin verilmiyor. Yani bunların hepsi tabii ki akademik özerklik ve özgürlüğe de aykırı şeyler. Tabii ki üniversitenin kendisi bunlara karar vermeli, kendi hedefleri, kendi vizyonu, kendi ulaşmak istediği hedeflere kendisi karar verebilmeli, burada herhangi bir müdahale bence olmamalı. Yani burada tabii ki üniversiteler kendi olgunlukları düzeyinde kararları da verebilir-K13 (O.DOÇ.E.)

Bence tamamen üniversiteye kalmalı, yani bazı üniversiteler imkanları olmadığı halde birtakım programları açmaya yeltenebilirler; ama bu da sonuçta üniversitenin repütasyonu, yani onu aslında etkileyecek bir şey. O yüzden burada eninde sonunda bir denge oluşacaktır diye düşünüyorum, yani üniversite, toplumun bakış açısı, oraya gösterilen itibar ile eninde sonunda bunun bir geri dönüşü olacaktır. Bunun üzerinde başka bir denetleyici mekanizmanın olup

olmaması yönünde çok emin değilim ve bence olmasa da olabilir-K17 (O.DÖÜ.F.)

Tablo 16'dan ve yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, öğretim elemanlarının üniversitelerin akademik özerkliği bağlamında önemsedikleri konuların başında program ve ders açabilme/kapatabilme özerkliği gelmektedir.

Öğretim Dilini Seçebilme. Üniversitenin öğretim dilini seçebiliyor olmasının akademik özerklik bağlamında öne çıkan bir diğer gereklilik olduğu görülmektedir. K14'ün (A.AR.SO.) “Öğretim dilini de seçme imkanı olması lazım üniversitenin” ve K19'un (A.DÖÜ.E.) “Yeterli öğretim elemanı varsa mesela bir İspanyolca program açmak istiyorsak rahatlıkla açabilmeliyiz” ifadeleri bu durumu açıklar niteliktedir. Öte yandan, öğretim dilini seçebilme konusunun akademik özerklik bağlamında ele alınmaması gerektiği yönünde görüşlere de rastlanmaktadır. Örneğin K16'nın (A.DOÇ.F.) bu konudaki görüşü şu şekildedir:

Öğretim dilini seçebilme konusunda bence çok özerklik tanımamalı, çünkü mesela yüksek lisans ve doktora seviyesinde İngilizce eğitimler yapılabilir bunlarda öğretim dilini seçebilmeli üniversiteler ama mesela bölüm İngilizce'ye geçtim diyor ama bu karar kaç kişiye kalmış oluyor. Halbuki baktığımızda 85 dil puanını alma kriteri geldi ama eski hocalar İngilizce programlarda ders vermek zorunda kalıyorlar. Yani öğretim dilini seçebilme özerkliği akademik özerklik arasında olmamalı buna YÖK ile birlikte karar verilmeli, çünkü YÖK elindeki personelin İngilizce seviyesini biliyor, alım yaparken buna göre yapıyor veya personel daire başkanlığına biz bu şekilde beyanda bulunuyoruz, dolayısıyla burada üniversitelerin özerkliğine bunu bırakamayız.

K16'nın (A.DOÇ.F.) öğretim dilini seçebilme özerkliği konusundaki ifadelerine bakıldığında, bu durumun akademik özerklik bağlamında ele alınmaması gerektiğini ve üniversitelerin kendisinin karar almasını gerektiren bir konu olmadığını vurguladığı görülmektedir. Bu bakış açısı ile, YÖK gibi üst bir kurum tarafından belirlenen yabancı dil kriterlerinin baz alınmasının üniversitelerdeki öğretim dilinin seçimi konusunda daha uygun bir yol olduğu düşünülmektedir.

Kontenjan Belirleyebilme. Öğretim elemanları, öğrenci kontenjanlarının belirlenmesinde üniversitelerin akademik özerkliğe sahip olmaları gerektiği görüşündedirler. Bu bağlamda K13 (O.DOÇ.E.), “Üniversiteler kendileri talep ettikleri

kontenjan kadar öğrenci alabilmelidir” şeklinde görüş belirtmekte, benzer şekilde K2 (H.P.SO.) de “Üniversiteler idari olarak özerk oldukları yapı içinde kendi kontenjanlarını belirleyebilecek durumda olmaları lazım” diyerek konunun önemini vurgulamaktadır. K12 (H.DOÇ.E.) de “Öğrenci sayılarının merkezi bir şekilde belirlenmesini özerklik açısından bir engel olarak görüyorum” cümlesiyle, öğrenci kontenjanlarının üniversitenin kendisi tarafından belirlenmesinin özerkliği olumlu anlamda etkileyen bir durum olduğunu belirtmiştir.

Öğrenci Alım Kriterlerini Belirleyebilme. Akademik özerklik bağlamında önemli olan bir diğer konu ise öğrenci alım kriterlerini belirleyebilmedir. K16 (A.DOÇ.F.) “Öğrenci alırken çok özerk olması gerekiyor üniversitenin, çünkü her üniversitenin kendi özelinde fakülteleri var ve her fakültenin gereksinimleri ve hedefleri farklıdır” ifadesi ile konunun önemine dikkat çekmektedir. Benzer şekilde K2 (H.P.SO.) de konuya ilişkin görüşünü şu şekilde dile getirmektedir:

Burada tamamıyla üniversitenin kendi belirlediği kriterler olmalı ve bu kriterlerle öğrenci almalı. Merkezi bir sınav da olur, o merkezi sınav sonucunda alınmış puanlar da o seçimde etkili olur ve bütün öğretim üyelerinin katıldığı, üniversitenin bileşenlerinin katıldığı komisyonlar kurulur, bu komisyonlarda herkes örneğin maliye bölümü diyelim, bu bölümdeki hocalardan oluşan bir komisyon belirlenir. Bu komisyonun belirlediği kriterler ile öğrenci alımı yapılır.

Konuya ilişkin farklı bir yorum getiren öğretim elemanlarından biri olan K8 (G.AR.F.) ise “Üniversiteler kendi öğrencilerini kendileri alacaksa orada liyakatli ve adaletli bir sistem olmalıdır. Örneğin Türkiye’de öğrenci alımlarının merkezi sınavla yapılması daha adaletlidir çünkü liyakatli alımlar olacağını düşünmüyorum” şeklinde bir görüş belirterek, üniversitelerin özerk bir şekilde öğrenci alabilmeleri ve kriter belirleyebilmeleri için liyakatin ve adaletli alımların önemini vurgulamaktadır.

Yukarıda yer alan görüşler incelendiğinde, öğrenci alım kriterlerinin belirlenmesi akademik özerklik bağlamında olumlu ve gerekli olarak değerlendirilen bir özerklik olarak ele alınmaktadır. Öğretim üyelerinin katıldığı komisyonlarca belirlenen kriterler çerçevesinde alımların yapılabileceği, üniversitenin bu konuda özerk olabileceği vurgulanırken, öte yandan farklı bir görüşe göre ise bu özerklik ancak liyakatli ve adaletli bir sistemde işleyebilir, üniversiteler ancak böyle bir sistemde bu açıdan özerkliğe sahip olabilir.

Araştırma Alan ve Konularını Belirleyebilme. Akademik özerklik bağlamında değerlendirilen bir diğer konu araştırma alan ve konularını belirleyebilmedir. Üniversitelerin, kendi bünyelerinde hangi alanlarda hangi konuların çalışılacağına karar vermesi gerektiği akademik özerklik bağlamında değerlendirilmektedir. Bu özerkliği K1 (H.P.E.) “Yapılacak araştırmaların içeriğine, hangi konularda araştırma yapacağımıza üniversitenin kendisi karar vermeli”, K18 (A.DÖÜ.E.) de “Hangi alanda çalışacağımızı da yani yayın yapmak zorunda olduğunuzda gerçekten bilimsel merakımızın yönlendirdiği şeyleri çalışabilmeliyiz” şeklinde açıklamaktadır. Benzer şekilde, K13 (O.DOÇ.E.), konuyu detaylı bir şekilde şu şekilde açıklamaktadır:

Akademik özerklik, yaptığım araştırma konusundan başlar. Hangi araştırma konusunda çalışacağına öğretim elemanının kendisinin karar vermesi gerekir. Hangi fonlara, projelere başvuracağına kendi kurulları ile karar verilmelidir. Bu kararlar akademik özerklik gerektirir. Araştırma, araştırmanın doğası akademik özerklik çerçevesine giriyor.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, araştırma alan ve konularını belirleyebilme konusu üniversitelerin akademik özerkliği bağlamında ele alınan ve önemli görülen bir konudur. Öğretim elemanları, çalışacakları alan ve konu seçiminde üniversitenin ve birimlerinin akademik özerkliğe sahip olmasını önemli görmekte, bu konudaki müdahaleleri akademik özerkliğe aykırı bulmaktadırlar.

Kalite Kontrol Mekanizmalarını Seçebilme. Üniversitenin kendi kalite kontrol mekanizmalarını seçebilmesi akademik özerklik bağlamında değerlendirilen durumlardan biridir. Öğretim elemanları ayrıca kalite kontrolünün üniversitelerde gerekliliği ve bu durumun özerklik ile ilişkisi bağlamında da konuyu ele almaktadır. Örneğin K12 (H.DOÇ.E.) “Yani kalite dışarıdan kontrol edilir bağımsız bir kurum tarafından kontrol edilir” şeklinde görüş belirtmektedir. Benzer şekilde K4 (H.P.SA.) de “Kalite kontrol mekanizmalarının seçiminde üniversite birimleri söz sahibi olmalıdır. Yukarıdan aşağı ya da aşağıdan yukarı herkesi kapsayan bir kalite kontrol yöntemi olması lazım” diyerek kalite kontrol mekanizmalarının üniversite tarafından seçilebilmesinin ve dışarıdan bir kontrol sisteminin olmasının önemini vurgulamaktadır. K15 (H.DÖÜ.F.) de görüşünü şu şekilde ifade etmektedir:

Üniversite bu konuda özerk olmalı, bağımsız bir kuruluş olmalı devlet kökenli değil. Mesela biz MÜDEK tarafından denetleniyoruz. MÜDEK bağımsız olduğu

için devlet veya bir siyasetle ilişkisi olmayan bir kurum bağımsız bir şekilde değerlendirecektir.

Öğretim elemanları arasında kalite kontrol mekanizmaları ile ilgili farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Örneğin K13 (O.DOÇ.E.), K10 (G.AR.E.) ve K14'ün (A.AR.SO.) görüşleri şu şekildedir:

Yani bu konu biraz stresli bir konu, özellikle kalite meselesi, hesap verebilirlik ve akreditasyon gibi şeyler 1980'lerden önce için kamu kurumlarını cezalandırmak için kullanılıyordu, ama yapılabilir tabii ama benim naçizane fikrim Amerika'da gördüğüm bunların bir meslektaşlık ilişkisi içerisinde yapılması. Yani dışarıdan meslektaşların birbirlerini değerlendirebilmesi, aynı zamanda içeriden de birbirlerini değerlendirmeleri, meslektaşlık ilişkisi içerisinde kurumların birbirlerine kalite ve kalitenin değerlendirilmesi anlamında destek verdiği bir sistem olmalı. Bence öyle bir yapı daha anlamlı bir yapı, çünkü öyle ya da böyle ben de akademisyen olarak ya da insan olarak kendimi yanlış görebilirim, başka birisinin bana benimle ilgili dışarıdan gördüğünü söylemesi önemli bir şeydir. Ben o yüzden iki türlü olması gerektiğini düşünüyorum ve bu konuda üniversiteler kendileri özerk bir şekilde karar verebilirler-K13 (O.DOÇ.E.)

Kalite kontrolünün olması şart. Üniversitelerin kendi kendilerini denetleyebiliyor olması lazım. Çünkü aslında daha doğrusu denetlemeye ihtiyacı bile olmaması lazım her insanın zaten işini layıkıyla yaptığını düşündüğümüzde-K10 (G.AR.E.)

Kalite kontrol derken tabii şu anda meşhur kavramlar var kalite kontrolü ve benzeri şeyler gibi. Bunlar bence tamamen gereksiz. Hiçbir şekilde ölçme niteliği olmayan mekanizmalar. Performans göstergelerinden bahsedebiliriz, mesela akreditasyon süreçleri bir standartlaşma getiriyor. Bologna sürecini düşünelim, üniversite bazı şeylerden feragat etmek zorunda kalıyor. Bu da akademik özerkliği ihlal eden bir durum, yani bunlar akademik özerkliğe ve akademik özgürlüğe bir kısıtlamadır-K14 (A.AR.SO.)

Yukarıda belirtilen görüşlerden anlaşılacağı üzere, öğretim elemanları kalite kontrol mekanizmaları ve bu mekanizmaların seçilebilmesi konusunda diğer öğretim elemanlarına göre farklı bir bakış açısı sunmaktadırlar. Bu görüşlere göre, üniversitelerin kendilerini değerlendirebildikleri üniversite içi bir mekanizmanın olması gerekmekte, akademisyenler birbirlerini değerlendirebileceği bir yapı mümkün görülmekte ve kalite kontrol mekanizmalarının getirebileceği standartlaşma, üniversiteleri bazı uygulamalarda kısıtlayabileceğinden akademik özerkliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, kalite kontrol mekanizmalarının seçimi ve kalite kontrol uygulamaları konusunda görüş birliğinin olmadığı, çeşitli bakış açılarının olduğu görülmektedir.

Öztürk'ün (2004) “Türkiye’de Üniversite Özerkliğinin Mali, Akademik ve Yönetsel Boyutlarıyla Devlet ve Vakıf Üniversiteleri için Betimlenmesi” başlıklı Doktora tez çalışması kapsamında akademisyenler ile gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda elde ettiği bulgulara göre, üniversite özerkliği bu çalışmada olduğu gibi mali, yönetsel ve akademik özerklik çerçevesinde ele alınmış, üniversite özerkliği; devletin üniversitelere müdahale düzeyi, üniversiteler üstü merkezi üst veya merkezi ara kuruluşlarının varlığı ve bunların işlevi, üniversite ve bağlı kuruluşların karar ve yürütme organlarının oluşum şekli, yapısı ve işlevi ile üniversite bileşenlerinin karar oluşturma ve alma yetkisi, rektörün, dekanın ve diğer akademik birim yöneticilerinin göreve getirilme biçimi ve yetki düzeyleri, üniversite denetim mekanizmalarının varlığı, akademik özgürlüğün varlığı ve düzeyi, üniversitenin sermaye gruplarından bağımsız olması ve üniversitenin mali kaynaklarını yaratma ve kullanma yetkisinin olması açısından ele alınmakta ve tartışılmaktadır.

EUA’nın 2007 yılında yayımladığı Lizbon Bildirgesi’nde de akademik özerkliğin üniversite özerkliğinin bir alanı olduğu, üniversitelerin kendi başlarına kendi müfredatlarını, programlarını belirlemede ve araştırma yapmada bağımsız olmaları anlamına geldiği ifade edilmiştir (EUA, Lizbon Bildirgesi 2007). Avrupa Üniversiteler Birliği bünyesinde Pruvot, Estermann ve Pophkadze’nin (2023) gerçekleştirmiş olduğu araştırmada, akademik özerkliğe ilişkin çeşitli standartlar belirlenmiştir. Araştırmada, üniversitelerde akademik özerkliğin sağlanmasında, üniversitenin kendi öğrenci kontenjanlarını belirleyebilmesi, kendi öğrencilerini seçebilmesi, kendi akademik programlarını açabilmesi ve kapatabilmesi, öğretim dilini seçebilmesi, kendi kalite kontrol mekanizmalarını seçebilmesi ve akademik programların içeriğini kendilerinin tasarlayabilmesi ölçütlerini temel almışlardır (Pruvot, Estermann ve Pophkadze, 2023).

“Akademik Özgürlük ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği” başlıklı Lima Bildirgesi’nde de, üniversitelerin akademik faaliyetlerini yürütmeye hiçbir ayırım yapılmadan ve devletten veya başka kaynaklardan gelebilecek bir müdahale ya da baskı endişesi taşımadan faaliyetlerini yürütme hakkına sahip olduklarının altı çizilmiştir (DÜS, 2021). Bildirgede, ayrıca, üniversitelerin araştırma ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin herhangi bir müdahale olmadan, evrensel ilkeler ve bilimsel yöntemler çerçevesinde yürütme, araştırmaların sonuçlarını özgürce paylaşabilme ve sansürsüz yayımlayabilme hakkına sahip oldukları vurgulanmıştır. Bu durum, üniversite özerkliği bağlamında olduğu gibi akademiye her bireyin sahip olduğu bir hak olarak da

değerlendirilmiş, dolayısıyla bireylerin her birinin akademik özgürlüğe sahip olmaları gerektiği belirtilmiştir. Bildirgede, akademik özerklik bağlamında ayrıca, üniversitelerin öğretim ve araştırma faaliyetlerini mesleki standartlar çerçevesinde çağdaş toplum sorunlarına cevap verebilir nitelikte yürütebilme hakkına sahip oldukları vurgulanmıştır (DÜS, 2021).

Benzer şekilde, Wang'ın (2010) “Çin’de Yüksek Öğretim Yönetimi ve Üniversite Özerkliği” başlıklı araştırmasında da akademik özerklik; üniversitenin akademik misyon ve hedeflerin belirlenmesi, öğrenci kabul standartlarının oluşturulması, ders içeriği ve hedeflerinin belirlenmesi, öğrenci-öğretim elemanı oranının belirlenmesi, program kriterlerinin belirlenmesi, program açılması/kapatılması ve düzenlenmesi, akademik bölümler açılması/kapatılması, tamamen ücretli dersler veya programlar sunabilme konularında özerk olabilmesi olarak açıklanmıştır. Tamamen ücretli dersler veya programlar sunabilme özerkliği, araştırmada görüşme yapılan akademisyen görüşlerine göre üniversitelere mali özerklik sağlayabilmesinden ötürü akademik özerkliğe de olumlu katkı sağlayacak ve üniversiteler bu özerklik sayesinde hem istedikleri ders ve programları açabilecek hem de buradan gelir elde edebileceklerdir.

Choi'nin (2019) Güney Kore'deki üniversitelerde gerçekleştirdiği çalışmada da, akademisyen görüşlerine göre akademik özerkliğin öğrenci kabul şartlarında üniversitenin yetki sahibi olabilmesi, program açabilme ve kapatabilme, öğretim dilini seçebilme, kalite kontrol mekanizmalarını seçebilme ve müfredatın oluşturulmasında özerklik anlamına geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Choi'nin çalışması ve diğer ilgili araştırma bulguları incelendiğinde, akademik özerkliğin anlamı ve göstergelerine ilişkin akademisyen görüşleri bu çalışmanın bulguları da genel olarak örtüşmekte, benzer konulara değinildiği anlaşılmaktadır.

Genel olarak üniversite özerkliğinin anlamı ve göstergelerinin literatürdeki diğer ilgili araştırmalarda da çoğunlukla mali, yönetsel ve akademik özerklik açısından değerlendirilmiş, bu araştırmada elde edilen bulgular ile benzer konulara değinildiği, akademisyenlerin üniversite özerkliğini anlamlandırma biçimlerinin benzer olduğu görülmüştür. Örneğin, Wang'ın (2010) “Çin’de Yüksek Öğretim Yönetimi ve Üniversite Özerkliği” başlıklı araştırmasında da, üniversite özerkliğinin akademik, mali ve yönetsel özerklik bağlamlarında ön plana çıktığı görülmekte; ancak Çin'deki

üniversitelerde devlet-üniversite ilişkisi bağlamında özellikle akademik ve yönetsel özerklik açısından merkezi yönetim anlayışından kaynaklanan sorunlar yaşandığından akademisyenlerin üniversite özerkliğini bu açılardan ele aldıkları belirtilmektedir. Mali özerklik ise, neoliberal politikalardan özerk olma anlamında değerlendirilmekte, devlet-üniversite ilişkisi açısından ele alınmamaktadır.

Al-Zyoud'un (2001) "Ürdün'deki Kamu Üniversitelerde "Akademik Özgürlük, Üniversite Özerkliği ve Kabul Politikaları" başlıklı doktora tezi kapsamında gerçekleştirdiği nitel görüşmelerden elde ettiği bulgulara da, üniversite özerkliğinin; öğrenci alımları, kadro özerkliği, akademik program açabilme özerkliği ve öğrenci işlerinin yönetimi ile ilgili özerklik bağlamlarında değerlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, EUA (European University Association) tarafından 2023 yılının Mart ayında yayınlanan "Avrupa'da Üniversite Özerkliği 2023" başlıklı raporda, üniversite özerkliği örgütsel özerklik, mali özerklik, kadro özerkliği ve akademik özerklik olmak üzere dört farklı boyuttan oluşan bir çerçeve üzerinden değerlendirilmiştir (Pruvot, Estermann ve Popkhadze, 2023).

Ordorika (2003) tarafından yapılan "Üniversite Özerkliğinin Sınırları: Meksika Ulusal Üniversitesi'nde Güç ve Siyaset" başlıklı araştırmada da, akademisyenlerin üniversite özerkliğinin anlamına ilişkin görüşleri siyasal, akademik ve mali olarak gruplanmıştır. Siyasal özerklik; rektörlerin ve diğer yöneticilerin atanması ve görevden alınması, içsel çatışmaların çözülmesi ve ifade özgürlüğü olarak; akademik özerklik; öğrenci erişimi, işe alımlar, müfredat ve akademik programlar, öğrenci alım kriterleri, akademik özgürlük ve ifade özgürlüğü olarak; mali özerklik ise; bütçe, kaynakların dağılımı, hesapverebilirlik ve harçlar şeklinde açıklanmıştır.

Choi'nin (2019) Güney Kore'deki üniversiteler bağlamında gerçekleştirdiği "Paydaşların Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliğinin Göstergeleri" başlıklı araştırmasında da, üniversite özerkliğinin atama ve yükseltme süreç ve prosedürlerinde özerklik, ödül ve ceza sisteminde özerklik, akademik programların açılması ve kapanmasında özerklik, ifade özgürlüğü, birimlerin kendi bileşenlerini oluşturma ve yönetme özerkliği, mali özerklik, eğitim ve araştırma ile ilgili hakların yasalarla güvence altına alınması, üniversitenin araştırma ve eğitim faaliyetleri bağlamında işbirliği yapabilme özerkliği, üniversitenin toplumsal temsiliyet özerkliği ve toplumsal hizmet programları oluşturabilme özerkliği anlamına geldiği sonucuna varılmıştır.

Akademik Özgürlüğün Anlamı. Öğretim elemanları ile gerçekleştirilen görüşmelerde akademik özgürlüğün anlamı sorulmuştur. Verilen yanıtlardan hareketle, öğretim elemanları akademik özgürlüğün bilimsel özgürlük, eğitim ve öğretim özgürlüğü, istihdam ve çalışma koşulları, düşünce ve ifade özgürlüğü, sendika/akademik örgüt kurma/katılma özgürlüğü anlamına geldiğini düşünmektedirler. Öğretim elemanlarının akademik özgürlüğü tanımlarken bu konuları kapsayan bir tanım yapmalarından ötürü, akademik özgürlüğün anlamı teması bilimsel özgürlük, eğitim ve öğretim özgürlüğü, istihdam ve çalışma koşulları, düşünce ve ifade özgürlüğü ve sendika/akademik örgüt kurma/katılma şeklinde kategorilendirilmiştir. Yapılan görüşmelerde, bu kategoriler altında öne çıkan kavram ve görüşler tek tek kodlanmış olup, Şekil 5’te sunulmuştur.

Şekil 5. Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Akademik Özgürlüğün Anlamı

Şekil 5’te görüldüğü üzere, öğretim elemanlarının akademik özgürlüğün anlamına ilişkin görüşleri bilimsel özgürlük, eğitim ve öğretim özgürlüğü, istihdam ve çalışma koşulları, düşünce ve ifade özgürlüğü ve sendika/akademik örgüt kurma/katılma kategorileri altında toplanmaktadır. Kategoriler kendi içerisinde ilgili kodlara ayrılmakta olup her bir kategori kendi içerisinde aşağıda açıklanmıştır.

Bilimsel Özgürlük. Bu kategori altında öğretim elemanlarının bilimsel özgürlüğün anlamına ilişkin görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 17’de bu kodlar açıklanmaktadır

Tablo 17

Öğretim Elemanlarının Bilimsel Özgürlüğün Anlamına İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Akademik Özgürlüğün Anlamı	Bilimsel Özgürlük	Araştırma/yayınla ma özgürlüğü	Bir akademisyenin merak ettiği konuları araştırabiliyor olması akademik özgürlük için önemli bir ölçüt bence, kendi çalışma alanımla ilgili ilgi duyduğum konularda bilimsel çalışmalar konusunda merak ettiğim konuyu araştırabilmeliyim-K12 (H.DOÇ.E.)
		Bilimsel etkinliklere katılabilme	Alanım ile ilgili istediğim kongreye, sempozyuma katılabilmeliyim, akademik özgürlük bunu gerektirir-K9 (O.AR.SO.)

Araştırma/Yayınlama Özgürlüğü. Akademik özgürlük bağlamında bilimsel özgürlük açısından öğretim elemanlarının en sık değindikleri konu araştırma/yayınlama özgürlüğü olmuştur. Örneğin K19 (A.DÖÜ.E.) bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmektedir: “Akademik özgürlük dediğimiz şey benim çalışmak istediğim konuyu kendim seçebilmemden, kaç tane makale yazacağıma kendi gidişatıma göre kendim karar verebilmem demek.” Benzer şekilde K6 (A.P.SO.) “Araştırma bulgularınızı yayınladığınızda başınıza gelme ihtimali olan olumsuz durumları düşünmeden, başınıza bir şey gelmeden yayınlatabilmek gerekir” şeklinde görüşünü ifade etmektedir. K1 (H.P.E.) de “Bundan ben şunu anlıyorum; benim çalışma konularıma, bilim insanı olarak ürettiğim bilime, araştırmalarıma üst bir merciinin müdahale etmemesini anlıyorum.” diyerek bilimsel özgürlük açısından araştırma konusu seçimi ve yayınlatabilme konularında özgürlüğün önemine dikkat çekmektedir. K4 (H.P.SA.) de bu konudaki görüşünü şu sözlerle ifade etmektedir:

Bilginin serbest dolaşması, yani bir para karşılığı değil; açık olarak bilginin dolaşması. Bu iki unsur akademik özgürlüğün temelini oluşturuyor. Özgürce istediği konuyu araştırabilmeleri akademisyenlerin ve bunu özgürce paylaşabilmeleri yani temel prensip olarak ben bunu söyleyebilirim.-K4 (H.P.SA.)

Benzer şekilde K10 (G.AR.E.), “Burada daha bireysel olarak akademik personelin özgürlüğünden bahsediyoruz. Yani kendi özgür tercihlerini yapabilmesi istediği konuda araştırma yapabiliyor olması demek.” şeklindeki ifadesiyle akademik özgürlüğün araştırma ve yayınlama özgürlüğü anlamına geldiğini vurgulamaktadır. K5 (O.P.E.) de “Bir makale yazdınız, bu makale hatta belli ölçülerde sizin sübjektif görüşünüzü de yansıtabilir, bunun sonucunda sizin bir kovuşturmayla soruşturmayla bir cezaya maruz kalmamanız gerekir.” diyerek akademisyenlerin bilimsel çalışmalarını

özgürce gerçekleştirebilmelerinin önemine değinmekte, bu konuda bilimsel özgürlüğe sahip olunması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu görüşü destekler nitelikte K6 (A.P.SO.) da şu şekilde görüş belirtmektedir:

Akademik özgürlük altında istediğimiz konuda çalışma özgürlüğümüz vardır. Herhangi bir konuda çalışırız, çalıştığımız konuya herkes saygı duymalıdır. Hiçbir engelle karşılaşmamalısınız. Çalışmayı yapıp bitirdiğinizde veya çalışırken kimse bunu yargılamamalıdır. Bir bilim insanı olarak ne önemliyse onu çalışmak durumundayız, başka şansımız da yok. Yani gerçek bir bilimsel çalışma yapıyorsan zaten akademik anlamda önemli olmayan, katkı göstermeyen, teoriye katkı sunmayan bir çalışma zaten önemsiz bir çalışmadır.

Katılımcı görüşlerine bakıldığında, akademik özgürlük bağlamında araştırma/yayınlama özgürlüğünün öğretim elemanlarının sıklıkla önemini vurguladıkları bir husus olduğu görülmektedir. Katılımcıların görüşlerinden anlaşılaçağı üzere, akademisyenlerin özgürce bilimsel araştırma yapabilmeleri, bu konuda engel veya müdahale ile karşılaşmamaları gerektiğı, bilimsel özgürlüğün şartlarından birinin bu olduğu söylenebilir. Benzer şekilde, Turpçu (2022) da, “Yükseköğretimde Holakrasi ve Akademik Özgürlük ile İlişkisi” başlıklı çalışmasında akademisyenlerin akademik özgürlük bağlamında araştırma-yayın özgürlüğünü benimsedikleri ve vurguladıkları sonucuna ulaşmıştır.

Bilimsel Etkinliklere Katılabilme. Bilimsel özgürlük kapsamında ele alınan bir diğer önemli özgürlük ise bilimsel etkinliklere katılabilme özgürlüğüdür. Bu konuda K18 (A.DÖÜ.E.) “Alanımla ilgili veya farklı alanlardan kongrelere katılabilmem gerekir, ulusal ve uluslararası araştırma konularını öğrenebilmem, tartışabilmem ve kendimi akademik olarak geliştirebilmem için bu konuda bir engelle karşılaşmamalıyım” diyerek konunun önemine dikkat çekmektedir. Benzer şekilde K12 (H.DOÇ.E.) de şu şekilde görüş belirtmektedir:

Yani akademiye amaçlarımız var ve bu amaçların gerçekleştirilmesinde Örneğın A kişisi ne yapıyor B kişisi ne yapıyor bundan bir akademik ortamdaki kişilerin birbirinden haberdar olması gerekiyor. Bu konularla ilgili akademik paylaşım, akademik kültür diyoruz bunun olması gerekiyor. Bu aslında bir birbirinden haberdar olma anlamına da geliyor. Dolayısıyla ben bilimsel etkinliklere katılmadan bunu gerçekleştirmem çok zor, akademik çevre oluşturmadan, başkalarının ne çalıştığını bilmeden gelişebilmem olanaklı değil.-K12 (H.DOÇ.E.)

Yukarıdaki görüşlerden anlaşılacağı üzere, bilimsel etkinliklere katılma özgürlüğü bilimsel özgürlük bağlamında sıkça vurgulanan ve önemli görülen bir durumdur. Akademisyenler, bilimsel etkinlikler sayesinde yeni araştırma konuları öğrenebileceklerini, kendilerini ve çalışma alanlarını geliştirebileceklerini, akademik çevre oluşturabileceklerini belirtmektedirler ve bu nedenle bu konuda herhangi bir engel ile karşılaşılmasının bilimsel özgürlüğe aykırı olduğu söylenebilir.

Eğitim-Öğretim Özgürlüğü. Bu kategori altında öğretim elemanlarının eğitim-öğretim özgürlüğünün anlamına ilişkin görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 18’de bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 18

Öğretim Elemanlarının Eğitim-Öğretim Özgürlüğünün Anlamına İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Akademik Özgürlüğün Anlamı	Eğitim-Öğretim Özgürlüğü	Ders açabilme/verebilme	Bir akademisyen olarak kendi uzmanlığım dahilinde vermek istediğim dersi verebilmeliyim, bir dersin açılmasını talep edebilmeli ve o dersi verebilmeliyim-K16 (A.DOÇ.F.)
		Dersin içeriğini, öğretim ve ölçme tekniğini belirleyebilme	Bir akademisyen kendi müfredatını hazırlayabilmeli, kendi içeriğini hazırlayabilmeli, istediği yöntemi kullanabilmeli. Eğer bir sistem varsa, sistem bana şunları yaparsanız daha iyi olur diyebilir, demeli, destek olmalı, yani öneride bulunmalı; ama zorlayacak mekanizma bir olmamalı-K13 (O.DOÇ.E.)

Ders Açabilme/Verebilme. Öğretim elemanları akademik özgürlüğe ilişkin olarak eğitim-öğretim özgürlüğü bağlamında ders açabilme/verebilme konusunda değinmekte, bu açıdan akademik özgürlüğün önemine dikkat çekmektedirler. Örneğin K5 (O.P.E.) “Bir üst kurum üniversitelere hangi dersi açacaklarını, akademisyenlerin hangi dersi vereceklerini empoze etmemelidir. Bunlar direkt yasa dışı müdahalelerdir, akademik işleyişe, akademik özgürlüğe müdahaledir.” Şeklinde görüş belirtmektedir. Benzer şekilde K19 (A.DÖÜ.E.)’un bu konudaki görüşüne aşağıda yer verilmektedir.

Belli noktalarda tabii ki de çerçevenin çizilmesi gerekiyor. Bunu inkar edemeyiz. Bunun dışında, üniversitenin kendi içerisindeki ihtiyaçlarını esnetilebilir boyutlarıyla ele alabilmek gerekir. Hangi dersin açılacağı, o dersi kimin vereceği gibi konularda akademisyenler özgür olabilmelidir-K19 (A.DÖÜ.E.)

Tablo 18’den ve yukarıdaki ifadelerden de görüleceği üzere, öğretim elemanlarının eğitim-öğretim özgürlüğü bağlamında önemsedikleri bir diğer konu istedikleri dersi açabilme ve verebilme özgürlüğüne sahip olmalarıdır, aksi durumun akademik özgürlüğe aykırı olduğunu düşünmektedirler.

Dersin İçeriğini, Öğretim ve Ölçme Tekniğini Belirleyebilme. Akademik özgürlük bağlamında eğitim-öğretim özgürlüğü kapsamında öne çıkan bir diğer konu dersin içeriğini, öğretim ve ölçme tekniğini belirleyebilme açısından akademisyenlerin özgürlüğüdür. K14 (A.AR.SO.), eğitim-öğretim özgürlüğünü şu şekilde tanımlamaktadır: “Dersimi istediğim şekilde istediğim konularda anlatabilme özgürlüğü ya da dersimi istediğim şekilde anlattığım için birilerine hesap vermeme özgürlüğü”. Benzer şekilde K5 (O.P.E.) de “Akademik özgürlük; öğretim üyesi açısından istediği kaynağı kullanmak, çeşitlendirmek, istediği anlatım yöntemini kullanmaktır.” diyerek, akademisyenlerin akademik özgürlük bağlamında bu konuda özgür olabilmelerinin altını çizmektedir.

Bu araştırmanın bu yöndeki bulgusu ile Turpçu’nun (2022) araştırmasında ulaştığı eğitim-öğretim özgürlüğünün sağlanması için öğretim elemanlarının ders açma ve içeriğini belirlemede, dersin anlatım yöntemini, kaynaklarını ve ölçme-değerlendirme yöntemini belirlemede özgür olmaları ve ders dağılımının uzmanlık alanlarına uygun olarak yapılması gerektiği yönündeki akademisyen görüşleri örtüşmektedir. Apple’a göre (2000), neoliberal politikalar, eğitimcilere uygun öğretim yöntemlerini seçme ile ilgili özgürlük tanırken müfredat içeriğinin belirlenmesine ilişkin özgürlük tanımamaktadır. Bu durum, eğitimcilere karşı olan güvensizliği ortaya koymaktadır. Bu tür polisiye denetimler, eğitimcilerde beceri yitimine yol açmakta, iş yükünü artırmakta, özerklik ve saygı yitimine neden olmaktadır. Özünde bu tutucu saldırı, eğitimcilerin haklarına ve özellikle de örgütlerine dönüktür (Apple, 2000).

İstihdam ve Çalışma Koşulları. Bu kategori altında öğretim elemanlarının akademik özgürlüğün anlamı bağlamında istihdam ve çalışma koşullarına ilişkin görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 19’da bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 19

Öğretim Elemanlarının Akademik Özgürlük Bağlamında İdealize Ettikleri İstihdam ve Çalışma Koşullarına İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Akademik Özgürlüğün Anlamı İstihdam ve Çalışma Koşulları		İş güvencesi	Bir kere işe alım ve işten çıkarma dediğimiz zaman akademik özgürlüklerin en temel meselesi iş güvencesi-K14 (A.AR.SO.) Bir akademik personelin de 50d'den 33a'ya geçmesi için şu kadar yayın yapması veya şu kadar derse girmesi gerekiyor gibi bir kriterle yola çıkmamak gerekiyor, bu iş güvencesi meselesi olduğu gibi işçi sınıfına dahil olmakla ilgili bir talep ve buna koşulsuz ihtiyaç var bu bir haktır-K11 (H.AR.SO.)
		Esnek çalışma ortamı ve saatleri	Akademik personel mesai saatlerine uymak durumunda değil. Yani akademik personel yolda yürürken, markete alışverişe giderken de çalışıyor olabilir, yani bunu kestirmek çok güç, yani rüyamızda bile çalışıyoruz-K11 (H.AR.SO.)
		Liyakat	Üniversitelerde alımlarda liyakatin önemszenmesi gerektiğini, objektif davranılması gerektiğini düşünüyorum-K8 (G.AR.F.) İstihdam sadece ve sadece liyakat temelli olmalı, yani tanısın da tanımasın da, senin geleneğini bilse de bilmesede, biri sana katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla bu temel alınmalı.-K15 (H.DÖÜ.F.)

İş Güvencesi. İş güvencesi, akademisyenlerin istihdam ve çalışma koşulları açısından akademik özgürlük bağlamında değerlendirilen önemli bir konudur. Öğretim elemanları, iş güvencesinin olduğu bir ortamda çalışmanın akademik özgürlükleri kapsamında değerlendirmekte, iş güvencesinin olmadığı bir üniversitede akademik özgürlüğün tehlikeye düşebileceğini düşünmektedirler. Örneğin K19 (A.DÖÜ.E.) ve K10 (G.AR.E.), bu konuda şu şekilde görüş belirtmektedirler:

İnsanları işinden, gücünden, her şeyinden etmek doğru değil. Bu kadar okumuş insanlara ya da okumamışına da yapamazsın o başka bir konu, ama ülkenin aydınlık yüzü diye tanımladığın insanların yüzünü böyle solduramazsın. O insanların daha ileriye gitmesi ve ülkeyi ileriye taşımaları için yapılması gereken şey onların özlük haklarına sahip çıkmak ve sahip çıkılmasının önündeki engel olmamak. O yüzden de bu konunun hiç tartışılmaz bir konu olduğunu düşünüyorum, yani burada iş güvencesizliği aslında temel sebep-K19 (A.DÖÜ.E.)

Bir araştırma görevlisinin neredeyse 10 yılını alıyor doktora ve yüksek lisansla birlikte başladıysa göreve. Dolayısıyla bu süreçte hocalarıyla anlaşmış, hocalarıyla yoğrulmuş, akademinin kültürünü edinmiş insanın da bir yerden sonra oraya hizmet etmesi, yani hoca olarak orada kalması eğer istiyorsa gerektiğini düşünüyorum. O yüzden 50d gibi geçici kadrolara kesinlikle

karşıyım. Yani akademik özgürlük bağlamında bunun bir engel olduğunu düşünüyorum.-K10 (G.AR.E.)

Tablo 19’da yer alan görüşlere ve yukarıda yer verilen K19 (A.DÖÜ.E.) ve K10’un (G.AR.E.) ifadelerine bakıldığında, öğretim elemanları istihdam ve çalışma koşulları bağlamında iş güvencesinin olması gerektiğinin altını çizmekte, bu konunun akademik özgürlük açısından önemine dikkat çekmektedirler. Öte yandan, görüşme gerçekleştirilen öğretim elemanları arasında bu konuda farklı görüşte olan az sayıda öğretim elemanı olduğu da görülmüştür. Örneğin K17’nin (O.DÖÜ.F.) iş güvencesi konusundaki görüşü şu şekildedir:

Bu sistemde yani özellikle asistan olduğunuz zaman iş güvencesi bence olamaz. Çünkü bu bir akademik bir yol, bundan sonra hakikaten yapılan işe göre değerlendirilecek genç akademisyenler. Yapılan işe göre de kendilerine bir yol çizecekler. Yani iş güvencesi olmamasının daha verimli bir ortama yol açacağını düşünüyorum. Çünkü iş güvencesinin olması “kapak atma” olarak tabir edilen bir durum; ama akademi bu mantalite ile yürüyebilecek bir kurum değil, sürekli üretken bireylerden oluşması gereken bir sistem. Yani bu uygulamayı olumlu görüyorum.-K17 (O.DÖÜ.F.)

Doktorasını alan bir araştırma görevlisine belirli bir süre tanırırsınız, doktora bittikten sonra belirli bir süre hala 50’li olmalı, şu koşulları, şu standartları 3 yıl içerisinde sağlarsa yeni kadroya geçer, bunları standartlaştırıp bazı şartlar koyulmalı. Örneğin ben olsam derim ki “yılda en az iki tane SSCI’lı yayın yap o zaman kadro açalım size”, emin olun 3 yılda 3 tane SSCI yapan kişi artık zaten duramaz, zaten devam eder. O işi artık öğrenmiştir alışmıştır. Bu şartı sağlamazsa, o zaman demeliyiz ki “sen demek ki akademisyen olmamalısın” ki şu an 50’den 33’e geçirilenlerin emin olun %80’i asla akademisyen olmaması gereken kişiler.-K6 (A.P.SO.)

Yukarıda yer verilen görüşler incelendiğinde, öğretim elemanları arasında özellikle araştırma görevlileri gibi ilk düzeydeki akademisyenlerin kadrolarının devamı için belirli şartların olası gerektiğini, iş güvencesinin bu bağlamda verimliliğin düşmesi, kişilerin üretkenliğinin azalması olumsuz etkileri olabileceğini düşünen kişiler olduğu görülmektedir.

Esnek Çalışma Ortamı ve Saatleri. Öğretim elemanlarının akademik özgürlük bağlamında istihdam ve çalışma koşullarını değerlendirirken ele aldıkları bir diğer unsur çalışma ortamı ve saatlerinin esnekliğidir. Örneğin K8 (G.AR.F.), “Saat kaçta gelip kaçta çıktığımızın bir önemi olmamalı, yapmam gereken işlerimi yapıyorsam burada

mesai saati değil yaptığım işin niteliği önemsenmeli” diyerek çalışma saatlerinin esnekliğinin önemine vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde K17 (O.DÖÜ.F.) de, “Bizler bankacı değiliz ki, mesai saati akademisyenin özgürlüğünü kısıtlayan bir şey. Her yerde her an çalışma halindeyiz” sözleriyle de esnek çalışma ortamı ve esnek çalışma saatlerinin akademik özgürlük bağlamında olması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu görüşe karşıt bir görüş olarak, sağlık bilimleri alanından bir öğretim elemanı olan K4 (H.P.SA.) ise kendi çalışma alanlarına özgü şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Herkesin mizacı farklıdır tabii. Bizim tıp fakültesinin bir disiplini var. Biz sabah işe gitmeyi mutlak biliriz, görev zamanında orada bulunmak zorundayız. Bu bizim hayatımızın temelidir. Bunun dışında bir şey düşünemiyorum, yani hiç kimse düşünmez, kimsenin aklından geçmez. Özerklik ve özgürlük konusunda mesela insanlar çok rahat olmayı, işe istediği zaman gidip gelmeyi anlayabiliyor; ama bizim eğitimimizde yok böyle bir şey.-K4 (H.P.SA.)

K4’ün (H.P.SA.) ifadelerine bakıldığında, sağlık bilimleri alanı olan tıp fakültesinde görev yapan bir akademisyen olarak mesai saatlerinin ve çalışma ortamlarının farklılığından ötürü bu konuda esnekliği akademik özgürlük bağlamında değerlendirmemekte, kendi alanlarının durumunun farklılığını vurgulayarak görüşünü açıklamaktadır.

Tablo 19’a ve yukarıda yer verilen görüşlere bakıldığında, öğretim elemanları çalışma saatleri ve çalışma ortamı konusunda esnekliğin olmasını akademik özgürlük bağlamında değerlendirmekte, akademisyenler için mesai ortamı ve mesai saatinin neredeyse olmadığını, her an her yerde çalıştıklarını vurgulamaktadırlar. Öte yandan, sağlık bilimleri gibi bazı alanların çalışma koşulları ve pratiklerin bağlamında, mesai saati ve çalışma ortamı konusunda diğer bölümlerdeki akademisyenler gibi esneklik taleplerinin olmayabileceği, bu durumun alana veya bölüme özgü değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır.

Liyakat. Akademik özgürlük bağlamında değerlendirilen istihdam ve çalışma koşulları açısından liyakatin, akademisyenlerin sıkça üzerinde durdukları, önemsedikleri bir konu olduğu görülmüştür. Örneğin K10 (G.AR.E.) “Akademik personelin özgürlüğünden bahsediyoruz. Yani kendi özgür tercihlerini yapabilmesi, istediği

üniversitede liyakatiyle çalışabilmesi istediği kurumda araştırma yapabiliyor olması, kendi yöneticisini seçebilmesi” sözleriyle liyakat temelli işe alımları akademik özgürlük bağlamında ele alarak, bu konusunun önemini vurgulamaktadır. Benzer şekilde K11 (H.AR.SO.) de “Normal olan, atama kriterlerini sağlıyorsa kişilerin kadroya atanmalarıdır. Konsensüs böyledir, liyakat diyoruz buna; yerel, bireysel ilişkiler devreye girmemeli” sözleri ile liyakat vurgusu yapmaktadır. Benzer şekilde, akademik özgürlük bağlamında liyakat esaslı işe alımlara ilişkin K16’nın (A.DOÇ.F.) görüşü de şu şekildedir:

Eğer ki siz atama şartlarını sağlayan bir kişiyi hala bekletiyorsanız, bunu bekletmeye devam ederseniz, üniversite özerkliği ve objektiflik sağlanmadığı sürece liyakat olmadığı sürece çok rahat bir üst perde de olan kişiye yıllarca kadrosu verilmeyebilir-K16 (A.DOÇ.F.)

K16 (A.DOÇ.F.), akademik özgürlük bağlamında liyakatli alımların yapılabilmesi için üniversite özerkliğinin de sağlanması gerektiğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, liyakatsiz alımların akademisyenlerin akademik özgürlüğünü olumsuz anlamda etkilemesi ile üniversitelerin işe alımlarda özerk olup liyakatli alımlar yapması durumlarının birbirini etkilediği, birbiri ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Düşünce/İfade Özgürlüğü. Bu kategori altında öğretim elemanlarının akademik özgürlük bağlamında düşünce/ ifade özgürlüğünün anlamına ilişkin görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 20’de bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 20

Öğretim Elemanlarının Akademik Özgürlük Bağlamında İdealize Ettikleri Düşünce/İfade Özgürlüğüne İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Görüşler
Akademik Özgürlüğün Anlamı	Düşünce/İfade Özgürlüğü	Akademisyenlerin çalıştığı konular zaten her yerde her an konuşulabilen konular olmamalı. Yani dünya meselelerinde birazcık da kimsenin okumadığı meseleleri okumak aslında bizim işimiz, yani bu düşünceleri tartışmak bizim işimiz-K13 (O.DOÇ.E.)
		Öğretim üyelerinin politika yapma izni var; ancak politika yapma izni üniversite kapsamının dışında var, bu bize tanınmış bir istisna-K2 (H.P.SO.)
		Akademik içinde toplumsal konuları konuşmayı zorlamak gerekiyor; eğer bunu yapmazsanız akademik personel bir zihin emekçisi olarak sıradan bir kol emekçisi haline gelecek-K11 (H.AR.SO.)

Tablo 20’de görüldüğü üzere, akademik özgürlük dendiğinde düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında akademisyenlerin düşüncelerini dile getirebilmeleri, tepki gösterebilmeleri, itiraz edebilmeleri ve akademisyen olarak bilimsel yollardan veri temelli tepki gösterebilmelerinin önünde bir engel olmaması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu bağlamda K1 (H.P.E.) “Akademisyen özgür olacak doğruları söyleyecek.” cümlesiyle bu durumu özetlemektedir. K5’in (O.P.E.) aşağıda yer verilen görüşü de konuyu detaylıca açıklamaktadır.

Yani tabii ki beklentiler var akademisyenlerden. Mesela nihayetinde veri temelli çalışıyoruz; ben özellikle her duyduğumu uygulamam; önce bir araştırırım farklı konularda bir şey var mı acaba diye. Çünkü çok farklı bilgi kaynakları var. Bu şekilde tabii ki tepkimizi göstermeliyiz.-K5 (O.P.E.)

Yükseköğretim ile ilgili yeni bir yönetmelik çıktı diyelim, bu bir akademisyen olarak beni direkt ilgilendirir. Tabii ki konuşmalıyım, gerektiğinde itiraz edebilmeliyim.-K9 (O.AR.SO.)

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde, akademisyenlerin görüşlerini belirtmekten, tepki göstermekten çekinmemeleri gerektiğini, aksine, kendilerinden bu yönde bir beklenti olduğundan düşüncelerini özgürce ifade edebilmeleri gerektiğini dile getirmektedirler.

Benzer şekilde K1 (H.P.E.) de, “Akademisyenler akademik konuların yanı sıra siyasal konularda da doğruları söyleyebilmeli, tehdit edilmemeli, mesaj verilmemeli” diyerek akademisyenlerin bu bağlamdaki özgürlüklerinin altını çizmektedir. K6 (A.P.SO.), “Toplumu ilgilendiren konularda söz söylemeyi bir akademisyen olarak yükümlülük olarak görüyorum.” ve K8 (G.AR.F.) de, “Korkunun ve çekinmenin en son olması gereken yer aslında üniversiteler, burası farklı bir dünya. Burada biz düşüncelerimizi açıkça söyleyebilmeliyiz.” şeklindeki görüşleri ile akademisyenlerin toplumu ilgilendiren konularda düşüncelerini özgürce ifade edebilmeleri gerektiğinin ve bu özgürlüğün akademinin yapısı gereği var olması gereken bir özgürlük olduğunun altını çizmektedirler. Konuya ilişkin benzer bir görüş belirten K5’in (O.P.E.) ise cümlelerine aşağıda yer verilmektedir.

Belli bir siyasi karar vatandaşların demokratik haklarına dokunuyorsa, buna itiraz ederim. Vatandaşları dil, din, ırk bakımından ayıran uygulamalar var. Buna vatandaş olarak ilk önce itiraz etme hakkım var. Bunlar tartışılmaz

demokratik vatandaşlık haklarımızdır vazgeçmeyiz, itirazımızı ederiz-K5 (O.P.E.)

K5'in (O.P.E.) görüşüne bakıldığında, itiraz edebilme ve düşünce ifade edebilmenin öncelikle vatandaşlık hakkı olduğu ve dolayısıyla bir akademisyenin de bu konularda görüş belirtme, itiraz etme özgürlüğünün olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Düşünce/ifade özgürlüğü, öğretim elemanlarınca akademik özgürlüğün bir bileşeni olarak yorumlanmakta, akademisyenlerin bu özgürlüğe sahip olmalarının akademik özgürlük bağlamında bir hak olduğunun ve akademik özgürlüğün sağlayıcısı olduğunun altını çizmektedirler. Büken (2006) akademik özgürlüğün, akademisyenin ve/veya bilim insanının çalışmalarında ve düşüncelerini ifade etmesinde serbestliğe sahip olması anlamına geldiğini, üniversite öğretim üyelerinin işlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaksızın, bilinenleri sorgulama ve çelişkili görüşlere sahip olma hakkına sahip olmaları gerektiğini belirtmektedir. Benzer şekilde, Lima Bildirgesi'nde de devletlerin, akademik çevrenin tüm üyeleri için İnsan Hakları Konusunda Birleşmiş Milletler Anlaşmalarında tanınan temel politik, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları sağlamak ve bunlara saygı göstermekle yükümlü oldukları, akademik çevrenin her üyesinin başta düşünce, vicdan, ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlükleri olmak üzere kişinin özgürlüğü ve dokunulmazlığı ile seyahat özgürlüğünden yararlanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir (DÜS, 2021).

Sendika/Akademik Örgüt Kurma/Katılma. Bu kategori altında öğretim elemanlarının akademik özgürlüğün anlamı bağlamında sendika/akademik örgüt kurma/katılma konusunda görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 21'de bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 21

Öğretim Elemanlarının Akademik Özgürlük Bağlamında İdealize Ettikleri Sendika/Akademik Örgüt Kurma/Katılma Özgürlüğüne İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Akademik Özgürlüğün Anlamı	Sendika/Akademik Örgüt Kurma/Katılma	Örgütlenme hakkı	Akademik özgürlük açısından sendikalı olmak haktır ve bunun ötesinde söylenecek çok bir şey yok-K11 (H.AR.SO.)
		Özlük hakları	Güçlü bir dernek veya sendika istediğini yapar, üyelerinin haklarını korur-K6 (A.P.SO.)
		Mesleki dayanışma	Sürekli bireysel çalıştığınız zaman bireysel kaygılarınız ön plana çıkıyor sendikalı olunca bir dayanışma içinde oluyorsunuz-K5 (O.P.E.)

Örgütlenme Hakkı. Akademik özgürlük bağlamında ele alınan sendika/akademik örgüt kurma ve katılma özgürlüğü konusunda öğretim elemanları örgütlenme hakkı üzerinde durmakta, akademisyenlerin örgütlenme hakkı bağlamında istedikleri sendika veya akademik örgüte üye olabilmeleri gerektiğinin altını çizmektedirler. Örneğin K19 (A.DÖÜ.E.) “Bu konuda çekincenin hiç olmaması gerektiğini, herkesin kendi fikirleri doğrusunda kiminle birlikte örgütlenmek istiyorsa ve kimin fikirleriyle aynı doğrultuda yürüyorsa bu örgüte dahil olması gerektiğini düşünüyorum ve söylüyorum.” Sözleriyle örgütlenme hakkının akademik özgürlük bağlamındaki önemine dikkat çekmektedir. Benzer şekilde, öğretim elemanlarının bu konudaki görüşlerine örnek olarak K2 (H.P.SO.) ve K15’in (H.DÖÜ.F.) ifadelerine aşağıda yer verilmektedir.

Bu bir kere olmazsa olmazdır. Bu örgütlü hareket etme sistemi çalışanlardan tutun, kurumların idaresine kadar olmazsa olmazdır; insanların kendisini rahat hissetmesi, özgür hissetmesinden bahsediyoruz ya kendini rahat ve özgür hissetmelerinin bir parçası işte bu örgütlü mücadele yapısıdır, sendikalı mücadele yapısıdır. Doğasında bu vardır zaten-K2 (H.P.SO.)

Sendika kurmanın ve üye olmanın anayasal hak olduğunu biliyorum; çünkü mesleğimizle ilgili örgütlere, derneklere, siyasi partilere de üye olabiliyoruz. Yani tabii ki bu sonuçta akademisyen olarak ve onun dışında bir de vatandaş olarak vatandaşlık hakları açısından değerlendirdiğimizde bir akademisyen bir partiye de üye olabilmeli, derneğe de üye olabilmeli sendikalara da üye olabilmeli. Çünkü bunlar örgütsel organizasyonlar olduğu için tamamen örgütü oluşturan birimleri ya da bireylerin ihtiyacını çok dürüst bir şekilde ele alacağına inandığımız kuruluşlar.-K15 (H.DÖÜ.F.)

Tablo 21 ve yukarıda yer verilen görüşler incelendiğinde, öğretim elemanları bir sendika veya akademik örgüt kurabilme, buralara üye olabilme ve faaliyetlerine katılabilmeyi örgütlenme hakkı olarak ele aldıkları, örgütlenme hakkını da bir vatandaşlık hakkı olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Ayrıca, bunun akademik

özgürlüğün bir parçası olduğunu, akademinin doğasında bu özgürlüğün var olduğunu vurgulamaktadırlar.

Özlük Hakları. Sendika veya akademik örgüt kurma ve buralara üye olma konusu aynı zamanda özlük hakları bağlamında değerlendirilmektedir. Öğretim elemanları, özlük haklarının korunması, iyileştirilmesi, sorunların çözülmesi açısından sendika ve akademik örgütleri önemsemekte, gerekli görmektedir. Bu bağlamda K13 (O.DOÇ.E.), “Üyesi olduğum sendika ve akademik dernek gibi haklarımı koruyacak, haklarımı savunabileceğim alanlar olması bence önemli” cümlesiyle sendika ve akademik dernekler ile özlük haklarının korunması ve savunulabilmesine vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde K15’in (H.DÖÜ.F.) ve K13’ün (O.DOÇ.E.) konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Üniversitede akademisyen işi ile ilgili, konumuyla, özlük haklarıyla ilgili sorunları rektöre veya dekana iletebiliyor mu? Ben bile az önce dedim ki anonim kalmak istiyorum. Bunları konuşurken hepimizde bir kaygı var, söylediklerinizin bedelini ödeme kaygısı var. Yani sadece şunu diyemiyorum “Ben akademisyenim ama bana sekreterlik yaptırılıyor, sekreter olmadığı için benim haftada 4 saatlik mesaim sekreterya ile geçiyor.”. Ben bunu mesela dekanıma diyemiyorum, çünkü o zaman bir şikayet mekanizmasını başlatmış olacağım. Ama sendikalar veya daha kurumdan bağımsız olarak oluşan derneklere bu sorunları daha rahat iletebiliyoruz, Mesela derneklerin kişilerin hem özlük haklarını veya diğer haklarını tartışabilmesi için bazı eleştirilerini sansürsüz iletebilmesi için birer sözcü konumunda. –K15 (H.DÖÜ.F.)

Sendika gibi haklarımı koruyacak, haklarımı savunabileceğim alanlar olması da bence önemli. Akademik özgürlük haklarımı ya da bireysel, mesleğime dair haklarımı orada savunabiliyorum, öğrenebiliyorum yani burada bir sınırlama olmamalı. Sadece akademisyenler için değil, bence her çalışan için olmalı.- K13 (O.DOÇ.E.)

Yukarıdaki akademisyen görüşlerinden anlaşılabacağı üzere, sendika veya akademik örgüt kurma, buralara üye olabilme ve faaliyetlerine katılabilme özlük haklarının korunması, savunulması, iyileştirilmesi açısından önemli görülmekte, akademik özgürlük bağlamında olması gereken bir özgürlük olduğu düşünülmektedir. Öğretim elemanları, sendikaları ve akademik örgütleri seslerini duyurabilmeleri açısından sözcü olarak konumlandırmakta, haklarının savunulmasında bu kuruluşların daha bağımsız ve etkili olduklarını belirtmektedirler.

Mesleki Dayanışma. Öğretim elemanları, akademik özgürlük bağlamında öne çıkan sendika veya akademik örgüt kurma, buralara üye olma ve faaliyetlerine katılma özgürlüğünün mesleki dayanışma açısından olumlu etkisi olabileceği yönünde görüş belirtmektedirler. Örneğin K16'nın (A.DOÇ.F.) "Sendika ve mesleki dernekleri bir paylaşım grubu olarak görüyorum, ben bu şekilde yorumluyorum. Çünkü orada mesleki sorunlarımızı birlikte ele alıyoruz, tartışıyoruz, birbirimize destek oluyoruz." ifadesinden mesleki açıdan akademisyenlerin birbirlerine destek oldukları, dayanışma sağladıkları bir alan olarak gördüğü anlaşılmaktadır. K9 (O.AR.SO.) da K16 (A.DOÇ.F.) ile benzer şekilde, "Akademik derneklerin o alandaki politikaları etkileyecek, politikalara yön verecek fikirler sunmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Mesleki dayanışma çerçevesinde bu akademiye olumlu etki eden bir şeydir ve akademik özgürlük bunu gerektirir." şeklindeki görüşü ile sendika ve akademik örgütlerin mesleki dayanışma bağlamındaki önemine dikkat çekmekte, akademik özgürlüğün gereklerinden biri olduğunu belirtmektedir.

Öğretim elemanlarının sendika/akademik örgüt kurma/katılma özgürlüğünü akademik özgürlük kapsamında değerlendirdikleri görülmekte, sendikaların ve diğer akademik örgütlerin öğretim elemanları için bir hak olduğu, mesleki dayanışmayı artırması, özlük hakları konusunda bilinçlenmeleri ve örgütlenerek özgürleşmeleri bağlamında önemli görülmektedir. Lima Bildirgesi'nde de akademik çevrenin tüm üyelerinin, çıkarlarını korumak amacıyla sendikalar kurma ya da sendikalara katılma hakkı da dâhil olmak üzere, başkalarıyla birlikte örgütlenme özgürlüğü hakkına sahip oldukları vurgulanmaktadır (DÜS, 2021). Ayrıca, Nelson (1990), eğitim sendikalarının diğer işkollarındaki sendikalardan farklı olarak eğitimcilerin ortak sesi olma, çalışma koşullarını iyileştirmek amacıyla etkinlikler, politik eylem ve toplu sözleşme yapma, sözleşmelere ve hukuka uygun çalışma ilkelerini yerleştirmeye çalışma, yeni üyeleri örgütlenme ve eğitim politikasını etkileme gibi etkinlikleri olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, sendikaların bu işlevleri ve akademisyenlerin sendika/akademik örgüt kurma/katılma hakları göz önünde bulundurulduğunda, akademik özgürlük bağlamındaki önemi anlaşılmaktadır.

Bu araştırmanın bulgularına göre, öğretim elemanları akademik özgürlüğü; bilimsel özgürlük, eğitim-öğretim özgürlüğü, istihdam ve çalışma koşulları bağlamında akademik özgürlük, düşünce/ ifade özgürlüğü ve sendika/akademik örgüt kurma/katılma

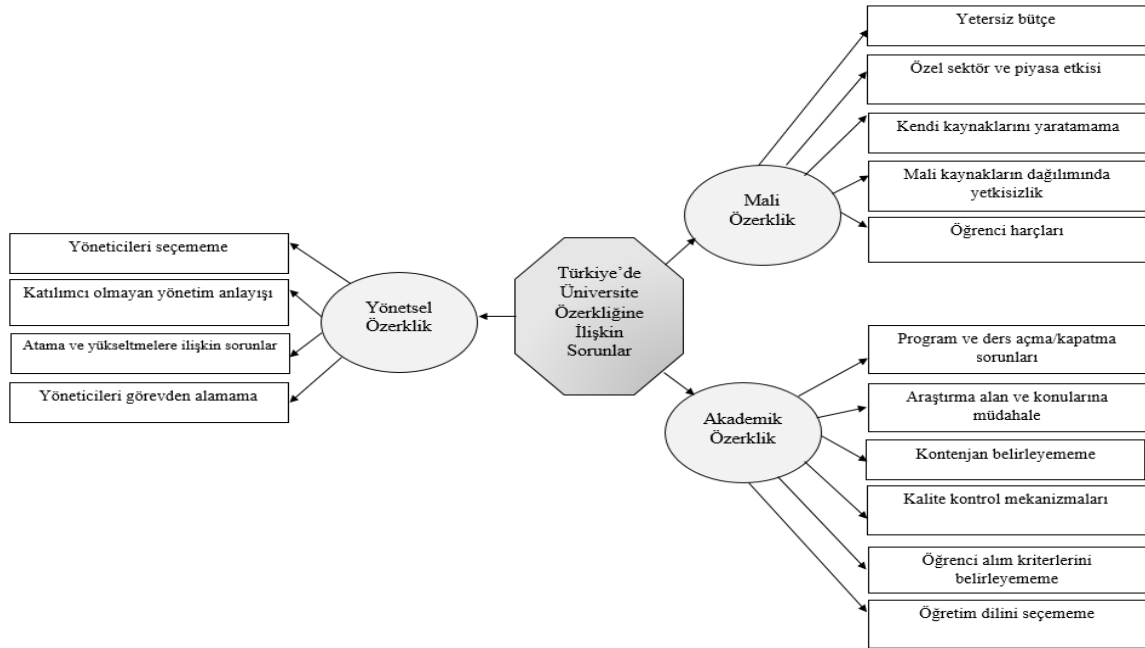
özgürlüğü bağlamlarında anlamlandırmakta ve bu açılardan değerlendirmektedirler. Bu bulguların, alan yazındaki ilgili araştırma bulguları ile örtüştüğü görülmüştür. Örneğin; Al-Zyoud'un (2001) "Ürdün'deki Kamu Üniversitelerinde "Akademik Özgürlük, Üniversite Özerkliği ve Kabul Politikaları" başlıklı doktora tezi kapsamında gerçekleştirdiği nitel görüşmelerden elde ettiği bulgularda, akademisyenlerin akademik özgürlüğü ifade özgürlüğü, ders içeriğini seçme özgürlüğü, araştırma konularını seçme özgürlüğü, sosyal ve siyasal kuruluş ve faaliyetlere katılma özgürlüğü, karar alma süreçlerine katılma özgürlüğü ve atama ve yükseltme özgürlüğü olarak değerlendirdikleri belirtilmektedir. Benzer şekilde, Gill (2017) tarafından yapılan "İngiliz Üniversitelerinde Akademik Özgürlük: Rektör Yardımcılarının Görüşlerinin İncelenmesi" başlıklı doktora tezinde de akademik özgürlüğün anlamına ilişkin bulgular araştırma ve yayınlama özgürlüğü, bilginin yayılması özgürlüğü, bilimsel özgürlük, akademik üstünlük, dış müdahalelerden bağımsızlık, ifade özgürlüğü ve sorgulama özgürlüğü bağlamlarındadır.

Yaşa, O'Hara ve Brown'ın (2022) "İrlanda Yükseköğretim Sisteminde Akademik Özgürlük" başlıklı çalışmalarında da akademisyen ve lisansüstü öğrencilerin akademik özgürlüğü öğretim ve araştırma özgürlüğü, yazma ve konuşma özgürlüğü, danışman desteği olması, hiyerarşinin olmaması, yeterli bütçe, iş güvencesi, neoliberal politikalardan uzaklaşma ve cinsiyet eşitliği bağlamlarında değerlendirdikleri görülmüştür. Benzer şekilde, Karki'nin (2015) Nepal'deki Tribhuvan Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ndeki akademisyenler ile yaptığı görüşmelerde de, akademik özgürlüğün öğretim, araştırma, kuruluş ve örgütlere katılma ve üniversite yönetimine katılma özgürlüğü anlamına geldiği sonucuna varılmıştır. Bu araştırmaların akademik özgürlüğün anlamına ilişkin bulguları bu çalışmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Lima Bildirgesi'nde de, akademik özgürlük; akademik bir çevrenin üyelerinin bireysel veya toplu olarak bilgiyi araştırma, inceleme, tartışma, belgeleme, üretme, öğretme, anlatma ve yazma yoluyla edinmelerinde, geliştirmelerinde ve iletmelerindeki özgürlükler olarak tanımlanmış, akademik özgürlüğün, akademik çevrenin tüm üyelerini kapsadığı, müdahale ve baskıya maruz kalmadan bilim üretme, ders verme ve ders seçme, yayın yapma, sendika kurma ve sendikaya katılma ve görüş ifade etme hakkından doğan bir özgürlük olduğu vurgulanmıştır (DÜS, 2021). Kinzelbach ve Pelke

(2023) tarafından 2023 yılının Mart ayında yayımlanan “Akademik Özgürlük Endeksi” başlıklı raporda da, akademik özgürlüğün göstergeleri; araştırma ve öğretim özgürlüğü, üniversiteler arası akademik hareketlilik ve yayılım, üniversitelerin kurumsal özerkliği ve kampüs entegrasyonu olarak belirtilmiş ve bu göstergeler üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de Üniversite Özerkliğine İlişkin Sorunlar. Öğretim elemanları ile gerçekleştirilen görüşmelerde Türkiye’de üniversite özerkliğine ilişkin sorunların neler olduğu sorulmuştur. Verilen yanıtlardan hareketle, öğretim elemanları Türkiye’de üniversite özerkliğine ilişkin mali, yönetsel ve akademik özerklik konularında sorunlar yaşandığını düşünmektedirler. Öğretim elemanlarının Türkiye’de üniversite özerkliğine ilişkin bu konular bağlamındaki sorunlara değinmelerinden ötürü, Türkiye’de üniversite özerkliğine ilişkin sorunlar teması mali özerklik, yönetsel özerklik ve akademik özerklik şeklinde kategorilendirilmiştir. Yapılan görüşmelerde, bu kategoriler altında öne çıkan kavram ve görüşler tek tek kodlanmış olup, Şekil 6’da sunulmuştur.

Şekil 6. Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Türkiye’de Üniversite Özerkliğine İlişkin Sorunlar

Şekil 6’da görüldüğü üzere, öğretim elemanlarının Türkiye’de üniversite özerkliğine ilişkin sorunlar ile ilgili görüşleri mali özerklik, yönetsel özerklik ve akademik özerklik kategorileri altında toplanmaktadır. Kategoriler kendi içerisinde ilgili kodlara ayrılmakta olup her bir kategori kendi içerisinde aşağıda açıklanmıştır.

Mali Özerklik. Bu kategori altında öğretim elemanlarının Türkiye’de üniversitelerin mali özerkliğine ilişkin sorunlar ile ilgili görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 22’de bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 22

Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Üniversitelerin Mali Özerkliğine İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Türkiye’de Üniversite Özerkliğine İlişkin Sorunlar	Mali Özerklik	Yetersiz bütçe	Mali sıkıntılar mevcut, doğru düzgün bütçe verilmiyor; bazı projeler için bütçe çıkmıyor. Mesela bölümdeki muhalif hocaların bazı projeleri kesinlikle desteklenmiyor-K9 (O.AR.SO.) Kaynaklar çok kısıtlı, bize yansıyamıyor kaynaklar ve bu kaynakların bize yansımaya ilişkin herhangi bir şekilde hiçbir şekilde fikrimiz sorulmuyor-K15 (H.DÖÜ.F.)
		Özel sektör ve piyasa etkisi	Üniversite özel sektör ve piyasanın güdümüne girmek zorunda bırakılmış oraya itilmiş; bu durum devlet tarafından bize dayatılan bir durum aslında bir yandan da yani mali desteği bize sağlamıyor devlet, git dışarıdan bul diyor yani bu sadece Türkiye’de değil artık dünyada da böyle-K13 (O.DOÇ.E.)
		Kendi kaynaklarını yaratamama	Her ülkenin kendine özgü gerçeklikleri var bizim Türkiye’de de yani devlet katkısının olmaması şeklinde bir yapıyı düşünemiyorum şu an için en azından devlet katkısı ile beraber kendi gelir kaynaklarını kullanıp kendi harcamalarında esnek davranabileceği bir yapı gerekli-K2 (H.P.SO.)
		Mali kaynakların dağılımında yetkisizlik	Eğitim-öğretim ve araştırmayı destekleyecek her şeyin kolaylıkla karşılanabiliyor olması gerekiyor materyal, laboratuvar; alana özgü, disiplinlere özgü harcamalarda mali özerklik yok-K13 (O.DOÇ.E.)
		Öğrenci harçları	Maddi durumu elverişli olan öğrencilerden ücret alınabilir, bu üniversiteye gelir sağlar, mali özerklik sağlar-K2 (H.P.SO.)

Yetersiz Bütçe. Türkiye’de üniversitelerin mali özerkliğine ilişkin sorunlar bağlamında öğretim elemanlarının en sık değindikleri sorun bütçenin yetersiz oluşudur. Bu konuda K18 (A.DÖÜ.E.) “Yurt dışına gitmek talep ediliyor kriterler içerisinde; ama fakülte para yok diyor ya da bir kere gidebilirsin, sadece bir kişi gidebilir gibi kriterler oluyor.” şeklindeki görüşü ile akademisyenlerin yurtdışına çıkışına engel bir durum olarak bütçenin yetersizliğini eleştirmektedir. Benzer şekilde, K16 (A.DOÇ.F.) “Eğitim çok önemli ve mutlaka ayrılması gereken belli miktarda bir para olması gerektiğini düşünüyorum.” ifadesiyle ve K6 (A.P.SO.) “Bir dönem çok iyiydi kongrelere katılabiliyorduk. Ama son dönemlerde artık gidemiyoruz; çünkü bütçeler yeterli değil artık, yani ben mali özerkliğin olması için yeterli bütçe olması gerektiğini düşünüyorum” cümleleriyle yeterli bütçe sağlanmasının önemini vurgulamaktadırlar. Benzer şekilde, mali özerklik açısından devlet tarafından yeterli bütçe sağlanmasının önemine değinen K19 (A.DÖÜ.E.), K13 (O.DOÇ.E.) ve K5’in (O.P.E.) görüşleri şu şekildedir:

Şu an öyle bir noktada ki, mesela akademisyenlerin yıl içinde gidecekleri kongrelere verilecek toplam maliyet, ayrılan bütçe çok kısıtlı ve Haziran’a kadar bu bitiyor mesela, yetmiyor. Bu sefer Haziran’dan sonra mesela bizim dernek toplantıları hep Ekim’de, hiçbir zaman mali destek alamıyoruz. Çünkü her sene Ekim’de biz kendi alanımızın kongresine gidiyoruz ama Ekim’e kadar para kalmamış olduğu için desteklenemiyoruz.- K19 (A.DÖÜ.E.)

1980’lerde başlayan “biz size kamu parası veriyoruz ve siz bize hesap verebilmek zorundasınız” noktasından başlayan daha sonra da “artık paramız çok az, paranızı başka yerlerden bulun” konumuna geldik. Yani maruz kaldığımız bu durum devlet tarafından bize dayatılan bir durum aslında. Bir yandan da mali finansı bize sağlamıyor devlet, “git dışarıdan bul” diyor. Bu sadece Türkiye’de değil artık dünyada da böyle-K13 (O.DOÇ.E.)

En büyük harcama kalemlerimiz yine devletten aldığımız bütçeden karşılanmak zorunda. Örneğin geçen sene üniversitelerin neredeyse tamamı doğalgaz faturalarını ödeyemeyecek durumdaydı, komik bir şey. Pek çok üniversite eskiden kendi personelini taşıırken şimdi hiçbir üniversite kendi personelini taşıyamıyor, yemekhanelerde yemek verilmiyor. Şu an ODTÜ kampüsüne girin, kantinler dışında doğru düzgün koskoca kampüste yemek yiyecek yer yok. Dolayısıyla özerklik verdim diyorsunuz ama burası şirket değil ki. Yani ne yapalım? Kampüste AVM mi Otel mi kuralım? Zaten kuramaz da asıl harcama kalemleri yine merkezi bütçeden gelen parayla karşılanacak. Türkiye’de geçen 1-2 sene içinde özellikle taşerondan kadroya geçirilen işçilerin maaşlarının ödenmeme durumu bile ortaya çıktı. Onun için burada da büyük sıkıntı var. Para artmıyor, para artmadığı için yurt yapmanız gerekiyor, yapamıyorsunuz, spor salonu yapmanız gerekiyor, yapamıyorsunuz. ODTÜ’de Mediko hizmetleri neredeyse bitti. Yani eskiden hastane de tam teşekküllü devlet hastanesi gibi

çalışırken şu an ne doktor kaldı, ne test yapabiliyorsunuz hiçbir şey kalmadı.-K5 (O.P.E.)

Tablo 22 ve katılımcı görüşleri incelendiğinde, öğretim elemanları bütçe yetersizliğinin üniversiteleri pek çok açıdan olumsuz anlamda etkilediğini, mali özerklik açısından kısıtladığını belirtmektedirler. Üniversitelerin bilimsel kongrelere katılım, yurtdışı etkinliklerde bulunma, üniversite yemekhanesinde yemek hizmeti, sağlık hizmetleri ve personel maaşlarını sağlayabilme, dahası, temel ihtiyaçlardan biri olan ısınma masraflarını ödeyebilme konularında yetersiz halde olduklarını, bu yönde sorunlar yaşadıklarını dile getirmektedirler. Öğretim elemanlarının görüşlerinden, bütçe yetersizliğinin üniversite özerkliğini mali yönden olumsuz etkilediği ve dolayısıyla pek çok alanda sorunlara yol açtığı anlaşılmaktadır.

Özel Sektör ve Piyasa Etkisi. Üniversitelerin mali özerkliğine ilişkin sorunlar bağlamında üniversitelerde özel sektör ve piyasa etkisi ile mali özerkliğin olumsuz etkilendiği öğretim elemanları tarafından çok fazla dile getirilen sorunlardan biridir. Nitekim K11 (H.AR.SO.) bu durumu şu şekilde belirtmektedir:

Eğer üniversite piyasa hedef ve beklentileri ile kendi yetki alan dışına çıkarılırsa, teknokentler ve firmalar üniversiteleri ele geçirir. Arzu ettiğimiz şey böyle bir piyasalaşma değil. Biz teknokentlerin üretim yapabileceği, kar elde edebileceği bir organizasyonu akademik personelin yetki alanı içerisine bırakacak bir şekilde düşünebiliriz-K11 (H.AR.SO.)

K11 (H.AR.SO.) ile bezer şekilde K12 (H.DOÇ.E.);

Üniversitenin piyasa ile ilişkisi olmalı, ama özel sektörün sadece onun ihtiyaçlarına hizmet edecek ve onun dizayn ettiği bir sistemde olanak sağlayacak şekilde değil; üniversite kimliğini koruyabileceği bir sınırı çektikten sonra bu ilişkiyi kurması gerektiğini düşünüyorum. Özel sektörle üniversite ilişkisi kaçınılmaz zaten aslında. Ama tabii o sınır, yani üniversitenin piyasanın ihtiyaçlarını karşılaması ama üretme ve topluma hizmet işlevlerinden de taviz vermemesi önemli. Bunun teminat altına alınması gerektiğini düşünüyorum-K12 (H.DOÇ.E.)

Katılımcı görüşlerinden anlaşılağı üzere, üniversitelerin piyasa ve özel sektör ile ilişkisinin belli sınırları olması gerektiği, üniversitelerin kendi amaç ve işlevlerinden ödün vermeksizin, kendi yetki alanı içerisinde kalacak şekilde bu ilişkinin kurulması

gerektiğinin altı çizilmektedir. Bu görüşe benzer bir görüş de K7 (G.DOÇ.E.) tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

Şu andaki uygulamada piyasa üniversiteler üzerinde büyük bir baskı yaratıyor, bunu reddediyoruz. Çünkü üniversiteleri kontrol altına alıyor, sürekli üret diyor; o nedenle bundan kaçınmak gerekiyor. Üniversiteyi ekonomik bir faaliyet alanı olarak görüp zorlamak başlı başına tehlikeli bir şey-K7 (G.DOÇ.E.)

K7 (G.DOÇ.E.)’nin ifadelerinden, üniversitelerin piyasanın ekonomik hedefleri doğrultusunda faaliyet gösteren kuruluşlar haline geldiği, bu durumun üniversitelerde sürekli bir üretim baskısı oluşturduğu ve bu bağlamda üniversite özerkliğine olumsuz anlamda etki ettiği anlaşılmaktadır. K7 (G.DOÇ.E.)’nin bu görüşünü destekler nitelikte örnekler vererek görüşlerini açıklayan K1 (H.P.E.) ve K19’un (A.DÖÜ.E.) ifadeleri ise şu şekildedir:

Piyasa odaklı bir anlayışla üniversitelerin yönetilmesi mantalitesi üniversite yönetiminin içine yerleştiriliyor ve girişimci üniversite deniyor buna. Tehlikeli bir kavram bu. Piyasaya eklenmiş üniversite, yani o girişimci üniversite ne yapacak? Kendi vizyonunu, kendi misyonunu, kendi değerlerini oluşturacak ve piyasaya göre yapacak, piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda programlarını açacak, araştırmalarını piyasanın istediği yönde yapacak, o dönem trend olan alanlarda araştırmalarını yapacak ve piyasanın güçlenmesi için hem insan gücü yetiştirme hem bilimsel araştırma destekleri yapar hale gelecek. Yani giderek piyasa odaklı bir yapı içerisine giriyor üniversiteler. Örneğin TÜBİTAK projelerine baktığımızda, proje üzerinden üniversitelere aktarılacak kaynakları belirliyorlar. Neye destek veriyor diye bakıyorsunuz, sosyal bilimlere ayrılan paylar çok düşük; ama sanayinin ihtiyaçlarına, AR-GE araştırmalarına yönelik yapılan fen bilimleri çalışmalarına çok çok daha fazla destek veriliyor. Neden sosyal bilimlere düşük veriliyor? İhtiyaç mı yok orada? Yapılacak projeden sanayi gibi ekonomik alanlara etki etmediği düşüncesiyle mi az destekleniyor? Yani üniversitelerin ve akademisyenlerin bir cendere içerisine konulduğunu bize örneklendiriyor bu durum. -K1 (H.P.E.)

Özel sektör, kendisinin istediği insan profilini yetiştirmek için üniversitelere mali destek veriyor ve üniversitelerin yetiştirdiği insanlar onların işine yarayacak. Dolayısıyla sektöre insan yetiştirilmiş oluyor. O yüzden de bence devlet finansmanının başka bir alternatifi olmamalı; çünkü üniversitenin yetiştireceği insan profiline etki ediyor ve insanın kendi profiline de etki ediyor. Belki de hiç olmak istemediğin bir insana dönüşmek zorunda kalıyorsun, dönüştürüyorsun farkında olmadan. Bu da tamamen mali kaynakların neye bağlı olduğuna ilişkin. Örneğin, bir arkadaş uzman görüşü için görüşme sorularını yollamıştı; sürekli “eğitim sektörü” diye yazmıştı. Mesela bu benim çok

dikkatimi çekmişti. Ben kelime olarak eğitim için sektör demem açıkçası ama o özel okulda çalışıyordu. Aslında demek istediğini anlıyorum, öyle bir şey demek istemediğinin de farkındayım; ama ne olursa olsun ben eğitimi sektör olarak tanımlamam benim için bu bir sektör değildir ama özel okulda bu eğitim bir sektör oluyor çünkü yapısı böyle engellenemez bir şekilde. O yüzden de o işbirliği içerisinde de sektöre eleman yetiştirmek diye bakıyorlar-K19 (A.DÖÜ.E.)

K8 (G.AR.F.) ve K2 (H.P.SO.) ise, üniversite-özel sektör/piyasa ilişkisini farklı bir açıdan değerlendirmekte ve kendi alanlarından ve Batı üniversitelerinden örnekler vererek görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

İngiltere'de, Amerika'da bir doktora veya yüksek lisans öğrencisi çalışacağı bir özel kurum veya kuruluşla işbirliği içerisinde oluyor. O kuruluş bir miktar parayı hocaya, bölüme veya öğrenciye veriyor ki hoca da belli ekipmanlarla mesela mühendislik alanında olduğum için bunları söylüyorum, bu projeyi gerçekleştirebilsin ve çalıştığı yüksek lisans/doktora öğrencisine burs sağlayabilsin ve bu şekilde araştırma geliştirme çalışmaları ilerleyebilsin. Ama maalesef Türkiye'de şu an özel kuruluşlar bu şekilde işlemiyor-K8 (G.AR.F.)

Tabii ki merkezi yönetim bütçesi de kaynak sağlayacaktır, ama bunun dışında piyasanın fiyatlayabildiği bazı çalışmalar vardır veya bu çalışmalar için piyasanın desteğini alabilecek bir takım faaliyetlerinde piyasa tarafından destekleyecek bir altyapı çalışması kurulmalı. Mesela bizim iktisadi idari bilimler fakültesinde işletme bölümü ve maliye bölümünü düşünelim. Maliye bölümünün öğrencileri ağırlıklı olarak kamuya personel yetiştirir, işletme bölümünün öğrencileri de piyasada çalışan büyük işletmelere eleman yetiştirir. Yani işletme bölümünün piyasa tarafından fiyatlanan bir özelliği olması dolayısıyla piyasada kendi bütçesini sağlayarak kendi çalışmalarını yürütebilecek imkanı varken maliye bölümü daha çok kamudan destek alarak faaliyetlerini yürütebilecek bir yapıdadır. Ona göre maliye bölümünün kendi imkanlarını kullanabileceği yapıyı kendisinin belirleyebilmesi, işletme bölümlerinde bunu yine bölümün kendisinin belirleyebilmesi kendilerinden beklenir. Zaten Batı üniversitelerinde de bu böyledir. İktisat bölümü diyelim ki kamunun proje ve ARGE desteklerini kullanarak, maliye bölümü de aynı şekilde, kamu yönetim bölümü de aynı şekilde, çalışma ekonomisi bölümünü de aynı şekilde çalışabilir ama işletme bölümü veya benzeri tüketici bilimleri bölümü gibi bölümler piyasanın destekleyeceği bölümlerdir.-K2 (H.P.SO.)

Tablo 22'de yer alan ve yukarıda belirtilen görüşlerden anlaşılabacağı üzere, genel olarak öğretim elemanları üniversitelerin özel sektör ve piyasa ile ilişkisini mali özerkliğe ve genel olarak üniversite özerkliğine bir müdahale olarak görmektedirler. Öğretim elemanları, akademik çalışmaların ve üniversitelerin eğitim-öğretim

faaliyetlerinin piyasanın hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilmesi durumundan, piyasanın üniversiteler üzerinde bir baskı oluşturmamasından ve üniversitelerin piyasanın hedef ve ihtiyaçlarına hizmet eden bir sektör olarak görülmesinden yakınmaktadırlar. Bu durumun, üniversiteleri mali açıdan piyasaya bağımlı kıldığı, dolayısıyla mali özerklik açısından bir sorun olarak değerlendirilebileceği söylenebilir. Bu görüşün yanı sıra, öğretim elemanları arasında üniversite-özel sektör/piyasa ilişkisini farklı bir bakış açısıyla yorumlayan ve olumlu bir tutum sergileyen katılımcılar da olmuştur. Bu katılımcılara göre, üniversitenin piyasa ile ilişkisi mühendislik ve işletme gibi bölümlerde kaçınılmazdır ve mali özerkliğe olumsuz değil, aksine, olumlu yönde katkı sağlar. Bu görüşe göre, projeler ve piyasaya eleman yetiştirme bağlamında bazı bölümlerin piyasadan mali destek alması doğaldır ve gereklidir.

Kendi Kaynaklarını Yaratamama. Mali özerklik bağlamında sıklıkla değinilen sorunlardan biri de üniversitelerin kendi kaynaklarını yaratamaması sorunudur. Öğretim elemanları, devlet finansmanının yanı sıra üniversitelerin kendi gelir kaynaklarını oluşturabileceği, buralardan az miktarda da olsa gelir elde edebileceklerini belirtmişlerdir. Örneğin K16 (A.DOÇ.F.), bu konudaki görüşünü şu şekilde ifade etmektedir:

Yani otoparkla para kazanılmasın, ama mesela üniversitelerin başka işletmeleri var, döner sermaye bağlamında. Mesela Ankara Üniversitesi'nin olimpik yüzme havuzu var Türkiye'nin neredeyse 1 numarası ve çok iyi. Şimdi buradan neden para kazanmasın üniversite? Üniversitede bir hizmet veriliyor, bu halka açılıyor ve belirli bir miktar ücret karşılığında buradan da ticari olarak üniversite kazanç sağlamış oluyor. Bunun dışında bizim Ziraat Fakültesi ürünlerimiz satılıyor, yani Ankara halkı bundan faydalıyor, ürünleri de güzel, kaliteli ve doğal ürünler. Dolayısıyla Ankara Üniversitesi'nin topluma verdiği katkıları düşündüğümde satışa konu edilen mesela ziraat fakültesi ürünlerini düşündüğümde bunlar döner sermayeye katkı yapar. Sonuçta üniversitenin zirai cihazları kullanılarak yapılıyor, malzemeler bedavaya alınmıyor. Dolayısıyla cüzi bir miktarda da olsa kar sağlanması ve öğrencilerin de bu aşamada topluma fayda sağlayabilecek konularda eğitilmesi bence önemli. Ben bu şekilde gelir elde edilmesine mantıklı bakıyorum.-K16 (A.DOÇ.F.)

K16'nın (A.DOÇ.F.) görüşüne benzer bir görüş ise K19 (A.DÖÜ.E.), K2 (H.P.SO.) ve K8 (G.AR.F.) tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

Bence üniversitenin kendi kaynaklarını yaratması kötü bir şey değil, o yüzden de mesela bizim ziraat fakültemizin ürünleri de mesela satışa çıkıyordu, hala çıkıyor ama eskisi kadar yaygın değil. Öyle bir noktada ben bundan ayrıca

mutluluk duyuyorum, kendi ürünümüzü kullanmak, bunun içerisinde olmak gibi kısımlar bence güzel olan şeyler. Oradan gelen getiri aslında çok da getiri diyebileceğimiz bir miktar değil. Ama genel olarak bu özerkliğin içerisine alınabilir gibi düşünüyorum. Yani sonuçta kendi üniversitenin içerisindeki bir şey-K19 (A.DÖÜ.E.)

Bugün geldiğimiz noktada elimizdeki doktorları bile üniversitelerde tutamıyoruz, daha kötü duruma gelmiş durumdayız. Halbuki buradaki işleyişin üniversitenin kendi altyapısını destekleyecek yani bizim oradan elde edeceğimiz sağlık sigortası sistemi doğru düzgün uygulanmış olsa bunu oradan finanse edeceğimiz yapıyla hem iyi bir sağlık hizmeti verebileceğimiz hem de sağlık ARGE'sini sağlık araştırmalarını finanse edebileceğimiz bir yapıyı oluşturmamız mümkün. Ama bunu özerk bir Tıp Fakültesi içerisinde, özerk bir hastane yapısı içerisinde, yani özerk üniversite modeli içerisinde yapabilirsiniz. Ama bu özerklik sağlanmadığı için yukarıdan aşağıya giydirilmiş bir modelle işletilmeye çalışıldığı için hem hizmet kalitesi açısından, hem sağlık hizmetlerinin finansmanı açısından, hem sağlık sisteminde çalışanların sosyal güvenliği açısından üç ayrı boyutta derin sorunlarla karşı karşıyayız.-K2 (H.P.SO.)

Tabii ki ek gelir kaynaklarının olması gerekiyor. Sonuçta o üniversite hastanesinin geliri olduğu gibi bir gideri de var, doktor, hemşire, sağlık teknikeri, personel... Yani bir sürü gideri var. Ona göre ekipman, altyapı gideri de var. Ben mesela dün bir tanıdığımı doktora götürdüm, üniversite hastanesine, kendi üniversitemin hastanesi. Profesör bir hocaya muayene oldu ve 230 TL ödedim. Aynı hocanın dışarıda özeldeki bir muayenesi 2000 liradan aşağı değil, bu nedenle devlet hastanesinde 231 lira hiçbir şey bence, yani makul düzeylerde olduğunda bu alınan ücretleri ben doğru buluyorum, alınması gerektiğini düşünüyorum. Yani orada işleyen bir sistem var, o yüzden tamamen bedava yapmak sosyalist bir ülke yaklaşımı olabilir ama maalesef şu anki sistemde bu uygun değil bence uygulanabilir görmüyorum bunu.-K8 (G.AR.F.)

Yukarıda yer verilen K16 (A.DOÇ.F.), K19 (A.DÖÜ.E.), K2 (H.P.SO.) ve K8 (G.AR.F.)'nin görüşleri incelendiğinde, üniversitelerin kendi bünyelerinde ürettikleri ürünlerin satışa sunulması, sağlık hizmeti gibi hizmetlerden gelir elde edilmesi gibi uygulamalar üniversiteye mal açıdan katkı ve dolayısıyla özerklik sağlayabileceği anlaşılmaktadır. Öğretim elemanları, bu uygulamaların daha etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için fakülte bazında mali özerkliğin sağlanması gerektiği, dolayısıyla hizmet/ürün odaklı finansman ile daha etkili bir sistem kurulabileceği görüşündedirler. Bu görüşe katılan K5 (O.P.E.) ise, farklı bir soruna daha şu şekilde değinmektedir:

Yani kar amaçlı olmamak kaydıyla bu hizmetlerin devamının, o döngünün devam etmesinin garanti altına alınması gerekir. Hali vakti yerinde olan ücret verebilir. Hali vakti yerinde olmayanlarınkini devlet vermek zorunda. Bunda da

çok aksaklık var, devlet vermiyor, vermediği için bu üniversitelerin hastanelerine teçhizat lazım, kit lazım, şu lazım, bu lazım... Bunlar pahalı şeyler. İlaç lazım, döndüremiyorlar. Eğer buna da imkan vermezsek üniversite de batar, yani Hacettepe'yi batırırız, Ankara'yı, Gazi'yi batırırız. Hastane de batar yani. Bunu da yaşadık açıkçası. Şeklen döner sermaye falan filan var ama üniversiteye kaynak sağlayabilme kapasitesi yok. Mühendislikler yapabiliyor, çünkü orada büyük projeler alıyorlar, döner sermayeye katkı oluyor; ama sosyal bilimlerin bunu yapmak kabiliyeti yetisi maalesef yok yani o açıdan geldiğimiz nokta maalesef kötü-K5 (O.P.E.)

K5 (O.P.E.), mühendislik ve tıp fakültelerinin gelir sağlama yönündeki uygulamalarını yetersiz bulmakta, bu durumun iyileştirilmesini ve sürdürülmesini önermektedir. Ayrıca, sosyal bilimler alanındaki fakültelerin kendi kaynaklarını yaratma, gelir elde etme gibi olanaklarının olmamasından yakınarak, bu durumu mali özerklik açısından olumsuz olarak değerlendirmektedir.

K11 (H.AR.SO.) ise bu uygulamalara farklı bir bakış açısı ile yorum getirmekte, görüşünü şu şekilde belirtmektedir:

Üniversite hastaneleri gelir elde edebilir, üniversite hastanelerinin gelir elde etmesinde bir sakınca yok; ama bu gelir ile tabii üniversite hastanesinin özel hastane vasfı ile hareket etmesinden bahsetmiyorum. Kamu üniversitenin baktığı hasta başına ya da ürettiği proje başına üniversiteye finansman sağlayabilir. Yani bu kamunun birey olarak vatandaşın cebinden çıkacak türden meblağlarla organize edilecek gelirler değil, kamudan bütçe transferinden bahsediyorum ama teknokentlerde işler biraz farklı. Onlar özel sektörle daha angaje durumdalar, onların ticarileşerek gelir elde etmelerinde bir sakınca görmüyorum açıkçası.- K11 (H.AR.SO.)

K11 (H.AR.SO.)'in ifadelerinden, üniversiteler kendi ürettikleri hizmet ve ürünler ile gelir elde edebileceği, ancak bu durumda üniversitelerin kamu yararına faaliyet gösteren kuruluşlar olarak özel sektör mantalitesi ile değil, kamu üniversitesi olarak uygulamalarını sürdürmesi gerektiği anlaşılmaktadır. K11 (H.AR.SO.), teknokentleri bu konuda ayrı konumlandırmakta, teknokentlerin özel sektör ile olan bağından dolayı ticari faaliyetlerde bulunmasını olumlu karşılamaktadır. K11'in (H.AR.SO.) teknokentler ile ilgili bu görüşüne katılan K13 (O.DOÇ.E.) ise şu şekilde yorumlamıştır:

Üniversite kendi mali kaynağını yaratmak zorunda bırakılmamalı tabii ki. Döner sermaye kişilerin çok ciddi çıkar sağladığı bir şeye dönüşmüş durumda. Yani bu sistemlere karşıyım. Teknokentler olabilir, özellikle araştırma, inovasyon,

teknolojinin geliştirilmesi alanlarında. Tabii kimlerin oralarda yer aldığı önemli ama teknokentler bana daha görece döner sermayeye göre daha masum geliyor açıkçası. Tıp fakültelerinde, mühendisliklerde belki çok değişik olmayan ama orada para kazanma amaçlı yapılan işleri döner sermaye üzerinden yapıyorlar. O yüzden de bence etik olmayan davranışlara biraz ittiriyor bu sistemler. Teknokentler bunu belki biraz daha az yapıyor-K13 (O.DOÇ.E.)

K13'ün (O.DOÇ.E.) görüşüne göre, üniversiteler, bireysel çıkar sağlama, kar elde etme gibi durumlarla karşılaşıldığından dolayı kendi gelir kaynaklarını oluşturmak ve buralardan gelir elde etmek durumunda bırakılmamalıdır. Öte yandan, K13 (O.DOÇ.E.), teknokentlerde bu durumun daha az rastlandığını belirtmekte, dolayısıyla teknokentlerde bu tür faaliyetleri mali özerklik ve üniversitenin kendi gelir kaynaklarını yaratması açısından olumlu görmektedir

Mali özerkliğe ilişkin sorunlar bağlamında ele alınan üniversitelerin kendi kaynaklarını yaratamaması sorunu, öğretim elemanlarının bir kısmı tarafından hiç olmaması gereken bir uygulama olarak değerlendirilmekte, aksine, üniversitelerde ticari faaliyetlerin olmasının mali özerkliği tehlikeye düşürebileceği düşünülmektedir. Örneğin K14 (A.AR.SO.) ve K7'nin (G.DOÇ.E.) bu bağlamdaki görüşleri şu şekildedir:

Şöyle düşünelim; mesela yönetici konumundasınız, bizim işimiz üniversite eğitimi, yani bizim üniversite eğitimi dururken acaba burada otopark ücretinin toplanması gibi duruma neden enerji harcayalım? Ya da Ziraat Fakültesi yem satıyor, süt satıyor. Yani bunların hepsi zaten mali konularda suiistimal edilen süreçler bunların denetlenmesi vesaire ayrı bir etkinlik. Yani onlar için ayrı bir kurum olması gerekir. Üniversite tamamen eğitime, araştırmaya odaklanmalı, başka bir şeyle ilgilenmemeli, enerjisini başka yerlere harcamamalı. O nedenle karşı çıkıyorum ben bunlara-K14 (A.AR.SO.)

Örneğin tıp fakültesi hastanelerinde döner sermaye ile hasta bakılmasının ticari bir faaliyete, sonra da bir ticari bir eklentiye dönüşüyor. Bu aslında işin esasına uymayan bir uygulama; ben bunları reddediyorum, bunların olmaması gerekiyor. Bir hekimin hasta bakma süresi şu anda üniversite hastanesinde kısıtlanmış durumda, “3-5 dakikadan fazla zaman ayırmayacaksın” diyor. Yani bu tamamen parça başına üretim dediğimiz taylorizme dönen bir durum. Bunlar çok tehlikeli şeyler. Onun için, sosyalist bir yaklaşımla baktığımız zaman, sürekli para üreten, kar elde eden bir üniversite ile Küba'daki üniversite aynı değil ki.-K7 (G.DOÇ.E.)

K14 (A.AR.SO.) ve K7'nin (G.DOÇ.E.) görüşlerine bakıldığında, üniversitelerin kendi kaynaklarını yaratabilmeleri mali özerkliğe olumlu değil, olumsuz etki edeceği anlaşılmaktadır. Üniversitelerin bu uygulamalarının kamu yararına işlevleri olan bir

kuruluş olarak eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerinin yanı sıra enerji ve zaman harcayacağı uygulamalar olarak değerlendirilmekte, üniversitelerin ticari bir eklentisi olarak görülmekte, kar odaklı bir anlayış ile faaliyet göstermeleri yönüyle eleştirilmektedir.

Mali Kaynakların Dağılımında Yetkisizlik. Mali özerklik ile ilgili yaşanan sorunlar arasında mali kaynakların üniversite içerisindeki dağılımında üniversitenin yetkilerinin yetersizliği de yer almaktadır. Konuya ilişkin olarak örneğin, K9 (O.AR.SO.);

Üniversite, bölümler arasındaki o dengeyi kendi sağlıyor, her bölümün ne kadar ihtiyacı olduğu gibi konularda söz sahibi olabiliyor; ama tabii ki diğer yandan bunun siyasi bir ayağı oluyor maalesef. Mesela her sene hocalara verilen bir ücret varmış mesela yaptıkları bir işten dolayı, bizim bölüm başkan yardımcımıza da verilecekti üç-beş bin lira gibi bir paraydı, kendisine ödeme yapılmamıştı. Burada siyasal yakınlığın devreye girdiğini düşünüyorum. Yani ödenmesi gereken bir meblağ var ortada, ama rektörlük bunu bazı hocalara ödemiyor, bunun peşine düşülüyor. Burada bir hak kaybı yaşanıyor.-K9 (O.AR.SO.)

ifadesiyle, üniversitenin mali kaynakların dağılımındaki yetkisinin siyasi nedenlerle adil bir şekilde kullanılmadığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, üniversitenin bu konudaki yetkisine etki eden bir unsur olarak siyaset ön plana çıkmakta, mali kaynakların dağılımındaki yetkiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Benzer şekilde K1 (H.P.E.) ve K2'nin (H.P.SO.) görüşü de şu şekildedir:

Üniversite kaynaklarını nerede ve nasıl kullanma hakkına sahip olmalı, kendisi karar verebilmeli. Örneğin lisansüstü programları güçlendirmek için mi harcayacak, araştırma laboratuvarı için mi harcayacak? Üniversitenin ihtiyacının ne olduğunu kendisinin belirleyip harcaması lazım ama işte üniversiteler bunu yapamıyor.-K1 (H.P.E.)

Mali kaynakların dağılımında üniversitelerde fakülte bünyesinde bu yapıyı destekleyecek, kendi idare mekanizmalarında işletecek ve aşağıdan yukarıya bir örgütlenme biçiminin oluşturulması lazım. Ama yukarıdan aşağıya doğru yapılan örgütlenme biçimi işi merkezileştirdi ve artık özerkliği tartışmasız bir hale getirdi, tartışmıyorsunuz. Yukarıda kriterler belirleniyor, aşağıya “bunları uygulayacaksınız” deniyor.-K2 (H.P.SO.)

K1 (H.P.E.) ve K2 (H.P.SO.) de, mali kaynakların dağılımındaki özerkliğe ilişkin sorunların merkezileşmiş yönetim anlayışından kaynaklandığı, fakültelerin ve diğer alt birimlerin bu konuda yetkilerinin yetersiz olmasının birimlerin kendi ihtiyaçları doğrultusunda harcama yapmalarına bir engel oluşturduğu görüşündedirler.

K5 (O.P.E.) ise, birimlerin ve üniversitenin ihtiyaçlarına göre harcama yapabilmesi ve mali kaynakları bu doğrultuda kullanabilmesi yetkisinin yetersizliğini eleştirerek bir öneride bulunmakta ve görüşünü şu şekilde ifade etmektedir:

Torba bütçe belki rahatlatır. Ama bu sorunu çözmez. Çünkü yine kalem kalem geliyor, kalem kalem istiyorsunuz. Bu da tabii büyük bir sıkıntı. Para artmıyor, para artmadığı için yurt yapmanız gerekiyor, yapamıyorsunuz; spor salonu yapmanız gerekiyor, yapamıyorsunuz. ODTÜ'de Mediko hizmetleri neredeyse bitti, yani eskiden hastane de tam teşekküllü devlet hastanesi gibi çalışırken şu an ne doktor kaldı ne test yapılabiliyorsunuz. Hiçbir şey kalmadı yani. Dolayısıyla biraz daha torba bütçe belki rahatlatır.-K5 (O.P.E.)

K5'in (O.P.E.) üniversitelerde torba bütçe önerisi ile birimlerin kendi ihtiyaçları doğrultusunda kendi harcamalarına karar verebilmeleri, dolayısıyla mali kaynakların dağılımına ilişkin yetki sahibi olmalarının önünü açan bir uygulama olabileceği anlaşılmaktadır.

Tablo 23 ve katılımcı görüşlerinden hareketle, üniversitelerin mali kaynakların dağılımında yetkilerinin olmadığı veya yetersiz olduğu düşünülmektedir. Öğretim elemanları, bu anlamda mali özerkliğin olmamasını, bir başka deyişle, birimlerin ve üniversitenin mali kaynakların dağılımında yeterince yetki sahibi olamamasını siyasal nedenlere, merkezi yönetim anlayışına ve üniversitelerde uygulanmakta olan bütçe modeline bağlamaktadırlar.

Öğrenci Harçları. Öğretim elemanları, üniversitelerin mali özerkliği bağlamında yaşanan sorunlardan biri olarak öğrencilerden harç alınmamasına değinmektedirler. Bu konuda, öğretim elemanlarının görüşleri birbirinden farklılaşmaktadır. Örneğin K2 (H.P.SO.);

Üniversitelerin mali özerklik kapasitesini güçlendirmek gerekir. Mesela diyelim ki üniversiteler öğrenci alırken aldıkları öğrencilerin içinde gelir düzeyi düşük olanlar ve başarılı olanlar üniversitelerde ücretsiz veya burslu olarak okuma hakkını elde ederken, üniversitelere diğer öğrencileri ücretli olarak

alabileceği bir kapasite tanınabilir, tanınmalıdır. Netice itibarıyla, bu bedeli ödemeye hazır bir kitle de vardır, herkese ücretsiz üniversite sisteminin içine dahil ederseniz Türkiye gibi ülkelerde bir süre sonra bu kaldırılamaz hale gelir.- K2 (H.P.SO.)

şeklindeki görüşü ile maddi durumu elverişli olan öğrencilerden harç alınabilmesinin üniversitelerin mali özerkliğine olumlu yönde katkı sağlayacağını vurgulamaktadır. Öğretim elemanlarının bazıları ise bu uygulamayı tamamen reddetmemekle beraber, öncelikli olarak devlet finansmanının olması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Örneğin K12 (H.DOÇ.E.) ve K17'nin (O.DÖÜ.F.) görüşleri şu şekildedir:

Yanılmıyorsam nüfusun dörtte biri açlık veya yoksulluk sınırında yaşıyor. Bu açıdan da sosyal devletin üzerine düşeni yapması gerektiğini düşünüyorum. Yani kendi sosyal gerçeğini dikkate alan bir finansman modelinin daha uygun olduğunu düşünüyorum. Hali hazırdaki modelin uygun olduğunu düşünüyorum; ama belki bu üniversitelerin devlet tarafından desteklenmesine eşlik edecek şekilde üniversitelerin harçlar gibi kendi kaynaklarını artıracak bazı yolları araması uygun olabilir.-K12 (H.DOÇ.E.)

Üniversitelerde öğrencilerin ücretsiz eğitim almasının büyük bir nimet olduğunu düşünüyorum ama zararları da var açıkçası. Çünkü öğrencilerde biraz ciddiyetsizliğe yol açtığını düşünüyorum. Çünkü sonuçta öğrencilerin yani ben para ödüyorum, annem babam para ödüyorlar, ben artık mezun olmalıyım gibi bir aciliyet duygusu olmuyor devlet üniversitelerinde. Yani eskiden harçlar varken biraz bu vardı, ama şimdi böyle bir şey yok, yani sonuçta eğitim almak Amerika'da çok pahalı bir şey, bizim ülkemizde hiçbir zaman öyle olmamalı. Zaten öyle bir ekonomik durumumuz da yok hani eski harç sistemi kaldırıldı geri gelse daha mı iyi olur bence olmaz-K17 (O.DÖÜ.F.)

K12 (H.DOÇ.E.) ve K17'nin (O.DÖÜ.F.) görüşlerinden anlaşılacağı üzere, bu yöndeki görüşe sahip öğretim elemanları öğrenci harcı alınması düşüncesine karşı olmamakla beraber, sosyal devlet politikalarını, ücretsiz eğitim hakkını vurgulayarak öğrencilerin ücretsiz okumaları gerektiği yönünde görüş bildirmekte; öte yandan, üniversitenin kendi kaynaklarını yaratabilmenin bir yolu olarak ve öğrencilerin üniversite eğitimlerini ücret ödedikleri için kısa sürede bitirmelerinin önünü açacak bir uygulama olarak öğrenci harçlarının olabileceğini belirtmektedirler.

Öğretim elemanları arasında, öğrencilerden harç alınmasının mali özerkliği sağlayan bir uygulama olmayacağı; aksine, üniversiteleri mali açıdan neoliberal politikalara bağımlı kılacağını vurgulayan kişiler de olmuştur. Örneğin K1 (H.P.E.) “Neoliberal politikaların etkisiyle öğrencilerden para alınmasının direkt

özelleştirmelerin önünü açacak yükseköğretimden devamlı para alınacak. Dolayısıyla üniversitelerin önümüzdeki 10 yıllar içerisinde tamamen piyasanın güdümüne gireceğini düşünüyorum.” diyerek öğrenci harçları gibi uygulamaların üniversitelerin mali özerkliğine olumsuz anlamda etki edeceğini ve yükseköğretimin özelleştirilmesinin önünü açacağını vurgulamaktadır.

Öğrenci harcı ile ilgili olarak, bu çalışmada, öğretim elemanlarının görüşleri farklılaşmakta, öğrenci harcı uygulamasının mali özerkliğe olumlu etki eden bir uygulama olarak değerlendiren öğretim elemanlarının yanı sıra bu uygulamayı üniversiteleri neoliberal politikaların etkisiyle piyasaya ve öğrenci harçlarına bağımlı kılacağını düşünen öğretim elemanları bulunmaktadır. EUA’nın 2023 raporuna göre (Pruvot, Estermann ve Popkhadze, 2023); öğrenci harcı uygulaması “öğrencilerin mali katkıları” olarak ifade edilmekte ve mali özerkliği sağlayan uygulamalardan biri olarak değerlendirilmektedir. Raporda, çeşitli ülkelerdeki öğrenci uygulamalarına yer verilmekte, 35 ülkenin yalnızca 13’ünde (Türkiye dahil) öğrenci harcı uygulamasının olmadığını, Türkiye’de yalnızca üniversite eğitimi uzayan ve ikinci öğretim programlarında öğrenim gören öğrencilerden harç aşındığı belirtilmektedir. Harç uygulamasının olduğu ve harç miktarlarının üniversite tarafından belirlendiği Letonya, Litvanya ve Romanya bu açıdan “mali özerkliğe sahip” olarak değerlendirilmekte, bir dış otorite tarafında harç ücretlerinin belirlendiği İrlanda, Hollanda, Fransa gibi ülkelerdeki üniversitelerin ise kendi harç miktarlarını belirleyemediklerinden mali özerkliklerinin sınırlı olduğu belirtilmektedir. Türkiye’de ise 2012’den beri normal sürede öğrenimini tamamlayan öğrencilerden harç ücreti alınmamakta, öğrencinin mezuniyet tarihi gecikirse YÖK tarafından belirlenen miktarlarda harç ücreti ödemesi gerekmektedir (Pruvot, Estermann ve Popkhadze, 2023).

Bu çalışmanın bulgularına göre, Türkiye’de mali özerklik ile ilgili sorunlar üniversitelerin bütçelerinin yetersiz olması, üniversitelerin özel sektör ve piyasaya bağımlı hale gelmesi, kendi kaynaklarını yaratamaması, mali kaynaklarının dağılımında özerk olmaması ve öğrenci harçları ile ilgili sorunlardır. Öztürk’ün (2004) çalışmasında da, üniversitenin kendi bütçesini oluşturma ve mali kaynakları üzerinde yetki ve sorumluluğunun olması mali özerklik açısından önemli olduğu, bu uygulamalarda üniversitenin özerk olmasının pazar ekonomisinin uygulandığı ülkelerde özerkliği destekleyici bir unsur olduğu ancak sosyal devlet politikalarının uygulandığı ülkelerde

ise üniversite özerkliğini zedeleyici ve üniversiteyi asıl işlevlerinden uzaklaştıran bir etken olarak görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Öztürk (2004) ayrıca, Türkiye’de üniversitelere devlet tarafından sunulan finansal desteğin giderek azalması nedeniyle üniversitelerin büyük ölçüde mali sorunlar yaşadıkları ve bu nedenle bu yük öğrenci harcı gibi uygulamalarla öğrenci ve ailelere yüklendiği sonucunu ve kaynak dağılımında belli kalemlerden harcama yapılmasının kısıtlandığı ve bu açıdan üniversitelerde katı kuralların uygulandığı sonucunu elde etmiştir. Öztürk’ün mali özerklik ile ilgili sorunlar bağlamında ulaştığı bu sonuçlar, bu çalışmanın bulguları ile örtüşmekte, 2004 yılında Türkiye üniversitelerinde mali özerklik ile ilgili yaşanan sorunların 2023 yılında da devam ettiği görülmektedir.

Yükseköğretimi karma mal olarak değerlendiren Eicher ve Chevaillier (1992), yükseköğretim finansmanında tek bir kaynağa bağlı kalınması üniversitelerin mali özerkliğini olumsuz yönde etkileyebileceğini belirtmekte, salt kamu veya salt özel kaynakların üniversiteleri bu kaynaklara bağımlı kılabileceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda; Eicher ve Chevaillier (1992) yükseköğretim finansmanın çeşitli kaynaklarla yapılabileceğini belirterek, yükseköğretim finansman türlerini kamu finansmanı, öğrenci kuponları, harçlar, şirketlerce sunulan finansman, vakıflar ve bağışlarla sağlanan finansman olarak belirtmişlerdir. Bu bağlamda, Akalın (1980) da, yükseköğretimin, toplumsal ve bireysel faydaları ile birlikte değerlendirildiğinde karma mal olarak nitelendirildiğini belirterek yükseköğretim hizmetinin maliyetini öğrencilerin ödemeleri gerektiğini “yararlanan ödesin” şeklinde ifade etmektedir.

Benzer şekilde, harç uygulamasını üniversitelerin mali özerkliği açısından yararlı bulan Yılmaz’a göre (2012), “ücretlendirilmemiş hizmetin kıymeti bilinmez” anlayışı ile öğrencilerden harç alınması gerekmekte, ödeme gücü zayıf öğrenciler burs, kredi veya borçlandırma yoluyla korunmalı, üniversitelerin uluslararası yarışta önde olabilmeleri için mali özerkliğin sağlanması gerekmekte, bu açıdan tüm üniversitelerde öğrenci harcı uygulaması geri getirilmelidir. Bu görüşe karşılık; Kurul’a göre (2012) yükseköğretim finansman türlerinin çeşitlendirilmesi, üniversitelerin mali özerkliğini artırmamakta; aksine, üniversiteleri özel sektör ve piyasaya maddi olarak bağımlı kılmakta ve özerkliğe zarar vermektedir. Benzer bir bakış açısıyla, Yılmaz (2014), bu durumun kamusal bir hak olan eğitimden yararlanmak için bireylerin yapacakları ödemelerin giderek piyasalaşan eğitim ortamları göz önünde bulundurulduğunda

eşitsizliği derinleştireceğini, eşitlik olgusuna zarar verdiğini ve vereceğini belirtmektedir. McMahon'a göre de (2009), yükseköğretim finansmanı doğrudan devlet tarafından ve vergiler ile sağlanmalıdır; fırsat eşitliği, demokrasi, ortak değerler açısından kamu finansmanı önem arz etmektedir. Bu bakış açısına göre, üniversitelerin mali özerkliği çeşitli kaynaklardan finansman sağlanması ile değil, devletin üniversitelere ayırdığı mali kaynakların artırılması ve bu kaynakların kullanımında üniversitelere yetki ve serbestlik sağlanması ile mümkün olabilmektedir.

Bu araştırmada öğretim elemanlarının harçlar konusundaki görüşleri ve konuya ilişkin farklı bakış açıları incelendiğinde, yükseköğretimin bir hak olduğu ve bireylere yapacağı katkı ile dolaylı olarak topluma sağlayacağı katkı, eğitime adil erişim, toplumdaki sosyo-ekonomik düzey farklılıkları ve gelir adaletsizliği gibi sorunlar göz önünde bulundurulduğunda, öğrenci harcı uygulamasının neoliberal eğitim politikalarının hedeflerine hizmet eden bir uygulama olduğu söylenebilir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26. Maddesi'nde (1948), herkesin eğitim hakkına sahip olduğu, eğitimin parasız olması gerektiği ve yükseköğretimde de herkese eşit olanağın sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Ancak, neoliberal politikalarla 1990'lı yıllarda öğrencilerden “katkı payı” alınmaya başlanması, zorunlu bağış uygulamaları, yükseköğretime girişte uygulanan standart sınav ve harçlar ile bu hakkın adil bir şekilde kullanılması fiilen ortadan kaldırılmıştır (Aksoy, 2005). Günümüzde Türkiye’de zorunlu harç uygulaması yalnızca öğrenim süresi uzayan ve ikinci öğretim programlarındaki öğrencileri kapsasa da, bu uygulamaların da eğitim hakkı bağlamında adil olmadığı, özel üniversiteler ve üniversite-sanayi ve piyasa işbirlikleri gibi uygulamalarla yükseköğretimde neoliberal sorunların artarak devam ettiği söylenebilir.

Ural'a göre (2009), üniversiteye ilişkin tartışmalarınıyoğunlaştığı temel konu, üniversitenin kullandığı kaynağın nasıl ve nereden sağlanacağı sorunudur ve konuya ilişkin eleştiri ve öneriler kaynakların yetersizliğine dayandırılmakta, üniversitenin kamu kaynaklarının dışında kaynak yaratması seçeneği meşrulaştırmaya çalışılmaktadır. Ünal da (2009), neoliberal anlayışın üniversite özerkliğini mali özerkliğe indirgediğini, bunu da üniversitelerin kaynak yaratma sorumluluğu olarak tanımladığını vurgulamaktadır. Bu durumun, üniversitelerin özel sektör ve piyasa ile işbirliği yaparak, öğrencilerden harç alarak, ailelerden bağış alarak veya kar amaçlı farklı girişimlerde bulunarak çeşitli kaynak arayışlarına gitmesinin önünü açtığı söylenebilir. 2019 yılının

Haziran ayında Strasbourg’da Avrupa Konseyi merkezlerinde gerçekleştirilen “Akademik Özgürlük, Üniversite Özerkliği Demokrasinin Geleceği Küresel Forumu”nda (Bergan, Gallagher, ve Harkavy, 2019) sunulan bildirgede de kişilerden, özel şirketlerden veya kurumsal bağışçılardan sağlanan mali desteğin üniversite özerkliğini ve akademik özgürlüğü tehdit eden bir durum olduğu ve devletin bu alandaki sorumluluğunu azalttığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla, devlet finansmanının yetersizliği sonucu üniversitelerin diğer kaynaklara başvurmak durumunda kalacakları, mali ve bilimsel açıdan piyasaya bağımlı hale gelecekleri ve bu durumda mali özerkliklerini piyasaya teslim edecekleri anlaşılmaktadır.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, neoliberal eğitim politikalarının temelinde, yükseköğretim dahil olmak üzere tüm eğitim kademelerinde piyasanın hedef ve beklentilerini karşılama ve bu yönde bir eğitim anlayışı oluşturma çabasının bulunduğu açıktır. Bu durumun eğitim kurumunu piyasaya ve öğrenci ödemelerine bağımlı hale getirerek mali özerkliğini ve dolayısıyla genel olarak üniversite özerkliğini tehlikeye düşürdüğünü söylemek mümkündür.

Yönetmelik Özerklik. Bu kategori altında öğretim elemanlarının Türkiye’de üniversitelerin yönetmelik özerkliğine ilişkin sorunlar ile ilgili görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 23’te bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 23

Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Üniversitelerin Yönetsel Özerkliğine İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Türkiye’de Üniversite Özerkliğine İlişkin Sorunlar	Yönetmelik	Yöneticileri seçememe	Atama usulünün olduğu bir yerde özerklikten bahsedilemeyeceğini düşünüyorum, bunu özerkliği engelleyen bir durum olarak görüyorum. Yönetmelik, birimlerin kim tarafından, nasıl yönetileceğini seçmesi ise eğer, üniversitelerde böyle bir şey yok.-K18 (A.DÖÜ.E.) En önemli özerklik sorununun rektörlerin seçimle değil cumhurbaşkanı tarafından atanması olduğunu düşünüyorum. Aynı şey dekanlar ve bölüm başkanları için de geçerli.-K12 (H.DOÇ.E.)
		Katılımcı olmayan yönetim anlayışı	Kişiler karar alıyor, oysa kurumlar söz sahibi olmalı, yani en alttan anabilim dallarından bölümlere, bölümlerden dekanlıklara, fakülte yönetim kurullarından daha yukarıya yani tabandan gelen bir demokratik süreç olmalı.-K14 (A.AR.SO.) Yukarıdan aşağıya doğru yapılan örgütlenme biçimi işi merkezileştirdi ve artık özerkliği tartışmasız hale getirdi, tartışmıyorsunuz. Yukarıda kriterler belirleniyor, aşağıya “bunları uygulayacaksınız” deniyor.-K2 (H.P.SO.)
		Atama ve yükseltmelere ilişkin sorunlar	Üniversitelerde alımlarda liyakatin önemsenmesi gerektiğini objektif davranılması gerektiğini düşünüyorum. Türkiye genelinde böyle bir şeyin olduğunu söylemek çok zor özellikle küçük üniversitelerde.-K8 (G.AR.F.) Üniversitelerin hiçbir özerkliği yok, hatta üniversiteler ile YÖK işbirliği yapıp hoşlarına gitmeyen insanların kadrolarını geciktiriyorlar bazen işten alıyorlar, bu da bir hukuksuzluk, adaletsizlik.-K5 (O.P.E.)
		Yöneticileri görevden alamama	Bir kişinin seçilmesi demek o kişinin gerçekten o kadro için yetkin biri olduğu anlamına da gelmiyor yani bazı temel değerleri etik kuralları çiğniyorsa eğer güvenoyu olmalı yeterli çoğunluk olmalı burada bir şey yapılmalı.-K14 (A.AR.SO.)

Yöneticileri Seçememe. Yönetmelik özerkliğine ilişkin sorunlar arasında en sık dile getirilen ve önemi vurgulanan sorun üniversitelerin kendi yöneticilerini seçememeleri sorunudur. Örneğin K7 (G.DOÇ.E.) “Şu anda günümüzde uygulanan şu, rektörler Cumhurbaşkanlığı tarafından direkt atanıyor. Bu tartışmaya değer bir yöntem değil zaten, her birim kendi yönetim süreçlerini daha çok kurullar aracılığıyla yapmalı” ifadesiyle bu soruna değinmekte, benzer şekilde K19 (A.DÖÜ.E.) da “Eskiden en azından seçilip sonrasında onaylanıyordu rektör. Şimdi hiç seçilmeden doğrudan ‘onaylanmış, burada yapılmış var; buyurun size verdik’ noktasına gitmiş olduk tamamen; o yüzden de artık zaten hiçbir şekilde özerk değil” diyerek üniversitelerin kendi yöneticilerini seçememesini, yöneticilerin atama yoluyla belirlenmesini yönetmelik özerkliğine aykırı bir

durum olarak yorumlamaktadır. Bu görüşe katılan K8 (G.AR.F.) de “Kendi muhtarımızı kendimiz seçebiliyorken rektörü kendimiz seçemememiz çok absürt” sözleriyle sorunun ciddiyetini bir örnek ile dile getirmiştir.

Öğretim elemanları, Türkiye’de rektörlerin üniversitelerin kendileri tarafından seçilememesi sorununa yakın zamanda Boğaziçi Üniversitesi’nde yaşanan rektör ataması ve devamında süregelen bu yöndeki birtakım sorunlara da değinerek, sorunun ciddiyetine dikkat çekmektedirler. Örneğin, K1’in (H.P.E.) konuya ilişkin ifadeleri şu şekildedir:

Türkiye’de seçim yok. Yani Cumhurbaşkanı doğrudan YÖK üzerinden Rektörü atıyor. Bu uygulamanın kendisi. Yani bu bir istisna değil, bu bir kural. Örneğin Boğaziçi Üniversitesi’ne yakın zamanda bir kayyum rektör atandı. Üniversitenin geleneklerine aykırı bir şekilde, yukarıdan aşağıya bir atama yapıldı. Boğaziçi Üniversitesi Türkiye’nin gözde üniversitelerinden biri.-K1(H.P.E.)

K16 (A.DOÇ.F.), yönetici atamaları konusunda rektörlerin yanı sıra dekanların, bölüm başkanlarının ve üniversitedeki diğer tüm yöneticilerin seçim ile görev başına gelmeleri gerektiğini şu sözlerle vurgulamaktadır:

Türkiye’de özellikle son zamanlarda üniversiteler kendi dekanlarını, bölüm başkanlarını, rektörlerini seçemiyor maalesef. Yönetmelikte üniversitelerin özerk olmadıklarını düşünüyorum özellikle rektör seçiminde.-K16 (A.DOÇ.F.)

K16 (A.DOÇ.F.)’nın görüşüne katılan K13 (O.DOÇ.E.) de benzer ifadelerle soruna şu şekilde değinmektedir:

Kademeli olarak tabii ki seçim olmalı. Çünkü seçim olmadığı zaman hesap vereceğimiz hiçbir şey yok, şu anda biz onu yaşıyoruz. “Ben dekanım, ben karar veririm” ya da “Ben rektörüm, ben bölüm başkanım, ben karar veririm” oluyor. O yüzden çok sıkıntılı bir sistem. Her türlü ve her yerde seçim olmalı senato üyeliğinden, dekanlık ve bölüm başkanlığına kesinlikle seçim olmalı ve bütün bunların ortak kararlar katılımcı bir şekilde karar verilmesi gerekiyor.-K13 (O.DOÇ.E.)

Yukarıdaki görüşlere katılan ve mevcut hükümet sisteminin üniversitelerde yönetici seçimlerini de etkilediğini belirten K14 (A.AR.SO.) ve K11 (H.AR.SO.) ise görüşlerini şu şekilde açıklamakta ve sorunun önemini vurgulamaktadırlar:

Türkiye’de Cumhurbaşkanı hükümet sistemi ile birlikte yönetsel özerkliğe dair hiçbir şey kalmadı. Üniversitelerde yakından örneklerini de gördük. Üniversite dışı farklı kurumlardan daire başkanları transfer edildi üniversitelere ve bu daire başkanları da ya belirli bir kaynaktan ya da başka bir şeylere mensup üyelerden

seçildi. Yani rektörün de Cumhurbaşkanı tarafından atandığını düşündüğümüz bu zaman aslında baktığımızda direkt merkezi iktidarın bir uzantısı konumunda şu an üniversiteler ve rektöre bağlı olarak bütün daire başkanları, dekanlar, fakülte yönetim kurulu temsilcileri hepsi bunun bir parçası aslında ve özerkliğe dair hiçbir şey yok.-K14 (A.AR.SO.)

Aslında bu, birkaç yıl öncesine kadar aşağı yukarı, düzgün işleyen bir süreçti. Yani bir restorasyon şu anda fena bir fikir değil; çünkü rektörlük seçimleri olurdu, 3 kişilik 10 kişilik bir liste belirlenirdi ve Cumhurbaşkanı bunların içerisinde bir tane atama yapardı. Cumhurbaşkanı'nın bunların içinden atama yapacak yetkiye sahip olması bile aslında fazla yetkilendirildiği anlamına geliyor. Bir üniversite bir rektörü seçtiyse o rektör atanacaktır, bu konu böyle olmalıdır. Dolayısıyla dekanlık meselesi de böyle, yani dekanlar rektörlerin atadığı yöneticiler olmamalıdır, olamazlar. Dekanlığın aslında rektörlükten farklı olarak çok özgün bir konumu var. Dekan sadece rektörün bir memuru değil, kendi fakültesinde çalışan personelin patronudur, amirdir. Dolayısıyla belli başlı bağlamlarda dekanların seçimle geliyor olması çok daha ciddi bir talep.-K11 (H.AR.SO.)

Yönetimsel özerkliğe ilişkin sorunların başında gelen üniversitelerin kendi yöneticilerini seçememesi sorunu öğretim elemanlarınca sıkça vurgulanmakta, kendi rektörünü, dekanlarını, bölüm başkanlarını ve diğer tüm yöneticilerini üniversitenin ve birimlerinin seçim ile belirlemeleri gerektiğinin altını çizmektedirler. Özellikle son dönemde yaşanan rektörlerin Cumhurbaşkanı tarafından atanması ile birlikte Türkiye'de üniversite özerkliğinin tartışmaya açık bir yanının kalmadığını, özerkliğin olmadığını düşünmektedirler.

Katılımcı Olmayan Yönetim Anlayışı. Türkiye'de üniversitelerin yönetimsel özerkliği bağlamında öne çıkan sorunlardan birinin de katılımcı olmayan yönetim anlayışı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin K5 (O.P.E.);

Herkes bence şeklen rektörlük koltuğuna oturuyor; günlük rutinlere bakıyor, yukarıdan bir şey gelirse hemen yerine getiriyor, bir şey gelmezse böyle zaman geçiriyorlar. Rektörlük makamı bence şu an işlevsizleşti, senatolar işlevsizleştirildi, üniversite yönetim kurulları zaten rektör tarafından oluşturuluyor, rektör beğendiğini oraya alıyor beğenmediğini almıyor. Onlar işlevsizleştirildi. Böyle bir ortamda maalesef üniversitenin toptan geri gittiğini görüyoruz. Dolayısıyla özerklikten bahsetmemiz mümkün değil.-K5 (O.P.E.)

yorumuyla katılımcı yönetim anlayışının olmamasını eleştirmekte, yönetim kurullarının rektör tarafından oluşturulmasının bu kurulları işlevsiz hale getirdiğini ve kararların alımında dolayısıyla merkezi bir yönetim anlayışının olduğunu belirterek özerklikten

söz edilemeyeceğini ifade etmektedir. Benzer şekilde K4 (H.P.SA.) de K5'in (O.P.E.) görüşüne katılmakta, konuya ilişkin şu şekilde açıklama yapmaktadır:

Her yeni gelen rektör atanma kriterlerini değiştirdi. Dolayısıyla bir rektörün dönemini 4 sene düşünürsek 4 senede bir atanma kriterlerinin değişmesi uygun değil. Yani biz 6 senelik bir fakülteyiz, 6 yıllık fakültede 4 yılda bir kriterlerini değiştirilmesi çok mana ifade etmiyor o kriterleri de senato kanalı ile yapıyorlar. Senato üyelerinin tamamı da neredeyse rektörün atadığı dekanlar ve enstitü müdürleri. Dolayısıyla zaten kendisi de başkanlığını yapıyor rektör yardımcıları ile beraber. Dolayısıyla orada bağımsız bir karar çıkmıyor.-K4 (H.P.SA.)

Benzer şekilde K7 (G.DOÇ.E.) ve K1 (H.P.E.)de kararlara katılımın önemini vurgulamakta, Türkiye’de bu yönde sorunlar olduğunu dile getirmekte ve önerilerde bulunmaktadır. K7 (G.DOÇ.E.) ve K1’in görüşleri şu şekildedir:

Genel olarak yönetime bakış açısına dayalı olarak demokratik bir örgüt veya toplumsal yapı olarak bütün katılımcıların birlikte yönetebileceği bir yapı olmalı yani atamayı o mu yapacak bunu yapacak anlamında değil tüm bileşenlerin orayı ortak aynı anda yönetmesi gerekiyor. Yani yönetim bu demek demokratik bir yönetim olmalı-K7 (G.DOÇ.E.)

Yönetimsel özerklik, alt kademe birimlerin kararlarını kendisinin vermesi, yönetimsel anlamda kendisinin karar alma hakkına sahip olması anlamına geliyor; ama Türkiye’de yapılamıyor bunlar. Türkiye’de üniversite özerkliğinin olmadığına temel göstergesi A’dan Z’ye üniversitenin her şeyine karışan bir yapının olması; rektörü Cumhurbaşkanı atıyor, dekanı YÖK atıyor bu kişiler de doğal olarak kendi idari kadrolarını yapılandırıyor böyle olunca üniversite ruhuna yakışmayacak bir şekilde yukarıdan aşağıya bir yönetim anlayışı mevcut - K1(H.P.E.)

Öğretim elemanları, yönetimsel özerklik konusunda katılımcı olmayan bir yönetim anlayışının benimsenmesini yönetimsel özerkliğe aykırı bulmakta, kişilerin değil, kurulların, birimlerin yönetimde söz sahibi olmaları gerektiğinin altını çizmektedirler.

Atama ve Yükseltmelere İlişkin Sorunlar. Öğretim elemanlarının üniversitelerin yönetimsel özerkliğine ilişkin sorunlar bağlamında atama ve yükseltmelerde yaşanan sorunları dile getirdikleri görülmüştür. Örneğin üniversitelerin ve üniversitenin birimlerinin öğretim elemanı alımlarında özerk olmadığını K13 (O.DOÇ.E.) şu şekilde açıklamaktadır:

Öğretim üyesi alımında bölümler karar verebilmeli. Amerika'da öğretim üyesi kadrosuna kimin alınacağını bölümler fakülteler, kendileri karar veriyorlar. Tabii burada en iyisine, en doğrusuna karar vermeye çalışarak objektif kriterler çerçevesinde alımlar yapılıyor. Bölümler değilse bile fakülteler yapabilirler, kendi içinde en iyi olanı seçebileceklerini düşünüyorum ben. Ama yine bunun kriterleri konulur, hazırlanır ve o kriterler çerçevesinde adaylar şeffaf bir şekilde değerlendirilir. O yüzden bu tür kararların Ben üniversitelerin ya da üniversitenin kurullarına ve öğretim üyelerine bırakılması gerektiğini düşünüyorum açıkçası-K13 (O.DOÇ.E.)

K13 (O.DOÇ.E.)'ün bu görüşüne katılan bir başka öğretim elemanı da K5'tir (O.P.E.). K5 (O.P.E.);

Kadroların YÖK'ten verilmesi nedeniyle üniversitelerin hiçbir özerkliği yok, hatta üniversiteler ile YÖK işbirliği yapıp hoşlarına gitmeyen insanların kadrolarını geciktiriyorlar, bazen işten alıyorlar. Bu da bir hukuksuzluk adaletsizlik. Yani bir nevi kadroyu silah gibi kullanıyorlar. Bazı üniversitelerde bu “rektörlük seçiminde beni desteklersen kadronu veririm desteklemezsen kadronu vermem” şeklinde garip garip durumlar oluyor. Bunlar ütöpik şeyler değil, yani bunlarla karşılaşıyoruz, görüyoruz duyuyoruz, tanık oluyoruz bunlara. Hukuksuz bunlar, ahlaki değil, hukuki de değil.-K5 (O.P.E.)

şeklindeki ifadeleriyle, üniversitelerin kadro ilanlarında özerk davranmadıklarını, kadroların YÖK tarafından ilan edildiğini ve adaletsiz alımlar olduğunu vurgulamakta, rektörlerin de bu konuda karar verme yetkilerini bir silah olarak kullanabildiklerini belirtmektedir. Benzer şekilde K6 (A.P.SO.) da kadroların verilmesinde yaşanan sorunları “Üniversitenin içinden kişiler veya farklı akademik engellemelere takılan bazı kişiler yükselmezken dışarıdan gelen kişilerin çok rahatlıkla kadro aldıklarını görüyoruz. Bu bakımdan Türkiye'de üniversitelerin özerkliklerini kaybettiklerini söyleyebilirim.” şeklinde ifade etmekte, üniversite içindeki personel atama beklerken, dışarıdan kişilere kolayca kadro verilmesini eleştirmektedir. K6'nın (A.P.SO.) bu görüşünü destekler nitelikte K11'in (H.AR.SO.) görüşü şu şekildedir:

İçeriden öğretim üyesi atamalarında da yaşanan sorunlar var. Bir tane kadro açılacaksa eğer, bu, doktorasını önce veren araştırma görevlisine açılmıyor her zaman, yani normalde insanların sıraya girmesi, doktoralarını aldıkları müddetçe atama kriterlerini sağlıyorlarsa sırayla kadroya atanmalarıdır, konsensüs böyleydi, liyakat diyoruz. Şu anda yerel ve bireysel ilişkiler de devreye girebiliyor. Çok karmaşık bu. Yani bölüm başkanının hangi asistanın saç rengini sevdiğiyse bile alakalı olabilir bu ilgili araştırma görevlisinin ya da öğretim görevlisinin bir barış imzacısı olmasıyla da ilgisi olabilir. Çok çok farklı sebeplerden dolayı da olabilir.-K11 (H.AR.SO.)

K11 (H.AR.SO.)’in yukarıda yer verilen görüşüne katılan K12’nin (H.DOÇ.E.) yorumu da şöyledir:

Ben üniversitenin içeriden beslendiği, yani tabii sadece içeriden kişilerle olmaz dışarıya da açık olmalı ama içerideki kişilere yeterli alanın sunulması gerektiğini düşünüyorum. O zaman bu ilanları dışarıya açmaya gerek yok, yani o kriterleri içerideki kişiler sağlar ve onlara kadro açılır. Burada rekabet olmaması lazım. Bu böyle bir şey değil, çünkü hak edilen bir kadro. Üniversite olması gereken kurumlar üniversite olmaktan çıktı. Yani her yayın yapan, puan toplayan kadro almamalı, öyle bir şey değil üniversite, bu zihniyetin üniversiteye zarar verdiğini düşünüyorum.-K12 (H.DOÇ.E.)

Tablo 23’te yer verilen ve yukarıda belirtilen görüşlere bakıldığında, öğretim elemanları yönetsel özerklik bağlamında atama ve yükseltmeler konusunda sorunlar olduğunu, bu sorunların üniversitenin, fakültelerin ve bölümlerin bu konuda özerk olamamasından, kadroların YÖK tarafından ilan edilmesinden, atama ve yükseltmelerde liyakatin esas alınmamasından ve adaletsiz atamaların gerçekleştirilmesinden kaynaklandığını belirtmektedirler.

Yöneticileri Görevden Alamama. Öğretim elemanlarının üniversitelerin yönetsel özerkliğine ilişkin sorunlar bağlamında değindikleri bir diğer konu üniversitelerin kendi yöneticilerini görevden alamaması, bu konuda özerk olamamasıdır. Örneğin K15 (H.DÖÜ.F.) “Rektör aslında kendini seçenlere hesap vermeli, mesela güven oylaması yapılmalı. Yani bunlar şu anda bizden çok uzakta, ama olması gereken bir şey. Yönetsel düzeyde öncelikli olarak bu önemli.” ifadesiyle rektörün hesap vereceği, güven oylamasına tabi tutulacağı bir yapı önermekte, Türkiye’de bunun şu an olmadığını belirtmektedir. Benzer şekilde, K17’nin (O.DÖÜ.F.) “Üniversitelerde yöneticilerin görevde kaldıkları sürece üniversitenin tüm mensuplarınca değerlendirilebileceği bir sistem yok, olmalı. Örneğin güven oylaması yapılabilir.” ve K14’ün (A.AR.SO.) “Kendi rektörümüzü, dekanımızı seçemediğimiz gibi görevden alma konusunda da yetkimiz yok. Burada yine siyasal müdahaleler devreye giriyor, üniversitelere bu özerklik tanınmıyor.” şeklindeki görüşleri yöneticilerin değerlendirilebileceği ve güven oylamasının yapılabileceği bir yapının olmamasını eleştirmekte, böyle bir yapının yönetsel özerklik bağlamında olması gerektiği düşünmektedirler.

Bu çalışmanın bulgularına göre, üniversitelerin yönetsel özerkliği ile ilgili yaşanan sorunlar yönetici seçimlerine özerkliğin olmayışı, katılımcı olmayan yönetim anlayışının benimsenmesi, atama ve yükseltmelere ilişkin karar ve uygulamalarda üniversite dışı etmenlerin belirleyici olması ve yöneticilerin görevden alınmasına ilişkin üniversitenin özerk olamaması sorunlarıdır. Öztürk'ün 2004 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında da, yönetsel özerklik ile ilgili benzer sorunlar tespit edilmiş, üniversite üst yöneticisinin ve dekanın, üniversitenin geniş katılımlı akademik kurulları tarafından görevlendirilmesi ve gerektiğinde aynı kurulca görevden alınması, üniversite dışı başka otoritelerce yapılan görevlendirmeye göre özerklik ile daha bağdaşır olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Öztürk (2004), üniversite özerkliğinin katılımcılığa izin veren bir yönetim anlayışı gerektirdiği, üniversitede kurumsal yetkili organlar arasında dengeli katılım ve üniversite bileşenlerinin karar sürecine etkin katılımı arttıkça üniversitenin yönetsel özerklik düzeyinin de artacağı sonucunu elde etmiştir. Öztürk'ün bu bulguları bu çalışmanın bulguları ile paralellik göstermektedir.

Aktan'a göre (2003), yönetsel özerklik bir kuruluşun kendisi ile ilgili kararlar alma ve bu kararları uygulama yetkisinin kendisinde bulunması ve üniversitelerin kendi üyelerini demokratik bir şekilde oluşturdukları organlar ile yönetilmesi ve denetlenmesi ile birlikte öğretim üyeleri ve yardımcılarının dış otoriteler tarafından hukuki bir gerekçe olmadan görevlerinden uzaklaştırılmayacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada elde edilen kategoriler incelendiğinde, öğretim elemanları da yönetsel özerklik sorunlarını bu açılarından değerlendirmektedirler.

Lima Bildirgesi'nde de, üniversitelerin yönetsel özerkliklerinin sağlanmasında yönetim organlarında öğrencilerin de temsil edildiği, tüm birimlerden temsilcilerin yer aldığı demokratik bir öz-yönetimin önemi vurgulanmıştır. Bildirgeye göre, üniversite yönetim kadrolarına gelecek kişilerin üniversite tarafından özgürce seçilebilmesi yönetsel özerkliğin temelini oluşturmaktadır (DÜS, 2021). Bu bağlamda, üniversitelerde yönetsel karar ve uygulamalarda özerklik, demokrasi ve tüm birimlerin temsiliyetinin esas olduğu anlaşılmakta, üniversite özerkliği açısından yönetsel özerkliğin sağlanmasının mali ve akademik özerkliğe de olumlu yönde katkı sağlayacağı yorumu yapılabilmektedir.

2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası'nda (1981) resmi olarak belirtildiği ve uygulamaya da yansıdığı üzere, Türkiye'de 2018 yılından beri rektör atamalarında hiçbir seçim süreci gerçekleştirilmemekte, rektörler doğrudan Cumhurbaşkanınca atanmaktadır. Üniversitelerin rektör seçimi gibi önemli bir konuda söz sahibi olamamaları ve devletin tüm yetkileri kendi elinde bulundurması günümüz üniversitelerinde özerklik tartışmalarını artırmış, bu çalışmanın bulgularında da öğretim elemanlarınca sıklıkla dile getirilmiştir. EUA'nın 2023 raporunda da, Türkiye'de rektör atamalarındaki uygulamanın raporda belirtilen kategorilerin hiçbirine göre yapılmadığı, 2018'den beri Türkiye'de hem kamu hem de özel üniversitelerin rektörlerinin Cumhurbaşkanı tarafından seçilip atandığı ve bu uygulamanın diğer Avrupa ülkelerindeki uygulamalara benzemediği belirtilmektedir (Pruvot, Estermann ve Popkhadze, 2023).

Atama ve yükseltmelere ilişkin kararların da YÖK gibi üniversite dışı otoritelerce alındığı, bu yöndeki uygulamalarda siyasal yakınlık ve akraba-eş-dost ilişkilerinin etkili olması nedeniyle yönetsel özerkliği ihlal eden uygulamalarda bulunduğu, dolayısıyla liyakatsiz alımların gerçekleştiği öğretim elemanlarınca sıkça vurgulanmıştır. Öztürk (2004) de, atama ve yükseltmeler ile kadro konusunda özerklik anlayışına ters düşen durumlar olduğu yönünde bulgular elde etmiş, atama ve yükseltmelerde bilimsel ölçütlerin dışına çıkıldığı, belli bir azınlığa veya gruba ait olmanın önemsendiği ve bu durumun üniversite özerkliği ile bağdaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Öztürk'ün (2004) 2004 yılı Türkiye üniversitelerinde var olan bu soruna ilişkin bulguları, 2023 yılına ait bu çalışmada elde edilen bu yöndeki bulgular ile örtüşmekte, bu sorunların halen yaşandığı anlaşılmaktadır.

Akademik Özerklik. Bu kategori altında öğretim elemanlarının Türkiye'de üniversitelerin akademik özerkliğine ilişkin sorunlar ile ilgili görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 24'te bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 24

Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Üniversitelerin Akademik Özerkliğine İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Türkiye’de Üniversite Özerkliğine İlişkin Sorunlar	Akademik Özerklik	Program ve ders açma/kapatma sorunları	YÖK programlara müdahale ediyor, formasyon açın diyor, şu dersi açın diyor, şu ana bilim dalı açılsın diyor; bunlar direkt yasa dışı müdahaleler, anayasaya aykırı müdahaleler aslında -K5 (O.P.E.) Program açabilmek ve program kapatmak bölümlerin inisiyatifinde değil, bu konuda özerklikten söz edemeyiz -K11 (H.AR.SO.)
		Araştırma alan ve konularına müdahale	Son yıllarda 80lerden sonra neoliberalizm ile birlikte kamu yönetimi ve siyaset bilimi gibi alanlarda piyasa aktörlerinin istek ve beklentileri üniversiteleri kuşatmış durumda, bu durum üniversiteler üzerinde baskı oluşturuyor, bu nedenle akademik özerkliği de ortadan kaldırıyor-K1
		Kontenjan belirleyememe	Hangi fakülteye kaç öğrenci alacağımıza kendimiz karar veremiyoruz, buna YÖK karar veriyor. Bizim amfilerimiz 200 kişi alıyor 2 tane amfimiz var her sınıf için 400 kişi alabiliriz bir ara 630 öğrencimiz vardı yani bir dönem 630 öğrenci alabiliyorduk yani çocukların o gün hepsi derse gelirse koyacak yerimiz yok ve bunu bize soran da yok-K4 (H.P.SA.)
		Kalite kontrol mekanizmaları	Kalite kontrol bağlamında mesela akreditasyon süreçleri bir standartlaşma getiriyor mesela Bologna sürecini düşünelim üniversite bazı şeylerden feragat etmek zorunda kalıyor, bu da akademik özerkliği ihlal eden bir durum-K14 (A.AR.SO.)
		Öğrenci alım kriterlerini belirleyememe	Bu konuda üniversitelerin tamamıyla kendilerinin belirlediği kriterler yok, olmalı ve bu kriterlerle öğrenci alınmalı; merkezi bir sınav yok mudur evet vardır o merkezi sınav sonucunda alınmış puanlar da o seçimde etkilidir ve bütün öğretim üyelerinin katıldığı üniversitenin bileşenlerinin katıldığı komisyonlar kurulur bu komisyonlarda herkes Örneğin maliye bölümü diyelim Bu bölümdeki hocalardan oluşan bir komisyon belirlenir ve kriterler oluşturulur-K2 (H.P.SO.)
		Öğretim dilini seçememe	Üniversitelerin öğretim dilini kendisi seçebilme imkanı yok, bu tamamen üniversitenin inisiyatifinde olmalı üniversitenin ihtiyaçlarını en iyi üniversite bilir ve üniversite karar vermeli-K14 (A.AR.SO.)

Program ve Ders Açma/Kapatma Sorunları. Türkiye’de üniversitelerin akademik özerkliği bağlamında yaşanan sorunların başında program ve ders açma/kapatma ile ilgili kararların alınmasında üniversitelerin özerkliklerinin sınırlı olması sorunu gelmekte, öğretim elemanları akademik özerklik ile ilgili en sık bu soruna değinmektedirler. Örneğin K9’un (O.AR.SO.) konu ilişkin ifadeleri şu şekildedir:

Açıkkası bu konuda da özerklik olduğunu düşünmüyorum; çünkü şöyle bir durum var, bir ders açılmak veya kapatılmak istendiğinde genellikle biz rektörlükle problem yaşıyoruz bu konularda. Yani YÖK ile ilgisi var mı emin değilim ama daha çok rektörlükle sıkıntı yaşıyoruz. Çünkü rektörlük güdümünde. Tabii ki bu konular bir üniversitenin kendi içindeki problemler. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde bir bölüm açılacak ya da kapatılacaksa bu tamamen onun problemi olduğu gibi İnönü Üniversitesi'nin de kendi problemi. Çünkü bu alt yapıyla ve üniversitenin ihtiyaçları ile alakalı. Buna bir üst kurumunun karar vermesini doğru bulmuyorum.-K9 (O.AR.SO.)

K9'un (O.AR.SO.) görüşüne katılan K11 (H.AR.SO.) ise konuyu üniversitelerdeki programların aynışması sorunu ve ekolleşmeye engel olunması açısından ele almakta, görüşünü şu şekilde belirtmektedir:

Ders programlarının da birbirlerine çok benzediğini tespit ediyoruz. Bunu özellikle merkez üniversitelerde, İstanbul'da ve Ankara'daki kamu üniversitelerinde görüyoruz. Daha çok Amerikanvari eğitim sistemlerine dönüşmeye başlıyor. Dolayısıyla, merkezileşme oldukça Amerikanvari eğitim sisteminin iyi ya da kötü kopyaları haline gelmek durumunda kalıyoruz. Özerklikten anladığım şey de aslında bu ekolleşmelerin oluşmasına izin verilmesi. Her üniversitenin kendi kültürü, tarihi, yapısı var; örneğin Boğaziçi Üniversitesi kendi kurumsal patikasında aslında ana akım, neoklasik eğitim vermekte. Özerklik bir kenara bırakıldığında, yani ders programlarının özgün oluşumları bile akademik kadrolar tarafından belirlenemediğinde biz bu eğitim sistemlerinin de ders programlarının da birbirleri ile aynışmaya başladığını görüyoruz. Dolayısıyla, farklı yelpazeden bilim insanları yetiştirmek pek mümkün hale gelmiyor. İşin bağlandığı nokta da burada, sonuç olarak teori üretiminde uluslararası iş bölümüne dahil oluyoruz. Teori batıdaki merkezi üniversiteler tarafından yapılıyor; Avrupa ve ABD'de. Biz de bunların uygulayıcıları ve pedagojisini öğrencilerine aktaran üniversiteler konumundayız. Bu da Türkiye'deki üniversitelerinin neden geriye düştüğü konusunda bir fikir veriyor.-K11 (H.AR.SO.)

Benzer şekilde K13 (O.DOÇ.E.) de, program ve derslerin açılması ve kapanmasına ilişkin akademisyenlerin söz sahibi olamamalarını, YÖK tarafından belirlenmesini eleştirerek, bu durumun akademik özerlik ile ilişkisini şu sözlerle açıklamaktadır:

Program ve ders açma kapama konusunda ben hep bir pazarlık görüyorum. Yani üniversiteler hep başka kurumlarla pazarlık ederek, kendini bilimsel bir yere dayandırarak bu kararları verebilir gibi geliyor. Geçerli ve bilimsel bir dayanağı olması gerekir böyle kararların. Sonuçta eğer birçok şeyde üniversitenin "biz bunu neden böyle yapıyoruz? Bu bilimsel ya da pedagojik olarak doğru bir şey

değil” dediğimiz şeyler de olabiliyor. Yani üniversite de YÖK de kendi bilimsel bilgisini üreten hocalara şunu diyor; “siz bunu yapacaksınız” diyor. O zaman biz kendi kendimize çelişiyoruz aslında yani kurum olarak bilgi üreten bir yerde olarak kendimizle çelişiyoruz ve yanlış olduğunu düşündüğümüz bir şeyi yapmaya zorlanıyoruz. Yani akademik özerkliği bundan daha fazla ihlal eden başka bir şey olamaz herhalde.-K13 (O.DOÇ.E.)

K13 (O.DOÇ.E.) ile benzer görüşte olan bir diğer öğretim elemanı da K18’dir (A.DÖÜ.E.). K18 (A.DÖÜ.E.);

Bunlar çok da böyle eşit tartışarak karar verdiğimiz şeyler olmuyor. Bunlar toplantılarla üzerime düşünerek karar verilmesi gereken konular; ama bölüm başkanının “ben yaptım ve oldu” demesi ile karar veriliyor bunlara. Dolayısıyla bölüm bazında çok da böyle bir özerkliğin olduğunu söyleyemem.-K18 (A.DÖÜ.E.)

ifadesiyle bölümlerdeki akademisyenler bu kararlara katılamamakta, bu yöndeki kararların yöneticiler tarafından verildiğine ve bu bağlamda özerkliğin olmadığını vurgulamaktadır.

Tablo 24’ten ve yukarıda yer verilen görüşlerden anlaşılabacağı üzere, Türkiye’de üniversitelerde programların ve derslerin açılması veya kapatılmasına karar verme konusunda bir özerklik sorunu bulunmakta, akademisyenler bu kararların kendilerine danışılmadan yöneticiler ve YÖK tarafından verildiğini belirtmekte, her üniversitenin kendi yapısı ve ihtiyaçları bağlamında hangi programı ve dersi açacağına kendisinin karar verebilmesinin akademik özerklik açısından olması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Konuya ilişkin olarak Mızıkacı (2006), yükseköğretimin son derece merkezi sisteminin, bilgi yaratma ve öğretme/öğrenme faaliyetlerinin merkezi olarak planlanmasına yol açan yapıları ile devlet üniversitelerine özerklik için çok az alan bıraktığını, bu nedenle, üniversitelerin yalnızca sınırlı derecede özerkliğe sahip olduklarını belirtmektedir.

Araştırma Alan ve Konularına Müdahale. Akademik özerkliğe ilişkin Türkiye’deki üniversitelerde var olan sorunlar arasında araştırma alan ve konularına müdahale edilmesi öğretim elemanlarınca pek çok kez dile getirilmiştir. Örneğin K11 (H.AR.SO.), Üniversitelerin akademik personellerinin projelerini ancak ticari kapsamlarda gerçekleştirilmesi söz konusu oluyor bu yönde yapılan baskılar var.” Cümlesiyle araştırma konularının ticari yönlerinin olması gerektiği gibi müdahaleler ile

karşılaşılmasının bir baskı olduğunu dile getirmektedir. Benzer şekilde K13 (O.DOÇ.E.);

Özellikle araştırma konusu ile ilgili çok büyük müdahaleler oluyor. Örneğin toplumsal cinsiyet ile ilgili konulara izin verilmiyor. Bu tabii ki akademik özerklik ve özgürlüğe de aykırı.-K13 (O.DOÇ.E.)

ifadesiyle araştırma konularının seçiminde akademik özerkliğe müdahale olduğunu, bazı konularda çalışmaların yapılmasına izin verilmediğini ve bu durumun akademik özerkliğe bir müdahale olduğunu vurgulamaktadır.

Bu soruna ilişkin K4 (H.P.SA.) ise kendi alanında gerçekleştirmek istediği bir araştırmaya müdahale edildiğini ve araştırmayı gerçekleştiremediğini bir örnek ile şu şekilde anlatmaktadır:

Covid19 pandemisi oldu, o pandemi bir bilinmeyen kutusu şeklinde idi. Hiçbir şey bilinmiyordu virüs hakkında. Dünyanın her tarafından her türlü mutasyon yayınlandı, ama Türkiye ile ilgili hiçbir mutasyon yayınlanmadı. Çünkü araştırması yapılamadı, örnek toplanamadı. Biz o dizilimi yapamadık. Halbuki bu çok önemliydi ve bizim kapasitemiz içindeydi ve ülkemizin insanlarına, dünya insanlarına faydası dokunması muhtemel bir konuydu ama Sağlık Bakanlığı bütün örnekleri kendisinde topladı, kimseye örnek vermedi ve bu konuda bizi bilgisizliğe mahkum etti zaten durum ortada.-K4 (H.P.SA.)

Tablo 24 ve yukarıdaki görüş ve deneyimlerden anlaşılabacağı üzere, öğretim elemanları üniversitelerin akademik özerkliği bağlamında araştırma konu ve alanlarına müdahalelerin önemli bir sorun olduğunu, bu durumun özerkliğe aykırı olduğunu ve bilimsel çalışmaların yapılmasını, bilginin yayılmasını engellediğini vurgulamakta, bu durumu eleştirmektedirler.

Kontenjan Belirleyememe. Üniversitelerin öğrenci kontenjanlarını kendilerinin belirleyememesi ise öğretim elemanlarının akademik özerkliğe ilişkin sorunlar kapsamında eleştirdikleri durumlardan biridir. Örneğin K15 (H.DÖÜ.F.);

Akademik kurullarda hep dile getirilen şey şu; bizim sınıflarımızın kapasitesi belli, öğretim elemanı sayımız belli, herkesin maksimum verebileceği ders sayısı belli, üniversitenin imkanları belli; ama sürekli kontenjanları arttırılıyor. Biz bunu istemiyoruz. Çünkü nitelikli eğitim verebilmek için gerçekten öğrencilerin ve öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının iyi bir dengede tutulması lazım. Dolayısıyla bize sorulmadan, asıl eğitimcilere sorulmadan öğrenci kontenjanları

arttırılıyor. Gerçekten çok fazla üniversite mezunu var, büyük işsizlik oranları var. Dolayısıyla nitelikli gençler hak ettiklerinin çok altında işlerde çok düşük maaşlarla çalışmak zorunda kalıyorlar. Yani bir mühendis en sonunda bir kargo elemanı oluyor. -K15 (H.DÖÜ.F.)

K15 (H.DÖÜ.F.), üniversitelerin kapasiteleri göz önünde bulundurulmadan öğrenci kontenjanlarının sürekli olarak artırılmasını, bu konuda üniversitelerin ve akademisyenlerin görüşlerinin dikkate alınmamasından ve uygulamaya yansıtılmamasından yakınmaktadır. Benzer şekilde K3 (A.DOÇ.SA.), “Ders verirken, anlatılacak dersin kaç kişiye hitap ettiğimizde daha anlaşılır olabileceğini en iyi hoca bilir. Buna dışarıdan birinin bir öneride bulunması işlerimizi maalesef ki zorlaştırıyor. Bu konuda direkt olarak YÖK’ten sayı bildirilmesi değil, bizim talep ettiğimiz doğrultu devam edilmesi önemli” diyerek kontenjanların üniversite tarafından belirlenmesinin üniversite özerkliği açısından önemine vurgu yapmaktadır. K14 (A.AR.SO.) ve K7 (G.DOÇ.E.) de bu görüşe katılmakta ve görüşlerini şu şekilde açıklamaktadırlar:

Öğrenci sayısının belirlenmesine müdahale ediliyor. Bölümlere soruluyor kaç kontenjan talep ettikleri, 50 diyoruz mesela, ama 100 kişilik kontenjan açılıyor. Bu kadar öğrenciyi eğitecek düzeyde yeterli sınıf ve yeterli hoca olup olmadığı hiç düşünülüyor. Hem fiziksel imkanlar hem akademik altyapının buna uygunluğu hiç sorgulanmıyor. Bunlar hiç düşünülmeden rastgele bir kontenjan veriliyor.-K14 (A.AR.SO.)

Akademik özerkliği ve özgürlüğü engelleyen, zorlama içeren her şey sorun yaratır. “Şu kadar öğrenci alacaksın” gibi bir baskı olmamalı. Bizim üniversite dediğimiz yerler aslında meslek okuluna dönüşmüş durumda. Üniversite değil, mühendislik meslek okulu, tıp meslek okulu, öğretmen yetiştiren meslek okulu; ama bir doğa bilimleri, sosyal bilimler dediğimiz temel bilimler bağlamında yapılan çalışmalar demektir üniversite. Ama diğerleri meslek okulu, ne kadar meslek elemanı yetişeceğine merkez planlamalar karar veriyor ve üniversitelere sipariş geliyor “şu kadar öğretmen mezun et” diye.-K7 (G.DOÇ.E.)

Öğretim elemanlarının görüşlerinden anlaşılabileceği üzere, öğrenci kontenjanlarının belirlenmesinde üniversitenin ve birimlerinin öğretim elemanı sayısı, derslik sayısı ve koşulları, birimlerin kapasiteleri ve akademik altyapısı göz önünde bulundurulmadan ve üniversitelerin kontenjan talepleri dikkate alınmadan öğrenci kontenjanları belirlenerek üniversitelere iletilmekte ve öğretim elemanları bu durumu akademik özerkliğe bir müdahale olarak değerlendirmektedirler.

Kalite Kontrol Mekanizmaları. Kalite kontrol mekanizmalarının üniversitelerin akademik özerkliğine etkileri bağlamında öğretim elemanları üniversitelerde sorunlar yaşandığını, bu uygulamaların üniversiteler üzerinde bir kontrol ve müdahale aracı olarak kullanıldığını belirtmektedirler. Örneğin K1 (H.P.E.) “Kalite kontrolü açısından da üniversitenin kendi içerisindeki her türlü işleyişe kendisinin karar vermesi gerekmekte. Kalite kontrol sistemleri YÖK tarafından gündeme getiriliyor, öyle olunca üniversite de kendi kalite sistemleri konularında özerk hareket edemiyor.” açıklamasıyla bu sorunu dile getirmektedir. Benzer şekilde K13 (O.DOÇ.E.) de;

Sonuçta YÖKAK kuruldu ama YÖK’ün dibine kuruldu. Bağımsız diyorlar ama bağımsız olmadığını hepimiz biliyoruz. Yani YÖK de YÖKAK da bir koordinasyon merkezi olabilirler, ama bunun dışında üniversitelerin bir arada çalışmasını koordine eden bir kurum olabilir. Bunun hocalar tarafından kurulmasını, hocalar tarafından belirlenmesini ve tamamen meslektaşlık temelinde bir kalite değerlendirilmesi yapılmasını daha anlamlı buluyorum. Sonuçta Bologna sürecinden dolayı da YÖK kuruldu, oradaki kriterler zaten yukarıdan geldi; yani üniversitelerin ya da hocaların bunu çok sahiplendiğini hissetmiyorum. O anlamda YÖK prosedürel bir şeye dönüştü şu anda. Üniversiteleri gerçekten iyileştirmek, daha iyisini yapabilmek için üniversiteleri yukarı çekebilecek bir sistem olması gerekiyor.-K13 (O.DOÇ.E.)

ifadeleriyle bir üst kurum tarafından kalite kontrolüne tabi tutulmanın üniversitelerin özerkliği açısından eleştirmekte, bu süreçlerin prosedür olarak işlediğini, bunun yerine üniversitedeki akademisyenler tarafından kendi içlerinde bir kalite kontrol sistemi kurulmasını, üniversitelerde kalitenin artırılması için mevcut sistem yerine yeni bir sistem kurulabileceğini önermektedir. Konuya ilişkin K9’un (O.AR.SO.) yorumu da kalite kontrol mekanizmalarının üniversiteleri ve akademisyenleri kontrol altına aldığını, kendilerinden sürekli olarak rapor sunmaları beklendiğini şu sözlerle dile getirmektedir:

Üniversitelerin zaten kendi iç denetim mekanizmaları var. İlk denetimi zaten kendisi gerçekleştiriyor ve onun dışında şu anda yapılan üniversitedeki denetimi düşünüyorum, Sayıştay denetimi var, YÖK’ün kendi denetleme prosedürleri var, bizim üzerimizde bir “Big Brother” gibi bir gözü var. Onun dışında biz kalite denetim raporları dolduruyoruz. Onu her sene ben doldururum bizim bölümde mesela. Yani gerçekten bir lise müdürü gibi doldurduğumuzu hissediyorum ben onları; çünkü bize bir şablon yollamışlar, “bunları şu şekilde doldurun, geri yollayın” der gibi bir süreç var yani. Hiç bir anlamı olmayan, basit, kağıt üzerinde bazı şeyleri dolduruyoruz sadece.-K9 (O.AR.SO.)

K9'un (O.AR.SO.) ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, kalite kontrolü kapsamında gerçekleştirilen uygulamaların üniversiteler ve akademisyenler üzerinde bir baskı oluşturduğunu, prosedürlerin tamamlanabilmesi için YÖK tarafından belirlenen şablonlar çerçevesinde birtakım denetim raporlarının doldurulması gibi gerekliliklerin olması üniversitelerin akademik özerkliğini ihlal eden uygulamalar olarak görülmektedir. Ayrıca K9 (O.AR.SO.) da K13 (O.DOÇ.E.) gibi üniversitelerin kendi içlerinde kendilerini denetleyebileceklerini belirtmekte, bu görüşe K18 (A.DÖÜ.E.) de bir örnek vererek şu şekilde katılmaktadır:

Bence dışarıdan kalite kontrolü uygun bir yöntem değil, her üniversite kendi iç mekanizmasıyla, kendi iç kriterleriyle, kendi kendini değerlendirebilir; mesela Et-Balık Kurumu'nun ürünlerinin damgalanması gibi bir şey olmaması gerekiyor üniversiteden eğitiminin-K18 (A.DÖÜ.E.)

Benzer şekilde, K7 (G.DOÇ.E.) de kalite kontrol sistemini eleştirmekte, üniversiteleri dış denetimin güdümünde faaliyet gösteren kuruluşlara dönüştürmesi bakımından uygun bulmadığını şu cümlelerle ifade etmektedir:

Kalite kontrol diye bir şeyi desteklemiyorum. Neoliberal söylem içerisindeki bir şey bu. Ben bunu bir yere koymuyorum. Tabii ki üniversite kendi varlığını sürdürebilmesi için, yaşama tutunabilmesi için birtakım işler yapıyor, bunları toplum nasıl benimsiyor veya nasıl değerlendiriyor bunlar da çok tartışmalı. Yani aslında hesap verilebilirlik oluyor bu, biz bu tür söylemlerden ve uygulamalardan kaçınıyoruz; çünkü tamamen dış denetimin tahakkümü altına girmeye dönüşüyor. Ben bunu reddediyorum. Çünkü üniversitenin evrensel katkısı öyle hemen ölçülebilecek veya somutlaştırılacak bir durum olmamalı.-K7 (G.DOÇ.E.)

Tablo 24 ve yukarıda paylaşılan görüşler incelendiğinde, kalite kontrol sistemi ve kalite kontrol mekanizmaları üniversitelerin akademik özerkliği bağlamında olumsuz yönde eleştirilmekte, özerkliğe müdahale olarak yorumlanmaktadır. Öğretim elemanları, kalite kontrolünün üniversitelerin kendi iç işleyişi üzerinde bir tahakküm oluşturduğunu belirterek üniversitelerin kendi kalite kontrolü konusunda kendi sistemlerini işletebilecekleri bir yapının önemine vurgu yapmaktadırlar. Kalite kontrol mekanizmaları ve üniversite özerkliği konusunda benzer bulgulara ulaşan Öztürk de (2004), çalışmasında, kalite kontrol süreçleri ve denetim uygulamalarının özerkliği ihlal eden şekillerde gerçekleştirildiği, öğretim elemanlarının, denetim uygulamalarının özerkliğe zarar vermeyecek, yok etmeyecek biçimlerde uygulanması ve siyasi nitelikli bir dış denetim olmaması gerektiği yönünde görüş belirttikleri sonucuna ulaşmıştır. Bu

bağlamda, öğretim elemanları, kalite kontrol süreçlerinde özerkliğin gözetilmesi gerektiğini vurgulamakta, akademisyenler ve üniversite yönetimi üzerinde tahakküm oluşturan bir denetim anlayışının özerkliğe zarar verdiğini belirterek, gerçek anlamda akademik niteliğin artmasına dönük bir yaklaşımın benimsenmesini önermektedirler.

Öğrenci Alım Kriterlerini Belirleyememe. Türkiye’de üniversitelerin akademik özerkliğine ilişkin öğretim elemanlarının değindiği sorunlardan biri de öğrenci alım kriterlerini belirlemede üniversitelerin özerk olamamasıdır. Bu konuda öğretim elemanları arasında görüş farklılıkları olduğu anlaşılmış, öğretim elemanlarının bir kısmı merkezi sınav sistemi ile öğrenci alınmasının daha uygun olduğunu belirtmişlerdir. Farklı bakış açılarına sahip öğretim elemanlarının görüşlerine aşağıda yer verilmektedir.

Öğrenci alım kriterlerini üniversitelerin kendilerinin belirleyebilmesi konusunda olumlu yönde görüş bildiren öğretim elemanlarından biri K11’dir (H.AR.SO.). K11 (H.AR.SO.) bu konuda;

Öğrenci alımları tabii çok büyük çaplı proje, bunu organize etmek nasıl mümkün olabilir bilmiyorum; ama merkezi sınav sistemi ile alınması bir problem. Bütün üniversitelerin kendi sınavıyla öğrenci alması zaten mümkün değil buna zaten ihtiyaç da yok ama belli başlı üniversitelerde özellikle merkezi ve büyük üniversitelerin, kamunun hali hazırda araştırma üniversitesi olarak kabul ettiği üniversitelerin kendi öğrencilerini seçebileceği bir özerk yapıya sahip olabiliyor olması lazım.-K11 (H.AR.SO.)

şeklinde bir değerlendirmede bulunmakta, üniversitelerin merkezi sınav sistemi ile öğrenci almalarını bir sorun olan görmektedir. Ayrıca, tüm üniversitelerin kendi öğrenci alım kriterlerini belirlemesini gerekli ve uygun bulmamakta, yalnızca merkezi ve büyük üniversitede bu özerkliğin olabileceği bir sistem önermektedir.

Öğretim elemanları arasında her iki yöntemi de hem olumlu hem de olumsuz açıdan değerlendirmektedir. Örneğin K17’nin (O.DÖÜ.F.) konuya ilişkin değerlendirmesi şu şekildedir:

Merkezi sınav sistemi hem çalışıyor hem çalışmıyor bence. Yani bizim üniversitede verdiğimiz eğitime çok ters bir sınav. O açıdan bence çalışmıyor. Ama sonuçta öğrencileri bir şekilde nispeten verimli bir şekilde sıralamaya sokabiliyor, yani burada üniversitelerin kendi sınavlarını kendileri yapmalarının

bizim nüfusumuzda ve bizim öğrenci çokluğumuzda kolay olacağını çok düşünmüyorum. Ancak şu anki sistemin ideal olduğunu da söylemiyorum.-K17 (O.DÖÜ.F.)

K17 (O.DÖÜ.F.), üniversitelerin kendi öğrenci alım kriterleri ile öğrenci almaları yönünde olumsuz görüş belirtmemekle beraber, bu yöntemin Türkiye gibi bir ülkede öğrenci nüfusu bakımından uygulanması kolay olmayan bir yöntem olarak görmekte, ayrıca merkezi sınav sistemini ise ideal bulmadığını, üniversite eğitimi ile bağdaşmadığını; ancak, görece bir öğrenci sıralaması sağladığını ifade etmektedir. Benzer şekilde K8 (G.AR.F.) de “Türkiye’de üniversiteler kendi öğrencilerini kendileri almamalı, çünkü Türkiye’de yeterince liyakat olduğunu düşünmüyorum. Şu an Türkiye sisteminde en uygunu merkezi sınavla alınması diye düşünüyorum” ifadesiyle merkezi sınav sisteminin Türkiye’de görece adil bir alım sistemi olduğunu, üniversitelerin kendi öğrencilerini kendi kriterleri ile almalarının liyakatsiz alımlar olabileceğini düşünmektedir.

Öğrenci alım kriterlerini belirleme konusunda üniversitelerin akademik özerkliğine ilişkin Türkiye’deki üniversiteler değerlendirildiğinde, öğretim elemanları arasında çeşitli görüşler olduğu görülmektedir. Her üniversitenin kendi öğrencilerini kendi belirlediği kriterler ile alabilmesinin akademik özerklik bağlamında değerlendirilebileceğini düşünen öğretim elemanlarının yanı sıra bu uygulamanın üniversitelerde adil olmayan ve liyakatsiz alımlara yol açabilmesi nedeniyle Türkiye’de şu an için uygun bir yöntem olmadığını belirten öğretim elemanları da bulunmaktadır.

Öğretim Dilini Seçememe. Türkiye’deki üniversitelerin akademik özerkliği bağlamında değinilen sorunlardan biri de üniversitelerin öğretim dilini seçebilme konusunda özerk olamamasıdır. Öğretim elemanlarının bu konudaki birbirinden farklılaşmakta, farklı bakış açılarından görüşler bulunmaktadır. Örneğin K12 (H.DOÇ.E.) “Öğretim dilini seçebilmelidir üniversite. Kendi bünyesinde, üniversite kendi personelinin yeterliliklerini göz önünde bulundurarak.” ifadesiyle üniversitelerin kendi öğretim dillerini seçebilmeleri gerektiğini belirterek, bu konuda özerk olmaları gerektiğinin, kendi kapasiteleri kapsamında bu kararı alabiliyor olmaları gerektiğini belirtmektedir. Benzer şekilde, K13’ün (O.DOÇ.E.) de konuya ilişkin değerlendirmesi şu şekildedir:

Öğretim dili konusunda da üniversite kendisi karar veremiyor. Yani bu tür şeyleri yaparken doğru kaynakları doğru veriyi doğru kararları ve bilimsel bir şekilde alabilmesi gerekir üniversitenin. O halde, üniversite bunların hepsini yapabilir. Yani “Biz istedik ve böyle oldu. İngilizce istiyoruz, İngilizce olsun, Türkçe istiyoruz, Türkçe olsun” gibi değil ama bilimsel bir temele oturarak, bilimsel bir sebebe bağlayarak yani veriye dayanarak bu kararları almamız lazım, desteklememiz lazım. Bu anlamda üniversite bu açıdan kendi kararını verebiliyor olmalı.-K13 (O.DOÇ.E.)

K13 (O.DOÇ.E.), üniversitelerin kendi öğretim dillerini seçebilmeleri gerektiğini ancak bu kararın bilimsel bir dayanağı olması gerektiğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla, özerklik açısından bu kararı üniversitenin alması önemli görülmekte, kendi kapasitesi, geçerli ve bilimsel dayanaklar sunarak öğretim dilini seçebilmesi akademik özerklik bağlamında ele alınmaktadır.

K19 (A.DÖÜ.E.) ise, K12 (H.DOÇ.E.) ve K13 (O.DOÇ.E.)’ün görüşüne katılmakla birlikte, üniversitenin öğretim dilini kendisinin belirleyebilmesi konusunda birtakım çekincelerini de dile getirerek şu şekilde görüş belirtmektedir:

Öğretim dili de özerkliğin içerisine girer. Yeterli öğretim elemanı varsa mesela bir İspanyolca program açmak istiyorsak rahatlıkla açabilmeliyiz Bu açıdan olabilmeli bence buna sonuna kadar katılıyorum. Ama burada gerekçeleri ile birlikte karar alınmalı. Yani burada çok farklı dillerde çok farklı şeyler de açılabilir, bu da bir şekilde belli başlı anayasal ilkelere karşı olacak noktaya da gidebilir. O yüzden de belki bunlar konusunda da dikkatli olmak gerekir. Ama bu ülkenin anayasasına ilişkin olarak problem yaratmayacak durumlar söz konusuysa, her şekilde her dilde eğitimin bence sağlanması gerekir. Özellikle artık bu kadar uluslararasılaşmadan bahsediyorken, daha genel olarak baktığımızda, eğitimin küreselleşmesinden bahsediyorken insanların birbirleriyle etkileşimini artıracabilecek her şeye üniversiteler açık olmalıdır diye düşünüyorum.-K19 (A.DÖÜ.E.)

Yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, K19 (A.DÖÜ.E.), anayasanın ihlal edilmemesi koşuluyla her dilde öğretim yapılabilceğini, üniversitelerin bu konuda özerk olmaları gerektiğini düşünmektedir. Öte yandan, öğretim dilini belirleyebilme konusunu akademik özerklik bağlamında değerlendirmeyen öğretim elemanlarından biri olan K16 (A.DOÇ.F.) ise bu görüşünü şu gerekçelerle açıklamaktadır:

Öğretim dilini seçebilme konusunda bence çok özerklik tanımamalı, mesela bölüm İngilizce’ye geçtim diyor, ama bu karar kaç kişiye kalmış oluyor? Halbuki baktığımızda 85 dil puanını alma kriteri geldi ama eski hocalar İngilizce

programlarda ders vermek zorunda kalıyorlar. Yani öğretim dilini seçebilme özerkliği akademik özerklik arasında olmamalı, buna YÖK ile birlikte karar verilmeli, çünkü YÖK elindeki personelin İngilizce seviyesini biliyor, alım yaparken buna göre yapıyor veya personel daire başkanlığına biz bu şekilde beyanda bulunuyoruz, dolayısıyla burada üniversitelerin özerkliğine bunu bırakamayız.-K16 (A.DOÇ.F.)

K16 (A.DOÇ.F.), öğretim dilini belirleyebilme konusunda üniversitelerin özerk olmasını uygun görmemekte, bu kararın YÖK ile koordineli bir şekilde alınması gerektiğini düşünmektedir.

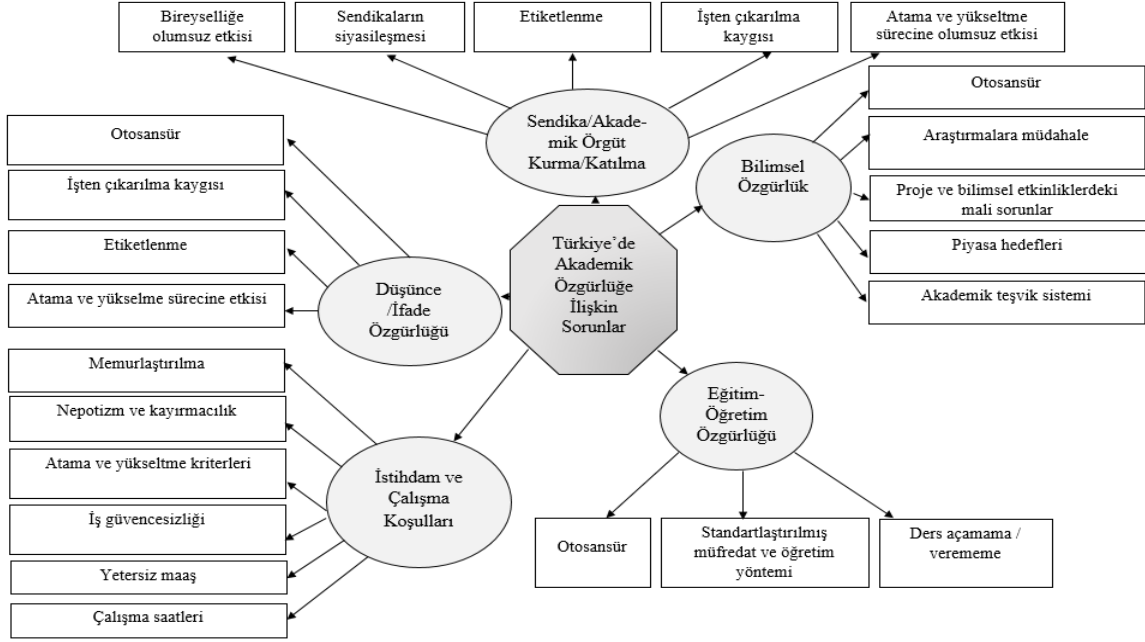
Bu çalışmada, Türkiye’de akademik özerklik ile ilgili yaşanan sorunlar üniversitelerin kendi akademik programlarını ve derslerini açabilme/kapatabilme konusunda özerkliklerinin sınırlı olması, araştırma alan ve konularına siyasal politikalar veya piyasa hedefleri doğrultusunda yapılan müdahaleler, öğrenci kontenjanını belirleyememe, kalite kontrol mekanizmalarını belirleyememe ve kalite kontrol sürecinin üniversite özerkliği üzerindeki kısıtlayıcı etkileri, öğrenci alım kriterlerini belirleyememe ve öğretim dilini seçememe sorunlarıdır. Öğretim elemanları, akademik özerkliği sınırlandırırdığını düşündükleri bu sorunların üniversitelerin akademik karar ve uygulamalarında üniversite dışı bir üst otorite olan YÖK’ün yetki sahibi olmasına bağlamakta ve üniversitelerin bu açıdan akademik özerkliklerinin zayıf olduğunu veya hiç olmadığını altını çizmektedirler.

Bu çalışmanın akademik özerkliğe ilişkin sorunlar bağlamındaki bulguları ile benzer bulgulara ulaşan Öztürk de (2004); akademik özerklik ile ilgili sorunların üniversitelerin yönetsel ve akademik uygulamalarının YÖK’ün aldığı kararlar doğrultusunda gerçekleştirildiği, Türkiye’de bu alanda üniversite özerkliğinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, Wang’ın (2010) “Çin’de Yüksek Öğretim Yönetimi ve Üniversite Özerkliği” başlıklı araştırmasında da akademik özerkliğe ilişkin sorunlar; üniversitenin akademik misyon ve hedeflerin belirlenmesi, öğrenci kabul standartlarının oluşturulması, ders içeriği ve hedeflerinin belirlenmesi, öğrenci-öğretim elemanı oranının belirlenmesi, program kriterlerinin belirlenmesi, program açılması/kapatılması ve düzenlenmesi, akademik bölümler açılması/kapatılması, tamamen ücretli dersler veya programlar sunabilme konularında özerk olamaması şeklinde belirlenmiş, bu sorunların üniversitelerin akademik özerkliğini kısıtladığı sonucuna varılmıştır. Bu bulgular ile örtüşen bir diğer araştırma bulguları Choi’nin

(2019) Güney Kore’deki üniversitelerde gerçekleştirdiği çalışmada elde ettiği bulgulardır. Choi (2019) öğrenci kabul şartlarında üniversitenin yetki sahibi olamadığı, özerk bir şekilde program açma ve kapatmada üst otoritelerin kısıtlamaları olduğu, öğretim dilini seçebilmede yetkinin sınırlı olduğu, kalite kontrol mekanizmalarını seçebilme ve müfredatın oluşturulmasında özerk olunamadığı sonucuna ulaşmıştır.

Lima Bildirgesi’nde (DÜS, 2021) eğitim öğretim ve araştırma faaliyetlerinde üniversitelerin özerk bir şekilde karar alabilme ve bu kararları uygulayabilme yetkisine sahip olmaları gerektiği, bu yetkinin akademik özerklik dolayısıyla üniversite özerkliği bağlamında gerekli olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, üniversitelerin, YÖK veya benzeri dış otoritelerce önceden belirlenen programlar, müfredat, öğrenci kabul kriterleri ve ders içeriklerinin gereklerini yerine getirmek yerine, kendilerinin üniversite olarak aldıkları kararları uygulayabilmelerinin öğretim ve araştırma faaliyetlerinin nitelikli ve özerk bir şekilde yürütülmesi açısından gerekli olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye’de Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlar. Öğretim elemanları ile gerçekleştirilen görüşmelerde Türkiye’de akademik özgürlüğe ilişkin sorunların neler olduğu sorulmuştur. Verilen yanıtlardan hareketle, öğretim elemanlarının Türkiye’de akademik özgürlüğe ilişkin sorunları bilimsel özgürlük, eğitim ve öğretim özgürlüğü, istihdam ve çalışma koşulları, düşünce ve ifade özgürlüğü, sendika/akademik örgüt kurma/katılma özgürlüğü açısından değerlendirdikleri görülmüştür. Öğretim elemanlarının Türkiye’de akademik özgürlüğe ilişkin sorunları bu alanlara değinerek ele almalarından ötürü, Türkiye’de akademik özgürlüğe ilişkin sorunlar teması bilimsel özgürlük, eğitim ve öğretim özgürlüğü, istihdam ve çalışma koşulları, düşünce ve ifade özgürlüğü ve sendika/akademik örgüt kurma/katılma özgürlüğü şeklinde kategorilendirilmiştir. Yapılan görüşmelerde, bu kategoriler altında öne çıkan kavram ve görüşler tek tek kodlanmış olup, Şekil 7’de sunulmuştur.

Şekil 7. Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Türkiye’de Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlar

Şekil 7’de görüldüğü üzere, öğretim elemanlarının Türkiye’de akademik özgürlüğe ilişkin sorunlar ile ilgili görüşleri bilimsel özgürlük, eğitim ve öğretim özgürlüğü, istihdam ve çalışma koşulları, düşünce ve ifade özgürlüğü ve sendika/akademik örgüt kurma/katılma kategorileri altında toplanmaktadır. Kategoriler kendi içerisinde ilgili kodlara ayrılmakta olup her bir kategori kendi içerisinde aşağıda açıklanmıştır.

Bilimsel Özgürlük. Bu kategori altında öğretim elemanlarının Türkiye’de akademisyenlerin bilimsel özgürlüğüne ilişkin sorunlar ile ilgili görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 25’te bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 25

Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Akademisyenlerin Bilimsel Özgürlüğüne İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Türkiye’de Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlar	Bilimsel Özgürlük	Otosansür	Hepimiz kendimize otosansür uyguluyoruz, özgür değiliz kesinlikle, yani anlattığımız derslerde, yayınlarımızda otosansür uyguluyoruz -K18 (A.DÖÜ.E.)
		Araştırmalara müdahale	Özellikle siyasi sonuçları olabilecek ve birilerini rahatsız edebilecek türden çalışmaların yayınlanmasında, araştırılmasında sorun yaşıyoruz-K12 (H.DOÇ.E.)
		Proje ve bilimsel etkinliklerdeki mali sorunlar	Devlet, üniversitelere araştırma geliştirme için veya projeler için çok kısıtlı bütçeler sunuyor-K15 (H.DÖÜ.F.)
		Piyasa hedefleri	Türkiye'nin genelinde zaten çok problem var yani AR-GE'ye ayrılan bütçenin içindeki kısım çok düşük; bunun tabii daha büyük olması lazım ve araştırmanın özendirilmesi lazım-K4 (H.P.SA.)
		Akademik teşvik sistemi	Piyasa aktörlerinin istek ve beklentileri üniversiteleri kuşatmış durumda, bu nedenle çalışılacak akademik konular anlamında akademik özgürlüğü de ortadan kaldırıyor-K1 (H.P.E.)
			Bu tamamen saçmalık bence, teşvik bir sonuçtur sen layık görevi verirsin, hak ettiği maaşı verirsin ve çalışmasını istersin, bu sonuca göre çalışan ve üreteni ödüllendirirsin; şimdi teşvik bu haliyle bir amaç haline döndü-K5 (O.P.E.)

Otosansür. Öğretim elemanlarının Türkiye’de akademik özgürlük bağlamında bilimsel özgürlüğe ilişkin sorunlar arasında en sık değindikleri sorun bilimsel çalışmalarında otosansür uygulamaları olmuştur. Konuya ilişkin olarak, örneğin K12’nin (H.DOÇ.E.) ifadeler şu şekildedir:

Hakemler, editörler, yayınevleri bunlar da çalışmalarımızı basmak konusunda isteksiz olabileceklerinden otosansür uygulamak durumunda kalabiliyoruz. Sakıncalı denebilecek konularda çalışma yapmaya akademisyenler de öğrenciler de çok fazla yanaşmıyorlar ya da o kısımla ilgili durumlar boş kalıyor. O konularla ilgili çalışmalar yapılamamış oluyor. Yakın zamanda ülkedeki siyasal iklimle yönetici davranışlarını ilişkilendiren bir çalışma düşünmüştüm, birisine önerdim bu çalışmayı ve “bu konuda veri toplayamayız, kimse konuşmaz” dedi. Yani merak ediyoruz ama veri toplayamayacağımız için yapamıyoruz çalışmayı. Yani buradan aslında otosansürü besleyen kurumsallaşmış ve zincir var.-K12 (H.DOÇ.E.)

K12’nin (H.DOÇ.E.) ifadelerine bakıldığında, çalışmalarının yayınevleri ve dergiler tarafından uygun görülmeyle basılmadığı, bu açıdan otosansür uygulamak durumunda kalabildikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca, K12 (H.DOÇ.E.), bir akademisyen olarak merak edip araştırmak ve bilimsel bir çalışma yürütmek istediği bir konuyu

çalışmadığı, veri toplama sürecinde katılımcıların bu konu hakkında konuşmayacağı düşüncesinden ötürü araştırmayı yapmaktan vazgeçmiştir. K12 (H.DOÇ.E.) ile benzer görüşte ve benzer deneyimleri olan K9 (O.AR.SO.) da şu şekilde bir değerlendirmede bulunmaktadır:

Alanım gereği sosyal ve siyasal konularda çalışıyorum; direkt toplumu ilgilendiren sorunlar üzerinde araştırma yapıyorum. Bazen çekinerek yazdığım veya hiç yazmadığım şeyler oluyor. Doğrudan bir müdahale ile karşılaşmadım ama kendi kendime yapıyorum bunu, çünkü korkuyorum. Bir tür otosansür diyebilirim.-K9 (O.AR.SO.)

Kendi çalışma alanı kapsamında yaptığı bilimsel çalışmalarda otosansür uyguladığını belirten K9 (O.AR.SO.), bunun sebebinin çekinme ve korku duyması olduğunu dile getirmektedir. K18 (A.DÖÜ.E.) de “Özgür değiliz kesinlikle. Hepimiz yayınlarımızda otosansür uyguluyoruz” cümlesiyle sorunun yaygınlığına dikkat çekmekte, akademisyenlerin bilimsel özgürlüklerinin kısıtlandığını gösteren bir durum olarak otosansürü pek çok akademisyenin uygulandığını belirtmektedir.

Araştırmalara Müdahale. Bilimsel özgürlük açısından sorun olarak görülen ve çok fazla dile getirilen sorunlardan biri de akademisyenlerin araştırmalarına yapılan müdahalelerdir. Örneğin K5 (O.P.E.) “Biz eğitimle ilgili bir çalışma yaptığımızda sonuçları hükümetin hoşuna gitmeyecek farklı şeyler yazmaya kalktığımız zaman suç işlemimiz işlemiş oluyoruz.” diyerek siyasal müdahalelerin bilimsel araştırmalar üzerindeki olumsuz etkisine değinmekte, K12 (H.DOÇ.E.) de “Etik Kurulu izni, Milli Eğitim izni gibi bazı kaygılar yaşanıyor ve bizim araştırma isteğimizi, çeşitliliğimizi, özgünlüğü sınırlandırabiliyor.” Bürokratik süreçler ve izin prosedürlerinde araştırma konularına müdahale edildiğini, bu konuda akademisyenlerin kaygı içerisinde olduklarını ve dolayısıyla araştırma özgürlüğünü sınırlandığını belirtmektedir. Benzer şekilde K14 (A.AR.SO.), “Özellikle asistanlara “şu yayını yapmayacaksın”, “bu konuda çalışmayacaksın” diyorlar. Tez konularına da müdahale ediliyor” ifadesi ile özellikle ilk düzeydeki akademisyenler olan araştırma görevlilerinin bu müdahalelere maruz kaldıklarını dile getirmekte, tez konularını seçiminde de özgür olamadıklarını belirtmektedir. K14’ün (A.AR.SO.) bu görüşünü K10 (G.AR.E.); “Yüksek lisans sürecinde bir arkadaşımın çok kültürlülük çalışmak istediğini ama Kürt kökenli olduğu

için çok kültürlülük çalışmasının sorun oluşturacağı gerekçesiyle danışmanın bunu engel olduğunu biliyorum” şeklinde anlattığı durum ile örneklendirmektedir.

Tıp fakültesi öğretim üyesi olan K4 (H.P.SA.) ise, halk sağlığını ilgilendiren, bilime ve topluma fayda sağlayacak bir bilimsel çalışmayı gerçekleştirmesi sürecinde müdahale ve engellerle karşılaştığını şu sözlerle anlatmaktadır:

Covid19 pandemisi oldu, o pandemi bir bilinmeyen kutusu şeklinde idi. Hiçbir şey bilinmiyordu virüs hakkında. Dünyanın her tarafından her türlü mutasyon yayınlandı, ama Türkiye ile ilgili hiçbir mutasyon yayınlanmadı. Çünkü araştırması yapılamadı, örnek toplanamadı. Biz o dizilimi yapamadık. Halbuki bu çok önemliydi ve bizim kapasitemiz içindeydi ve ülkemizin insanlarına, dünya insanlarına faydası dokunması muhtemel bir konuydu ama Sağlık Bakanlığı bütün örnekleri kendisinde topladı, kimseye örnek vermedi ve bu konuda bizi bilgisizliğe mahkum etti zaten durum ortada.-K4 (H.P.SA.)

Benzer şekilde eğitim bilimleri alanından bir öğretim elemanı olan K13 (O.DOÇ.E.) de benzer bir durum ile karşılaştığını şu sözlerle ifade etmektedir:

5-6 sene önce bir fona başvuracaktık ve yönetimden etik izni almamız gerekiyordu. Milli Eğitim tabii ki izin vermedi, “kapsayıcı eğitimde siz ayrımcılık yapıyorsunuz” dedim. Böyle şeyler oluyor tabii. Ama ben olabildiğince bu engellerle karşılaşmayacağım yerlere başvurmaya çalışıyorum.-K13 (O.DOÇ.E.)

Bilimsel özgürlüğe müdahale edildiğine ilişkin bir başka örnek durum da K5 (O.P.E.) tarafından şu şekilde paylaşılmıştır:

Bir rapor, bir makale yazdınız, bu makale belli ölçülerde sizin subjektif görüşünüzü de yansıtabilir. Bunun sonucunda sizin bir kovuşturmaya, soruşturmaya, bir cezaya maruz kalmamanız gerekir. Bunlar da başımıza geldi. İstanbul Teknik Üniversitesi örneği de çok çarpıcı, çok dramatik, vahim bir örnek. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi deprem bölgesi ile ilgili bir şeyler öngörüyor, bu işin uzmanları “bunu böyle yapmayın, şöyle yapın” diyor, bundan dolayı soruşturma açıldı bu insanlara. Bu bir rezalet, bu bir skandal.-K5 (O.P.E.)

Yukarıdaki yaşantı örneklerine ve görüşlere bakıldığında, akademisyenler gerçekleştirmek istedikleri bilimsel araştırmalara gerek siyasal, gerek kurumsal müdahaleler ile karşılaşmakta, topluma ve bilime katkı sağlamalarına engel teşkil eden bu müdahaleleri bilimsel özgürlüğe aykırı bulmaktadırlar.

Proje ve Bilimsel Etkinliklerdeki Mali Sorunlar. Bilimsel özgürlük açısından sorun olarak dile getirilen durumlardan biri de proje ve bilimsel etkinliklerdeki mali sorunlardır. Öğretim elemanları bu konuda sorun yaşadıklarını belirtmekte, bilimsel çalışmalarının mali açıdan desteklenememelerinin bilimsel özgürlüğe olumsuz etkisi olduğunu düşünmektedirler. Örneğin K1'in (H.P.E.) bu soruna ilişkin değerlendirmesi şu şekildedir:

TÜBİTAK projelerine baktığımızda, proje üzerinden üniversitelere aktarılacak kaynakları belirliyorlar. Neye destek veriyor diye bakıyorsanız, sosyal bilimlere ayrılan paylar çok düşük; ama sanayinin ihtiyaçlarına, AR-GE araştırmalarına yönelik yapılan fen bilimleri çalışmalarına çok çok daha fazla destek veriliyor. Neden sosyal bilimlere düşük veriliyor? İhtiyaç mı yok orada? Yapılacak projeden sanayi gibi ekonomik alanlara etki etmediği düşüncesiyle mi az destekleniyor? Yani üniversitelerin ve akademisyenlerin bir cendere içerisine konulduğunu bize örnekliyor bu durum.-K1 (H.P.E.)

K1 (H.P.E.), bazı alanlar mali olarak destek görürken, bazı alanların ise yeterince desteklenmediğini, dolayısıyla mali destek alamayan alanlarda yapılan çalışmaların önemsenmediğini, akademisyenlerin bu durumdan olumsuz yönde etkilendiklerini vurgulamaktadır. Benzer şekilde K14 (A.AR.SO.) de, “Mali yönden destek bulamadıkları için insanlar dışarıdan özel sektörle birlikte proje geliştirmeye başlıyor, kendisini finanse eden kurumla çatışmamak için akademik özgürlüğünden fedakarlık ediyor” ifadesiyle mali destek sağlanmayınca akademisyenlerin özel sektör ile işbirliğine yönelebildiklerini, bu durumunda akademisyenleri özel sektöre bağımlı kılabilmesi bakımından akademik özgürlüğü kısıtladığını belirtmektedir.

Konuya ilişkin olarak K9 (O.AR.SO.) da “Özerklik ve özgürlük olmayınca gerçekten bir üst kurum sizin ne yaptığınıza, ne yapacağınıza ve yapamayacağınıza, projelerinize direkt karar veriyor. Yani “sen bunu çalışırsan sana para var, bunu çalışmazsan sana para yok” veya “bizim istediğimizi yazacaksın” gibi bir şeye dönüşmüş durumda” şeklindeki değerlendirmesiyle sorunun önemine dikkat çekmekte, akademisyenlerin bilimsel çalışmalarının desteklenmesi için bir üst kurumun hedef ve beklentileri doğrultusunda olması gerektiği şeklindeki mevcut durumu eleştirmektedir.

Piyasa Hedefleri. Öğretim elemanlarının bilimsel özgürlük bağlamında sorun olarak nitelendirdikleri bir diğer durum ise bilimsel çalışmaların piyasanın hedeflerine yönelik olması yönünde bir müdahale ile karşılaşmalarıdır. K14 (A.AR.SO.) “Çeşitli projeler geliştirmek isteniyor, ama bu kez şöyle oluyor deniyor ki “A şirketinin şu konuda bir ihtiyacı var, projeni o şekilde yaparsan seni desteklerim; ama o şekilde yapmayacaksan bu projeyi desteklemiyorum”, yani mali desteği sopa olarak kullanıyor aslında” şeklindeki yorumuyla projelerin şirketlerin hedeflerine uygunluğu ile bağlantılı olarak mali destek alabildiklerini, aksi durumda desteklenmediklerini belirtmekte, bu durumun akademisyenler üzerinde bir “sopa” olarak kullanıldığını, bir başka deyişle, akademisyenlerin buna mecbur bırakılarak bilimsel özgürlüklerine müdahale edildiğini vurgulamaktadır. K14’ün (A.AR.SO.) bu görüşüne K11 (H.AR.SO.) de katılmakta, görüşünü şu şekilde açıklamaktadır:

Eğer bilimsel çalışmaları piyasanın ihtiyaçlarına göre düzenlemeye kalkarsanız ne olur? Özel sektör kar edeceği alanlara yatırım yapar ya da kar edeceğini düşündüğü projeleri finanse eder. Onun dışında hiçbir şeyi projeye katılmaz bu oldukça sakıncalı bir süreç zaten. Akademisyenler bu yönde çalışmalar yapmaya zorlanıyor.–K11 (H.AR.SO.)

Tablo 25’te belirtilen ve yukarıda yer verilen akademisyen görüşleri incelendiğinde, piyasa hedeflerine uygunluk akademisyenler üzerinde bir mecburiyet durumu oluşturmakta, bilimsel çalışmalarını şirketlerin hedefleri doğrultusunda gerçekleştirmeleri gerektiği şeklindeki dayatma ile bilimsel özgürlüklerinin kısıtlandığı anlaşılmaktadır. Zira piyasanın beklenti ve hedeflerine uygun çalışmak zorunda bırakılmak kendi ilgi alanları ve araştırma konularının geri planda kalmasına, bu konularda bilimsel ilerlemenin sağlanamamasına, dolayısıyla bilimsel özgürlüklerinin kısıtlanmasına yol açmaktadır.

Akademik Teşvik Sistemi. Bilimsel özgürlük ve genel olarak akademik özgürlük bağlamında öğretim elemanlarının sorun yaşadıklarını dile getirdikleri konulardan biri de akademik teşvik sistemi konusudur. Örneğin K6 (A.P.SO.);

Teşvik çok berbat bir sistem; çünkü örneğin makaleleri 30 puanla sınırlayan bir sistemimiz var, makaleyi 30 puanla sınırlayacağınıza makale niteliğinden sınırlama yapın. Yani şimdi şunu düşünün, herhangi bir ilin ilçesinde hayatımızda duymadığınız bir meslek yüksekokulunun kendi aralarında çıkardıkları bir dergideki makale akademik teşvikte sayılıyor. Onlar da zaten o dergide yapıyorlar yayınlarını ki teşvike başvursunlar.–K6 (A.P.SO.)

şeklindeki açıklamasıyla, akademik teşvik sisteminin bilimsel çalışmaların niteliğinin geri planda kalmasına, sayısının, elde edilen teşvik puanının önemszenmesine, bir başka ifadeyle nitelikten çok niceliğin ön planda tutulmasına yol açtığını belirtmekte ve bu sistemi eleştirmektedir. Konuya benzer şekilde yaklaşan K13 (O.DOÇ.E.) de şu şekilde bir değerlendirmek yapmaktadır:

Teşvik sistemi beni teşvik etmiyor kesinlikle. Buna karşıyım. Yani yapmamız gereken bir şey yayın yapmak; yapıyor olduğumuz bir iş. Bizim işimiz zaten bu yani doğal olarak. Akademisyen maaşı anlamında da söylüyorum ama onun ötesinde network sağlaması başka üniversitelere gitmesi bunlar için kaynağı olursa zaten o teşviklere de belki gerek kalmaz. Yani akademisyenlik “şu kadar makale yaparsan şu kadar para vereceğim” denilecek bir meslek değildir. Ama buna çevrildi. Bu rakamlar benim çok ifrit olduğum bir şey, yani sadece rakam odaklı olmak tam bir çöplük yarattı akademik yayın anlamında. O yüzden ben teşvik ve benzeri performans sistemlerini doğru bulmuyorum. Yani aslında performans ödülleri olabilir ama teşvik bana şöyle geliyor; “size çok az para verdiğimizizin farkındayız, çok şey de istiyoruz sizden, bunu da böyle yama bir sistemle gerçekleştirmeye çalışıyoruz”. Bu, akademisyenliği hakikaten bir işletme gibi yönetmek oluyor. Yani “şu kadar satış yaparsan şu kadar para alırsın” gibi. O yüzden teşvike karşıyım.-K13 (O.DOÇ.E.)

K18 (A.DÖÜ.E.) ve K19 (A.DÖÜ.E.) da, akademik teşvik sistemi konusunda şu açıklamalarda bulunmuşlardır:

Ben öğrenme psikolojisi anlatıyorum, yani bir şeyi dışsal pekiştireçle pekiştirdiğimizde içsel motivasyon düşer. Dolayısıyla akademisyenlik dışarıdan parayla teşvik edilebilecek bir şey değildir ve şu anda böyle. Burada maddi olarak desteklenmemekten bahsetmiyorum. Kitabın da makalenin de yurt dışına gidişin de elbette ki desteklenmesi gerekiyor ama bayram harçlığı gibi verilebilecek bir şey değil akademik teşvik. Ben bu akademik teşvik meselesini gerçekten biraz bayram harçlığı gibi algılıyorum. Şunu görüyorum ki insanlar bunun için yayın yapmaya başlıyor. “Yayınım, kitap bölümüm teşvike yetişecek mi? Yetişmeyecekse başka yayınevime, dergiye vereceğim bu işi” diye bir durum oluyor yani. Dolayısıyla yayın yaptığım için teşvik almak, bu açıdan desteklenmek başka, ama yaptığım şey için ödül almak, harçlık almak durumu farklı. Yani bir akademisyenin akademisyenliğinin ruhuyla, etiğiyle, ahlakıyla uyumlu bir şey değil bu. Niceliğe odaklanan bir sistem yani, “şu kadar yayın o ldu, şu kadar indeksli” gibi. Nereye yetişmeye çalışıyoruz? Ben kendi ana dilimde niçin yayın yapamıyorum? Kendi ülkemin topraklarını ilgilendiren konularda araştırma yapıyorum örneğin, Türkiye'deki duygusal istismarı çalışıyorum, niye gidip bunu İngilizce anlatmak zorundayım? Benim görevim kamuya hizmet; o halde bu işi gidip başka yerde neden anlatayım? Dolayısıyla

ayırımcı, adaletsiz ve akademinin ruhuna aykırı olan bir sistem. Ben çok doluyum bu konuda.-K18 (A.DÖÜ.E.)

Ben kendim için akademisyen oldum; çünkü ben bunu yapmayı seviyordum. Ama başkaları buna zorladıkça, “sen şu kadar makale yazmalısın” diye, bazen bilgisayar açıp makaleye bir kelime bile ekleyemiyorum. Çünkü hızlı yetişmesi gereken bir şey haline gelmiş oluyor artık, ben ondan keyif alamaz hale geliyorum, “şunu bitirsem de elimden çıksa” demeye başlıyorum.-K19 (A.DÖÜ.E.)

Tablo 25’e ve yukarıdaki görüşlere bakıldığında, akademisyenler akademik teşvik sistemini bilimsel özgürlük anlamında sorunlu bulmakta, yayın baskısı nedeniyle kendi hızlarında nitelikli yayınlar yapabilmelerine olanak tanımayan, niceliğe önem veren bir sistem olmasını eleştirmektedirler. Bu sistemi, akademinin ruhuna aykırı olarak değerlendirmekte, akademinin bir işletme olmadığını, yayın sayısı kadar ücret verilmesinin doğru olmadığını vurgulamaktadırlar.

Eğitim-Öğretim Özgürlüğü. Bu kategori altında öğretim elemanlarının Türkiye’de akademisyenlerin eğitim-öğretim özgürlüğüne ilişkin sorunlar ile ilgili görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 26’da bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 26

Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Akademisyenlerin Eğitim-Öğretim Özgürlüğüne İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Türkiye’de Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlar	Eğitim-Öğretim Özgürlüğü	Otosansür	Hepimiz kendimize otosansür uyguluyoruz özgür değiliz kesinlikle yani anlattığımız derslerde otosansür uyguluyoruz-K18 (A.DÖÜ.E.)
		Standartlaştırılmış müfredat ve öğretim yöntemi	Bazı standartlar belirlenmiş yani eğitim öğretimin içeriğinden tutun da onun değerlendirme süreçlerine kadar maalesef bir özgürlükten söz etmek mümkün değil Yani benim hangi dersi nasıl işleyeceğim, içindeki konularına varana kadar belirli standartlar üzerinden gidiyor-K1
		Ders açamama / verememe	Vermek istediğim dersi veremediğim oldu, o dersi benim vermem engellendi, bastırılmaya çalışıldım; Dolayısıyla ben o anlamda akademik özerkliğini hissetmiyorum-K16 (A.DOÇ.F.)

Otosansür. Öğretim elemanlarının Türkiye’de akademisyenlerin akademik özgürlüğüne ilişkin sorunlar bağlamında eğitim-öğretim özgürlüğü konusunda en sık değindikleri sorun derslerinde otosansür uygulamak durumunda kalmalarıdır. Örneğin K1 (H.P.E.), “Aslında derslerimde de söylemek istediğim pek çok şey var ama çekincelerim var, ondan dolayı susuyorum” diyerek derslerinde otosansür uygulamak durumunda kaldığını belirtmektedir. Benzer şekilde K18 (A.DÖÜ.E.) konuya ilişkin olarak kendi yaşantısından şu örneği paylaşmıştır:

Mesela ben öğrencilere gelişim psikolojisi dersinde doğum belgeseli izletiyordum. Son 5-6 yıldır bu belgeseli izletmiyorum, çünkü kendimi tehdit altında hissediyorum öğrenciler tarafından. Otosansür ile akademik özgürlük açısından geriye gittiğimizi düşünüyorum. Dersin içeriğini değiştirmek, belki daha muhafazakarlaştırmak durumunda kalıyorum.-K18 (A.DÖÜ.E.)

K18’in (A.DÖÜ.E.) yaşadığı duruma benzer bir durumu da K19 (A.DÖÜ.E.) kendi dersinde deneyimlemiş ve şu sözlerle aktarmıştır:

Kendi özgür irademle vazgeçtiğim şeyler oldu, yani bu bir müdahale değil ama biraz daha öğrencileri gözlemleyerek olan şeylerden biri. Bir film izlettirmiştim derste, o filmi izlettirmekten vazgeçtim sonrasında. Yani kendime müdahale etmiş oldum, bir otosansür uygulamış oldum. Çünkü bu filmi izlettirmezssem daha iyi olur gibi bir düşünceye girdim. Yani aslında eğitim sosyolojisi dersi bağlamında “İki Dil Bir Bavul” filmi izlettirmiştim, bence çok önemli; çünkü bizim öğrencilerimizin çoğu mezun olduklarında o hayatı yaşıyorlar. O yüzden daha birinci sınıftan bunu bir görsünler ve öğretmen olmanın ne demek olduğunu anlasınlar, görsünler, bunu da görmek önemli diye düşündüm. Ama sonra birinci sınıftakilere izlettirdiğimde bir sıkıntı olmadı, ikinci sınıftakilere izlettirdiğimde bir iki öğrencim sınıfı terk etti, lavaboya gidip geleceklerini düşünmüştüm ben ama geri gelmediler. Bu sefer biraz kendi kendimi bir sorgulamaya başladım.-K19 (A.DÖÜ.E.)

Tablo 26 ve yukarıdaki görüşler ve deneyimler bağlamında, öğretim elemanlarının derslerinde otosansür uyguladıkları, çekinceleri olduğu, derslerinin içeriğini veya tercih ettikleri öğretim yöntemini değiştirmek durumunda kaldıklarını ve bu durumun akademik özgürlüklerine müdahale anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Standartlaştırılmış Müfredat ve Öğretim Yöntemi. Türkiye’de akademik özgürlük bağlamında eğitim-öğretim özgürlüğü açısından yaşanan sorunlar arasında öğretim elemanlarınca çok kez vurgulanan bir diğer sorun ise standartlaşmış müfredat ve öğretim yöntemidir. Örneğin K13’ün (O.DOÇ.E.) konuya ilişkin görüşü şu şekildedir:

Öncelikli olarak akademik özgürlük, akademisyenin akademik olan kararlarda, sınıfında neyi tartışacağı, müfredat olarak öğrenciye neyi sunacağı gibi kararları kendisinin verebilmesi demektir. Türkiye’deki üniversiteleri mevcut durumda çok olumlu değerlendirmem mümkün olmayacaktır. ODTÜ, Boğaziçi, Ankara Üniversitesi gibi üniversiteler görece biraz iyi durumda ama genel olarak bu konularda oldukça köşeye sıkışmış durumdayız.-K13 (O.DOÇ.E.)

K13’ün (O.DOÇ.E.) bu görüşüne K14 (A.AR.SO.) de katılmakta, görüşünü kendi bölümünde yaşanan bir durumu örnek vererek şu şekilde açıklamaktadır:

Dersimi istediğim şekilde, istediğim konularda anlatabilme özgürlüğü ya da dersimi istediğim şekilde anlattığım için birilerine hesap verebilmek zorunda olmama özgürlüğüdür akademik özgürlük. Bir hocamız Kürt sorunu ile ilgili bir dersi veriyordu, daha önceden sorun olmadı bu ders, ama siyasal iklim değişince sorun haline geldi, ağır cezada yargılanıyor hocam mesela. Öğrencilerin şikayeti üzerine bazı hocalar gazetelerin manşetlerinde hedef gösterildi. Bunu kastediyorum işte, bütün bunların hepsi akademik özgürlüğün içinde; derslerimizi ne şekilde, ne zaman, hangi biçimde anlatacağımız, bunların hepsi akademik özgürlüğün içinde.-K14 (A.AR.SO.)

K4 (H.P.SA.) de derslerinde anlatmak istedikleri ancak müdahale ile karşılaştıkları bir durumdan söz ederek konuya ilişkin şu şekilde görüş belirtmektedir:

Bizim anlattığımız dersler kolay kolay değişmiyor, pek kimsenin karıştığı da yok şunu anlatın bunu anlatın diye. Ama öğrencilerden bazen tepki görüyoruz mesela Evrim konusunu anlattığımızda. Ama bu durum tepkimizi değiştirmiyor, devam ediyoruz anlatmaya ve bir gün umarım bu da çözülür diye umuyoruz-K4 (H.P.SA.)

Tablo 26’daki ve yukarıdaki görüş ve deneyimlerden anlaşılaacağı üzere, akademisyenler standartlaşmış müfredat ve öğretim yöntemini akademik özgürlükleri bağlamında bir sorun olarak görmekte, derslerinin içeriğini ve yöntemini kendileri belirleyebilme konusunda müdahaleler ile karşılaşmakta ve dolayısıyla eğitim-öğretim özgürlüğü açısından sınırlandırıldıklarını düşünmektedirler.

Ders Açamama/Verememe. Eğitim-öğretim özgürlüğü açısından değinilen bir diğer sorun ise akademisyenlerin açmak/vermek istedikleri dersleri açamamaları veya verememeleri, bu konuda müdahaleler ile karşılaşmalarıdır. Örneğin K9 (O.AR.SO.)’un “Mesela bir hoca bir ders açmak istediğinde gerçekten çok çok saçma bir denetim mekanizması var” ve K18’in (A.DÖÜ.E.) “Kendi koymak istediğimiz dersler konusunda biraz daha özerklik sağlanmalı, uzmanlığım dahilinde olan vermek istediğim bir dersi verebilmeliyim.” ifadelerinden bu konuda yeterince özgür olamadıkları, istedikleri dersi açabilmelerinin önünde bir engel olmaması gerektiğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Konuya ilişkin olarak K5 (O.P.E.) de;

İstedğim dersi verebilme gibi bir şey yok şu anda. Türkiye’de gerçek bir üniversite anlayış olmadığı için öyle böyle bir özgürlükten bahsetmek mümkün değil. Pek çok konuda baskı görüyoruz Yani bir yerlere bilgi gidiyor yerin kulağı var.-K5 (O.P.E.)

K5’in (O.P.E.) ifadelerine bakıldığında, Türkiye’de akademisyenlerin vermek istedikleri dersi verebilme açısından özgür olamadıkları, bu konuda baskılar olduğu, şikayet gibi durumların yaşandığı anlaşılmaktadır.

İstihdam ve Çalışma Koşulları. Bu kategori altında öğretim elemanlarının akademik özgürlük bağlamında Türkiye’de üniversitelerde akademisyenlerin istihdam ve çalışma koşullarına ilişkin sorunlar ile ilgili görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 27’de bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 27

Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Akademisyenlerin İstihdam ve Çalışma Koşullarına İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Türkiye’de Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlar	İstihdam ve Çalışma Koşulları	Memurlaştırılma	Türkiye’de akademisyenler memurlaştırılıyor, yani kendisine verilen emri yerine getirmekle yükümlü kişilere dönüştürülüyorlar-K1 (H.P.E.)
		Nepotizm/kayırmacılık	Türkiye’de liyakatin biraz sıkıntıda olduğunu herkes bilir, özellikle üniversitelerde liyakatsizlik söz konusudur; nepotizmin, eş-dost ilişkilerinin çok yaygın olduğunu görebiliyoruz-K6 (A.P.SO.)
		Atama ve yükseltme kriterleri	Ya üret ya da yok ol “publish or perish” diye bir baskı var akademisyenler üzerinde-K7 (G.DOÇ.E.)

Tablo 27 (Devam)

Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Akademisyenlerin İstihdam ve Çalışma Koşullarına İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Türkiye’de Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlar	İstihdam ve Çalışma Koşulları	İş güvencesizliği	Şu an Türkiye’de kadrosunu almış Doçent ve Profesörler haricinde hiç kimsenin iş güvencesi yok-K14 (A.AR.SO.) Üniversiteler ile YÖK işbirliği yapıp hoşlarına gitmeyen insanların kadrolarını geciktiriyorlar, bazen işten alıyorlar. Bu da bir hukuksuzluk, adaletsizlik. Yani bir nevi kadroyu silah gibi kullanıyorlar.-K5 (O.P.E.)
		Yetersiz maaş	Yoksulluk sınırında maaşlar-K5 (O.P.E.)
		Çalışma saatleri	Akademik personel mesai saatlerine uymak durumunda değil. Yani akademik personel yolda yürürken, markete alışverişe giderken de çalışıyor olabilir, yani bunu kestirmek çok güç, rüyamızda bile çalışıyoruz-K11 (H.AR.SO.)

Memurlaştırılma. Akademik özgürlük bağlamında öne çıkan sorunlardan biri olan istihdam ve çalışma koşullarına ilişkin öğretim elemanları akademisyenlerin memurlaştırıldığını belirterek bu bağlamda yaşadıkları sorunları paylaşmışlardır. Örneğin K1, bu konudaki görüşünü şu sözlerle dile getirmektedir:

Üniversiteler memurlaştırıldığı gibi akademisyenler de memurlaştırılmıştır. Onlara dikte edilen ne ise onu yapmakla mükellef bir memurdan başka bir şey değildir. Çünkü her türlü yükselme süreci, teşvikler vesaire onu kısıtladığı için o da bağımsız hareket edemez hale gelmiştir. Akademisyeni memurlaştırdığınız zaman ondan bağımsız, hür, toplum yararına araştırma yapmasını bekleyemiyoruz; yapanlar da cezalandırılıyor.-K1 (H.P.E.)

K1, akademisyenlerin kısıtlanması ve yalnızca kendilerinden beklenenleri yerine getiren kişilere dönüşmüş olmalarını eleştirmekte, bu durumu akademik özgürlüğün önüne geçen bir durum olarak değerlendirerek akademisyenlerin memurlaştırılması kavramıyla durumu ifade etmektedir. K1 (H.P.E.) ile benzer görüşte olan K15’in (H.DÖÜ.F.) de memurlaştırılma ile ilgili olarak görüşü şu şekildedir:

Son senelerde akademik çalışmalarımı yapamıyorum. Sadece derslerime giriyorum ya da verdikleri idari görevleri yerine getiriyorum, kalite komisyonunun bölüm eğitim raporunu hazırlamak gibi. Yani dolayısıyla düz memur gibi, bize verilen görevleri yerine getirmeye çalışıyoruz sadece.-K15 (H.DÖÜ.F.)

Bu görüşlere katılan K9 (O.AR.SO.), K13 (O.DOÇ.E.) ve K19 (A.DÖÜ.E.) da konuya ilişkin deneyimlerini paylaşarak konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde belirtmektedirler:

Gerçekten bir lise müdürü gibi doldurduğumuzu hissediyorum ben onları; çünkü bize bir şablon yollamışlar, “bunları şu şekilde doldurun, geri yollayın” der gibi bir süreç var yani. Hiç bir anlamı olmayan, basit, kağıt üzerinde bazı şeyleri dolduruyoruz sadece.-K9 (O.AR.SO.)

Bu konuda da yıldık gerçekten; bazen bir işi yapmaya ayırdığımız vakitten çok o işi yaptığımızı raporlamaya daha çok vakit ayırıyoruz ve bu beni çok yoruyor birçok meslektaşımı da öyle, bu sistemler kontrolden çıktı; peki o zaman ben buraya ne yazacağım ne rapor edeceğim bu sisteme demeye götürüyor bizi böyle bir makine gibi- K13 (O.DOÇ.E.)

Ben akademik açıdan özgür değilim çünkü her senenin sonunda akademik olarak neler yaptığımı dokümanete etmem gerekiyor kaç makale yazdığımı, kaç bildiri ile katıldığımı, topluma hizmet olarak ne yaptığımı, stratejik olarak nasıl bir yol izleyeceğimi, seneye kaç tane yapmayı hedeflediğime kadar belirtmem gerekiyor ve bu noktada da şöyle oluyor mesela öğrenciler için derse giriyorum yönetim için değil ama onlar sıkıştırdıkça sanki onlar için ben işimi yapıyormuşum gibi bir algı oluyor-K19 (A.DÖÜ.E.)

Tablo 27 ve yukarıda paylaşılan görüşler incelendiğinde, öğretim elemanları konuya ilişkin olarak yoğun idari iş yükünün akademik faaliyetlerinin önüne geçmesini, faaliyetlerini sıklıkla raporlaştırma yönünde yönetim tarafından sıkıştırıldıklarını, bu raporlaştırma sürecinin formalite prosedürlerden ibaret olduğunu ve bu açıdan kendilerinin salt idari görev ile yükümlü bir çalışan olarak görülmelerini eleştirmekte, akademik özgürlük bağlamında sorunlu bir durum olarak değerlendirmektedirler. Benzer şekilde, Balyer’in (2011) Türkiye’de akademik özgürlüğe ilişkin çalışmasında da, öğretim elemanları, YÖK’ün merkezi karar ve uygulamaları ile akademisyenlerin memurlaştırılmak istendiğini dile getirmektedirler.

Bora, Bora, Erdoğan ve Üstün (2021), “akademisyenliğin memurlaştırılmasının, akademik kariyere ilgi duyan birçoklarının bundan soğumasında bir etken olduğunu kaydetmek gerekir. Tam da bu memurlaşma rejimi, akademiye özel ilgilerinden ziyade ilave bir iş seçeneği olarak yönelenleri teşvik ediyor olmalıdır.” şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere akademisyenlerin memurlaştırılmalarının mesleğin gerek ve sorumluluklarına zarar verdiğini ve dolayısıyla akademik özgürlüğe aykırı olması bakımından akademik nitelikte de düşüş yaşanabileceğini söylemek mümkündür.

Nepotizm/Kayırmacılık. İstihdam ve çalışma koşullarına ilişkin sorunlar bağlamında öğretim elemanlarının sıkça değindikleri bir diğer sorun ise atama ve yükseltmelerde nepotizm/kayırmacılığın olmasıdır. Örneğin K8 (G.AR.F.); “Siyasilerden ya da mesela onun dışında bir hocanın tanıdığı oluyor, yani yakınlık ilişkilerinin kadro alımlarına etki ettiğini düşünüyorum” cümlesiyle siyasal ve sosyal yakınlık ilişkilerinin istihdam süreçlerini etkilediğini belirtmektedir. Benzer şekilde K5 (O.P.E.) de “Arkadaşını, eşini, dostunu, yandaşını üniversiteye doldurmuş araştırma görevlisi, öğretim üyesi diye; okuduğunu bile anlayamayacak düzeyde insanlar burada” ifadesiyle K8’e (G.AR.F.) katılmaktadır.

Benzer şekilde, K12 (H.DOÇ.E.) de “Ben Türkiye’deki bütün akademik denetleme süreçlerinde ve istihdam süreçlerinde her zaman kişisel ilişkilerin liyakatin önüne geçtiğini düşünüyorum.” cümlesiyle akademik süreçlerde ve işe alımlarda bireysel ilişkilerin etkili olduğunu, liyakatin geri planda tutulduğunu dile getirmektedir. K11 (H.AR.SO.) de, K12’nin (H.DOÇ.E.) bu görüşünü destekler nitelikte şu değerlendirmede bulunmuştur:

Şu anda yerel bireysel ilişkiler de devreye girebiliyor. Çok karmaşık bu yani Bölüm başkanının hangi asistanın saç rengini sevdiğiyle bile alakalı olabilir bu artık ilgili araştırma görevlisinin ya da Öğretim görevlisinin bir Barış imzacısı olmasıyla da bilgisi olabilir.-K11 (H.AR.SO.)

Tablo 27’ye ve yukarıdaki görüşlere bakıldığında, nepotizm ve kayırmacılığın akademisyenlerin istihdam süreçlerinde karşılaşılan bir durum olduğu, bu durumun liyakat temelli alımlar yapılabilmesinin önüne geçtiği anlaşılmakta, dolayısıyla liyakatli kişilerin hak ettikleri kadro veya terfiyi alamamalarına, bu süreçlerin ilerlemesine siyasal veya sosyal yakınlık ilişkileri çerçevesinde neden olmaktadır.

Atama ve Yükseltme Kriterleri. İstihdam ve çalışma koşulları bağlamında akademik özgürlük yaşanan sorunlardan biri de atama ve yükseltme kriterlerine ilişkindir. Öğretim elemanları bu soruna pek çok kez değinmişlerdir. Örneğin K14 (A.AR.SO.);

Akademik yükseltme meselesi tamamen hiçbir etkinliği olmayan bir süreç. Dolayısıyla üniversiteler arası kuruldanda doçentliğini aldığı zaman doçent olarak direkt atanmalı, atama verilmeli. Bunun haricinde, bir asistan doktorasını verdiği anda direkt doktor öğretim üyesi olarak atanabilmeli. Kayıtsız, şartsız.-K14 (A.AR.SO.)

şeklindeki değerlendirmesiyle, atama ve yükseltme kriterlerinin akademisyenlerin yükselmelerinin önünde bir engel olduğunu, kişilerin hak ettikleri kadrolara yükselmeleri önünde bir zorluk olduğunu düşünmektedir. Benzer şekilde K1 (H.P.E.)de akademik özgürlüğe müdahale olarak değerlendirmekte ve şu şekilde yorumlamaktadır:

Atama ve yükselme süreçlerindeki prosedürler akademisyenlerin özgürlüğünde bir bariyerdir, çünkü bütün bu süreçlerden akademisyen nasıl düşüneceğine, nasıl hareket edeceğine, hangi konularda çalışma yapacağına, hangi dergilerde yayın yapacağına varana kadar kısıtlanıyor ve bu nedenle akademisyen özgür olamıyor.-K1 (H.P.E.)

Benzer şekilde, K19 (A.DÖÜ.E.), kriterler bağlamında yaşadığı sorunlara değinmekte, deneyimini şekilde paylaşmaktadır:

Ben bu kadroya almadan önce 3 kez farklı dosya hazırladım ve her birinde istenilen şeyler birbirinden farklıydı ve bu anlamda baktığımızda da artık ben sonlara “arkadaşlar benim başımın önünde bir peynir var bende fare olarak koşuyorum ama peynir de geliyor ve ben yakalayamıyorum, bir yerde duracağız yani sürekli koşmamızın bir anlamı yok ve ben sürekli bu peyniri yakalamaya çalışıyorum ama o benimle birlikte gidiyor.”. En son kadrolar çıkacak dosyanı ver dediler, her şeyi tamamladım, her şey incelendi, “Evet kriterleri sağlıyorsun, sadece bir iki yerde bir değişiklik yaparsan iyi olur.” denildi bir yıl sonraya proje zorunluluğu çıktı ve proje bir gecede yazılacak bir şey değildi. Öylece kalakaldım “şu an ben bu kriteri sağlayamıyor mu oldum?” dedim yani bütün kriterleri dün sağlıyordum ve kadroyu alabiliyordum ama “projen yok ve dosyanı geri al” dediler ve ben dosyamı aldım getirdim buraya koydum. Gaza geldim ve “proje yapacağım” dedim. Ondan önce de tek yazarlı bir makale kriteri çıkmıştı. Tek yazarlı makalem yoktu, bu kez tek yazarlı makale peşine düştüm. Tam onu halledeyim derken onu geri çektiler, başka bir şey çıktı. Bu sürekli böyle. Artık ne yapsam olmuyor diye bir algı oluştu bende.-K19 (A.DÖÜ.E.)

K19’un (A.DÖÜ.E.) yaşadığı durumdan anlaşılacağı üzere, atama ve yükseltme kriterlerinin sıklıkla değiştirilmesi ve akademisyenlerin bu kriterleri sağlamaları yönünde bir baskı hissettikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, akademisyenlerin bu süreçte özgürlükleri sınırlanmakta, kriterleri sağlayamamaları açısından kendilerini

çaresiz hissedebilmektedirler. Benzer bir değerlendirme de K18 (A.DÖÜ.E.) tarafından şu şekilde paylaşılmıştır:

Atama yükseltme kriterlerinin çok adaletsiz olduğunu düşünüyorum. Çok performans merkezli, nitelikten çok niceliğe odaklanan ve sadece belirli tipte bir akademisyene akademinin kapılarını açan bir puanlama sistemi var. 7/24 sürekli çalışan, makale yazmak için diğer faaliyetlerini belki göz ardı edebilecek ve sadece yayına odaklanacak ya da sadece kendi projesine odaklanacak. Gerçekçi olmayan, gerçek hayattan, politik bağlamdan, gündelik yaşamdan kopuk bir akademisyen profili. Bu adil değil. Ben iki çocuklu ve boşanmış bir anneyim ve benim bu kriterleri o beklenen sürede gerçekleştirme şansım yok. Ben kötü, niteliksiz bir akademisyen olduğumdan değil, bu at yarışında o atla koşamadığım için. Benim gibi birçok kadın var. Bu anlamda destek sistemimiz yok. Sadece talep edilen ve sürekli kırbaçlanan bir sistem var ve kırbaçlanıyorum ama benim taşıdığım atın üstünde de çok yük var onlar, kadar hızlı koşabilmem mümkün değil.-K18 (A.DÖÜ.E.)

K18 (A.DÖÜ.E.), atama ve yükseltme kriterlerini sağlama sürecini bir at yarışına benzetmekte, bu yarışta herkesin koşullarının aynı olmadığını, kadın akademisyenlerin domestik rollerinin de olduğunu ve dolayısıyla bu yarışta kendilerinden beklenen hızı ve performansı gösteremeyebildiklerini vurgulamakta, bu sorunun önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca, bu kriterlerin, akademisyenleri belirli bir kalıba soktuğu, tektipleştirdiği, sosyal yönlerinin körelmesine yol açabildiği anlaşılmakta; dolayısıyla, akademik özgürlüğe zarar veren bir durum olarak görülmektedir.

İş Güvencesizliği. Öğretim elemanları, istihdam ve çalışma koşullarına ilişkin sorunları akademik özgürlük bağlamında değerlendirdiklerinde, öne çıkan sorunlardan biri olarak iş güvencesizliğini vurgulamaktadırlar. Örneğin K5 (O.P.E.);

Akademik özgürlük gereği görevini yapmaya çalışan insanları korkutmak, yetkiyi kötüye kullanmak bir suçtur. Ama bunun suç olduğunu söyleyecek bizler değiliz elbette. Yani bu konunun sorumluları var. Biz savcı değiliz, ama maalesef böyle bir ortamda hiç kimsenin bırakın akademik özgürlüğü, iş güvencesi bile yok; öyle bir noktada yani. Böyle bir ortamda akademik özgürlük fazlaca lüks kalıyor.-K5 (O.P.E.)

ifadesiyle, Türkiye’de akademisyenlerin iş güvencesinin olmadığını, dolayısıyla akademik özgürlüklerinden de söz edilemeyeceğini belirtmektedir. Benzer şekilde K14

(A.AR.SO.) de, konuya ilişkin olarak bir örnek durum paylaşmış, görüşünü şu şekilde dile getirmiştir:

Benim tez hocam da 5 yıllık doçentti profesörlüğü gelse profesör olacaktı ama doktor öğretim üyesi kadrosunda çalıştırılıyordu 2008'den beri. Kadro için yeni kriterlerle yeni bir dosya daha oluşturması istendi, o da “hayır ben doçentim bana doçentliği verin” dedi, sonra da verilmedi. Bunun üzerine, fakülte yönetim kurulu bir karar aldı ve hocayı işten çıkardı. Dolayısıyla iş güvencesi yok. Yani akademik özgürlüğünün en önemli parçası budur. İş güvencesi üzerinden özelliklere asistanlara bir sopa gösteriliyor, onların akademik özgürlükleri bu şekilde kısıtlanıyor.-K14 (A.AR.SO.)

K14'ün (A.AR.SO.) verdiği örnekten, öğretim elemanlarının çok kolay bir şekilde ilişkilerinin kesilebildiği, akademik özgürlüklerine müdahale edilerek kolaylıkla işten çıkarılabildikleri anlaşılmaktadır. K14 (A.AR.SO.) ayrıca, özellikle araştırma görevlileri için bu durumun daha yoğun yaşandığını, iş güvencesinin bir tehdit unsuru olarak kullanıldığını belirtmektedir. Benzer bir değerlendirme de K1 (H.P.E.) tarafından “Kadro verilecek, düşünün ki doktor öğretim üyeliği kadrosu. 50d’li olan araştırma görevlilerine, yani böyle sözleşmeli statüde çalışanlara görev süreleri bittiğinde doktor öğretim üyesi kadrosu verilmiyor ve bazı üniversiteler işten çıkarıyor bu kişileri” şeklinde yapılmış, K1 (H.P.E.), sözleşmeli olarak istihdam edilen araştırma görevlilerinin doktora sonrası işten çıkarılmalarını iş güvencesizliği ve akademik özgürlük bağlamında eleştirmektedir.

Tablo 27’de ve yukarıda paylaşılan katılımcı görüşleri incelendiğinde, istihdam ve çalışma koşulları bağlamında öğretim elemanları iş güvencesizliği sorunu olduğunu, akademisyenlerin kolaylıkla ilişkilerinin kesilebildiğini, görevde yükselmeleri sağlanmayıp işten çıkarıldıklarını örneklerle anlatmakta, bu durumu akademik özgürlük bağlamında önemli bir sorun olarak göstermektedirler.

Yetersiz Maaş. Maaşların yetersiz olması öğretim elemanları tarafından istihdam ve çalışma koşulları bağlamındaki sorunlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu durumun, akademik özgürlüğü sınırlandırdığını belirtmektedirler. Örneğin K17 (O.DÖÜ.F.);

Akademisyen maaşları olması gerekenin çok altında. Geçim derdi olduğu zaman ne araştırma yapılabilir, ne kongreye gidilir. Akademisyen gezip görmelidir, kendini geliştirmelidir. Akademik özgürlüğün içindedir bu da.-K17 (O.DÖÜ.F.)

şeklindeki değerlendirmesiyle, akademisyenlerin düşük düzeyde maaş aldıklarını, bu nedenle akademik etkinliklere katılma ve bilimsel çalışmalarını sürdürme konusunda sorunlar yaşadıklarını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, akademisyenliğin kişinin kendini geliştirmesi gereken bir meslek olduğunu, bu nedenle gezip öğrenmesi gerektiğini vurgulayarak maaşların yetersizliğinin akademik özgürlük bağlamında bu anlamda sorun oluşturduğunun altını çizmektedir. K17 (O.DÖÜ.F.) ile benzer görüşte olan bir diğer öğretim elemanı da K16'dır (A.DOÇ.F.). K16 (A.DOÇ.F.) “Çünkü şu anda kabul etmek gerekir ki ülkemizde de bir ekonomik krizdeyiz dolayısıyla her şeyin fiyatı artıyor Tabii ki maaş da artıyor ama orantılı olmuyor” cümlesiyle maaş artışlarının yeteri miktarda olmadığına, ekonomik krizde akademisyenlerin de bu anlamda sorun yaşadıklarına değinmektedir.

Maaşlar konusunda K4 (H.P.SA.) de farklı bir değerlendirmede bulunmuş, görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

Herkes aynı maaşın verilmesi de pek doğru değil, her unvana benzer oranlarda maaş verilmesi insanlarda hızlı yükselme konusunda bir miktar isteksizliği neden oluyor. Bu anlamda maaşların çeşitlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.- K4 (H.P.SA.)

K4 (H.P.SA.), unvanlar arası maaş farkının artırılması gerektiğini, üst unvanlara verilen maaşların miktarının artırılmasının alt unvanlarda görevde yükselme konusunda bir motivasyon kaynağı olabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda, K4 (H.P.SA.), akademisyenlerin görevde yükselmeye karşı isteksiz olabileceklerini belirterek, maaşların akademik faaliyetlerdeki önemine dikkat çekmektedir.

Öğretim elemanlarının yetersiz maaş sorununa ilişkin görüşlerine bakıldığında, bu durumun akademik etkinliklerini, dolayısıyla akademik özgürlüklerini sınırlandırdığını, maddi yetersizlik nedeniyle bilimsel etkinliklere katılamama, araştırma yapamama gibi sorunlara yol açtığı anlaşılmaktadır. Balyer de (2011) bu bağlamda benzer şekilde, öğretim elemanlarının maaşları kadar var olabildikleri, yetersiz maaş nedeniyle araştırma yapamadıkları zira öncelikle temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıkları sonucuna ulaşmıştır.

Neoliberal politikaların üniversitelere yansımaları bağlamında akademik çalışmaların piyasa hedef ve beklentilerini karşılaması yönündeki kriter ve uygulamalar, üniversite-özel sektör/sanayi işbirlikleri ile akademisyenlerin akademik ve mali konularda özel sektöre yönelmeye mecbur bırakıldıkları düşünüldüğünde, maaşların yetersizliği nedeniyle yoksullaşan akademisyenlerin özel sektörde iş arayışlarına girebilecekleri, dolayısıyla akademik faaliyetlerini piyasaya hizmet ederek sürdürmek durumunda kalabilecekleri günümüz koşullarında öngörülebilir bir gerçekliktir.

Çalışma Saatleri. Akademik özgürlük bağlamında istihdam ve çalışma koşulları değerlendirildiğinde öğretim elemanlarının sorun olarak gördükleri bir diğer konu ise çalışma saatlerinin esnek olmamasıdır. Örneğin K9 (O.AR.SO.);

Mesai saatleri konusunda özellikle araştırma görevlileri üzerinde bir baskı oluyor. Biz bütün gün ofiste, laboratuvar da çalışıp eve gidince de çalışmaya devam ediyoruz. Ben kendi tezime ancak hafta sonu bakabiliyorum. Her an her yerde mesai yapıyoruz zaten.-K9 (O.AR.SO.)

ifadesiyle özellikle araştırma görevlileri açısından çalışma saatlerinin sıkı olmasını eleştirmekte, iş dışı gün ve saatlerde de çalıştıklarını belirterek mesai saatlerinin akademisyenler üzerinde bir baskı oluşturduğunu dile getirmektedir.

Benzer şekilde K5 (O.P.E.) de;

Günümüzde çok fazla işe gelmeme falan filan deniyor, ama öğretim üyeleri bağlamında anlaşılabilir bir durum bu. Biz 24 saat çalışan insanlarız anlatabildim mi? Yani burada illa ofiste çalışılması gerekmiyor.-K5 (O.P.E.)

şeklindeki değerlendirmesiyle, akademisyenler esnek çalışma saatleri olması gerektiğini düşünmekte, tek çalışma ortamının ofis olmadığını, akademisyenlerin zaten sürekli çalışma halinde olduklarının altını çizmektedir.

Düşünce/İfade Özgürlüğü. Bu kategori altında öğretim elemanlarının akademik özgürlük bağlamında Türkiye’de akademisyenlerin düşünce/ifade özgürlüğüne ilişkin sorunlar ile ilgili görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 28’de bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 28

Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Akademisyenlerin Düşünce/İfade Özgürlüğüne İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Türkiye’de Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlar	Düşünce/İfade Özgürlüğü	Otosansür	Otosansür burada da işliyor, özgür bağımsız hissettiğimi söyleyemem; üç kere yutkunup ondan sonra konuşabiliyorum, bazen de hiç söyleyemiyorum-K18 (A.DÖÜ.E.)
		İşten çıkarılma kaygısı	Her an işten çıkarılma korkusu, her an bir baskıyla karşılaşma durumu oluyor. Ben kendi üniversitemde bunu yaşamadım, ama başka üniversitelerde yaşayan çok arkadaşım oldu. Yani 50d’li olduğu için senin ipinin ucunda gibi söylemlerle bile karşılaştıklarını duyuyorum.-K8 (G.AR.F.)
		Etiketlenme	Özellikle politik konularda eleştiride bulunacağınız zaman bir şekilde etiketlenme, hatta soruşturma ve benzeri süreçlerle karşılaşma riskiniz çok fazla-K12 (H.DOÇ.E.)
		Atama ve yükseltme sürecine etkisi	Kadro meselesi artık bir sopaya dönüştürüldü siyasi iktidar tarafından, dolayısıyla çok uzun yıllardan beri hocalarımıza hak ettikleri kadrolar verilmiyor-K14 (A.AR.SO.)

Otosansür. Akademik özgürlük bağlamında öğretim elemanlarının dile getirdikleri sorunlardan biri de düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda yeterince özgür hissetmemeleri, düşüncelerini ifade ederken otosansür uygulamalarıdır. Örneğin K18 (A.DÖÜ.E.);

Özellikle sosyal medya konusunda tamamen kendimi baskı altında hissettiğimi söyleyebilirim. Oradan takip edildiğimi biliyorum. Sosyal medya paylaşımlarımda da bir sorunla karşılaşmadım, çünkü otosansür uyguluyorum burada da.-K18 (A.DÖÜ.E.)

ifadesiyle sosyal medya paylaşımlarına değinerek bu platformlarda da kendi düşüncelerini ifade eden bir paylaşım yapacağı zamanlarda otosansüre başvurduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde K1 (H.P.E.) ve K9 (O.AR.SO.) da;

Sosyal medyayı aktif kullanan biriyim. Twitter’da 15.000 civarı takipçim var. Kimi zaman mesleki konularda böyle bir şeyler söyleyeyim, dokunayım, düşüncelerimi ifade edeyim diyorum; ama trollerden kaynaklı olarak düşüncelerimi tam da ifade etmiyorum.-K1 (H.P.E.)

Her anlamda kontrol ediliyoruz, sosyal medya hesaplarımıza kadar siyasi söylem dışında sosyal medyada da Instagram’da paylaştığımız fotoğraflara kadar her şekilde kontrol ediliyoruz. Bazı şeyleri paylaşamıyoruz. Bu yüzden üzerimizde bir kontrol, bir engellenme hissedip susuyoruz.-K9 (O.AR.SO.)

şeklindeki ifadeleriyle, görüşlerini sosyal medya üzerinde dile getirmekten kaçındıklarını, bu anlamda çekince yaşadıklarını, kontrol altında hissettiklerini ve düşüncelerini tam anlamıyla veya hiç paylaşmadıklarını vurgulamaktadırlar.

Yalnızca sosyal medya platformlarında değil, sosyal ve kurumsal yaşamda da bu anlamda problem yaşandığını, otosansüre başvurulduğunu belirten öğretim elemanları da görüşlerini şu şekillerde dile getirmektedirler:

Ben kendi adıma konuşursam, akademik özgürlük konusunda sınır tanımıyorum; ama bunun bedelini ödeyeceğimi bilerek yapıyorum bunu. Biliyorum ki ben bunun karşılığında bir bedel ödeyeceğim, ama birçok arkadaşım meslektaşım bu bedeli ödemek istemiyor. Ödemek istemediği için de kendine otosansür uyguluyor.-K14 (A.AR.SO.)

K14 (A.AR.SO.)’ün görüşüne bakıldığında, düşüncelerini özgürce ifade edebilmenin bir bedel ödemeyi göze almak gerektirdiğini düşünmekte, bu anlamda kendisinin bu bedeli göze alarak özgürce düşüncelerini paylaşabildiğini belirtmekte; ancak bu durumdan kaçınan ve otosansür uygulayan meslektaşlarının olduğunu da belirtmektedir.

Düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında sorunlar yaşandığına ve otosansüre başvurulduğuna ilişkin K11’in (H.AR.SO.) de; “Dekanla, rektörle aramız bozulması diyerek söz söylemesi gerektiği halde sözünü esirgeyen, düşünce ve ifadelerine otosansür uygulayan hocalar var” cümlesinden de kurum içi ilişkilerin ve yönetim ile diyalogun zarar görmemesi amacıyla akademisyenlerin kendi düşüncelerini dile getirmeyi tercih etmediklerini, susma yoluna gittikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 28’de ve yukarıdaki görüşlerde ifade edildiği gibi, öğretim elemanları düşünce ve ifade özgürlüğünü akademik özgürlük bağlamında değerlendirdiklerinde, Türkiye’de bu açıdan kontrol ve engellemeler ile karşılaşıldığı, akademisyenlerin de bu yönde çekinceleri olduğu ve özgür bir şekilde düşünce ve eleştirilerini gerek sosyal medya platformlarında gerekse sosyal ve kurumsal ortamlarda dile getirmekten kaçındıkları, otosansürü yaygın bir şekilde uyguladıkları anlaşılmaktadır.

İşten Çıkarılma Kaygısı. Akademik özgürlük düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında öğretim elemanlarının yaşadıkları sorunlar bağlamında öne çıkan bir başka durum ise işten çıkarılma kaygısı taşımaları ve dolayısıyla bu özgürlüğe yeterince sahip olamamalarıdır. Konuya ilişkin olarak örneğin K1 (H.P.E.), düşüncelerini özgürce ifade etmek istediğini ancak bunu yapmasına engel olan işten çıkarılma kaygısı yaşadığını şu ifadelerle dile getirmektedir:

Aslında söylemek istediğim pek çok şey var, ama çekincelerim var. İşimi, mesleğimi kaybetmek istemiyorum, ondan dolayı korkuyorum. Korkmayanlar da vardır, ama başlarına bin bir türlü bela geliyor. Cesaretli olan yapıyor, bende o cesaret yok. Söylenecek neler geliyor aklıma, ama şimdi diyorum ki “bunu yaparsam sabah işimden olabilirim, boş ver” diyorum, o yüzden yapamıyorum.- K1 (H.P.E.)

K1 (H.P.E.) ile benzer görüşte olan K14 (A.AR.SO.) de;

Hangimiz özgür hissediyoruz ki? Mesela benim Twitter hesabım var, ama orada biliyorum ki bugün söylediğim sözler yüzünden bir gün sıra bana da gelecek ve diğer bir sürü arkadaşım gibi pek çok konuda hakkımda dava açılabilir. Sıra bana daha gelmediği için yazıyorum, söylüyorum. Yani söz söyleme konusunda hiç kimse bir özgürlüğe sahip değil. Bunun sebebi iş güvencesizliği olabilir, işini kaybetme kaygısı olabilir -K14 (A.AR.SO.)

şeklindeki değerlendirmesiyle, akademisyenlerin düşüncelerini ifade etmede özgür hissetmediklerini, iş güvencesizliği ve işlerini kaybetme kaygısı nedeniyle bu konuda çekince yaşadıklarını ifade etmektedir. Kendisinin düşüncelerini paylaşması nedeniyle bir gün bu tür bir sorun ile karşılaşabileceğinden de endişe duymaktadır. Benzer şekilde K15’in (H.DÖÜ.F.) de;

Ben de düşündüklerimi söylemek istiyorum, ben de o cesurlardan olmak istiyorum, ben de bir katkı koymak istiyorum ama bir yandan da göze alamıyorum. Yani sırf bir şeye imza attığım için işimden olmayı göze alamıyorum.... Bu konuyla ilgili çok bedeller ödeyenler var, onlar sadece düşündüklerini söylediler, eleştirilerini açıkça ifade ettiler. Burada da onlarla benzer düşünceleri paylaşıp korktuğu için susan ve vicdan azabı yaşayan bir çevreye dahilim ben. Yani benim de hem akademisyen olarak hem de normal vatandaş olarak aslında akademik özgürlük bağlamında onlarla benzer durumları yaşayabilme ihtimalim var.-K15 (H.DÖÜ.F.)

ifadesinden anlaşılabacağı üzere, yalnızca bir akademisyen olarak değil, aynı zamanda bir vatandaş olarak da bu açıdan özgür hissetmediğini, daha önce bu anlamda sorunlar ile

karşılaştan, işini kaybeden kişilerin yaşadıklarını kendisinin de yaşayabileceğinden bahsetmekte, bu durumu akademik özgürlüğü sınırlandıran bir durum olarak görmektedir. Benzer şekilde K18 (A.DÖÜ.E.) de “Bu sebeplerden KHK ile atılan arkadaşlarımız oldu, bunları yaşadık” diyerek geçmişte bu nedenle işini kaybeden meslektaşlarının yaşadıklarını örnek vererek, kendilerinin de bu nedenle endişe duyduklarını dile getirmektedir.

Tablo 29’a ve yukarıdaki görüşlere bakıldığında, öğretim elemanlarının düşünce ve ifadelerini dile getirmede işten çıkarılma kaygısı taşıdıkları görülmekte, bu sebepten ötürü işini kaybeden meslektaşlarının olduğunu ve benzer durumları kendilerinin de yaşayabilecekleri kaygısı taşıdıklarını, bu nedenle düşüncelerini paylaşmada özgür hissedemediklerini dile getirmektedirler.

Etiketlenme. Düşüncelerini özgürce ifade etme konusunda dile getirilen sorunlardan biri de etiketlenme durumudur. Öğretim elemanları, düşüncelerini, eleştirilerini paylaştıklarında etiketlenebildiklerini, bu durumun yaşanmasından çekindikleri için düşüncelerini ifade etmekten kaçınabildiklerini, bu anlamda özgürlüklerinin sınırlandığını belirtmektedirler. Örneğin K16 (A.DOÇ.F.);

Kurumsal ve akademik konularda olarak özgür olduğumu düşünüyorum, ama siyasal konularda özgür olduğumu düşünmüyorum. Yani aslında diğer meslektaşlarımdan gelebilecek tepkilerden, beni etiketlemelerinden de çekiniyorum.-K16 (A.DOÇ.F.)

şeklindeki görüşüyle, siyasal konulara ilişkin kendi görüşünü paylaşmaktan çekindiğini, meslektaşları tarafından etiketlenme kaygısı duyduğundan bu anlamda kendini geri çektiğini ifade etmektedir. K16’nın (A.DOÇ.F.) bu görüşüne katılan K10 (G.AR.E.) da “Özellikle siyasal konulara girdiğimizde, herhangi bir cümlemden dolayı birilerinin beni etiketlemesinden rahatsız olacağım için uzak duruyorum” şeklindeki ifadesiyle etiketlenme kaygısı taşıdığını dile getirmektedir. Benzer şekilde K15 (H.DÖÜ.F.) de “İşaretlenmekten, etiketlenmekten korkuyorum. Dolayısıyla çok kısıtlayıcı bir ortam olduğunu düşünüyorum” diyerek bu açıdan akademisyenlerin kısıtlandığını dile getirerek, etiketlenme kaygısı taşıdığını vurgulamaktadır. Bu soruna ilişkin olarak K6 (A.P.SO.), kendi üniversitesinde yaşanan bir durumu örnek vererek şu şekilde anlatmaktadır:

Bizim bir forumumuz var, Hacettepe akademisyenlerinin tümü üye o foruma. Eskiden bu forum sık sık çalışırdı, insanlar düşüncelerini yazardı. Bir öğretim üyesi arkadaşımız oraya bir eleştirisini yazdı ve saygısızlıkla itham edildi. Artık hiç kimse yazmıyor.-K6 (A.P.SO.)

K6'nın (A.P.SO.) anlattığı duruma bakıldığında, bir öğretim üyesinin düşüncesini paylaştığı için “saygısız” olarak etiketlenmesi, diğer öğretim elemanlarına da yansımış, görüşlerini paylaşmaktan çekinmişlerdir. Dolayısıyla, etiketlenmemek için kendi görüşlerini ifade etme konusunda çekinik davranmaya başlamışlardır.

Öğretim elemanları, düşüncelerini ifade ettikleri için meslektaşları tarafından etiketlenmekten çekindiklerini, bu anlamda endişe duyduklarını ve dolayısıyla düşüncelerini dile getirmekten kaçınabildiklerini ifade etmektedirler. Akademisyen olarak fikir, eleştiri, görüşlerini paylaşamamaları akademik özgürlük bağlamında kendileri için bir kısıtlama oluşturmaktadır.

Atama ve Yükseltme Sürecine Etkisi. Akademik özgürlük düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında öğretim elemanlarının yaşadıkları sorunlar bağlamında öne çıkan bir başka durum ise öğretim elemanlarının düşünce, görüş, eleştirilerini paylaşmalarının atama ve yükseltme süreçlerine olumsuz yönde etki edebilmesidir. Örneğin K13 (O.DOÇ.E.) bu konuda kendi deneyimini ve görüşünü şu şekilde anlatmaktadır:

Türkiye'de söylediğimiz her şeyden sorumlu tutuluyoruz. Yani şu andaki akademik ortamda akademik konularda veya başka konularda ne söylediği konusunda özgür olduğunu düşünen çok az sayıda akademisyen var. Çünkü bunun sonuçları var, yaşadığımız sonuçlar var yani, benim şu anda mesela benim doçentliğim verilmiyor, verilmemesinin sebebi kara listede olmam. -K13 (O.DOÇ.E.)

K13 (O.DOÇ.E.), görevde yükselme sürecinde yaşadığı sorunlarda dile getirdiği görüşlerinin, eleştirilerinin olumsuz etkileri olduğunu vurgulamakta, özgürce düşüncesini ifade ettiği için “kara liste” ye alındığı, bu nedenle kadrosunun verilmediğini dile getirmektedir. Benzer şekilde K14 (A.AR.SO.) de;

Ben siyasal bilgiler fakültesine geldiğimden beri maalesef çeşitli davalar ya da akademik özlük haklarıma yönelik saldırılar oluyor. Sadece siyasal bilgilerden bahsetmiyorum, herkese başka şekillerde oluyor. Mesela araştırmacı görevlilerinin 33a'dan 50d'ye geçirilmesi. Yani bütün bu süreçlerin hepsi birer birer dava sürecine dönüştü ve işi politize etti.-K14 (A.AR.SO.)

şeklindeki açıklamasıyla, kendisinin bu yönde sorunlar yaşamakta olduğunu, akademik özlük haklarına yönelik olumsuz durumlar yaşandığını dile getirmekte ve benzer şekilde bazı fakültelerde araştırma görevlilerinin kadrolarının geçici kadro olan 50d kadrosuna alınmalarını örnek vermekte, bu yaşananların akademisyenleri dava açmak durumunda bıraktığını ve durumu siyasallaştırmasını eleştirmektedir.

Öğretim elemanlarının görüşleri incelendiğinde, atama ve yükseltme süreçlerine olumsuz anlamda etkileri olabileceği kaygısıyla düşüncelerini, eleştirilerini, görüşlerini özgürce paylaşma konusunda özgür olamadıkları, hak ettikleri kadrolarının görüşleri sebebiyle verilmemesi gibi durumların yaşandığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde, Güner'in (2017) araştırmasında da akademisyenlerin, atama ve yükseltme süreçlerinde sorun yaşamamak için siyasal, dini ve ideolojik düşüncelerini özgürce ifade etmekten çekindikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Düşünce/ifade özgürlüğü açısından öğretim elemanlarının birtakım kısıtlamalar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Öğretim elemanları, bu kısıtlamaların bir sonucu olarak derslerinde ve genel olarak kurumsal veya sosyal yaşamda otosansür uygulamak durumunda kalabildiklerini, mevcut egemen siyasal politika ve uygulamalar ile ilgili eleştirel veya karşıt görüş sunmaktan kaçınmak durumunda kalabildiklerini zira görevlerine son verilmesi, haklarında soruşturma açılması gibi olumsuzluklara maruz kalmayı ve atama ve terfi süreçlerinde engellerle karşılaşmayı istemediklerini belirtmektedirler. Ayrıca, ifadelerinin yanlış veya farklı şekillerde yorumlanabilmesi veya toplumdaki çeşitli gruplar ile ilişkilendirilebilmeleri nedeniyle etiketlenebildikleri ve bu durumu yaşamamak için otosansüre başvurabildiklerini ifade etmektedirler.

Avrupa Komisyonu kapsamında “Akademik Özgürlük, Üniversite Özerkliği Demokrasinin Geleceği Küresel Forumu”nda (Bergan, Gallagher, ve Harkavy, 2019) sunulan bildirgede, akademik özgürlük ve üniversite özerkliğinin sağlanmamasının demokrasinin geleceğini riske attığının, tüm akademik bireylerin ve öğrencilerin akademik özgürlüğe sahip olmaları gerektiğinin, kampüslerin ifade özgürlüğünün olduğu birer tartışma ve gerçeği araştırma alanları olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bildirgede, ayrıca, siyasal nedenlerle hiçbir şekilde üniversite özerkliğinin ve akademik özgürlüğün sınırlandırılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Lima Bildirgesi'nde de, akademik özgürlük; akademik bir çevrenin üyelerinin bireysel veya toplu olarak bilgiyi araştırma, inceleme, tartışma, belgeleme, üretme, öğretme, anlatma ve yazma yoluyla

edinmelerinde, geliştirmelerinde ve iletmelerindeki özgürlükler olarak tanımlanmış, akademik özgürlüğün, akademik çevrenin tüm üyelerini kapsadığı, müdahale ve baskıya maruz kalmadan bilim üretme, ders verme ve ders seçme, yayın yapma, sendika kurma ve sendikaya katılma ve görüş ifade etme hakkından doğan bir özgürlük olduğu vurgulanmıştır (DÜS, 2021).

Kurul (2019), okulların bir söylem alanı olduğunu; ancak, konuşmanın yasak olduğunu belirterek, genel olarak toplumda ve eğitim kuruluşlarındaki düşünce/ifade özgürlüğü ihlallerine ilişkin görüşünü şu sözlerle ifade etmektedir:

“Toplumda hiyerarşiyi derinleştirmek istiyorsanız, insanı da buna koşulsuz rıza gösteren bireyler olarak yetiştirmek istiyorsunuz demektir; eğitimi de buna göre merkezi, hiyerarşik ve otoriter bir örgütlenme ile inşa edersiniz. Okulun bileşenleri bu yönetim anlayışında, çok az tartışır; asıl olan teknokratların, merkezdeki uzmanların ve hakim siyasi anlayışın, kısaca hükümet sürecinin ne dediğidir. Bu modelde, eğitim tabanının bir şeylerin değışeceğıne ilişkin umudu yoktur ya da çok azdır. Okullar ve hatta okulların içinde yaşadığı kentler umudun mekanı değıldir. Okullarda, tanınmayanlar, dilsizleştirilenler, reddedilenler ve nesneleştirilenler, kısaca öteki olarak yaşamak zorunda kalanlar vardır.”

Kurul’un (2019) yukarıda yer verilen görüşünün, bu çalışmada düşünce /ifade özgürlüğü bağlamında ulaşılan öğretim elemanı görüşlerini özetler nitelikte olduğu görölmekte, öğretim elemanlarının akademik özgürlüklerinin ifade özgürlüğü açısından da kısıtlandığını belirtmeleri, otosansür, etiketlenme, işten çıkarılma kaygısı olduğunu vurgulamaları ve atama ve yükseltme süreçlerinde yaşayabilecekleri olumsuzluklara dair endişe duymaları bu görüşü desteklemektedir.

Katılımcı görüşlerinden de anlaşılacağı üzere, Türkiye’de öğretim elemanlarının düşüncelerini özgür bir şekilde ifade edememeleri, otosansüre başvurmak durumunda kalmaları, işlerini kaybetme endişesi ve hak ettikleri atama ve terfilerde özgürce düşüncelerini ifade etmeleri nedeniyle sorun yaşamaları akademik özgürlüğü ihlal eden politika ve uygulamaların varlığını gözler önüne sermektedir.

Sendika/Akademik Örgüt Kurma/Katılma. Bu kategori altında öğretim elemanlarının akademik özgürlük bağlamında Türkiye’de akademisyenlerin sendika/akademik örgüt kurma/katılma özgürlüğüne ilişkin sorunlar ile ilgili görüşlerini içeren kodlar yer almaktadır. Tablo 29’da bu kodlar açıklanmaktadır.

Tablo 29

Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Akademisyenlerin Sendika/Akademik Örgüt Kurma/Katılmaya İlişkin Sorunlar ile İlgili Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Görüşler
Türkiye’de Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlar	Sendika/Akademik Örgüt Kurma/Katılma	Bireyselliğe olumsuz etkisi	Bir sendikaya bağlanmaktansa bireysel olarak mücadele vermek isterim, sendikalı olmanın çalışma özgürlüğünü kısıtladığını düşünüyorum-K16 (A.DOÇ.F.)
		Sendikaların Siyasileşmesi	Sendikalar bir siyasi partinin koluymuş gibi olduğu için öyle olmak istemeseler bile öyle algılandığı için bir ayrıştırma olduğu da çok aşıkâr; öyle olduğu için ben bunun içerisinde yer almayı kendi açımdan çok istemedim-K19 (A.DÖÜ.E.)
		Etiketlenme	Bizde sendikacılık bambaşka işliyor. Bizde sendikacılık, insanları etiketlemek için var gibi. Başka hiçbir şeye yaradığını düşünmüyorum. Asla ve asla hiçbir şekilde etiketlenmekten hoşlanmıyorum. Sendikalar kişileri etiketliyor, bir kalıba sokuyor; şu hoca şucu deniyor; hayır ben şucu değilim ve bir sendikaya üye olmak beni şucu yapmamalı -K10 (G.AR.E.)
		İşten çıkarılma kaygısı	Bağlı olduğunuz sendikaya bağlı olarak bu sizin akademik intiharınız anlamına da gelebiliyor, durum bu kadar ciddi, çünkü örneğin 2017’de ihraç edildi birçok akademisyen-K11 (H.AR.SO.)
		Atama ve yükseltme sürecine olumsuz etkisi	Benim şu anda mesela doçentliğim verilmiyor, verilmemesinin sebebi kara listede olmam-K13 (O.DOÇ.E.)

Bireyselliğe Olumsuz Etkisi. Sendika/akademik örgüt kurma/katılma konusunda akademik özgürlük bağlamında sorunlar yaşandığı anlaşılmakta, öğretim elemanları bu yöndeki çekincelerinin nedeni olarak sendikaların akademisyenlerin bireyselliğine olumsuz etkileri olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir. Örneğin K7 (G.DOÇ.E.); “Ben kendim sendika ile olan pozisyonumu çok yakın olmadığını söyleyebilirim, çünkü benim akademik özgürlüğümü engelleyeceğini düşünüyorum. Oradaki yansızlığımızı veya belli bir noktada birlikte hareket etmeyi zorlayabileceği için akademide daha bağımsız, bağlantısız bir pozisyon almak gerektiğini düşünüyorum” şeklindeki görüşüyle bir akademisyen olarak yansız, tarafsız, bağımsız ve bağlantısız olmayı

önemsediğini, sendikaların buna olumsuz anlamda etki edebileceğini ve bu nedenle sendikalara mesafeli durduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde, K17 (O.DÖÜ.F.) de;

Akademisyenlik bireyselliğin çok önde olduğu bir yol. Yani burada akademisyenlerin sendika kurmasının nasıl bir şeye hizmet edeceğini çok bilemiyorum. Yani “biz az maaş alıyoruz, daha çok maaş alalım” baskısı yapmak için ise, bunun için sadece sendikaya gerek var mı?-K17 (O.DÖÜ.F.)

ifadesiyle, akademisyenlikte bireyselliği vurgulayarak, sendikaların akademisyenlerin sorunu çözmede etkili olabildiklerini düşünmemekte, sendikaları bu anlamda gerekli bulmamaktadır.

K17 (O.DÖÜ.F.) ile benzer görüşte olan K6 (A.P.SO.)’nın değerlendirmesi de şu şekildedir:

Sendika bizde pek işe yaramaz gibi geliyor. Yani akademisyenler biraz çeşitlidir, akademik ortam olur zaten herkesin kendi kafasına göre bir çözümü vardır, çok sesliliğin olduğu bir yerdir yani. Belli bir amaç uğruna bir sendika bana biraz bu alanda iş yapamaz gibi geliyor.-K6 (A.P.SO.)

Bu yönde görüş belirten bir başka öğretim elemanı da K4’tür (H.P.SA.). K4 (H.P.SA.);

Şunu kabul etmiyorum yani bir sendikaya üye olunca “şu şekilde davranalım” gibi bir fark oluyor. Yani burada bize bir kısıtlama olduğunu düşünüyorum. O sendikaya üyeyim diye o şekilde davranmam gerektiğini düşünüyorum. Yani sendikada yapılan oylamalarda benim fikrim çoğunluktan daha farklı olabilir ama sırf onların istediği şekilde davranman gerekliliği oluyor, yani burada bir çelişki var. Sendikacılık örgütlü hareket etmek gerçekten güzel ama tabii böyle şeyler de var. Ben B yolunu düşünürken çoğunluk A yolunu seçti diye ben niye A yolunu seçmek zorunda olayım ki? O yüzden bir sendika veya kuruluşunun içerisine girmek istemem yani, sendikaların yapısından veya bu yöntemin nasıl olduğundan bağımsız bir şekilde, özgür olmak istiyorum.-K4 (H.P.SA.)

şeklinde görüş belirterek, sendikaların akademisyenleri belirli bir kalıba göre şekillendirdiğini, kişilerin bireysel karar alma ve farklı seçimler yapabilmelerinin önünde bir engel oluşturduğunu düşünmekte, bu nedenle sendikaya üye olmayı akademisyenler açısından bir kısıtlama olarak değerlendirmektedir.

Öğretim elemanları arasında sendikalara mesafeli olan ve hiçbir sendikaya üye olmayan; ancak, kendi alanında akademik bir kuruluşa, derneğe üye olan ve bu dernekleri sendikalardan ayırarak olumlu etkilerini dile getiren kişiler olmuştur. Örneğin K5 (O.P.E.);

Bence sendikalı olmak mesleğin deformasyonu da oluyor bir anlamda. Sürekli bireysel çalıştığınız zaman bireysel kaygılarınız ön plana çıkıyor, sendikalı olunca bir dayanışma içinde oluyorsunuz. Sendikalar biraz daha güncel politikadaki tartışmalar üzerinden işliyor, biraz zaman kaybı gibi geliyor bu bana. Dernek ise sendikanın yerini tutmaz elbette ama güçlü bir dernek istediğini yapar üyelerinin haklarını korur bunun örnekleri var Türkiye'de. En doğru örgütlenmeyi kendi alanlarımızın derneklerinde buluyorum. Yani hem sivil toplum kuruluşu hem de akademik dernekler olabilir yani kendi alanımızdaki meseleleri ele alıyoruz.-K5 (O.P.E.)

şeklindeki değerlendirmesiyle, dernekleri sendikalardan ayrı bir yere koymakta, siyasal yönelimli olmamaları, akademik odaklı oldukları ve bu nedenle akademisyenlerin kendi alanlarındaki sorunları ele almalarına olanak tanındığını belirtmektedir. Öte yandan, sendikaların dayanışmayı sağladığını; ancak, politik meseleler odaklı olduklarından akademisyenlerin mesleki ve bireysel kaygılarının geri planda tutulmasına yol açtıkları için akademisyenliğin bireyselliğine aykırı oldukları görüşündedir.

Tablo 29 ve katılımcı görüşlerinden anlaşılacağı üzere, öğretim elemanları sendikaların akademisyenlerin bireyselliklerini, bağımsızlıklarını ve kendi kararlarını alabilmelerini olumsuz etkileyebileceğini, bu bağlamda akademik özgürlüğe karşı da bir kısıtlama olarak gördüklerini dile getirmekte, akademik dernek ve benzeri akademik örgütleri sendikalardan farklı olarak akademik konulara daha çok eğilmeleri nedeniyle ve akademisyenlerin bireyselliğini kısıtlamamaları açısından buralara üye olmayı daha uygun bulmaktadırlar.

Sendikaların Siyasileşmesi. Öğretim elemanları, sendika/akademik örgüt kurma/katılma konusunda birtakım çekince ve endişelere sahip olduklarını belirtmekte, sendikaların siyasileşmesi bu açıdan sorun olarak değerlendirmektedirler. Konuya ilişkin olarak örneğin K5 (O.P.E.) “Sendikaların belli politik afiliasyonları var; akademisyenler sevdiklerini küstürmek, kızdırmak istemiyorlar.” şeklindeki ifadesiyle, sendikaların siyasal bağlantıları olduğunu ve kişilerin de yakınlık ilişkisi içerisinde ilişkilerini sürdürme amacıyla bir sendikaya üye olduğunu veya olmadığını belirtmektedir. K12 (H.DOÇ.E.) de;

Bu konuda yasal bir engel yok ama sendikaların hepsi siyasi bir kimlikle öne çıkıyor ya da ilişkilendiriliyor. Özellikle Türkiye’de 15 Temmuz sonrası olanları dikkate aldığımız zaman bu sendikalarla veya benzeri kuruluşlarla resmi bir bağ kurma konusunda bir değil iki kez düşünüyorum. Önemli ve değerli buluyorum sendika ve sendikal faaliyetleri ama o kadar farklı yerlere çekilebiliyor ki orayla olan ilişkiniz, siz kendinizi olmadık yere açıklamak zorunda kalıyorsunuz ve sırf bu nedenle çoğu kez desteklemeyi veya bir parçası olmak konusunda bu yüzden geri adım atıyorum.-K12 (H.DOÇ.E.)

şeklindeki değerlendirmesi ile, sendikaların siyasal yönleri olduğunu, sendika üyeliklerinin farklı şekillerde yorumlanabildiğini ve bu nedenle kendisinin herhangi bir sendikaya üye olmaktan çekindiğini dile getirmektedir. Benzer şekilde K10 (G.AR.E.) da;

İktidara yakın sendikaya üye olmaktan kimse çekinmiyor, bu konuda herkes özgür; ama muhalif bir sendikaya veya örgüte olmaktan tabii ki insanlar çekiniyor. Bizdeki sorun, sistemin doğru işlememesi. Bir sendika iktidar yanlısı olamaz olamaz. Sendikanın doğasına aykırı. Sendikalar iktidarı yola sokmak için vardır ve bir sendika eğer zaten gerekli olan görevlerini yerine getirmiyorsa da zaten sendika değildir. -K10 (G.AR.E.)

şeklindeki yorumuyla, siyasal iktidar yanlısı olarak faaliyet gösteren sendikalar olmasını eleştirmekte, bu durumu sendikaların var oluşuna aykırı olarak değerlendirmektedir.

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde, öğretim elemanları, sendikaların siyasi bağlantıları, siyasi kimlikleri olduğunu, bu nedenle kendilerinin bu sendikalara üye olmalarının üye oldukları sendikanın bağlantılı olduğu siyasal yönelim veya partinin bir parçası olarak görülmek istemediklerinden veya sırf bu sendikalara üye oldukları için kurumda sorun yaşamaktan çekindiklerinden dolayı sendikalardan uzak durmak durumunda kalabildiklerini belirtmekte, sendikaların siyasileşmesini bu bağlamda akademik özgürlük açısından eleştirmektedirler.

Etiketlenme. Öğretim elemanları, sendika/akademik örgüt kurma/katılma konusunda birtakım çekince ve endişelere sahip olmalarının ve bu anlamda sendikalara üye olma özgürlüklerinin kısıtlanmasının sebeplerinden biri olarak etiketlenme sorununa dikkat çekmekte, üyesi olacakları sendika nedeniyle başkaları tarafından etiketlenmekten çekindiklerini dile getirmektedirler. Örneğin K12 (H.DOÇ.E.) konuya ilişkin şu değerlendirmede bulunmuştur:

Belirli bir kuruluş veya sendikayla etkileşim halindeyseniz sizi terörist ilan edebiliyorlar, çok ciddi bir şey bu. Akademik özgürlüğümüz sınırlandırmanın ötesinde sizi açıkça kendi bakış açısına veya kendi çıkarlarına göre tehlikeli ya

da sakıncalı bulduğu kişilerle birlikte yan yana koyuyor hiçbir bağın olmadan ve sizi terör ile ilişkili faaliyetlerle ilişkilendiriyor. Türkiye öyle bir yere getirildi ki yapacağımız bir şeyi iki kere üç kere düşünüyoruz ve genelde ben ne yazık ki uzak duruyorum sendikalardan.-K12 (H.DOÇ.E.)

K12 (H.DOÇ.E.) ile benzer görüşte olan K15 (H.DÖÜ.F.) de;

Şu anda biraz daha işten atılma korkusu var insanların, etiketlenme korkusu var. Özellikle mesela sendikalar deyince mesela “solcu mudur ya da sağcı mıdır? Hükümete yakın mıdır?” hükümete yakın değilse ilk o gözden çıkarılacaktır. Yani etiketleme çok fazla. Dolayısıyla baktığımızda ben ömrüm boyunca çekindim bazı şeylerden, kendi küçük çevrem hariç bazı şeyleri ifade etmekten hep çekindim. Çünkü başıma geleceklerden korktum.-K15 (H.DÖÜ.F.)

şeklindeki değerlendirmesi ile, sendikalara üye olmaktan, hangi sendikaya üye olduğunu söylemekten çekindiğini, etiketlenmek istemediğini, sorunlar ile karşılaşabileceğini dile getirmektedir. Dolayısıyla, istediği sendikaya özgürce üye olamadığı, üye olduğu sendikayı özgürce söyleyemediği anlaşılmaktadır.

K13 (O.DOÇ.E.) de bu yönde şu şekilde görüş belirtmektedir:

Kendi üniversitem içerisinde tabii ki sendikaya üye olmanın onun sonuçlarını yaşıyoruz zaman zaman. Öğretmen Elemanları Derneği, hatta ODTÜ Mezunları Derneği’ne üye olmak, oranın aktivitelerine katılmak bile bazen bizde içeride sorun yaratabiliyor. Yani seni sınıflandırıyor, seni kategorize ediyor “sen bunlardansın” gibi. Tabii bunlar yaşanıyor ama beni engellemiyor açıkçası.-K13 (O.DOÇ.E.)

K13 (O.DOÇ.E.), yalnızca sendika üyeliği değil aynı zamanda akademik bir dernek veya örgüte üye olma veya faaliyetlerine katılma konusunda da sorunlar yaşanabildiğini, bu konuda özgür hissetmediklerini, üye oldukları sendika ve derneklere göre kişilerin sınıflandırıldığını, etiketlendirildiğini belirterek bu durumu eleştirmektedir. Kendisinin bu etiketleri önemsemediğini de belirtmekte, akademik özgürlüğüne yapılan bu müdahalelere karşı durduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 29 ve yukarıdaki görüşleri incelendiğinde, öğretim elemanlarının sendika/akademik örgüt kurma/katılma konusunda çekince yaşadıklarını, bu çekincenin etiketlenme kaygısı taşımalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Öğretim elemanları, sendika ve akademik derneklere üye olma konusunda çeşitli görüşlere sahip olup, etiketlenme, farklı şekillerde kategorize edilme, ilgileri olmayan gruplar ile özdeşleştirilmeleri gibi durumlardan kaçınma yoluna giderek sendika/derneklere üye

olmamayı seçmekte, sendikalı veya bir derneğe üye olan katılımcılar ise etiketlenme durumunu yaşıyor olmaktan yakınmakta, akademik özgürlüğü kısıtlayan bir durum olarak görmektedirler.

İşten Çıkarılma Kaygısı. Öğretim elemanlarının, sendika/akademik örgüt kurma/katılma konusunda birtakım çekince ve endişelere sahip olmalarının ve bu anlamda sendikalara üye olma özgürlüklerinin kısıtlanmasının nedenlerinden bir diğeri ise işten çıkarılma kaygısıdır. Örneğin K14 (A.AR.SO.);

Ben sendikanın işyeri temsilcisiyim aynı zamanda, dolayısıyla oradan biliyorum; “yani aslında sizinle aynı görüşteyiz ama çekincelerimiz var iş kaygımız var, o nedenle üye olmuyoruz sendikaya” diyenler oluyor. Darbe sürecinden sonra bir sürü insan sendikalardan istifa etti, çünkü korktular, sendika üyelikleri üzerinden acaba başlarına bir şey gelir mi diye işten atılırlar mı diye. -K14 (A.AR.SO.)

şeklindeki ifadesiyle, öğretim elemanlarının sendikaya üye olmak istememelerinin sebebi olarak işten çıkarılma kaygısı taşımaları olduğunu, korktuklarını belirtmektedir. Benzer şekilde K11 (H.AR.SO.) de;

Barış Bildirisi 2016 yılında imzalandı, 2017'den itibaren de akademisyenlerin tasfiyesi başladı. En büyük yıkımlar da İstanbul ve Ankara'da ve bir ölçüde İzmir'de oldu. Biz bunu hissettik. En çok da Eğitim Sen üyelerini etkiledi, bizim sendikamızın üyelerini etkiledi. Akademik özgürlük açısından bunun ötesinde söylenecek çok bir şey yok deneyim ortada.-K11 (H.AR.SO.)

ifadesiyle yakın geçmişte yaşanan bir durumu örnek vererek, kendi üye olduğu sendikanın üyesi olan akademisyenlerin bu durumdan büyük ölçüde etkilendiklerini, işten çıkarıldıklarını belirtmekte, dolayısıyla, sendikalara üye olma veya sendikal faaliyetlere katılma konusunda özgürlüğe ilişkin sorunların olduğunu ve bu durumun akademik özgürlüğü etkilediğini vurgulamaktadır.

Tablo 29 ve yukarıdaki görüşlerden anlaşılacağı üzere, işten çıkarılma kaygısı akademisyenlerin bir sendika veya akademik dernek kurma veya üye olma konusunda geri adım atmalarına, özgür olamamalarına yol açmakta, geçmişte meslektaşlarının yaşadıklarını kendilerinin de yaşamasını istememelerinden ötürü özellikle sendikalara karşı mesafeli durabilmektedirler. Ayrıca, belirli sendikalara üye olan akademisyenler, bu yönde daha fazla müdahale ile karşılaştıklarından işten çıkarılma oranlarının ve

kaygılarının daha yüksek olduğunu da belirterek bu durumu akademik özgürlüklerine de bir müdahale olarak değerlendirmektedirler.

Atama ve Yükseltme Sürecine Olumsuz Etkisi. Öğretim elemanları, sendika/akademik örgüt kurma/katılma özgürlüğü açısından yaşadıkları sorunlardan bir diğeri ise atama ve yükseltme sürecine olan olumsuz etkileridir. Bu bağlamda örneğin K1 (H.P.E.); “Örgütlenmek yasak olmamakla birlikte örgütlü bir şekilde bir bariyer var görünmeyen bir cam tavan var. Ben sendika üyesiyim ama korkuyorum, yani yıllarca ‘evet ben bu sendikaya üyeyim’ diyen ben dahi şu anda korkudan söyleyemiyorum.” ifadesiyle, sendika üyeliği nedeniyle akademisyenlerin yükselmelerinin önünde bir engel oluşturulduğunu, bu açıdan akademik özgürlüklerine müdahale edildiğini dile getirmekte, kendisinin bu nedenle hangi sendikaya üye olduğunu dahi söylemekten çekindiğini, korktuğunu belirtmektedir. K1’in (H.P.E.) bu görüşüne katılan bir başka katılımcı da K14’tür (A.AR.SO.). K14 (A.AR.SO.) de;

Hangi sendikaya üye olduğumuz bile o kadar önemli ki, üniversite yönetimi tarafından baskı altına alınıp alınmayacağımızı belirliyor. İnsanlar bu açıdan hiç özgür değil, üye olmak isteyip olamayanlar var. Mesela benim sendikalı 2 tane arkadaşım doçent oldukları halde araştırma görevlisi kadrosunda yıllarca çalıştırıldılar. Birine yeni geldi kadrosu, ama diğerine daha gelmedi mesela. Üstelik bu kişiler profesörlük kadrosunu da hak eden düzeyde yetkinlikteler.-K14 (A.AR.SO.)

ifadesiyle üniversite yönetimlerinin her sendikaya bakışının aynı olmadığını, bazı sendikalara üye olan akademisyenlerin yönetim tarafından baskı görebildiğini, bu nedenle özgür olamadıklarını dile getirmektedir. Ayrıca, K14 (A.AR.SO.), akademisyenlerin hak ettikleri kadrolara bu sebeplerden ötürü yükseltilmediklerini belirterek atama ve yükseltme süreçlerine sendika/akademik örgüt üyeliğinin olumsuz etkisine tanıklık ettiğini ifade etmektedir.

Tablo 29’daki ve yukarıda yer verilen görüşlerden anlaşılacağı üzere, öğretim elemanları sendika/akademik örgüt kurma/katılmalarının atama ve yükseltme süreçlerine olumsuz anlamda etki ettiğini veya edebileceğini düşünmekte, bu nedenle özellikle bazı sendikalara katılmaktan çekindiklerini, üyesi oldukları sendikayı söyleyemediklerini, yükseltme süreçlerinde sorun yaşayabilecekleri kaygısı taşıdıklarını dile getirmektedirler. Dolayısıyla, atama ve yükseltme süreçlerini olumsuz etkilemesi

bakımından sendika ve derneklere üyelik özgürlüğünün kısıtlandığı, akademik özgürlük bağlamında bu açıdan müdahaleler yaşandığı anlaşılmaktadır.

Büken'e göre (2006) öğretim üyelerinin bilimsel araştırma ve eğitim-öğretim görevleri dışında bir diğer önemli görevi de toplumsal sorunlara yaklaşımları ve toplumun önünü açacak çözüm önerileri sunmalarıdır. Sivil toplum örgütü görevi üstlenen öğretim üyeleri dernek ve sendikaları halen istenen düzeyde üye sayısı bulamadıkları için çeşitli konulardaki talepleri yetkililer tarafından dikkate alınmamaktadır. Öğretim üyeleri dernek ve sendikalarının etkin olmayışı, yayın organlarının bulunmayışı, geniş anlamda öğretim üyelerinin kendi görüşlerini ifade edecek alan bulamamalarına neden olmaktadır. Böylece de üniversiteler kendi iç dinamiklerini tartışmamakta ve bilimsel alandaki üretimden gelen güçlerini yansıtamamaktadır. Dolayısıyla, akademik özgürlüğü etkileyen sorunlardan biri olarak öğretim elemanlarının sendika/akademik örgüt kurma veya katılma konusunda özgür olamamalarından söz etmek mümkündür.

Genel olarak bu çalışmada akademik özgürlüğe ilişkin olarak öğretim elemanlarının değindikleri sorunlar bilimsel özgürlük ve eğitim-öğretim özgürlüğü bağlamında araştırma ve eğitim faaliyetlerinde akademisyenlerin akademik özgürlüğün gerektirdiği şekilde bir özgürlüğe sahip olamadıkları, YÖK'ün bu konulara ilişkin kararları alan yetkili kurum olması ve öğretim elemanlarına akademik özgürlük alanı tanınmaması nedeniyle kararlara katılımlarının sağlanamaması sorunları ön plana çıkmakta, ayrıca kayırmacılık, liyakatsizlik, atama ve terfilerde akademik özgürlüğü sınırlayan kriterler, düşünce/ifade özgürlüğü ve sendika/akademik örgüt kurma/katılma, araştırma ve yayın yapma ve eğitim öğretim faaliyetlerinde yaşanan kısıtlamalar, iş güvencesizliği, memurlaştırılma, yetersiz maaş ve akademik teşvik sistemi gibi uygulamalarla piyasa hedeflerini gerçekleştirmeye dönük kriterler akademik özgürlüğe ilişkin sorunlar olarak vurgulanmaktadır.

Bu araştırmanın bulgularına benzer şekilde, Türkiye'de akademik özgürlüğe ilişkin sorunlar bağlamında Doğan'ın (2016), "Akademisyen ve Öğrencilerin Perspektifinden Akademik Özgürlük: Nitel Bir Araştırma" başlıklı çalışmasında akademik özgürlük bağlamında yaşanan sorunların eğitim-öğretim özgürlüğü, araştırma özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve kurumsal özgürlük olarak kategorize edildiği görülmektedir. Benzer şekilde, Balyer (2011) tarafından gerçekleştirilen "Akademik

Özgürlük: Türkiye’deki Akademisyenlerin Algıları” isimli çalışmada da araştırma özgürlüğü ve ifade özgürlüğü, kararlara katılım özgürlüğü bakımından sorunlar ile karşılaşıldığı, aynı zamanda kurumsal özerkliğin olmaması, üniversite-sanayi işbirliği, üniversite-özel sektör işbirliği ve mali yetersizlikler gibi sorunların da akademik özgürlüğü olumsuz yönde etkileyen sorunlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akademik Özgürlüğe ilişkin sorunlar bağlamında, Türkiye’deki bir başka araştırma 2022 yılında Hünler (2022) tarafından gerçekleştirilen “Türkiye’de Akademik Özgürlük” başlıklı çalışmadır. Hünler’in (2022) çalışmasında akademik özgürlük ile ilgili karşılaşılan sorunlar çok sayıda akademisyenin işine son verilmesi ve yeni işe alım uygulamaları, araştırma ve öğretim özgürlüğüne müdahaleler, akademik özgürlüğe dolaylı müdahaleler (sansür, otosansür, korku, endişe, vb.), bilimsel bilginin yayılımında yaşanan müdahaleler, araştırmacı hareketliliğindeki kısıtlamalar, akademisyenlerin susturulması ve sansür, ifade özgürlüğüne ve siyasal haklara müdahale, LGBTIQ öğrencilerin hedef gösterilmesi, kimlik farklılıkları ve çalışma alanı farklılıklarına müdahale olarak belirtilmiştir.

Bozkurt’un (2012) “Örgütsel Demokrasiyi ve Akademik Özgürlüğü Benimseme ve Türkiye’de Uygulanabilir Bulma Düzeyine İlişkin Öğretim Elemanlarının Görüşleri” başlıklı Doktora tez çalışmasının bulgularına göre de akademik özgürlük ile ilgili sorunlar hiyerarşik yapı, siyasi kamplaşmalar, mevcut yasal düzenleme (YÖK yasası), uygulamalı bilimlere öncelik verilmesi, araştırma yaparken izin alınması gereken kuruluşların fazla olması, yöneticiler, bürokratik engeller ve iyi yetişememedir.

Güner’in 2017 yılında “Eğitim Fakülteleri Öğretim Üyelerinin Akademik Özgürlük Algılarının İncelenmesi” başlıklı Doktora tez çalışması kapsamında gerçekleştirdiği nitel görüşmeler sonucu elde ettiği bulgulara göre, öğretim üyeleri akademik özgürlük bağlamında öğretme özgürlüğü, araştırma ve yayın özgürlüğü, akademik eleştiri ve tartışma kültürü, kamusal alanda uzmanlık alanı dışındaki konuşma özgürlüğü bağlamlarında sorunlar yaşanmakta, ayrıca, iş güvencesi, yasal çerçeve, ikili ilişkiler ve kayırmacılık, sorunlu akademisyen profili bağlamlarında da akademisyenlerin akademik özgürlük ile ilgili sorunlar ile karşılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

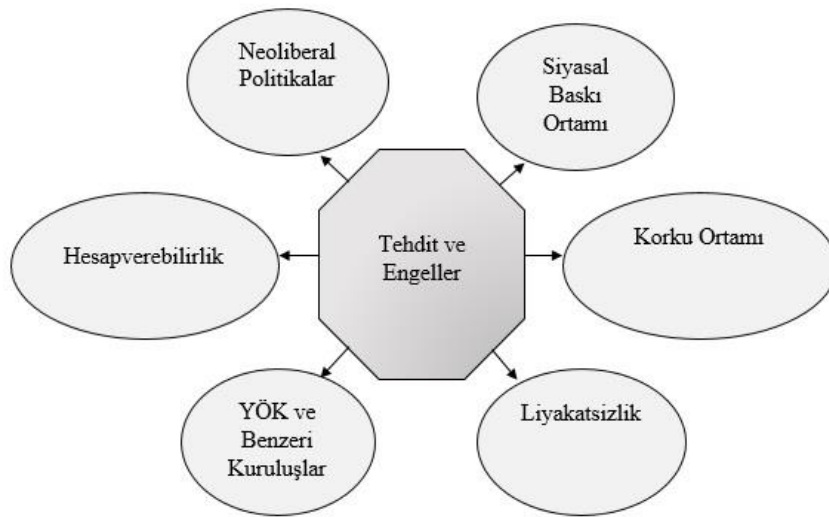
2022 Akademik Özgürlük Endeksi'ne (Academic Freeom Index) göre, 2011-2021 yılları arasında Türkiye, Brezilya ve Tayland ile birlikte 0,4 puan düşüş göstermiş, öğrenciler ve araştırmalar açısından potansiyel tehlike (potential danger zone) arz eden bir ülke konumuna gelmiştir (Kinzelbach, Lindberg, Pelke, Spannagel, 2022). Araştırmada, 1 puan en yüksek değer olarak kabul edilmektedir; Türkiye 2011 yılında 0,5 puan düzeyinde ve C kategorisindeyken, 2021 yılında 0,1 puan ile E kategorisine gerilemiştir. Bu kategoride bulunan diğer ülkeler ise Çin, Mısır, İran, Ruanda, Kuzey Kore ve Suriye'dir (Kinzelbach, Lindberg, Pelke, Spannagel, 2022). Akademik özgürlük endeksindeki bu gerilemenin ülke demokrasisinin gidişatı ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira 2023 Demokrasi Raporu'na göre Türkiye 2011'de liberal demokrasi endeksinde 0,35 puana sahip iken, 2022'de 0,12 düzeyinde bir puana doğru gerileme göstermiş, bu endeksin en düşük ülkeler tablosundaki %20-30'luk dilimi içerisine girmiştir. Türkiye ile benzer puana sahip ülkeler arasında Filistin, Mısır, Ruanda, Vietnam, Cezayir, Etiyopya ve Kazakistan gibi ülkeler bulunmaktadır ve Türkiye dahil olmak üzere bu ülkelerde demokrasi yerine çok partili seçimlerin yapıldığı, ifade ve örgütlenme özgürlüğü ile özgür ve adil seçimler gibi temel koşulların yetersiz düzeyde olduğu yönetim biçimi seçimli otokrasi (electoral autocracy) uygulandığı belirtilmektedir (V-Dem Institute, 2023).

Kinzelbach ve Pelke (2023) tarafından 2023 yılının Mart ayında yayımlanan güncel rapora göre de, Türkiye en düşük akademik özgürlük puanına sahip ülkeler sıralamasında en alt kategori olan %10-20'lik dilime girmiş, 2012-2022 yılları arasındaki durumu gösteren bu rapora göre 2012 yılında C statüsünde akademik özgürlük düzeyine sahip Türkiye 2022 yılında, 2021'de olduğu gibi Küba, Ruanda, Mısır, Çin, Suudi Arabistan, Kuzey Kore gibi ülkelerin de bulunduğu E statüsünde yer almaktadır.

SAR'ın 2020 Free to Think raporunda, Türkiye'de akademik özgürlüğün ihlal edildiği durumlar paylaşılmakta, bu durumlardan biri olarak; Türk Tabipler Birliği'nin Covid-19 gözlem ekibi üyesi ve Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyesi Profesör Dr. Kayıhan Pala'nın resmi olarak açıklanan Bursa'daki ölüm oranlarının güvenilirliğine ilişkin endişelerini paylaşması nedeniyle hakkında disiplin soruşturması açılmasına değinilmekte, bu ve benzeri durumların sık sık yaşandığı belirtilerek Türkiye'deki yetkililerin akademik özgürlük ile ilgili bu sorunların giderilmesine yönelik adım atmadıkları, özerk üniversitenin yerini eleştirel söyleme karşı kullanılan baskı araçlarının aldığı vurgulanmaktadır (SAR, 2020).

Akademik Özgürlük Endeksi raporu ve SAR-Free to Think raporunda belirtilen tespit ve değerlendirmeler, bu çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Türkiye’de akademik özgürlük ve üniversite özerkliğine tüm boyutlarıyla müdahale edildiği, pek çok akademisyenin bilimsel özgürlük, ifade özgürlüğü, iş güvencesi, sendikal hak ve özgürlükler ve benzer pek çok bağlamda bu tür müdahalelere maruz kaldıkları hem yukarıda yer verilen uluslararası çalışmalarda, raporlarda hem de bu araştırma ve diğer yurtiçi araştırmalarda ortaya konmaktadır.

Tehdit ve Engeller. Öğretim elemanları ile gerçekleştirilen görüşmelerde Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı tehdit ve engellerin neler olduğu sorulmuştur. Verilen yanıtlardan hareketle, öğretim elemanlarının Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı tehdit ve engelleri neoliberal politikalar, siyasal baskı ortamı, korku ortamı, liyakatsizlik, YÖK ve benzeri kuruluşlar ve hesapverebilirlik konuları üzerinden değerlendirdikleri görülmüştür. Öğretim elemanlarının Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı tehdit ve engelleri bu konulara değinerek ele almalarından ötürü, tehdit ve engeller teması neoliberal politikalar, siyasal baskı ortamı, korku ortamı, liyakatsizlik, YÖK ve benzeri kuruluşlar ve hesapverebilirlik şeklinde kategorilendirilmiştir. Kategoriler Şekil 8’de gösterilmiştir.

Şekil 8. Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe Karşı Tehdit ve Engeller

Şekil 8’de görüldüğü üzere, öğretim elemanlarının Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı tehdit ve engellere ilişkin görüşleri neoliberal politikalar, siyasal baskı ortamı, korku ortamı, liyakatsizlik, YÖK ve benzeri kuruluşlar ve hesapverebilirlik kategorileri altında toplanmaktadır. Her bir kategori kendi içerisinde aşağıda açıklanmıştır. Tablo 30’da bu kategorilere ilişkin görüşlere yer verilmiştir.

Tablo 30

Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe Karşı Tehdit ve Engellere İlişkin Görüşleri

Tema	Kategoriler	Görüşler
Tehdit ve Engeller	Neoliberal politikalar	Üniversitede çeşitli projeler geliştirmek isteniyor, ama deniyor ki A şirketinin şu konuda bir ihtiyacı var bu projeyi o şekilde yaparsan seni desteklerim, ama o şekilde yapmayacaksan desteklemiyorum diyor, sopa olarak kullanıyor aslında-K14 (A.AR.SO.) Üniversite alanının piyasalaştırılması sonucunda üniversitenin yetkili organlarını, birimlerini piyasa aktörlerine ve uluslararası olma sürecine uymaya zorluyor-K1 (H.P.E.) Özel sektör, kendisinin istediği insan profilini yetiştirmesi için üniversiteye mali destek veriyor ve üniversitenin yetiştirdiği insanlar özel sektörün işine yarayacak. Dolayısıyla sektöre insan yetiştirilmiş oluyor.-K19 (A.DÖÜ.E.)
	Siyasal baskı ortamı	Üniversitelerin iktidarın arka bahçesi gibi görünmesi ya da bir tür kadrolaşma aracı ya da bilgi üretme aracı olarak görülmesi zaten başlı başına bir tehdit üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe-K18 (A.DÖÜ.E.) Üniversite ve iktidar arasındaki o çatışma her dönem ve insanlık tarihi boyunca hep var, ama bilim doğal olarak itaatsizlik istiyor. Buradan hareketle de bir itaat sürecinin dışında kalma mücadelesini hep veriyor-K7 (G.DOÇ.E.)
	Korku ortamı	Türkiye’de söylediğimiz her şeyden sorumlu tutuluyoruz yani şu andaki akademik ortamda akademik konularda veya başka konularda ne söylediğini konusunda özgür olduğunu düşünen çok az sayıda akademisyen var çünkü bunun sonuçları var yaşadığımız sonuçlar var-K13 (O.DOÇ.E.)
	Liyakatsizlik	Türkiye’de üniversitelerde yeterince liyakat olduğunu düşünmüyorum-K8 (G.AR.F.)
	YÖK ve benzeri kuruluşlar	YÖK formasyon açın diyor, şu dersi açın diyor, şu ana bilim dalı açılın diyor; bunlar direkt yasa dışı müdahaleler, anayasaya aykırı müdahaleler aslında-K5 (O.P.E.)
	Hesapverebilirlik	Hesapverebilirlik üzerinden kontrol ediliyoruz.-K1 (H.P.E.)

Neoliberal Politikalar. Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı tehdit ve engellerden biri olarak değerlendirilen neoliberal politikaların üniversiteler ve akademisyenler üzerindeki etkisi araştırmalarda ve eğitim-öğretim faaliyetlerinde neoliberal anlayışın yerleşmesine yol açması nedeniyle üniversitelerin özerkliğini ve akademisyenlerin özgürlüğünü kısıtlayan bir durum olarak ele alınmaktadır. Konuya ilişkin olarak K13 (O.DOÇ.E.) şu şekilde bir değerlendirmede bulunmaktadır:

Üniversite özel sektör ve piyasanın güdümüne girmek zorunda bırakılmış oraya itilmiş. Bu durum devlet tarafından bize dayatılan bir durum aslında bir yandan da, yani mali desteği bize sağlamıyor devlet, “git dışarıdan bul” diyor. Bu sadece Türkiye’de değil, artık dünyada da böyle.-K13 (O.DOÇ.E.)

Benzer şekilde K14 (A.AR.SO.) de;

Üniversiteler şirket gibi yönetilmek isteniyor, şirketlerin temel amacı kar etmek, yükseköğretim de kar elde edilebilecek alanlara yöneltiliyor ve diğer alanlar dışlanıyor....Örneğin bir bölümün projelerini özel sektörün ihtiyaçlarına göre düzenlemeye kalkarsanız ne olur? Özel sektör kar edeceği alanlara yatırım yapar ya da kar edeceğini düşündüğü projeleri finanse eder. Onun dışında projeyi desteklemez, bu oldukça sakıncalı bir süreç. Kamusal malları özel sektör zaten üretmek istemez, çünkü kar yoktur orada ya da dilediği kadar kar elde edemez. - K14 (A.AR.SO.)

şeklindeki değerlendirmesiyle, projelerin özel sektörün destekleyeceği alanlar üzerinden yürütülmek zorunda kalınması, özel sektörün amacının kar etmek olması nedeniyle kar elde edilemeyecek alanları desteklememesinden ötürü bu alanların önemsenmediğini, gelişemediğini vurgulamaktadır.

Neoliberal politikaların etkisiyle akademisyenlerin ve üniversitelerin üzerinde bilimsel araştırmalar bağlamında nicelik açısından bir baskının var olduğunu ve bu nedenle araştırmaların niteliğinden çok sayısının önemsenmesinin neoliberal hedeflerin üniversiteler ve akademisyenleri etkisi altına alması ve dolayısıyla üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe bir tehdit ve engel oluşturması şeklinde değerlendirilmektedir. K7 (G.DOÇ.E.), “Ya üret ya da yok ol “publish or perish” diye bir baskı var akademisyenler üzerinde” cümlesiyle, akademisyenlerin bu sistemde varlıklarını sürdürebilmeleri için sürekli üretiyor olmalarının beklendiğini belirterek, bunu baskı olarak nitelendirmektedir. Benzer şekilde K5 (O.P.E.) de, “Neoliberalizmin bir mantığı var; sayıyı önemsiyor, dolayısıyla akademik çalışmalarda nitelik dibe vurmuş durumda”

diyerek, akademik çalışmaların neoliberal hedeflere yönelik olarak sürdürülmesini eleştirmektedir.

Neoliberal politikalara ilişkin bir başka değerlendirme de K1 (H.P.E.) tarafından yapılmaktadır. K1 (H.P.E.); “Son yıllarda 80lerden sonra neoliberalizm ile birlikte kamu piyasa aktörlerini istek ve beklentileri üniversiteleri kuşatmış durumda, piyasa odaklı bir üniversite yapılanması var. Yani piyasa aktörleri üniversitenin hangi programları açacağına ne kadar ara insan elemanı yetiştireceğine hangi niteliklere sahip olacağına dair baskı kuruyor.” şeklindeki değerlendirmesiyle, neoliberal politikaların üniversitelerde açılacak programları, yetiştirilecek öğrenci sayısı ve profilini piyasanın beklentileri doğrultusunda belirlediğini, üniversitelerin bu konuda özerk olamadıklarını dile getirmektedir. Konuya ilişkin olarak K12 (H.DOÇ.E.) de, “Yükseköğretimin amacı iş piyasasının hedeflerine uygun bireyler yetiştirmek değil, onlar daha işe dönük, piyasa ve market bazlı düşünüyorlar bunu söylerken. Böyle bir üniversite-piyasa ilişkisini tehlikeli buluyorum” ifadesiyle, K1’in (H.P.E.) görüşüne katılmakta, üniversitelerden piyasanın gereksinim duyduğu alanlarda ve uygunlukta bireyler yetiştirmelerinin beklenmesini eleştirmekte, üniversitelerin amacının piyasaya hizmet etmek olmadığı vurgulamaktadır.

Neoliberal anlayışın etkisiyle üniversitelerden piyasanın hedeflerine uygun şekilde eğitim-öğretim faaliyetlerini gerçekleştirmeleri yönündeki beklentiler açısından K14 (A.AR.SO.) de şu şekilde bir değerlendirmede bulunmaktadır:

Üniversite, özel sektör ve piyasa tarafından yönetilirse üniversitelerin nasıl yönetileceğine bunlar karar verecek, bunlar tamamen piyasanın ihtiyaçlarına yönelik kararlar alacak. Yani felsefeymiş, sosyolojiymiş bunlar hayal olacak. Örneğin, küçük üniversitelerde bazı bölümler kapanıyor fizik, kimya gibi, kapanmaya devam ediyor. Neden? Çünkü öğrenci gelmiyor, çünkü bitirdikleri zaman iş bulamıyorlar. Yani bunlar temel bilimler. Bu durumda hiçbir şey kalmıyor zaten geriye ne felsefesi, ne sosyolojisi. Yani bu durumda da üniversite üniversite olmaktan çıkıyor zaten.-K14 (A.AR.SO.)

K14’ün (A.AR.SO.) görüşü incelendiğinde, üniversitelerde fizik ve kimya gibi temel bilimlerin piyasanın ihtiyaçlarına dönük faaliyet göstermemelerinden, iş alanı sunulmadığından özellikle küçük üniversitelerde kapatılmaya başlandığı, benzer şekilde sosyoloji ve felsefe programların da bu nedenlerden dolayı ilgi görmediği,

üniversitelerin akademik programlarının, eğitim-öğretim faaliyetlerinin piyasanın hedeflerine uygunluğuna bağlı olarak sürdürüldüğünü veya kapatıldığı anlaşılmaktadır.

Üniversitelerde neoliberalizmin ve dolayısıyla piyasanın beklentilerinin karşılanması gerektiği anlayışına ilişkin K18 (A.DÖÜ.E.) ise akademisyenlerin kendi tercih ettikleri öğretim yöntemlerini seçebilme özgürlüğünün kısıtlandığına değinmekte, görüşünü şu şekilde ifade etmektedir:

Ben falanca kolejinden mali olarak destek aldığımda o kolejde uygulanan öğretim yöntemini eleştirme konusunda o kadar özgür hissetmeyeceğim. Sanayi-üniversite, özel sektör-üniversite işbirliği de çok teşvik ediliyor. Bir şekilde üniversite özel sektöre bağımlı hale geliyor, bu da özerkliği ve akademik özgürlüğü derinden etkiliyor.-K18 (A.DÖÜ.E.)

K18 (A.DÖÜ.E.), özel sektöre ve piyasaya bağımlı bir üniversitede akademisyenlerin de özgür hissedemeyeceklerini, öğretim yöntemini dahi kendileri belirleyemeyeceklerini vurgulamakta, bu durumun akademik özgürlüğe aykırı olduğunu dile getirmektedir.

Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı tehdit ve engeller açısından öğretim elemanlarınca sıklıkla değinilen konulardan biri neoliberal politikaların üniversiteler üzerindeki etkileridir. Araştırmaların piyasa ve özel sektörün hedeflerine uygun olarak gerçekleştirilmek durumunda kalınması, projelerin piyasanın beklentilerini, şirketlerin kar hedeflerini karşılamak amacıyla yapılması ve çoğunlukla bu yöndeki araştırmaların desteklenmesi üniversiteleri ve akademisyenleri piyasaya bağımlı kılabilmekte ve bu nedenle üniversite özerkliği ve akademik özgürlük açısından tehdit ve engel olarak görülmektedir. Yaşa, O’Hara ve Brown’ın (2022) İrlanda’daki üniversitelerde gerçekleştirdikleri araştırmada da yükseköğretim kuruluşlarının neoliberal ekonomik hedeflere bağımlı hale geldiği, özel kuruluşların hedef ve beklentilerini karşılayarak piyasaya hizmet ettikleri ve bu hedefleri gerçekleştiren bir araç olarak görülerek araçsallaştırıldıkları, piyasanın bilimsel araştırma konu ve bulgularına müdahale ettiği, niceliğin nitelikten daha fazla önemsenmesi bu durumun akademisyenlerin bilimsel özgürlüğüne de müdahale olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde, Roberts-Lyer ve Popatova da (2020), yükseköğretimin neoliberalleşmesi ile finansman kaynaklarının özelleştirilmesi, otosansür, prekaryal istihdam ve artan devlet kontrolünün İrlanda’da üniversite özerkliği ve akademik özgürlük ile ilgili öne çıkan sorunlar olduğu sonucuna varmışlardır.

Neoliberal politikaların üniversiteler ve akademisyenler açısından neden olduğu bu durumlar ile farklı ülkelerde benzer şekillerde karşılaşılabildiği anlaşılmakta, İrlanda'daki bu bağlamdaki sorunların Türkiye'de de benzer düzey ve şekillerde var olduğu görülmektedir. Bu konuda, Lynch (2006), üniversiteleri piyasa odaklı kurumlara dönüştürmenin sanat, kar hedeflerine hizmet etmek yerine toplum yararına hizmet eden sanat, tarih ve eleştirel sosyal bilimler gibi alanlardaki araştırma ve öğretim faaliyetlerini kısıtladığını ve bu alanların gelişmesinin önünde bir engel oluşturduğunu vurgulamaktadır. Van Kampen de (2012), giderek kar odaklı şekilde yürütülen akademik çalışmaların akademinin ve üniversitelerin özüne zarar verdiğini ve üniversitelerin bilginin mali kazanç için belirli yönlemlere yönlendirilmediği ve gizli tutulmak zorunda bırakılmadığı kurumlar olduğunun altını çizmektedir.

Neoliberal politikalar ile bilimsel araştırmalarda piyasa odaklılığın yanı sıra, piyasanın ihtiyaç duyduğu nitelik ve sayıda bireylerin yetiştirilmesi, akademik programların, öğretim yöntemlerinin, ders içeriklerinin, bir başka deyişle, üniversitenin eğitim-öğretim faaliyetlerinin piyasanın hedef ve beklentilerine uygun olarak gerçekleştirilmesi üniversitelerin özerkliğine ve akademik özgürlüğe müdahale olarak yorumlanmakta, öğretim elemanları bu durumu üniversiteler ve akademisyenler açısından tehdit ve engel olarak değerlendirmektedirler. Ünal (2009), kapitalist küreselleşme ile yükseköğretim kurumlarının küresel ve yerel güç ilişkileri çerçevesinde neoliberal toplum projesine uygun olarak yeniden yapılandırıldığını belirtmekte, neoliberal politikaların kurmaya çalıştığı ideolojik hegemonyanın yol açtığı bu dönüşümü eleştirmekte, üniversitelerin yalnızca meslek elemanı yetiştiren kurumlara dönüştürüldüğünü, akademik programların ise işgücü potansiyeli ile ilişkilendirildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, Ural'a göre (2009) üniversiteyi salt bir meslek edinme ortamı olarak anlama ve anlatma, üniversitenin yok olma tehlikesinin yaklaşmakta olduğunun işareti olarak değerlendirilebilir. Özellikle Türkiye'de yerleştirilmeye çalışılan bu yöndeki bir bakış açısının egemenlik alanını sınırlandırmak ve ortadan kaldırmak, mücadelenin öncelikleri arasında yer almalıdır (Ural, 2009). Dolayısıyla, neoliberal politikalar ile eğitim-öğretim ve bilimsel araştırmanın kar odaklı gerçekleştirilmesi ve üniversitelerin şirketlere eleman kazandıran kuruluşlara dönüştürülmeye çalışılmasının üniversitelerin özerk olamamasına, piyasaya bağımlı hale gelmelerine ve akademisyenlerin de özgürlük alanlarının büyük ölçüde sınırlandırılmasına yol açtığı söylenebilir.

Siyasal Baskı Ortamı. Öğretim elemanları, Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı tehdit ve engeller bağlamında siyasetin etkilerini değerlendirdiklerinde en sık değindikleri sorun siyasal baskı ortamıdır. Konuya ilişkin olarak, örneğin K7 (G.DOÇ.E.);

Bir baskı ortamı var. Çevrenizdeki meslektaşlarınıza, arkadaşlarınıza yapılan uygulamalar, size dönük tehditler sizi iktidarın belirlediği alanda kalmaya zorluyor. Buna aykırı bazı şeyler yapabiliyoruz ama ne kadar aykırı yapabiliyoruz? Yine de temkinli davranıyoruz. Yani öyle tamamen düpedüz karşısına çıkamıyorsunuz. Bugünkü iktidardan bahsetmiyorum sadece, güçten bahsediyorum güç organlarının karşısına çıkamamaktan bahsediyorum.-K7 (G.DOÇ.E.)

şeklindeki görüşüyle, üniversitelerin iktidarın, gücün ve güç organlarının üniversiteler üzerinde bir tahakküm oluşturduğunu, üniversiteleri ve akademisyenleri sınırladığını, dolayısıyla özerk üniversite ve özgür akademisyen olabilmenin önünde bir engel ve tehdit olarak durduğunu dile getirmektedir. K7 (G.DOÇ.E.) ile benzer görüşü paylaşan K5 (O.P.E.) de şu şekilde bir değerlendirme yapmaktadır:

Siyaset bir numaralı tehdittir. Yükseköğretim siyasi krizlerden çok etkilenen bir alan ve bu siyasi krizler sonucunda Türkiye’de ilk hizaya çekilen kurum üniversite olmuştur. Bu bir siyasi kültür meselesi. Demokratik seçimlerini yapılması, kanıksanması, bunlar maalesef birbirinden bağımsız olmuyor. Yani üst yapımız darmadağınken, siyasette otokratik yapı varken üniversitelerde de bir demokrasi olmuyor maalesef. Araştırma görevlisinden öğrencisine kadar, öğretim üyesinden yazdığımız rapora kadar her şeye müdahale eden bir yapı bir işleyiş var yani zaten bu konuda Uluslararası Üniversiteler Birliği raporlar yayınlarlar. Türkiye sürpriz olmayacak şekilde her zaman en alt düzeylerde, akademik mali ve idari özerklik bakımından diptedir.-K5 (O.P.E.)

K5 (O.P.E.), üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün önündeki en temel sorun üniversitelerin her konuda siyasal iktidarın müdahalelerine maruz kalmasından dolayı akademik, mali, yönetsel konularda kendi kararlarını alamamasıdır. K5 (O.P.E.), bu sorunun kaynağının ülkenin siyasi kültürü ve yönetim şekli olduğunu belirtmekte, bu durumun üniversitelere yansıdığını dile getirmektedir. Benzer görüşte olan K2 (H.P.SO.) de, “Türkiye’nin içinde bulunduğu baskı ortamı biraz tabii insanları sıkıntıya sokuyor, o baskı boyun eğdiriyor size, kişisel olarak düşündüğünüzü gerçekleştirmede sıkıntı yaşıyorsunuz” cümlesiyle, siyasal baskının genel olarak ülke çapında olduğunu dile getirerek, kendisi de bir akademisyen olarak bu baskıyı hissettiğini belirtmektedir.

Üniversite özerkliğinin ve akademik özgürlüğün önünde en büyük engel olduğu düşünülen siyasal baskı ortamının başta atama ve yükselme süreçlerine, projelerin desteklenmesine, bilimsel araştırmaların konu ve alanlarına olmak üzere üniversitelerin pek çok karar ve uygulamasına etki ettiği, siyasal yakınlığın liyakati ortadan kaldırdığı veya zayıflattığı, akademik özgürlüğü de kısıtladığı anlaşılmaktadır. Örneğin K14 (A.AR.SO.) ve K9 (O.AR.SO.), bu soruna şu şekilde değinmektedirler:

Üniversiteler baskı altında ve hak ettikleri halde insanların kadroları verilmiyor. Dolayısıyla bu kadro meselesini siyasi iktidar ve onun üniversitedeki uzantıları olarak rektör ve dekan birer sopa olarak kullanıyor. Bu da akademik özgürlükler üzerinde çok büyük bir engel oluşturuyor-K14 (A.AR.SO.)

Bölümdeki muhalif hocaların bazı projeleri kesinlikle desteklenmiyor. Ama mesela gelen maillere, bazı kongrelere vesaire bakıyorum; makul bulmadığımız veya çok basit projeler çok büyük destekler alabiliyor. Burada da yine bir siyasi kargaşa var maalesef.-K9 (O.AR.SO.)

Tablo 30 ve yukarıdaki görüşlerden anlaşılabacağı üzere, siyasal baskı ortamının varlığı üniversiteleri ve akademisyenleri özerklik ve özgürlük açısından sınırlandırmakta, üniversitelerin işleyişindeki pek çok karar ve uygulamanın siyasal uygunluk çerçevesinde siyasal müdahaleler ile gerçekleştirilmektedir. Bu nedenlerle, öğretim elemanları bu durumu üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe aykırı bulmakta ve engel olarak görmektedirler.

Benzer şekilde, Öztürk'ün (2004) çalışmasında da, üniversitelerin siyasi otoritelerin müdahalesine maruz kaldıkları ve bu durumun akademik özgürlük ile üniversite özerkliğini zedelediği yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Balyer'in (2011) araştırmasında da siyasi konularda görüşlerini paylaşan bir akademisyenin sözleşmesinin yenilenmemesi gibi bir durum ile karşı karşıya kalabileceğine ilişkin bulguya ulaşılmıştır. Wang'ın (2010) "Çin'de Yüksek Öğretim Yönetimi ve Üniversite Özerkliği" başlıklı araştırmasında da üniversiteler ve akademisyenler üzerindeki siyasi kontrol ve baskıların giderek arttığı ve bu durumun üniversite özerkliği ve akademik özgürlük için bir tehlike oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Bu yönde bulguya ulaşılan bir diğer araştırma da Turpçu'nun (2022) "Yükseköğretimde Holakrasi ve Akademik Özgürlük ile İlişkisi" başlıklı çalışmadır. Turpçu (2022) da, akademisyenlerin araştırma-yayın süreçlerinde toplumsal, kültürel ve siyasi yapının yarattığı baskı ile çeşitli kısıtlamalar ile karşılaştıkları bulgusunu elde etmiştir.

Türkiye’de siyasal baskı ortamının üniversiteler ve akademik özgürlük üzerindeki olumsuz etkileri siyasal baskının yoğun olduğu yıllardaki akademik özgürlük endeksindeki puanlarından anlaşılabilmektedir. Türkiye’de akademik özgürlüğün 1981 yılında 0.05’e düşerek en düşük düzeyi gördüğü, 2004 yılına kadar sürekli bir artış yaşandığı ve 2004 yılında ise 0.56 ile en yüksek düzeye ulaştığı görülmektedir. 2016 yılına kadar giderek düşüşler yaşanmaya başlandığı ve 2015 yılında 0.3 puan düzeyinde olan akademik özgürlüğün 2016 yılında 0.08’e düşerek keskin bir düşüş yaşadığı görülmektedir. Bu düzey (0.08), 2017’de 0.06 seviyesine inmiş, son olarak 2022 yılında 0.08 düzeyinde ölçülmüştür. Bu düşüşün temel nedeninin, 2016 yılındaki darbe girişimi ve sonrasında ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) sürecinde çok sayıda akademisyenin işine son verilmesi, haklarında soruşturma ve davaların açılması gibi olaylar olduğu düşünülmekte ve 2018 yılında OHAL’in sona ermesi; ancak, otoriter yönetim uygulamalarının devam etmesi ile meclisin büyük ölçüde bağımsızlığını yitirmesi, akademisyenler, aydınlar, gazeteciler ve diğer tüm eleştirel seslerin bastırılmaya çalışılması bu puanların gerekçeleri olarak değerlendirilmektedir (Hünler, 2022).

Alada (2008), Türkiye’de üniversitelerin siyasi mücadeleler alanı olduğunu ve tarihimizde önce devlet sonra da piyasanın üniversite üzerinde hâkimiyet kurduğunu belirtmektedir. Lima Bildirgesi’nde de, üniversitelerde siyasal baskı ortamının akademik özgürlüğü ve üniversite özerkliğine aykırı olduğu “akademik çevrenin tüm üyeleri, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve devletten ya da herhangi bir başka kaynaktan gelebilecek müdahale veya baskı endişesi taşımadan işlevlerini yerine getirme hakkına sahiptir” cümlesi ile ifade edilmektedir (DÜS, 2021). Magna Carta Universitatum’da da (1988) üniversitenin; eğitim, öğretim ve araştırma alanlarında siyasal ve ekonomik etkilerden bağımsız olması gerektiği belirtilmektedir.

Korku Ortamı. Öğretim elemanları, Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı tehdit ve engeller bağlamında siyasetin etkilerini değerlendirdiklerinde sıklıkla dile getirdikleri sorunlardan bir diğeri de korku ortamıdır. Konuya ilişkin olarak, örneğin K1 (H.P.E.), “Düşüncelerimi tam da ifade etmiyorum. Yani belki de ‘hocam korkaksınız’ diyebilirsiniz, ama evet gerçekten korkuyorum, korku kültürü var.” ifadesinde bulunarak, korku kültürünün olduğunu, düşüncelerini paylaşmaktan korktuğunu ve bu durumun ifade özgürlüğünü kısıtladığını belirtmektedir. Benzer şekilde K15 (H.DÖÜ.F.) de;

Doğruyu söylemekten korkan, eleştiri yaptığında yükleneceği şeyleri taşıyamayacağını düşünen bir nesil olarak yetiştiğimizi düşünüyorum. Dolayısıyla baktığımızda ben ömrüm boyunca çekindim bazı şeylerden, kendi küçük çevrem hariç bazı şeyleri ifade etmekten hep çekindim. Çünkü başıma geleceklerden korktum. Şöyle bir kötü örnek var yani, sırf düşündüğünü söylediği için veya bir bildirgeye imza attığı için işinden olanlar var. Şimdi bu ortamda bilmiyorum hep şunu diyesim geliyor “Ben de düşündüklerimi söylemek istiyorum, ben de o cesurlardan olmak istiyorum, ben de bir katkı koymak istiyorum” diye içimden geçiyor; ama bir yandan da göze alamıyorum. Yani sırf bir şeye imza attığım için işimden olmayı göze alamıyorum.-K15 (H.DÖÜ.F.)

şeklindeki açıklamasıyla, korku ortamında kendi düşüncesini paylaşabilmesi için cesaretin gerektiğini; ancak, cesur davranarak düşüncelerini paylaştıkları için işten çıkarılan meslektaşlarının olmasının kendisine bu konuda geri adım attırdığını zira işini kaybetmeyi göze alamadığı ve bundan korktuğu için düşüncelerini paylaşmaktan kaçınmak durumunda kaldığını belirtmektedir.

Öğretim elemanları, korku ortamının sosyal medya platformlarında da hissedildiğini belirtmekte, sosyal medyada da bu bağlamda çekince duyduklarını, korktuklarını ifade etmektedirler. Örneğin K8 (G.AR.F.), “Özellikle sosyal medya dezenformasyona çok açık bir ortam olduğu için bu anlamda daha çok korkulan bir alan, orada biraz daha sınırlı ve geride durmayı tercih ediyoruz” cümlesiyle ve K19 (A.DÖÜ.E.) da “Mesela sosyal medyada da tedirgin olarak paylaşım yapıyorum, hesap veremeyeceğim için değil ama verdiğim hesap anlaşılmazsa korkusunu daha çok yaşıyorum, bu korkunun baskısını yaşıyorum. Ailem de dahil olmak üzere; “aman kızım yapma, başım belaya girmesin.” derler hep” şeklindeki ifadesiyle bu durumu açıklamaktadırlar.

Tablo 30 ve yukarıda yer verilen görüşlerden anlaşılabacağı üzere, korku ortamı üniversite özerkliği ve akademik özgürlük açısından bir tehdit ve engel teşkil etmekte, akademisyenler özgürce düşüncelerini paylaşmaktan korktuklarını, tedirgin hissettiklerini dile getirmekte, korkunun hakim olduğu bir ortamda özgür davranabilmeleri için işlerini kaybetmek gibi bedeller ödemeyi göze almaları, kendi tabirleriyle “cesur” olmaları gerektiğini düşünmektedirler. Dolayısıyla, korku ortamının üniversitelerin özerkliğini ve akademisyenlerin özgürlüğünü engelleyebildiği veya sınırlandırabildiği anlaşılmaktadır. Balyer’in (2011) çalışmasında da, korku kültürünün

olduğu bir ortamda çalışan akademisyenin riskli sayılmayacak konularda araştırma yapmaya yöneldiği, bu şekilde çalışmalarını sürdüren kişilerin sorun yaşamadıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Güner de (2017), akademisyenlerin kendi istedikleri ve sorun olarak gördükleri konularda bilimsel araştırma yapmaktan dolayı terfi süreçlerinde sorun yaşamaktan korktukları, Türkiye’de akademisyenlerin bu korku ile çalıştıklarını tespit etmiştir. Bu yönde bulguya ulaşan Turpçu (2022) da, öğretim elemanlarının tabu konuları çalışmakta zorlandıklarını ve araştırma sonuçlarını yazarken çekindiklerini belirtmiştir.

Akademik özgürlüğün kapsamı gereği, akademisyenlerin devlet veya bir başka otorite tarafından korku veya baskı altında olmamaları gerekmektedir (UNESCO, 1997). Korku kültürünün olduğu bir akademide toplumu ilgilendiren sorunların bilimsel yöntemlerle araştırılmasında engeller ile karşılaşılabilirdiği, akademisyenlerin özgürce düşüncelerini ifade edebilmeleri gerekirken işten çıkarılma, soruşturma, etiketlenme gibi kaygılar güdebildiği anlaşılmaktadır. Özgür düşünce ve bilim üretilen yerler olan üniversitelerde korku, kaygı, baskı ortamının olmasının hem akademik özgürlüğü hem de üniversite özerkliğini ihlal eden, üniversitenin var oluş amacı ve işlevleri ile bağdaşmayan bir durum olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, Furedi (2006) korku kültürünün olduğu bir ortamda korkunun korkuyu doğuracağını, bu nedenle üniversitelerde bu kültürün hakim olması halinde akademisyenlerin öz-yabancılaşma yaşamamasından ötürü korku kültürünün normalleşeceğini vurgulamakta, bunun yaşanmaması için korku kültürü ile mücadele ederek risk almak gerektiğinin altını çizmekte ve üniversitelerin mücadele alanları olmaları bakımından tehlike alanları olarak görüldüğünü belirtmektedir.

Liyakatsizlik. Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı tehdit ve engeller bağlamında siyasetin etkilerine ilişkin öne çıkan tehdit ve engellerden bir diğeri de liyakatsizliktir. Öğretim elemanları, üniversitelerdeki liyakatsizlikleri üniversite özerkliğine ve akademik özgürlüğe bir tehdit ve engel olarak görmektedirler. Örneğin K11 (H.AR.SO.);

Liyakatsiz alımlar yapılıyor, yani kadrolar akademik olmayan saiklerle organize ediliyor...Yerel ve bireysel ilişkiler de devreye girebiliyor. Çok karmaşık bu. Yani bölüm başkanının hangi asistanın saç rengini sevdiğiyse bile alakalı olabilir bu ilgili araştırma görevlisinin ya da öğretim görevlisinin bir barış imzacısı

olmasıyla da ilgisi olabilir. Çok çok farklı sebeplerden dolayı da olabilir.-K11 (H.AR.SO.)

şeklindeki değerlendirmesiyle, liyakatin dışındaki çeşitli etmenlerin öğretim üyesi alımlarında, görevde yükseltmelerde ve benzeri uygulamalarda devreye girebilmesini eleştirmektedir. K11 (H.AR.SO.) ile benzer görüşte olan K6 (A.P.SO.) da;

Türkiye'de liyakatin biraz sıkıntıda olduğunu herkes bilir, özellikle üniversitelerde liyakatsizlik söz konusudur. Nepotizm gibi durumlarla akademisyen olduğunu görüyoruz. Bu, Anadolu üniversitelerine gittiğinizde çok daha şiddetli şekilde yaşanıyor. Siyasi etkilerin çok fazla olduğunu görebiliyoruz, eş dost ilişkilerinin çok fazla olduğunu görebiliyoruz.-K6 (A.P.SO.)

şeklindeki ifadesiyle, üniversitelerde liyakatsizlik sorunun olduğunu, sosyal ve siyasal yakınlık ilişkilerinin ön planda olduğunu, bu yakınlıkların üniversitedeki kararlarda belirleyici olduğunu dile getirerek, bu durumun taşra üniversitelerinde daha sık yaşandığını düşündüğünü belirtmektedir.

Üniversitelerde liyakatsizliği üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe bir engel olarak değerlendiren K10 (G.AR.E.) da; “Bizim toplumumuzda çok ciddi bir liyakatsizlik söz konusu maalesef. O zaman ne oluyor, üniversitelerin yönetimindeki herkes kendine yakın olan kişileri alıyor.” cümlesiyle yakınlık ilişkilerinin kadro alımlarındaki belirleyici rolünü eleştirmektedir. Benzer şekilde K5 (O.P.E.) de; “Üniversitelerin hiçbir özerkliği yok, hatta üniversiteler ile YÖK işbirliği yapıp hoşlarına gitmeyen insanların kadrolarını geciktiriyorlar, bazen işten alıyorlar, bu da bir hukuksuzluk, adaletsizlik.” ifadesiyle liyakat esaslı alımlar yapılmadığını, çeşitli gerekçelerle kişilerin görevde yükselmelerinin geciktirildiğini, işten çıkarıldıklarını, üniversitelerin bu konuda YÖK ile birlikte kararlar aldığını belirtmektedir.

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde, öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlük bağlamında tehdit ve engel olarak gördükleri ve sıkça değindikleri sorunlardan birinin liyakatsizlik olduğu, bir başka deyişle, üniversitelerde kadro alımların sosyal veya siyasal yakınlık, yerel ve bireysel ilişkiler çerçevesinde gerçekleştirildiği, bu durumun akademisyenler ve üniversiteler açısından adaletsiz uygulamalara yol açabildiği ve dolayısıyla özerkliğin ve özgürlüğün önünde bir engel oluşturduğu söylenebilir. Benzer şekilde, Bozkurt da (2012) çalışmasında, Türkiye’de üniversitelerde liyakate dayalı atama ve yükseltmelerin olmadığı, bu durumun

üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe zarar verdiği sonucuna ulaşmıştır. Boğaziçi Üniversitesi Bilim Akademisi tarafından 17 Ocak 2023'te yayımlanan “Bilim Akademisi Akademik Özgürlükler Raporu”nda (2023) da rektör atamalarında liyakatin esas alınmaması ile bağlantılı bir şekilde akademik personel atamalarının da liyakate dayalı olmadığı vurgulanmakta, kriter olarak hükümete yakınlığın baz alındığı belirtilmektedir.

YÖK ve Benzeri Kuruluşlar. Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe bir müdahale aracı olarak değerlendirilen YÖK ve benzeri üst kuruluşların üniversitelerin karar ve uygulamalarında belirleyici olmaları ve üniversitelerin kendi uygulamalarına ilişkin olarak karar alma özerkliklerinin sınırlandırılması bakımından öğretim elemanları tarafından bir engel olarak değerlendirilmektedir. Örneğin K1;

Özellikle 12 Eylül sonrası YÖK’ün kurulması ile birlikte üniversiteler üzerinde bir vesayet söz konusu. Türkiye’de üniversite özerkliğinin olmadığının temel göstergesi A’dan Z’ye üniversitenin her şeyine karışan bir yapının olması. Rektörü Cumhurbaşkanı atıyor, dekanı YÖK atıyor, bu kişiler de doğal olarak kendi idari kadrolarını yapılandırıyor. Böyle olunca, üniversite ruhuna yakışmayacak bir şekilde yukarıdan aşağıya bir yönetim anlayışı mevcut.-K1 (H.P.E.)

şeklindeki yorumuyla, YÖK’ün üniversiteleri etkisi altına aldığını, dolayısıyla üniversitelerin özerkliğine müdahale olarak değerlendirilebilecek sınırlandırmaların olduğunu, YÖK’ün üniversitenin her kararına müdahale etmesi ile merkezi bir yönetim anlayışının olmasını eleştirmekte, bu durumu üniversitenin doğasına aykırı bulmaktadır.

Konuya ilişkin olarak K6 (A.P.SO.) ve K9 (O.AR.SO.) şu şekilde bir değerlendirmede bulunmaktadır:

YÖK’ün kalkmasını değil uyumlu ve koordinasyonu sağlayan ve kurumun olmasını doğru buluyorum ki YÖK de bu amaçla açılmıştı, ama sonradan her şeye karar verir hale geldi. Alt standartları koyan bir birim olması gerektiğini düşünüyorum, ama onun dışında benim neyi nasıl yapacağıma, hangi dersleri vereceğime müdahale etmemesi gerekir. Örneğin şimdi program açacağız, ama açamıyoruz. Bunun biz üniversitemiz için, öğrencilerimiz için, toplumsal fayda için iyi olacağını düşündüğümüz için böyle bir şey önerdik bölüm olarak. Ama bizim önermemiz, bizim bunun üzerine kafa patlatmamız yetmiyor. Aynı şekilde bir üst kurumun buna onay vermesi gerekiyor ki YÖK’e gidene kadar da üç-beş yerden de geçiyor onay.-K6 (A.P.SO.)

Bölüme yeni hoca alınmak isteniyor, farklı alanlardan disiplinlerden hocalar alınmak isteniyor, ama büyük bir idari sıkışma meydana geliyor. Hem bürokratik süreç uzuyor, hem rektörlük hem de YÖK ile ilgili çok büyük bir problem yaşanıyor. Bu yüzden üniversiteler özerk olmalı. Çünkü kendi ihtiyaçlarını kendileri biliyorlar zaten bir üst kurumun tam anlamıyla bunu bilmesi, hele üniversite gibi bir yapıda bunu bilmesi çok çok zor. Mesela şu vardı kimya bölümünden arkadaşlar var, orada da aynı sıkıntılar mevcut. Adam akıllı bütçe verilmiyor, araştırma görevlisi ve hoca eksikliği var ve öğrenci sayısı da gitgide katlanıyor, mezun vermekte zorlanıyorlar, laboratuvarlar yetersiz kalıyor. Ama buna rağmen herhangi bir geliştirme çabası olmuyor. Sadece üst kuruma giden yazılar gibi, YÖK'e giden yazılar gibi ama bir türlü cevap alınamayan şeylere dönüyor. Gerçekten üniversitenin özerkliği bu anlamda çok önemli. Yani bürokratik hiyerarşi burada özerkliği kısıtlıyor.-K9 (O.AR.SO.)

K6 (A.P.SO.) ve K9'un (O.AR.SO.) değerlendirmeleri incelendiğinde, YÖK'ün kuruluş amacına uygun olarak faaliyet göstermediği; aksine, üniversitelerin kendi ihtiyaçlarına göre kendilerinin alması gereken kararlara müdahale ettiği ve öğretim elemanı alımları, öğretim elemanlarının verdikleri dersler, öğretim yöntemleri, üniversitede açılacak olan akademik programlar, üniversitenin ve birimlerin ihtiyaçlarının karşılanması gibi konularda üniversitenin ve akademisyenlerin söz sahibi olamadıklarını, bu ve benzeri pek çok kararda YÖK ve diğer üst kuruluşların onayının gerekmesini eleştirmektedir.

Üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı engel olarak değerlendirilen YÖK ve benzeri kuruluşlara ilişkin K13 (O.DOÇ.E.) de;

YÖK bir koordinasyon merkezi olsaydı o zaman belki bir koordinasyon yapabilirdi, üniversiteler arası birbirine destek olan bir sistem olabilirdi, ama öyle değil. YÖK'ün üniversitelere müdahale etmemesi gerekir. Yani YÖK gibi kontrol eden değil, koordine eden bir kurum olursa o zaman belki özerklik olabilir.-K13 (O.DOÇ.E.)

şeklindeki görüşüyle, YÖK'ün kontrol eden, kararlarda belirleyici rolü olan, üniversitelere müdahale eden bir kurum olarak değerlendirmekte, bu durumu üniversite özerkliğine aykırı bulmakta ve YÖK'ün üniversiteler arası koordinasyonu sağlayan bir kurum olarak faaliyet göstermesinin üniversitelerde özerkliğin sağlanmasına olumlu etki edebileceğinin altını çizmektedir.

Tablo 30’da ve yukarıda paylaşılan görüşler incelendiğinde, öğretim elemanları YÖK ve benzeri kuruluşların üniversitelerin kendi kararlarını alabilmelerinde bir engel oluşturduklarını, bu yönde müdahalelerin olduğunu, YÖK’ün ve diğer üst kuruluşların üniversiteleri ilgilendiren karar ve uygulamalarda üniversitelerin yetkilerini sınırlandırdığını ve dolayısıyla bu müdahalelerin üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe aykırı bir durum olduğunu vurguladıkları görülmektedir. Üniversite özerkliği ve akademik özgürlük bağlamında YÖK ve benzeri üst kuruluşların müdahaleleri ve özerklik ve özgürlük alanını sınırlandırmaları bakımından benzer bulgulara ulaşan Öztürk de (2004), üniversiteler üstü merkezi üst ve merkezi ara kuruluşların, üniversitelerin kullanması gereken yetkileri kendisinde toplayarak üniversiteler adına yetki kullandıkları, üniversite özerkliğini ortadan kaldırdığı, YÖK’ün de eşgüdüm ve planlama amacıyla kurulmuş olmasına rağmen bu işlevi tam olarak yerine getiremediği ve üniversiteler adına bütün yetkileri kendisinin kullandığı sonucuna ulaşmıştır. Öztürk (2004) bu durumu YÖK’ün üniversiteleri değil, kendisini özerk kıldığı şeklinde değerlendirmektedir.

1980 askeri darbesi sonrasında YÖK’ün kurulması ile birlikte yükseköğretim sistemi merkezileştirilmiş ve üniversite özerkliği yok sayılmış; 2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası ile YÖK rektörlerin, dekanların ve bölüm başkanlarının atanmasından sorumlu kuruluş ilan edilmiş ve bugün YÖK araştırma alan ve konuları, öğrenci kabul kriterleri, harçlar, fakülte ve program açılması, üniversitelerdeki minimum ders saati gibi pek çok akademik ve yönetsel kararları alan bir kuruluş olarak varlığını sürdürmektedir. Bu uygulamalarla, üniversitelere ve fakültelere danışılmadan yukarıdan aşağıya bir karar alım sistemi mevcuttur (Bilim Akademisi Akademik Özgürlükler Raporu, 2017). Bu durumun, üniversitelerde korku kültürü, endişe, sansür ve otosansüre yol açtığı, dolayısıyla üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğü sınırlandırdığı görülmektedir.

Doğan’ın (2015) akademik özgürlük ile ilgili çalışmasında da, YÖK’ün üniversitelerin karar alma süreçlerinde yetkili organ olduğu ve bürokratik süreçlerin akademik özgürlüğü ve üniversite özerkliğini olumsuz yönde etkilediği sonucu elde edilmiş, öğretim elemanlarının üniversiteler ile ilgili her yenilikte, kararda veya değişimde YÖK’ün onayının alınması zorunluluğundan yakındıkları görülmüştür. Benzer sonuçlara ulaşan Balyer’in (2011), çalışmasında da öğretim elemanlarının

YÖK'ü akademik özgürlüğe ve üniversite özerkliğine aykırı buldukları, mevcut sisteminin akademisyenleri olumsuz yönde etkilediğini düşündükleri görülmekte, ayrıca, öğretim elemanları, YÖK'ün bu uygulamalar ile akademisyenleri memurlaştırmak istediğini dile getirmektedirler.

Bu konuda benzer bulgulara ulaşılan bir başka çalışma ise Güner'in (2017) çalışmasıdır. Güner (2017), katılımcıların görüşlerine göre YÖK'ün akademik özgürlüğün önünde engel oluşturduğu, YÖK'ün aldığı kararlarda öğretim üyelerinin katılımlarının olmaması veya düşük düzeyde olması ve alınan kararlara öğretim üyelerinin uymasının zorunlu olarak görülmesinin ve dolayısıyla YÖK merkezli kararların öğretim üyelerini sınırlandırmasının öne çıkan problemlerden bir olduğu sonucuna varmıştır.

Hesapverebilirlik. Türkiye'de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı tehdit ve engeller bağlamında öne çıkan tehdit ve engellerden biri de hesapverebilirlik uygulamaları ve anlayışdır. Öğretim elemanları, hesapverebilirliğin üniversite özerkliği ve akademik özgürlük bağlamında bir müdahale ve kontrol aracı olarak kullanılabildiğini, üniversitelerden kendi karar ve uygulamalarına ilişkin sürekli olarak hesap vermelerinin beklenmesi ve bu yöndeki uygulamaların üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğü zedeleyecek şekilde gerçekleştirilmesini eleştirmektedirler. Örneğin K7 (G.DOÇ.E.);

Hesapverebilirlik neoliberal söylem içerisindeki bir şey. Ben onu bir yere koymuyorum. Biz bu tür söylemlerden ve uygulamalardan kaçınıyoruz; çünkü tamamen dış denetimin tahakkümü altına girmeye dönüşüyor. Ben bunu reddediyorum, çünkü üniversitenin evrensel katkısı öyle hemen ölçülebilecek veya somutlaştırılacak bir durum olmamalı, değil zaten. Ben hesap verebilirliği kullanmak istemiyorum, toplum yararı diyorum, toplum yararı demek gerekir. Kamu yararı üzerinden tartışmak daha iyi olur, onun da süresini koymuyoruz; yani hesap verebilirlik şu andaki mevcut anlayışta süreli bir duruma karşılık geliyor. Kaç günde bir hesap vereceğim? Kaç yılda bir hesap vereceğim? Bu sene verdim, bir daha mı vereceğim? Ne zaman vereceğim? Nasıl vereceğim? Yani oraya girdiğimiz zaman biz bir şey yapamayız, den beni kontrol etmiş oluyorsun. Yani ben şimdi adım atamıyorum, ayağımı uzatıyorum “uzatma, hesap verebilirlik” diyorsun bana.-K7 (G.DOÇ.E.)

şeklindeki değerlendirmesiyle hesapverebilirliğin neoliberal bir söylem olması bakımından kamu yararını göz ardı eden, akademisyenleri ve üniversiteleri kontrol altına alan uygulamalar barındıran bir kontrol uygulaması olarak görmektedir.

K5 (O.P.E.) de, üniversitelerin hesapverebilir olmasını beklemek için kendilerine yeterli desteğin sağlanması gerektiğini belirterek, aksi durumun üniversite özerkliği açısından bir engel olduğunu diler getirmekte, görüşünü şu şekilde paylaşmaktadır:

Üniversitenin ihtiyaç duyduğu kaynağı vereceksiniz, özerklik vereceksiniz, ondan sonra denetleyeceksiniz. Bence hesapverebilirlik şöyle engel oluşturuyor üniversite özerkliğine, hiçbir şey vermeyip ondan sonra “gel seni denetleyeceğim” demek ve denetimi şeklen yapmak biraz komik oluyor.-K5 (O.P.E.)

Hesapverebilirliği üniversite özerkliği ve akademik özgürlük bağlamında bir tehdit ve engel olarak değerlendiren K18 (A.DÖÜ.E.) de;

Hesapverebilirlik olması için hesap sorabilirlik olması gerekiyor. Hesapsorabilir hissetmediğim bir üniversitede elbette ki hesap verebilirlik ne kadar tartışılır? Her sene biz toplantı yapıyoruz, “bunu yaptık şunu yaptık, şuraya şu kadar, buraya bu kadar harcandı” diye. Yani hesapverebilirlik buraya indirgenmiş durumda. “Şu kadar alındı, şu kadar yapıldı” gibi. Büyük ihtimalle rektörlük düzeyinde de bu yapılıyor, bir tür hesap verme var; ama sanıyorum bunun demokratik ve özerk olması için hesap sorabilirlik mekanizmasının da olması lazım. Yoksa ben istediğim hesabı değil senin sorduğun hesabı veriyorum bu durumda. Burada öyle bir özerklik yok yani bir tür hesap veriliyor ama bu gerçekten bizim sorabildiğimiz, sorduğumuz soruların cevabı olmuyor. Bütçenin harcanması, kadroların verilmesi, soruşturmalar bütün bu konularda da özerk olunabilmeli. Yani bu konularda da üniversite hesap verebilir de olmalı ama Türkiye ne ise üniversite o. Yani bazen hiç muhatap bile bulamıyorsunuz ya da muhatap alınmıyorsunuz. Dolayısıyla sorduğunuz soruya da dikkat etmeniz gerekiyor. Üniversite yönetiminin attığı her adımda, her konuda hesapverebilir olmak zorunda olması üniversite özerkliği değil yani.-K18 (A.DÖÜ.E.)

şeklindeki yorumuyla, üniversitelerden, aldıkları her karar için hesap vermelerinin beklenmesinin özerkliğe aykırı olduğunu, üniversitelerin de kendilerine hesap soranlara hesap sorabilmeleri gerektiğini ancak bu konuda bir yetkilerinin olmadığını belirtmekte, bu bağlamda hesapverebilirliğin üniversite özerkliğine zarar verebileceğini düşünmektedir.

Konuya ilişkin olarak K19 (A.DÖÜ.E.) da;

Herkes kendi yaptıklarının ve yapmadıklarının hesabını vermeli, ama dayatılmamalı. “Senin yapman gerekenler şunlardı, yapmadığının hesabını nasıl veriyorsun” şeklinde olmamalı. Yani yukarıdan neyin hesabının sorulduğu bir

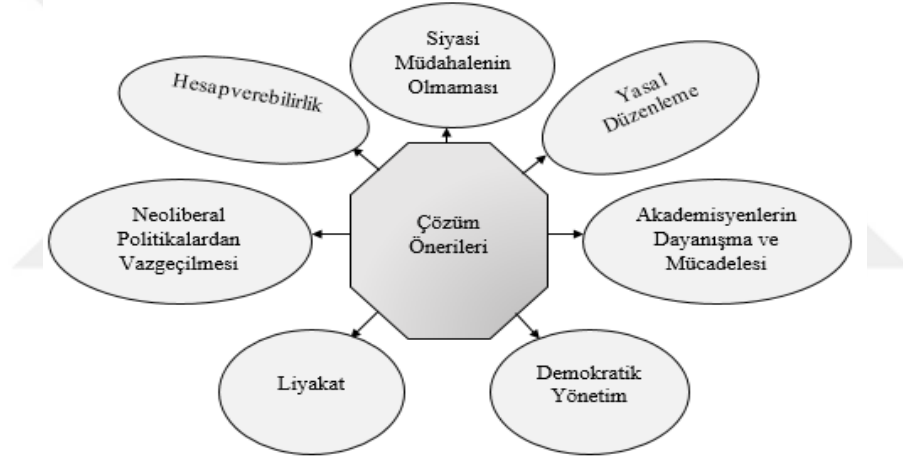
sistem olmamalı, ben giremediğim bir ders veya geç kaldığım bir ders varsa bunun hesabını önce öğrenciye vermeliyim, çünkü bu aslında direkt onunla ilgili bir durum. Yani yönetimle alakalı bir şey değil aslında. Bazen araştırma görevlisi arkadaşlardan şunu duyuyorum, yönetimdeki insanların koridorlarda gezip derse girip girmediklerini denetlediklerini duyuyorum. Böyle bir şey olmaz yani, böyle iterek kakarak ya da zorlayarak bir şey yaptırılmazsınız.-K19 (A.DÖÜ.E.)

şeklinde bir değerlendirmede bulunmakta, üniversitelerden ve akademisyenlerden kendi uygulamalarına yönelik hesap sorulmasını özerklik ve özgürlüğe müdahale olarak yorumlamakta ve hesapverebilirliğin dayatma şeklinde olmasını eleştirmektedir.

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde, Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı tehdit ve engellerden birinin de üniversitelerin hesapverebilirliği kavramı ve uygulamaları olduğu görülmektedir. Öğretim elemanları, hesapverebilirliğin üniversiteleri kontrol etme ve karar ve uygulamalarına müdahale edilmesi şeklinde algılandığı ve uygulandığını, dolayısıyla üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe aykırı uygulamalar olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda hesapverebilirliği neoliberal bir ideolojik gündem olarak değerlendiren Shore ve Wright (1999), hesapverebilirlik uygulama ve yaklaşımlarının gizli ve şeffaf hedefleri olduğunu belirtmekte, anahtar sorunun basitçe “kimin kime karşı hesapverebilir olacağı” olmadığını, “kişileri hesapverebilir olmaya zorlayan teknolojilerin sosyokültürel ve siyasal uygulamalarının neler olduğu” sorusunun olduğunu vurgulamaktadırlar. Ünal da (2009), neoliberal anlayışın üniversite özerkliğini topluma karşı sorumluluk ve hesap verme olarak yeniden tanımladığı, yükseköğretim kurumlarına yüklediği birçok görevi bu kavramlarla ifade ettiği belirtmiştir. Dolayısıyla, hesapverebilirlik uygulamalarının akademisyenleri ve üniversiteleri dış otoritelerce neoliberal hedefler ve siyasal iktidarın talep ve beklentileri doğrultusunda belirlenen kriterlere uymaya mecbur bırakarak özerklik ve özgürlüğü kısıtladığı söylenebilir.

Öztürk (2004) çalışmasında, üniversite özerkliği ve akademik özgürlük ile bağdaşmayan bir denetim sisteminin olduğu, üniversitelerin özdenetiminin olmadığı ve dış otoritelere hesap vermek durumunda olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öztürk’ün (2004) çalışmasında öğretim elemanlarının özerklik ve özgürlük ile uyumlu olmayan hesapverebilirlik uygulamalarının özerkliği ihlal eden şekillerde gerçekleştirilmesi bakımından olumsuz yönde eleştirmeleri de bu çalışmanın bu konudaki bulgularını destekler niteliktedir.

Çözüm Önerileri. Öğretim elemanları ile gerçekleştirilen görüşmelerde Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların çözümüne yönelik görüşleri sorulmuştur. Verilen yanıtlardan hareketle, öğretim elemanlarının Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunlara ilişkin siyasi müdahalenin olmaması, yasal düzenleme, neoliberal politikalardan vazgeçilmesi, liyakat, yeterli devlet finansmanı, demokratik yönetim, etik ve hesapverebilirlik şeklinde çözüm önerilerinde bulundukları görülmüştür. Öğretim elemanlarının Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların çözümünü bu konulara değinerek ele almalarından ötürü, çözüm önerileri teması siyasi müdahalenin olmaması, yasal düzenleme, neoliberal politikalardan vazgeçilmesi, liyakat, yeterli devlet finansmanı, demokratik yönetim, etik ve hesapverebilirlik şeklinde kategorilendirilmiştir. Bu kategoriler, Şekil 9’da sunulmuştur.

Şekil 9. Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri

Şekil 9’da görüldüğü üzere, öğretim elemanlarının Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların çözümüne yönelik görüşleri siyasi müdahalenin olmaması, yasal düzenleme, neoliberal politikalardan vazgeçilmesi, liyakat, yeterli devlet finansmanı, demokratik yönetim, etik ve hesapverebilirlik kategorileri altında toplanmaktadır. Her bir kategori kendi içerisinde aşağıda açıklanmıştır. Tablo 31’de bu kategorilere ilişkin görüşlere yer verilmiştir.

Tablo 31

Öğretim Elemanlarının Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri

Tema	Kategori	Görüşler
Çözüm Önerileri	Siyasi müdahalenin olmaması	Bence en başta siyasal iktidarın kurduğu baskının kalkması lazım, bu üniversiteleri etkiliyor, insanların siyasi partiye muhtaç olmaktan çıkarılması gerekiyor-K4 (H.P.SA.)
	Yasal düzenleme	Yepyeni bir Yükseköğretim mevzuatının oluşturulması gerekiyor bugünkü sistem artık kilitlendi, çalışmıyor-K2 (H.P.SO.)
	Akademisyenlerin dayanışma ve mücadelesi	Akademisyenlerin kendilerini rahat ve özgür hissetmelerinin bir yolu örgütlü mücadeledir, sendikalı mücadele yapısıdır.-K2 (H.P.SO.)
	Demokratik yönetim	Seçimin olması önemlidir, yani akademisyenlerin kendi içerisinde demokratik şeffaf katılımcı kararlar alabilmesi gerekir-K13 (O.DOÇ.E.)
	Liyakat	Temel çözüm liyakat, bu nedenle buralarda düzenleme şart-K11 (H.AR.SO.)
	Neoliberal politikalarından vazgeçilmesi	Neoliberalizmin yarattığı bir sistemde sizi kontrol eden bir mekanizmanın içinde buluyorsunuz kendinizi. Bilim doğal olarak itaatsizlik istiyor, buradan hareketle de bir itaat sürecinin dışında kalma mücadelesini hep veriyor, vermeli.-K7 (G.DOÇ.E.)
	Hesapverebilirlik	Ben hesapverebilirliği özerkliğe engel bir şey olarak görmüyorum hatta bunun takipçisi olarak görüyorum bir parçası olarak görüyorum özerkliğin, özerkliğin sağlanabilmesinde üniversitenin aldığı kararlar ile ilgili hesap verebilir olması gerekir-K12 (H.DOÇ.E.)

Siyasi Müdahalelerin Olmaması. Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların çözümü olarak öğretim elemanlarının en sık dile getirdikleri çözüm önerisi üniversitelerin ve akademisyenlerin karar ve uygulamalarında siyasi müdahalelerin olmamasıdır. Örneğin K5 (O.P.E.); “Siyaset değişirse üniversitelerin de değişeceğini düşünüyorum, üniversitelerin özerkliğe kavuşacağını düşünüyorum. Siyasi politikaların üniversite üzerinde tahakküm kurmaması gerektiğini düşünüyorum; bu çözüm olacaktır” ifadesiyle üniversite özerkliğinin sağlanabilmesi için siyasetin üniversitelere müdahale etmemesi gerektiğini çözüm önerisi olarak sunmaktadır. Benzer şekilde K7’nin (G.DOÇ.E.) görüşü de aşağıda belirtilmektedir.

Üniversite özerkliği, ne türden olursa olsun herhangi bir engelin olmaması anlamına geliyor. Korku, tehdit, baskı, şiddet veya yıldırma, bunların olmaması lazım üniversitelerde.-K7 (G.DOÇ.E.)

K7'nin (G.DOÇ.E.) ifadelerine bakıldığında, siyasal baskı ortamının üniversiteler üzerindeki etkilerinin üniversite özerkliğine aykırı olduğu, bunların olmaması gerektiği anlaşılmaktadır. K11 (H.AR.SO.) de bu konuda şu şekilde bir öneride bulunmaktadır:

Akademik özgürlük üniversiteden başlayacak bir şey değil. Biz bu akademik özgürlüğü ve kurumsal özerklik talep ediyor olmamızın sebebi merkezi iktidar üzerine siyaset tahmil edemiyorsak eğer, onların bizim üzerimize siyaset tahmil etmesinin önüne geçecek bir stratejiye ihtiyacımız var. Dolayısıyla kurumsal özerklik bu bağlamda bizim talebimiz olarak öne çıkıyor yani “siz orda çok güçlüsünüz, biz de burada fena değiliz Aramızda bir aralık çizersek biz burada ölmeden yaşarız” demenin bir hali.-K11 (H.AR.SO.)

K11'in (H.AR.SO.) önerisine göre, siyasetin üniversiteler üzerinde bir baskı oluşturmamasının önüne geçilmesi ve üniversite ile siyasal iktidar arasında bir uzlaşmaya varılması gerektiği anlaşılmakta, bu durum akademik özgürlük ve üniversite özerkliğinin sağlanmasında çözüm olabilmektedir.

Siyasal müdahalelere ilişkin K19 (A.DÖÜ.E.) da; “Öncelikli olarak siyasi bakış açısı değişmeye başlamalı ki insanlar da kendi bakış açılarını değiştirebilecek özerkliğe sahip olsunlar.” şeklindeki önerisiyle öncelikle siyasetin üniversitelere bakışının değişmesi gerektiği, sonrasında özerkliğin sağlanabileceği anlaşılmaktadır.

Üniversitelerde siyasi müdahalelerin olmamasına ilişkin Tablo 31'deki ve yukarıdaki çözüm önerileri incelendiğinde, öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün sağlanabilmesinde siyasetin etkilerinin, müdahalelerinin olmaması gerektiğinin altını çizmekte, bu müdahalelerin üniversitelerin ve akademisyenlerin siyasal iktidarın tahakkümü altına alınmasına yol açacağını belirtmektedirler. Öztürk'ün (2004) çalışmasında da öğretim elemanları devletin yükseköğretimdeki rolüne çok önem verdiklerini; ancak, bu rolü üstlenme görevinin hükümetin değil devletin olması gerektiğini, hükümetin müdahalesinin devlet müdahalesi adı altında yapılmasından endişe duyduklarını, üniversite özerkliği ile akademik özgürlüğe müdahale edilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Bozkurt'un (2012) çalışmasında da, öğretim elemanları, özerk bir üniversite için üniversitenin ve akademisyenlerin herhangi bir siyasal baskı ve otoritenin müdahalesine uğramamaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Bu araştırmanın bulgularını destekler nitelikteki diğer araştırma bulguları da incelendiğinde, Türkiye’de akademisyenlerin üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün önünde siyasal müdahaleleri bir engel olarak gördüğü, bu müdahalelerin olmaması gerektiğini, devletin mali, yönetsel ve akademik konularda rolünün büyük olması gerektiğini belirterek bu durumun siyasal iktidar müdahalesi ile karıştırılmaması gerektiğini vurguladıkları görülmektedir. “Akademik Özgürlük ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği” başlıklı Lima Bildirgesi’nde, üniversitelerin akademik faaliyetlerini yürütmede hiçbir ayırım yapılmadan ve devletten veya başka kaynaklardan gelebilecek bir müdahale ya da baskı endişesi taşımadan faaliyetlerini yürütme hakkına sahip olduklarının altı çizilmiştir (DÜS, 2021). Bildirgede, ayrıca, üniversitelerin araştırma ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin herhangi bir müdahale olmadan, evrensel ilkeler ve bilimsel yöntemler çerçevesinde yürütme, araştırmaların sonuçlarını özgürce paylaşabilme ve sansürsüz yayınlatabilme hakkına sahip oldukları vurgulanmıştır. Benzer şekilde Tıght da (1988), akademik özgürlüğün, öğretim elemanlarının müdahaleye maruz kalmadan araştırma, inceleme, öğretim ve yayınlama özgürlüğü olduğunun altını çizmiştir.

Bu bulgu ve açıklamalardan yola çıkarak, akademik özgürlüğün ve üniversite özerkliğinin anlamı göz önünde bulundurulduğunda, üniversitelerin ve akademisyenlerin hükümet politikaların uygulanması ve siyasal hedeflerin gerçekleştirmeye dönük, belirli bir siyasal ideoloji veya bakış açısına hizmet edecek şekilde faaliyet göstermelerinin beklenmesinin üniversitelere ve akademisyenlere siyasal müdahale anlamına geldiği söylenebilir. Derslerin ve programların içeriği, öğretim yöntem ve teknikleri, araştırma konusu ve yöntemi, ifade özgürlüğü, sendika üyeliği gibi pek çok konuda akademisyenlerin özgür, üniversitelerin de özerk olmaları, siyasal müdahalelere maruz kalmamaları gerektiği söylenebilir.

Yasal Düzenleme. Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların çözümü olarak öğretim elemanlarının sıkça dile getirdikleri bir başka çözüm önerisi de üniversiteler ile ilgili yasal düzenlemelere gidilmesi, yükseköğretim yasasında değişikliğe gidilmesidir. Bu konuda öğretim elemanlarının görüşleri aşağıda yer almaktadır.

Üniversiteler senatolarıyla üniversite yönetim kurullarıyla fakültelerle fakülte yönetim kurullarıyla mümkün olduğu kadar özerk hareket etmelidir. Yani yeni bir yükseköğretim kanunu çerçevesinde bunun tanımlanması gerekiyor ve o yükseköğretim kanunu çerçevesinde idari ve mali hakların da tanımlanması gerekir. Dolayısıyla üniversitelerdeki paydaşların bir araya geldiği yeni bir yükseköğretim kanunu modeline ihtiyacımız var bizim artık.-K12 (H.DOÇ.E.)

Yeni bir yükseköğretim kanunu yapılmalı. Sürekli dekanlar, bölüm başkanları, üniversitelerin tüm bileşenleri özerkliği desteklesin diyoruz, ama burada bir kanun lazım. Türkiye'de yeni bir üniversite kanununun açıkça düzenlenmesi gerekiyor.-K14 (A.AR.SO.)

Yasa bir önce gözden geçirilmeli, orada bir değişikliğe gidilmesi gerekiyor. Yani bizim statümüzün memur olması da sorunsal ve çok kısıtlayıcı. Yasal düzenleme en başta yapılması gereken.-K13 (O.DOÇ.E.)

İnsanların işlerine bir anda son verilebilme keyifliliğinin yasal düzenlemelerle ortadan kaldırılması gerekiyor. Kurallar altına alınması gerekiyor. Yani iş güvencesizliğinin ortadan kaldırılması gerekiyor.-K9 (O.AR.SO.)

Tablo 31'deki ve yukarıdaki görüşler incelendiğinde, öğretim elemanları yeni bir yükseköğretim yasasının çıkarılması gerektiğini önermekte, üniversite özerkliği, akademik özgürlük ve bunlara bağlı olarak akademisyenlerin memurlaştırılması, iş güvencesizliği gibi sorunların da yasal bir zeminde çözüme kavuşturulması için yasal düzenlemeye gidilmesi gerektiğinin altını çizmektedirler. Dinler (2013), akademisyenlerin 657 ve 2547'ye tabi olmasından dolayı hem memur hem akademisyen olması sorunu olduğunu belirtmiş, bir akademisyenin temel bazı görevlerde (ders saati, işleyişteki kurallar, idari bazı kararlara uyması vb.) bir memur gibi emre uyması gerekmekte; ancak araştırma ve öğretim faaliyetlerinde memurlaştırılmamaları gerektiğinin altını çizmektedir.

Öztürk'ün (2004) araştırmasında da 2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası'nın, üniversite özerkliğini tüm boyutlarıyla artıracak ve üniversiteleri kendi eylem ve işlemlerinde daha fazla yetkili kılacak biçimde; üniversitelerin etkin katılımı ile yeniden düzenlenmesi gerektiği önerilmektedir. Benzer şekilde, Bozkurt'un (2012) araştırmasında da 2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası'nın üniversitelere özerklik konularında yetki devri sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi ve YÖK'ün yetkilerinin üniversitelerde planlama ve eşgüdümlemeyi sağlayacak şekilde sınırlandırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası'nda yükseköğretim yönetiminin merkeziyetçi ve bürokratik bir yapıya sahip olduğu anlaşılmakta ve bu yasa ile YÖK'e üniversitelere müdahale edebileceği geniş yetkiler verildiği görülmektedir. Konuya ilişkin olarak Dölen (2010) 2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası'nda üniversitelerin ve bağlı birimlerinin yönetim özerkliğinin olmadığını, üniversitelerin birer askeri birlik gibi değerlendirildiğini, üniversiteler ve fakültelerin karar yetkisi olmayan, yalnızca görüş bildiren kurullar olarak faaliyet gösterdiklerini, yönetici seçiminin tamamen kaldırıldığını ve tüm yöneticilerin atama yoluyla görev başına geldiklerini ve yükseköğretim sisteminde özerkliğe sahip olan tek kuruluşun YÖK olduğunu ifade etmiştir.

Yeni bir yasal düzenlemenin yapılmasına ilişkin bu araştırmanın bulguları ile birlikte diğer benzer araştırma bulguları örtüşmektedir. Bulgular ve açıklamalar incelendiğinde 1980'li yıllardaki sıkıyönetim ve askeri darbe koşullarında hazırlanıp yürürlüğe konan 2547 Sayılı Yasa'da günümüz koşulları ve üniversite özerkliği ile akademik özgürlük ile bağdaşmayan maddeler olması bakımından öğretim elemanlarınca eleştirildiği görülmekte ve üniversite özerkliği ile akademik özgürlüğün gereklerine uygun yeni bir yasal düzenlemeye gidilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Akademisyenlerin Dayanışma ve Mücadelesi. Türkiye'de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların çözümü olarak öğretim elemanları akademisyenlerin danışma ve mücadele halinde olmalarının önemine vurgu yapmaktadırlar. Örneğin bu konuda K2 (H.P.SO.);

Demokrasi mücadelesi böyle doğmuş dünyada insanlar kendileriyle ilgili mali kararlar konusunda özerklik istemişler bize sormadan vergi ilan edemezsin diye isyan etmiş insanlar. Devamlı mücadele ederek bir takım şeyleri böyle kazandık, dolayısıyla bu mücadelelerle kendimize bir özgürlük alanı açtık, çalıştık bir noktaya kadar da geldik. Bundan sonrası için de mücadele etmemiz gerekiyor.- K2 (H.P.SO.)

ifadesiyle akademide mücadelenin önemini vurgulamakta, özerklik ve özgürlük ile ilgili sorunların çözümüne yönelik olarak da mücadeleden vazgeçmemeyi önermektedir. Benzer şekilde K5 (O.P.E.) de;

Kendi haklarımızı, çıkarlarımızı örgütlü mücadele ile koruyabiliriz. Örgütlü olmadığınız zaman yoksulluk sınırında maaş alırsınız, ondan sonra Twitter'da yazarsınız akademik zam, akademik zam diye. Akademik zam almanın yolu yöntemi bu değil, dilerseniz iş bırakırsınız, protesto edersiniz. Bakın o zaman veriyorlar mı zam vermiyorlar mı? Ama insanlarda böyle bir örgütlenme sorunu var.-K5 (O.P.E.)

şeklindeki çözüm önerisiyle, örgütlü mücadelenin önemli olduğunu, bu nedenle akademisyenlerin haklarını elde etmeleri açısından birlikte mücadele ederek, gerektiğinde protesto ederek taleplerini duyurmaları gerektiğini, ancak bu şekilde çözüme kavuşabileceğini belirtmektedir. K5 (O.P.E.)'in bu görüşünü destekler nitelikte, K7'nin (G.DOÇ.E.) görüşü de aşağıda yer almaktadır.

Baskılar var ama mücadele edebileceğimiz bir mekanizma üretme, barikat kurma konusunda küçük de olsa, dönem dönem yetersiz de olsa bir takım tepkiler veya eylemler veya karşı çıkışlar söz konusu. Bu mücadele, çözüme giden yoldur. Sürekli tweet atıyoruz, yani yazıyoruz, söylüyoruz, buna mecburuz çünkü. -K7 (G.DOÇ.E.)

K7 (G.DOÇ.E.), akademisyenlerin baskılara karşı birlikte mücadele edebilecekleri bir ortamın oluşmasının önemli olduğunu, bu baskılara karşı tepki gösterebilmek gerektiğini, mücadele ederek sorunların çözümünün sağlanabileceğini belirtmekte, akademisyenlerin düşüncelerini yazarak, anlatarak, paylaşarak mücadele etmek zorunda olduklarının altını çizmektedir.

Konuya ilişkin olarak K11 (H.AR.SO.), “Bunun çözümü tamamen akademisyenlerin özerklik ve akademik özgürlük için örgütlenmesindedir.” ve K13 (O.DOÇ.E.) “Üniversitelerin ve akademisyenlerin birbirleri ile bağlantı oluşturması, birbirlerine destek olmasının iyi olabileceğini düşünüyorum.” diyerek, akademisyenlerin örgütlenmesinin, dolayısıyla dayanışma halinde bir mücadele vermelerinin akademik özgürlük ve üniversite özerkliğine ilişkin sorunlara çözüm olacağını belirtmektedirler.

Tablo 31'deki ve yukarıda yer alan görüşlerden anlaşılağı üzere, öğretim elemanları üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların çözümünde akademisyenlerin birlikte, örgütlü mücadelesini, dayanışma ve işbirliği içerisinde olmalarını önemsemekte, çözüm olarak önermektedirler.

Fransız düşünür Michael Foucault (2020) farklı iktidar biçimlerine karşı direniş biçimlerini çıkış noktası olarak almakta ve bu direnişi otorite karşıtı mücadele olarak adlandırarak bu mücadelenin, tahakküm biçimlerine (toplumsal, dinsel ve etnik) karşı, bireyi kendi emeğine yabancılaştıran sömürü biçimlerine karşı ve bireyi başkalarına tabi kılan durumlara karşı gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamakta ve bireyin özgürlüğünü yaşatmaya yönelik bir arayış ve mücadelede olmasını önemsemektedir.

Eleştirel eğitim alanının kurucusu olarak bilinen Brezilyalı Eğitimci Paulo Freire'ye göre de (2018), ezilenlerin özgürlük mücadelesi ile birlikte baskının ve ezmenin yerini özgürleşme alacaktır; ancak özgürlük korkusunu aşmış olmaları gerekir. Freire (2018), ezilenlerin, sürekli olarak ve sorumlulukla özgürlüğün izini sürmeleri gerektiğini vurgulayarak, özgürlüğün, insanın dışında bir ideal veya mit olmadığını; insanın yetkinleşme arayışının olmazsa olmaz bir koşulu olduğunun altını çizer.

Dayanışma temelinde mücadelenin önemi bağlamında, otonomist Marksizm'e göre de sermayeye karşı mücadele; eylem araçları, kuramsal düşünceler ve örgüt yapılanmaları ile olur, ancak bu şekilde kapitalist emek süreçlerine karşı direniş gerçekleştirilebilir (Marx, 2012). Dolayısıyla akademisyenlerin de sendikalar, akademik dernekler veya sivil toplum kuruluşları yoluyla birbirleri ile dayanışma kurarak özerk bir üniversite ve özgür bir akademi için mücadele vermelerinin önemli olduğu söylenebilir.

Bu bulgu ve açıklamalar bağlamında, öğretim elemanlarının birbirleri ile dayanışma halinde özerklik ve özgürlük mücadelesi vermelerinin önemi anlaşılmakta, özerkliğin ve özgürlüğün bir hak olması nedeniyle uğruna mücadele etmeyi gerektirdiğini söylemek mümkündür.

Demokratik Yönetim. Türkiye'de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların çözümü olarak öğretim elemanlarının pek çok kez sundukları bir diğer çözüm önerisi ise üniversitelerde demokratik yönetim şeklinin olması gerektiğidir. Örneğin K16 (A.DOÇ.F.), “Rektörün tabii ki üniversite içinden seçilmesi gerektiğini düşünüyorum, bence oylamayla gelmesi daha demokratik olduğumuzu gösterir ve öyle olmalı. Üniversite özerkliğinin sağlanması için demokrasi olmalı, seçim ile gelmeli yöneticiler” ifadesiyle, demokrasinin ve seçimin üniversite özerkliğinin sağlanmasındaki olumlu etkisini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, K9 (O.AR.SO.) da,

“Rektör seçiminin demokratik yollardan yapılması gerektiğini düşünüyorum” şeklindeki görüşüyle K16 (A.DOÇ.F.) ile bu konuda aynı görüşü paylaşmaktadır.

Üniversitelerde demokratik yönetim anlayışının benimsenmesi ve uygulanması gerektiğine ilişkin K15 (H.DÖÜ.F.) de “Kurullar, komisyonlar bağımsız ve eleştirel bir şekilde yönetimi eleştirebilmeli. Bu eleştiriler, kişiler etiketlenmeden, sansüre uğramadan, yukarıdan aşağıya aşağıdan yukarıya iletilebilmeli” şeklindeki önerisiyle, katılımcı ve demokratik yönetimin önemine vurgu yapmakta, K14 (A.AR.SO.) de bu görüşe katılarak görüşünü şu sözlerle ifade etmektedir:

Rektörlerden alt kademelere yetki devri yapılmalı. Rektör derken aslında bir yönetim kurulundan bahsediyoruz, yani kişiden değil. Dekan değil mesela, fakülte yönetim kurulu. Kısacası katılımcı bir yönetim anlayışından bahsediyorum, ama lafta değil tabii ki, özde. Tabii ki bu yasalarla güvence altına alınmalı.-K14 (A.AR.SO.)

K14’ün (A.AR.SO.) görüşü ve yukarıda yer alan diğer görüşlerden anlaşılabileceği üzere, üniversitelerde özerkliğin ve akademik özgürlüğün sağlanabilmesinde demokratik yönetim şeklinin uygulanması önemli görülmekte, yöneticilerin seçim ile belirlenmesi, alt birimlere yetki devri yapılması, kurullar ve komisyonların karar alma yetkilerinin artırılması ve bu bağlamda katılımcı, demokratik yönetim anlayışının belirlenmesi özerklik ve özgürlüğe ilişkin sorunların çözümünde önemli görülmektedir. Bu bulgular ile benzer şekilde, Öztürk’ün (2004) çalışmasında da özerkliğin önemli göstergelerinden birinin demokratik bir üniversite anlayışı içerisinde yönetilenlerin kendilerini yönetecekleri seçtiği bir mekanizmanın varlığı olduğu sonucuna ulaşılmış, akademisyenler üniversitelerde demokrasi kültürünün ve paylaşım bilinciyle demokratik seçimlerin yapılması gerektiğini, üniversitelerin toplumun entelektüel birikimleri olmaları bakımından kendi yöneticilerini belirleme yetenek ve idaresine sahip olduklarını vurgulamışlardır.

Üniversitelerde örgütsel demokrasi ve akademik özgürlük konulu çalışmasında Bozkurt (2012), üniversitelerde örgütsel demokrasinin yönetim süreçlerine katılım, örgüt ikliminin demokratik olması, ifade ve seçim özgürlüğü, liyakat, çalışanların örgütlenme özgürlüğü, eşitlik ve etik davranışlar ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Bozkurt’un (2012) araştırmasında, akademisyenler; fakültelerde dekanlık, yönetim kadroları ve fakülte yönetim kuruluna seçiminin oylama yoluyla yapılması gerektiğini belirtmektedirler.

Demokratik yönetim ile ilgili olarak Balyer de (2011), yönetim birimlerinin etkili bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için yöneticilerden, akademisyenlerden, öğretim görevlilerinden, öğrencilerden ve hatta demokratik örgütler ve ticaret kuruluşlarından kişilerin de katılımının önemli görüldüğü, mevcut durumda bu kurullara öğretim görevlilerinin, araştırma görevlilerinin ve öğrencilerin katılamadığı, dolayısıyla üniversite yönetim birimlerinde bu grupların temsil edilemediği sonucuna ulaşmıştır. Balyer (2011) araştırmasında elde ettiği bulgular bağlamında, üniversitelerde karar alma mekanizmalarının akademik özgürlük için önemli olduğunu, bu mekanizmalarının oluşturulma süreçlerinin her grubun demokratik temsiliyetini sağlayacak şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Tekeli (2012), rektörlerin çok fazla yetkiye sahip olmasını üniversitedeki seçimlerin demokratik yapılamamasının önündeki en büyük engel olarak değerlendirmektedir. Tekeli'ye göre (2012) rektörlerin diğer akademisyenler üzerinde akademik kariyer için tehdit unsuru olması üniversite seçimin demokratik yapısına zarar vermektedir. Lima Bildirgesi'nde de yükseköğretim kurumlarının özerkliğinin, ilgili akademik çevrelerin tüm üyelerinin katılımını içeren demokratik öz-yönetim organları ile sağlanması gerektiğinin altı çizilmiştir (DÜS, 2021). Bu bağlamda, öğretim elemanlarınca da önerildiği üzere, üniversitelerde çok fazla yetkiye sahip olan rektörlerin alt birimlere yetki devri yapması, kararların kişilerce değil kurullarca alınması ve bu kurullarda üniversitedeki her grubu temsil eden kişilerin bulunması ile demokratik bir yönetimin sağlanabileceği, dolayısıyla üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün gelişmesi ve yerleşmesi için gereken yapının oluşturulabileceği söylenebilir.

Liyakat. Türkiye'de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların çözümü olarak öğretim elemanlarının sıklıkla vurguladıkları bir diğer çözüm önerisi liyakattir. Öğretim elemanları, liyakat temelli personel alımlarının ve yönetici seçimlerinin üniversite özerkliği ve akademik özgürlük bağlamındaki mevcut ve yaşanabilecek sorunların çözümünde etkili olacağını dile getirmektedirler. Örneğin K12 (H.DOÇ.E.); “Yükseköğretimde gerçekten niteliği ön planda tutacak, liyakatin temel gündem konusu yapıldığı tartışmaların olduğu bir yapıda olması gerektiğini düşünüyorum. Üniversiteyi nitelikli yapan unsurlar nelerdir, bunlar önemsenmeli.” şeklindeki önerisiyle, liyakatin üniversitelerdeki önemine vurgu yapmaktadır.

Konuya ilişkin olarak K6 (A.P.SO.), K8 (G.AR.F.) ve K15 (H.DÖÜ.F.) de şu şekilde değerlendirmede bulunmaktadır:

Liyakati ortaya getirebilecek ve bu liyakatin gerçekleşip gerçekleşmediğini de zaman içerisinde denetleyebilecek bir sistemin getirilmesi çözüm olur. Yine burada liyakate götürüyor bizi bu durum, liyakatli alımlar olduktan sonra zaten hepsi çözülmüş olur. Yani bu üniversitede başlamıyor, üniversite kapısında başlamıyor, bu daha gerilerde başlıyor.-K6 (A.P.SO.)

Bir yerde ben daha sınavdayken bana “hayatta sana başarılar dileriz” dedikleri bile oldu. Daha sınav sonuçlanmadan bunu bile söylediler, çünkü alacakları kişi belliydi. Yani bunları da yaşadık o yüzden genel anlamda ben üniversiteler konusunda konuştuğumda üniversitelerde alımlarda liyakatin önemsenmesi gerektiğini objektif davranılması gerektiğini düşünüyorum. Akademik özgürlük ancak böyle sağlanır, özerklik böyle sağlanır.-K8 (G.AR.F.)

İstihdam sadece ve sadece liyakat temelli olmalı. Yani tanısan da tanımasan da, senin geleneğini bilse de bilmese de, biri sana katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla bu temel alınmalı.-K15 (H.DÖÜ.F.)

K6 (A.P.SO.) ve K8’in (G.AR.F.) görüşleri incelendiğinde, liyakatin üniversite özerkliği ve akademik özgürlük ile ilgili sorunlara çözüm olacağı, liyakati esas alan bir yükseköğretim sisteminin oluşturulmasının gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Tablo 30 ve yukarıda yer alan diğer görüşlerde de çözüm önerisi olarak liyakat vurgulanmaktadır. Öztürk (2004) de, atama ve yükseltmeler ile kadro konusunda özerklik anlayışına ters düşen durumlar olduğu yönünde bulgular elde etmiş, atama ve yükseltmelerde bilimsel ölçütlerin dışına çıkıldığı, belli bir azınlığa veya gruba ait olmanın önemsendiği ve bu durumun üniversite özerkliği ile bağdaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu yöndeki bir başka araştırma bulgusu da, Turpçu’nun (2022) araştırmasında elde ettiği, kadro atamalarında sosyal ilişkilerin ve yönetime yakınlıktan öte liyakatin önemli olması ve siyasi düşünce ve mezhep ayrımcılığı yapılmaması gerektiği yönündeki akademisyen görüşleridir.

Boğaziçi Üniversitesi Bilim Akademisi tarafından 17 Ocak 2023’te yayımlanan “Bilim Akademisi Akademik Özgürlükler Raporu”nda (2023) liyakat esaslı atamaların yapılmamasının üniversitelerin kendi personelini seçebilme yetkisini kısıtladığı veya ortadan kaldırdığı; aynı zamanda, akademik kadrolara başvuran kişilerin akademik özgürlüklerinin önünde bir engel teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Lima Bildirgesi’nde de (DÜS, 2021) üniversite özerkliği ve akademik özgürlük bağlamında liyakatin önemi

“akademik çevreye girme olanağı toplumun tüm üyeleri için hiçbir engelleme olmaksızın eşit olacaktır. Herkes, yetenekleri temelinde, hiçbir ayırım yapılmaksızın öğrenci, öğretmen, araştırmacı, işçi ya da yönetici olarak akademik çevre içinde yer alma hakkına sahiptir” ifadesi ile vurgulanmaktadır.

Neoliberal Politikalardan Vazgeçilmesi. Öğretim elemanlarının paylaştıkları bir diğer çözüm önerisi ise neoliberal politikalardan vazgeçilmesi olmuştur. Neoliberal politikaların yükseköğretim politikalarına etki etmesiyle üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe aykırı olarak nitelendirilebilecek uygulamaların gerçekleştirilmesi eleştirilmekte, bu nedenle neoliberalizmden kurtulmanın bu sorunlara çözüm olacağı düşünülmektedir. Örneğin K14 (A.AR.SO.), “Belirli araştırmaların yapılabilmesi için özel sektöre muhtaç edilmemeli akademik personel ve üniversite.” diyerek, üniversitelerin ve akademisyenlerin özel sektöre bağımlı hale gelmemesi gerektiğini önermektedir. Benzer şekilde, K18 (A.DÖÜ.E.);

Piyanın güdümünde faaliyet gösteren üniversite anlayışı giderek yerleşiyor, üniversiteler ticarethane değildir. Üniversitenin kamu yararına kurulmuş bir kuruluş olduğunu akılda tutmak gerekiyor diye düşünüyorum. Özel sektörden destek almak zorunda bırakıyor olmak akademik özerkliği derinden etkiliyor diye düşünüyorum ve üniversiteler kesinlikle devlet tarafından desteklenmeli.- K18 (A.DÖÜ.E.)

şeklindeki değerlendirmesiyle K14’e (A.AR.SO.) katılmakta, üniversitelerin özel sektör ve piyanın hedefleri doğrultusunda faaliyet göstermek durumunda kalmamaları gerektiğini, bu durumun özerkliğe ve akademik özgürlük ile bağdaşmadığını vurgulamaktadır. Konuya ilişkin olarak K1 (H.P.E.) de; “Kapitalizm belası bugün her şeyi belirliyor. Neoliberalizmden kurtulduğumuz gün kamusal eğitim, kamusal yaşam alanının genişletilmesi ile özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramların tekrar saygınlaştığı bir toplumsal bir düzlemde üniversitelerin özerkleşeceğini, akademisyenlerin de özgürleşeceğini düşünüyorum” şeklindeki açıklamasıyla, neoliberalizmin üniversitelerde özgürlük, eşitlik, adaletle zarar verdiğini, bu değerlerin yeniden üniversitelerde önemsendiği, üniversitelerin özerk olabileceği bir sistem için neoliberal politikalardan vazgeçilmesi gerektiğinin atını çizmektedir.

Tablo 31’de yer alan ve yukarıda paylaşılan görüşler incelendiğinde, öğretim elemanlarının, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün sağlanabilmesinde neoliberal politikaların üniversiteler üzerindeki etkilerinin, piyasanın ve özel sektörün üniversitelerdeki araştırma ve eğitim-öğretim faaliyetlerine müdahalesinin, üniversite ve akademisyenlerin özel sektöre muhtaç edilmesinin önüne geçilmesi gerektiğini, üniversitelerin ve akademisyenlerin neoliberal politika ve uygulamalardan vazgeçilmesiyle özerk ve özgür olabileceklerini vurguladıkları anlaşılmaktadır.

Bu araştırmanın bulgularını destekler nitelikte, Öztürk’ün (2004) araştırmasında da genel olarak öğretim elemanlarının bu konudaki önerileri de neoliberal politikaların etkisiyle üniversitelerin sermaye gruplarının desteği ile faaliyet göstermelerinin sonucunda akademik anlamda da piyasanın güdümünde çalışılmasına, eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerinde de sermaye gruplarına bağımlı hale gelmelerine yol açacağı, üniversitelerin devlet üniversitesi sıfatını koruması gerektiği şeklindedir. Benzer şekilde, Yaşa, O’Hara ve Brown’ın (2022) İrlanda’daki üniversitelerde gerçekleştirdikleri araştırmada da, katılımcılar devlet-üniversite bağının güçlenmesi gerektiğini, üniversitelerin ekonomik hedef ve beklentilere bağımlı bir şekilde faaliyet göstermemeleri gerektiğini, üniversitelerin piyasaya değil, topluma hizmet etmesi gerektiğini, yükseköğretimin araçsallaştırılmamasını, akademik çalışmalarda niteliğin nicelikten daha çok önemsenmesi gerektiğini, finansman sağlayan kişi veya grupların bilimsel araştırma konu ve bulgularına müdahale etmemeleri gerektiğini önermektedirler.

Neoliberal politikaların üniversitelere yansımaları akademik çalışmaların merkezine hız, verimlilik ve rekabetin yerleşmesi ve akademisyenlerin hızla ve çok sayıda yayın yapmaya çalışmasına, bu süreç ve kriterlere uyum sağlayamayanların “sistem dışı”nda kalabildiklerini görmek mümkündür. Bilimsel çalışmaların merak odaklı ve bilimsel ve toplum sorunlarına yanıt oluşturmaya yönelik olmaktan uzaklaştığı, piyasanın kar amacına uygunluk temelinde gerçekleştirilmeye başlandığı söylenebilir. Kurul (2012), üniversitelerin verimlilik ve rekabetin motoru olmaktan daha fazlası olmak zorunda olduğunu belirterek, işletmecilik uygulamalarının ve rekabetin yaygınlaştığı, seçilmiş dekanlar yerine şirket yöneticiliğinin geçtiği ve bu uygulamaların akademik kurulları marjinalleştirdiğini, araştırmanın ticarileşmesini, üniversiteleri sanayi kesimi ile yakın ilişkilere yönlendirdiğini, bunun sonucunda merak yönelimli

araştırmaların daha az, uygulamalı araştırmaların daha çok yürütüldüğünü belirtmektedir (Kurul, 2012).

Neoliberalizmin akademisyenler ve üniversiteler üzerindeki bu etkileri, bu araştırmada öğretim elemanlarınca eleştirilmekte, akademik özgürlüklerinin ve üniversite özerkliğinin bu politika ve uygulamalar ile sınırlandırıldığını, eğitim-öğretim faaliyetleri, araştırmalar, projeler, öğrenci alımları, akademik programlar, ifade özgürlüğü, çalışma saatleri, ders saatleri, yöneticilerin seçimi gibi pek çok konuda kısıtlandıklarını, özgürlük ve özerklik alanlarının daraltıldığını ve dolayısıyla akademisyenliğin ve üniversitenin tanımına ve işlevlerine uygun olmayan bir biçimde memurlaştırıldıklarını belirtmektedirler. Bu bağlamda, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğü bu denli zedeleyen neoliberal politika ve uygulamalardan vazgeçilmesi gerektiğini sıklıkla ve önemle vurgulamaktadırlar.

Hesapverebilirlik. Üniversite özerkliği ve akademik özgürlük bağlamındaki sorunların çözümüne yönelik olarak öğretim elemanlarının paylaştıkları bir diğer çözüm önerisi ise hesapverebilirliktir. Hesapverebilirliğin uygulanış şekli ve amacına göre hesapverebilirlik olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Hesapverebilirliğin bir kontrol ve baskı mekanizması olarak uygulanmadığı bir sistemde üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe zarar vermeyeceği, aksine, fayda sağlayacağı, bu konudaki sorunlara çözüm olacağı düşünülmektedir. Örneğin K16 (A.DOÇ.F.); “Hesapverebilirlik olmalı üniversitelerde, hem işleyişle ilgili hem de mali konularda olmalı özellikle kadrolarla alakalı. Hesap verebilen üniversite özerktir zaten.” ifadesiyle, hesapverebilirlik ile üniversite özerkliğini bağdaştırmakta, üniversitelerin hesapverebilir olmaları gerektiğini, bu durumun üniversiteleri özerk kılacağını belirtmektedir.

K16 (A.DOÇ.F.) ile benzer görüşte olan; ancak, hesapverebilirliğin cezalandırıcı bir yaklaşımla değil, iyileştirici, geliştirici bir amaç ve yaklaşımla uygulanması gerektiğini vurgulayan K13 (O.DOÇ.E.) ise özerklik açısından hesapverebilirliği şu şekilde değerlendirmekte ve öneride bulunmaktadır:

Tabii ki hesapverebilirlik olmalı. Üniversitelerin nereye ve nasıl hesap verilir olması gerektiği önemli. Burada kastettiğimiz şu değil hani cezalandırıcı bir sistemden bahsetmiyoruz hesap verebilirlik derken. Çünkü şu anda öyle

kullanılıyor, ama daha çok daha iyisini nasıl yapılabileceğine dair bir sistem olmalı. Ama hesap verebilirlik yani olmalı bence özellikle de parayı nasıl harcıyoruz nereye harcıyoruz. Bu kararları nasıl alıyoruz Bunların hepsi şeffaf bir şekilde yapılabilmeli. Örneğin bizim üniversite yönetim kurulları, senatolar bunların kararları hocalarla paylaşıldı, şimdi paylaşılmıyor. Hem içeriden hesap verebilir olmak hem de dışarıda hesap verebilir olmak, topluma hesap vermek, kurumlara hesap vermek meslektaşlara hesap verebilmek gerekir. Yani ben bu işi böyle yapıyorum, buna dayanarak böyle yapıyorumun belgesini sunmak bence olmalı. Sonuçta özerklik ile çelişmediğini düşünüyorum. Yani bu anlamda üniversiteler hesap verebilir olmalılar, olabilmelidirler.-K13 (O.DOÇ.E.)

K13'ün (O.DOÇ.E.) ifadelerine bakıldığında, hesapverebilirliği olumsuz bir uygulama olarak görmemekte, üniversite özerkliği ile çelişmediğini, aksine, özerkliğe olumlu katkı sağlayabileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte, cezalandırıcı bir sistem ile değil, üniversiteye ve akademisyenlere fayda sağlayan, onları geliştiren bir sistemde hesapverebilirliğin olması gerektiğini vurgulamakta, bu şekilde olması koşuluyla özerklik açısından olumlu olacağını ve sorunların çözümüne fayda sağlayacağını düşünmektedir. K13 (O.DOÇ.E.) ile benzer şekilde düşünen K5 (O.P.E.) de;

Üniversitenin ihtiyaç duyduğu kaynağı vereceksiniz, özerklik vereceksiniz, ondan sonra denetleyeceksiniz. Bence hesapverebilirlik şöyle engel oluşturuyor üniversite özerkliğine, hiçbir şey vermeyip ondan sonra “gel seni denetleyeceğim” demek ve denetimi şeklen yapmak biraz komik oluyor.-K5 (O.P.E.)

şeklindeki ifadesiyle, hesapverebilirliğin özerk bir üniversitede olması gerektiğini, özerkliğin sağlanmadığı durumda hesapverebilirliğin üniversitelere bir müdahale olarak nitelendirilebileceğini belirtmektedir.

Tablo 31 ve yukarıda yer alan görüşler incelendiğinde, hesapverebilirlik konusunda öğretim elemanlarının birbirlerinden farklılaşan bakış açıları olduğu görülmektedir. Tehdit ve engel olarak da değerlendirilen hesapverebilirliğin aynı zamanda çözüm olarak da önerildiği görülmekte, zira öğretim elemanları cezalandırıcı ve baskı oluşturan bir yaklaşımla uygulanan hesapverebilirlik uygulamalarını üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe bir müdahale olarak değerlendirmekte; ancak, üniversiteleri ve akademisyenleri gerçek anlamda geliştirmeyi ve daha iyi bir yere taşımayı hedefleyen ve bu şekilde bir yaklaşım benimseyen hesapverebilirlik uygulamalarının ise üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe olumlu yönde katkı

yapacağını, böyle bir yaklaşımın benimsendiği bir sistemde hesap verebilen üniversitenin özerk üniversite olduğunu belirtmektedirler.

Doğan'ın (2015) çalışmasının bulgularına göre de, özerklik ve özgürlük ile şeffaflık, akademik hesap verebilirlik, hesap verme sorumluluğu ve yönetsel hesapverebilirlik ve hesap verebilirliği sağlamanın birbirleri ile ilişkili olduğu görülmüş, üniversitelerin özerkliğinin artmasıyla hesap verebilirlik uygulamalarının da önemli düzeyde artacağı sonucuna varılmıştır. Doğan'ın (2015) araştırmasında, ideal bir hesapverebilirliğin akademik özgürlüklerin sağlanmasına olanak verdiği, dolayısıyla örgütün gelişmesi için önemli bir rol oynadığı görülmüş, hesap verebilirliğin akademik özgürlüklerin kötüye kullanılmasını engelleyen bir unsur olduğu tespit edilmiştir.

Benzer şekilde, Bozkurt'un (2012) çalışmasında da, öğretim elemanları, hesapverebilirliğin üniversite özerkliğinin ayrılmaz bir parçası olduğunu, üniversitelerde şeffaflık, açıklık, farklı denetim mekanizmaları, atama ve yükseltmelerde objektif ölçütler olması gerektiğini belirtmişler, etkili ve katılımcı bir hesapverebilirlik mekanizması kurmanın üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe olumlu katkı sağlayacağını dile getirmişlerdir. Öztürk'ün (2004) araştırmasında da, üniversitelerdeki denetimin özerklik ile uyumlu olması gerektiği belirtilmiş, üniversitenin eylem ve işlemlerinde niteliğin gelişimi ve güvencesi amacıyla gerçekleştirilen bir denetim sistemi önerilmiş; öğretim elemanları, özerklik ile bağdaşan denetimin sorumlu bir iç idari denetim ve organik idari denetim olduğunu, bir başka deyişle, özdenetim olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretim elemanları, üniversite dışından yapılacak yargısal denetim ve kamuoyuna hesap verme sorumluluğu şeklindeki hesapverebilirlik uygulamalarını benimserken, bunun dışındaki hiçbir dış denetimi gerekli görmemişlerdir (Öztürk, 2004).

Konuya ilişkin olarak, Gedikoğlu (2013), üniversitelere kurumsal özerkliğin ve öğretim üyelerine de bilimsel ve akademik özgürlüğün sağlanması gerektiğini belirterek, eylemlerinin ve kararlarının sonuçları bakımından hem yöneticilerin hem de öğretim üyelerinin sorumlu tutulmaları ve ilgililere hesap vermeleri gerektiğinin altını çizmektedir. Benzer şekilde Sulkowski de (2016), üniversite özerkliği ile hesapverebilirliğin birlikte sürdürülmesi gerektiğini, ikisi arasında bir denge kurulmasının kritik öneme sahip olduğunu ve özerkliği ihlal etmeyen bir hesapverebilirlik sisteminin özerkliği artıracığını belirtmektedir.

Üniversitelerin ve akademisyenlerin hesapverebilirliği konusu öğretim elemanlarının bir kısmı tarafından özerklik ve özgürlüğe bir tehdit olarak değerlendirilirken, bir kısım öğretim elemanı ise üniversitelerin mali, akademik ve yönetsel kararlarından ve akademisyenlerin eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerinden sorumlu olmaları gerektiğini, bu konularda hesap verebilir olmaları gerektiğini belirtmekte, hesap verebilen üniversite ve akademisyenin özerk ve özgür olabileceğini düşünmektedirler.

Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe İlişkin Nicel ve Nitel Bulguların Değerlendirilmesi

Nicel bulgular incelendiğinde, öğretim elemanlarının genel olarak üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün nasıl olması gerektiğine ilişkin ifadelerle katılımlarının yüksek ($\bar{X}=4.41$) olduğu görülmüştür. Nitel bulgularda da öğretim elemanlarının çoğunun üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün anlamı ve nasıl olması gerektiğine ilişkin nicel veri toplama aracında yer alan ifadelerle benzer yönde görüşler belirttikleri, bir kısmının ise bazı konularda olumsuz görüşe sahip oldukları görülmüştür. Nitel bulguların nicel bulgulara göre daha ayrıntılı ve derin olmasından dolayı, öğretim elemanlarının konuya ilişkin görüşlerinin hangi konularda hangi nedenlerle birbirinden ayrıştığını görmek daha olanaklı olmuştur. Dolayısıyla, nicel bulgularda, ifadelerle yüksek katılımın olduğu görülürken, nitel bulgularda bu oran benzer düzeyde olmakla beraber nitel görüşmelerde çeşitli değişkenler ve etmenlerin açığa çıkarılmasıyla görüş ayrılıklarının detayları ortaya konmuştur.

Nicel bulgular incelendiğinde, öğretim elemanlarının akademik özgürlük boyutundaki ifadelerle diğer boyutlardan daha çok katıldıkları görülmüştür ($\bar{X}=4.69$). Benzer şekilde, nitel bulgularda da öğretim elemanlarının akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinin birbiriyle daha çok benzer olduğu, nicel bulgulardaki maddeler ile uyumlu bir şekilde, akademik özgürlüğü bilimsel özgürlük, eğitim-öğretim özgürlüğü, istihdam ve çalışma özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü ve sendika/akademik örgüt kurma/katılma özgürlüğü bağlamlarında ele aldıkları görülmüştür. Nicel bulgulara ait diğer boyutlar olan yönetici seçiminde özerklik ($\bar{X}=4.58$) ve karar ve uygulamalarda özerklik ($\bar{X}=4.09$) boyutlarına da katılımın yüksek olduğu görülmüş, nitel bulgularda da üniversite özerkliğinin anlamına ilişkin sorulara verilen yanıtların bu boyutlardaki

maddeler ile uyumlu olduğu, ğretim elemanlarının üniversite özerkliğinin anlamı bağlamında sıklıkla “yönetici seçiminde özerkliği” dile getirdikleri ve daha sonra mali, akademik ve yönetsel karar ve uygulamalardaki özerkliğin önemini vurguladıkları tespit edilmiştir.

Cinsiyet değişkenin yalnızca nicel bulgularda öne çıktığı görülmüştür, erkek ğretim elemanlarının kadın ğretim elemanlarına göre üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün nasıl olması gerektiğine ilişkin ifadelere görece daha çok katıldıkları tespit edilmiştir. Nitel bulgularda ise kadın ve erkek akademisyen görüşleri arasında bu yönde bir farklılığa rastlanmamıştır. Unvan değişkeninin bulgulara etkisi incelendiğinde ise, hem nicel hem de nitel bulguları anlamlı olarak etkilediğı görülmüştür. Nicel bulgularda üniversite özerkliğinin yalnızca “karar ve uygulamalarda özerklik” boyutundaki ifadelere Profesör Doktor unvanına sahip ğretim elemanlarının Dr./Araştırma Görevlisi unvanına sahip ğretim elemanlarından görece daha fazla katıldıkları görülmüş, nitel bulgularda ise genel olarak üniversite özerkliğinin nasıl olması gerektiğine ilişkin Profesör Doktor ve Doçent Doktor unvanına sahip ğretim elemanları Dr./Araştırma Görevlisi unvanına sahip ğretim elemanlarına göre daha fazla katılmış, konuya ilişkin daha fazla olumsuz deneyim paylaşmışlardır. Bu durumun, üniversitede ve genel olarak yükseköğretim sisteminde geçirilen süre, edinilen deneyim ve izlenimlerin etkisinin olduğu söylenebilir.

Benzer şekilde, kıdem değişkeni de hem nicel hem de nitel bulgularda anlamlı farklılık yaratmış, nicel bulgularda 5 yıl ve daha az kıdeme sahip olan ğretim elemanlarının 16-20 yıl ve 20 yıl ve üzeri kıdeme sahip olan ğretim elemanlarına göre üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün nasıl olması gerektiğine ilişkin maddelere daha az katılım göstermişlerdir. Benzer farklılık 11-15 kıdeme sahip ğretim elemanlarının 16-20 ve 20 yıl ve üzeri kıdeme sahip ğretim elemanları arasında görülmüş, 11-15 yıl kıdeme sahip ğretim elemanlarının diğer iki üst gruba göre üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin maddelere daha az katıldıkları tespit edilmiştir. Benzer durum nitel bulgularda görülmekte, 5 yıl ve daha az kıdeme sahip ğretim elemanlarının 20 yıl ve üzeri kıdeme sahip ğretim elemanlarına göre üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin ifadelere daha az katılım gösterdikleri görülmüştür.

Nicel bulgular incelendiğinde, üniversite değişkeninde öğretim elemanlarının genel üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin görüşlerinde Gazi Üniversitesi ile diğer üniversiteler (ODTÜ, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi) arasında anlamlı farklılık görülmüş, Gazi Üniversitesi öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün nasıl olması gerektiğine ilişkin ifadelerle görece daha az katıldıkları tespit edilmiştir. Nitel bulgularda ise üniversite değişkenine göre öğretim elemanlarının görüşleri arasında bir farklılık görülmemiştir.

Nicel bulgularda, çalışma alanı değişkenine göre üniversite özerkliğinin yalnızca “yönetici seçiminde özerklik” boyutunda eğitim alanı ile sağlık alanındaki öğretim elemanlarının görüşleri arasında farklılık bulunmakta, sağlık alanındaki öğretim elemanları yönetici seçiminde özerkliğe ilişkin ifadelerle görece daha fazla katılmışlardır. Nitel bulgularda ise üniversite özerkliği konusunda çalışma alanı değişkenine göre farklılık gözlenmezken, akademik özgürlük konusunda fen bilimleri ve sağlık bilimleri alanlarındaki akademisyenlerin eğitim bilimleri ve sosyal bilimler alanlarındaki akademisyenlere göre daha az sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Sendika üyeliği değişkeni bağlamında nicel bulgular incelendiğinde, üniversite özerkliğine ilişkin ifadelerle katılımda bir farklılık gözlenmezken, sendika üyeliği bulunan öğretim elemanlarının, herhangi bir sendikaya üye olmayan öğretim elemanlarına göre akademik özgürlük konusundaki ifadelerle daha çok katıldıkları görülmüştür. Benzer şekilde, nitel bulgularda da bu durum gözlenmiş, sendika üyeliği bulunan öğretim elemanları akademik özgürlüğe ilişkin sorunları daha fazla dile getirmiş, daha fazla olumsuz deneyim dile getirmiş ve nasıl olması gerektiğine ilişkin daha fazla görüş paylaşmıştır.

Diğer akademik vakıf ve derneklere üyelik değişkeni incelendiğinde ise, nicel bulgularda, yalnızca üniversite özerkliğinin “yönetici seçiminde özerklik” boyutundaki yönetici seçimin nasıl olması gerektiğine ilişkin ifadelerle katılım oranında herhangi bir akademik vakıf veya derneğe üye olan öğretim elemanlarının üye olmayanlara göre daha fazla katıldıkları görülmüştür. Benzer farklılık nitel bulgularda da görülmüş; ancak, nitel nitel bulgularda üniversite özerkliğinin tüm boyutlarında bu farklılık tespit edilmiştir.

Nicel araştırma sürecinde üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün anlamı ve nasıl olması gerektiğine ilişkin öğretim elemanlarının görüşleri alınmış, benzer şekilde nitel araştırmada da bu bağlamda bulgular elde edilmiştir. Bunun yanı sıra, nitel araştırma sürecinde üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunlar, tehdit ve engeller ve çözüm önerileri bağlamında bulgular da elde edilmiştir. Öğretim elemanları üniversite özerkliğini akademik, mali ve idari özerklik açısından ele almış, bu konularda üniversitelerde yaşanan sorunları değerlendirmiş, kendi deneyimlerini aktarmış ve çözüm önerilerini sunmuşlardır. Benzer şekilde, akademik özgürlük konusunda da nitel bulgularda bu yönde yaşanmış ve yaşanmaya devam eden sorunlara, akademisyenlerin deneyim ve görüşlerine ve çözüm önerilerine ulaşılmıştır. Dolayısıyla, nicel bulgularda elde edilemeyen birtakım konu, sorun ve deneyimler nitel bulgular ile açığa çıkarılmıştır.

Nitel bulgularda üniversite özerkliği ile ilgili öne çıkan sorunlar arasında yönetsel özerkliğe ilişkin olarak yöneticileri seçememe, katılımcı olmayan yönetim anlayışı, atama ve yükseltmelere ilişkin sorunlar, yöneticileri görevden alamama olarak gözlenmiş, öğretim elemanları yönetsel özerklik bağlamında bu sorunlara ilişkin olarak deneyimledikleri durumlar ve görüşlerini paylaşmışlardır. Mali özerkliğe ilişkin olarak, öğretim elemanları yetersiz bütçe, özel sektör ve piyasa etkisi, kendi kaynaklarını yaratamama, mali kaynakların dağılımında yetersizlik ve öğrenci harçları açısından sorunlar olduğunu belirtmiş ve bu konudaki deneyimlerini dile getirmişlerdir. Üniversite özerkliğine ilişkin olarak akademik özerklik bağlamında ise program ve ders açma/kapatma sorunları, araştırma alan ve konularına müdahaleler, öğrenci kontenjanını belirleyememe, kalite kontrol mekanizmalarının özerklik üzerindeki etkileri, öğrenci alım kriterlerini belirleyememe ve öğretim dilini seçememe sorunları öne çıkmaktadır.

Öğretim elemanları akademik özgürlük konusunda ise otosansür, işten çıkarılma kaygısı, etiketlenme, atama ve yükselme süreçlerindeki liyakatsizlik, araştırmalara müdahale, mali sorunlar, sıkı çalışma saatleri, piyasa hedefleri, akademik teşvik sistemi, iş güvencesizliği, nepotizm ve kayırmacılık, memurlaştırılma, standartlaştırılmış müfredat ve istediği dersi açamama/verememe gibi sorunları dile getirerek bu sorunlara ilişkin görüş ve deneyimlerini aktarmışlardır. Öğretim elemanları, tüm bu sorunların kaynağı ve üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı engel ve tehdit olarak neoliberal politikaları, hesapverebilirlik uygulamalarını, siyasal baskı ortamını, korku ortamını, liyakatsizliği ve YÖK ve benzeri kuruluşları vurgulamışlar, sorunların çözümü

bağlamında da hesapverebilirlik uygulamalarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğü ihlal etmeyecek şekilde olmasını, siyasi müdahalelerin olmamasını, yasal düzenlemelerin gerektiğini, akademisyenlerin dayanışma ve mücadele halinde olmalarını, demokratik yönetim şeklini, liyakatin esas alınmasını ve neoliberal politikaların benimsenmemesi gerektiğini dile getirmişlerdir.

Nicel bulgulardan farklı olarak nitel bulgularda üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların detaylı ve etraflı bir şekilde tespit edilmiş, öğretim elemanlarının deneyimlerine ulaşılmış, mevcut engellere ve gelecekteki tehditlere ilişkin görüşleri ve çözüm önerileri alınmıştır.

BÖLÜM 5

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulguları doğrultusunda elde edilen sonuçlara ve sonuçlar bağlamında geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Sonuçlar

Öğretim elemanlarının görüşlerine göre Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün değerlendirilmesini, sorunların açığa çıkarılmasını ve çözüm önerilerinin sunulmasını amaçlayan bu araştırmanın sonuçları aşağıda ilgili başlıklar altında sunulmuştur.

Üniversite Özerkliğinin ve Akademik Özgürlüğün Gereklerine ve Anlamına İlişkin Sonuçlar

- Öğretim elemanları üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün gereklerini genel olarak desteklemektedirler.
- Öğretim elemanları üniversite özerkliğine kıyasla akademik özgürlüğün gereklerini görece daha fazla desteklemekte, bunu takiben sırasıyla üniversite özerkliği bağlamında yönetici seçiminde özerklik ve karar ve uygulamalarda özerkliği benzer oranda olmak üzere yüksek düzeyde desteklemektedirler.
- Öğretim elemanları üniversite özerkliğini mali özerklik, yönetsel özerklik ve akademik özerklik açısından ele almakta, üniversite özerkliğinin bu alanlardaki özerkliği kapsadığını düşünmektedirler.
- Mali özerklik, öğretim elemanları tarafından önemli görülmektedir. Öğretim elemanlarının çoğu üniversitelerin kendi mali kaynaklarının dağılımında özerk olmaları gerektiğini vurgulamakta, kendi ihtiyaçlarına göre kaynak aktarımı yapabilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

- Öğretim elemanlarının çoğu, üniversitelerin devlet tarafından finanse edilmesini mali özerklik açısından gerekli bulmakta, kamu hizmeti olması nedeniyle üniversitelerin finansmanının devletin sorumluluğu olduğunu belirtmektedirler.
- Mali özerklik açısından, öğretim elemanlarının bir kısmı üniversitelerin kendi kaynaklarını yaratabilmelerinin önemli olduğunu düşünmekte, devlet desteğinin yanı sıra döner sermaye, ürün üretimi ve satışı gibi uygulamalarla üniversitelerin kendi gelirlerini elde etmelerinin mali özerkliğe olumlu katkı sağlayacağını belirtmektedirler.
- Öğretim elemanlarının çoğuna aykırı olarak, bir kısmı, öğrenci harcı uygulamasını üniversitelere mali destek olarak görmekte, üniversitelerin mali özerkliğine olumlu yönde etki edecek bir uygulama olarak değerlendirmektedir. Öğretim elemanların çoğu ise bu görüşe karşıdır, sosyal devlet anlayışı gereği öğrencilerden harç alınmasının uygun olmadığını, gelir adaletsizliğinin bir sonucu olarak üniversite eğitime erişimde adaletsizliğe yol açabileceğini belirterek bu durumu, üniversiteleri öğrenci harçlarına bağımlı kuruluşlar haline getirebileceği düşüncesiyle mali özerkliğe aykırı bulmaktadırlar.
- Mali özerklik açısından üniversite-özel sektör işbirliği de bir kısım öğretim elemanı tarafından olumlu görülen bir uygulamadır; öğretim elemanları üniversitenin bu sayede gelir elde edebileceğini belirterek üniversite-özel sektör işbirliğini mali özerklik açısından gerekli bulmaktadırlar. Bununla birlikte, öğretim elemanlarının çoğu bu görüşe karşı yönde görüş belirtmekte, üniversite-özel sektör işbirliğinin üniversiteleri özel sektör ve piyasaya bağımlı kılabilmesinden dolayı üniversite özerkliğine ve özellikle mali özerkliğe aykırı bulmaktadırlar.
- Öğretim elemanları üniversite özerkliği bağlamında yönetsel özerkliği önemli bulmaktadırlar. Bu açıdan, yönetsel özerkliğin gereklerinin uygulanmasını önemsemekte, yönetsel karar ve uygulamalarda üniversitenin özerk olması gerektiğini düşünmektedirler.
- Öğretim elemanları, yönetsel özerkliğin bir gereği olarak yöneticileri seçebilmek gerektiğini ve tüm yönetim kademelerinde seçim olması gerektiğini düşünmektedirler.
- Yönetsel özerklik bağlamında öğretim elemanları, katılımcı yönetim anlayışını önemli görmekte, merkezi yönetimin alt birimlere yetki devri vermesini, karar

alma süreçlerine tüm birimlerin katılmasının sağlanmasını, diktatörce bir yönetim anlayışının olmamasını yönetsel özerkliği sağlayan uygulamalar olarak değerlendirmektedirler.

- Öğretim elemanları, yönetsel özerkliğin gereği olarak kadro ve terfi uygulamalarını üniversitelerin kendilerinin gerçekleştirmeleri ve bu yönde kararları kendilerinin alabilmeleri gerektiğini, üniversitelerin ve fakültelerin ihtiyaçlarını en iyi kendilerinin bilebileceklerini düşünmektedirler.
- Öğretim elemanlarına göre, yönetsel özerklik yönetici seçimindeki kriterleri belirleyebilme yetkisini de kapsamakta, buna göre, üniversitelerin, fakültelerin ve bölümlerin kendi yöneticilerinin sahip olması gereken nitelikleri belirleyebilmelerini önemli bulmaktadırlar.
- Yönetsel özerkliğin bir gereği olarak, öğretim elemanları, yöneticileri görevden alabilme yetkisinin üniversitelerde olması gerektiğini belirtmektedirler. Öğretim elemanlarına göre, seçim yoluyla göreve başlayan yöneticilerin benzer şekilde seçim yoluyla görevden alınabilmeleri yönetsel özerkliğin bir gereğidir.
- Öğretim elemanları, akademik özerkliğin bir gereği olarak üniversitelerin kendi programlarını açabilme ve kapatabilme yetkilerinin olmasını önemli görmektedirler. Buna göre, bu kararların üniversitenin birimlerinin talep ve ihtiyaçları çerçevesinde üniversite senatosunca alınması gerektiğini düşünmektedirler.
- Öğretim elemanları, akademik özerkliğin bir gereği olarak araştırma alan ve konularına müdahale olmaması gerektiğini, hangi bölümün/programın hangi konularda akademik çalışma yürüteceğine kendi bünyesinde karar vermesi, bu bağlamda özerk olması gerektiğini düşünmektedirler.
- Öğretim elemanları, akademik özerklik bağlamında kalite kontrol mekanizmalarının üniversitelerin akademik işleyiş ve faaliyetlerine müdahale etmeyecek şekilde işlemesi gerektiğini belirterek, üniversitelerin kendi kalite kontrol mekanizmalarını kendilerinin seçebilmesi gerektiğini düşünmekte, öğretim elemanlarının bir kısmı buna ek olarak üniversitenin kendi içerisinde bir kalite kontrol mekanizması oluşturabileceğini, böylelikle akademik özerkliğin sağlanabileceği görüşündedirler.
- Akademik özerklik bağlamında öğretim elemanlarının önemle vurguladıkları bir diğer husus öğrenci kontenjanlarını belirleyebilme olmuştur. Öğretim

elemanları, nitelikli eğitim verebilmek için öğrenci-öğretim elemanı oranının dengeli olması gerektiğini, bu orana üniversitenin fakülte ve bölümlerin koşulları çerçevesinde kendisinin karar vermesi gerektiğini, merkezi bir karar ile belirlenmesinin bu bağlamda akademik özerkliğe aykırı olduğunu düşünmektedirler.

- Öğretim elemanlarının akademik özerklik bağlamında önemli gördükleri bir diğer konu ise üniversitenin kendi öğretim dilini seçebilmesidir. Öğretim elemanlarının çoğu bu görüşe katılırken, az bir kısmı öğretim dilini seçebilme yetkisini akademik özerklik bağlamında değerlendirmemektedirler. Bunun nedeni olarak öğretim elemanlarının bazıları akademik personelin İngilizce veya bir başka yabancı dil yeterliliğinin üniversite tarafından karar verilemeyeceğini, bazı öğretim elemanları ise çok farklı dillerde öğretim yapan üniversitelerin olması halinde eğitim-öğretim birliği açısından sorunlar yaşanabileceğini öne sürerek bu kararın merkezi bir kurum olan YÖK veya benzeri kuruluşlarca verilmesini önermektedirler.
- Öğretim elemanları akademik özgürlüğü bilimsel özgürlük, eğitim-öğretim özgürlüğü, istihdam ve çalışma koşulları, düşünce ve ifade özgürlüğü ve sendika/akademik örgüt kurma/katılma özgürlüğü olarak ele almaktadırlar.
- Öğretim elemanları akademik özgürlüğü bilimsel özgürlük açısından değerlendirdiklerinde araştırma/yayınlama özgürlüğü ve bilimsel etkinliklere katılabilme özgürlüğünü sıklıkla dile getirmişlerdir. Öğretim elemanlarına göre, akademisyenler ilgi duydukları konuları özgürce araştırabilmeli, sonuçlarını paylaşabilmeli, istediği bilimsel etkinliğe katılabilmeli ve bu konularda desteklenmelidir.
- Öğretim elemanları akademik özgürlüğü eğitim-öğretim özgürlüğü açısından değerlendirdiklerinde, ders açabilme/verebilme özgürlüğü ve dersin içeriğini, öğretim ve ölçme tekniğini belirleyebilme özgürlüğünü sıklıkla vurgulamışlardır. Öğretim elemanları, akademisyenlerin kendi uzmanlık alanlarında istedikleri dersi açabilme/verebilme özgürlüğüne sahip olmaları gerektiğini düşünmekte, bunun yanında, dersin müfredatını, içeriğini, öğretim ve ölçme tekniğini belirleyebilme özgürlüğü olmasını önemli bulmaktadırlar. Öğretim elemanlarının çoğu bu açıdan bir genel bir çerçeve olabileceğini, ancak akademisyenleri sistemin gereklerini yerine getirmeye mecbur bırakacak,

kısıtlayıcı bir mekanizma olmaması gerektiğini belirtmekte ve bu durumu akademik özgürlüğe aykırı bulmaktadır.

- Akademik özgürlük bağlamında öğretim elemanları istihdam ve çalışma koşullarına sıklıkla değinmiştir. Bu bağlamda, akademisyenlerin iş güvencesinin olması gerektiğinin altını çizerek 50d statülü araştırma görevlisi kadrosu gibi istihdam koşullarını akademik özgürlüğe aykırı bulmaktadırlar. Bununla birlikte, öğretim elemanlarının bir kısmı ise, bu tür geçici kadroları desteklemekte, kişilerin akademik beceri ve yetkinliklerine göre daimi kadroya geçebilmeleri için bir eleme sistemi önermekte, bu durumu akademik özgürlüğe aykırı bulmamaktadırlar. Dolayısıyla, bu konuda öğretim elemanları arasında görüş birliğinin olmadığı anlaşılmıştır.
- Öğretim elemanları, akademik özgürlük bağlamında esnek çalışma ortamı ve saatlerini desteklemekte, akademisyenliğin mesai saati olmadığını, bu tür sıkı çalışma saatleri ve ortamlarının akademik özgürlük ile bağdaşmadığını düşünmektedirler.
- Öğretim elemanlarının akademik özgürlük bağlamında istihdam ve çalışma koşulları açısından sıklıkla dile getirdikleri bir diğer ölçüt liyakat olmuştur. Öğretim elemanlarına göre üniversitelere akademik personel alımlarında liyakat esas olmalı, objektif bir yaklaşım sergilenmelidir, bu durum akademik özgürlük ile doğrudan ilgilidir.
- Öğretim elemanları, akademik özgürlüğün anlamı ve gerekleri bakımından düşünce ve ifade özgürlüğünü çokça dile getirmişlerdir. Öğretim elemanlarına göre akademisyenler toplumsal ve evrensel sorunları tartışma yükümlülüğü ve yetkinliğine sahip kişiler olmaları bakımından düşüncelerini özgürce ifade edebilmelidirler. Öğretim elemanları, düşünce ve ifade özgürlüğünü akademik özgürlüğün kritik bir ölçütü olarak değerlendirmekte, toplumu ilgilendiren konularda söz söyleyebilmelerini önemli bulmaktadırlar.
- Öğretim elemanları, akademik özgürlük bağlamında sendika/akademik örgüt kurma/katılma özgürlüğünü bir gereklilik olarak değerlendirmekte, bu gerekliliği örgütlenme hakkı, akademik özlük hakları ve mesleki dayanışma bağlamlarında ele almaktadırlar. Öğretim elemanlarına göre akademik özgürlük açısından sendikalı olmak bir haktır, sendikalar üyelerinin özlük haklarını koruyan kuruluşlardır, sendikalar ve akademik örgütler akademisyenlerin

birbirleri ile dayanışma içinde olmalarını sağlamaktadır. Buna göre, öğretim elemanları sendika ve akademik örgüt kurma veya bu kuruluşlara üye olma özgürlüğünü akademik özgürlüğün bir gereği olarak görmektedirler.

Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük ile ilgili Görüşlerin Çeşitli Değişkenlere Göre Değerlendirilmesine İlişkin Sonuçlar

- Öğretim elemanlarının genel olarak üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün gereklerine ilişkin görüşleri unvan, çalışma alanı, sendika üyeliği ve diğer akademik dernek veya vakıf üyeliği değişkenlerine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır.
- Unvan değişkenine göre öğretim elemanlarının üniversite özerkliğinin yalnızca karar ve uygulamalarda özerklik boyutundaki ifadelere katılımlarında farklılık görülmekte, Dr./Araştırma Görevlisi unvanına sahip öğretim elemanları Profesör Dr. unvanına sahip öğretim elemanlarına göre karar ve uygulamalarda özerkliği daha az desteklemektedirler.
- Çalışma alanı değişkenine göre öğretim elemanlarının üniversite özerkliğinin yalnızca yönetici seçiminde özerklik boyutundaki ifadelere katılımlarında farklılık görülmekte, eğitim alanında görev yapan öğretim elemanları sağlık alanına görev yapan öğretim elemanlarına göre yönetici seçiminde özerkliği daha az desteklemektedirler.
- Sendika üyeliği değişkenine göre öğretim elemanlarının yalnızca akademik özgürlüğün gereklerine ilişkin ifadelere katılımlarında farklılık görülmekte, sendika üyeliği bulunan öğretim elemanları herhangi bir sendikaya üye olmayan öğretim elemanlarına göre akademik özgürlüğü daha fazla desteklemektedirler.
- Diğer akademik vakıf ve derneklere üyelik değişkenine göre öğretim elemanlarının üniversite özerkliğinin yalnızca yönetici seçiminde özerklik boyutundaki ifadelere katılımlarında farklılık görülmekte, herhangi bir akademik vakıf veya derneğe üye olan öğretim elemanlarının üye olmayan öğretim elemanlarına göre yönetici seçiminde özerkliği daha fazla desteklemektedirler.
- Cinsiyet değişkenine göre öğretim elemanlarının görüşleri hem üniversite özerkliğinin karar ve uygulamalarda özerkliği boyutunda hem de genel olarak üniversite özerkliği ve akademik özgürlük bağlamında farklılık göstermekte,

erkek ğretim elemanlarının kadın ğretim elemanlarına göre karar ve uygulamalarda özerkliği boyutunda hem de genel olarak niversite özerkliği ve akademik özgürlüğü görece daha fazla desteklemektedirler.

- Kıdem değişkenine göre ğretim elemanlarının görüşleri hem niversite özerkliğinin karar ve uygulamalarda özerkliği boyutunda hem de genel olarak niversite özerkliği ve akademik özgürlük bağlamında farklılık göstermekte, daha fazla kıdeme sahip olan ğretim elemanlarının görece daha az kıdeme sahip ğretim elemanlarına göre karar ve uygulamalarda özerkliğini ve genel olarak niversite özerkliği ve akademik özgürlüğü daha fazla desteklemektedirler.
- Üniversite değişkeni açısından Gazi niversitesi'nde görev yapan ğretim elemanları, Ankara, Hacettepe ve ODTÜ ğretim elemanlarına kıyasla karar ve uygulamalarda özerklik, yönetici seçiminde özerklik ve akademik özgürlüğü görece daha az desteklemektedirler.

Türkiye'de niversite özerkliği ve Akademik zgrlk Bağlamındaki Sorunlar ile İlgili Görüşlere İlişkin Sonuçlar

- Öğretim elemanları, üniversitelerin mali özerkliğine ilişkin sorunların yetersiz bütçe, özel sektör ve piyasa etkisi, kendi kaynaklarını yaratamama, mali kaynakların dağılımında yetkisizlik ve ğrenci harçları uygulamalarından kaynaklandığını düşünmektedirler.
- Öğretim elemanları, yetersiz bütçe sorununa ilişkin olarak mevcut kaynaklarda mali sorunlar yaşandığını, özellikle sosyal bilimler alanındaki projeler için bütçe sağlanamadığını, muhalif akademik çalışmaların mali açıdan destek görmediğini ifade etmekte, kaynakların kısıtlı olmasını üniversitelerin mali özerkliği açısından önemli bir sorun olarak değerlendirmektedirler.
- Öğretim elemanları, niversitenin özel sektör ve piyasa ile işbirliğini mali özerklik açısından sorunlu görmekte, devlet desteğinin yetersizliği nedeniyle üniversitelerin özel sektör ile işbirliğine ynmek zorunda kaldıklarını, dolayısıyla üniversitelerin özel sektörün hedef ve beklentilerini karşılamaya mecbur bırakıldıklarını ve bu durumun mali özerkliğe aykırı olduğunu vurgulamaktadırlar.

- Öğretim elemanları, devlet desteğinin yanı sıra üniversitelerin kendi kaynaklarını yaratmalarının mali özerkliği olumlu şekilde etkileyeceğinin ve Türkiye’de üniversitelerde bu uygulamaların yeteri kadar yapılamadığının altını çizmekte, kendi kaynaklarını yaratamamasını üniversiteleri yalnızca devlet finansmanına bağımlı hale getirmesi bağlamında mali özerkliği olumsuz yönde etkileyen bir durum olarak değerlendirmektedirler.
- Öğretim elemanları, mali özerkliğe ilişkin sorunlar bağlamında, mali kaynakların dağılımında yetkisizlik sorununu sıklıkla vurgulamış, bu durumu üniversitelerin kendi birimlerinin ihtiyaçlarını en iyi kendisinin bilebileceği, birimlerden alınan talepler doğrultusunda gerekli dağılımın yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Türkiye’deki üniversitelerde bu açıdan üniversitelerin yeterince özerk olamadıklarının altını çizmektedirler.
- Öğretim elemanlarının çoğu öğrenci harcı uygulamasını olumsuz yönde eleştirirken, bir kısım öğretim elemanına göre ise üniversitelerin öğrenci harcı almamaları devlet finansmanına bağımlılığı artırdığından mali özerkliği olumsuz etkilemektedir. Bu görüşteki öğretim elemanları, maddi durumu elverişli olan öğrencilerden ücret alınabileceğini, bu sayede üniversiteye gelir sağlanarak mali özerkliğe de olumlu açıdan etki edeceğini düşünmektedirler.
- Üniversitelerin yönetsel özerkliğine ilişkin sorunlar öğretim elemanları tarafından değerlendirildiğinde, yöneticileri seçememe, katılımcı olmayan yönetim anlayışı, atama ve yükseltmelere ilişkin sorunlar ve yöneticileri görevden alamama sorunları ön plana çıkmakta, öğretim elemanları bu sorunları yönetsel özerkliğe aykırı bulmaktadırlar.
- Yönetsel özerkliğe ilişkin sorunlar bağlamında öğretim elemanların en sık vurguladıkları sorun üniversitelerin ve birimlerinin kendi yöneticilerini seçememeleri sorunu olmuştur. Atama yoluyla yöneticilerin göreve gelmesini özerkliğe aykırı bulmakta, en önemli özerklik sorunun bu olduğunu belirterek Türkiye’de üniversitelerde bu açıdan özerkliğin olmadığının altını çizmektedirler.
- Öğretim elemanlarının yönetsel özerkliğe ilişkin sorunlar ile ilgili olarak üzerinde durdukları bir diğer husus üniversitelerde katılımcı yönetim anlayışının benimsenmiyor oluşudur. Öğretim elemanları, üniversitelerde kararlarda kurullar yerine kişilerin söz sahibi olduğunu, birimlerin kendilerini ilgilendiren kararlara

katılımlarının sağlanamadığını, yukarıdan aşağıya doğru bir örgütlenme biçimi olduğunu ve kararların merkezi bir şekilde alındığını belirterek bu sorunların yönetsel özerkliğe aykırı olduğunu düşünmektedirler.

- Yönetsel özerkliğe ilişkin sorunlar arasında öğretim elemanlarının dile getirdikleri bir diğer sorun atama ve yükseltme kriterlerine ilişkin sorunlardır. Öğretim elemanları, üniversitelerde işe alımların liyakat esaslı olmadığını, YÖK tarafından belirlenen kadrolara liyakat önemsenmeksizin yakınlık ve güç ilişkileri üzerinden belirli kişilerin atandığını belirtmekte, adaletsizliğe yol açtığını vurgulamakta ve bu durumu yönetsel özerkliği ihlal eden en temel sorunlardan biri olarak değerlendirmektedirler.
- Yöneticileri görevden alamama sorunu da öğretim elemanlarının yönetsel özerklik bağlamında Türkiye’de yaşanan sorunlardan biri olarak vurguladıkları bir konudur. Öğretim elemanları, seçimle görev başına gelen yöneticilerin benzer şekilde seçimle görevden alınabilmesi gerektiğini belirtmekte, güvenoyu yapılmasının ve bu sayede üniversitenin kendisinin kendi yöneticisi ile ilgili kararları alabilmesinin önemini vurgulamaktadırlar. Türkiye’de bu anlamda özerkliğin olmadığını altını çizmektedirler.
- Öğretim elemanları, üniversitelerin akademik özerkliğine ilişkin sorunların program ve ders açamama/kapatamama, araştırma alan ve konularına müdahale, kontenjan belirleyememe, kalite kontrol mekanizmaları, öğrenci alım kriterlerini belirleyememe ve öğretim dilini seçememe sorunlarından kaynaklandığını düşünmektedirler.
- Öğretim elemanları, program ve ders açma/kapatma ile ilgili kararların YÖK tarafından alındığını, üniversitelerin bu yöndeki taleplerinin uygulamalara yansıtılmadığını, bu anlamda bir müdahale olduğunu belirtmekte, bu durumu akademik özerkliğe aykırı bulmaktadırlar.
- Üniversitelerin akademik özerkliği bağlamında Türkiye’de yaşanan bir diğer sorun olarak araştırma alan ve konularına siyasi veya ekonomik nedenlerle müdahale edilmesi öğretim elemanlarının sorun olarak değerlendirdikleri bir durumdur. Öğretim elemanları, bu müdahalelerden neoliberal politikaları sorumlu tutmakta, özellikle sosyal bilimler açısından bu sorunun özerklik bağlamında önem arz ettiğini vurgulamakta, üniversitelerin neoliberal

politikaların hedef ve beklentilerine göre faaliyet göstermeye mecbur bırakıldıklarını düşünmektedirler.

- Öğretim elemanlarının akademik özerkliğe ilişkin olarak vurguladıkları sorunlardan bir diğeri ise üniversitelerin kendi öğrenci kontenjanlarını belirleyememeleri sorunudur. Öğretim elemanları, fakültelere ve bölümlere alınacak öğrenci sayısına birimin mevcut koşulları göz önünde bulundurulmadan YÖK tarafından karar verildiğini belirtmekte, kendi taleplerinin dikkate alınmadığını, bu durumun akademik özerklik açısından sorun teşkil ettiği görüşündedirler.
- Öğretim elemanlarının çoğu, akademik özerkliğe ilişkin olarak kalite kontrol mekanizmalarının işleyişini ve bu yöndeki uygulamaları sorun olarak değerlendirmekte, kalite kontrol sürecinin gereklerinin standartlaşmaya yol açtığını, üniversitelerin ve birimlerin kendi dinamikleri ve ihtiyaçlarının göz ardı edildiğini belirtmektedirler. Bununla birlikte, öğretim elemanlarının bir kısmı kalite kontrol mekanizmalarının bu tür uygulamalarını akademik özerklik açısından sorun olarak görmemekte, üniversitelerin kalite kontrol süreçlerinden geçmelerinin ve uluslararası standartlaşmanın önemli olduğunu düşünmektedirler.
- Akademik özerkliğe ilişkin öğretim elemanları öğrenci alım kriterlerinin üniversite tarafından belirlenememesini bir sorun olarak değerlendirmekte, üniversitelerin kendilerinin belirlediği kriterlerin olmadığını, üniversitelerin kendilerinin belirlediği niteliklere uygun öğrenci alabilmelerinin akademik özerkliğe olumlu yönde etki edebileceğini düşünmektedirler.
- Öğretim elemanlarının çoğu, akademik özerkliğe ilişkin Türkiye’de yaşanan sorunlardan biri olarak öğretim dilini seçememe sorunun üzerinde durmuşlar, üniversitelerin öğretim dilini seçebilme olanağına sahip olmadıklarını belirterek, bu durumun üniversitenin inisiyatifinde olması gerektiğini belirtmektedirler. Öğretim elemanlarının bir kısmı ise, öğretim dilinin belirlenmesinin üniversitelere bırakılmaması gerektiğini düşünmekte, YÖK veya benzeri bir merkezi bir kurum tarafından alınması gereken bir karar olduğunu vurgulamakta, bu düşüncelerini üniversitelerde eğitim-öğretim birliğinin tehlikeye düşmesi riskine dayandırmaktadırlar.

- Öğretim elemanları akademik özgürlüğe ilişkin sorunları bilimsel özgürlük bağlamında değerlendirdiklerinde, otosansür, araştırmalara müdahale, proje ve bilimsel etkinliklerdeki mali sorunlar, piyasa hedefleri ve akademik teşvik sisteminden kaynaklanan sorunlar yaşamaktadırlar.
- Öğretim elemanları, akademik özgürlüğe ilişkin sorunları eğitim-öğretim özgürlüğü bağlamında, otosansür, standartlaştırılmış müfredat ve öğretim yöntemi ve ders açamama/verememe sorunları ile karşılaşmaktadırlar.
- Öğretim elemanları, istihdam ve çalışma koşulları açısından memurlaştırılma, nepotizm ve kayırmacılık, atama ve yükseltme kriterleri, iş güvencesizliği, yetersiz maaş ve sıkı çalışma saatleri sorunları ile karşılaşmaktadırlar.
- Akademik özgürlük bağlamında sıklıkla değinilen sorunlardan biri olan bilimsel özgürlüğe ilişkin olarak öğretim elemanlarının çoğu, akademik çalışmalarında otosansür uygulamak durumunda kalabildiklerini, bilimsel çalışma sürecinde özgür hissetmediklerini belirtmektedirler. Bu yönde görüş belirten öğretim elemanları genellikle eğitim bilimleri ve sosyal bilimler alanında çalışan öğretim elemanlarıdır. Fen bilimleri ve sağlık bilimleri alanında çalışan öğretim elemanları alanları gereği bu açıdan çok fazla sorun ile karşılaşmamaktadırlar.
- Öğretim elemanları, araştırmalarına müdahale edildiğini, hakim siyasal politika ve anlayışa aykırı olarak değerlendirilebilecek muhalif araştırmalarda sorun yaşandığını belirtmekte, bu durumu akademik özgürlüğe aykırı bulmaktadırlar.
- Bilimsel özgürlüğe ilişkin olarak, öğretim elemanları, proje ve bilimsel etkinliklere katılım ile ilgili sorunlar ile karşılaştıklarını belirtmekte, bu kapsamda yetersiz bütçe sunulduğunu ve bu durumun akademisyenleri bu tür faaliyetler bağlamında kısıtladığını düşünmektedirler.
- Öğretim elemanları, bilimsel özgürlüğe ilişkin sorunlar bağlamında ayrıca, bilimsel çalışmaların piyasanın beklentilerini karşılayacak şekilde gerçekleştirilmesi mecburiyetinde bırakılmaları sorununa değinmekte, piyasanın hedef ve beklentilerinin üniversiteleri kuşattığını, dolayısıyla akademik özgürlüğü sınırlandığını vurgulamaktadırlar.
- Öğretim elemanlarının birçoğu, akademik teşvik sistemini akademik özgürlük bağlamında olumsuz yönde eleştirmekte, akademisyenleri hızlı ve çok sayıda yayın yapma telaşına sürüklediğini, dolayısıyla kendi belirledikleri hız, sayı ve nitelikte araştırma yapmalarının önünde bir engel oluşturduğunu

düşünmektedirler. Bu durumu, akademik özgürlüğe aykırı bulmaktadırlar. Bununla birlikte, öğretim elemanlarının görece az bir kısmı, akademik teşvik sistemini akademik özgürlüğe aykırı bulmamakta, aksine, akademisyenlerin verimliliğini olumlu yönde etkilediği için faydalı bir uygulama olduğunu düşünmektedirler.

- Öğretim elemanları, akademik özgürlük bağlamında eğitim-öğretim özgürlüğüne ilişkin sorunların olduğunu düşünmektedirler. Eğitim-öğretim özgürlüğüne ilişkin olarak öğretim elemanları sıklıkla otosansür sorununun olduğunu belirtmekte, derslerinde otosansür uygulamak durumunda kalabildiklerini ifade etmektedirler. Ders içeriklerini belirlerken otosansür uygulayarak belirlediklerini, derslerinde öğrencileri ile diyaloglarında otosansüre başvurabildiklerini belirterek bu bağlamda özgür hissedemediklerini belirtmektedirler. Bu yönde görüş belirten öğretim elemanları genellikle eğitim bilimleri ve sosyal bilimler alanında çalışan öğretim elemanlarıdır. Fen bilimleri ve sağlık bilimleri alanında çalışan öğretim elemanları alanları gereği bu açıdan çok fazla sorun ile karşılaşmamaktadırlar.
- Öğretim elemanları, akademik özgürlük açısından, standartlaştırılmış müfredat ve öğretim yöntemlerini uygun bulmamakta, akademisyenlerin kendi öğrencileri, dersleri, üniversitenin kurum kültürü gibi değişkenlere dayalı olarak kendi müfredatlarını ve öğretim yöntemlerini belirleyebilmeleri gerektiğini, mevcut durumda bu özgürlüğe yeterince sahip olmadıklarını düşünmektedirler.
- Eğitim-öğretim özgürlüğüne ilişkin sorunlardan bir diğeri ise akademisyenlerin uzmanlıkları dahilinde olan vermek/açmak istedikleri dersleri verememeleri veya açamamalarıdır. Öğretim elemanları, bu yönde taleplerinin dikkate alınmayabildiğini, engellerle karşılaşabildiklerini ve bastırılmaya çalışıldıklarını ifade etmekte, dolayısıyla akademik özgürlük haklarının ihlal edildiğini düşünmektedirler.
- Öğretim elemanları, akademik özgürlüğe ilişkin istihdam ve çalışma koşulları bağlamında sorunlar yaşamakta, akademisyenliğin memuriyete dönüştürüldüğünü, akademisyenlerin memurlaştırıldığını, bir başka deyişle, akademisyenlerin kendilerine verilen emri yerine getirmekle yükümlü kişiler olarak görüldüğünü, bu bakış açısı ve uygulamalar nedeniyle kendilerini özgür hissetmemektedirler.

- İstihdam ve çalışma koşullarına ilişkin olarak öğretim elemanlarının dile getirdikleri bir başka önemli sorun ise kadro atama ve yükseltmelerde nepotizm ve kayırmacılığın olması, liyakatli alımların gerçekleştirilememesi, siyasal yakınlık, akraba ve arkadaşlık ilişkilerinin ön planda olmasıdır. Öğretim elemanları, nepotizm ve kayırmacılığın üniversiteler üzerindeki olumsuz etkisinin akademisyenlerin hak ettikleri kadrolara atanamamaları ve hak ettikleri terfiyi alamamalarına neden olması ve gerekli liyakate sahip olmayan kişilerin akademik kadrolara atanması olduğunu vurgulayarak bu sorunu akademik özgürlüğü ortadan kaldıran bir durum olarak yorumlamaktadırlar.
- İstihdam ve çalışma koşulları bağlamında öğretim elemanları ayrıca atama ve yükseltme kriterlerinin akademisyenleri hızlı ve çok sayıda yayın yapma telaşına ve mecburiyetine sürüklediğini belirterek, bu kriterlerde nitelikten çok niceliğin önemsendiğini, dolayısıyla yeterli nitelikte olmayan ancak sayıca kriterleri sağlayan yayınların yapıldığını belirtmektedirler. Bu durumun, ayrıca, akademisyenlerin kendi tercih ettikleri zaman, hız ve sayıda yayın yapamama sorununu doğurduğunu vurgulayarak akademik özgürlüğü ortadan kaldırdığı görüşündedirler.
- Öğretim elemanlarının istihdam ve çalışma koşullarına ilişkin olarak dile getirdikleri bir diğer sorun ise iş güvencesizliğidir. Öğretim elemanlarına göre, akademisyenlerin iş güvenceleri bulunmamakta, ilişkileri kolaylıkla kesilebilmektedir.
- Öğretim elemanları maaşlarının yeterli düzeyde olmadığını, neredeyse yoksulluk sınırında maaş aldıklarını belirtmektedirler. Akademisyenlik mesleğinin gerekleri bağlamında mevcut maaş miktarının yetersiz olmasını akademisyenleri bilimsel etkinliklere katılamama sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır.
- İstihdam ve çalışma koşullarına ilişkin yaşanan sorunlardan bir diğeri ise çalışma saatlerinin esnek olmamasıdır. Öğretim elemanları, mesai saati uygulamasının akademisyenlerin özgürlüğünü kısıtladığını, zira akademisyenlerin yalnızca ofiste değil, üniversite dışı ortamlarda, evde, hafta sonları ve resmi tatillerde bile çalıştıklarını belirterek mesai saatine uyma zorunlulukları olmaması gerektiğinin altını çizmekte, bu durumu akademik özgürlüğü sınırlayan bir sorun olarak değerlendirmektedirler.

- Akademik özgürlüğe ilişkin sorunlar bağlamında öğretim elemanlarının önemle vurguladıkları bir diğer sorun ise akademisyenlerin düşünce ve ifade özgürlüğüne müdahale edilmesi sorunudur. Öğretim elemanları, düşüncelerini ifade ederken gerek bilimsel çalışmalarında, gerek derslerinde, gerekse sosyal yaşamlarında otosansür uygulamak durumunda kalmakta, özgür ve bağımsız bir şekilde görüşlerini paylaşamamaktadırlar.
- Öğretim elemanları, düşüncelerini özgürce ifade edememelerinin sebebi olarak işten çıkarılma kaygısını vurgulamakta, üzerlerinde baskı hissettiklerini bu nedenle söylemek, yazmak, yayınlamak istediklerini özgürce paylaşamadıklarını belirtmektedirler. Öğretim elemanları, bu durumun örneklerinin geçmişte ve günümüzde halen yaşanmasının bu kaygıyı daha fazla gütmelerine neden olduğunu düşünmektedirler.
- Düşüncelerini özgürce ifade edememelerinin bir sebebi olarak, ayrıca öğretim elemanları, etiketlenmekten çekinmektedirler. Özellikle siyasal konularda görüşlerini paylaşacakları durumlarda etiketlenme kaygısı yaşamakta, özgürce görüşlerini paylaşamamaktadırlar.
- Öğretim elemanları, düşüncelerini özgürce ifade edemediklerini, paylaştıkları görüşleri sebebiyle atama ve yükseltme süreçlerinde olumsuz bir durum ile karşılaşmaktan çekindiklerini belirterek, mevcut siyasal düzene aykırı, muhalif görüşler paylaşmaları durumunda bu açıdan sorun yaşayabileceklerini düşünmektedirler.
- Akademik özgürlüğe ilişkin sorunlar bağlamında öğretim elemanlarının değindikleri bir diğer sorun ise sendika/akademik örgüt kurma/katılma ile ilgili sorunlardır. Öğretim elemanlarının birçoğu, sendika ve akademik örgütlere katılmanın akademisyenlerin bireyselliğine olumsuz yönde etki edebileceğini belirterek, bireysel çalışma ve mücadele etme özgürlüğüne sahip olmaları gerektiğini belirtmekte, akademisyenlerin bir sendikaya bağlanmasını akademik özgürlüğü sınırlandırdığını düşünmektedirler.
- Öğretim elemanlarının çoğu, sendikaların siyasileştiğini, bir siyasi partinin uzantısı olarak faaliyet gösterdiklerini, bu nedenle ayrışmaların söz konusu olabildiğini, bağlı bulundukları sendikanın belirli ideolojiler çerçevesinde faaliyet gösterebilmesi sebebiyle akademisyenlerin etiklendiğini veya işten çıkarılabildiklerini düşünmektedirler. Sendikaların mevcut siyasal iktidara

siyasal yakınlığı/uzaklığı nedeniyle öğretim elemanlarının çoğu endişe duymakta, bu açıdan bir sendikaya bağlı olmamayı akademik özgürlük açısından olumu bulmaktadırlar.

Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlüğe Karşı Mevcut ve Olası Tehdit ve Engeller ile İlgili Görüşlere İlişkin Sonuçlar

- Öğretim elemanları Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı neoliberal politikaları, siyasal baskı ortamını, korku ortamını, liyakatsizliği, hesapverebilirlik uygulamalarını ve YÖK ve benzeri kuruluşları bir engel ve tehdit olarak görmektedirler.
- Öğretim elemanları, neoliberal politikaları üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı bir engel ve tehdit olarak görmekte, üniversitelerin ve akademinin piyasalaşmasına, özel sektörün hedef ve beklentilerine göre şekillenmesine, piyasa aktörlerine bağımlı hale gelmesine neden olduğunu belirtmekte ve bu nedenlerden dolayı kendi bireysel akademik ilgi, hedef ve beklentileri ile toplumsal ve kurumsal gereksinim ve beklentilerin yeterince karşılanamamasına, geri planda kalmasına yol açtığını düşünmektedirler.
- Öğretim elemanları, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların siyasal baskı ortamı ile yakından ilişkili olduğunu belirtmekte, siyasal baskıların özerklik ve özgürlük açısından bir engel ve tehdit olduğunu sıklıkla vurgulamaktadırlar. Üniversitelerin siyasal iktidarın bir uzantısı gibi görüldüğünü, üniversite ve iktidar arasındaki çatışmaların akademik çalışmalara, eğitim-öğretim faaliyetlerine, yönetsel ve mali süreçlere olumsuz yönde etki ettiğini, bu anlamda üniversite özerkliğini ve akademik özgürlüğü ortadan kaldırdığını vurgulamaktadırlar.
- Üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe karşı tehdit ve engellerden biri olarak öğretim elemanlarının sıklıkla yakındıkları bir diğer sorun ise toplumda ve üniversitelerde korku ortamının olmasıdır. Öğretim elemanları, gerek akademik çalışmalarında, gerekse düşüncelerini ifade ederken korku ortamının getirdiği işini kaybetme, etiketlenme, terfi konularında engellerle karşılaşma gibi kaygılar taşıdıklarını, bu nedenle özellikle akademik özgürlüğü ortadan kaldıran

bir durum olarak yorumlamaktadırlar. Öğretim elemanları, bu nedenlerden dolayı kendilerini özgür hissetmediklerini sıkça dile getirmektedirler.

- Öğretim elemanlarının üzerinde sıkça durdukları bir diğer tehdit ve engel ise liyakatsizlik sorunudur. Öğretim elemanları, liyakatsiz kadro atamalarının ve görevde yükselmelerin akademik özgürlük ve üniversite özerkliği ile bağdaşmadığını, kişilerin siyasal yakınlık ve eş-dost ilişkileri üzerinden ilgili kadrolara atandıklarını ve kişiye özel kadroların açıldığını belirterek, üniversitelerin siyasetin bir aracı haline geldiğini, dolayısıyla bu durumda üniversite özerkliğinden ve akademik özgürlükten bahsedilemeyeceğini vurgulamaktadırlar.
- Öğretim elemanları, YÖK ve benzeri üst kuruluşların üniversitelerin akademik, mali ve yönetsel kararlarına ilişkin söz sahibi olmasını, üniversitelerin özerk bir şekilde kendileri almaları gereken kararların YÖK tarafından alınarak üniversitelerin bu kararlara uymalarının beklenmesini özerkliğe engel oluşturan bir sorun ve tehdit unsuru olarak görmektedirler. YÖK ve benzeri kuruluşların üniversitelere müdahalesinin ve zoraki uygulamaların yasa dışı olduğunu, üniversite özerkliğine aykırı olduğunu sıklıkla vurgulamaktadırlar. Öğretim elemanlarının bir kısmı bu tür kuruluşlarının kaldırılması gerektiğini düşünürken, bir kısmı ise bu kuruluşların üniversiteler üzerinde baskı kurmayacak ve üniversitenin kurumsal kararlarına müdahale etmeyecek şekilde işleyen kurumlara dönüştürülmeleri şartıyla üniversiteler için genel bir çerçeve oluşturması bakımından var olmaya devam etmeleri gerektiğini düşünmektedir.
- Öğretim elemanları, hesapverebilirlik konusuna da değinmekte, öğretim elemanlarının çoğu hesapverebilirlik uygulamaları ile üniversitelerin ve akademisyenlerin kendilerinden bağımsız bir şekilde üst kurum ve kuruluşlar tarafından belirlenen kriterlere uymalarının beklendiğini ve üniversitelerin ve akademisyenlerin bu şekilde kontrol edilmeye çalışıldığını düşünmektedir. Bu görüşteki öğretim elemanları, üniversitelerin ve akademisyenlerin özerk ve özgür olduklarını, bu tür denetim mekanizmalarının olmaması gerektiğini belirtmektedirler. Öğretim elemanlarının bir kısmı ise hesapverebilirliği gerekli ve olumlu bulmakta, üniversitelerin ve akademisyenlerin faaliyetlerinin denetlenmesi gerektiğini, ancak, bu denetimin bir baskı ve kontrol aracı olarak uygulanmaması gerektiğini düşünmektedirler.

Türkiye’de Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Bağlamındaki Sorunların Çözümü ile İlgili Görüşlere İlişkin Sonuçlar

- Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların çözümüne yönelik olarak öğretim elemanları siyasi müdahalenin olmaması, konuya ilişkin yasal düzenlemelerin yapılmasını önermekte, akademisyenlerin dayanışma ve mücadele halinde olmaları gerektiğinin altını çizmektedirler. Ayrıca, demokratik bir yönetim anlayışının benimsenmesini ve liyakatin esas alındığı bir sistem oluşturulmasını önermekte, hesapverebilirlik uygulamalarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğü ihlal etmemesi ve neoliberal politikalardan vazgeçilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.
- Öğretim elemanları üniversiteler ve akademisyenlerin bilimsel, akademik, mali ve yönetsel karar ve uygulamaları ile akademisyenlik mesleğinin bir sorumluluk ve yükümlülüğü olan toplumu ilgilendiren konularda düşünce ve öneri sunma bağlamında siyasi müdahalelerin olmaması gerektiğinin altını çizmekte, siyasal baskının kalkması ve akademisyenlerin özgür bir şekilde mesleklerini sürdürmelerinin ve üniversitelerin özerk kuruluşlar olarak faaliyet göstermelerinin önünün açılması gerektiğini önemle vurgulamaktadırlar.
- Öğretim elemanları, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların çözümüne yönelik olarak 2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası’nda düzenleme yapılmasını, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğü tüm boyutlarıyla güvence altına alacak ve bu hakları yasalar ile koruyacak yeni bir mevzuat oluşturulmasını önermektedirler.
- Öğretim elemanlarına göre, Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlük bağlamında yaşanan sorunların çözümünde akademisyenlerin birbirleri ile dayanışma içerisinde olarak birlikte mücadele etmelerinin kritik öneme sahiptir, sendikalar veya diğer akademik örgütler ile birlikte hareket edilmesi sorunların çözümüne olumlu yönde etki edecektir.
- Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin sorunların çözümüne yönelik olarak öğretim elemanlarının bir diğer önemli çözüm önerisi ise üniversitelerde demokratik yönetim anlayışının benimsenmesi ve uygulamalara yansıtılmasıdır. Rektörlük makamından bölüm başkanlığına kadar olmak üzere tüm yönetsel kademelerde demokratik yollarla seçim yapılması gerektiği öğretim elemanlarınca sıklıkla vurgulanmaktadır.

- Öğretim elemanları, Türkiye’de üniversite özerkliği ve akademik özgürlük bağlamında yaşanan sorunların çözümüne yönelik olarak atama ve yükseltmelerin liyakat esası ile gerçekleştirilmesini pek çok kez önemle vurgulamakta, liyakate dayalı bir akademinin bu sorunların çözümünün temeli olduğunun altını çizmektedirler.
- Neoliberal politikaların üniversiteler ve akademisyenleri etkisi altına almasından kaynaklı olarak üniversitelerin ve akademisyenlerin özel sektör ve piyasanın güdümünde faaliyet göstermek durumunda bırakılmalarına çözüm olarak öğretim elemanları akademisyenlerin bu politikalara karşı mücadele verdiklerini belirterek, mücadelelerini sürdürmelerini önermekte, üniversiteleri ve akademiye neoliberalizmden kurtarmak gerektiğini vurgulamaktadırlar.
- Öğretim elemanlarının görece az bir kısmı, hesapverebilirliği de üniversite özerkliği ve akademik özgürlük açısından çözüm yolu olarak değerlendirmekte, bu görüşlerini üniversitelerin ve akademisyenlerin aldıkları kararlar ve faaliyetlerinin hesabını verebildikleri sürece özerk ve özgür olabilecekleri düşüncesine dayandırmaktadırlar. Hesapverebilirlik, öğretim elemanlarının çoğu tarafından üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğü ihlal eden bir denetim mekanizması olarak görülmekte, bir kısım öğretim elemanı için ise bu bağlamdaki sorunların bir çözümü olarak algılanmaktadır.

Öneriler

Araştırmanın bulgu ve sonuçlarına göre geliştirilen politika önerileri ve araştırma önerileri aşağıda yer almaktadır.

Politika Önerileri

1. Üniversitelerde demokratik bir yönetim modeli uygulanmalı, rektörler, dekanlar, bölüm başkanları ve diğer tüm yöneticiler üniversitenin tüm bileşenlerinin katılımıyla gerçekleştirilecek demokratik seçim yoluyla belirlenmeli, üniversite dışı otoriteler veya kişilerce atanmamalıdır. Bu amaçla, gerekli yasal düzenleme yapılmalıdır.

2. Üniversiteler, seçim yoluyla belirleyecekleri yöneticileri yine seçim yoluyla görevden alabilmelidirler, bu bağlamda güven oylaması gibi uygulamalar gerçekleştirilebilmelidir.
3. Üniversite yönetimi, katılımcı yönetim anlayışı ile gerçekleştirilmeli, üniversiteyi ve birimlerini ilgilendiren tüm kararların alınmasında üniversiteyi oluşturan tüm bileşenlerin katılımı sağlanmalıdır.
4. Atama ve yükseltme süreçleri, dış otoritelerin baskısı olmadan, siyasal yakınlık ve eş-dost-akraba ilişkilerinin etkili olmadığı liyakat esasıyla bilimsel kriterlere uygun olarak gerçekleştirilmeli, bu süreçlerde yetki sahibi kuruluş üniversitenin kendisi olmalıdır.
5. Üniversitelere devlet tarafından yeterli bütçe ayrılmalı, üniversitelerin finansmanı devlet tarafından sağlanmalıdır.
6. Üniversiteler, sermaye gruplarının, özel şirketlerin ve genel olarak piyasanın güdümünde faaliyet göstermek durumunda bırakılmamalı, piyasanın kar hedeflerine göre değil, bilimin ve toplumun ihtiyaçlarına göre eğitim-öğretim, araştırma ve topluma hizmet faaliyetleri gerçekleştirilmelidir.
7. Devlet tarafından sağlanan finansmanın üniversite içerisindeki dağılımı konusunda üniversiteler özerk olmalı, hangi kaleme, fakülteye, bölüme ne kadar bütçe ayrılacağına katılımcı karar alma süreçleri sonucunda üniversitenin kendisi karar verebilmelidir.
8. Öğrencilerden katkı payı (harç) veya kayıt ücreti gibi ücretler alınmamalıdır.
9. Üniversitelerde akademik programların ve derslerin açılabilmesi ve kapatılabilmesi yetkisi üniversitenin kendisinde olmalıdır.
10. Üniversitelerde tüm akademik birimler araştırma alanı ve konularını belirleyebilme özerkliğine sahip olmalı, bu konuda müdahale olmamalıdır.
11. Üniversiteler, kendi kalite kontrol mekanizmalarını kendileri oluşturabilmeli veya seçebilmelidir. Dış otoritelerce bu konuda herhangi bir dayatma olmamalıdır.
12. Üniversiteler öğrenci kontenjanlarına üniversite senatosu ve fakülte kurullarınca talep edilen sayıda öğrenci kontenjanı açabilmeli, fakültelerin ve üniversitelerin fiziksel kapasiteleri ve öğretim elemanı sayısı gibi kriterler çerçevesinde öğrenci sayısına kendileri karar verebilmelidirler.
13. YÖK ve ÖSYM gibi bir dış otorite tarafından belirlenen kriterler ve uygulanan standart sınavlar yerine, üniversiteler, objektif ve liyakat esaslı ve adil

- koşullarda olmak üzere, kendi öğrenci alım kriterlerini kendileri belirleyebilmelidirler.
14. Üniversiteler, kendi akademik programlarının öğretim dilini fakülte ve bölümlerin kurullarınca alınan kararlar yoluyla, bu programların koşulları, gereksinimleri ve talepleri doğrultusunda kendileri seçebilmelidirler.
 15. Akademisyenler, derslerinde otosansür uygulamak durumunda kalmamalı, ders içeriklerini ve öğretim yöntem ve tekniklerini kendileri belirleyebilmeli, uzmanlık alanları çerçevesinde vermek istedikleri dersleri verebilmeli, bu konularda herhangi bir müdahale ile karşılaşmamalıdır.
 16. Akademisyenler, bilimsel araştırmalarında otosansüre başvurmak durumunda bırakılmamalı, araştırma konularına ve sonuçların paylaşılmasına müdahale edilmemelidir.
 17. Akademisyenler, proje ve diğer yurtiçi ve yurtdışı bilimsel etkinliklerde uygunluk ve önem kriterleri çerçevesinde mali açıdan desteklenmeli, mali yetersizlik nedeniyle bilimsel araştırma ve etkinliklerin gerçekleştirilememesi sorunu üniversitelere yeterli bütçe sağlanarak çözülmelidir.
 18. Bilimsel araştırmalarda piyasa hedeflerine uygunluk değil, toplumsal ve bilimsel sorun ve gereksinimlere uygunluk esas alınmalı, özellikle sosyal bilim ve sanat alanlarındaki araştırmalar da en az pozitif bilimlerdeki araştırmalar kadar desteklenmelidir.
 19. Akademik teşvik sistemi ve benzeri uygulamalarla “parça başı ücret” mantığıyla bilimsel yayın yapılmasının önüne geçilmeli, niceliğin niteliği geri planda bıraktığı, akademisyenleri neoliberalizmin hız, verimlilik, rekabet hedeflerine hizmet etmeye mecbur bırakan akademik teşvik sistemine son verilmelidir.
 20. Akademisyenler, belirli mesai saatleri ve esnek olmayan çalışma koşullarına uymak durumunda kalmamalı, araştırma ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin önüne geçen idari ve diğer akademik olmayan görevler yoluyla memurlaştırılmamalıdır.
 21. Akademisyenlere, başka bir gelir kaynağı aramayı önleyecek şekilde maaş sağlanmalı, özel sektörde çeşitli kaynaklardan gelir elde etmeye yönelmelerinin önüne geçilmelidir.
 22. Tüm akademik kadrolarda iş güvencesi olmalı, geçici veya sözleşmeli akademisyen istihdamından (Örn: 50d kadrosundaki araştırma görevlileri) vazgeçilmelidir.

23. Akademisyenlerin akademik özgürlük gereği sahip oldukları ifade özgürlüğüne müdahale edilmemeli, toplumsal sorunlara çözüm üretmekle yükümlü kişiler olarak otosansür uygulamadan, işten çıkarılma kaygısı duymadan, etiketlenmeye maruz kalmadan ve atama ve yükseltme süreçlerinde sorun yaşamadan etik kurallar çerçevesinde düşüncelerini özgürce ifade edebilmelidirler.
24. Akademisyenler, akademik özgürlük bağlamında, diledikleri sendika, sivil toplum örgütü veya akademik dernek veya kuruluş kurabilme, bunlara üye olma ve faaliyetlerine katılma hakkına sahip olmalarından dolayı, bu konuda herhangi bir fiziki ve idari müdahale ve sorun ile karşılaşmamalıdır.
25. Üniversitelerde neoliberal uygulamalara son verilmeli, sosyal devlet anlayışıyla ve bir kamu kurumu olarak faaliyet göstermesinin önü açılmalı, piyasaya bağımlı olmalarının önüne geçilmelidir.
26. Üniversitelerde hesapverebilirlik uygulamaları üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğü ihlal eden bir yaklaşımla gerçekleştirilmemeli, üniversiteler kendi içlerinde oluşturacakları bir denetim mekanizması ile özdenetim gerçekleştirebilmelidir. Üniversitelerin hesap vereceği tek yer toplum ve yargı olmalı, YÖK, ÜAK ve siyasal iktidar gibi dış otoritelere karşı hesap verme zorunluluğu olmamalıdır.
27. YÖK'ün üniversiteler ve akademisyenler ile ilgili pek çok karardaki yetkili organ olması nedeniyle üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe zarar verildiği göz önünde bulundurularak, bu yetkiler üniversitelerin kendilerine devredilmeli, üniversiteler üstü bir otorite olmamalı veya olmalı ise yalnızca planlama ve eşgüdümleme işlevine sahip olmalıdır.
28. 1981 yılından beri yürürlükte olan 2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğü sağlayacak, geliştirecek ve güvence altına alacak şekilde ve üniversitelere mali, yönetsel ve akademik konularda üniversite özerkliğinin gereklerine uygun olarak daha çok yetki sağlayacak, akademisyenlere ise akademik özgürlük çerçevesinde özgürlük sağlayacak şekilde akademisyenlerin ve üniversite yönetimlerinin etkin katılımı ile yeniden düzenlenmelidir.

Araştırma Önerileri

1. Üniversite özerkliği ve akademik özgürlük konusunda Türkiye’de yeterli sayıda araştırma yapılmadığı görülmüş, bu açıdan, konunun çeşitli boyutları ve değişkenleri ile değerlendirilerek daha fazla araştırılabilir.
2. Üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğün toplumsal ve siyasal değişkenlerden bağımsız olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, siyasal politikalardan, ülkede uygulanan yönetim modeli ve uygulamalarından ve toplumsal olaylardan ne şekilde ve düzeyde etkilendiğine ilişkin araştırmalar yapılması düşünülebilir.
3. Türkiye’nin farklı illerinde bulunan diğer üniversitelerde de bu konu araştırılarak çeşitli bakış açıları, sorunlar ve çözüm önerilerine ulaşılabilir.
4. Çalışma grubunu akademisyenlerin yanı sıra, öğrenciler ve diğer tüm üniversite bileşenlerinin oluşturacağı araştırmalar yürütülebilir.
5. Üniversite özerkliği ve akademik özgürlük ile yükseköğretimin ticarileşmesi, özelleştirilmesi ve piyasa ile ilişkisi anlamına gelen neoliberal dönüşümünü inceleyen araştırmalar yapılabilir.
6. İktidar-üniversite ilişkisini ve bu ilişkinin alanı ve sınırlarını inceleyen araştırmalar yapılabilir.
7. Rektör ve diğer yöneticilerin görev başına gelmelerinde Türkiye’de uygulanan mevcut atama sistemi ile demokratik seçim sisteminin üniversitelerde yönetim süreçleri ve yönetici davranışlarına etkisi bağlamında araştırmalar gerçekleştirilebilir.
8. Üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin, çalışma grubunu “Boğaziçi Üniversitesi akademisyenleri ve öğrencileri”, veya “Bu Suça Ortak Olmayacağız” metnini imzalayan akademisyenlerin oluşturduğu somut vaka çalışmaları veya anlatı araştırması gerçekleştirilebilir.

KAYNAKLAR

- Aarrevaara, T. (2010). Academic Freedom in a Changing Academic World. *European Review*, 18(1), 55-69.
- ABD’de kabul edilen doktora tezi Türkiye’de reddedilen Mehmet Baki Deniz: Bir ifade özgürlüğü/düşünce suçu vakasıyla karşı karşıya kaldığımı düşünüyorum. (2021, 1 Eylül). *Gazete Duvar*. <https://www.gazeteduvar.com.tr/abddeki-doktora-tezi-turkiyede-reddedilen-deniz-bir-dusunce-sucu-vakasiyla-karsi-karsiya-kaldim-haber-1533464>.
- Ackren, M. (2009). *Conditions for different autonomy regimes in the World: a fuzzy-set application*. Abo Akademi University Press.
- Adrese teslim ilanlar engellenemiyor: Muş Alparslan Üniversitesinde kişiye özel kadro. (2023, 16 Ağustos). *Birgün*. <https://www.birgun.net/haber/adrese-teslim-ilanlar-engellenemiyor-mus-alparslan-universitesinde-kisiye-ozel-kadro-461274>.
- Akalın, G. (1980). *Yükseköğretim Karma Malına Maliyet-Fayda Analizinin Uygulanması*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 444, Ankara.
- Akgül, M. E. (2013). *İdari Örgütlenme ve Siyasi Yönetim İlkesi Olarak Özerklik Kavramı*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Aksoy, H. H. (2005). Küresel Kapitalizmin Kamusal Eğitime Etkileri. *Abece Eğitim ve Ekin Dergisi*, (232), 2-7.
- Aksoy, H. H. (2021). Yükseköğretimin Neoliberal Dönüşümü Sürecinde Akademik Özerklik ve Bilimsel Özgürlüğü Anmak. M. Uysal, A. Yıldız, Ş. E., Bağcı, ve N. Korkmaz (Editörler) *Fevziye Sayılan’a Armağan* (ss. 201-205). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Aktan, C. C. (2003). *Özlenen Üniversite/Yaşanan Üniversite*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Alada, A. (2008). Türkiye’de Yerel Yönetimleri Özerklik Meselesi Üzerinden Yeniden Düşünmek. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 17(4), 5-44.
- Alger, J. R. (2019). 21st-century challenges to institutional autonomy and the public good: and American perspective. Bergan, S., Gallagher, T. & Harkavy, I. (Eds.), *Academic Freedom, Institutional Autonomy and The Future of Democracy, Council of Europe.: Higher Education Series*, (24), 196-181.
- Althusser, L. (2019). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (A. Tümertekin, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Altıparmak, K. ve Akdeniz, Y. (2017). *Barış İçin Akademisyenler: Olağanüstü Zamanlarda Akademiye Savunmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Al-Zyoud, M. S. N. (2001). *Academic Freedom, University Autonomy and Admission Policy in the Jordanian Public Universities* (Unpublished Doctoral Dissertation). University of Nottingham, Nottingham, England, UK.
- Anayasa Mahkemesi Kararı (1975). <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>.
- Anderson, D. & Johnson, R. (1998). *University Autonomy in Twenty Countries Higher Education Division Evaluations and Investigations Program*. Canberra: Australian Government Publishing Service.
- Apple, M. W. (2000). Between Neoliberalism and Neoconservatism: Education and Conservatism in a Global Context. N.B. Torres (Ed.), *Globalization and Education: Critical Perspectives* (pp. 57-78). New York: Routledge
- Aristotle. (1981). *The Politics* (T. A. Sinclair, Çev.) Saunders, T. J. (Ed.). Great Britain: Penguin Books.
- Aristotle. (1999). *Nicomachean Ethics* (W. D. Ross, Çev.). Kitchener: Batoche Books.
- Ashby, E. (1966). *Universities, British, Indian, African*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ataünal, A. (1998). *Türkiye’de Yükseköğretim (1923-1998) Yasal Düzenlemeler ve Değerlendirmeler*. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yükseköğretim Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Azrak, A. Ü. (1988). Devlet ve Üniversite. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 3(9), 24.
- Bakkal, H. ve Kasımoğlu, A. (2015). Bütçe Sürecinde Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirliğin Önemi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 52(599), 37-51.
- Balcı, A. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler* (12. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Balyer, A. (2011). Academic Freedom: Perceptions of Academics in Turkey. *Journal of Education and Science*, 36 (162), 138- 148.
- Barblan, A. (2006). *A new vision of higher education in Turkey*. Sabancı Üniversitesi, Geneva, 1-13.
- Barblan, A., Ergüder, Ü. & Gürüz, K. (2008). *Observatory for Fundamental University Values and Rights, Case Studies: Higher Education in Turkey: Institutional Autonomy and Responsibility in a Modernising Society*. Bologna: Bologna University Press.

- Barış Akademisyenleri Kurul ve Doğanay göreve iade edildiler. (2023, 25 Mayıs). *Bianet*. <https://bianet.org/haber/baris-akademisyenleri-kurul-ve-doganay-goreve-iade-edildiler-279280>. Barış İçin Akademisyenler. (2016). Bu suça ortak olmayacağız. <https://barisicinakademisyenler.net/node/62>
- Benedikter, T. (2009). *The World's Modern Autonomy Systems: Concepts and Experiences of Regional Territorial Autonomy*. EURAC Research, Bolzano.
- Bentham, J. (1787). *Defense of Usury*. London: Payne and Foss.
- Berdahl, R. (2006). Academic freedom, autonomy and accountability in British universities, *Studies in Higher Education*, 15(2), 69–80.
- Bergan, S., Gallagher, T. & Harkavy, I. (2019). *Academic Freedom, Institutional Autonomy and The Future of Democracy*. Council of Europe: Higher Education Series, 24.
- Bergan, S., Noorda, S. & Egron-Polak, E. (2019). Academic Freedom and Institutional Autonomy: What role in and for the EHEA? (Eds: S. Bergan, T. Gallagher, & I. Harkavy) In *Academic Freedom, Institutional Autonomy and The Future of Democracy*, Council of Europe: Higher Education Series, (24), 41-55.
- Bilim Akademisi Akademik Özgürlükler Raporu. (2017). <https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2017/07/bilim-akademisi-akademik-ozgurlukler-raporu-2016-2017-agustos-9.pdf>
- Bilim Akademisi Akademik Özgürlükler Raporu. (2022). <https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2023/01/21-22-akademik-ozgurluk-170123.pdf>
- Bilim Akademisi Akademik Özgürlükler Raporu. (2023). <https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2023/01/21-22-akademik-ozgurluk-170123.pdf>
- Bingöl, B. (2012). *Üniversite Özerkliği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi. (1948). <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyanname>
- Bitsch, V. (2005). Qualitative research: A grounded theory example and evaluation criteria. *Journal of agribusiness*, 23(345-2016-15096), 75-91.
- Bladh, A. (2007) Institutional Autonomy with Increasing Dependency on Outside Actors. *Higher Education Policy*, 20(3), 243-259.
- Boele-Wolki, K. Fisher, C., Pape, H. C. & Francisco, J. S. (2019). Securing Academic Freedom through Networks. *Angewandte Chemie. International. Edition*, 58, 8246- 8248.

- Bogue, E. G. & Hall, K. B. (2003). *Quality and Accountability in Higher Education*. Westport, Connecticut: Praeger.
- Boğaziçi akademisyenleri, destekledikleri rektör adaylarını açıkladı. (2021, 31 Temmuz). *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bogazici-akademisyenleri-destekledikleri-rektor-adaylarini-acikladi-1856794>.
- Boğaziçi'nde direniş ikinci yılını doldurdu. (2023, 2 Ocak). *Gazete Duvar*. <https://www.gazeteduvar.com.tr/bogazicinde-direnis-ikinci-yilini-doldurdu-haber-1596617>.
- Boğaziçi'nde direniş 820'nci gününde. (2023, 3 Nisan). *Gazete Duvar*. <https://www.gazeteduvar.com.tr/bogazicinde-direnis-820nci-gununde-haber-1611493>.
- Boğaziçi Üniversitesi Üniversitelerde Yönetim Yapılanması Çalışma Komisyonu Raporu.(2021).chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://universitybogazici.files.wordpress.com/2021/07/uyykrapor13temmuz2021.pdf
- Bora, T., Bora, A., Erdoğan, N. ve Üstün, İ. (2021). *Boşuna mı Okuduk?: Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Borhan, C. (2009). *Exploring the Concepts of Academic Freedom and Institutional Autonomy: A case study of the Faculty of Political Science at the University of Suleimaniyah*. (Unpublished Doctoral Dissertation). University of Bergen, Bergen, Norway.
- Bourdieu, P. (1988) *Homo academicus*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1993) *The field of cultural production*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1996) *The state nobility*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Bozkurt, S. (2012). *Örgütsel Demokrasiyi ve Akademik Özgürlüğü Benimseme ve Türkiye'de Uygulanabilir Bulma Düzeyine İlişkin Öğretim Elemanlarının Görüşleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Britannica Encyclopedia Online (2021). Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/topic/academic-freedom>. Erişim Tarihi: 03/09/2021.
- Brock, D. M. (2003). Autonomy of Individuals and Organizations: Towards a Strategy Research Agenda. *International Journal of Business and Economics*, 2(1), 57-73.
- Brown, A. (2006). Academic freedom in Western Europe.: Right or Privilege? E. Gerstmann & M. J. Streb (Eds.), *Academic freedom at the dawn of a new century: How terrorism governments and culture wars impact free speech* (pp. 115-129). California, USA: Stanford University Press.

- Bulger, R. E., Heitman, E. & Reiser, S. (2002). Research with human beings. R. E. Bulger, E. Heitman & S. Reiser (Eds.), *The Ethical Dimensions of the Biological and Health Sciences*. Cambridge University Press.
- Büken, N. (2006). Türkiye Örneğinde Akademik Dünya ve Akademik Etik. *Hacettepe Tıp Dergisi*, (37), 164-170.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cabal, A. B. (1993). *The University As an Institution Today: Topics for Reflection, International Development Research Centre-Ottawa*, Paris: UNESCO Publishing.
- Cambridge Dictionary Online (2021). Erişim Adresi: <https://dictionary.cambridge.org/> Erişim Tarihi: 03/09/2021.
- Can, A. (2013). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Cendon, A. B. (1999). Accountability and Public Administration: Concepts, Dimensions, Developments. *Openness and Transparency in Governance: Challenges and Opportunities*, 22-61.
- Centel, T. (1982). Türk Sosyal Sigorta Kurumlarının Özerkliği Üzerine Bir Deneme. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 1(3): 21-33.
- Cevizci, A. (2014). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları. İstanbul.
- Choi, S. (2019). Identifying indicators of university autonomy according to stakeholders' interests. *Tertiary Education and Management*, (25), 17-29.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2005). *Research methods in education*. (5th Ed.). London: Routledge Falmer.
- Connerton, P. (1976). Introduction. P. Connerton (Ed.), *Critical Sociology* (pp. 11-39). Harmondsworth: Penguin.
- Council of Europe. (1950). European Convention on Human Rights. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG
- Council of Europe. (2019). *Academic Freedom, Institutional Autonomy and The Future of Democracy*, Council of Europe: Higher Education Series, (24).
- Creswell, J. W. & Plano-Clark, V. L. (2007). *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. London: Sage Publications.
- Creswell, J. W., (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Los Angeles: Sage Publications.

- Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim (1998). Ankara, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yükseköğretim Genel Müdürlüğü, 29 Ekim 1998.
- Çeçen, A. (2002). *Cumhuriyeti Demokrasi ile Tamamlamak*. Cumhuriyet Ya da Demokrasi, T.C. Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitaplığı Dizisi: 27 (Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Özer Ozankaya), Ankara: Sistem Ofset.
- Çınar, M. (2012, 26 Aralık). Lezbiyen sorusunda yeni gelişme. *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22235475.asp>.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (2 Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Değirmencioğlu, S. (2013, 29 Aralık). Üniversiteler hala akademik özgürlüğe muhtaç. *Evrensel*. <http://www.evrensel.net/haber/75164/universiteler-hl-akademik-ozgurluge-muhtac.html>.
- Demir, R. (1996). *Üniversitenin Bugünü ve Yarını (Sorunlar, Sorumlular, Çözüm Önerileri)*, Ankara: Palme Yayıncılık.
- Demir, S. B. (2018). Predatory Journals: Who Publishes in Them and Why?, *Journal of Informetrics*, 12 (4), 1296-1311.
- Dholakia, N., Firat, F., Ozgun, A., & Atik, D. (2020). Challenges for the University: Recovering Authentic Liberal Culture During Ascendant and Populist Neoliberalism. *Populism and Higher Education Curriculum Development: Problem Based Learning as a Mitigating Response* (pp. 71-95). Palgrave Macmillan.
- Dinler, V. (2013). Akademik özgürlüğün sınırı üzerine sorular. *Muhafazakâr Düşünce*, 9(35), 239-261.
- Dinstein, Y. (1981). *Models of Autonomy*. London: Transaction Books.
- Doğan, D. (2015). *Türkiye'deki Yükseköğretim Kurumlarında Hesap Verebilirlik ve Akademik Özgürlük*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Doğan, D. (2016). Academic Freedom From the Perspectives of Academics and Students: A Qualitative Study. *TED Education and Science*, 41(184), 311-331.
- Doğan, N. R. (2023). *1980 Darbesi Döneminde Üniversite Özerkliği ve 1402'likler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Dölen, E. (2010). *Türkiye üniversite tarihi 5: Özerk Üniversite Dönemi (1946–1981)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dünya Üniversiteler Servisi. (2021). *Lima Bildirgesi, Akademik özgürlük ve yükseköğretim kurumlarının özerkliği*. Erisim Adresi: <http://www.egitimbilimtoplum.com.tr/index.php/ebt/article/view/36/54>. Erişim Tarihi: 05/03/2021

Dworkin, G. (1998). *The Theory and Practice of Autonomy*. New York: Cambridge University Press.

Eğitim-Sen (2012). *Nasıl Bir Üniversite, Nasıl bir Rektör İstiyoruz?*. Eğitim-Sen Yayınları.

EHEA. (1998). Sorbonne Declaration. <https://www.ehea.info/page-sorbonne-declaration-1998>.

EHEA. (1999). Bologna Declaration. <https://www.ehea.info/page-ministerial-conference-bologna-1999>.

EHEA. (2001). Prague Declaration. <https://www.ehea.info/page-ministerial-conference-prague-2001>.

EHEA. (2003). Berlin Declaration. <https://www.ehea.info/page-ministerial-conference-berlin-2003>.

EHEA. (2005). Bergen Declaration. <https://www.ehea.info/page-ministerial-conference-bergen-2005>.

EHEA. (2007). London Declaration. <https://www.ehea.info/page-ministerial-conference-london-2007>.

EHEA. (2009). Leuven Declaration. <https://www.ehea.info/page-ministerial-conference-Leuven-Louvain-la-Neuve-2009>.

EHEA. (2010). Budapest-Vienna Declaration. <https://www.ehea.info/page-ministerial-conference-budapest-vienna-2010>.

EHEA. (2012). Bucharest Declaration. <https://www.ehea.info/page-ministerial-conference-bucharest-2012>.

EHEA. (2015). Yerevan Declaration. <https://www.ehea.info/page-ministerial-conference-yerevan-2015>.

EHEA. (2018). Paris Declaration. <https://www.ehea.info/page-ministerial-conference-paris-2018>.

EHEA. (2020). Rome Declaration. <https://www.ehea.info/page-ministerial-conference-rome-2020>.

Eicher, J. C. & Chevaillier, T. (1992). Rethinking the Financing of Post-Compulsory Education. *Higher Education in Europe*, 1 (17), 6–32.

- Ercan, F. (2006). Orwell'in Dikey Denetleyici Dünyasından Huxley'in Yatay Denetleyici Dünyasına Geçiş Sürecinde Eğitim ve Üniversiteler. *Refleks Popüler Muhalef Dergi*, (2), 20-22.
- Erdem, A. (2007). *Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Üniversitelerin İdari ve Mali Özerklikleri ile Akademik Özgürlükleri Üzerine Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Erdem, A. R. (2013). Üniversite Özerkliği: Mali, Akademik ve Yönetimsel Açılardan Yaklaşım. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (2), 97-107.
- Erdoğan, M. (2014). Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri. *Liberal Düşünce Topluluğu Makaleleri*. Erişim adresi: <http://www.liberal.org.tr>. Erişim tarihi: 13/10/2021.
- Eriksen, E. O. & Fossum, J. E. (2002). Democracy through Strong Publics in the European Union?. *Journal of Common Market Studies*, 40(3): 401-424.
- Erkuş, A. (2019). *Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme*. (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Esterman, T. & Claeys-Kulik, A. L. (2013). *Financially Sustainable Universities Full Costing; Progress and Practice*. Belgium: EUA Publications.
- Estermann, T. & Nokkala, T. (2009). *University Autonomy in Europe I: Exploratory Study*. European University Association, Brussels.
- Estermann, T., Nokkala, T. & Steinel, M. (2011). *University Autonomy in Europe II: Exploratory Study*. European University Association, Brussels.
- EUA. (2007). Lisbon Declaration. <https://eua.eu/resources/publications/619:lisbon-declaration.html>
- European Commission. (2022). *Türkiye Report*. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/turkiye-report-2022_en.
- Ewell, P. (2009). *Assessment, accountability, and improvement: Revisiting the tension*. Urbana, IL: University of Illinois and Indiana University, National Institute for Learning Outcomes Assessment (NILOA).
- Eyuboğlu, İ. Z. (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Field, A. (2009) *Discovering Statistics Using SPSS*. (3rd Ed.), London: Sage Publications.
- Foucault, M. (2020). *Özne ve İktidar*. (İ. Ergüden, ve O. Akınhay, Çev.) (6. Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Freire, P. (1970). *Cultural Action for Freedom*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Freire, P. (2018). *Ezilenlerin Pedagojisi*. Ayrıntı Yayınları.
- Freire, P. (2019). *Özgürlüğün Pedagojisi*. Yordam Kitap.
- Friedman, M. (1979). *Free to Choose: A Personal Statement*. New York: Avon Publishers of Bard, Camelot and Discuss Books.
- Fuchs, R. F. (1963). Academic Freedom: Its Basic Philosophy, Function, and History. *Law and Contemporary Problems*, 28(3), 431-446.
- Furedi, F. (2006). *Culture of Fear Revisited*. (4th Ed.). London: Continuum Publishing.
- Galston W. A. (1995). Two concepts of liberalism. *Ethics*, 105(3), 516-534.
- Gedikoğlu, T. (2013). Yükseköğretimde Hesapverebilirlik. *Gaziantep Yükseköğretim Dergisi*, 2(3), 142-150.
- Gill, J. M. R. (2017). *Academic freedom in English universities: an exploration of the views of Vice-Chancellors*. (Unpublished EdD Thesis). University of Derby, Derby, England, UK.
- Goetz, A. M., & R. Jenkins (2001). Hybrid Forms of Accountability: Citizen Engagement in Institutions of Public-sector Oversight in India. *Public Management Review*, 3(3).
- Gülalp, H. (2013). Üniversite üzerindeki hayalet. *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/radikal2/universite_uzerindeki_hayalet-1123776.
- Güner, H. (2017). *Eğitim Fakülteleri Öğretim Üyelerinin Akademik Özgürlük Algılarının İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Habermas, J. (1990). *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge (UK): Polity Press.
- Habermas, J. (1993). Remarks on Discourse Ethics, Habermas, J. (Ed.) *Justification and Application* içinde. Cambridge, MA: MIT Press: 19-111.
- Hambelton, R. & Hogget, P. (1990). *The Democratisation of Public Services: Decentralisation and Democracy*. Bistol.
- Hannum, H. (1996). *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Hatiboğlu, M. T. (1998). *Türkiye Üniversite Tarihi* (1. Baskı). Ankara: Selvi Yayınevi.
- Hetherington, H. (1965). University Autonomy, *University Autonomy: Its Meaning Today*, (pp.1-33). Paris: International Association of Universities.

- Hinkin, T. R., Tracey, J. B., &ENZ, C. A. (1997). Scale construction: Developing reliable and valid measurement instruments. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 21(1), 100-120.
- Hirsch, E. E. (1998). *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi*. (2. Baskı). Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 211(1-2).
- Honneth A (1995). *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Honneth A (2012). *The I in We: Studies in the Theory of Recognition*. Cambridge: Polity.
- Honneth, A. (2001). Recognition or redistribution? Changing perspectives on the moral order of society. *Theory, Culture and Society*, 8(2-3), 43-55.
- Honneth, A. (2007). *Disrespect: The Normative Foundations of Critical Theory*. Cambridge: Polity.
- Horkheimer, M. (1993). *Between Philosophy and Social Science. Selected Early Writings*. (G.F. Hunter, M.S. Kramer & J. Torpey, Translation.). The MIT Press, Cambridge (Massachusetts) and London.
- Horkheimer, M. & Adorno, T. W. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar*. (E.Ö. Karadoğan, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, 15(9), 1277-1288.
- Hünler, O. S. (2022). Academic Freedom in Turkey. K. R., Lyer, I. Saliba, J. Spannagel (Eds.), *University Autonomy Decline: Causes, Responses, and Implications for Academic Freedom* (pp. 147-174). Routledge.
- International Association of Universities. (1998). Academic Freedom, University Autonomy and Social Responsibility. https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/academic_freedom_policy_statement.pdf.
- Işıқтаç, Y. (2013). İrade Özgürlüğüne Giriş Açısından Ben İnşası. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Hukuk Özel Sayısı*, 1-14.
- İhsanoğlu, E. (1990). Darülfünun Tarihçesine Giriş. *Belleten*, 54(210), 699-738.
- İnan, N. (1988). Üniversite ve Yükseköğretim Kavramı Açısından Türkiye’deki Gelişmeler, *Yükseköğretimde Değişmeler-TED XII. Eğitim Toplantısı*, Ankara, TED Yayınları.
- James, F. C. (1965). Introduction. *University Autonomy: Its Meaning Today*, Paris: International Associations of Universities.

- Jaspers, K. (1959). *The Idea of the University*, Boston: Beacon Press.
- Jessop, B. (2018) On Academic Capitalism, *Critical Policy Studies*, 12(1), 104-109.
- Kalabalık, H. (1999). Yerel Yönetimlerin Mali Özerkliği. *İller ve Belediyeler Dergisi*, 54(640), Ankara: Türk Belediyecilik Derneği.
- Kant, I. (2009). *Pratik Aklın Eleştirisi*, (I. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurum Yayınları.
- Kant, I. (2010). Yaygın Bir Söz Üstüne: Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz [Teori ve Pratik]. *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, (H. Çörekçioğlu, Ed. Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 17-56.
- Kant, I. (2015). *Arı Usun Eleştirisi*, (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
- Kant, I. (2016). *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
- Karakütük, K. (2001). Yükseköğretimde Finansman Darboğazı ve Vakıf Yükseköğretim Kurumlarına Yapılan Parasal Devlet Yardımları. *Eğitim Araştırmaları*, 3-4, Ankara: Anı Yayıncılık, 70-82.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (21.Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Karayalçın, Y. (1964). Üniversitelerin İdare ve Murakabesi-mukayeseli bir inceleme. *Ord. Prof. Dr. Ernest Hirsch'e Armağan*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 197.
- Karki, C. B. (2015). *Academic Freedom for Faculty Members and Students: A Case Study of the Faculty of Education at Tribhuvan University in Nepal*. (Unpublished Master's Thesis). University of Osloensis, Oslo, Norway.
- Karran, T. (2007). Academic freedom in Europe: A preliminary comparative analysis. *Higher Education Policy*, 20(3), 289–313.
- Kaya, Ç. ve Duman, A. (2018). Akademik Teşvikte Üçüncü Perde: İşletme Hastalığına Tutulmuş Akademi Mario Akademisyenlerin Hiperuyumluluk Sendromu Üzerine. *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, (57-58), 21-27.
- Kearns, K. P. (1996) *Managing for Accountability: Preserving the Public Trust in Public and Nonprofit Organization*. Jossey-Bass.
- Kılıç, M. B. (2023, 13 Mayıs). Seçim öncesi üniversitelerde adrese teslim kadro ilanları. *Diken*. <https://www.diken.com.tr/secim-oncesi-universitelerde-adrese-teslim-kadro- ilanlari/>
- Kim, N. (2004). Marx's Concept of Freedom as a Normative Foundation of Dialectic in Capital. *Canadian Political Science Association*. Erişim Adresi: <https://www.cpsa-acsp.ca/papers-2004/Kim.pdf> Erişim Tarihi: 20/10/2021.

- Kinzelbach, K., Lindberg, S.,I., Pelke (2023). *Academic Freedom Index Update: 2023*. Friedrich-Alexander-Universitat (FAU).
- Kinzelbach, K., Lindberg, S.,I., Pelke, L., & Spannagel, J. (2022). *Academic Freedom Index: Update 2022*. Friedrich-Alexander-Universitat (FAU).
- Kline, P. (1993). *An Easy Guide to Factor Analysis* (1st Ed.). London: Routledge.
- Korkut, H. (1993). Üniversite Özerkliği. *Eğitim ve Bilim*, 1(17), 88.
- Korkut, H. (2001). *Sorgulanan Yükseköğretim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kuçuradi, I. (1998). *Uludağ Konuşmaları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuh, G. D. (2008). *High-Impact Educational Practices: What They Are, Who Has Access to Them, and Why They Matter*. The American Association of Colleges and Universities, Washington, D.C. (pp. 34).
- Kurul, N. (2012). *Eğitim Finansmanı*. (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kurul, N. (2019). *Başka Bir Eğitim Hikayesi: Bireyin Gelişimi, Toplum ve Doğa Üzerine Sorgulamalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Lapidoth, R. (1997). *Autonomy: Flexible Solutions to Ethnic Conflicts*. USA Institute of Peace Press, Washington.
- Leveille, D. E. (2006). *Accountability in Higher Education: A Public Agenda for Trust and Cultural Change*. Centre for Studies in Higher Education, University of California, Berkeley.
- Levidow, L. (2007). Neoliberal Agendas for Higher Education. A.Saad-Filho ve D. Johnston (Eds.) *Neoliberalism, A Critical Reader* (pp. 156-163). London: Pluto Press.
- Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (M. Kırıatlı, Çev.) (9. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lindley, R. (1986). *Autonomy*. London: Macmillan.
- Lingenfelter, P. E. (2001). Focus on Educational Accountability. *SHEEO Network News*, 20(3), 1-7.
- Little, D. (1991). *Learner autonomy: Definitions, issues and problems*. Dublin: Authentik.
- Lynch, K. & Ivancheva, M. (2015). Academic Freedom and the commercialisation of the universities: a critical ethical analysis. *Ethics in Science Environmental Politics*, 15(1), 71-85.

- Lynch, K. (2006). Neo-Liberalism and Marketisation: The Implications for Higher Education. *European Educational Research Journal*, 5(1), 17.
- Maassen, P. (2019). Perspectives on institutional autonomy in a European higher education context. Bergan, S., Gallagher, T. & Harkavy, I. (Eds). *Academic Freedom, Institutional Autonomy and The Future of Democracy*, Council of Europe: Higher Education Series, (24), (pp.85-101).
- Magna Charta Universitatum. (1988). <https://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/mcu-1988>.
- Marcuse, H. (1964). *One-Dimensional Man*. Boston: Beacon Press.
- Marcuse, H. (1966) *Eros and Civilization: a philosophical inquiry into Freud*. Boston: Beacon Press.
- Marginson, S. & Considine, M. (2000). *The Enterprise University: power, governance and reinverntion in Australia*. Cambridge University Press.
- Marginson, S. (2014). Academic freedom: a global comparative approach. *Frontiers of Education in China*, 9(1), 24–41.
- Marks, B. (2012). Autonomist Marxist Theory and Practice in the Current Crisis. *ACME:An International Journal for Critical Geographies*, 11(3), 467–491.
- Marx, K. & Hobsbawm, E. J. (1965). *Pre-Capitalist Economic Formations*. (E. J. Hobsbawm, ve J. Cohen, Translation.). International Publishers.
- Marx, K. (1973). *Grundrisse: Foundation of the Critique of Political Economy*. (M. Nicolaus, Çev.) New York: Vintage Books.
- Marx, K. (1994). *Karl Marx: Selected Writings*. Lawrance, S. (Ed.) Indianapolis. Hackett Publishing Company,Inc.
- Marx, K. (2005a). Economic and Philosophical Manuscripts. *Karl Marx: Selected Writings*. Oxford University Press.
- Marx, K. (2005b). On the Jewish Question. *Karl Marx: Selected Writings*. Oxford University Press.
- Matei, L. (2017). Three ideas of academic freedom. M. Ignatieff & S. Roch (Eds.), *Academic Freedom*. The global challenge. Budapest: CEU Press.
- Mayo, P. (2012). *Özgürleştirilen Praksis*. Dipnot Yayınları.
- McMahon, W. (2009). *Higher Learning, Greater Good: The Private and Social Benefits of Higher Education*. Johns Hopkins University Press.
- McMillan, J. H. (2000). *Educational Research: Fundamentals For Consumer*. New York: Longman.

- Mızıkcı, F. (2006). Higher Education in Turkey. P. J. Wells (Ed.), *Monographs on Higher Education* (pp. 1-185). Bucharest: UNESCO, CEPES.
- Midnight Notes. (1992). *Midnight Oil: Work, Energy, War 1973-1992*. Brooklyn: Autonomedia.
- Mulgan, R. (2000) Accountability: An Ever-Expanding Concept? *Public Administration*, (78), 555-573.
- Neave, G. (1998). On the Cultivation of Quality, Efficiency and Enterprise: An overview of Recent Trends in Higher Education in Western Europe, 1986-1988. *European Journal of Education*, 23(1-2), 2-23.
- Neave, G. & Van Vaught, F.A. (1994). Government and Higher Education in Developing Nations: A Conceptual Framework. *Government and Higher Education Relationships Across Three Continents: The Winds of Change*. Oxford, England, The UIA Press.
- Nelson, C. (2010). *No university is an island: Saving academic freedom*. New York: New York University Press.
- Nelson, E. H. (1990). *Labor Relations In Education In the United States*. Senior Associate Director Department of Research, 555 New Jersey Ave. NW, Washington, D.C.
- Nokkala, T. & Bacevic, J. (2014). University Autonomy, Agenda Setting and the Construction of Agency: The Case of the European University Association in the European Higher Education Area. *European Educational Research Journal*, 13(6), 699.
- Noorda, S. (2019). University autonomy and academic freedom revisited. Bergan, S., Gallagher, T. & Harkavy, I. (Eds), *Academic Freedom, Institutional Autonomy and The Future of Democracy*, Council of Europe: Higher Education Series, (24), (pp. 199-211).
- O'Connor, B. (2019). The Concept of Autonomy in the History of the Frankfurt School. *The History of Philosophy 1945-2015*. Cambridge University Press.
- O'Farrell, C. (2006). *Michel Foucault*. London: Sage Publications,
- O'Neill, O. (2002). *A question of trust: The BBC Reith Lectures 2002*. Cambridge University Press.
- Ordorika, I. (2003). The limits of university autonomy: Power and politics at the Universidad Nacional Autónoma de México. *Higher Education*, 46, 361-388.
- Oxford Learner's Dictionary Online (2022). Erişim Adresi: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/accountability>, Erişim Tarihi: 04/01/2022.

- Özcan, D. ve Çakır, H. (2016). Üniversite-Toplum, Devlet, Piyasa/Sermaye İlişkileri Bağlamında Üniversite Özerkliği, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(1), 31-40.
- Özen, H. (2002). *Entelektüelin Dramı: 12 Eylül'ün Cadı Kazanı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Öztürk, S. (2004). *Türkiye'de Üniversite Özerkliğinin Mali, Akademik ve Yönetmel Boyutlarıyla Devlet ve Vakıf Üniversiteleri İçin Betimlenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Parker, L. D. (2012). Qualitative management accounting research: Assessing deliverables and relevance. *Critical Perspectives on Accounting*, 23(1), 54-70.
- Paulsen, F. (1985). *The German Universities-Their Character and Historical Development (1895, c1894)*. New York: MacMillan and Co.
- Peeters, N. , Janvier, R., & Van Dooren, W. (2000). Autonomy in Local Personnel Policy. *EGPA conference 'The Public Service: Service Delivery in the Information Age'* Malta.
- Pollit, C., Birchall, J., & Putnam, K. (1998). Decentralization in an inter- governmental context: the UK experience of managing local service delivery. Halachmi, A. ve Boorsma, P.B. (Ed.). *Inter- and intra government arrangements for productivity. An agency approach* (pp. 15-29). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Prof. Dr. Veysel Ulusoy: ENAG'ın varlığı baştan beri rektörlüğü rahatsız ediyor. (2022, 14 Haziran). *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/ekonomi/prof-dr-veysel-ulusoy-enagin-varligi-bastan-beri-rektorlugu-rahatsiz-ediyor-1947337>.
- Pruvot, E. B., & Estermann, T. (2017). *University Autonomy in Europe III: Exploratory Study*. European University Association, Brussels.
- Pruvot, E. B., Estermann, T., & Popkhadze, N. (2023). *University Autonomy in Europe IV: Exploratory Study*. European University Association, Brussels.
- Rabovsky, T.M. (2012). Accountability in Higher Education: Exploring Impacts on State Budgets and Institutional Spending Patterns. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22(4), 675–700.
- Rasmussen, D. B., & Den Uyl, D. J. (2005). Norms of Liberty: A Perfectionist Basis for Non-Perfectionist Politics. University Park, PA: Pennsylvania State University Press (PDF) *Making Room for Business Ethics: Rights as Metanorms for Market and Moral Values*. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/297464903_Making_Room_for_Business_Ethics_Rights_as_Metanorms_for_Market_and_Moral_Values#fullTextFileContent. Erişim Tarihi: 21/10/2021.
- Resmi Gazete. (02.07.2018). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180702.pdf>.

- Resmi Gazete. (09.11.1982). https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17863_1.pdf.
- Resmi Gazete. (22.09.1971). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13964.pdf>.
- Roberts Lyer, K., & Potapova, E. (2020). Academic freedom in Ireland. Kinzelbach, K. (Ed.) *Researching academic freedom: guidelines and sample case studies*, (pp. 25–61). FAU University Press.
- Romzek, B. S., & Dubnick, M. J. (1987). Accountability in the Public Sector: Lessons from the Challenger Tragedy. *Public Administration Review*, 47(3), 227–238.
- Rothblatt, S. (1999). *Academic freedom and institutional autonomy in historical perspective*. Conference Proceedings, Association of Swedish Higher Education, Conference Akademisk Frihet -La"rosa"tenas Autonomi — Samha"llsrelevanson Karlstad University, 17–30.
- Rousseau, J. J. (2014). *Emile: bir çccuk büyüyor*. (Ü. Ö. Akagündüz, Çev.), Setis Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2019). *Toplum Sözleşmesi*. (V. Günyol, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sağlamer, G. (2005, 04 Temmuz). Üniversitelerin kalite notu: 5 üzerinden 2. *Radikal*. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=157641>.
- San, C. (1993). Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversite’de Özerklik ve Bilim. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 48(1).
- Sanderson, M. (1972). The University of London and Industrial Progress 1880-1914. *Journal of Contemporary History*, 7(3), 243-262.
- SAR. (2020). Free to Think: 2020. <https://www.scholarsatrisk.org/resources/free-to-think-2020/>
- SAR. (2020). Free to Think: 2022. <https://www.scholarsatrisk.org/resources/free-to-think-2022/>
- SAR. (2023). Academic Freedom Monitoring Project. <https://www.scholarsatrisk.org/academic-freedom-monitoring-project->
- Sayılan, F. (2006). Küresel Aktörler (DB ve GATS) ve Eğitimde Neoliberal Dönüşüm *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası. Aylık Bülten Eğitim Dosyası*. 44-51.
- Schaff, A. (1970). *Marxism and the Human Individual*. New York: McGraw-Hill.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of psychological research online*, 8(2), 23-74.

- Schick, A. (1998). Why Most Developing Countries Should Not Try New Zealand's Reforms. *The World Bank Research Observer*, 13(1), 123–131.
- Schriesheim, C. A., & Eisenbach, R. J. (1995). An exploratory and confirmatory factor-analytic investigation of item wording effects on the obtained factor structures of survey questionnaire measures. *Journal of Management*, 21(6), 1177–1193.
- Seggie, F. N. ve Gökbel, V. (2014). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Akademik Özgürlük*. Seta Yayıncılık.
- Sharma, S., Mukherjee, S., Kumar, A., & Dillon, W. R. (2005). A simulation study to investigate the use of cutoff values for assessing model fit in covariance structure models. *Journal of Business Research*, 58(7), 935-943.
- Shils, E. (1993). Do We Still Need Academic Freedom?. *American Scholar*, 62(2), 187-209.
- Shore, C., & Wright, S. (1999). Audit Culture and Anthropology: Neo-Liberalism in British Higher Education. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 5(4), 557–75.
- Silier, Y. (2016). *Özgürlük Yanılsaması*. Yordam Kitap.
- Slaughter, S., & Leslie, L. L. (2001). *Academic Capitalism: Politics, Policies and the Entrepreneurial University*. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press.
- Slaughter, S., & Rhoades, G. (2000). The Neo-liberal University, *New Labor Forum* (Spring), 23–42.
- Songur, A. (2016). Tıp Eğitimindeki Çıkmazlardan Biri: Fakülte Yönetimi ile Hastane Yönetimi İkilemi. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 46(15), 14-18.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2021). Erişim Adresi: <http://plato.stanford.edu/entries/autonomymoral/> Erişim Tarihi: 08/10/2021
- Sulkowski, L. (2016). Accountability of University: Transition of Public Higher Education. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 4(1), 9-21.
- Şahin, H. ve Koç, Ü. (2018). Doçentliğe Kadar Geçen Süreyi Etkileyen Unsurlar: Türkiye Uygulaması. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 210-219.
- Şimşek, H. (2018). *Türkiye’de Devlet Okulu Neden Hedefte?:Yeni Liberal ve Yeni Muhafazakar Taktikler*. İstanbul: Gamze Yayıncılık.
- Tabachnick. B. G., & Fidell. L. S. (2014). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston: Pearson.
- Tapper, E.R., & Salter, B.G. (1995). The changing idea of university autonomy, *Studies in Higher Education*, 20(1), 59-71.

- Taylor, Z. W. & Somers, P. (2021). Controversial and Contradictory: Historical and Contemporary Apologies for (a Lack of) Faculty Academic Freedom. *Journal of Research on The College President*, 5(1).
- Teddle, C., & Tashakkori, A. (2015). *Karma Yöntem Araştırmalarının Temelleri*. (Y. Dede, S. B. Demir, Çev.). Anı Yayıncılık.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, (ss. 154).
- Tekeli, İ. (1989). Dünyada üniversitenin yaşamakta olduğu dönüşüm üzerine düşünceler. *Planlama*, 89(2-3-4), 3-11.
- Tekeli, İ. (2012). Yükseköğretimde yeniden düzenleme arayışlarının nasıl temellendirileceği üzerine. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (2), 6-10.
- Tekerek, T. (2023). *Taşra Üniversiteleri: AK Parti'nin Arka Kampüsü*. (1. Baskı) İletişim Yayınları.
- The World Bank (1994). *Development in Practice-Higher Education-The Lessons of Experience*. Washington D.C.: A World Bank Publication.
- Tight, M. (1988). So what is academic freedom? In M. Tight (Ed.), *Academic freedom and responsibility*, Philadelphia, Society For Research Into Higher Education & Open University Press.
- Tilak, J. B. G. (1993). Financing Higher Education in India: Principles, Practice and Policy Issues. *Higher Education*, (26), 43-67.
- Timur, T. (2000). *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tronti, M. (1980). The strategy of the refusal. Lotringer, S. & Marazzi, C. (Eds.), *Autonomia: Post-political Politics*. Boston: Semiotext, 28-35.
- Turpçu, M. (2022). *Yükseköğretimde Holakrasi ve Akademik Özgürlük ile İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2021). *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 03/09/2021.
- Türker, R. K. (1997). Dünyada ve Türkiye'de Lisansüstü Eğitim. Bilim Adamı Yetiştirme-Lisansüstü Eğitim. *TÜBA Bilimsel Toplantı Serileri*, No: 7, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982) Md. 130. <https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/illeridaresi/Mevzuat/Kanunlar/Anayasa.pdf>.

- UNESCO.(1997). *Records of the General Conference*, Twenty-ninth Session Paris, 21 October–12 November 1997, Volume 1 Resolutions, Austin, Paris: UNESCO, (pp.26–36).
- United Nations. (2020). *Committee on Economic, Social and Cultural Rights*. https://reliefweb.int/organization/un-cescr?gad_source.
- United Nations. (1966). *International Covenant on Civil and Political Rights*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.
- United Nations. (1966). *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*.<https://www.ohchr.org/en/instrumentsmechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>.
- Ural, A. (2009). İçindeki Üniversite. *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, 1(1), 73-83.
- Ünal, L. I. (2005). İktisat İdeolojisi'nin Yeniden Üretim Süreci Olarak Eğitim. *Ekonomik Yaklaşım*, 16 (57), 35-50.
- Ünal, L. I. (2009). Kapitalist Küreselleşme Sürecinde Yükseköğretim. *Evrensel Kültür*, (214), 72-74.
- Van Kampen, P. (2012). Irish Universities in the Early 21st Century: A View From Science. B. Walsh (Ed.), *Degrees of Nonsense* (pp. 145-168). Dublin: Glasnevin Publishing.
- Van Thiel, S. (2001). *Quangos: Trends, Causes and Consequences*. Ashgate, Aldershot.
- Van Vught, F. (1991). *Autonomy and accountability in government/university relationships*. Washington: World Bank Policy Seminar.
- V-Dem Institute. (2023). Democracy Report. <https://v-dem.net/publications/democracy-reports/>
- V-Dem Institute. (2023). https://v-dem.net/data_analysis/CountryGraph/
- Verhoest, K., Peters, B.G., Bouckaert, G., & Verschuere, B. (2004). The study of organisational autonomy: A conceptual review. *Public Administration and Development*, 24, 101-118.
- Vidovich, L., & Currie, J. (1998). Changing accountability and autonomy at the coalface of academic work in Australia. J. Currie & J. Newson (Eds.), *Universities and Globalisation: Critical Perspectives* (pp. 193–211). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Wagner, R. B. (1989). *Accountability in Education: A Philosophical Inquiry*. New York: Routledge.

- Walsh, M. M. (1997). Aristotle's Conception of Freedom. *Journal of the History of Philosophy*, 35(4), 495-507.
- Wang, L. (2010) Higher education governance and university autonomy in China, *Globalisation, Societies and Education*, 8(4), 477-495.
- Warner, M. (2015). *Learning My Lesson*. London Review of Books.
- Waters, L. (2009). *Akademik Düşmanları*. (M. Özbek, Çev.). Bogazici University Press.
- Weber, M. (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. (E.O. Ozankaya, Çev.) Ankara: İmge Yayınevi.
- Webster, W. J. (1993). *An Accountability System for School Improvement*. Annual Meeting of the American Educational Research Association, Atlanta, GA, 1993.
- Westa, S. (2017). *Academic Freedom in Teaching in Higher Education in Europe and the Asia Pacific Rim*. (Unpublished Doctoral Dissertation). University of Ljubljana, Ljubljana, Slovenia.
- Wiberg, M. (1998). Political Autonomy: Ambiguities and Clarifications. Suski, M. (Ed.), *Autonomy: Applications and Implications* The Institute of Human Rights, Abo Akademi University, Kluwer Law International, The Hague.
- Yaşa, R. (2023). Academic Capitalism: A University of a Company? *International Journal of Educational Policies*, 15(1-2), 73-86.
- Yaşa, R., O'Hara, J., & Brown, M. (2022, Ağustos). *Academic Freedom in Irish Higher Education*. European Conference for Educational Research (ECER), Yerevan / Armenia. Abstract retrieved from <https://eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/27/contribution/53329>
- Yayla, A. (2018). *Siyasi Düşünce Sözlüğü*. Ankara: Adres Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, N. (2008). Neoliberal Küreselleşme ve Eğitim [Neoliberal Globalisation and Education]. *Journal of Dicle University Ziya Gökalp Faculty of Education*, (11), 13-32.
- Yıldızalp, M. (2023, 4 Nisan). YÖK, 2022-2023 öğretim yılı yükseköğretim istatistiklerini açıkladı. *Anadolu Ajansı*. 235. <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/yok-2022-2023-ogretim-yili-yuksekogretim-istatistiklerini-acikladi/2885160>.
- Yılmaz, T. (2014). *Eğitim Ekonomi İlişkisine Eleştirel Bir Yaklaşım*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

- Yin, R. K. (1984). *Case Study Research: Design And Methods*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- YÖK Başkanından Akademik Özgürlük Bildirgesi. (2023, 6 Kasım). *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/yok-baskanindan-akademik-ozgurluk-bildirgesi/206220#>.
- YÖK, Akademik Özgürlük Bildirisi ile 12 Eylül Mirasını Devraldı. (2013, 19 Kasım). *Bianet*. <https://bianet.org/haber/yok-akademik-ozgurluk-bildirisi-ile-12-eylul-mirasini-devraldi-151424>.
- YÖK. (1981). 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu. *T.C. Resmi Gazete*, no.17506. <http://www.yok.gov.tr/documents/10279/29816/2547+sayılı%20Yükseköğretim+Kanu+nu/f439f90b-7786-464a-a48f-9d9299ba8895>.
- YÖK. (2023). Üniversitelerde bahar eğitim ve öğretim dönemi açılışı ikinci bir duyuruya kadar geçici olarak ertelenmesi. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2023/universitelerde-bahar-egitim-ve-ogretim-donemi-acilisi-ikinci-bir-duyuruya-kadar-gecici-olarak-ertelendi.aspx>
- Yurdabakan, İ. ve Çüm, S. (2017). Scale development in behavioral sciences (based on exploratory factor analysis). *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 11(2), 108-126.
- Yükseköğretim Kanunu Tasarısı ve İhtisas Komisyonu Raporu Genel Gerekçe. (1981). https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c005/mgk_01005077ss0285.pdf.

EK 1. Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Ölçeği

Sayın Öğretim Elemanı,

Bu veri toplama aracı, “Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük” başlıklı doktora tezine veri toplamak amacıyla geliştirilmiştir. Birinci bölümde kişisel bilgilere yönelik sorular, ikinci bölümde ise üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe yönelik ifadeler yer almaktadır. Her bir ifadeyi dikkatle okuyup katılma durumunuzu en iyi yansıtan seçeneği işaretlemeniz beklenmektedir. Cevapsız soru bırakmamanız ve ölçeğe adınızı yazmamanız rica olunur. Elde edilen veriler yalnızca araştırma kapsamında kullanılacak, başka kişi veya kurumlar ile paylaşılmayacaktır. Değerli katkılarınız için teşekkür ederim.

Arş. Gör. Rozerin Yaşa

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü - Eğitim Yönetimi Doktora Programı Öğrencisi
Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi / Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı-Araştırma Görevlisi

I. BÖLÜM: KİŞİSEL BİLGİLER

1. Cinsiyetiniz: ☐ Kadın ☐ Erkek
2. Unvanınız: ☐ Prof. Dr. ☐ Doç. Dr. ☐ Dr. Öğr. Üyesi ☐ Arş. Gör. / Dr. Arş. Gör.
3. Üniversiteniz: ☐ Ankara Üni. ☐ Gazi Üni. ☐ Hacettepe Üni. ☐ ODTÜ
4. Akademisyenlikteki Kıdeminiz: yıl
5. Çalışma Alanınız: ☐ Eğitim Bilimleri ☐ Fen Bilimleri ☐ Sosyal Bilimler ☐ Sağlık Bilimleri
6. Sendika Üyeliği: ☐ Üyeyim ☐ Üye Değilim
7. Diğer Akademik Vakıf ve Derneklere Üyelik: ☐ Üyeyim ☐ Üye Değilim

II. BÖLÜM: ÜNİVERSİTE ÖZERKLİĞİ VE AKADEMİK ÖZGÜRLÜK

Aşağıda üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğe ilişkin ifadeler yer almaktadır. Her bir ifadeye katılma durumunuzu karşısındaki seçeneklerden size uygun olanı işaretleyerek belirtmeniz beklenmektedir. Cevapsız soru bırakmamanız rica olunur.	Hiç katılmıyorum	Az katılmıyorum	Kısmen katılmıyorum	Çok katılmıyorum	Tamamen katılmıyorum
1. Üniversiteler, mali açıdan kendi kararlarını kendileri verebilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Üniversiteler, kendilerine ayrılan kaynakların dağılımında yetki sahibi olmalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Üniversiteler, öğrenci harçları ve kayıt ücretlerini kendileri belirleyebilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Üniversiteler, kendi öğrenci kontenjanlarını kendileri belirleyebilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Öğrenci alım kriterleri üniversiteler tarafından belirlenmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐

6. Üniversiteler, kendi akademik programlarını kendileri açabilmeli ve kapatabilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Üniversiteler, kendi akademik programlarındaki öğretim dilini kendileri seçebilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Üniversiteler, kalite kontrol mekanizmalarını kendileri seçebilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
9. Üniversiteler, kendi akademik programlarının içeriğini kendileri tasarlayabilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Üniversiteler, işe alım süreçlerinde (akademik/idari personel) yetki sahibi olmalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
11. Üniversiteler, kendi akademik yapılarını kendileri oluşturabilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Üniversiteler, kendi personelinin (akademik/idari) maaşını kendileri belirleyebilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
13. Üniversiteler, terfi/görevde yükselme konusunda kendi kararlarını alabilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
14. Üniversiteler, işten çıkarma konusunda kendi kararlarını alabilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
15. Üniversitelerde her enstitü kendi enstitü müdürü ve yardımcılarının seçimindeki kriterleri belirleyebilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
16. Üniversitelerde her enstitü kendi enstitü müdürü ve yardımcılarının seçebilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
17. Üniversitelerde her fakültenin kendi dekan ve dekan yardımcılarının seçimindeki kriterleri belirleyebilmesi gerekir.	☐	☐	☐	☐	☐
18. Üniversitelerde her fakülte kendi dekan ve dekan yardımcılarının seçebilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
19. Üniversiteler, rektör seçimindeki kriterleri kendileri belirleyebilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
20. Üniversiteler, rektörün görev süresini kendileri belirleyebilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
21. Üniversiteler, kendi rektörünü seçebilmeli ve görevine son verebilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
22. Üniversitelerde, üniversite ve birimlerinin yönetimi ile ilgili akademisyen görüşleri dikkate alınmalı ve uygulamalara yansıtılmalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
23. Her akademisyen, bireysel olarak akademik özgürlüğe sahip olmalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
24. Her akademisyen, kendi ders programlarını özgürce hazırlayabilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
25. Anabilim ya da bilim dalında çalışılacak konular açısından akademisyenler kısıtlanmamalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
26. Her akademisyen öğretim yöntem ve tekniklerini kendisi seçip uygulayabilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
27. Farklı alanlarda/konularda çalışan akademisyenlerin araştırma süreç ve uygulamalarında adil koşullar sağlanmalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
28. Her akademisyen, katılmak istediği bilimsel etkinliklere özgürce katılabilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
29. Her akademisyen, özgür bir şekilde sendika/dernek/akademik örgütler/sivil toplum örgütleri kurabilmeli ve katılabilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
30. Her akademisyen, üniversitelerde yaşanan herhangi bir adaletsiz durumda özgürce itiraz edebilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
31. Akademisyenlerin kurumsal ve akademik konularda görüş ve önerileri dikkate alınmalı ve uygulamalara yansıtılmalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
32. Akademisyenlerin toplumsal konularda görüş ve önerileri dikkate alınmalı ve uygulamalara yansıtılmalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐

EK 2. Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Sayın Hocam,

Bu araştırmada Ankara ili kamu üniversiteleri olan Ankara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi öğretim elemanlarının üniversite özerkliği ve akademik özgürlük hakkındaki görüşlerinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Yaklaşık olarak 50 dakika sürecek olan görüşmede sunacağınız veriler sadece araştırma kapsamında kullanılacak olup başka kişi veya kurumlar ile paylaşılmayacaktır. Sizin açınızdan sakıncası yoksa görüşme ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınacaktır.

Değerli katkılarınız için teşekkür ederim.

Arş. Gör. Rozerin Yaşa

*Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü - Eğitim Yönetimi Doktora Programı
Öğrencisi Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi / Eğitim Yönetimi
Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi*

Görüşmeye İlişkin Bilgiler

1. Görüşme No:
2. Görüşme Yeri:
3. Görüşme Tarihi:
4. Başlama ve Bitiş Saati:

Kişisel Bilgiler

1. Cinsiyetiniz:
2. Unvanınız:
3. Üniversiteniz:
4. Akademisyenlikteki Kıdeminiz:
5. Çalışma Alanınız (Eğitim Bilimleri, Fen Bilimleri, Sosyal Bilimler, Sağlık Bilimleri):
6. Sendika/Sivil Toplum Kuruluşu Üyeliği:
7. Diğer Dernek / Akademik Örgütlere Üyelik:

Görüşme Soruları

1. Üniversite özerkliği dendiğinde aklınıza neler geldiğinden bahseder misiniz?
2. Türkiye’de üniversitelerin özerk olup olmadıklarına ilişkin ne düşünüyorsunuz?

3. Üniversitelerin kurumsal olarak akademik özerkliği size neleri çağrıştırıyor?
 - a) Öğrenci sayılarının belirlenmesi,
 - b) Öğrenci alımı,
 - c) Bir akademik program açabilme/kapatabilme,
 - d) Öğretim dilini seçebilme,
 - e) Kalite kontrol mekanizmalarını seçebilme
 - f) Programların içeriğini tasarlama konularındaki özerkliğini nasıl değerlendirirsiniz?
4. Üniversitelerin mali özerkliği dendiğinde aklınıza neler geldiğinden bahseder misiniz?
 - a) Üniversitelerin devlet tarafından finanse edilmesine ilişkin neler söylersiniz?
 - b) Üniversitelerin mali kaynaklarının dağılımına ilişkin karar ve uygulamalarındaki özerkliğini nasıl yorumlarsınız?
 - c) Üniversitelerin mali açılarından özel sektör ve piyasa ile ilişkisini özerklik bağlamında nasıl değerlendirirsiniz?
 - d) Üniversitenin kamu finansmanının dışında kar amaçlı ticari faaliyetlerden gelir elde etmesine yönelik görüşünüz nasıldır? Bu durumu mali özerklik açısından nasıl yorumlarsınız?
5. Üniversitelerin yönetsel özerkliği sizin için ne anlama geliyor? Yönetsel özerkliği nasıl açıklarsınız?
 - a) Üniversitelerde yöneticilerin (rektör, dekan, vd.) atanması ve görevden ayrılmalarına yönelik süreç ve uygulamalar ve atama kriterleri ile ilgili ne düşünüyorsunuz?
 - b) Yönetici atamaları ile ilgili yaşanan hatırladığınız bir olay/durum varsa bahseder misiniz?
 - c) Üniversitelerin işe alım, maaşlar, işten çıkarma ve terfi konularındaki karar ve uygulamalarını özerklik açısından nasıl değerlendirirsiniz?
6. Üniversitelerin hesapverebilirliği dendiğinde aklınıza ne geliyor?
 - a) Üniversite özerkliğinin olası kötüye kullanımını önlemede hesapverebilirliği nasıl yorumlarsınız?
 - b) Üniversiteler hesapverebilir olmalı ise hangi konularda, kime/nereye karşı hesapverebilir olmalıdır?
7. Bir akademisyen olarak, akademik özgürlük sizin için ne anlama geliyor? Akademik özgürlüğü nasıl tanımlarsınız?

8. Türkiye’yi akademik özgürlük açısından değerlendirebilir misiniz? Buna ilişkin yaşadıklarınız varsa örnek verebilir misiniz?
- a) Akademik çalışmalarınızda (araştırma, yayın, bildiri, kongre, sempozyum vb.) ve eğitim-öğretim (öğretim, ölçme ve değerlendirme teknikleri, ders materyali, ders içeriği vb.) etkinliklerinizde özgür olup olmadığınız konusunda neler söylersiniz?
 - b) Bu konuda herhangi bir engel/müdahale ile karşılaştınız mı veya meslektaşlarınızın bu yönde bir engel/müdahale ile karşılaştığına şahit oldunuz mu? Evet ise deneyimlerinizi paylaşabilir misiniz?
 - c) Akademik yükselme ve atama süreçlerinde başvuru puanlama sistemini akademik özgürlük bağlamında nasıl değerlendirirsiniz?
 - d) İlk düzeydeki akademisyenler için uygulanan istihdam ve yeniden atama koşullarını akademik özgürlük bağlamında nasıl değerlendirirsiniz?
 - e) Üniversiteye yıllık faaliyet raporu sunulmasını akademik özgürlük bağlamında nasıl değerlendirirsiniz?
9. Sendika ve akademik örgüt kurma, üye olma ve faaliyetlerine katılma konusunda özgürlüğe sahip olup olmadığınız konusunda ne düşünüyorsunuz?
- a) Bu konuda çekinceleriniz var mı? Varsa bu çekincelerinizin kaynağı ve nedenleri ile ilgili görüşlerinizi paylaşabilir misiniz?
10. Düşüncelerinizi/eleştirilerinizi/önerilerinizi yazılı veya sözlü olarak ifade edebilme özgürlüğüne sahip olup olmadığınız konusunda ne düşünüyorsunuz?
- a) Sosyal ve siyasal konularda.
 - b) Kurumsal ve akademik konularda.
 - c) Bu açıdan herhangi bir engel ile karşılaştıysanız veya meslektaşlarınızın bu yönde bir engel ile karşılaştığına şahit olduysanız yaşadıklarınızı paylaşabilir misiniz?
11. Sizce Türkiye’de üniversite özerkliğine ve akademik özgürlüğe karşı mevcut ve olası tehditler / engeller var mıdır? Varsa bunlar ne gibi tehdit ve engellerdir?
12. Türkiye’de üniversitelerde akademik, mali ve yönetsel özerkliğin ve akademik özgürlüğün sağlanmasına/iyileştirilmesine yönelik çözüm önerileriniz nelerdir?
13. Eklemek istediğiniz bir şey var mı? Varsa lütfen paylaşınız.

EK 3. Etik Kurul Onayı

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ**

Karar Tarihi : 21/11/2022
Toplantı Sayısı : 20
Karar Sayısı : 251

251-Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü, doktora öğrencisi Rozerin YAŞA'nın "Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" başlıklı tezi ile ilgili 11.11.2022 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü, doktora öğrencisi Rozerin YAŞA'nın "Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" başlıklı tezi ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR
21/11/2022

EK 4. Ankara Üniversitesi Uygulama İzinleri

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-32698431-044-806927

27.01.2023

Konu : Rozerin YAŞA Uygulama İzni Hk.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi : 23.01.2023 tarihli ve E-14267719-302.14.01-798421 sayılı yazınız.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi doktora programı öğrencisi Rozerin YAŞA'nın "Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" konulu tez çalışması kapsamında Fakültemiz akademik personeline uygulama yapma isteği, gönüllülük esasına dayalı olarak yapılması koşuluyla Dekanlığımızca uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Selahiddin ÖĞÜLMÜŞ
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 709FEFA2-D316-4C5B-B098-0301D6A771A3 Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ankara-universitesi-ebys>
Ankara Üniversitesi Cebeci Yerleşkesi Cebeci-Çankaya/Ankara
/ANKARA
Telefon No: 0312 363 33 50 Belge Geçer No: 0312 363 61 45 Kep
Adresi: ankunvrek@ankuni.hs01.kep.tr
e-posta: - internet adresi: -
KEP Adresi: ankunvrek@ankuni.hs01.kep.tr

Bilgi için: Ebru YALIM
Menkur
Telefon No: (312) 363 33 50-1005
E-Posta: eyalim@ankara.edu.tr

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-98651470-302.14.01-819714

08.02.2023

Konu : Rozerin YAŞA hk.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : Ankara Üniversitesi Rektörlüğü (Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)'nın 23.01.2023 tarih ve E-14267719-302.14.01-798421 sayılı yazısı.

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi doktora programı öğrencisi Rozerin YAŞA'nın "Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" konulu tez çalışması kapsamında, Fakültemizde çalışma yapma isteği Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Orhan ÇELİK
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: BAD3860D-0EFB-4BBE-8840-7865C114E91E Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ankara-universitesi-ebys>

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Cemal Gürsel cad. 06590 Cebeci Kampüsü

Çankaya/ANKARA

Telefon No: 0312 595 12 00 Belge Geçer No: 0312 319 77 36 Kep Adresi:

ankunvrek@ankuni.hso1.kep.tr

e-posta: - internet adresi: -

KEP Adresi : ankunvrek@ankuni.hso1.kep.tr

Bilgi için: Gülyar EMRE
Bilgisayar İşletmeni

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Mühendislik Fakültesi Dekanlığı
Fakülte Sekreterliği

Sayı : E-21846485-302.14.01-816655

07.02.2023

Konu : Rozerin YAŞA hk.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : Ankara Üniversitesi Rektörlüğü (Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)'nın 23.01.2023 tarihli ve E-14267719-302.14.01-798421 sayılı yazısı.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi doktora programı öğrencisi Rozerin YAŞA'nın "Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" konulu tez çalışması kapsamında çalışma yapma isteği Fakültemiz Bilgisayar Mühendisliği, Elektrik-Elektronik Mühendisliği (*gönüllük esasına göre*), Fizik Mühendisliği, İnşaat Mühendisliği, Yazılım Mühendisliği (*gönüllülük esasına göre*) ile Yapay Zeka ve Veri Mühendisliği (*gönüllülük esasına göre*) Bölümü tarafından uygun bulunmuştur.

Bilgilerinize saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Yusuf Kağan KADIOĞLU
Dekan V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 80E79536-CB74-45BB-B932-3D29C62C4070 Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ankara-universitesi-ebys>

Ankara Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi Dekanlığı 50. Yıl Yerleşkesi Bahçelievler

Mh. 35. Cadde 1-G Blok 1. Kat 06830 Gölbaşı/ Ankara/ Türkiye

Telefon No: 0312 203 33 00 Belge Geçer No: 0312 212 74 64

<http://www.eng.ankara.edu.tr> dean@eng.ankara.edu.tr Kep Adresi:

ankunvrek@ankuni.hs01.kep.tr

KEP Adresi : ankunvrek@ankuni.hs01.kep.tr

Bilgi için: Yıldız ATMACA

Veri Hazırlama ve Kontrol

İşletmeni

E-Posta: atmacay@ankara.edu.tr

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-93984376-044-819738
Konu : Rozerin YAŞA'nın Tez Çalışması

08.02.2023

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : Ankara Üniversitesi Rektörlüğü (Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)'nın 23.01.2023 tarihli ve E-14267719-302.14.01-798421 sayılı yazısı.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi doktora programı öğrencisi Rozerin Yaşa'nın "Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" konulu tez çalışması kapsamında Fakültemizdeki öğretim elemanları ile çalışma yapması uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla arz/rica ederim.

Prof. Dr. Zehra AYCAN
Dekan

Ek: Yazı ve ekleri (tomar)

Dağıtım:

Gereği:

Bilgi:

ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE(Ek Bölüm Başkanlıklarına
konulmadı)
Anabilim Dallarına
Bilim Dallarına

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: D7A2F929-64D9-4672-A5CD-A2875E6284A4 Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ankara-universitesi-ebys>

Altındağ İlçesi Hacettepe Mahallesi A.Adnan Saygun Caddesi No: 35 Morfoloji
Binası 06100 Sıhhiye/Altındağ/ANKARAKep Adresi: ankumvrek@ankuni.hs01.kep.tr
Telefon No: 0312 595 82 01 Belge Geçer No: 0312 310 63 70
e-posta: yazi@medicine.ankara.edu.tr internet adresi: -
KEP Adresi : ankumvrek@ankuni.hs01.kep.tr

Bilgi için:Havva TAVUKÇU
Bilgisayar İşletmeni

EK 5. Gazi Üniversitesi Uygulama İzinleri

Evrak Tarih ve Sayısı: 10.02.2023-E.585483

Evrak Tarih ve Sayısı: 08.02.2023-E.583541

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ
Eğitim Bilimleri Bölüm Başkanlığı

Sayı : E.79554917-903.07.01-583541
Konu : Rozerin YAŞA

08.02.2023

GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : 25.01.2023 tarihli ve 89377925-903.07.01- 572049 sayılı yazı.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi doktora programı öğrencisi Rozerin YAŞA'nın Prof. Dr. Hasan Hüseyin AKSOY danışmanlığında yürüttüğü "Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" konulu tez çalışması kapsamında öğretim elemanları ile çalışma yapma isteği Bölümümüz Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı tarafından uygun görülmektedir.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Temel ÇALIK
Bölüm Başkanı

Belge Doğrulama Kodu :BSU7ZSF4LZ

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/gazi-universitesi-ebys>

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü P.K.06500
Teknikokullar/ANKARA
Tel:0 (312) 202 82 30 Faks:0 (312) 222 83 87
e-Posta :egitimbilimleri@gazi.edu.tr İnternet Adresi :http://gef-egitimbilimleri.gazi.edu.tr/
Kep Adresi: gaziuniversitesi@gs01.kep.tr

Bilgi için :Neriman Aydoğdu
Bölüm Sekreteri
Telefon No:03122021821

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak Tarih ve Sayısı: 10.02.2023-E.585483

Evrak Tarih ve Sayısı: 26.01.2023-E.572466

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ
Temel Eğitim Bölüm Başkanlığı

Sayı : E-98037648-903.07.01-572466
Konu : Rozerin YAŞA

26.01.2023

GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : 25.01.2023 tarihli ve 89377925-903.07.01- 572049 sayılı yazı.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi doktora programı öğrencisi Rozerin YAŞA'nın Prof. Dr. Hasan Hüseyin AKSOY danışmanlığında yürüttüğü "**Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük**" konulu tez çalışması kapsamında Fakültemizdeki öğretim elemanları ile çalışma yapma isteği eğitim öğretim faaliyetlerimizi aksatmamak kaydı ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinize ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Rabia SARIKAYA
Bölüm Başkanı

Belge Doğrulama Kodu :BSU7NP7NHZ

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/gazi-universitesi-ebys>

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü P.K:06500
Teknikokullar/ANKARA
Tel:0 312 202 8134 Faks:0 (312) 202 83 87
e-Posta :ilkogretim@gazi.edu.tr İnternet Adresi :http://gef-ilkogretim.gazi.edu.tr
Kep Adresi: gaziuniversitesi@hs01.kep.tr

Bügi için :Tuğba GÜL BAL
Bölüm Sekreteri
Telefon No:0312 202 1820

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak Tarih ve Sayısı: 10.02.2023-E.585483

Evrak Tarih ve Sayısı: 26.01.2023-E.573052

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölüm Başkanlığı

26.01.2023

Sayı : E-82535362-903.07.01-573052
Konu : Rozerin YAŞA

GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : 25.01.2023 tarihli ve 89377925-903.07.01- 572049 sayılı yazı.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi doktora programı öğrencisi Rozerin YAŞA'nın Prof. Dr. Hasan Hüseyin AKSOY danışmanlığında yürüttüğü "Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" konulu tez çalışması kapsamında öğretim elemanları ile çalışma yapma talebi uygun görülmüştür. Bilgilerinize ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Ebru KILIÇ ÇAKMAK
Bölüm Başkanı

Belge Doğrulama Kodu :BSC7NJD6A3

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/gazi-universitesi-cbys>

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri
Eğitimi Bölümü P.K-06500 Teknikokullar/ANKARA
Tali/9 (312) 202 83 17 Faks:0 (312) 202 83 87
e-Posta : gefbote@gazi.edu.tr İnternet Adresi : <http://gefbote.gazi.edu.tr/>
Kep Adresi : gaziuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için :Nevim Tuncay
Bölüm Sekreteri
Telefon No:0312202 21823

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak Tarih ve Sayısı: 10.02.2023-E.585483

Evrak Tarih ve Sayısı: 27.01.2023-E.573971

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ
Özel Eğitim Bölüm Başkanlığı

Sayı : E-23008136-903.07.01-573971
Konu : Rozerin YAŞA

27.01.2023

GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : 25.01.2023 tarihli ve 89377925-903.07.01- 572049 sayılı yazı.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi doktora programı öğrencisi Rozerin YAŞA'nın Prof. Dr. Hasan Hüseyin AKSOY danışmanlığında yürüttüğü "Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" konulu tez çalışması kapsamında Bölümümüz öğretim elemanları ile uygulama yapma talebi Başkanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinize ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Necdet KARASU
Bölüm Başkanı

Belge Doğrulama Kodu :BSP7856D12

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/gazi-universitesi-ebys>

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Özel eğitim Bölümü P.K:06500
Teknikokullar/ANKARA
Tel:0 (312) 202 8372 Faks:0 (312) 202 8387
e-Posta :ozelegitim@gazi.edu.tr İnternet Adresi :http://gef-ozelegitim.gazi.edu.tr/
Kcp Adresi: gaziuniversitesi@hs01.kcp.tr

Bilgi için :Gülsüm Özgedik
Bölüm Sekreteri

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak Tarih ve Sayısı: 10.02.2023-E.585483

Evrak Tarih ve Sayısı: 27.01.2023-E.573631

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ
Güzel Sanatlar Eğitimi Bölüm Başkanlığı

Sayı : E-87908266-903.07.01-573631
Konu : Rozerin YAŞA

27.01.2023

GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : a) 26.01.2023 tarihli ve 84355210-903.07.01- 572654 sayılı yazı.
b) 25.01.2023 tarihli ve 89377925-903.07.01- 572049 sayılı yazı.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi doktora programı öğrencisi Rozerin YAŞA'nın Prof. Dr. Hasan Hüseyin AKSOY danışmanlığında yürüttüğü "Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" konulu tez çalışması kapsamında Bölümümüz öğretim elemanları ile çalışma yapma isteği uygun bulunmuştur.
Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Türker EROĞLU
Bölüm Başkanı

Belge Doğrulama Kodu :BS478355H3

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/gazi-universitesi-ebys>

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü 06500
Teknikokullar/ANKARA
Tel:0 (312) 202 24 76 Faks:213 17 88
e-Posta :gef@gazi.edu.tr İnternet Adresi :http://gef-guzelsanatl原因.gazi.edu.tr/
Kep Adresi :gaziuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için :Asuman Kayn
Bölüm Sekreteri V.
Telefon No:03122022476

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak Tarih ve Sayısı: 10.02.2023-E.585483

Evrak Tarih ve Sayısı: 27.01.2023-E.574231

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ
Yabancı Diller Eğitimi Bölüm Başkanlığı

Sayı : E-20911470-903.07.01-574231
Konu : Rozerin YAŞA

GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : 25.01.2023 tarihli ve 89377925-903.07.01- 572049 sayılı yazı.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi doktora programı öğrencisi Rozerin YAŞA'nın Prof. Dr. Hasan Hüseyin AKSOY danışmanlığında yürüttüğü "Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" konulu tez çalışması kapsamında Fakültemizdeki öğretim elemanları ile çalışma yapma isteği Bölümümüz İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı'na uygun görülmüş olup, Bölümümüz Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim elemanlarının yoğun çalışmalarından dolayı uygun görülmemiştir.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Melek ALPAR
Bölüm Başkanı V.

Belge Doğrulama Kodu :BSM78L5003

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/gazi-universitesi-ebys>

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü 06500
Teknikokullar/ANKARA
Tel:0 (312) 202 84 69-77 Faks:0 (312) 222 70 37
e-Posta :yabancidiller@gazi.edu.tr İnternet Adresi :http://gef-
yabancidiller.gazi.edu.tr/
Kep Adresi: gaziuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için :Filiz Ünver
Bölüm Sekreteri
Telefon No:03122028469

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Mühendislik Fakültesi
Bilgisayar Mühendisliği Bölüm Başkanlığı

Ek-5

Sayı : E-17831024-903.07.01-573468
Konu : Rozerin YAŞA (Tez Çalışması
hk.)

27.01.2023

MÜHENDİSLİK FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : 26.01.2023 tarihli ve 18582746-903.07.01- 572772 sayılı yazı.

Araştırmacının ilgili çalışmayı kendi imkanlarıyla yapması uygun görülmüş olup; faydalı bir çalışma olduğu değerlendirilmiştir.
Gereğini arz ederim.

Prof. Dr. M. Ali AKCAYOL
Bölüm Başkanı

Belge Doğrulama Kodu :BSE78DDL22

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/gazi-universitesi-ebys>

Gazi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği Bölüm Başkanlığı
Mahsups 06570 Ankara TÜRKİYE
Tel:0 (312) 582 31 30 Faks:0 (312) 230 65 03
e-Posta : bunb@gazi.edu.tr İnternet Adresi :<http://mf-bm.gazi.edu.tr>
Kep Adresi : gazimuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için :Bilge METİN
Birim Evrak Sorumlusu
Telefon No:5823130

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Mühendislik Fakültesi
Kimya Mühendisliği Bölüm Başkanlığı

Ek-4

Sayı : E-37066414-903.07.01-573315
Konu : Rozerin YAŞA (Tez Çalışması
hk.)

30.01.2023

MÜHENDİSLİK FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : 26.01.2023 tarihli ve 18582746-903.07.01- 572772 sayılı yazı.

İlgili yazının Bölümümüz açısından her hangi bir sakıncası yoktur.
Uygun görüşle gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Göksel ÖZKAN
Bölüm Başkanı

Belge Doğrulama Kodu :BSC7N99ETZ

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/gazi-universitesi-oby>

Gazi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Kimya Mühendisliği Bölüm Başkanlığı,
Celal Bayar Bulvarı, 06170, Maltepe / Ankara.
Tel:0312 5823530 Faks:0312 2308434
e-Posta :kimyamuhendisligi@gazi.edu.tr İnternet Adresi :<http://mf-kim.gazi.edu.tr/>
Kep Adresi :gaziniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için :Esme Kılıç
Birim Evrak Sorumlusu
Telefon No:0312 582 35 30

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Eczacılık Fakültesi Dekanlığı

Ek-1

Sayı : E-23492079-903.07.01-610772
Konu : Rozerin YAŞA

13.03.2023

REKTÖRLÜK MAKAMINA
(Personel Daire Başkanlığı)

İlgi : 13.03.2023 tarihli ve 73050022-903.07.01- 609874 sayılı yazı.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi doktora programı öğrencisi Rozerin YAŞA'nın "Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" konulu tez çalışması kapsamında Fakültemiz öğretim elemanlarına uygulama yapması Dekanlığımızca uygun bulunmuştur.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. İlkay ERDOĞAN ORHAN
Dekan

Belge Doğrulama Kodu: BS47R798KNZ

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/gazi-universitesi-ebys>

EMNİYET MAH. TAÇ SOK. NO: 3 06330 ETİLER-YENİMAHALLE/ANKARA
Tel:0 (312) 202 30 10 Faks:0 (312) 223 50 18
İnternet Adresi : <http://pharmacy.gazi.edu.tr/>
Kep Adresi: gaziuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için : Funda Kavurdu
Birim Evrak Sorumlusu
Telefon No:03122023010

EK 6. Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyon İzni

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-35853172-302.14.01-00002686254
Konu : Rozerin YAŞA Hk. (Etik Komisyon İzni)

13.02.2023

ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 24.01.2023 tarihli ve E-14267719-302.14.01-798421 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi doktora programı öğrencisi Arş. Gör. Rozerin YAŞA'nın Prof. Dr. Hasan Hüseyin AKSOY danışmanlığında yürütülen "Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" başlıklı tez projesi Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 07 Şubat 2022 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Serhat ÜNAL
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: A15DDB9D-B7BD-40EB-BD97-CDB4D8983707

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Duygu Didem İLERİ

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşletmeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Telefon: .

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

EK 7. ODTÜ İnsan Araştırmaları Etik Kurulu İzni

İnsan Araştırmaları Etik Merkezi

Alıcı: ben ▼

20 Şubat Pzt 13:12

Sayın Prof.Dr. Hasan Hüseyin AKSOY;

Danışmanlığını yürüttüğünüz Rozerin YAŞA'nın "Öğretim elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük" başlıklı araştırması Ankara üniversitesinde aldığı Etik Onay belgesi doğrultusunda üniversitemizde araştırması uygun görülmüştür.

Bilgilerinize

Saygılarımla

Aysel KÖSEĞİL

İnsan Araştırmaları

Etik Kurulu Koordinatörlüğü (İAEK)

BENZERLİK BİLDİRİMİ

“Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük” başlıklı tezimin ana bölümü (ön bölüm, kaynaklar ve ekler hariç) Turnitin İntihali Engelleme Programı aracılığıyla incelenmiş ve ilgili rapor danışmanım tarafından da kontrol edilmiştir. Kontrol sırasında (1) “Beş sözcükten daha az olan benzeşmeler” (2) “Kaynaklar” (3) “Doğrudan Alıntılar” dışarıda tutulmuştur. Benzerlik kontrolüne ilişkin rapordan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Rapor Tarihi	: 08.03.2024
Gönderim Numarası	: 2291677248
Sayfa Sayısı	: 313
Sözcük Sayısı	: 86766
Karakter Sayısı	: 652314
Benzerlik Oranı	: %6
Savunma Tarihi	: 29.02.2024

Yukarıda belirtilen sonuçları gösteren Turnitin İntihali Engelleme Programı’na ilişkin orijinal raporu, sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmaksızın bu beyanım ekinde Enstitüye teslim ettiğimi, tezimin %10’dan fazla benzerlik oranı içerdiğinin belirlenmesi durumunda, bundan doğabilecek tüm yasal sorumluluğu kabul ettiğimi bildirir, saygılarımı sunarım.

Öğrencinin Adı Soyadı: Rozerin Yaşa

Tarih: 08.03.2024

İmza:

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı :Rozerin Yaşa
E-Posta Adresi :

İş Deneyimi:

Unvan	Görev Yeri	Yıl
İngilizce Öğretmeni	Milli Eğitim Bakanlığı / Ahmedî Hani Anadolu Lisesi, Kayapınar / Diyarbakır	2015-2017
Araştırma Görevlisi	Süleyman Demirel Üniversitesi / Eğitim Fakültesi / Eğitim Bilimleri Bölümü / Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta	2017-Halen
Misafir Araştırmacı	Dublin City University / Institute of Education, Dublin / İrlanda	2022 Ocak – 2022 Haziran

Akademik Bilgiler

Öğrenim Durumu:

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Yabancı Diller Eğitimi / İngiliz Dili Eğitimi	Marmara Üniversitesi	2011-2015
Yüksek Lisans	Eğitim Bilimleri / Eğitim Yönetimi ve Denetimi	Yıldız Teknik Üniversitesi	2015-2018
Doktora	Eğitim Bilimleri / Eğitim Yönetimi	Ankara Üniversitesi	2018-2024

Yayınlar:

Reiss, M. J. (2023). Eğitimde Yapay Zeka Kullanımı: Uygulanabilirlik ve Etik Konular (R. Yaşa, Çev.). *abece*, 1-14.

Yaşa, R. (2023). Academic Capitalism: A University or a Company? *International Journal of Educational Policies*, 15(2), 73-86.

Yaşa, R. & Tabancalı, E. (2023). The relationship between organizational identification and organizational dissent according to the views of upper secondary state school teachers. *International Innovative Education Researcher*, 3(2), 169-191.

Yaşa, R. (2022). Akademik Kapitalizm: Üniversite mi Şirket mi? *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, 69-70, 73-78.

Yaşa, R. (2021). Eğitimde Teknoloji Kullanımı ile Öğretmenlik Mesleğinin Dönüşümü. *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, 67, 20-24.

Yaşa, R. (2021). Akış ve Dönüşüm Olarak Örgütler. İ. Aydın (Ed.) *Prof. Dr. Ali Balcı'ya Armağan* (ss. 606-618) Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi.

Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

- Yaşa, R. ve Doğruyol Aladak, K. B. (2023). Erbilmişliğin Kadın Akademisyenlerin Kariyer Gelişimine Etkisi ve Tercih Edilen Baş Etme Stratejileri. 2nd International EDUCongress, Ankara. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
- Yaşa, R. & Doğruyol Aladak, K. B. (2023). Perceptions and Experiences of Mansplaining for Women Academics in Turkey. 29th European Conference for Educational Research (ECER), Glasgow / Scotland / UK. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
- Yaşa, R. (2022). Academic Capitalism: A University or a Company?. ESAI Conference, Dublin City University, Dublin / Ireland. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
- Yaşa, R., O'Hara, J., & Brown, M. (2022). Academic Freedom in Irish Higher Education. 28th European Conference for Educational Research (ECER), Yerevan / Armenia. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
- Yaşa, R. (2022). Eğitimde Teknoloji Kullanımı ile Öğretmenlik Mesleğinin Dönüşümü: Teknisyen Öğretmen. International EDUCongress. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
- Yaşa, R. (2021). Neoliberal Politikalar ve Eğitim Hakkı Bağlamında Eğitimde Kamu-Özel Sektör Egemenliğine İlişkin Bir İnceleme: Taraflar ve Kavramsal Analiz. 4. Uluslararası Flesefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu, Muğla. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
- Taş, S., Yaşa, R., ve Doğruyol Aladak, K. B. (2019). Okulun Bulunduğu Çevrenin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyine Göre Ortaokul Öğretmenlerinin Örgütsel Mutluluk Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. 28.Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi, ICES-UEBK. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
- Balcı, A. ve Yaşa, R. (2019). Ortaokul Öğretmenlerinin Algıladıkları Örgütsel Destek ile İş Çevresine Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişki. 14th Uluslararası Eğitim Yönetimi Kongresi. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
- Yaşa, R. & Tabancalı, E. (2018). The Relationship Between Organizational Identification and Organizational Dissent at Upper-Secondary State Schools. MAC-ETeL, Prague / Czechia. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
- Yorulmaz, İ., Çolak, İ. & Yaşa, R. (2017). The Examination of Teachers' Loss of Face. 2nd International Symposium on Philosophy, Education, Art and History of Science, Muğla. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
- Erdoğan, Ç., Yaşa, R. ve Yalnız, S. (2016). Ortaokul Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Güven Kültürü ile İş Çevresine Uyum Arasındaki İlişki. 3rd International Eurasian Educational Research Congress (EJER), Muğla. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).